

NEDERLANDSCH ZENDINGSTIJDSCRIFT,

UITGEGEVEN DOOR

het Comité voor Nederlandsche Zendingsconferentiën,

ONDER REDACTIE VAN

P. VAN WIJK Jr.,

LUTH. PRED. TE ROTTERDAM.

Tweede Jaargang.

UTRECHT,
C. H. E. BREIJER.
1890.

I N H O U D.

	Pag.
De derde Nederlandsche Zendingsconferentie.	
J. P. G. WESTHOFF, Openingswoord	1
N. GRAAFLAND, De beteekenis van den hulpprediker voor de evangelisatie	6
J. PH. HENNEMANN, De opleiding van Inlandsche arbeiders	15
C. POENSEN, De organisatie der door de zending ontstane christen-gemeenten in Ned.-Indië; en meer bepaald die van Oost-Java	27
Mr. PH. H. VERBEEK, Iets over Curaçao.	46
S., Pan-Islamisme.	49
N. D. SCHUURMANS, Mededeelingen van Javanen over Javaansch heidendom	65
J. C. NEURDENBURG, Overzicht van het zendingsveld in Neder- landsch-Indië, III.	90
H. BETTINK, De protestantsche zending — geen mislukking, maar de zegepraal des geloofs 102, 164,	219
Jkvr. W. VAN HOGENDORP, De Sangir- en Talauteilanden . .	113
Boekbeschuwing	123, 379
Berichten en Mededeelingen. 126, 184, 320,	383
L. J. VAN HASSELT, Wat is voor een Papoea noodig om op het tooneel der hoogste beschaving eene plaats te kunnen innemen?	129
Dr. J. P. ESSER, Bijdrage tot de geschiedenis der zending in den N.-I. Archipel 1816—1875	138
Inhoud van Tijdschriften 179, 253,	381
N. RINNOOY, Het Buiten-Christelijk huwelijk.	193
M. M. LANGEVOORT, Een en ander over mijn arbeidsveld . .	203

	Pag.
PHIL. J. HENNEMANN, Het eerste tiental jaren van het Seminarie te Depok	212
Toestand van de kerk in Oost-Indië in 1644	228
Dr. J. RIEMENS, Overzicht van de zesde Zendingconferentie, gehouden te Batavia en Depok, 25 Aug. tot 8 Sept. 1889 .	257
Een bezoek aan Modjo-Warno	262
N. D. SCHUURMANS, De Tariqah Naqsjibendijah op Java . . .	265
De zending in ons Parlement	278, 335
J. LOUWERIER, Het huwelijk der Inlandsche Christenen in de Minahassa	311
Ceram	315, 380
Prof. Dr. E. F. KRUIJF, Missie, Antimissie en Omissie	321

REGISTER.

- Aalmoezeniers, 279, 294, 307, 309, 335 vv., zie ook: Koninklijk Besluit van 28 Mei 1889.
- aartsbisschop te Batavia, 308.
- ABDOEL KARIM, 54, 58, 59, 60.
- ABRAHAM (Aartsv.), 74.
- ADAM EN EVA, 74.
- adat, 135, 148.
- ADJI-SÔKO, 76n *), 85n.
- ADOJA, 133.
- Afghanistan, 104.
- Afrika, 21, 108, 109, 139, 326.
- Afstammelingen, zie: inlandsche kinderen.
- AGNEW (Elise), 225.
- Agra, 172.
- AGRICULA (Carolus), 246.
- AIDARUS, 54.
- AITCHISON (Sir Ch.) 175, 221.
- ALBERDA VAN EKENSTEIN (Jhr. Mr. W. C. A.), 364.
- ALBERS (C), 258.
- ALEXANDER DE GROOTE, 333.
- Alfoeren, 194, 217.
- Alfoersch, 20, 151, 155n.
- Alim, 59.
- ALKEN (Fred.), 252.
- Allahabad, 326.
- ALLEGONDA (Vragenboek van), 249.
- ALLEN (zendeling), 172n, 173n.
- Allgem. Missionszeitschrift, 108, 180.
- Allgem. Zeitung, 226v.
- Almaheira, 120, 162.
- ALTING MEES, 368, 371.
- Amahai, 11, 12, 315, vv., 380.
- ambachten voor inlandsche arbeiders, 21, 216
- Amberbaken, 136.
- Amboina, 91, 145, 154, 228, 239 vv.
- Zie ook Ambon enz.
- Ambon, 10, 11, 90, 92, 93, 100, 180, 181, 316, 347, 348.
- Amboneezen, 147, 154, 180, 215, 235.
- Ambonsche Eilanden, 10, 16, 20, 341, 343.
- ambtenaren, 179, 282, 284, 288, 291, 298, 299, 302, 303.
- Amerika, 108, 109.
- Amoenthay, 280.
- AMORIE VAN DER HOEVEN (Des) 279.
- Amritsar, 220.
- ANDRÉE WILTENS, 279.
- Anggôrô (Dinten —), 77.
- Anggoro-Kasih 78, 79, 84.
- ANIEP (MATTHEÛS), 29.
- animisme, 155.
- Anti-opium-bond, 281 vv., 379, 383.
- Apologie der zending, 102, 164, 180, 189, 219, 226, 381.
- Arabieren, 76n, 276.
- Arabisch, 77, 267n, 269n, 320.
- arbeiders (inl.), zie: inlandsche —.
- ARIANTE, 319,
- ARIO POERWÔ LELÔNÔ (Raden Mas) 71n.
- armenzorg, 36.

*) n beteekent *noot*.

- ARMINIUS, 181, 182.
Aroë-Eilanden, 343.
 AROGYAM (P.), 110.
 ASCH VAN WIJCK (Jhr. Mr. T. A. J. VAN), 347.
Asiatic Quarterly Review, 180.
Asj-sjat tarijjah, 276n.
Assam, 171.
Atjeh, 57, 58, 104, 281, 287, 289, 297, 327, 372, 360.
Audh, 171.
Aurang-abad, 221.
Austraal-Negers, 129, 152
Australië, 108.
Avondmaal (H.), 234 v.
Azië, 108, 139.
- Babad tanah Djawi*, 79.
Babau, 10.
Babber, 90.
Baccaloan, 246.
 BACHELAER, 252.
 BACUS (Joh.) 229, 230, 245.
Badaga, 227.
Bagelen, 66.
 BAJOE (SANG HJANG), 82.
 BALBIAEN (Joseph), 248.
 BALEN (J. A. VAN), 136.
Bali, 147, 155, 283, 356.
 BALI (vorst), 79.
balian, 153.
Banda, 228, 240, 242, 243, 244, 245.
Bandaneezen, 97, 232, 236.
Bangalore, 110, 177n.
Banka, 296, 298, 302, 367.
Bantam, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 60, 61n., 62, 64, 265, 278, 280, 298, 371.
Bantik, 10.
 BAPTISTA (JAN), 250.
Baptisten (Amerikaansche), 226.
Bagdô Moeloed, 226.
Bär (J. J.), 90.
Barhampore, 111.
Barma, 173n, 175n., 327.
Baselsche zending, 21, 110.
 BASOEKI (SANG HJANG), 82.
Batavia, 16, 17, 19, 51, 52, 59, 91, 114, 115, 119, 126, 127, 143, 160, 180, 228, 229 vv., 244, 245, 246, 252, 257, 281, 287, 294, 308, 309, 344, zie ook *Latijnsche School*.
Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, 71n.
Bataviaasch Handelsblad, 163n.
Bataviaasch Nieuwsblad, 279.
Batjan, 10, 245.
 BATÔRÔ GOEROE, 81.
Batta's, 24, 153, 215, 217, 218, 255.
 BAUD, (J. C.), 283, 355, 356.
 BAVIUS (Joh.), 246.
Behar, 172n.
Bellari, 111.
Bendoeng, 51.
Bengaalsch, 320.
Bengalen, 171, 172, 173, 174, 175, 176.
Benkoelen, 346.
Beo, 121.
 BERG (mr. L. W. C. VAN DEN), 179, 280.
beri beri, 214 v.
Berichten der Vereeniging tot uitbreiding van het Evangelie in Egypte, 320.
Berichten van de Utrechtsche Zendingvereeniging, 143n., 146n., 155n.
Berseba, 189.
 BESA, 251.
Besâr (maand), 73, 74, 83, 84.
beschaving, 129.
Besluit (Koninkl.), zie: Koninklijk. besluiten en reglementen omtrent de zending, 159, 160, 161.
besnijdenis, 151, 258.
Beth-El, 137.
 BETTINK (H.), 102, 164, 219.
Bezoeki, 298.
Bhrls, 222.
 BINK (G. L.), 136.
Bintang Djohar, 23.
 BIRKHOFF, 318.
 BLAUPOT TEN CATE, 161.
 BLAVATZKY (mevr.) 325n.
 BLOCK (JAN GERRITZ), 245.
 BLORONG (KJAHJ of NJAHJ), 80.
 BLUMENTRITT (Prof. F.), 182, 183.
 BLYDEN (E. W.), 326.
Boangbessi, 241, 242.

- Boeddhisme*, 149, 225, 325, 326, 328, 330.
Boedô (Dinten —), 77.
 Boekbeschouwing, **123, 379**.
 boeken voor de kerkelijke scholen, 251.
Boeroe, 10, 11.
Bôlô (Woekoe), 84.
Bombay, 174n., 325n., 326.
 BON (GUST. LE), 88 v.
Bongsô Redjô, 31.
 BOOL (H. J.), **281, 288, 300, 301, 383**.
 BORAM (A. W. H.), 320.
 BOREEL VAN HOGELANDEN (Jhr. Mr. J. W. G.), 341.
Borneo, 28, 140, 153, 160, 280.
Bosnikgroep, 136.
 BOSSE (VAN), 295.
Botimian, 203.
Botonders, 240.
 BOVERE (JACOB DE), 243.
Brahmanen, 222.
Brahmanisme, 325n.
Brahma-Samadsj, 325n.
Brahmô (Dinten), 75.
 BREEN (SIMON VAN), 246.
Bremen (Zendingsconferentie te), 23.
 BREYL (JOH. a.), 248.
 brief van den minister Keuchenius aan de Synode, 279, 293, 295, 365, 373 v., 375, 376, 377.
 BRITS (HANS), 243.
Broedergemeente, 123, 188 vv., 361 v.
broederschappen (Mohammedaansche), 52, 54 vv., 58 vv., 64, 179, **265**, 280, 327, zie ook *Asj-sjatarrijah*, *Chalifa's*, *Goeroe's*, *Naq-sabendijah*, *Sadilijah*, *Sjatarrijah*, *Tarijah*.
 BRÔMÔ (SANG HJANG), 82.
 BRÔMÔ SÔTÔ, 79.
 BRONSVELD (DR. A. W.), 181.
 BROOS (negerhoofdman), 188.
 BROOSHOOFT (MR. P.), 380.
 BROUWER (hulpprediker), 14.
 BROWIDJÔJÔ, 67.
 BRÜCKNER (G. W.) 29, 140, 163.
 BRUMUND (J. F. G.), 71n., 149n.
 BRUNNER (L), 280.
 BRUNT (JAN JANSSEN), 239, 240, 242.
 BUDDING (S. A.) 71n.
 budget van een Javaanschen landbouwer (het), 181, 182.
Buitenbezittingen, 342, 343, 351.
Buitenzorg, 280, 367.
 BULAEÛS, 251.
 BURNABY LAUTIER (O), 382.
 BUYS (M), 256.
Bijbelgenootschap (Britsch) (British and Foreign Bible Society), 320.
Bijbelvertaling, 163.
Bijbelwagen, 320.
Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 71n.
 bijgeloof, 96, 98, 99, 150.
Caibobo, 241.
Calat, 76n., 273n.
Calcutta, 174n., 326.
 CANDIDIUS (GEORG.), 229, 239.
 CAPELLE (VAN), 113.
 CASTENS, 372.
Catechizatie, 41, 42, 208 v.
Catechizeermeesters, zie: Koninkl. Besluit.
Celebes, 113, 116, 151.
Centraal-Azië, 55.
Centraal-Propvincies, 171, 174n.
Ceram, 10, 11, 12, 194, 241n., **315, 380**.
Ceylon, 166, 173n., 175n., 177n., 180, 224, 225 vv., 248, 327.
 CHALIB SAMBAS, 59.
Chalifa's, 273n., 275.
 CHARANTE (W. E. VAN), 126.
 CHAUVIGNY DE BLOT (H. DE), 50.
Chelamme, 243, 244.
China, 109, 325n.
Chineesch, 320.
Chineezen, 156n., 188, 232, 281, 284, 288, 298, 306, 384, zie ook *Kongsis* en pachters.
Christelijke Gereformeerde Kerk, 127, 145, 377, 378.
Christelijke Stemmen, 113n., 148n., 149n.
Christendom boven geloofsverdeeldheid, 297.
Christendorpen, 259.
Christenen in de gemeenten uit

- den tijd der Compagnie, 95, 113, 116, 154.
- Christenhoofden, zie: hoofden.
- Christian (The)*, 320.
- Chronicle of the London Miss. Soc.*, 104—112, 166—178, 225n., 226n.
- Church Miss. Soc.*, 107, 165 vv., 219 vv.
- Circulaire van den Gouverneur-Generaal van 1 Nov. 1889*, 184 v., 254, 369.
- CLAERENBEECK (J.), 138.
- Clairvaux*, 333.
- CLEEF (HENDRIK GOVERTZ.), 248.
- CLEYN (PIETER ADRIAENSZ.), 250.
- Cochin-China*, 296, 298.
- COHEN STUART (A. B.), 79, 82n.
- collecte, 34 v.
- COLMAN (J. J.), 167.
- Colombo*, 17, 19, 180.
- colportage, 143, 320.
- Columville*, 225.
- Comité (Centraal) voor het Sem. te Depok, 214 vv.
- Comité voor de Sangi- en Talaut-Eilanden, zie Sangir-Comité.
- Commissie tot de Zaken der Protestantsche kerken in Oost- en West-Indië, 293, 295, 362, 374, 377.
- Compagnie (Engelsche O. I.)*, 169.
- Compagnie (O. I.)*, 26, 90, 99, 113, 116, 130, 143, 144, 154, 228.
- concupinaat, 237, 311 vv.
- concurrentie, 261.
- Conferentie, zie: Zendingsconferentie.
- Confucianisme*, 325n., 330.
- COOLEN, 29.
- COOLSMA (S.), 71n., 150n., 151n.
- CORBOSIUS, 251.
- CORNELISZ (PIETER), 247.
- Coropinakreek*, 189.
- CRAANDIJK (J.), 140.
- CRAMER (Ds.), 143n.
- CREMER (J. T.), 356, 357, 358.
- CREMERS (MR. E. J. J. B.), 298.
- CROOCK (PAULUS), 251.
- CROWNINSHIELD (B. W.), 329.
- Curaçao*, 46.
- Daai, 203.
- dagen (gelukkige en ongelukkige), 72.
- dagverdeeling, 87n.
- Dajaks*, 20, 140, 153 v., 215, 217, 218.
- Damme(r)*, 90, 91, 203.
- DANCKERTS (LOUWIS), 239.
- DAVID (Papoëa), 134.
- debata*, 153.
- DEDEM (W. K. BR. VAN), 299, 302, 304, 349, 352, 357, 360, 379.
- DE GENESTET, 345.
- Dei gloriae et hominum salutis* (ge-nootschap), 144.
- Delhi*, 172.
- deling sadapoer*, 85.
- Demak*, 67.
- Dender*, 244.
- Depok*, 15, 20, 21, 24, 26, 27, 118, 119, 121, 123, 212, 256, 319, 350.
- Depokkers*, 217.
- derwisjen*, 55.
- desahoofden, 40, 45.
- desa's* (christelijke), zie Christendorpen.
- DESSATA, 153.
- DEWI SINTA, 81.
- diakenen, 35, 38, 43 v., 230.
- DIEMEN (VAN), 230.
- Diëng*, 66.
- dikirren*, 59, 270n., 272n., 277.
- DINADATH, 221.
- dino tompô sereh-ing-sasi*, 72.
- dino tompô sereh-ing-tahoen*, 72.
- Dinsdag kliwon*, 78, 79, 84.
- Dinten*, 75, 77.
- Dité (Dinten)*, 77.
- djakso*, 268n.
- Djawa*, 56n., 57, 58, 59.
- Djeddah*, 280.
- djimat*, 51, 52, 60.
- Djoemadilakir* (maand), 74, 83.
- Djoemadilawal* (maand), 74.
- Djoemoengah legi*, 72.
- Djokjokarta*, 382.
- dobbelen, 264.
- Doekoe*, 51.
- doekoen*, 83, 84.
- Doekoet*, 82. *Woekoe Doekoet*, 84.
- Doelkangidah* (maand), 74.
- DOMELA NIEUWENHUIS (F. J.), 290.

- DOMMERS, 91, 92, 100.
 DONNER (J. H.), 127, **337, 338**, 339, 377.
 Doop (H.), 40, 197, 234.
 Doopsgezinde Zending, 31, 146, 217, 218.
 Dorehbaai, 130, 132.
 dorodasih, 72, 73, 75, 78.
 DORT (JAN JANS VAN), 250.
 Drenthe, 192, 384.
 Dsjabalpoor, 221.
 dubbelnamen der dagen, 75.
 DUFFERIN, zie *Lady D.*
 DURAEÏS, 252.
 DIJK MZ (J. VAN), 192, 258.
 DIJKSTRA (Ds. H.), 45.
 dikirren, zie *dikirren*.

Economist (De), 181.
 eeredienst, 36.
 Egypte, 109.
 Egypte (Vereeniging tot uitbreiding van het Ev. in), 146, 320.
 Eigen Haard, 138, 189.
 EKENSTEIN, zie ALBERDA.
 ELOUT VAN SOETERWOUDE (JHR. MR. P. J.), 115, 161, 355, 356, 369.
 ELOUT VAN SOETERWOUDE (JHR. MR. W.), 379.
 Eltheto, 141, 145.
 EMPOE SANGRÔLÔ, 77.
 Engelsch-Indië, 109, 110, 165, 166, 181, 183, 219, 327, zie ook: godsdiensten en: hervormers.
 Engelsch-Kerkelijke Zending, zie *Church Miss. Soc.*
 Englishman (The), 175.
 Ermelo, 120, 145.
 ESSER, J., 115.
 ESSER (DR. J. P.), 23, **138**.
 ESSER-HOVY (Wed. DR. J. P.), 138, 380.
 ETHELFRED, 333.
 Europeanen in Indië, 155 v.
 Evangelisches Missions-Magazin, 104-112, 156n., 164-178, 219-227.
 evangelisten (inlandsche), 15 vv.

 FABRI (DR. F.), 24.
 fanatisme (Mohammedaansch), 50, 61 vv., 253, 278 v., 279 v., 292, 355, 356, 357, 361, 363, 364, 365, 376, 381.
 Faqih, 271n.
 FELTZ (W. A. BIJ VAN DER), **361**.
 FIERENS (ABR.), 250.
 Filibustero's, 182.
 FILIPPUS (Papoea), 132 v., 135.
 firdaus, 69n.
 foekaha's, 275.
 FOKUZAWA, 328.
 Formosa, 228, 245 v.
 Fortnightly Review, 102, 180.
 FRANCIS (MR. W.), 182.
 FRANCKEN (DR. W.), 13, 14, 25.
 FRANSSEN VAN DE PUTTE (J. D.), 116, 162, 373, 375.
 FRANSZ (Isaac), 252.
 Fröbelschool, 263.
 FRUYTIER (LUYS), 250.

Galela, 162.
Galle, 233, 248.
Gammelamme, 245.
 GANESÔ, 82.
Geelvinksbai, 130.
 GEERTSEMA (W. J.), 349.
Geïllustreerd Zendingblad, zie *Zendingblad (Geïll.)*
 GEISSLER, 131, 132, 135.
 gemeenten (inl.) zie: inlandsche gemeenten.
 geneeskundige zending, 143, 222, 225, 258.
 GENNEP (MR. J. VAN) **365**, 371, 373, **374**, 377.
Genootschap voor In- en Uitw. Zending te Batavia, 114.
Gereformeerde Zending, zie *Ned. Geref. Z. V.*
 GERHARDT (zendeling), 361 v.
 GERICKE (J. F. C.), 79.
 GERRITSEN (GERT), 243.
 geschiedenis der zending, **138**, 141, **228**.
 GHAZALI, 272n.
Gids (De), 180.
Gids voor den onderwijzer, 165n.
 GILL (ANDRÉ), 290.
Gilling Wesi, 80, 81.
 Goa, 250.

- godsdiensten (geschiedenis der), 180.
 godsdiensten van Engelsch-Indië, 170.
 godsdienstige voorlezingen, 308, 310, 335 vv.
 Goembreg, 82.
 Goeroe's, 275, 278 v., 316 vv.
 Goeroe (*Dinten* —), 75.
 GOGEL, 282.
 GÔNÔ (SANG HJANG), 82.
 GOOSZEN (Prof.), 380.
 Gooty, 110.
 Gosznersche Zending, 113 vv., 120 vv.
 gouvernement, verhouding tot de zending, 15, 97, 114 v., 153, 159 vv., 184 v., 228, 231, 263, 267, 291, 292, 294, 295, 297, 309, 317, 335, 337, 355 v., 358 v., 360, 361, 363, 364, 365, 369, 372 v., 375, 376, 381, zie ook: besluiten, inlandsche hoofden, Koninklijk Besluit, Regeeringsreglement.
 gouvernementsonderwijzer, 26, 383, zie ook: godsdienstige voorlezingen.
 GRAAF (C. DE), 261.
 GRAAFLAND (N.), 6, 19, 146, 147.
 Graphic (*The*), 106n.
 GRASHUIS (zendeling), 151.
 GRASHUIS (W.), 126.
 's-Gravenhage, 380.
 GREEN (DR.), 225.
 Griqualand West, 104.
 Grissik, 156.
 GROEN VAN PRINSSTERER (MR. G.), 162.
 GROHE, 114, 118, 119.
 GROOT (CORNETS DE), 82n.
 GROOT (C. P. DE), 262.
 Groot-Sangi, 114, 116, 117.
 Groot-Timor, 203.
 GROTHE (MR. J. A.), 228.
 GRUNDEMANN, 108.
 GUNDERT (DR. H.), 46.
 GUNNING (J. H. G.), 269n.
 GUNNING (Prof. DR. J. H.), 143.
 GUNTHER, 120.
 GIJN (S. M. H. VAN), 341.
 HAAG (P. B.), 126, 127, 309.
 HAAN (A. DE), 257, 259.
 Haarlem, 144.
 hadji's, 50, 51, 53, 56, 57, 60, 63, 66, 151, 269 vv., 274 v., 279, 327, 369.
 HAGEMAN, 71n., 79, 83n.
 Halangh, 241.
 HAMEL (JEREMIAS), 243.
 HANALVA (JOHN), 191.
 HANDMANN, 181.
 Handelmaatschappij (*Ned.*), 359, 371.
 HANS (B.), 125.
 HAPPART (JOH.), 246.
 Haroekoe, 91.
 HARTHOORN, 71n., 146, 147, 148, 149n., 278, 256.
 HARTOGH (MR. A. F. K.), 341.
 HASSAN, 74.
 HASSELT (L. J. VAN), 129.
 Hatata, 241.
 Hatalla, 153.
 HAUSMANN, 298.
 Hawaii, 191.
 heidendom, 151, 152, 153, 155, 204 v., zie ook: koppensnellen, menschenoffer, priesters, vrouwen.
 heidendom in Christelijke gemeenten, 211.
 heidendom op Java, 65, 149, 150, 151, 327.
 Heilige Oorlog, 57, 158.
 Heilsleger, 128.
 HELDRING (O. G.), 113, 115, 120, 124.
 HELDT (B. H.), 349.
 HENNEMANN J. PH.), 15, 212.
Heraut (*De*), 145.
 HERINGA (JODOCUS), 145.
 HERINGA (MR.), 61n.
Hernhutters, zie *Broedergemeente*.
 HERTONGH (HENRIC), 230.
Hervormden (*Ned.*), 47.
 hervormers in Eng.-Indië, 220.
 HEURNIUS (JUSTUS), 230, 235, 240, 250.
 HEYMERING, 91.
 HICKSON (SYDNEY J.), 119, 120.
 HIDAJAT (sultan), 140.
 HILARIUS (ANT.), 229, 235, 252.
Hindoeïsme, 60, 67, 149, 155, 325n.

Hindoe's, 45, 76, 169, 171.
 Hindoetijdvak op Java, 75, 150.
Hindostan, zie *Eng. Indië*.
 HINTZEN (G. H.), 341.
hoekama's, 275.
 HOESIN, 74.
 HÖEVELL (DR. W. R. VAN), 71n., 292.
 HOEZOO (W.), 71n.
 HOFSTEDE (P.), 144.
 HOGENDORP (JKVR. W. VAN), 113.
 HOGERZEIL (H. V.), 181.
 HOLLAND (kapitein), 136.
 HOLLANDER (DE), 150n., 151n.
 HOLTZ, 91, 92.
 hoofden (Christen-), 254 v.
 hoofden (inlandsche), 151, 155, 161, 184 vv., 204 v., 208 v., 253, 267, 274 vv., 289, 295, 369.
 HORNOVIUS, 248.
 HOUTE (MARINUS GIDEONSE VAN DEN), 242, 243, 244.
 HOUTEN (MR. S. VAN), 297, 299 356, 360.
Houtoumouri, 241.
 HÖVEKER, 91, 113.
 HOWLAND, 224.
 hulpgenootschappen, 93, 94.
Hulpgenootschap te Zeyst, zie *Zeyst*.
 hulpmiddelen voor de zending, 101.
 hulppredikers, 6, 16, 101, 123, 154, 209, 307 v., 309, 318, 335.
 hulppredikerschap (hoe ontstaan), 13.
Hulpvereniging voor de Rijsche Zending, 123, 146.
 hulpzendingen, 16.
 HUNTER (Sir W. W.), 170.
Hutumuri, 317.
 huwelijk, 40 vv., 66, 121, 193, 311.
 „ (kerkelijk en burgerlijk), 42, 311 vv.
 „ (Mohammedaansch), 41.
 huwelijksinzegening, 42, 200 v., 234.
 HUYSING (D.), 126, 127, 260.
ilmoe, 150.
 IMHOFF (G. W. Baron VAN), 144, 161.
Indische Gids, 71n., 76n., 88, 181, 253, 381.

Indisch Genootschap, 289.
 INGERSOLL, 104.
 Inhoud van Tijdschriften, zie Tijdschriften.
 inlanders (strafwetboek voor), 182.
 inlandsche ambtenaren, 53, 60 v., 62, 266 vv., 273 vv., 284 v., 288, 306.
 inlandsche arbeiders, 15, 33, 107, 108, 109, 110, 119, 167, 168, 184, 191, 221, 316 vv.
 bezoldiging, 38.
 opleiding, 15, 119, 212.
 vrijwillige, 27n., 37, 184, 185.
 zie ook: evangelisten, *goeroe's*, onderwijzers, voorgangers.
 inlandsche Christenen, 66, 180, 254, 311, 369.
 inlandsche gemeenten, 27, 34 v., 144, zie ook: collecte, rijstschuur, Zondag.
 inlandsche kerk, 27, 223, 260.
 zie ook: armenzorg, besnijdenis, catechizatie, diakenen, dobbelen, Doop (H.), eeredienst, heiden- dom, huwelijk, kerkeraad, opium, ouderlingen, *polygamie*, spaar- bank, tucht, zendinggenootschap (inl.), zelfstandigheid.
 inlandsche hoofden, zie: hoofden.
 inlandsche kinderen, 156n.
 inlandsche vrouwen, 178n.
 inlandsche vrouwen van zendelin- gen, 120.
 inlandsch huwelijk, 121, 193, 311.
 inlandsch zendinggenootschap, zie: zendingen.
 INSINGER (M. H.), 370.
 Inwendige Zending, verhouding tot Uitw., 124, 125.
Islâm, 49, 68, 139, 147, 150, 151, 153, 154, 156 vv., 171 vv., 181, 185, 291, 325, 326, 328, 330, 376.
 Zie ook: *Alim*, *Arabieren*, besnij- denis, broederschappen, *derwisjen*, *Djeddah*, *djimats*, fanatisme, *hadji's*, Heilige Oorlog, *ilmoe*, Javaansch, *Koran*, *Mekka*, *Mohammed*, *Mohammedanen*, *oelama's*, *Pan-Islamisme*, *pertikel*, *scholen*, *silsilah*, *sjahadah*, *soelock*, vrouw.

ISÔKÔ, 76n.
 Israël (zending onder), 106.
 Israëlieten, 47, 76n.,
 's JACOB, gouverneur-generaal, 344.
 JAESRICH, 135.
 Jaffnapatnam, 17, 19.
 JAGT (MR. G. VAN DER), 126.
 JAMONDI, 131.
 JANSEN (GERRIT), 246.
 JANSEN (resident), 114.
 JANSZ (HARMEN), 252.
 JANSZ (HEYN), 250.
 JANSZ (P.) (vader), 146, 147, 148n.,
 150n., 258, 261.
 JANSZ (P. A.) (zoon), 32.
 Japan, 109, 325n.
 Java, 28, 29, 63, 100, 101, 110, 145,
 156, 162, 259, 265, 275, 280, 281,
 288, 299, 306, 309, 342, 346, 347,
 351, 356, 360, 365, 366, 368, 370,
 372, 376.
 litteratuur over Java, 71n.
 Javaansch, 27, 267, 320.
 Javaansche Mohammedanen, 65.
 Javaansch heidendom, 65.
 Java-Bode, 381.
 Java-Comité, 127, 138, 145, 218.
 Javanen, 20, 22, 29, 38, 44, 57, 58,
 147 vv., 181, 215, 217, 218, 255,
 283, 292, 297, 306, 327.
 armoede der Javanen, 44.
 Javasche courant, 383.
 Jezüieten, 116.
 JELLISZ (JOOST), 246.
 JOENOS (JONAS), 74.
 jogi's 270n.
 JÔMO DIPATI (SANG HJANG), 82, 83n.
 JONGE (J. K. J. DE), 228.
 JONGE (N. DE), 125.
 JONKER (DS.), 380.
 JOOSTEN (FRED.), 243.
 JUINBOLL (DR. A. W. T.), 76n.
 JUNIUS (ROBERTUS), 245, 246.
 K. Zie ook C.
 Kaap de Goede Hoop, 109.
 KAAY (MR. W. VAN DER), 341, 354.
 Kadigjaän, 270n.

Kafir, 66n., 270n.
 Kakas, 10.
 Kakaskassen, 10.
 Kalabat, 10.
 Kalawao, 191.
 KALI-DJÔGÔ, 69.
 KAM, (J.), 90, 92, 93, 94, 95, 140.
 Kamoekten, 270n.
 Kanara, 177n.
 Kapala agama, 267.
 Kapir, 66n.
 Kapita, 131.
 Karenen, 175n., 330.
 Kasekten, 270n.
 Kaums, 66.
 Kawangkoan, 10.
 Kediri, 27, 31, 33, 35, 39.
 Kei-Eilanden, 11.
 KELLING (F.) (vader), 114, 118, 119.
 KELLING (J.) (Ceram), 315, 317, 380.
 KELLING (M.) (Sangi), 119, 121.
 KELLING (P.) (Sangi), 119, 319.
 KEMISSIE, 131.
 KEMP (JOH. THEOD. VAN DER), 100,
 145.
 Kerk in Indie, zie Prot. kerk.
 kerk (inlandsche) zie: inlandsche.
 kerkbouw, 33.
 kerkcollecte, 34 v.
 Kerkelijke Courant, 145, 380.
 kerkelijke tucht, zie tucht.
 kerkeraad, 35, 39, 40, 43, 45.
 kerkgenootschappelijke zending,
 181.
 kerkorde, 24, 230n.
 KERN (Prof. Dr. H.), 26, 118, 225.
 Kerto Redjo, 31.
 KESJAB TSJANDER SEN, 325n.
 KEUCHENIUS (A. A. M. N.), 126.
 KEUCHENIUS (MR. L. W. C.), 162,
 287, 294, 299, 302, 306, 309,
 311, 336, 339, 340, 342, 346,
 348, 351, 353, 358, 361, 362,
 370, 377, 378, zie ook: brief aan
 de Synode.
 Keucheniusschool, 124.
 Key, 203.
 KEYZER (Prof.), 269 n.
 kiai's, 50, 51, 55, 56, 63, 64.
 Kian, 317.

- KICHERER, 143.
Kilongh, 241.
 KING (S.), 180.
 kindermoord, 332.
Kisser, 90, 91, 97, 203.
kitten, 357, 358, 360, 366 vv.
kitten (onwettige), 288, 291, 300 v.,
 302 v., 305, 356, 358, 368, 366 vv.,
 371, 377.
Kjahi-Toenggoel-Woeloeng, 69.
 KLERCK, geb. VAN HOGENDORP (Douair.),
 124.
 KLINKENBERG (VAN NUYS), 144.
Kliwon, 75, 77, 79, 85, 86.
 KLOMP (J. H.), 126.
 KO-CHAT-THING, 330.
Koeningan, 75.
Koepang, zie *Timor Koepang*.
Koeroe-Weloet, 75.
Kolo (*Dinten*), 75.
 KÔLÔ (SANG HJANG), 82, 83n.
kongsi's, 285, 288.
Koninklijke besluiten van 1882 en
 1883, 335.
Koninklijk besluit van 28 Mei 1889
 (over de „aalmoezeniers”), 279,
 306, 335, 336 vv.
Koninklijk Instituut voor de taal-,
land- en volkenkunde van Ned.-
Indië, 71n.
 KOORDERS, (DR. D.), 162.
koppensnellen, 96, 136.
Korân (*De*), 149, 279.
 KORNFELDT, 317.
korwaar, 133.
kosten der zending, 119.
Kotting, 308.
krankbezoekers, zie: *ziekentroosters*.
 KREEMER (H.), 71n.
Krimoorlog, 104.
kringen (verboden), 291, 297, 302,
 357, 371.
 KRUYFF (Prof. DR. E. F.), 123, **321**.
 KRUYT (J.) (vader), 44, 262 vv., 355.
 KRUYT (A.) (*Modjo-Warno*), 22, 263 v.
 KUYPER (DR. A.), 367, 368, 371.
kweekscholen, 225, 239, 383, zie ook
Seminariën.
Kwitang, 261.
Lacknau, (*Lucknow*), 172.
 LADOSSA (CAROLUS DE), 246, 247, 250.
Lady Dufferinstichting, 177n.
Lahore, 221.
Laitoetoeng, 203.
 LAKTAU (P. S.), 255.
Landep, 74.
landontginning, 259.
 LANESSAN (DE), 296.
 LANGEVOORT (M. M.), 101, **203**.
langgars, 278 v., 280.
Langkir, 82, 83n.
Langowan, 10.
Larantoeka, 308.
Latijnsche school te Batavia, 231.
 LAUTIER (O. BURNABY), 382.
 LAWRENCE (LORD), 178.
 LE BRUIN, 90, 92.
Legi, 75, 77, 85.
Leiden, 380.
Leikor, 90, 203.
Leipziger Zending, 21.
 LELY (GERRIT JANSZ.), 252.
Letti, 90, 91, 97, 98, 101, **203**.
Leusden, 380.
 LEVYSSOHN NORMAN (MR. H. D.), **278**,
 291, 295, **298**, **345**, **347**, **349**,
350, **355**, 369.
 LEWIS (E.), 111.
lezingen over zending, 141.
Liefdes-Dinsdag, 78.
licentie-stelsel, 285 vv.
Likoepang, 10.
Lilleboy, 241.
 LINDEN (D. J. VAN DER), 23.
 LINEMAN, 114.
Liverpool, 140, 141n., 142.
Locomotief (*De*), 380.
Loehoelelij, 211.
Loemadjang, 346.
loemboeng-miskin, 35.
Loewang, 203, 211.
 LOHMAN (Jhr. MR. A. F. DE SAVORNIN),
290, 301, 306, **341**, **352**, **353**, 354,
 356.
Lokki, 318.
London, 330.
London Miss. Soc., 107, 145, 165, 167.
Lonthor, 242, 243, 244.
 LOOMAN (T. M.), 45, 127.

- LOON (Jhr. Mr. J. W. VAN), 162.
 LOOSVELT (Joh.), 249.
 LOTH (C. L.), 126.
 LOUDON (Gouv.-Gen.), 357.
 LOUWERIER (J.), 311.
 LUSHINGTON, 169.
Luthersche Zending, 146.
 LUYKE (W.), 91, 92, 94, 95, 97, 98, 99.
 LYNDEN VAN SANDENBURG (VAN), 116.

Maandberichten van het Nederl. Zendingen., 100n.
 maand (ledige), 78.
Maatschappij van Wetenschappen, 144.
 MACDONALD, 172n., 173n.
Macedoniër (De), 45.
Macian, 245.
 MACKAY VAN OPHEMERT (Mr. Æ. Baron), 115, 283.
 MACKAY (Mr. Æ. Baron) (Minister) **364, 365**.
 MACKAY (Mr. Ph. Baron), **362**.
Madangkoengan, 82.
Madja-Pahit, 156.
Madóera, 283, 298, 342, 343, 346, 347, 351, 365, 366, 370.
Madoerezen, 138, 147.
Madras, 128, 168, 173n., 174n., 176, 183, 326.
Mádura, 331.
Magelang, 316.
Maisore, 111.
Makarstam, 222.
Makassar, 113, 163.
Makassaren, 97, 207, 240.
Makisser, 90.
Maktal, 82.
Malabar, 110.
Malabaren, 236.
Malajalam, 177n.
Malakka, 56n., 233, 249.
Malang, 36, 148n.
Maleiers, 147, 153 v., 253, 357.
Maleisch, 20, 21, 26, 27, 208, 209, 215, 232 v., 234, 236, 239 v., 242, 243, 244, 256, 267, 320.
Maleisch blad, 23.
Maleische bijbels, 113, 115.
Maleyen (Ternate), 245.
 MALTHUS, 103, 164.

Manahil (Woekoe), 84.
Manaswari, 137.
 MANDAMI, 131 v.
Mangalore, 181.
Manganitoe, 116, 117, 120.
 MANI, 317.
Mansinam, 130, 131, 134, 135, 136.
mantri, 268n.
Maoembi, 10.
Mardyckers, 245.
Margaretha (Papoea), 135 v.
 MARLE (H. W. VAN), 127.
marnastand, 204.
Maros, 346.
 MARSHMAN, 175.
 MARZUQI, 54.
Masarete, 11.
Mataram, 67, 69.
Matau, 246.
 MATTHEÛS ANIEP, 29.
Maumeri, 308.
Mededeelingen van het Nederl. Zendingen., 29, 40, 71 n., 91n., 95n., 145, 146n., 149n., 152n., 153n., 154n., 155n., 156n., 163n.
 medische zending, zie: geneesk.
 MEERTENS, 279.
 MEES (DR. R. P.), 349, **357**.
Meester Cornelis, 180.
Mekka, 51, 53, 56, 57, 58, 59, 63, 179, 181, 327.
 melaatschen, 191.
 MELHO (PHIL. DE), 180.
Menado, 28, 32, 114, 115, 121, 151, 194.
Mendaja 278.
 menschenoffer, 96.
Meoswaar, 130, 131, 132.
 MERENS (DR. F. W.), 26.
Mergô-Redjô, 32.
 MERLINIUS (DAN.), 246, 247.
Methodisme, 195.
Methodisten, 47, 226.
 MEULEN (DIRCK TEN), 246.
 MEULENBELT (DR. H. H.), 1n.
 MEYER, 159n.
 MEYER JR. (D. C.), 1n.
 MEYER (W. DE), **340**.
 middel tegen opium, 383.
Midden-Java, 66.

- militairen in Indië, zie Koninkl. Besluit, soldaten, Tehuis.*
 MILLER (*Principal*), 181.
 MILLIES, 158n., 162n.
 Minahassa, 6, 9, 10, 16, 20, 23, 28, 32, 92, 145, 146, 147, 151 v., 193, 194, **311**, 381.
 MIRCINIUS (ANDR.), 246.
Mirat, 222.
Missionary Review, 108.
Missionsblatt aus der Brüdergemeine, 190.
 Moa, 90, 91, 97, 98, 203, 211.
Modjopahit, 67.
 Modjowarno, 20, 31, 32, 33, 35, 36, 39, 256, **262**.
 MOEHAMAD ASIK, 51, 52.
 moeielijkheden voor de zending, **139**, 169.
 MOELANA MALIK IBRAHIM, 156.
Moeloed, (maand), 74.
 MOHAMMAD NAWAWI, 53.
Mohammedaansche onderwijzers, 63.
Mohammedaansche huwelijk, 41.
 MOHAMMED, 74, 80, 84n., 157.
Mohammedanen, 111, 162, 171, 219 vv., 259, 263, 327, 355, 359, 364, 373, 375.
Mohammedanisme, zie Islâm.
Molokai, 191.
Molukken, 6, 10, 28, 140, 316, 327, 347.
Mondôsjô, 82.
 MONTALEMBERT (DE), 306.
Monto-sekte, 326n.
 morshandel, zie: smokkelhandel.
 MOSCHE, 131 v.
 MÜHLNICKEL (DR.), 143.
Mulatten, 188.
 MÜLLER (MAX), 76n.
 MÜNNICH, 147n., 148n., 149n.
Muntok, 346.
 MURRAY MITCHEL (DR.), 174n.
 MUTSAERS (pastoor), 312 vv.
 MYER (MR. P.) (*Gouv.-Gen.*), 120, 287, 344, 346.
Naco, 241.
Nahwoe, 272.
 NAMROED (NIMROD), 74.
naptoe's, 84 v.
Nagsjabendiah *), 52, 55, **265**, 280, 281, 294.
 NARADA, 81.
nas-ing-sasi, 72, 73, 74.
nas-ing-tahoen, 72, 73.
Natal, 109.
 NEDERBURGH (MR. S. C. H.), 279, 280, 284, 296.
Nederlandsch, 21, 234, 256.
Nederlandsche Geref. Zendingver., 124, 145, 217, 218.
Nederlandsche Militairen-Bond, 126, 127.
Nederlandsche Zendings-Vereeniging, 145, 186, 217, 218.
Nederlandsch-Indië, zie: geschiedenis der zending, Overzicht, Regeering, soldaten.
Nederlandsch-Indische Zendingsbond, 125.
Nederlandsch Hervormde Kerk, 128, zie ook: brief aan de Synode.
Nederlandsch Zendelingenootschap, 13, 90, 92, 113, 140n., 143, 144 v., 146, 147, 217, 307, 309.
Neger-Engelsch, 189.
negers, 326.
Negombo, 249.
Neira (Banda), 242, 243, 244, 245.
Neuchirchen, 123.
 NEURDENBURG (J. C.), 13, 15, 26, 45, **90**, 143n., 144n., 146, 147, 148n.
Ngôrô, 29.
Nias, 20.
Nickerie, 362.
 NIEMANN (G. K.), 147, 272n.
Nieuwe Rott. Courant, 179, 180, 280, 342, 344, 369.
Nieuw-Guinea, 56n., 120, 129 vv., 152, 194.
Nieuw-Nickerie, 362.
Nieuws van den dag, 311.
 NISPEN VAN SEVENAER (VAN), 355, 356, 369.

*) Dit woord wordt op allerlei wijzen gespeld.

- Noefoorsch*, 131, 134, 137.
Noesa-laut, 10, 242n.
Noord-West-Provincies, 172.
 normaalschool voor inl. onderwijzers, 119.
 NORMAN, zie LEVYSSOHN.
 NUNEN (J. P. T. VAN), 308, 314, 356, 381.

Oeçoel, 271n.
Oeganda, 224.
Oekerewe, 224.
Oelama's, 55, 275.
Oesoel, 271.
Oesterreichische Monatschrift für den Orient, 183.
 OFFERHAUS (ds. H. J.), 316, 380.
Oisterwijk, 321.
 OLCOTT, 325n.
 OLEF (HANS), 246.
 ONDAATJE, (M. P. J.), 180.
 Onder-Andir, 51.
 onderwijs, 381, zie Fröbelschool, subsidie.
 onderwijs (Europeesch), 88, 181.
 onderwijzers (inlandsche), 15 vv., 26, 38, 119, 231, 238, 308.
Ongole, 223.
Oost-Indische Compagnie, zie *Compagnie*.
Oost-Java, 27 vv., 138, 146.
opium, 125, 258, 264, 279, 281 vv., 287 v., 288 vv., 290 v., 292, 295 vv., 298, 299 vv., 302 vv., 356 vv., 359 v., 365 vv., 370 vv., 374, 377, 379, 381, 383.
 zie ook: *Anti-opiumbond*, kitten, *licentiestelsel*, middel tegen *opium*, pachters, *regie*.
 opiumvloek op Java (De), 379.
 opiumvraagstuk in Ned. Oost-Indië (Het), 379.
 opleidingsschool, 343.
 opleiding van inlandsche arbeiders, 15.
 opleiding van zendelingen, 143.
Opwekker (De), 113n.
Orgaan van de Ned. Zend. Ver., 150n., 151n., 159n., 211.
 organisatie van inl. gemeenten, 27.

 OTTEN (ARENT), 249.
 OTTOW (C. W.) (vader, *Nieuw-Guinea*), 135.
 OTTOW (J. G.) (zoon, *Talaut*), 121.
 OTTOW (W. M.) (*Batavia*), 126.
 ouderlingen, 35, 38; 39, 43 v., 208, 240.
Ouri (negery), 243, 244.
 OUTERMAN (CORNELIS), 230.
Overijssel, 192, 384.
Overzicht van het zendingsveld in Ned.-Indië, 90.
Oxford, 170 v.

 pacht (van opium), 282 v., 286 v., 287 v., 290 v., 295 v., 302 vv., 359, 367 vv., 370 vv., 374.
 pachters, 282, 284, 286 v., 288 v., 298, 299 v., 305, 370.
Padangsche Bovenlanden, 253.
Padri-oorlogen, 254.
Padjang, 67, 69.
Pahang, 82.
Pahári's, 222.
Pahing, 74, 75, 77, 85, 86.
 PAHUD, 114, 355, 356.
Palamcotta, 223, 246, 248.
Palembang, 57, 63.
Palembangan, 51.
pamali, 152.
Pamerajan, 51.
Pandjáb, 171, 174n., 175, 219 vv.
pangoeloe's, 268n., 280.
Pan-Islamisme, 49, 179, 280, 327.
 PANNEKOEK (G. H.), 180.
Pantjoernapitoe, 20.
Papoea's, 129, 147, 152 v., 194.
Paramaribo, 188 v., 362.
Pará-quaestie, 187.
Parlement, 278, 335.
Parsi's, 221.
pasamoean, 30 vv.
Pasan-Ratahan-Ponosakan, 199.
Pasatohan, 83.
 PASOR, 251.
Passan, 10.
 PATAH (*Raden*), 67.
Patih, 268n.
Patna, 172n.
Paulus. De Zendingvriend, 125.

- PAULUS TÔSARI, 29, 40.
pawoekon 83n.
 PELS RIJCKEN, 279.
 PERSANT (LAURENTIUS), 230, 239.
 pers en zending, 142.
pertikel, 150.
pesantren's (*pesantrians*), 278, 280.
 PHILIP AUGUST, 333.
Philippijnen, 182, 183, 255.
 PHILLIPS (W. B.), 111.
 PICKERT, 165.
 PIERSON (A. T.), 330n.
 PIERSON (DR. A.), 146.
 PIETERSZ (CLAES), 252.
 PIETERSZ (JAN), 252.
 PISTORIUS (VERKERK), 294.
poedjô-semadi, 270n.
poenden's, 66, 88, 89.
 POENSEN (C.), 27, 71n., 149n., 156n.,
 355.
 POERWÔ LELÔNÔ, 79.
Poerwôredjô, 20.
poesaka's, 80.
Poestôkô-rôdjô-poerwô, 79.
Poewôsô, (maand), 74.
Pointo de Galle, zie *Galle*.
 politiek zie: zending en politiek.
polygamie, 41, 195 vv., 264.
Polynesie, 77.
Pon, 75, 77, 85, 87.
 PONTCASEN (HENDR.), 239, 241.
Porka, 204, 205.
Portugal, 116.
Portugeesch, 232, 233, 234, 236, 247,
 249.
Possahari, 317.
Pouleway, 242, 243, 244, 245.
Prang Bakat (*woekoe*), 84.
Prang sabil, zie *Heilige Oorlog*.
Preanger, 56, 298, 371.
 predikanten (Indische), 246, 279,
 293, 316, 337, 362, 365, zie ook:
 Brief van den Minister Keuchenius.
Priangan = *Preanger*.
 PRICE (E. P.), 110.
 priesters, 151, 152, 153, 155, 161,
 179, 204v., 267, 280, 295, zie

ook *joekaha's*, *hoekama's*, *oelama's*,
pangoeloe's.

primboz, 78.

Probolinggo, 298, 315 v., 346, 380.

Protestantsche Kerk in Indië, 155,
 182, 195, 209, 279, 293, 295, 308,
 338, 374 v., 377 v., 382, zie ook:
 predikanten.

prijsvragen over de zending, 144.

Psalmen, 233 v.

Puna, 221.

PIJNAPPELS (Prof.) 154n.

Quadiryah *), 52, 54, 55, 58, 59.

QUARLES VAN UFFORD (Jhr. Mr. J.
 K. W.), 181.

Rabingoelakir (maand), 74.

RADDI, 77.

Radjab (maand), 74, 83.

RAFFLES, 71n.

rangkeping-dinten, 77.

Ratahan, 10, 193.

REES (O. VAN) (*Gouv.-Gen.*), 294, 304,
 382.

Regeering van Ned.-Indië, 130,
 zie ook: Gouvernement.

regeringskweekscholen, 21.

Regeringsreglement van N.-I., 160 v.,
 355, 356.

Art. 122: 377.

Art. 123: 161, 184, 185, 307.

Art. 124: 161, 185, 267.

regie, 285 v., 287 v., 296, 298, 299,
 303, 304, 367.

Rehoboth-kerk, 180.

REINWALDT, 154n.

reizend prediken, 259.

Remboken, 10.

RENAN (E.), 326.

RENGERS (MR. W. J. VAN WELDEREN
 Baron), 369, 370, 375, 376.

Republiek, 189.

Respâti (*Dinten*), 77.

Rhoon, 130, 136.

RHIJN (ds. L. J. VAN), 113, 115, 156n.

RICE (HENRY), 183.

RICHTER, 120.

*) Dit woord wordt op allerlei wijzen gespeld.

- RIEMENS (DR. J.), 180, **257**.
 RINGELTAUBE, 223.
 RINNOOY (N.), **193**.
 RODJÖ-BALI, 79.
Rodsjmabergen, 222.
 RÖELL (Jhr. Mr. J.), **306**, 309, **335**,
 336, **337**, 338, 339, 340, 341, 342,
347, **349**.
Roem Sram, 132.
 ROEST (VAN DER), 145.
Roewah, 83.
 ROGERIUS (ABR.), 229, 233, 234, 237,
 252.
Roma, 90, 97, 203.
 ROO (DE), 285, 374.
Roomschen, 11, 32, 44, 46, 106, 116,
 174, 177*n.*, 182, 193, 202, 245,
 249, 255, 308 *vv.*, 311 *vv.*, 328*n.*,
 347, 350, zie ook: aartsbisschop.
 ROORDA VAN EYSINGA, 155*n.*,
 ROOSENRAET (ALEX.), 245.
 ROOY (J. F. A. DE), 253.
 RÔRÔ KIDOEL, 69.
 ROSKOTT (MEVR.), 318 *v.*
 ROSSERAET (ARENT), 246.
Rote (Rotti), 11.
 ROYEN (MR. B. VAN), **363**, **365**, **375**,
 377.
 ROYEN (ERNESTUS VAN), 250.
 RUTGERS (ABR.), 145.
 RUTGERS VAN ROZENBURG (Jhr. Mr.
 J. W. H.) **287**, 292, 306.
 RYLAND, 329.
Rijnsche Zending, 123, 140, 217, 218.
Rijnsche Zending (De) (tijdschrift),
 143*n.*, 152*n.*, 153*n.*, 154*n.*
 rijstschuur, 35.

Sabil-al, 57.
Sadilijah, 268.
Sadjen, 84.
 SAKSI (SANG-HJANG), 82.
 SALAMANCA (generaal), 182.
Sampjoeh, 85.
Sandwich-Eilanden, 332.
Sangaring-tahoen, 73.
Sangar-ring-woelan, 74.
Sang-Hjangs, 82.
Sangi, **113**, 319.
Sangireezen, 217, 218.

Sangir- en Talaut-Comité, 119, 123,
 217, 218.
Sanistjôrô, 77.
Sanskriet, 77, 151, 267*n.*
Santri's, 66, 150, 278.
Sapar (maand), 74.
Saparoea, 10, 91.
 SAPTOE (*Papoea*), 134 *v.*
Saramacca, 191.
Sarim en Kansina, 138.
 SAVORNIN LOHMAN, zie LOHMAN.
Sawal (maand), 74.
 SCHAAP (bisschop), 361 *v.*
 SCHAEPMAN (DR. H. J. A. M.), **294**.
 SCHAPULA, 251.
 SCHARTEN (K.) 14, 15.
 SCHIMMELPENNINGK VAN DER OYE (J.
 E. N. Bar.), **288**.
 SCHMALHAUSEN, 298, 356.
 scholen (Mohammedaansche), 278
vv., 291 *v.*, 294 *v.*, 298 *v.*,
 schoolmeesters, zie: onderwijzers.
Schooneberg, 186.
 SCHREIBER (DR. A.), 23, 153*n.*
 SCHRÖDER, 114, 115, 117, 118, 119.
 SCHRÖDER (hulppred.), 317.
 SCHUTS, 147, 148, 150.
 SCHUTZE, 155*n.*
 SCHURMAN (JOH. A.), 213.
 SCHUURMANS (N. D.), **65**, **265**.
 SCHWARTZ, 223.
 SEGERS (E. C.), 1, 43, 45.
 SEKUKUNI, 104.
Selamme = Chelamme.
Seloso klivon, 72.
 SELÔ-TJÔLÔ, 77.
seminariën, 16 *vv.*, 144, **212**, 319,
 zie ook: *kweekscholen*.
 SENEN (CORN. VAN), 232, 233, 234,
 236, 237.
 SENOPATI, 69.
 SENTEN (GERRIT), 245.
Seraai, 211.
Seram, 203.
Serampore, 175.
Serang, 50, 51, 52, 53, 60, 280.
 SERET (H.), 345.
Sermatta, 90, 203.
Serwaroe, 101, 203, 207, 211.
 SEYFFARDT (A. L. W.), **341**, 349.

- Siam*, 56n.
Siauw, 114, 116, 120.
 SIBENIUS TRIP (mr.), 279.
Sicka, 308.
Sierra Leone, 109.
Silsilah, 60.
Simla, 175.
Sindh, 171, 219.
Sindôrô, 66.
Singapore, 59, 286, 288.
 SINGÔ DJALMÔ (SANG HJANG), 82.
Sinto, 82, 83n.
sjahadat, 55, 67.
sjamanisme, 150.
Sjatarijjah, 268.
Sjeik's, 55, 60, 273n.
Sjinsjioe-sekte, 326n.
Sjintoïsme, 325n.
slaven, 46, 132 v., 152, 153.
slavinnen, 238
sluikhandel, zie: smokkelhandel.
Smarta soetra, 76n.
 SMEDING (Dr. H.), 15, 26, 71n.
 SMIDT (Mr. H. J.), 361.
 SMIT (MICHIEL), 243, 252.
 SMITH (zendeling), 226.
smokkelhandel, 281 vv., 296, 297,
 298, 300, 301, 302, 359 v., 368,
 371, 374.
 SNOECK (CLAES JACOBSEN), 238, 251.
 SNOECK HURGRONJE (Dr. C.), 49n,
 54, 56, 57, 59, 64, 80n, 181, 268,
 271n, 272n, 273n, 281, 327.
Soedaneezen, 51n, 57.
Soekaboemi, 61, 280.
Soekro (Dinten), 77.
Soeloek, 269 vv.
Soembing, 66.
Soenan's, 67.
Soendaneesch, 320.
Soendaneezen, 147, 150 v., 215, 217,
 218.
Soengsang, 82.
Soerabaya, 31, 100, 279.
Soerabajaasch Handelsblad, 284.
Soerakarta, 73, 74, 382.
 SOERJÔ, 77.
Soerolôjô, 80.
Soerô (maand), 74.
soldaten in Indië, 180, 294, zie:
- aalmoezeniers, Koninklijk besluit.
Solo, 83n., 382.
 SOLOMONS (FRANÇ.), 246.
Somô (Dinten), 77.
Sonder, 10.
 SONNEVELT (DAN.), 240.
spaarbank, 36, 44, 256.
Spanjaarden, 245.
 SPILLENAAER, 320.
 SPRENGER VAN EYK, 382.
Sri (Dinten), 75.
Stamboel, 57.
Standaard (De), 162, 187.
standen op Letti, 204.
 STAR (VAN DER), 51.
 STARK (zendeling), 222.
 STEENACKER (PIETER CORNELISZ), 250.
 STELLER, 114, 115, 116, 117, 118,
 119, 120.
 STELLER (mej.), 118.
Stemmen voor waarheid en vrede,
 180, 268.
 STEPHENSON (W.), 177n.
 STERTEMUS, 239, 248.
 STEVENS (J. L.), 323n.
 STIRUM (Mr. O. J. H. graaf VAN), 27.
 STOKES (T.), 172.
Straat Bali, 283.
Straat Madoera, 283.
straatprediking, 183.
strafwetboek voor inlanders, 182.
 STRAUSS (D. F.), 326.
 STRUYCK, 296, 303.
studenten en de zending, 141.
subsidie, 263, 278, 291, 294, 298,
 383.
Sumatra, 27, 28, 44, 153, 162, 275,
 287, 327, 358, zie ook: *Batta's*.
Sumatra's Westkust, 253.
 SUPPER, 140.
Suratte, 251.
Suriname, 187, 361 v.
 SWALS (COENR.), 250.
 SWALS (DAVID), 250.
Swaroe, 36.
 SWART ABRAHAMSZ (Dr. Th.), 180.
 SWAVING, 381.
 SWINDEREN (Jhr. Mr. J. H. F. M. VAN),
 376, 377.
 SYDNEY SMITH, 328.

- Synode der Ned.-Herv. Kerk*, 128,
zie ook: brief aan de Synode.
- Taboekan*, 117.
Taçwoef, 272n.
tachtim, 273n.
tafsir, 272n.
Tagalog, 255.
Tagoelandang, 114, 116, 118, 119.
Talaut, 120.
tali wangké, 72, 74.
Tamoelen, 177n., 223, 224, 226.
Tanara, 51, 58.
Tangerang, 59.
Taoïsme, 325n.
Tapsir, 272.
Tarigah's, 55, 265.
Tasawoef, 272.
TAUFMANN, 120.
Taverlaen, 246.
TAYLOR (Is.), 89, 102, 164, 180, 219,
326.
TAYLOR (W.), 329.
Tayowan, 245, 246.
tegenzending, 324.
Tehuis voor Militairen, 126 v.
tekorten in de zending, 146.
Teloegoë's, 177n., 223.
TE MECHELEN, 83n, 300, 301, 302,
304.
TENKOE DI TOEROE, 281.
Ternate, 91, 113, 121, 136, 229,
245, 246.
TEYN (VAN), 281.
Theosophisme, 325n, 326.
Thomas-Christenen, 174, 177n.
THOMASZ (GERRIT), 247.
THOMSON (zendel.-geneesh.), 222.
THORBECKE (Mr. W.), 297.
TIDMAN (Dr.), 140 v.
TIELE (Dr.), 228.
TIEMERSMA (L.), 260.
Times, 170n.
Timor, 10, 90, 93, 100, 140, 145,
203, 308.
Timor Koepang, 10, 91.
Tinnevelly, 168, 219, 223, 224.
Tjahaja Siang, 23.
Tjandjoer, 280.
Tjikandi, 51.
Tjikandi Ilir, 278.
Tjilegon, 49, 50, 51, 52, 60, 61, 64,
278, 279 v., 280, 327, 356.
Tjiomas, 61, 280, 382.
Tjiringin, 54.
TJOKRÔ (SANG HJANG), 82.
TOEBAGOES ISMAÏL, 53.
Toeban, 267n.
Toemenggoeng, 268n.
Toetoekej, 203, 207.
Toewadjoeh, 272n.
Toewpak (Dinten —), 77.
Toloe, 82.
Tombariric, 10.
Tombassian, 10.
Tomohon-Sarongsong, 10.
Tompasso, 10.
Tomra, 203, 207.
Tondano, 10, 115.
Tonsawang, 10.
Tonsea, 10.
TONTRÔ (SANG HJANG), 82.
TOORENENBERGEN (Prof. Dr. J. J. VAN),
14, 44.
tôpô, 270n.
TÔSARI (PAULUS), 29, 40.
Touna, 207.
tractaten, 143.
Trankebar, 21.
Transvaal, 104.
Travancore, 177n., 223, 224.
TRIP (mr. SIBENIUS), 279.
TROOSTENBURG DE BRUIJN, 15.
tucht (kerkelijke), 40.
Turkye, 54.
Twee Woorden (De), 276, zie: *sjahadat*.
Tijd (De), 311, 314.
Tijdschriften, zie *Allgem. Missions
Zeitsch.*, *Allgem. Zeitung*, *Asiatic
Quarterly Review*, *Bataviaasch
Handelsblad*, *Bataviaasch Nieuws-
blad*, *Berichten der Ver.-Egypte*,
Berichten van de Utr. Z.-V., *Bij-
dragen*, *Christian (The)*, *Christelijke
Stemmen*, *Chronicle of the Lond-
M. S.*, *Economist (De)*, *Eigen
Haard*, *Englishman (The)*, *Evang.
Miss. Mag.*, *Fortnightly Review*, *Geïll.
Zendbl.*, *Gids (De)*, *Gids voor den
onderwijzer*, *Graphic (The)*, *Heraut*

(De), *Hollander (De)*, *Indische Gids*, *Java-Bode*, *Javasche Courant*, *Kerkelijke Courant*, *Locomotief (De)*, *Maandberichten*, *Macedoniër (De)*, *Missionary Review*, *Missionsbl. aus der Brüdergem.*, *Nieuwe Rotterdamse Courant*, *Nieuws van den Dag*, *Oesterreich. Monatschrift*, *Opwekker (De)*, *Orgaan van de N. Z. V.*, *Paulus. De Zendingvriend*, *Rijnsche Zending (De)*, *Soerabayaasch Handelsblad*, *Standaard (De)*, *Stemmen voor Waarheid en Vrede*, *Times, Tijd (De)*, *Tijdschrift voor de Indische taal-, land en volkenkunde*, *Tijdschrift voor Ned. Indië*, *Tijdspiegel (De)*, *Vaderland (Het)*, *Vreemd en Eigen*, *Wetenschappelijke Bladen*, *Zendingstijdschrift (Ned.)*, *Zondagsbode (De)*.
 Tijdschriften (Inhoud van), **179**, **253**, **381**.
Tijdschrift voor Ind. taal-, land- en volkenkunde, 71n, 76n.
Tijdschrift voor Ned. Indië, 71n, 73, 76n, 82n, 179, 291, v.
Tijdspiegel (De), 129 v.
 U, zie ook Oe.
 Uduville, 225.
 UHLENBECK, 115.
 ULFERS (S.), **139**.
 Ulassers, 10, 240, 242.
 Universiteit, zie: zending aan de Univ.
 URSINUS (J. H.), 328.
 Utrechtsche Zendingsvereeniging, 143n, 145.
 Vaderland (Het), 254, 279.
 VALENTIJN, 143n., 230n.,
 VALETON JR. (Prof. Dr. J. J. P.), **315**, **380**.
 Veda's, 76n.
 Vekik, 271.
 VELDERS (J. A.), 50.
 VERBEEK (JELLIS), 251.
 VERBEEK (Mr. Ph. H.), **46**.
 verboden kringen, zie: kringen.
 verdeeldheid in de zending, 146.

Vereeniging Christelijke Stemmen, zie: *Christelijke Stemmen*.
 VERHAAG, 91.
 VERHAGEN (Ds.), 242.
 VERHOEVE (ARNOUT), 252.
 VERHOEVEN (J.), 259.
 VERKERK PISTORIUS, 294.
 verkoopplaatsen (stille), zie: kitten (onwettige).
 VERNIERS VAN DER LOEFF (Mr. H. C.), **347**, **349**, **351**, **353**, 354.
Verraders-Eilanden, 136.
 VERSTER, 144.
 VERTRECHT(IUS) (JAC.), 242, 243, 244.
 VETH (Prof.), 71n., 143n., 149n., 150n., 151n.
Victoria Nyanza, 224.
 VLEUTEN (VAN), 280.
 VLIJMEN (B. R. F. VAN), 379.
 volkstaal, 208, 210, 215, zie *Ma-leisch*.
 volkszang, 189, zie *Psalmen*.
Vollenhoven, 380.
 VOLLENHOVEN (VAN), 144.
 VONK, 121.
 voorgangers, 37.
 VOORHOEVE, 146, 148n.
Vreemd en Eigen, 105n.
 vreemde zendingen, 160.
 VRIES Jr. (J. H. DE), 180, 181.
 VROOM (DE), 356.
 vrouwelijke zendingen, 108, 143, 175.
 vrouw in de Moh. en heidensche wereld (de), 149, 195.
Vrijdag-legi, 78, 80.
 Vijf (Het getal), 75n.
 WAAL (DE), 116.
Waqijat, 69.
 WADE, 220.
Wagé, 75, 77, 85, 86.
Wahoai, 317.
Wajang (woekoe), 75.
wali (voogd), 87n.
Wali's, 67.
Warigalit, 75.
 WARNECK (Dr. G.) 108, 180, 328n., zie ook: *Allg. Miss. Zeitschr.*
Waroe, 317.

- WARENOË (SANG HJANG), 82.
 WASID, 50, 51.
 WATOE GOENOENG, 80, 81, 82.
 Wayer, 243, 244.
 Wedônd, 268n.
 WEITBRECHT (H. U.), 221.
 WELDEREN (VAN) zie: RENGERS.
 WELLINGTON, 333.
 WENDELE (JORIS), 230.
 West-Afrika, 107.
 WESTERMANN (C. F.), 1n.
 WESTHOFF (J. P. G.) 1, 25, 26.
 West-Java, 32, 49, 54, 61, 320.
 Wetan, 203.
 Wetenschappelijke Bladen, 102, 180.
 Wetter, 97.
 weverskaste, 222.
 WHITING (DR.), 141n.
 widadari's, 79, 81.
 WIENKÖTTER, 90.
 WILDER, 108.
 WILKEN (Prof. Dr. G. A.), 71n.
 WILLIAMS (JOHN), 95.
 WINTER (C. F.), 73, 74, 76n., 78,
 79, 80, 82n.
 WISNOE, 81, 82.
 Wisnoe (Dinten —), 75.
 WITSEN (Gouverneur), 242, 243.
 WITTEVEEN (ds. H. W.), 120.
 Woegoe, 82, 84.
 woekoe's, 74n., 80, 82.
 Wônô-Redjo, 36.
 Woordenboek van Gericke-Roordaa-
 Vreede, 75n., 79.
 Wrahaspati (Dinten —), 77.
 WIJCK (DR. VAN DER), 130.
 WIJK (L. J. VAN), 1n.
 WIJK (P. VAN), 15, 44, 123, 315, 379.
 ZAAIJER (Dr. J.), 336, 337, 339,
 340, 341, 342, 345, 349.
 Zanzibar, 109.
 ZEGERS, (J. L.), 125, 257, 258, 379.
 Zeist (Hulpgen. te), 123.
 ZELDAM GANSWIJK (TEN), 146, 149n.
 zelfonderhoud, 128, 223, 329.
 zelfstandigheid, 44.
 zendeling.
 achtung bij Europeanen, 156,
 264, 355.
 ambtenaar van den Burger-
 lijken Stand, 42, 193.
 beroepbaarheid in het moeder-
 land, 128.
 echtgenoot, 175.
 roeping, 7 v.
 woning, 209.
 zie ook: *Catechisatie*, inl. vrou-
 wen, opleiding, volkstaal,
 vreemde zendel., vrouwelijke
 zendel., Zondagsschool.
Zending-Werkman (Vereeniging),
 143.
 zending aan de *Universiteit*, 141.
 zending, zie: Apologie, Bijbelver-
 taling, Christendorpen, colpor-
 tage, concurrentie, geneeskun-
 dige zending, geschiedenis der
 zending, gouvernement, hulp-
 middelen, inwendige zending
 (verhouding tot de uitw.), kerk-
 genootschappelijke zending, kos-
 ten, lezingen, moeielijkheden,
Parlement, pers, reizend prediken,
 straatprediking, studenten, tekor-
 ten, tractaten, verdeeldheid,
 volkszang, zelfonderhoud.
 zending en politiek, 258.
 zending onder Mohammedanen, 259.
 zendingsbestuur, 92 vv., zie ook:
 hulpgenootschappen.
 zendingsbidstonden, 141, 143, 156,
 192.
Zendingsblad (Geill.), 25, 127, 138.
Zendingsbond (Ned. Ind.), 260.
*Zendingsbond voor Overijssel en Dren-
 the*, 192, 384.
Zendingsconferentie (Ned.), 1.
Zendingsconferentie te Depok, 127,
 257.
Zendingsconferentie te Bremen, 23.
Zendingsfeest (Zuider), 321.
 zendingsgaven, 142.
 zendingsgenootschap (inl.), 226.
 zendingsinstituut, 143.
 zendingspers, 143.
 zendingschip, 93, 94.
Zendingstijdschrift (Ned.), 101, 121,
 181.
 zendingskweekelingen, 141, 143.

- zendingsverenigingen, zie *Baptisten*, *Basel*, *Broedergemeente*, *Christelijke Geref. Kerk*, *Church Miss. Soc.*, *Comité voor het Sem. te Depok*, *Dei glorie-*, *Doopsgezinde zending*, *Egypte*, *Ermelo*, *Genootschap voor In- en Uitw. Zending te Batavia*, *Gosznarsche Zending*, *Hulpvereniging voor de Rijnsche Zending*, *Java-Comité*, *Leipziger Zending*, *London Miss. Soc.*, *Luthersche Zending*, *Methodisten*, *Ned. Geref. Zend. Ver.*, *Ned. Zend. Ver.*, *Ned. Ind. Zendingsbond*, *Ned. Zendelingsgenootschap*, *Neukirchen*, *Sangir- en Talaut-Comité*, *Utr. Zend. Ver.*, *Zeist (Hulpgen. te)*, *Zendeling-Werkman*.
- ZEYDNER (Ds.), 380.
 ziekentroosters, 230, 240, 243, 245, 246, 250.
 ZIMMER (G.), 140n.
 Zinzendorf, 332.
 Zoeloeland, 104.
 Zoete Vrijdag, 80.
 ZOLA (E.), 345, 348.
 Zondag (De), 134, 180.
 Zondagsbode (De), 89.
 Zondagsschool, 211.
 Zuid-Afrika, 100.
 Zuid-Indië, 111.
 Zuid-Wester-Eilanden, 10, 90, 194, 343.
 Zuidzee-Eilanden, 95.

DE DERDE NEDERLANDSCHE ZENDINGSCONFERENTIE.

(Woensdag 18 September 1889) ¹⁾.

Openingswoord van J. P. G. WESTHOFF.

Ik open deze derde Nederlandsche Zending-Conferentie in den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes AMEN!

Verneemt allereerst een woord der Heilige Schrift. Gij vindt het in de Openbaring van Johannes, Hoofdstuk 21, 1—7.

Vrienden en Vriendinnen der zending! Geliefde Broeders en Zusters in onzen Heer Jezus Christus.

De Voorzitter van het Comité voor Nederlandsche Zending-Conferenties, mijn waarde zwager E. César Segers, verzocht mij voor vele weken heden in zijn plaats als Voorzitter der derde Nederlandsche Zending-Conferentie op te treden. Wegens eene buitenlandsche reis naar de valleien van Piemont, dacht hij heden niet in ons midden te kunnen zijn. Nu zijn reis vervroegd is, hebben wij toch de vreugde hem hier te zien.

Niet zonder eenigen schroom, maar toch ook weder met groote blijdschap, aanvaard ik de mij opgedragen taak en heet U allen, die een hart hebt voor het heilig werk der zending, welkom te dezer plaats. Ik heet u welkom in den naam van den grooten Zendingeling, die, gezeten op den troon aan de rechterhand Zijns Vaders, tot ons spreekt: „Ziet, Ik maak alle dingen nieuw.”

1) Door de vriendelijkheid der sprekers ben ik in staat gesteld de referaten woordelijk te geven. Het verslag van de besprekingen heeft men te danken aan vier zendingsvrienden, die zich met de samenstelling hebben belast, de HH. Dr. H. H. Meulenbelt, D. C. Meyer Jr., C. F. Westermann en L. J. Van Wijk. RED.

Voorwaar, een alleszins gepast woord voor den dag van heden. Wij mochten elkâar begroeten als vrienden der zending. Ontvangt gij allen bij den aanvang van ons broederlijk samenzijn dit woord als eene *groetenis* uit den mond Desgenen, die de Alfa en de Omega, het begin en het einde is. Als een waarachtig Godswoord wordt het uit het nieuwe Jerusalem allen tijden en geslachten verkondigd. Het bevat in zich eene ernstige vermaning, maar tevens ook eene liefelijke vertroosting. Het is heilzaam bij een terugblik op het voorledene, maar tevens ook troostrijk bij een blik op de toekomst.

In de Heilige Schrift, bovenal in de brieven van den grooten heidenapostel, vindt men vele tegenstellingen. Onder deze bekleeden die van een Oud en een Nieuw Verbond, van een ouden en een nieuwen mensch, van eene oude en eene nieuwe aarde, ja zelfs van een ouden en een nieuwen hemel eene eerste plaats. Vergelijkt men deze tegenstellingen, dan bemerkt men spoedig dat de heilige Schrijvers aan het nieuwe zeer ver boven het oude de voorkeur geven. En waarom? Omdat zij onder het oude het geschapene of kreatuurlijke leven, zich bevindende in de macht der duisternis en des doods, verstaan, terwijl zij bij het nieuwe denken aan het hemelsche, dat, uit den Geest geboren, licht en leven is. Is dit werkelijk alzoo, dan getuigt de Schrijver van den Brief aan de Hebreëen terecht (12 vs. 27): „de bewegelijke dingen zullen veranderd worden, opdat blijven de dingen, die niet bewegelijk zijn.” Het is immers niet de wille Gods dat het oude vernietigd worde. Uit het oude zal iets nieuws worden. Het verderfelijke zal aandoen onverderfelijkheid, het sterfelijke onsterfelijkeheid. *Dat is het einddoel van alle wegen Gods.*

Geen enkele Schriftuurplaats spreekt dit einddoel zoo duidelijk uit, als dit woord van den verhoogden Gods- en Menschenzoon. Hij zelf *wil* alles nieuw maken. En Hij alleen *vermag* het, omdat de volheid der kracht en des levens in Hem is.

En is het ons niet bekend *op welk een weg* Hij deze vernieuwing volbrengt? *Gods wegen gaan van binnen naar buiten.* Met de kracht van Zijn Evangelie raakt Hij den inwendigen, verborgen grond van 's menschen wezen aan, opdat door Zijne genade en de voortdurende werking Zijns Geestes een nieuwe mensch geboren worde en zich ontwikkele. Volkomen wordt die heerlijkheid eerst in de

eeuwigheid openbaar. Dat deze vernieuwing, deze geboorte van boven niet slechts mogelijk, maar een door alle eeuwen heen bekrachtigd *feit* is, is het eigenlijk, onwedersprekelijk bewijs van het goddelijk Zoonschap des Heeren en tevens van de goddelijke kracht en waarheid van Zijn Evangelie. Geen wonder dat duizenden zoowel de eene als de andere waarheid verwerpen. De noodzakelijkheid der nieuwe geboorte uit den Geest van den levenden God loochenend, zijn zij onmogelijk in staat Dien te begrijpen, die den wil en de macht heeft, om te spreken: „*Ziet, Ik maak alles nieuw.*”

Is alzo de nieuwe schepping zoowel het wezen als het einddoel der Godsopenbaring in Jezus Christus, dan kan en mag ook de zending niets anders willen, dan den Heer op dezen weg in ootmoed te dienen. Zij moet *feitelijk* der wereld bewijzen, dat het vuur der heilige liefde in de Christenheid brandt en wel zóó helder en krachtig dat wij niet slechts aan onszelf, de onzen, onze stad, ons volk denken, maar tevens ook aan de geheele menschheid, aan de volkeren, die nog verre zijn, maar nabij moeten gebracht worden door het bloed des Nieuwen Verbonds.

God de Heer — wij mogen het met dank uitspreken — heeft dezen drang der liefde in de Evangelische Christenheid krachtiger dan ooit te voren opgewekt. En zoo eenig werk des geloofs en der liefde, dan getuigt wel de zending onder de volkeren des aardbodems dat het den Heer met het groote en zalige woord: „*Ziet! ik maak alles nieuw*” ook in onze dagen heilige ernst is. Reeds is uit bijna alle natiën en tongen eene schaar van eerstelingen bijeenvergaderd. Hier en daar zijn reeds geheele volkeren en stammen in de gemeente van Jezus Christus ingelijfd. Telken jare dringt de boodschap van Jezus Christus, den Wereldheiland, zegevierend voorwaarts.

Deze zegetocht van het Evangelie is voorzeker nog altijd een *weg van strijd en lijden*. Het oude, de gebondenheid des menschen aan het geschapene, aan het vleesch, strijdt overal tegen het nieuwe, tegen de vrijheid in Jezus Christus. Vandaar zooveel oponthoud en tegenwerking, geheime en openbare vijandschap. Daar is wel geen arbeid in het Godsrijk, die zoozeer op de menigvuldigste wijzen den druk van vijandelijken tegenstand ondervindt als de arbeid der zending. Wij zwijgen over de verdachtmakingen en

lasteringen dergenen, wien het kruis van Christus, de prediking van boete en geloof, de volstreckte noodzakelijkheid van vernieuwing en wedergeboorte eene dwaasheid en ergernis zijn. Veel erger is de tegenstand, welke der uitbreiding van het Godsrijk bereid wordt door de laauwheid, verdeeldheid en verkeerdheid zijner eigene leden. En wanneer wij nu met de gedachte hieraan de belofte des Heeren „*ziet, Ik maak alles nieuw*” beschouwen en daartegenover stellen hoe machtig nog de oude mensch is en werkt in de dienstknechten des Heeren, in de vrienden en dragers van den zendingsarbeid en hem allerlei hindernissen in den weg legt, voorwaar, dan hebben wij wel oorzaak ons diep voor God in het stof te buigen en in ootmoed te belijden: het is Gods genade, en zij alleen, dat het nog niet geheel met ons uit is.

's Heeren belofte bevat dus in zich eene *heilzame vermaning*. Maar niet ook eene *rijke vertroosting*? De blik naar binnen worde tot een blik naar boven. „Ziet!” zoo spreekt de verheerlijkte Koning van het Godsrijk: „Ik maak alles nieuw.” Hoe wekt deze belofte ons op tot een vast en blijmoedig geloof!

Wie onzer, werkzaam in dezen heerlijken arbeid, heeft het niet ervaren dat Hij onzen geringen dienst en onze zwakke pogingen genadig heeft aangezien? Daar is veel geschied, sedert wij voor 't laatst hier bijeenwaren. Elk Genootschap heeft Zijne trouw te roemen. Daar zijn lichtpunten, welke wij dankend hebben begroet. Eene kentering in de publieke opinie omtrent den zendingsarbeid is begonnen. Al blijven duizenden nog van verre staan, men begint toch in 't algemeen meer eerbied te krijgen voor de zending en de zendboden. Men komt tot besef der groote schuld, welke wij ten opzichte onzer Overzeesche Bezittingen hebben af te doen. Men *kan*, maar men *wil* ook niet langer zijne oogen moedwillig sluiten voor den heilrijken, gezegenden en beschavenden invloed, dien de prediking van het Evangelie onder de heidensche volkeren uitoefent. Al meent men ook voor zich zelven het Evangelie des Kruises en der Opstanding niet van noode te hebben, ten opzichte der aan het Nederlandsch gezag onderworpen volksstammen is men om verschillende redenen eener andere zienswijze toegedaan. De stemmen vermeerderen bij den dag, die een woord van lof voor den weleer geminachten en gesmaaden arbeid der zending overhebben.

Waar aan hebben wij dat te danken? Voorwaar, niet aan ons zelve. Dat is niet het werk van een of ander Genootschap, van dezen of genen zendeling, van den een of anderen mensch. Dat heeft de Heer gedaan, die de harten der menschen leidt als waterbeken.

En waar wij zoo stoffe te over hebben tot oprechten dank, daar willen wij vast staan in het blijmoedig geloof dat 's Heeren trouw ons ook verder dragen, dat Zijn genade zich ook in het heden en de toekomst krachtig aan ons zal betoonen.

Hij de Heer zal Zijn woord eenmaal volkomen vervullen: „*Ziet, Ik maak alles nieuw.*” Hoeveel ook nog aan de vervulling moge ontbreken, hoe waar het ook zij: „de zedingszaak is eene lijdenszaak,” hoe vele donkere wolken zich ook nog aan den gezichtseinder mogen vertoonen, dit is gewis dat de op Golgotha verzegelde liefderaad des Allerhoogsten eenmaal zijne zegevierende voleinding zal vinden.

Middelertijd willen wij van het heden noch te hooge, noch te geringe gedachten koesteren. Wij willen het ons telkens laten herinneren, dat al onze arbeid slechts eene *geringe voorbereidende werkzaamheid* is voor de toekomstige openbaring van het Rijk Gods in heerlijkheid, een handlangersdienst voor Dengene, die, als Heer en Heiland der Schepping, alles Zijner koninklijke macht heeft voorbehouden. „*Ik*” — zoo spreekt Hij — „*Ik maak alles nieuw.*” Wanneer dat zal geschieden, dan zal het ook blijken dat Zijne liefde zich met nieuwe krachten des Geestes zal betoonen aan en in Zijne gemeente, die geloovig de voleinding aller dingen verbeidt. Daartoe zijn de middelen, waarmede Zijne gemeente tot nu toe werkt, niet toereikend. Maar hoe waar dat ook moge zijn, zoo willen wij toch niet te gering denken van de dagen van het heden, welke men niet onjuist met het profetisch woord „dagen van kleine dingen” noemt. Want ook de voleinding Zijner gemeente onder kruis en nederigheid, de volvoering der haar in dezen tijd opgedragen taak om de boodschap van het Koninkrijk Gods in Jezus Christus allen volkeren te verkondigen, is vooruitgezien in het Goddelijk rijksplan en het moet alles voleindigd worden, eer zich de Heer in Zijn heerlijkheid als Dengenen, die alles nieuw maakt, kan openbaren.

En zoo, Gel. Broeders! zal ons de geloovige blik op 's Heilands

heerlijke belofte bewaren voor traagheid, verslapping en moedeloosheid, maar ook voor zelfwerkzaamheid en zelfverheffing. Indien wij bouwen en vertrouwen op Zijne belofte, dan blijven wij bewaard zoowel voor het een als voor het ander. Hij zal ons stil en daarmede ook sterk maken in de kracht van het wereldoverwinnend geloof.

Dat bidden wij allen arbeiders in het heilig zendingswerk hier en elders van harte toe; ook heden, nu de Heer het ons vergunt weder samen te zijn en wij het voorrecht zullen hebben, drie referaten te hooren van mannen, die hun leven in den heiligen dienst der zending gesteld hebben. Wij heeten u in 't bijzonder welkom in ons midden. Drage uw arbeid vrucht voor het Koninkrijk Gods. Hoogstbelangrijke, diep ingrijpende vragen zullen worden besproken. Zij het door Gods genade in den Geest der broederlijke liefde. En al moge zich dan ook verschil van meening en inzicht openbaren, wij zullen kracht ontvangen van den Heer der heerlijkheid, die van Zijn troon ons toeroept:

„Ziet! Ik maak alles nieuw!”

DE BETEEKENIS VAN DEN HULPPREDIKER VOOR DE EVANGELISATIE,

DOOR

N. GRAAFLAND,

Inspecteur van het Inlandsch onderwijs in Ned.-Indië.

M. H.!

De geschiedenis van het ontstaan der categorie van Evangelieboden, die onder den oneigenaardigen titel van Hulppredikers in de Minahassa en de Molukken arbeiden, mag ik veronderstellen bij U bekend te zijn.

Het principieele der zaak is: dat de Regeering het zich ten plicht rekent de finantieële zorg voor bestaande Christelijke gemeenten

in onze Koloniën op zich te nemen, terwijl het Bestuur der Protestantische kerken in N.-Indië dient te zorgen voor de leiding daarvan.

De personen, voor de betrekking van hulpprediker gekozen, waren òf zendelingen, òf godsdienstleeraars, òf zij worden voor die betrekking opgeleid, welke opleiding volkomen dezelfde is of geacht wordt te zijn als die van den *zendeling*.

En daarvoor zijn geponde redenen.

10. De gemeenten, die aan de zorg der hulppredikers worden opgedragen, zijn nog in den toestand dat zij eene leiding behoeven, die het bepaalde karakter heeft van *opvoeding*, zooals de zending dat verstaat.

20. Die gemeenten bevinden zich in streken, waar in het rond *niet-Christenen* worden gevonden, waaruit die gemeenten aanvankelijk zijn ontstaan, en nog voortdurend worden uitgebreid.

De hulpprediker moet dus *zendeling* zijn, en zijn streven moet daarop zijn gericht, dat hij voortdurend als zendeling werkzaam is. Waar de hulpprediker meent dat hij eene positie inneemt als een dorpspredikant; met geen ander doel voor oogen dan om zijn dienst als dominé in eene gevestigde gemeente te vervullen, daar schiet hij in zijne roeping te kort. Hij is voor de uitbreiding van het Godsrijk zonder beteekenis.

Wilt gij M. H. den zendeling zien in zijn waar karakter, zoekt hem dan niet bij voorkeur op het spreekgestoelte, — al wordt daarvan door velen naar mijne overtuiging en ervaring nog te veel vrucht verwacht, — maar bezoekt hem in zijn huis; ziet hem in den omgang met het volk; volgt hem op zijne tochten, en leert het vatten dat hij in alles zich *pionier* betoont: *het volle menschenleven* — dat is zijn terrein.

Ziet de bruine of zwarte broeders en zusters, wel met eenig passend voorkomen, maar toch vrijelijk het erf des zendelaars opgaan, en zich meest familiair naar het achterhuis begeven, dewijl vóór de meer deftige bezoeken ontvangen worden of wel gemeentezaken worden behandeld; — ziet ze vrijmoedig plaats nemen op eene houten bank, of wel elders zich nederhurken, in afwachting van de komst van den zendeling of zijne vrouw; — ziet ze zich aanmelden om hulp voor *ziekten* en *kwalen*, en zich vol vertrouwen aan de behandeling overgeven, en daarna met dankbaren

blik heengaan met de gereed gemaakte geneesmiddelen bij zich; ziet die jonge moeder met haren eersteling het oog der zendelingsvrouw zoeken en haren schat vertoonen, terwijl zij straks met stralend gelaat henen gaat in het gelukkig bezit van een paar kleedingstukken voor haren lieveling; ziet den zendeling, na de huiselijke morgen-godsdienstoefening, met alle huisgenooten zich opmaken om met zijne jongens of *moerids* of kweekelingen naar den tuin te gaan om de werkzaamheden daar te regelen; of ziet hem naar de werkloods gaan, waar schaaf- en draaibank en timmermansgereedschappen u genoeg verklaren wat hier wordt uitgericht; ziet hem verder op zijn erf of in den omtrek dat langwerpige vierkante gebouwtje binnen treden, en ziet daar de inlandsche jeugd, met goed gewasschen aangezicht en net behandelden hoofdtooi, op banken zitten, die daar in orde geplaatst zijn, terwijl zwarte borden vóór de afdeelingen, en platen of kaarten aan den wand, en leien en boeken op de tafels u den indruk geven dat gij u in eene goed geregelde school bevindt.

Gij herkent dus in den zendeling door dit alles den *volksman*, die voor zijn doel evenzeer als *medicus* fungeert, of *spade* en *beitel* hanteert, als met *krijt* en *pen* weet om te gaan, terwijl hij tot eigene vorming en ontwikkeling des avonds laat naar zijne boeken zal grijpen tot voedsel voor zijnen geest, of ook zijne ervaringen op papier zal stellen; of zijne denkbeelden over een of ander onderwerp de zending betreffende, op schrift zal brengen; of voor zichzelf bouwstoffen zal bijeenverzamelen op het gebied van Taal-, Land- en Volkenkunde, om die later ook ten nutte der wetenschap te doen strekken.

En volgt hem nu ook alleen of wel met zijne vrouw naar de woningen van gemeenteleden of heidenen, hetzij om een zieke te bezoeken of als toevallig het zaad des Evangelies uit te strooien; en volgt hem dan eindelijk ook naar kerk of catechisatie, des Zondags bij herhaling, of gedurende de dagen der week des avonds meest, waar hij naar zijne kennis van de behoeften zijner hoorders, en uit het volle gemoedsleven datgene voortbrengt uit den schat zijns harten, wat hij noodig acht tot leering, opbouw en vorming tot een Gode welgevallig leven. Daar is het levende woord zijne kracht, doch slechts meer vormelijke voortzetting van wat hij den ganschen dag in het dagelijksch verkeer te pas weet

te brengen tot opvoeding zijner omgeving. En behoort bij de opvoeding ook de aanwending van gepaste tucht: het is voor den zendeling vooral eene gewichtige zorg dat hij daardoor de gemeente tracht te bewaren voor afdwalingen, zonder de ontwikkeling tot zelfstandigen wandel te belemmeren.

Dat alles moet ook het werkelijk karakter van den hulpprediker zijn: de toestand der gemeenten, waarover hij het toezicht en bestuur heeft, toonen dit onafwijsbaar aan, en zonder zich zóó te geven voor de zaak, die hij moet dienen, voldoet hij niet aan zijne ware roeping.

Het is dus van het hoogste gewicht dat jongelieden, voor het hulppredikersambt opgeleid en bestemd, goed doordrongen worden van hunne werkelijke roeping, opdat zij zichzelven leeren beschouwen als Evangelieboden, die in het wezen der zaak het werk des zendelings moeten verrichten.

De zendelingen in de *Minahassa*, tot hulpprediker benoemd, hebben hunne roeping begrepen, en het voorbeeld gegeven hoe de hulpprediker kan en moet werken als *zendeling*.

Zij hebben alleen verwisseld van naam of *titel*, en van patroon, die in hun levensonderhoud voorziet, maar inderdaad is hun *karakter* niet veranderd. Nog altijd gaan zij voort met de opvoeding der gemeenten aan hunne zorg toevertrouwd, en waar nog heidenen worden gevonden, duurt hun zendelingsarbeid voort om ook die toe te brengen.

Of zij daartoe, krachtens hun mandaat bevoegd zijn? m. a. w. of dit in de bedoeling der Regeering kan liggen?

Wij zouden de wedervraag kunnen stellen: of de Regeering met de aanstelling van hulppredikers ook de bedoeling kon hebben gehad een sluitboom te plaatsen tegen verdere uitbreiding der gemeente? Acht men dit eene ongerijmdheid, dan volgt van zelf dat de uitbreiding der gemeente aan den loop der dingen is overgelaten, en dat de natuurlijke gang van zaken op dit gebied is, dat de werking van het zuurdeeg des Evangelies onafgebroken voortgaat; en de hulpprediker, die zijne roeping verstaat, zal worden gedreven om het verstrooide te verzamelen, en altijd weder nieuwe leden tot de gemeente toe te voegen. Waar hij het zaad des Evangelies uitstrooit onder geloovigen en niet-geloovigen,

voldoet hij slechts aan zijne heilige roeping, en de Regeering kan zijne met goed beleid verrichte pogingen slechts op prijs stellen, wel overtuigd dat zij onder de Christenen hare beste onderdanen telt.

Aldus is de beteekenis van den hulpprediker voor de Evangelisatie, dat hij werkt als zendeling, en daarin aan den zendeling volkomen gelijk is.

Zullen wij tot verduidelijking der voorstelling de terreinen door hulppredikers bezet in oogenschouw nemen? Ik zal trachten dit kortelijk te doen.

In de Minahassa zijn streken, die reeds geheel tot het Christendom zijn gebracht; als: de distrikten *Tondano*, *Tonsea*, *Kakas* en *Remboken*, en andere waar de meesten reeds Christen zijn, als: *Tomohon-Sarongsong*, *Kakaskassen*, *Maoembie*, *Likoepang*, *Kawangkoan*, *Sonder*, *Tompasso*, *Langowan*, *Tombassian*; nog andere, waar de helft het Christendom belijdt, als: *Ratahan*, *Passan*, *Tonsawang*, *Tombaririe*, *Kalabat*; terwijl alleen *Bantik* nog heidensch is.

Welnu, waar nog heidenen zijn, gaat de evangelisatie geregeld voort, en zelfs onder de Bantiks, die tot voor korten tijd nog ontoegankelijk schenen, is juist in de laatste jaren, dus tijdens de aanwezigheid der hulppredikers, in enkele negerijen een begin van evangelisatie gekomen.

Gaan wij de Molukken in, dan zien wij dat de hulpprediker van Batjan zijn karakter als zendeling niet heeft verloochend, maar ook daar tracht te evangeliseeren.

Op de Ambonsche eilanden zijn *Ambon* en de *Uliassers*, d. z. *Saparoea*, *Haroekoe* en *Noesa-Laut*, geheel tot het Christendom gebracht, en er bevinden zich daar nog slechts enkele Mohammedanen. De eilanden *Ceram* en *Boeroe* zijn echter nog grotendeels heidensch, maar op eerstgenoemd eiland, waar hulppredikers gevestigd zijn, werken dezen ook in den geest van de zendingen. Evenzoo is dat het geval op de *Zuidwester-eilanden*.

De hulpprediker, die te *Timor-Koepang* geplaatst was, onder den titel van hulpprediker van *Babau*, omdat *Timor-Koepang* eigenlijk een predikantsplaats is, heeft zich altijd beijverd om in het rond op *Timor* en onderhoorigheden het werk des zendingen te doen, door stichting en uitbreiding van gemeenten, en oprichting van scholen, en dat niet in strijd met den wensch der Regeer-

ring, dewijl hij zelfs de opdracht had de gemeenten te bezoeken, en daartoe door het Gouvernement werd in staat gesteld.

Eindelijk is ook *Rote* (Rotti) het terrein van een' hulpprediker, waar hij naar hartelust kan evangeliseeren, als hem daarvoor de noodige zendingssijver eigen is. Het terrein is echter wel wat uitgebreid voor de werkzaamheid van één persoon, en het ware te wenschen, dat de Regeering van bevoegde zijde opmerkzaam werd gemaakt, dat daar minstens *twee* personen dienden werkzaam te zijn.

Twee feiten hebben in den laatsten tijd de zendingsvrienden met twijfel vervuld aangaande bovengestelde bewering dat de hulpprediker als *zendeling* kan werken.

1°. de weigering der Regeering om een hulpprediker te bestemmen voor de *Kei-Eilanden*; en

2°. het verbod aan den hulpprediker van *Amahei* (Ceram) om te evangeliseeren in een paar heidensche negerijen.

Wat het *eerste* geval betreft, heeft de Regeering gemeend geen hulpprediker voor de *Kei-Eilanden* te kunnen toestaan, omdat er geen Christen-gemeenten zijn.

De zaak zal wel zijn, dat er geen Christen-gemeente aldaar bij name bekend is, al zijn daar wel Christenen, of zoogenaamde Christenen aanwezig, als overblijfselen van vroegeren tijd. De Regeering baseerde hare weigering daarop, dat zij niet komt op het terrein van Evangelisatie, dus der *zending*.

In dit geval ware het wenschelijk geweest, dat de Zendinggenootschappen in den erkenden nood hadden kunnen voorzien, evenals kort te voren op *Boeroe*, te *Masarete* was geschied. De zaak was juist aanhangig toen er gebrek was aan beschikbaar personeel voor zendeling of hulpprediker, om in de behoefte aan geestelijke leiding dier eilanden te voorzien, en dit is de aanleiding geweest dat daar nu vanwege de R. C. propaganda wordt gewerkt. Hier was dus geen sprake van verbod aan eenen hulpprediker om te evangeliseeren in zijne omgeving, maar de Regeering meende geen hulpprediker te kunnen toestaan, waar nog het werk des zendinglings moest beginnen.

Het *tweede* geval geldt eene weigering om toe te staan, dat de hulpprediker van *Amahei* zou evangeliseeren in nog heidensche negerijen.

Hier heeft de Resident van Ambon, op advies van den post-

houder van Amahei, om politieke redenen den hulpprediker belet daar te evangeliseeren.

Het is plichtmatig eerbied te hebben voor de politieke inzichten van bestuursmannen, en daarom wil ik in geen beoordeeling treden van die weigering, en meen dat dit eerst kan geschieden, als men de redenen daarvoor kent.

Maar, afgezien van dit geval, waarvan nog niets nader bekend is, mag niet worden verzwegen dat vroeger dergelijke weigeringen wel meer dan eens haren grond hadden in verkeerde voorstellingen van christendom en evangelisatie, in vrees voor verwickelingen, waartoe geen aanleiding bestond, en in gebrek aan waardeering van de christianiseering der inlandsche maatschappij wegens onbekendheid met de waarde van het christendom voor de ontwikkeling en welvaart eener bevolking.

Dat gold dan evangelisatie door *zendelingen*.

In het gegeven geval schijnt de hulpprediker *gevraagd* te hebben om verlof om in die heidensche negerijen te werken, en is hij alzoo onberispelijk in zijn rol gebleven, dewijl die negerijen niet tot zijn werkkring als hulpprediker gerekend werden. De *zending*, ergens gevestigd, vraagt dat *niet*, maar beoordeelt zelf waar het al of niet oorbaar is heen te gaan, tenzij er reeds eenig verbod bestaat, en, bij eenige ervaring, zal hij hierin altijd met voorzichtigheid handelen.

Het is bekend dat de Regeering zich heeft voorbehouden de eene of andere streek voor de zending te sluiten. Dit geschiedt om politieke redenen, meest tengevolge van adviezen van Hoofden van Gewestelijk Bestuur.

Het zou zeer te betreuren zijn als eene kalme, geleidelijke evangelisatie op Ceram belemmering moest ondervinden: er is eene toetreding mogelijk zonder de minste stoornis te veroorzaken; wellicht is dit nog de *eenige*, en dan ook zeker de *redelijkste* en degelijkste weg om *Ceram*, dat tot heden voor ons, in zekeren zin, ontoegankelijk was, onder geregeld beheer te brengen, zonder expedities en bloedvergieten, die vroeger plaats vonden, maar niet met goed gevolg, als zij maar geen nadeel hebben teweeg gebracht. Eene wijze staatkunde zal dus de evangelisatie eerder bevorderen dan tegengaan.

En hiermede meen ik kortelijk te hebben aangetoond, dat de beteekenis van den hulpprediker voor de Evangelisatie deze is: dat hij *moet* werken als zendeling; dat hij *kan* werken als zendeling, d. i. dat hem niets verhindert dit te doen; en dat belemmeringen van de zijde der Regeering slechts haren grond kunnen vinden in adviezen van Hoofden van Gewestelijk Bestuur, die evenzeer zouden gelden voor de werkzaamheden van den zendeling.

Mochten slechts alle hulppredikers diep doordrongen zijn van de ware beteekenis hunner belangrijke betrekking, dan mogen de zendingsvrienden in hen zoovele Evangelieboden zien, die het werk des zendingen doen, en langs dien weg, onder Gods zegen, het vruchtbaarst medewerken aan de komst van Gods Koninkrijk op aarde. Dat zij zoo!

Met belangstelling werd dit referaat aangehoord. Dr. W. FRANCKEN, emer. pred. te Rotterdam, vraagt of het voor den hulpprediker niet een zedelijk nadeel is, dat hij, bezoldigd door het Gouvernement, als zendeling moetende arbeiden, niet gezonden is door de Gemeente, en niet gesteund wordt door hare giften en gebeden? De heer GRAAFLAND vindt de positie van den hulpprediker voor het zendingswerk het ideaal niet, maar in de tegenwoordige omstandigheden is het hulppredikerschap te gebruiken, ondanks het gareel der Regeering. En de zedelijke steun en de voorbede der zendingsvrienden valt uit den aard der zaak wel eer den zendeling te beurt, maar behoeft ook den hulpprediker niet onthouden te worden. De heer J. C. NEURDENBURG van Rotterdam verschilt in meening van de vorige sprekers. Het ideaal voor het zendingswerk is, dat het geschiede door de gemeente, en dat de gemeente opneme al die elementen, die dit bevorderen, ook de geldkracht der Regeering. Dan blijft echter de steun der zending niet de geldkracht der Regeering, maar de gemeente. Men vergete toch niet hoe het hulppredikerschap is ontstaan. In 1814 was er in Indië gebrek aan predikanten. Toen zijn ongevraagd de zendingen van het Ned. Zendinggenootschap in de kerk opgenomen als predikanten, hetgeen het genootschap zich heeft laten welgevalen en waarmede het een dienst bewees aan Kerk en Gouvernement. Waar geen predikanten te vinden waren, werden de zendingen als hulppredikers in de Europeesche gemeenten aangesteld, en zoo

is het hulppredikerschap geworden de brug tusschen kerk en zending. De titel is eigenlijk ongepast; het aantal hulppredikers werd spoedig uitgebreid tot 10, tot 12, tot 15, nog later werd de grens niet meer aangegeven. Langzamerhand werden zij haast uitsluitend aangesteld bij inlandsche gemeenten, toen de Europeesche gemeenten weer waren bezet door predikanten. Nog eens: de hulpprediker is zendeling, en wij kunnen van het hulppredikerschap gebruik maken als van eene kracht, die de zending niet behoeft te schaden, noch het karakter van den hulpprediker te kort te doen. Daarom, dat het aantal hulppredikers vermeerderd worde. Als er ergens inlandsche Christenen zijn, die begeerte hebben naar een zendeling, dan heeft geen ambtenaar het recht om te verklaren dat er niet eene gemeente is, al hebben zij geene organisatie als zoodanig. Spreker zou bij de Regeering op het aanstellen van meer hulppredikers willen aandringen, en hij begeert dat het Comité hierop zijne aandacht vestige.

De hulpprediker BROUWER betuigt instemming met den heer Graafland. Het werk van een hulpprediker is zielen te winnen, men vrage daarbij niet naar den naam. Hij voor zich heeft het bezwaar, door Dr. Francken genoemd, nooit gevoeld. Van Regeeringszijde heeft hij na twee jaren rust als zendeling in de 12 jaren van zijn hulppredikerschap nooit eonige moeite ondervonden, noch van de zijde des genootschaps eenige wijziging in verhouding tot hem. Waar een enkele maal kwestie ontstond met een hulpprediker, was deze er de schuld van en werd hij door de Regeering verplaatst. De gemeente moet de hulppredikers blijven beschouwen als zendingen, en men houde in het oog wie uitgaan als zoodanig en waartoe? Gaat een hulpprediker uit om een betrekking te hebben, hij is een „huurling,” en eigenlijk ongeschikt zoowel voor zendeling als voor hulpprediker.

DS. SCHARTEN meent dat er onderscheid is: de zendeling *vormt*, de hulpprediker *onderhoudt* gemeenten, en zegt dat dit in het oog moet worden gehouden. Op zijn vraag of het noodig is dat iemand eerst zendeling geweest zij, antwoordt de heer Graafland ontkenmend. Prof. VAN TOORENENBERGEN resumeert dat het mandaat van den hulpprediker verschilt van dat van den zendeling, doch dat de twee betrekkingen zoo dicht nevens elkander liggen dat het verschil wegvloeiende is. Daarom is het een met het ander niet

onvereenigbaar. De opleiding kan dezelfde zijn. Ds. VAN WIJK zegt dat men kan vragen of de Regeering wel het recht heeft, tegenover Mohammedanen enz., om de hulppredikers te bezoldigen, en of zij dan hare neutraliteit niet verloochent? Hij meent dat aan het onderscheid, reeds door Ds. Scharten genoemd, moet worden vastgehouden. De hulpprediker mag slechts de gemeente in stand houden, maar eene gemeente *kan* niet worden in stand gehouden, als zij niet wordt uitgebreid. Dat is het leven der gemeente; evenals het lichaam moet onderhouden worden door *toevoeging* van voedsel. Dr. SMEDING beweert dat zij toch ambtenaren zijn, hetgeen de heer NEURDENBURG ontkent, evenals dat de predikanten in Nederland ambtenaren zijn. De heer TROOSTENBURG DE BRUYN, vroeger predikant in N.-I., zegt: Iedere natie, die een koloniale mogendheid is, komt in tegenspraak met zichzelf. Als de ambtenaar moet zorgen voor het batig slot alleen, dan ziet de predikant of de hulpprediker soms dingen, die hij zedelijk gedwongen is te bestraffen, terwijl gebrek aan tact en gematigdheid van de zijde van den zendeling oorzaak kan worden van verschil tusschen Regeering en predikers.

DE OPLEIDING VAN INLANDSCHE ARBEIDERS,

DOOR

J. PH. HENNEMANN,

Director van het Seminarie te Depok.

Geachte Toehoorders!

„De opleiding van inlandsche evangelisten, onderwijzers etc. (in het algemeen dus arbeiders)” heet het onderwerp, waarover mij door het Comité voor Nederlandsche Zendingsconferentiën, met toestemming van het Centraalcomité, is opgedragen een referaat te leveren.

In 2 Tim. 2 : 2 zegt Paulus: „*En 'tgeen gij van mij gehoord hebt onder vele getuigen, betrouw dat aan getrouwe menschen, welke bekwaam zullen zijn om ook anderen te leeren.*”

In die vermaning van Paulus heeft de *Geest* van Jezus Christus beginsel en doel der opleiding van inlandsche Christenen uitgesproken, zooals in Math. 28 : 19 de Heer Jezus *zelf* beginsel en doel der zending heeft vastgesteld.

Hieruit volgt dus dat beginsel dezer opleiding is: getrouwe menschen (inlandsche Christenen) te bekwamen; en het doel: dat zij anderen (hun eigen volk) kunnen leeren.

Vandaar dat te allen tijde in de zending zich het streven heeft geopenbaard jonge Christenen tot leeraars van hun eigen volk te vormen.

Bij dit streven doen zich, inzonderheid in het begin eener zending, twee methoden gelden: particuliere en gezamenlijke opleiding; met andere woorden: ieder zendeling vormt voor zich zijne helpers zelf, of de opleiding wordt aan een of meer zendelingen opgedragen.

In het begin staat den zendeling gewoonlijk geen andere weg open om aan helpers te komen, dan dat hij ze zelf opleidt. Sometijds is hij zelfs genoodzaakt onderwijzers aan te stellen, die zonder eenige bijzondere opleiding zijn of geene christelijke opvoeding genoten hebben. Maar zoo spoedig mogelijk wordt die vrijere opleiding door eene meer systematische vervangen.

Daardoor wordt voor de zendelingen tijd uitgewonnen, de kweekelingen komen onder den opvoedenden invloed van reglement en samenleving, en er komt dus eenheid in de vorming der helpers.

In Nederl. Indië beproefde het kerkbestuur te Batavia het, bij de overname der inlandsche gemeenten in het Ambonsche en in de Minahassa, met de particuliere opleiding, door ieder hulpprediker vier inlanders tot hulpzendingen te laten opleiden. Daarvan is men echter teruggekomen en tot de gezamentlijke opleiding overgegaan.

Met die laatste opmerking zijn wij op een bepaald zendingsgebied gekomen. En de volgende behandeling van het opgegeven onderwerp heeft bepaald Nederlandsch Indië op het oog, zooals zij zich ook alleen met de gezamentlijke opleiding zal bezighouden. Want de particuliere opleiding is een noodmiddel, dat naar de seminaristische opleiding heenwijst.

Het streven naar seminaristische opleiding tot inlandsche helpers

deed ook de drie seminariën te Jaffnapatnam 1690, Colombo en Batavia 1745 ontstaan, die helaas na een kortstondig bestaan weder zijn te niet gegaan.

Omtrent de betrekkingen dezer inlandsche helpers zullen wij de namen gebruiken: onderwijzer, evangelist en prediker.

De opleiding dezer drie categoriën is gelijk. De intellectuële kundigheden zijn voor de lateren evangelisten en predikers onontbeerlijk; en de godsdienstige lessen zijn voor den lateren onderwijzer noodig. Alleen nadat de ontslagen kweekelingen, korter of langer, hoofdzakelijk als onderwijzer in functie geweest zijn, worden de getrouw en bekwaamst bevonden tot evangelist of prediker aangesteld, na nog al of niet een cursus doorloopen te hebben.

Uit deze inleidende opmerkingen volgt dat men deze opleiding in vier deelen kan splitsen:

- I. De voorbereidende opleiding *voor* een seminarie.
- II. De opleiding *in* een seminarie.
- III. Verdere ontwikkeling *na* het verlaten van een seminarie.
- IV. Opleiding voor de ordening.

I. De voorbereidende opleiding voor een seminarie.

Het is eene ernstige zaak, zoowel voor den zendeling als voor den aspirant, wanneer een Christen-inlander op een weg gebracht wordt, om langs dien weg een leeraar van zijn volk te worden. Dit besluit kan een zaadkorrel wezen, waaruit vruchten groeien tot heil des volks en tot vreugde van den zendeling; maar het kan ook eene bittere wortel worden tot verdriet en ergernis van God en menschen.

Hoofdzaak is en blijft als voorwaarde voor de opname in een seminarie de belijdenis te gelooven in Jezus Christus als den eeniggeboren Zoon Gods, die vanwege onze zonden aan het kruis stierf en vanwege onze gerechtigheid is opgewekt, en nu aan de rechterhand Gods het heil draagt met het woord zijner kracht. Daarbij moet de aspirant den indruk van oprechtheid maken.

Het tweede waarop het aankomt, is de intellectuële begaafdheid. Is de hoofdzaak aanwezig en munt de aspirant ook hierin uit, dan is de keuze gemakkelijk; ook dan nog wanneer hij slechts middelmatig begaafd is. Moeielijker is het wanneer hij bij een ge-

zond geestelijk leven weinig bekwaamheden bezit. Toch moet hij de voorkeur verdienen boven een aspirant met veel bekwaamheden, maar met een twijfelachtig geloofsleven.

De voor een seminarie vereischte kundigheden van den aspirant zullen zich gewoonlijk bij de elementaire vakken bepalen. Toch mag men niet vergeten, dat de zending in andere toestanden verkeert als eene Europeesche, geregelde maatschappij, dat dus aan die kundigheden nog wel eens iets kan ontbreken.

Hetzelfde geldt ook omtrent den ouderdom. In den regel is de ouderdom der aspiranten op 15 à 18 jaren vastgesteld; maar zij zijn ook wel eens aanmerkelijk ouder. De keuze is dikwijls niet groot.

De vraag of de kweekelingen ongetrouwd of wel getrouwd opgenomen moeten worden, wordt in de praktijk bijna altijd in den eersten zin beantwoord. Maar er kunnen zich ook gevallen voordoen, dat getrouwde kweekelingen de voorkeur verdienen.

De aspirant dient ook goed ingelicht te worden wat het beteekent in den bijzonderen dienst van den Heer Jezus te treden. Zeker, de beloften, die aan dezen dienst gegeven zijn, moet hij ook kennen, maar vooral de verzoeken en aanvechtingen, die daaraan verbonden zijn; inzonderheid de verzoeking om na volbrachten studietijd met de verworven kundigheden hoogere tractementen te zoeken dan de zending in den regel geven kan. En het kan voor den aspirant een steun wezen, wanneer hem daaromtrent door zijnen zendeling vóór zijne opname eene belofte wordt afgenomen.

Van het hoogste belang voor den studietijd in een seminarie en voor den strijd in het ambt, zoowel voor den aspirant, den zendeling, als zijne leeraars in het seminarie, zal het zijn, wanneer de aspirant eene roeping gevoelt tot het ambt; en bijaldien de aspirant nog niet zoo ver gevorderd is in den omgang met God, om die roeping te begrijpen, is het vooral van belang, dat de zendeling uit de leiding van den aspirant en uit de gesprekken met hem eene overtuiging kan verkrijgen, dat juist die jongeling door den Heer Jezus tot den dienst in de gemeente verordineerd is.

II. De opleiding in een seminarie.

Hierbij zijn vooral twee zaken in het oog te houden: het peil der beschaving of ontwikkeling der bevolking in Indië; en het specifieke karakter van een zendings-seminarie.

De drie zoo spoedig uit elkaar gevallen seminariën te Jaffnapatnam, Colombo en Batavia, die bijna geen vruchten afgeworpen hebben, waren te hoog opgevoerd; men trachtte de kweekelingen eene opleiding te geven, alsof men midden in Europa was. En over het geheele inlandsche onderwijs, zooals het tegenwoordig van regeeringswege gegeven wordt, velt de heer Graafland, Inspecteur bij het inlandsch onderwijs, het vernietigende oordeel, dat het niet past bij bestaande toestanden (Opwekker). Dus daar zoo- wel als hier is geen rekening gehouden met het peil der algemeene beschaving van het volk.

Het specifieke karakter moet blijken zoowel uit den rooster der lessen als uit het huishoudelijk reglement.

Het onderwijs in een seminarie is tweeledig: godsdienstig en intellectuëel. Omtrent het eerste is de Bijbel het middenpunt van alle lessen, de bron waaruit alle godsdienstige leeringen vloeien, d. i. door Bijbelkunde, Inleiding, Exegese en Messiaansche profetie, door Ethiek en Dogmatiek wordt getracht eensdeels het geestelijke leven der kweekelingen te leiden en te bevestigen, met andere woorden, Christus, het centrum des Bijbels, in hen eene gestalte te doen krijgen; anderdeels dat ze een schat van godsdienstige wetenschap zich eigen maken, waardoor ze in staat gesteld worden anderen te leeren, en aan hunne landgenooten het Evangelie te verkondigen. Ook kerk- en zendingsgeschiedenis behooren tot die concentrische kringen.

Het intellectuëele onderwijs knoopt zich vast aan de elementaire kennis, die de aspiranten medebrengen. Bij de vaststelling van dit onderwijs heeft men wel toe te zien, dat het doel niet te hoog gesteld worde. Daardoor zou of de cursus te lang gerekt, of de tijd ten koste van het godsdienstig onderwijs moeten worden gevonden.

Het ligt voor de hand dat men ook naar het leerplan van de regeerings-kweekescholen in Indië omziet. Maar dat leerplan mag niet de maatstaf zijn bij het vaststellen van het onderwijs aan zendingsseminariën. Diezelfde Inspecteur, dien wij boven aanhaalden, zegt over de tegenwoordige wijze van opleiden der inlandsche onderwijzers: „Die opleiding kost veel aan hooge tractementen en heeft bovendien de onderwijzers gedemoraliseerd. Men bracht eenvoudig naar Indië over, wat in Holland bestaat, alsof wat daar kan bestaan, ook in Indië levensvatbaarheid bezit.”

Het intellectuële onderwijs op de seminariën moet de kweekelingen boven het peil der algemeene ontwikkeling der inlandsche bevolking doen uitkomen, maar het mag niet zoover daar boven gaan, dat ze te hoog staan om zich naar beneden tot hunnestamgenooten te kunnen nederbuigen.

Hiermede hangt het tweede gedeelte van de opleiding in een seminarie samen, namelijk het huishoudelijke reglement.

Men kan het onderwijs op een seminarie het materiële en het reglement het formeel principe voor de vorming der kweekelingen noemen.

De kweekelingen moeten inlanders blijven, dat is in kleding, eten etc. moeten ze Dajakkars, Javanen etc. blijven, of negatief uitgedrukt, zij mogen niet geeuropeïseerd worden. Zij moeten zindelijke inlanders worden, die aan geregelden arbeid, aan tucht en regel gewend zijn. Zij moeten gehoorzaamheid leeren en karakter krijgen. Zij moeten ook verantwoordelijkheid leeren in het uitvoeren der verschillende kleine ambtjes in het seminarie. Door hun aanleiding te geven hunne aangelegenheden, geschillen en klachten tegen elkander onder malkander uit te maken, moet het billijkheids- en rechts-gevoel gewekt en gelouterd worden.

Tot dit alles dient het huishoudelijk reglement, dat met wijsheid en liefde behoort gehandhaafd te worden.

De kweekelingen moeten zich in hun bewegingen vrij gevoelen, maar deze vrijheid mag niet in losbandigheid ontaarden; zij mogen nooit het gevoel verliezen van in regel en orde te loopen, maar regel en orde moeten de gewilligen niet knellen.

Voor wij van dit thema afstappen, willen wij nog eenige ondergeschikte punten ter sprake brengen.

a. In welke taal moet het onderwijs gegeven worden? Voor de seminariën te Mōdjōwarnō, Poerwōredjō, Pantjoernapitoe en op Nias is het antwoord gemakkelijk: namelijk in de landstaal. Maar niet zoo gemakkelijk was dit voor de seminariën in de Minahasse, op Ambon en Depok. Men was om verschillende redenen genoodzaakt eene vreemde taal als voormiddel te kiezen. In de Minahasse en op Ambon was het in zoover minder moeielijk het Maleisch daarvoor te nemen, omdat de zendelingen door de omstandigheden gedwongen waren geen der verschillende dialecten van het Alfoersch tot schrijftaal te verheffen, maar het Maleisch te gebruiken.

Het seminarie te Depok stond voor de keuze: óf alle talen der in het seminarie opgeleide kweekelingen, óf het Hollandsch, óf het Maleisch. Het heeft het laatste gekozen. En na tien jaren heeft de ondervinding geleerd, dat die keuze goed geweest is. Toen de regeeringskweekscholen voor inlanders werden opgericht, liet men zich verleiden het Nederlandsch als voermiddel aan te nemen. Doch hier leerde de ondervinding, dat die keuze niet goed was.

b. Een vreemde taal als vak van onderwijs. In Indië zijn wij nog niet zoo ver, dat aan de toekomstige inlandsche predikers de oude talen kunnen onderwezen worden, zooals b. v. de Baselsche zending op de Westkust van Afrika of de Leipziger op Trankebar doet. Maar eene moderne taal als vak van onderwijs wordt door velen noodig geacht. Als redenen geeft men op: de vorming van den geest, ontsluiting der Europeesche litteratuur voor de inlandsche helpers en daardoor eene opening van den weg, om de litterarische vruchten door vertaling voor hunne landgenooten toegankelijk te maken.

Anderen, die tegen het leeren eener moderne taal zijn, voeren aan, dat juist langs denzelfden weg, waardoor de *goede* litterarische vruchten tot een volk komen, het volk de *kwade* ook ontvangt. Ook: dat de tijd voor het leeren van eene moderne taal nuttiger aan te wenden is voor andere vakken.

c. *Ambachten*. Dat men de kweekelingen dagelijks handenarbeid laat verrichten, daarover is men het uit een hygienisch en paedagogisch oogpunt wel eens; maar niet daarover of den kweekelingen ook ambachten moeten geleerd worden. Bijzondere omstandigheden mogen dit op een enkele plaats wenschelijk maken, regel zal toch wel blijven dat men leeraar en ambachtsman laat gescheiden zijn.

d. Practische oefening in 't schoolhouden gedurende den studietijd in een seminarie.

Dat dit gewenscht wordt schijnt twee oorzaken te hebben, eensdeels omdat dit ook in Holland zoo gewoonte is, anderdeels om na volbrachten studietijd dadelijk practisch geoefende onderwijzers te hebben.

Ook hier mogen mitsdien bijzondere omstandigheden het wenschelijk maken, dat de kweekelingen reeds onderwijzen in den tijd, waarin zij zelve nog onderwezen worden. Maar er bestaan beden-

kingen daartegen ten opzichte van de school, waar ze onderwijzen, alsook ten opzichte der kweekelingen zelven. Er bestaat gevaar dat ze òf moedeloos òf verwaand worden. Of het doet schade aan hunne studiën, of, wil men de hoeveelheid van kundigheden behouden, dan moet men den studietijd verlengen.

Komen ze echter na volbrachten studietijd in het ambt, dan komen ze met het gevoel het vereischte te bezitten, voorzoover hun dit door menschen kan gegeven worden, en met het besef, dat zij verplicht zijn te onderwijzen.

III. *Verdere ontwikkeling na het verlaten van een seminarie.*

Bestaat bij de intrede in een seminarie vrees omtrent het al of niet slagen van een aspirant, bij het verlaten dier inrichting ondervinden zendeling, kweekeling en leeraars vreugde.

En toch is die overgang van het leeren tot de practijk een gewichtig, ja zelfs een gevaarlijk tijdpunt, alvorens een kweekeling in den practischen weg is bevestigd; en om op dien weg te kunnen voortgaan wordt menigerlei zorg vereischt.

Omtrent den overgang van de schoolbanken tot de practijk komt het er op aan met een billijke lankmoedigheid den nieuweling tijd te laten tot ontplooiing der verworvene kundigheden.

Omtrent de noodzakelijkheid eener verdere ontwikkeling der oud-kweekelingen is men het eens. Neiging tot traagheid bestaat haast bij allen. Over de Javanen schrijft de zendeling Kruyt jun.: „behoudens enkele uitzonderingen toch zal de Javaan, zijn doel bereikt hebbende, aan vermeerdering van kennis door eigen onderzoek weinig meer doen.” Verschillende methoden en middelen kunnen voor die verdere ontwikkeling aangewend worden.

Bovenaan staan regelmatig wederkerende besprekingen van bijbelsche onderwerpen met hunnen zendeling.

Conferenties met of zonder een zendeling, waarop referaten gehouden worden.

Geregeld inlevering van dagboeken of verslagen over hunnen arbeid.

Het dagelijksche lezen van den bijbel, zoowel in zijne huis-, morgen- en avondgodsdiensten, alsook voor zijne eigene studie.

Een gewichtige factor is, dat ze lectuur in handen krijgen en die ook lezen. Maar hier is in den regel goede raad duur. In de

verschillende talen van den Archipel bestaan nog weinig geschikte werken, ook in het Maleisch niet, tot verdere ontwikkeling der inlandsche helpers. Inspector Dr. Schreiber maakt in zijn op de zendings-conferentie te Bremen gehouden referaat op dit gebrek opmerkzaam, en stelt b. v. voor, dat oud-zendelingen doelmatige boeken moesten schrijven of vertalen. Dit referaat, hetwelk de verdere ontwikkeling der oud-kweekelingen grondig behandelt, is in de *Rh. Berichte* No. 7 afgedrukt.

Eene goede schrede voorwaarts in deze richting zou het zijn, wanneer een Maleisch blad, bepaald ingericht voor deze inlandsche zendings-leeraars, kon in het leven geroepen worden. In de Minahasse bestaat het Maleische blad: *Tjahaja siang*; maar, ofschoon het voor dit doel van nut kan zijn, is het toch hoofdzakelijk een blad voor lokale gemeenten.

De *Bintang Djohar*, wiens laatste redacteurs Van der Linden en Dr. Esser, reeds ter ruste zijn ingegaan, had voor dit doel kunnen ingericht worden; maar het blad moest om geldelijke redenen gestaakt worden.

IV. Opleiding tot prediker.

Het uitwendige doel van allen zendingsarbeid is de inlandsche gemeenten, die onder welken vorm ook zich tot een kerkverband aaneensluiten, zelfstandig te laten worden.

Daartoe behoort als gewichtigste factor een eigen nationale predikantenstand.

Om tot de ordening als prediker te geraken bestaan twee wegen. Volgens den eersten worden de seminaristen direct tot aan hun ordening opgeleid; volgens den tweeden, die zich in tweeën splitst, ontvangen de bekwaamsten en getrouwsten de ordening, nadat zij een langeren of korteren tijd in functie geweest zijn, zonder eerst nog eenen bijzonderen cursus daarvoor te doorloopen, of zij komen nog een jaar op den zoogenaamden predikantencursus.

Den eersten weg kan men den Europeeschen of den oud-kerkelijken weg, de twee andere den zendings- of nieuw-kerkelijken weg noemen.

De eerste is in Indië niet aan te raden. Zelfs in Europa, waar men na afgelegde examina de ordening tot *Verbi Divini minister* ontvangt, gevoelt men dat de intrede in het ambt zich niet direct

moet aansluiten aan den studietijd; en om deze reden heeft men b. v. in Duitschland de Prediger-seminariën opgericht.

Voor Indië zal men om verschillende redenen den tweeden weg kiezen, en onder de helpers de trouw bevonden en ordenen. Men zal o. a. ook dien weg op moeten, omdat voor vele zendelingen geene gelegenheid bestaat hunne helpers nog eens eenen cursus te doen doorloopen. En bij mij is wel eens de vraag gerezen of het seminarie te Depok niet geroepen is in die behoefte te voorzien.

De derde weg is voor de zending in Nederlandsch Indië om twee oorzaken de aanbevelenswaardige. De kweekelingen behoeven niet te lang achtereenvolgens in de seminariën te blijven, en ten tweede, men verkrijgt beproefde en degelijk toegeruste arbeiders. Insp. Dr. Fabri schrijft daaromtrent in de „Gemeente- en Kerkorde voor de Zendingskerk in Battaland”, het volgende: „Op bijna alle eenigszins ontwikkelde zendingsvelden geschiedde tot nog toe de opleiding voor inlandsche predikers in eenen cursus van 8—10 jaren. Dat heeft zeer voelbare nadeelen. De jongelieden worden daardoor min of meer vervreemd van het leven huns volks en geëuropeïseerd, en tevens wordt hun, naar het mij voorkomt, te veel leerstof bijgebracht. Daar ook de leeftijd, waarop de leerlingen in deze cursussen moeten opgenomen worden, in heete landen een zeer jonge is, komen zij nog zeer jong en zonder voldoende beproefdheid in leven en arbeid tot de ordening.”

Voegen wij nog hieraan toe dat het vroege trouwen der tropenbewoners bij een te lang oponthoud in een seminarie moeielijkheden kan opleveren.

Voor wij eindigen, zij nog herinnerd dat men in 't algemeen schroomvallig is inlandsche helpers te ordenen, waarvoor ook redenen bestaan. Maar of men niet te schroomvallig is is eene andere vraag.

De Heer Jezus, die niet alleen het zendingsbevel gegeven heeft, maar de zendingszaak steeds als *Zijne* zaak beschouwt, besture en zegene allen arbeid der zending, opdat Zijn rijk in Indië kome; Hij zegene ook daartoe de pogingen van het comité voor Nederlandsche zendings-conferenties.

STELLINGEN:

I. Het beginsel der opleiding is, volgens Paulus (2 Tim. II : 2): getrouwe menschen te bekwamen, het doel: dat zij anderen leeren.

II. Bij de opleiding worden twee methoden toegepast, de private en de gezamenlijke of seminaristische. De laatste is de normale, de eerste mag slechts in geval van nood gebruikt worden.

III. De opleiding voor onderwijzers, evangelisten en predikers is dezelfde.

IV. Voor de opneming in een seminarie geeft de verhouding van den aspirant tot den Heer Jezus of zijn geloofsleven den doorslag, meer dan de intellectueele begaafdheid.

V. Bij de vaststelling van een programma voor de opleiding moet men twee zaken in het oog houden: het peil der ontwikkeling van de inlandsche bevolking en het karakter van een zendings-seminarie.

VI. Na het verlaten van een seminarie moet nog verdere ontwikkeling plaats hebben.

VII. Van de twee wegen om geordende predikers te verkrijgen: onafgebroken opleiding tot aan de ordening, en: opleiding met tusschenpoozen voor practische werkzaamheid, verdient de tweede de voorkeur.

Nadat de heer HENNEMANN zijn referaat heeft uitgesproken, vraagt Dr. FRANCKEN of er ook resultaten zijn meê te deelen over de opleiding van kweekelingen aan het seminarie? De referent antwoordt dat hij op zulk een vraag met schroom bescheid geeft. Men zegt zoo spoedig òf te veel òf te weinig. Het seminarie toch dient de zending, tracht jongelingen te vormen ten dienste der zending, zendt hen na de opleiding aan den zendeling terug, en gevoelt zich niet geroepen om daarna zich officieel met die kweekelingen te blijven bemoeien, en heeft hiertoe evenmin de gelegenheid. Volgens getuigenissen van zendelingen, zijn de kweekelingen geschikt voor hun werk, en met lust en ijver werkzaam. Ds. WESTHOFF merkt op dat men in het Geïllustreerd Zendingsblad nadere bijzonderheden vindt, en dat volgens berichten van Borneo en Sumatra, op enkele uitzonderingen na, de uitkomsten gunstig zijn. Slechts een enkele maal bezwijken de kweekelingen

voor de verzoeking om in de veel beter bezoldigde betrekking van gouvernements-onderwijzer over te gaan, maar 'er zijn ook treffende voorbeelden van jongelingen, die dergelijke aanbiedingen zeer beslist hebben afgeslagen, al was het tot hunne groote finantieële schade. De heer NEURDENBURG zegt dat het bij seminaristische opleiding wenschelijk is de kweekelingen in hunne nationaliteit te handhaven, en dat dit zoo licht het geval niet is, als zij uit verschillende landen worden samengevoegd, gelijk te Depok. Hij vraagt, daar tegen de laatste manier van opleiding bedenkingen zijn, of men hen niet te veel vervreemt van hun volk? De *Compagnie* had de gewoonte om kweekelingen naar Holland te zenden, maar dan werden ze dikwijls bedorven voor den arbeid in hun eigen land. De *referent* herinnert dat die bedenkingen reeds in het midden zijn gebracht bij de stichting van het seminarie te Depok. Zijne ondervinding is dat, ondanks het vierjarig verblijf aan het seminarie, dit bezwaar niet gevoeld wordt, en dat de kweekelingen, misschien na eenige „vreemdoenerij”, zich weer spoedig in hunne oude omgeving thuis gevoelen. Op Sumatra althans zijn, in vergelijking met een ander seminarie, de resultaten van Depok niet minder gunstig. Ds. WESTHOFF voegt hierbij dat het seminarie de teleurstelling nog niet heeft gehad, dat bij terugkeer in hun land de seminaristen vervreemd zouden zijn van hunne nationaliteit. Evenmin was de taal door hen vergeten. Integendeel, er waren sommigen, die zich in hunne taal veel beter hadden leeren uitdrukken. Dr. MERENS doet de vraag of men geen bezwaar heeft gehad met het Maleisch, omdat dit vaak een voertuig is van Mohammedaansche denkbeelden. De heer HENNEMANN antwoordt hem dat de ondervinding van 10 jaar heeft uitgemaakt dat er geen bezwaren bestaan, en dat het Maleisch geen Moslemsche gedachten heeft aangebracht. De heer NEURDENBURG wijst er op dat de Maleier, die eigenlijk niet dulden kan dat de Europeaan in zijne plaats is getreden, de oorspronkelijke veroveraar is geweest van den Archipel. Vandaar dat er tegenzin bestaat tegen die taal, en tevens zij herinnert dat het Maleisch, volgens Prof. Kern, zeer onvolmaakt is, al is het gebruik er van als „lingua franca” thans onvermijdelijk. Dr. SMEDING heeft vroeger reeds opgemerkt dat het bij de opleiding het meest gewenscht is om de beste, de rijkste taal te nemen,

maar men kan nu eenmaal niet anders dan het Maleisch gebruiken, hoeveel hooger bijv. het Javaansch ook sta, waarin de fijnste filosofische kwestien kunnen worden uitgedrukt. Op eene vraag wat verstaan wordt met de „ordering”, geeft de *inleider* ten antwoord dat het niet eenvoudig is „aanstelling” tot het leeraar- of predikerambt, maar dat er onder verstaan wordt de hand- of oplegging, die het recht geeft om de sacramenten te bedienen. Onderwijzers en evangelisten kunnen zonder ordening werkzaam zijn; doch de bediening der sacramenten eischt eene bijzondere ordening. Dit laatste geschiedt op Sumatra eerst, nadat de kweekelingen nog een jaar op een zg. predikanten-seminarie aldaar hebben doorgebracht, en zich als onderwijzers uitnemend hebben gedragen. Ook de heer BEUKHOFF, vroeger hulpprediker te Depok, geeft de beste getuigenissen aangaande de zelfstandige werkzaamheid der leerlingen van het seminarie, van welke verscheidenen zich in schoon Maleisch weten uit te drukken. Door den heer Mr. O. J. H. Graaf VAN LIMBURG STIRUM wordt daarna nog de vraag te berde gebracht, of en waartoe de vaderlandsche geschiedenis aan een seminarie dient te worden onderwezen, welke vraag ter latere beantwoording wordt aangehouden, wegens gebrek aan tijd, waardoor over het geheel de bespreking van dit onderwerp niet ten volle tot haar recht gekomen is. ¹⁾

DE ORGANISATIE DER DOOR DE ZENDING
ONTSTANE CHRISTEN-GEMEENTEN IN NED.-INDIË;
EN MEER BEPAALD DIE VAN OOST-JAVA.

DOOR

C. POENSEN,
Zending te Kediri.

Het comité voor Nederlandsche zendings-conferentiën, M. H.! heeft mij uitgenoodigd — en ik betuig het gaarne mijn dank voor

1) Waarbij nog opgemerkt kan worden dat er ook inlandsche arbeiders denkbaar zijn, die niet juist eene seminaristische opleiding noodig hebben (zie bv. blz. 37). Over dezen sprak het referaat niet, maar ook de arbeid van zulke «*dilettanten*» is de bespreking zeer waardig, waarvoor, naar wij hopen, op latere Conferenties gelegenheid zal zijn.

RED.

de eer en het bewijs van vertrouwen mij daarmee geschonken — in deze vergadering een referaat te houden over „De organisatie „der door de zending ontstane christen-gemeenten in Ned.-Indië”; waarbij men tevens hoopte te vernemen „welke verwachtingen die „organisatie wekt ten opzichte van de toekomst, inzonderheid de „zelfstandigheid dier Inlandsche gemeenten, of liever: dier inland-sche kerk.”

„In Ned.-Indië”! Het is een wijd gebied, M. H. dat door dezen naam ons voor de aandacht wordt gebracht! En als gij daarbij bedenkt, dat ik, pas van Oost-Java — waar ik altijd werkzaam was — teruggekeerd in het vaderland, nog nauwelijks tot eenige ruste ben gekomen, en nog altijd een te zwervend leven leid om mij tot geregelde studie te zetten, zult gij het zeker wel natuurlijk achten en het mij ten goede houden, als ik u hoofdzakelijk over Oost-Java spreek; daarbij stilzwijgend veronderstellende dat wat voor Oost-Java waarheid is ook wel in meer of mindere mate voor geheel Ned.-Indië gelden zal.

„Door de zending ontstane christen-gemeenten!” Het is des zendelings vreugde, zijne eere, en de kroon op zijn werken, als hij van christen-gemeenten in zijnen werkkring mag spreken! En, Gode zij dank! daar zijn in Ned.-Indië vele gemeenten door de zending ontstaan. Met reden noemen wij de Minahassa van Menado in de eerste plaats. Maar ook de Molukken, Sumatra, Borneo, mogen wij niet vergeten. En noemen wij Java in de laatste plaats — het is waarlijk niet, omdat wij zijne ruim twaalf duizend christenen weinig achten; maar omdat wij op Oost-Java meer bepaald de aandacht wenschen te vestigen.

Om intusschen die gemeenten juist te beoordeelen en naar waarde te schatten, ook in hare organisatie, is het noodig dat wij den toestand der bevolking, waaruit die gemeenten zijn voortgekomen, ons eenigszins nauwkeurig voor den geest brengen. Immers zal het wel niet noodig zijn te herinneren dat, als men den sociaal-politiek en geestelijken toestand dier bevolkingen niet kent, men ook bezwaarlijk zich den toestand dier christen-gemeenten zal kunnen voorstellen, of die naar eisch waardeeren. Het geloof in den Heer Jezus van alle christenen, waar ter wereld ook, is ongetwijfeld één, maar de stoffelijke toestanden, waarin de verschillende volken der aarde leven, en hun verstandelijke en

geestelijke aanleg, en dus óók de uitingen des christelijk geestelijken levens, zijn volstrekt niet overal dezelfde. Maar zou mij ongetwijfeld de tijd ontbreken, als ik nu alleen maar van het Javaansche volk een eenigszins voldoende en toch altijd nog weinig uitgewerkt beeld wilde schetsen — zoo is het mij een waar geluk, mij van de vervulling dezer taak met eenige vrijmoedigheid te mogen onthouden, in de wetenschap hier te midden van zendingvrienden te staan, die, door studie en uitgebreide kennis van de zending, thans aan zulk eene voorstelling geen behoefte zullen hebben. Laat mij u alléén er aan herinneren, dat ik weinige jaren geleden in twee verhandelingen, getiteld „Mattheus Aniep” en „Paulus Tósari” de geschiedenis der zending in Oost-Java heb beschreven. Die verhandelingen nu — in verband met hetgeen o. a. de Mededeelingen v. h. Ned. Zend.-genootschap ter zake leeren — moeten het ieder lezer duidelijk hebben gemaakt dat „gemeente-vorming de conditio sine qua non der zending in Ned.-Indië is.” Waar men op Java, om welke reden dan ook, geene gemeente-vorming wilde — zooals bijv. met den veelszins voortreffelijken en vromen Brückner het geval was; en het ook met den altijd merkwaardigen heer Coolen te Ngôrô zou geworden zijn, als niet anderen hadden gedaan wat hij verzuimde — daar bleef de leering der geschiedenis niet uit dat men ten slotte zoo goed als vergeefs had gewerkt; men zag zijn werk, en soms een werk van vele jaren, vervloeien, zonder na een slechts kort tijdsverloop ook maar eenige sporen na te laten. Door geheel Ned.-Indië ziet men dan ook dat alle zendelingen het op gemeente-vorming aanleggen, ongeacht de mate der ontwikkeling en den toestand der indische bekeerlingen. Waar hun wandel — waartoe bijv. ook gerekend wordt dat zij niet of niet langer opium schuiven, want geene opiumschiiver wordt in de gemeente opgenomen — waar hun wandel — en, voor zoover mij bekend is, is het aan alle zendelingen in Ned.-Indië eigen dat zij vooral aan de eerste bekeerlingen in eene Missie nog al zware eischen stellen vóór zij hen door den Heiligen Doop in de gemeente opnemen, — waar hun wandel dan niet in strijd is met hunne belijdenis dat zij gelooven in den Heer Jezus, daar neemt men hen ook aan, en doopt hen in den Naam des Vaders, des Zoons, en des Heil. Geestes! En zietdaar, M. H.! het feit aangewezen, waarmeê eene gemeente

aanvangt zich te ontwikkelen. Waar eenige christenen te zamen wonen, daar begint ook eene christen-gemeente te bestaan. Van organisatie dier te zamen wonende christenen is veelal nog zoo goed als geen sprake. Maar bij toeneming van hun getal zal daar langzamerhand eenige organisatie ontstaan. Zij zal zich uit den aard der zaak ontwikkelen, en, hoe grooter de gemeente wordt, ook zooveel meer van beteekenis worden. Blijft het aantal — zooals hier en daar in mijn eigen werkkring het geval was — wel eens tot één enkel persoon, of één enkel gezin bepaald, dan worden dezen natuurlijk bij eene dichtstbij gelegen gemeente geteld.

Zulk eene vereeniging nu van christenen, zegge eene gemeente, noemt de Javaan: Pasamoean. Over de juistheid dezer benaming heb ik hier niet te spreken, zoo min als over andere woorden, waarmee wel eens hetzelfde begrip wordt te kennen gegeven. Genoeg zij het, dit woord Pasamoean als vrij algemeen erkend en aangenomen in de beteekenis van gemeente te hebben aangegeven. En ik zou ook dit achterwege hebben kunnen laten, ware het niet dat er gesproken werd van „Inlandsche gemeente” — en daaraan bij wijze van verbetering wordt toegevoegd: „of liever kerk.” — Gemeente; of liever: kerk! Ik meen u te mogen verzekeren dat geen Inlandsch christen van Neêrlandsch Indië deze uitdrukking u in zijne eigen taal zou kunnen nazeggen! En ik hoop dat de zendelingen in Ned.-Indië steeds geleid zullen blijven door de wijsheid, die hen tot heden weêrhield den Inlandschen christen met eene vertaling dezer beide woorden lastig te vallen. Want hoe zij dat zouden aanleggen is moeielijk te vatten! Onbekend met de zaak, kan de Inlandsche christen ook geen onderscheid maken tusschen gemeente, kerk of kerkgenootschap. Voor zijn bewustzijn zijn alle christenen te zamen, waar ter wereld zij zich ook bevinden mogen: Broeders! Het gemeenschappelijk geloof in den Heer Jezus is de geestelijke band, die allen te zaâm vereenigt; gelijk zij ook in de XII Artikelen des Geloofs de gemeenschappelijke uitdrukking van hun geloof hebben gevonden. En waar wij dan in het 9de artikel belijden te gelooven „eene heilige, algemeene, christelijke kerk”, daar werd ook dit woord „kerk” onder de Javanen door het zoo even u reeds genoemde woord „Pasamoean” vertaald. En... dat woord wordt verklaard door ons woord: gemeente. Maar voor het bewustzijn onzer Inlandsche christenen

werd dit artikel door dit woord niet al te helder; want zij kennen wel eene gemeente te A. of te B. of waar dan ook; maar het gaat hunne bevattig te boven, dat die gemeenten te A. en te B. te zamen een deel van „eene heilige, algemeene, christelijke kerk” zouden zijn. En nog veel minder zouden zij er iets van begrijpen, als wij hun eene letterlijke vertaling van het antwoord op de 54ste vraag van onzen catechismus mochten voorleggen. En zoo wilde het mij wel eens voorkomen, als ik met mijne leerlingen dit artikel besprak, alsof het hun moeielijk viel het onderscheid tusschen de beteekenis der uitdrukking: „eene heilige, algemeene, christelijke kerk” en „de gemeenschap der heiligen” goed te vatten of vast te houden. Maar hoe dit ook zij — ik houd mij overtuigd dat onze Inlanders ongetwijfeld eene andere bewoording zouden gekozen hebben voor de uitdrukking der beteekenis, die wij aan die woorden nu hechten, dan die in hun geloofsbelijdenis voorkomt. Zoo bestaat er dan in hunne voorstelling wel een geestelijke band, die al de leden der verschillende gemeenten vereenigt — maar bestaat iedere gemeente op zich zelve. Hiermeê is niet gezegd dat eene gemeente ook tot ééne desa bepaald wordt gedacht. De gemeente van Môdjô-Warnô bestaat uit verschillende desa's. Maar de onmiddellijk nabij Môdjô-Warnô liggende desa's Bongsô Redjô of Kertô Redjô en anderen vormen toch ook weêr afzonderlijke gemeenten. Soerabaja staat onder leiding des zendelings te Môdjô-Warnô, en de residentie Kediri onder die des zendelings te Kediri. In de voorstelling der Inlandsche christenen bestaat er wel een broederband tusschen die beide personen; kennen zij ook maar één belang; hebben zij ook maar ééne geloofsbelijdenis — maar de organisatie der onderscheidene gemeenten blijft daarvan geheel onafhankelijk. Die organisatie is maar een bijzaak, geheel onafhankelijk van de geestelijke éénheid, en wordt bepaald door den toestand der afzonderlijke gemeenten. Het onderscheid tusschen de gemeenten onzer Doopsgezinde collega's en die van ons bestaat in hunne voorstelling niet. Voor zoover ik er mijne gemeenteleden over hoorde, schrijven zij het verschil aan de bijzondere meening of inzichten des zendelings toe; aan de voorzichtigheid des zendelings om toch vooral geen Doop aan onwaardigen te bedienen.

Wij werken intusschen allen in de hoop dat onze gemeenten

zich in grootte en aantal zullen uitbreiden; en zoo is het wel te verwachten dat in de toekomst die gemeenten zich tot één lichaam zullen vereenigen, en eene gemeenschappelijke organisatie zullen verkrijgen, gelijk nu reeds de zendelingen zooveel mogelijk naar gelijkvormigheid streven. Maar dit ligt nog in de toekomst. Voor het heden sticht de zending christen-gemeenten. Zij allen te zamen gevoelen zich onder éénen Heer, door éénen Doop, en ééne Ge-loofsbelijdenis aan elkander geestelijk verwant; maar de organisatie der gemeente heeft daarmee niets te maken. Laat ons er ons over verblijden BBr.! dat onder hen de kerkgenootschappen van het Westen nog niet bekend zijn; en de Inlandsche christen-gemeenten in dit opzicht nader aan de eerste dagen des Evangelies staan dan wij hier in Europa. — Helaas! dat wij ook in Ned.-Indië wellicht den tijd tegemoet gaan, en dat die tijd nu al reeds aan-gebroken is wat betreft de Minahassa van Menado, dat de Inland-sche christenen wel zullen moeten leeren onderscheiden tusschen Protestantsche en Roomsche christenen! God zal de mannen oordeelen, die aldus den vrede verstoorden en het werk Gods verwoesten. Laat ons nu met dubbele nuchterheid er voor waken, dat die zonde van het Westen niet al te groote afmetingen ver-krijge, en in ieder geval niet in den boezem van onze Protestantsche Missies overgebracht worde! Ook hier is en blijft het: Eendracht maakt macht.

Als wij dus spreken van de organisatie der door de zending ontstane gemeenten, hebben wij altijd aan eene plaatselijke ge-meente te denken. Voor zoover nu verschillende gemeenten onder de leiding van één zendeling staan, zal de inrichting dier gemeenten ook wel in hoofdzaak dezelfde zijn. Ja, zoo zal de organisatie dier gemeenten in streken, waar zendelingen van één zelfde genoot-schap werkzaam zijn, zooals bijv. in Oost-Java en in West-Java het geval is, ook in de meeste opzichten wel overal dezelfde zijn. De verscheidenheid ontstaat altijd door plaatselijke omstandig-heden en het aantal gemeenteleden. Waar eene gemeente op in erf-pacht van het Gouvernement verkregen grond wordt gesticht — zooals met de gemeente Mergô Redjô onder leiding van den jongeren Jansz het geval is — zal de zendeling veel meer invloed op de organisatie dier gemeente kunnen uitoefenen dan bijv. de zendeling te Môdjô Warnô, wiens gemeenten in desa's gevonden

worden, welke onder het rechtstreeksch bestuur des Gouvernements staan. En de organisatie der gemeente van Môdjô Warnó's zending zal door hare grootere uitgebreidheid en betrekkelijke welvaart weêr veel krachtiger, maar ook ingewikkelder zijn dan die der andere zooveel kleinere en zoo zeer verspreid liggende gemeenten.

Maar alle gemeenten — hoe klein zij ook mogen zijn — openbaren een verlangen naar eenige zelfstandigheid. Zoo had ik in de Kediri eene gemeente van vijf huisgezinnen. De naastbij liggende gemeente, waar een bezoldigd inlandsch medehelper woonde, lag daarvan ongeveer één uur gaans verwijderd. Verschillende redenen bestonden er om in hun midden godsdienstoefeningen te houden gelijktijdig en op dezelfde wijze als dat elders het geval was. Welnu — één hunner richtte het vóórgebouw zijner woning zoodanig in dat men daar godsdienstoefeningen kon houden. De bedoelde medehelper hield sedert 's morgens in de gemeente zijner woonplaats godsdienstoefening, en kwam na afloop daarvan bij hen om ook in hun midden godsdienstoefening te houden. Ik kan u echter de verzekering geven dat het bedoelde vóórgebouw er nog prachtig uitzag, vergeleken bij andere vertrekken of vertrekjes, waarin ik zelf wel eens heb godsdienstoefening gehouden. Maar men gevoelt zich als zending ook dan gelukkig, want men heeft alweêr eene plaats gewonnen, waar Gods Woord verkondigd kan worden. En zóó heb ik het ook wel eens, onder de schaduw van een boom, gezeten op een pas gevelden anderen boom, gedaan.

Breidt zich nu zoodanige jeugdige gemeente wat uit, dan begint men er al spoedig over te denken een eigen kerkgebouw te stichten. Is dit met eene nieuwe nederzetting het geval, dan kan het bosch daarvoor al de benoodigde materialen leveren. En anders brengt men wat geld te zamen, om daarvoor van iemand een huisje te koopen; of wel brengt ieder een deel der benoodigde materialen — bamboe, hout, rottan en alang-alang — aan. Ook het oprichten doet men gezamenlijk. Allen eten dien dag te zamen, en daarvoor zorgt gewoonlijk de oudste of het hoofd der nederzetting. Dit gaat zóó bij eene eerste oprichting, en wordt telkens weer op dezelfde wijze herhaald, als later reparatiën of vernieuwing van het gebouw mochten noodig zijn. Alleen waar meer duurzame en grootere gebouwen verlangd worden, moet ook de hulp van Europeesche vrienden ingeroepen worden.

Ik heb op deze samenwerking meer bepaald uwe aandacht gevestigd, omdat zij alreeds een blik op een deel der gemeentelinrichting doet werpen. Fondsen bijeen te brengen, waaruit de kosten voor het oprichten of onderhoud van kerkgebouwen bestreden zouden kunnen worden, is als zoodanig geene gewoonte. Het is altijd gemeenschappelijk hulpbetoon, dat telkens wordt ingeroepen, als het noodig mocht zijn; en ieder lid der gemeente mag, bij het bespreken en overleggen van het een of ander, zijne stem laten hooren. In één mijner gemeenten werd — toen men een nieuw kerkgebouw verlangde, en dit wat beter en duurzamer wilde maken dan vroegere gebouwen — de inhoud der gemeenterijstschuur — waarover straks nader — verkocht, en de opbrengst voor dat doel bestemd. En ook wordt daarvoor wel een deel van het kerkgeld gebruikt.

Kerkgeld! Wat ik daarmee bedoel? Men heeft het ook in de Javaansche godsdienstoefeningen tot gewoonte gemaakt een gave van de kerkgangers te vragen. In kleine, arme gemeenten gebeurt dat alleen als de zendeling daar komt, en er eene doopsbediening of huwelijksinzegening plaats heeft. De opbrengst nam ik meermalen meê om die in de kas mijner eigen kerk te Kediri te storten. Waar een medehelper gevestigd is, wordt hem het bedrag ter bewaring toevertrouwd. Men noemt dit geld: oewang-arreboes of -arremboes, van het Holl. armbus. Om dit geld te verzamelen, vindt men aan den ingang der kerk, of op de tafel des voorgangers, een bus, of bamboekoker, of diep bord, of steenen of geel koperen kom, of iets van dien aard, de laatsten altijd met een soms vrij vreemden lap of doek gedekt. Deze instrumenten noemt men dan: arremboes — hoewel een enkele hem liever: peti-dana, zooveel als offerkist noemde — waarin hoogst zelden de mannen, en alléén de vrouwen, doch ook zij volstrekt niet allen, bij het binnenkomen een gave werpen. Meermalen kan men eene vrouw naar de kerk zien gaan, die haar cent of halve cent in het oor bewaart tot zij in de kerk is gekomen. Wie er wat meer in wil werpen, bedekt dat zoo min als deze. In het algemeen kan men zeggen dat deze kerk-collecte niet genoeg tot haar recht komt; een natuurlijk gevolg van het zoo even genoemde onderling hulpbetoon, dat zich in allerlei vormen in het desa-leven laat waarnemen. Een enkele keer wordt er in de armbus eene buitengewone gave, één

of twee rijksdaalders bijv., gevonden. Dit is dan een gave tot vervulling eener gedane gelofte, bijv. bij herstel uit ernstige ziekte, of bij het verkrijgen van een vurig gewenscht kind, of eenige andere omstandigheid. Toch is het goed dat de gewoonte eener kerkcollecte is ingevoerd, en in grootere gemeenten, zooals bijv. Môdjô Warnô, verkrijgt zij dan eene meer gezonde beteekenis.

De opbrengst dezer collecte moet tot allerlei doeleinden dienen. Zoo bijv. wordt bij het begin des jaars aan de daaraan behoefte hebbende leden der gemeente een klein bedrag, met hooge rente, ter leen gegeven, in den regel om na afloop van den oogst weêr terug te betalen. Voorts wordt dit geld gebruikt om bij sterfgevallen behoefligen aan een lijkkleed te helpen, dat later al of niet weêr terug teruggegeven wordt; om benoodigdheden voor den openbaren eeredienst — matten, lampen, olie enz. — te koopen; reparatiën aan de kerk of school te bekostigen; ook wel schoolbehoeften, en zelfs reisgeld aan diakenen of ouderlingen of wie dan ook, als zij voor de gemeente een boodschap moeten doen. Tegen dit laatste is mij ergens verzet voorgekomen, omdat men meende dat de bezoldigde medehelper daarvoor moest zorgen.

De bewaring der kerkgeldten — ik merkte het reeds op — is den voorganger der gemeente toevertrouwd, onder toezicht des zendelings. Dit is ook het geval met de straks u reeds genoemde gemeente-rijtschuur; in het Jav.: loemboeng-miskin genoemd, dat zooveel als armen-rijtschuur wil zeggen. De zaak is door de zendingen ingevoerd, maar ontleend aan iets, dat reeds in de Jav. wereld gevonden werd. In eene gemeente, als bijv. die te Môdjô Warnô, heeft zulk een gemeente-rijtschuur heel wat te beteekenen, en is voor de administratie daarvan, onder leiding des zendelings, eene commissie uit den kerkeraad benoemd. In mijne zooveel kleinere Kedirische gemeenten heb ik ze ook ingevoerd, doch zij zijn weêr op verschillende plaatsen verdwenen; hier, omdat men den inhoud wenschte te verkoopen en voor de opbrengst eene nieuwe kerk te bouwen, elders om andere redenen. De schuur zelve werd gedeeltelijk door onderling hulpbetoon, gedeeltelijk van het kerkgeld opgericht. De inhoud bestond uit vrijwillige bijdragen naar ieders goedvinden. In 1888 stond de kerkeraad te Môdjô Warnô eene som van f 250.— uit het kerkfonds toe, tot het bouwen van eene rijtschuur met steenen fondeering,

houten vloer, pannen dak, en bamboe omwanding. Deze schuur zal te Môdjô Warnô de plaats innemen van een paar bouwvallig geworden bergplaatsen, vroeger naar Javaansch model daar opgericht. De armenzorg bestaat daar alleen in het verstrekken van rijst, meest in den duren tijd, wanneer er gebrek is aan voedingsmiddelen. Men onderscheidt daarbij drie categoriën. Tot de eerste categorie behooren zij, die gebrek lijden. Om hen uit de handen der woekeraars te houden, ontvangen zij rijst, die zij dan gemakkelijk na den oogst met eenige rente, *in natura*, teruggeven kunnen. Tot de tweede worden gerekend zij, aan wie verstrekt wordt met teruggave, zonder meer. Eindelijk de derde categorie: zij, die de rijst *pro Deo* ontvangen. Per slot van rekening blijft de hoeveelheid inhoud der schuur elk jaar nagenoeg even groot. Door deze regeling is het niet noodig, telken jare, afzonderlijk voor de armen der gemeente bij te dragen.

Ook voor den openbaren eeredienst wordt nu en dan eene bijzondere bijdrage gevraagd; ook wel ongevraagd uit belangstelling, of als gelofte-vervulling aangeboden, bijv. banken, lampen en wat dies meer zij. Niet onvermeld mag hier blijven dat in den werkring des zendelings te Malang, de gemeente te Swaroe in 1888 uit haar armen-rijstschuur hare mede-christenen te Wônô Redjô helpen kon, die nog altijd een harden strijd om het bestaan te voeren hebben.

En om nu maar tegelijk deze geheele categorie van bemoeiingen eens zendelings af te handelen, moet ik uwe aandacht vestigen op een geheel nieuw denkbeeld des zendelings te Môdjô Warnô. In den loop van 1888 werd daar opgericht eene „spaarbank voor Inlanders”, goedgekeurd bij besluit van den Gouverneur-Generaal dd. 2 November 1888, No. 43. Sedert 1 Januari 1889 werd begonnen met het in ontvangst nemen van gelden, en in Maart was reeds door 35 personen f 1738.50 ingelegd. Men begrijpt onmiddellijk dat met deze instelling velerlei doeleinden beoogd worden; en als opvoedingsmiddel is de bemoeienis des zendelings met deze zaak volkomen gerechtvaardigd.

De zending, M. H.! is de ziel, de drijfkracht der geheele organisatie van alle christen-gemeenten. Van hem gaan de denkbeelden uit; of wel, waar zij van de Inlanders mochten uitgaan, geeft hij er gedaante en vorm aan; hij moet in de meeste gevallen

het initiatief nemen; hij moet besturen, leiden, inspireeren, toezicht houden; hij moet de zaken regelen; middelen zoeken en bedenken om geopperde plannen tot uitvoering te doen komen; i. é. w. zonder den zendeling kan de Inlandsche gemeente niet ontstaan, of voortbestaan, of tot ontwikkeling komen.

Edoch — de zendeling weet maar al te goed bij ervaring dat hij zonder meêwerking van den Inlandschen christen óók niets kan doen. En, geleid door deze wetenschap, weet hij zijn Inlandsche christenen aan het werk te zetten, en ontstaat langzamerhand zijn medewerkend Inlandsch personeel.

In de eerste plaats stelt hij dus personen aan tot voorgangers in de gemeenten. Bij het pas ontstaan eener gemeente is het gewoonlijk het hoofd der nederzetting, of anders de meest bekwame in hun midden, die de geloovigen des Zondags voorgaat in de openbare godsdienstoefening. Dit zijn niet altijd geschoolde personen. Meestal zijn het mannen, die door eigen lust en aanleg daarvoor van zelf aangewezen zijn. Mettertijd zullen het wel altijd personen worden, die de zendingsschool bezocht hebben. Zij genieten dan geene bezoldiging of eenige ondersteuning; het is een zuivere liefdedienst. Maar met het ontwikkelen en zich uitbreiden der gemeente komt hierin verandering. De zendingen hebben altijd jongelingen als bijzondere kweekelingen voor het ambt van prediker-schoolmeester opgeleid. Uit deze leerlingen wordt dan eene keuze gedaan. Zij komen in het midden eener gemeente te wonen, en treden als het hoofd eener gemeente op. Zij houden des Zondags en door de week — gewoonlijk des Donderdags, maar ook wel 's Woensdagavonds — godsdienstoefening; geven catechetisch onderwijs; doen huisbezoek; gaan ook wel nabijliggende, kleinere gemeenten bedienen, of in den omtrek evangeliseeren; hebben de gelden en goederen der gemeente in bewaring; moeten ook wel voor kerk en kerkerf zorgen; en bovendien ook dagelijks schoolhouden. Een Inlandsche medehelper, die met ijver, toewijding en aanleg bezig is, heeft veel te doen, en kan een man van grooten invloed in zijne gemeente worden. Dat vroeger en later niet allen zóó waren, spreekt wel van zelf! Toch mag in het algemeen een woord van lof voor hen allen niet achtergehouden worden. 't Is ook waar dat zij het ambt meestal niet behoeven te begeeren om des voordeels wille. Zeker — zij bekleeden een ambt, een plaats

der eere in het midden van huns gelijken; zij beteekenen iets; kunnen invloed uitoefenen; behoeven in den regel geen heere- en cultuurdiensten te presteeren; en zijn de tusschenpersonen tusschen ambtenaren of den zendeling en hunne desagenooten of gemeenteleden. Dit alles beteekent iets in de schatting eens Javaans! Maar hoe, als hij daarbij geen tractement ontvangt; oftewel een geringe bezoldiging? De tractementen variëeren van *f* 4.—, *f* 5.— tot *f* 25.— ongeveer 's maands, al naar de plaats en de omstandigheden van ieders gemeente. In de Kediri betaalde ik nooit hooger dan *f* 12¹/₂ 's maands. Doch hoe aanzienlijk een bedrag al de tractementen eener Missie te zamen ook mogen worden voor de kas des Zendelinggenootschaps — voor de afzonderlijke personen zijn zij nog altijd veel te gering. De gemeenten zelven gevoelen dan ook wel het een zoowel als het ander. En zoo ontvangt hier en daar een voorganger ook wel een bijzondere bijdrage van zijne gemeente; bestaande in: een stuk veld ter bebouwing. Ook gaf men hem wel eene woning; of kreeg hij van de schoolgaande kinderen geld of eetwaren bij zekere gelegenheden of op hooge feestdagen. Maar de algemeene armoede maakt het veelal vrij bezwaarlijk veel van deze vrijwillige hulp te wachten, of daar meer of minder vast rekening op te maken. En in die armoede is het ook niet wenschelijk, het karakter des inlanders in aanmerking genomen, dat de voorganger stoffelijk geheel afhankelijk zou zijn van zijne desagenooten. Heeren thesauriers der Zendelinggenootschappen hebben er op te rekenen dat zij nog lang, zéér lang, zullen hebben te zorgen voor de tractementen der inlandsche medehelpers. Trouwens — dat zullen zij ook wel gaarne willen doen, als de zendingsvrienden zich ook maar trouwe vrienden in het geld verzamelen en geven blijven betoonen.

Én in den aard des Inlanders, èn in den toestand van zaken en de ontwikkeling eener gemeente ligt het, dat nevens den medehelper-schoolmeester ook nog andere personen voor de gemeente werkzaam zijn. Zoo bijv. een ouderling; daarna ook een diaken; grootere gemeenten verdubbelen dit getal. Ook wil men wel een afzonderlijk persoon belasten met de dagelijksche zorg voor kerk en kerkerf. In den regel wordt voor deze personen een stuk bouwgrond afgezonderd, dat zij onderling verdeelen, en behouden, zoolang zij het ambt bekleeden. Het kost echter ook wel eens

moeite genoeg geschikte personen voor deze bedieningen te krijgen. Ik herinner het mij nog levendig, toen ik pas in Kediri kwam, dat ik bijna overal stokoude mannen, die geen werk meer verrichten konden, als ouderling aangesteld vond. Jeugdiger mannen daarvoor af te staan, was te veel, daar zij vrijgesteld van heere- en cultuurdiensten wenschten te zijn, wat met die ouden van dagen uit den aard der zaak reeds het geval was. En waar in eenige gemeente nog al lastige en kwelzieke elementen waren, daar kostte het mij wel eens moeite een gewenscht man te bewegen het ambt te blijven bekleeden, daar het hem al te moeielijk werd. De ouderling moet een man van invloed zijn, onafhankelijk en eenigszins ontwikkeld, wil hij nuttig zijn. Hij treedt op bij begrafenissen; bezoekt de gezinnen, vooral als daar zieken zijn, of verschillen en twisten zijn ontstaan; bestuurt vaak huiselijke feesten; geeft raad; zorgt voor de orde in de godsdienstoefeningen; geeft kennis van de komst des zendelings, in verband met doopsbediening of huwelijksbevestiging; geleidt belanghebbenden, als zij den zending ten zijnent wenschen te ontmoeten; en zal ook wel medicijnen voor zieken halen. Dit alles zal hij deelen met een diaken of diakenen; en als deze laatsten flinke persoonlijkheden zijn, overvleugelen zij wel eens een ouderling.

In grootere gemeenten, waar de medehelper reeds als zoodanig werk genoeg heeft, wordt hij van het geven van lager onderwijs ontslagen, en daarmede een Inlandsch onderwijzer belast. Zendingscholen, als bijv. die te Môdjô Warnô mogen gezien worden. Door het aanstellen van afzonderlijke onderwijzers komt èn het ambt van medehelper èn dat van onderwijzer meer tot zijn recht en kan ieder van hen zich beter aan den hem toevertrouwd arbeid wijden.

De medehelper, met zijne ouderlingen en diakenen, vormen een kerkeraad. Het hangt geheel van de personen en hunne onderlinge verhouding af, in hoeverre zij wezenlijk als zoodanig zich aan elkander verbonden gevoelen. Ik herinnerde er gedurig aan dat zij bij voorkeur Zondags na de morgen-godsdienstoefening te zamen zouden komen, of wel des avonds — daar des middags kinderkerk moest gehouden worden, die een enkele medehelper met trouw en tact wist te houden — maar ik weet dat men niet overal zich aan dien regel hield.

Om de vier maanden hield ik een zoogenaamden grooten kerkeraad bij mij aan huis, waartoe al de kerkeraden uitgenoodigd werden; en gaarne zag ik, dat ook de desa-hoofden meêkwamen. In deze bijeenkomsten werden alleen zaken van algemeen belang besproken; en ook onderwerpen, rakende de christelijke leer of practijk, soms in verband met maatschappelijke toestanden en gewoonten, behandeld. Ik heb altijd veel genoeg van deze bijeenkomsten gehad, en bemerkte, dat zij ook op het gemeenschappelijk gemeenteleven gunstig werkten.

Voor zooveel noodig zullen onderwerpen in verband staande met de kerkelijke tucht in deze bijeenkomsten behandeld worden. Is 't natuurlijk altijd de zendeling, die voor zulke gevallen ten slotte de beslissing heeft — hij zal daar nooit toe overgaan zonder eerst den kerkeraad gehoord te hebben; en zal hij ook deze gelegenheden gaarne ten nutte maken om iedere zoodanige zaak als eene zaak der gemeente te doen beschouwen, en het besef van den ernst daarvan op te wekken. 't Ligt overigens in den aard der zaak dat de toepassing der kerkelijke tucht, en met name verbanning uit de gemeente, doorgaande als een gevolg van voorafgaanden afval zal voorkomen.

U een in bijzonderheden gaand overzicht te geven van de onderwerpen, die in deze bijeenkomsten behandeld werden, zou mij thans niet mogelijk zijn. In het XXXIIe deel der Med. v. h. Ned. Zend. genootsch. heb ik er veel van meêgedeeld. Laat mij thans slechts op twee onderwerpen wijzen, die zeker uwe belangstelling waardig zijn, en om de een of andere reden nog al eens ter sprake kwamen. Ik bedoel de bediening des Doops, en het christelijk huwelijk. Beide onderwerpen gaan zeker niet buiten het begrip der organisatie van de zendinggemeente.

De zendeling bedient altijd den Heil. Doop, en, naar mijn bescheiden meening, zijn wij op Java althans nog niet zoover dat wij die handeling aan onze inlandsche medehelpers zouden kunnen toevertrouwen. Alleen de inzegening van een huwelijk werd wel, bij afwezigheid des zendinglings, bij wijze van uitzondering en hooge onderscheiding, aan wijlen den voortreffelijken Paulus Tôsari toevertrouwd.

Niemand wordt door den Doop in de gemeente opgenomen dan die vooraf bij den medehelper onderwijs heeft genoten. Dit duurt langer of korter, omvat meer of minder, al naar den leeftijd en

den aanleg der personen. De XII Artikelen des Christel. Geloofs moet men uit het hoofd kennen, en alle inlandsche christenen meenen dat daarbij ook het Onze Vader en de X Geboden behooren. De zendeling verzet zich niet daartegen, doch hecht veel meer waarde aan kennis van den inhoud der 4 Evangeliën. En bij zijn onderzoek laat hij zich gaarne leiden door den persoonlijken indruk, dien hij van den bekeerling ontvangt, in verband met de inlichtingen, die hij omtrent den handel en wandel des persoons mocht verkrijgen. Is het nu een echtpaar, dat zich aldus voor den Doop aanbiedt, dan dringen wij er op aan dat hunne kinderen tegelijk gedoopt worden. Later komen deze met de andere kinderen der gemeente op de catechisatie.

Het geval doet zich natuurlijk ook wel eens voor dat een man twee vrouwen heeft, en begeert christen te worden. Nu kunnen zich drie gevallen voordoen; namel.: óf de man alléén wenscht christen te worden; óf de man met beide vrouwen; óf de man met ééne vrouw, terwijl hij der andere dan een scheidbrief geeft. Men heeft gevraagd, hoe te handelen, als zulk een geval zich voordoet? Zoover mij bekend, bestaat daarvoor nergens een bindende regel. En dit schijnt ook wel niet goed mogelijk te zijn. Maar zooveel is zeker dat in onze Oost-Javaansche gemeenten het bewustzijn der Inlandsche christenen, en de al jarenlange gewoonte in zoodanig geval gewoonlijk voorzien, vóórdat de zendeling als zoodanig er mede bekend wordt gemaakt. Het meest voorkomende is dat zulk een man één der beide vrouwen een scheidbrief geeft. Ook is het voorgekomen dat beide vrouwen den man verlieten. En ook is het gebeurd dat zulk een man nooit overging. Maar nooit behoefde ik zelf in zulk geval te beslissen. In de bijeenkomsten der medehelpers ten mijnent, of in den kerkeraad besprak ik wel eens het onderwerp. Eén man met ééne vrouw; zóó behoorde het in de gemeente. En ieder ander gevoelen kreeg eenvoudig geen gehoor. En ook zulk een huwelijk van één man en ééne vrouw, als Mohamedaansch huwelijk wettig, moest bij den overgang gewoonlijk nog eens kerkelijk ingezegend worden. Deze kerkelijke huwelijksinzegening zou ik — gesteld ik er eens meê in aanraking ware gekomen — zeker geweigerd hebben, als een man met zijne beide vrouwen mocht willen overgaan, als een protest tegen de polygamie. Sedert jaren is het reeds gewoonte in onze gemeenten dat een

meisje haar 14de jaar moet vervuld hebben om een huwelijk te kunnen aangaan. Vroeger was dat 13 jaar. Gij allen weet welke gewoonten er te dien opzichte in de Javaansche wereld heerschen. Drie weken vóór de voltrekking des huwelijks heeft er eene aantekening plaats ten huize des zendelings, waarbij een ouderling der gemeente en 2 mannelijke getuigen moeten tegenwoordig zijn. Meestal komen ook ouders of anderen meê. Sedert eenige jaren werd bepaald dat daarvoor iets betaald moet worden. De opbrengst dezer gelden, evenals de onkosten bij eene echtscheiding, komen in een afzonderlijke kas, in bewaring bij den zending, over het gebruik waarvan de groote kerkeraad beslist.

Bij de huwelijksinzegening in de kerk maken wij van geene formulieren gebruikt. Brudegom en bruid zitten altijd vóóraan in de kerk tegenover den zending. Hij spreekt hen toe; laat hen opstaan; leest iets uit het N. Testament, op het huwelijk betrekking hebbende, voor, zooals bijv. een deel van Efeze V; laat hen dan elkander de hand geven, en doet hun de op de gelegenheid toepasselijke vragen. Na die met ja! beantwoord te hebben, knielen zij neder; de zending legt hun de handen op, bidt voor hen, en wordt daarbij gevolgd door de aanwezige gemeente. Een toepasselijk gezangvers besluit deze kerkelijke handeling. In de woning des medehelpers ontvangen zij het schriftelijk bewijs van het voltrokken huwelijk, waarna zij den zending bedanken voor zijnen zegen.

Zoo fungeert de zending als ambtenaar van den burgerlijken stand, en moet hij ook wel eens een huwelijk door echtscheiding ontbinden. Maar dit gaat niet zoo spoedig en gemakkelijk; en wij mogen met satisfactie er op wijzen hoe zeldzaam een echtscheiding voorkomt, in tegenstelling met de Mohammadaansche wereld, waar zij zoo veelvuldig voorkomt. Ik wensch dan ook volstrekt niet meê te gaan met hen, die het burgerlijk bestuur in onze Christenhuwelijkszaken willen betrekken. Men mag dien gulden wel zevenmaal zevenmaal omkeeren eer men hem uitgeeft.

Met moeite weerhoud ik mij u ook nog over onze catechisanten te spreken, van wie ik zooveel goeds zou hebben te zeggen. De tijd en moeite, die de medehelpers zich — vooral des avonds — getroosten om hunne leerlingen vooruit te helpen, verdient waarlijk veel lof. De dagen der aanneming van catechisanten waren in den regel aangename dagen voor mij.

Maar genoeg! Heb ik u door de mededeeling van het een en ander — waarvoor ik hoop niet te veel van uwe aandacht en geduld gevergd te hebben — eene eenigszins gedetailleerde, tevens duidelijke voorstelling van de organisatie der door de zending ontstane christen-gemeenten gegeven, dan moet ten slotte de indruk bij u achterblijven dat de zendeling van alles het middelpunt is en de drijfkracht; dat zonder hem de Javaansche gemeente niet gedacht kan worden, en het voortbestaan dier gemeente zonder hem zelfs twijfelachtig wordt. Maar tevens ligt er in zijn werken een opvoedend element, dat de gemeenten tot zelfwerkzaamheid en zelfstandig leven moet leiden. Het pas gewekte christelijk-geestelijk leven heeft echter voortdurend behoefte aan zijne leiding en invloed; de geringe verstandelijke ontwikkeling heeft onafgebroken behoefte aan zijne leering en onderwijs; de maatschappelijke positie der Inlandsche christenen eischt voortdurend zijne meerdere kennis en den steun van zijn hooger maatschappelijk standpunt; de zwakheid van karakter en flauwheid van geweten, volkszedes en gewoonten, en het ontbreken van *public spirit* maken zijn initiatief, zijn geestkracht, nuchterheid en bestrijding onafgebroken noodig; en ook blijft door de algemeene armoede des volks de stoffelijke hulp en steun, die de zendeling hun kan bieden, ten hoogste noodig.

Draagt dan alzoo het geheele werk des zendelings een opvoedend karakter — en is dat in alles erop gericht de gemeenten tot zelfstandigheid op te leiden — zoo vertrouwt hij ook dat die zelfstandigheid, onder Gods zegen, zich hoe langer hoe meer zal ontwikkelen en openbaren, gedrongen door de kracht van het nieuwe leven, door den Heiligen Geest in de nieuwe gemeente gewekt. En de gemeenten zullen tot die gewenschte zelfstandigheid gekomen zijn, als de zending haar taak zal hebben volbracht.

De bespreking van dit referaat kon, door gebrek aan tijd, slechts kort zijn. De meeste vragen zullen op latere conferenties breder en dieper behandeld moeten worden.

Ds. CESAR SEGERS vroeg den referent, daar de kerkeraad bestaat uit zendeling, ouderlingen en diakenen, door wie en hoe en voor hoe lang de kerkeraadsliden gekozen worden, en of ook de gemeente hierin iets te zeggen heeft. De heer POENSEN antwoordt dat de keuze voor de ambten van ouderling en diaken enz. zeer

beperkt is, daar de gemeenten zoo klein zijn, en daar de desabewoners de geschikste personen hiertoe niet altijd even gaarne willen missen, omdat zij dan van heerendiensten vrij zijn. De zendeling is blij, wanneer hij iemand vindt voor deze functie geschikt, en zoolang het maar eenigszins kan, houdt hij de geschikte personen in functie.

De benoemingen geschieden door den zendeling, doch altijd na overleg met den medehelper, en dikwijls ook na raadpleging met andere gemeenteleden. De kerkeraden beraadslagen ook wel te zamen bij afwezigheid van den zendeling, doch zonder de goedkeuring van den zendeling worden geene besluiten genomen of uitgevoerd. Tot de door spreker ingestelde groote kerkeraden, die altijd Zaterdags plaats hebben, worden ook belangstellenden toegelaten, doch zonder recht van stemming. Prof. VAN TOORENENBERGEN is van oordeel dat de organisatie wat te veel episcopaal is. Hij zou wenschen dat de inlanders zooveel mogelijk tot zelfbestuur werden opgeleid, en dat de zendingen hen in de gelegenheid stelden om hunnen eigen wil uit te voeren en als dien der kerk te doen eerbiedigen. Dit is noodig uit beginsel, en opdat de zendeling eenmaal los worde van de tot zelfstandigheid opgeleide gemeenten.

Ds. VAN WIJK merkt op dat het referaat zóó rijk is dat het weder stof voor drie of vier nieuwe referaten biedt. Eene grondige bespreking is dan ook, vooral op dit late uur, niet meer mogelijk. Toch wil hij enkele vragen en gedachten uitspreken, die bij hem opgekomen zijn. De vraag bijv. naar de geldelijke zelfstandigheid der gemeenten in onze Oost. Op Sumatra, om van andere zendingsvelden niet te spreken, worden de Inlandsche helpers veel spoediger door de Inlandsche gemeenten bezoldigd dan op Java. Ook begrijpt hij niet hoe het met de *armoede* der Javanen te rijmen is dat in de spaarbank van Kruyt, in ééne maand, door 35 personen f 1738,50 werd ingelegd. Dan stelt spreker de vraag of het niet ook zijn nut heeft dat de Evangelische zending tegenover de Roomsche propaganda wordt geplaatst. Kan het voor de *geestelijke* zelfstandigheid van den Inlandschen Christen niet goed zijn, als hij gedwongen wordt zich rekenschap te geven van het onderscheid? Kan het hem niet leeren zijn Evangelisch geloof meer te waardeeren? Iemand, die geen verstand van muziek heeft, hoort met genot wat voor den fijnen kenner iets afschuwelijks is, en is in

zekeren zin gelukkiger dan deze, maar hij mist het hooge genot, dat iets voortreffelijks hem geeft. Zoo is er iets vriendelijk-idyllisch in de onbekendheid met den zwaren strijd, dien de Christenheid tegen het Pausdom te voeren heeft, maar daardoor *mist* men toch iets. *Wij* zijn midden in dien strijd. Wij zien hoe de Roomsche kerk uitwendig toeneemt. Zij bouwt kerken en gestichten, haast even prachtig als de tegenwoordige koffiehuzen, haast even talrijk als de sigarenwinkels ¹⁾. Maar juist daardoor leeren wij te dankbaarder onze *geestelijke* voorrechten beseffen. Toch gevoelen wij dat *wij* rijker zijn, omdat wij het Evangelie van Gods genade in Christus hebben. Als zoo de Inlandsche Christenen, door de tegenstelling met Rome, het Evangelie beter leeren kennen en waardeeren, dan kan er nog een zegen in liggen. De heer NEURDENBURG merkt hiertegen op dat men toch vooral niet alle volken over ééne kam scheeren moet, maar onderscheid maken tusschen wat bij de Hindoes en bij de Javanen mogelijk is.

Ds. DIJKSTRA, redacteur van den *Macedoniër*, doet onder meer ook de vraag of de gemeenten in O.-Java nog niet onder kerkverband mogen worden gesteld, en wat er tegen is, en waarom het desa-hoofd de kerkeradsvergaderingen bijwoont? Hierop geeft de *referent* hem het bescheid dat hij voor zich geen stap wenschte te doen om de gemeenten in kerkverband te brengen, daar hij hiervoor den inlander nog niet geschikt acht, noch den tijd aangebroken; dat het desa-hoofd de vergadering bijwoont, omdat men hem noodig heeft tot regeling van allerlei uitwendige gemeentebelangen, en aan zijn persoonlijke gezindheid veel waarde gehecht moet worden. Ook de heer T. M. LOOMAN spreekt nog over het kerkverband, en over de zelfstandigheid der gemeente, en vraagt of dit inderdaad in zoo ver verschiet behoeft te liggen, als sommigen beweren? Maar waarom wachtten dan de Apostelen nooit lang er meê? Deze en meer dergelijke vragen stelde hij voor in de gedachten te houden ter bespreking op volgende vergaderingen.

Ds. E. CESAR SEGERS sloot de Conferentie met dankgebed.

1) Dit was niet eene poging om aardig te wezen, maar diepe ernst. Dikwijls wordt op de pracht en den praal van Rome gewezen als een bewijs van macht, en velen komen gedachteloos onder den indruk ervan. Het voorbeeld door mij genoemd leert dat talrijkheid en pracht niets voor de *geestelijke waarde* bewijzen.

IETS OVER CURAÇAO,

DOOR

Mr. PH. H. VERBEEK,

Referendaris bij het Ministerie van Koloniën.

Het is inderdaad een even bevreemdend als bedroevend verschijnsel, dat somtijds berichten, die alleen als de vrucht van eene ziekelijke verbeelding of van een onverklaarbaar misverstand kunnen worden aangemerkt, als onbetwistbare feiten worden voorgesteld en als gangbare munt in omloop komen. Een merkwaardig voorbeeld daarvan trof schrijver dezes aan in het werkje van H. Gundert: „Die evangelische Mission, ihre Länder, Völker und Arbeiten”. Calw und Stuttgart 1881, waarop onlangs zijne aandacht werd gevestigd en waarin op blz. 322 ten aanzien van *Curaçao* het volgende voorkomt:

„Im niederländischen Curaçao wurden die Sklaven erst 1871 freigelassen ohne Vorbereitung, was Missstände im Gefolge hatte. „Das Gesetz war so wenig überlegt, dass es geradezu alle Farbigen, auch die Kinder der Pflanzer verurtheilte Katholisch zu werden, „damit die Sinnlichkeit des römischen Glaubens ihren Geist „niederhalte.” Wohl sind alle Pflanzer Calvinisch, aber ihre Kinder „müssen sie den Jesuiten übergeben.”

Van dit bericht nu is, voor zoover dit hier kan worden nagegaan, letterlijk *geen woord* waar.

Vooreerst vond de vrijlating der slaven in genoemde Kolonie niet plaats in 1871 maar in 1863, krachtens de wet van 8 Augustus 1862, *Staatsbl.* n°. 165, waarvan Artikel 1 luidt: „De slavernij in „de kolonie Curaçao en onderhoorigheden is opgeheven op den „eersten Juli 1863.”

En welken invloed had nu die ingrijpende maatschappelijke hervorming op de uitbreiding van de Roomsch Katholieke gemeente aldaar? Op den voorgrond vinde hier de opmerking hare plaats, dat ten allen tijde $\frac{2}{3}$ der geheele bevolking in die Kolonie tot de genoemde gemeente behoorde, gelijk blijkt uit de onderstaande cijfers, ontleend aan de Koloniale verslagen, die jaarlijks aan de volksvertegenwoordiging worden overgelegd.

	1860	1861	1862	1863	1864	1870	1880	1888
Nederl. Hervormden.	6006	6027	7904	7379	7171	7009	6925	8950
Methodisten	2421	2479	838	330	550	540	1684	585
Roomsch Katholieken	22492	23347	23119	23350	23570	25295	32335	35676
Israëlieten	868	980	847	866	1282	1272	1503	743
Niet opgegeven . . .	48	48	48	—	—	—	—	—
	31835	32881	32756	31931	32573	34116	42447	45954

En welke gevolgtrekking is nu uit die cijfers af te leiden? Geene andere dan dat in 28 jaar de Roomsch Katholieke gemeente is toegenomen van 22492 tot 35676, dat is met ruim 50%, maar tevens dat de geheele bevolking nagenoeg in dezelfde verhouding is geklommen van 31835 tot 45954, of toegenomen met ruim 44%. Een en ander laat zich zeer goed verklaren door den natuurlijken loop der zaken, zonder dat daarvoor bijzondere redenen behoeven te worden gezocht. Dat overigens de Roomsch Katholieke geestelijken zouden hebben getracht van die groote maatschappelijke omkeering gebruik te maken tot uitbreiding hunner gemeente, zou begrijpelijk, op hun standpunt zelfs plichtmatig zijn, maar dat de Nederlandsche wetgever, die wel eens ieders vrijheid van godsdienst en geweten eerbiedigt, maar zich nooit heeft ingelaten met het maken van propagande, daarin de hand zou hebben gehad, is eene te ongerijmde bewering om daarbij langer stil te staan. Trouwens in de geheele aangehaalde wet wordt niets anders omtrent den godsdienst gezegd, dan dat bij artikel 3 aan de eigenaren de verplichting wordt opgelegd om o. a. op te geven „de godsdienst der hun toebehoorende slaven.”

Na het aangevoerde zal wel niet veel waarde meer gehecht

PAN-ISLAMISME. 1)

In de *Javabode* van 20, 21 en 22 Augustus 1888 Nos. 195, 196 en 197, komt, naar aanleiding der Tjilegonsche onlusten, een beschouwing voor van onze hand waarin, na uiteenzetting der feiten, we tot de slotsom geraakten, dat de grondoorzaak der muiterij moest gezocht worden, in het opgewekt godsdienstig leven in de mohamedaansche wereld, sedert de laatste jaren in West-Java zoo krachtig bevorderd, door de toenemende propaganda voor de leer van mystieke godsdienst-genootschappen.

Hoezeer den nuchteren en onbevagen opmerker, die conclusie voor de hand moest liggen, ondervond ze vooral in de ambtelijke wereld veel tegenspraak. De meeste europeesche bestuurs-ambtenaren — zelfs in Bantam — vonden ons oordeel te gewaagd en niet voldoende door de feiten gestaafd.

En al sloten zij, die aldus oordeelden geestdrijverij als machtige nevenfactor niet uit, — zij wenschten toch in de allereerste plaats den meesten nadruk gelegd te zien, op de gevolgen van belastingdruk.

De inlandsche bestuurs-ambtenaren en gepensioneerden daarentegen, die we in de gelegenheid waren, over deze aangelegenheid te hooren, verklaarden beslist, dat het gebeurde niet in verband stond met belasting.

Waarvan het wel het uityloeisel was, konden wij van hen niet te weten komen. Zij wisten het niet, of juist, zij wisten het wel, doch wilden het niet zeggen, *et . . . pour cause*.

Het is overbodig hier opnieuw de redenen te vermelden, welke ons genoopt hebben, al dadelijk „fanatisme” als de grondoorzaak

1) Overgenomen uit het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 1 Mei 1889. De aanhalingen uit Dr. Snouck Hurgronje waren in het Duitsch.

der treurige gebeurtenissen te diagnostiseeren. Wij hebben dat in de hierboven bedoelde beschouwing, met de toen bekende feiten aan de hand, uitvoerig gedaan en volstaan dus met den belangstellenden lezer daarnaar te verwijzen.

In het openbaar ondervond onze beschouwing ook tegenspraak.

Opzettelijk hebben we ons onthouden van replek, wijl polemiek over deze zaak onvruchtbaar moest worden geacht en overtuigd overigens als we waren, dat binnen kort de feiten zoo luide zouden spreken, dat daarin de rechtvaardiging van ons gevoelen zou te vinden zijn.

Die verwachting is niet beschaamd. Want sedert zijn daadzaken aan het licht gekomen, welke velen des ondanks de oogen geopend en tal van ambtenaren allen twijfel ontnomen hebben, omtrent de ware beteekenis der Tjilegonsche onlusten.

Kort na het optreden van den heer J. A. Velders als resident van Bantam, deden in verband met het Tjilegon-drama geruchten de ronde voor enkele personen hoogst compromittant, en waarbij omtrent de houding der bevolking van de contrôle-afdeeling Serang, niet zeer geruststellend gesproken werd.

Die geruchten namen allengs een zoo vasten vorm aan, dat ze niet geignoreerd konden worden.

Het instellen van een onderzoek werd noodzakelijk geacht, en het is niet dan door taaie volharding, veel beleid en scherpzinnigheid, dat het den resident — daarin op voortreffelijke wijze ter zijde gestaan, door den controleur der 1e klasse H. de Chauvigny de Blot, — gelukte belangrijke inlichtingen te verkrijgen van zoo onwraakbaren aard, dat daarop kon gehandeld worden.

Voor zooverre de uitkomsten daarvan in de residentie Bantam reeds van algemeene bekendheid zijn, deelen wij die hieronder in korte trekken mede.

Reeds sedert eenige jaren, moet Hadji Wasid c. s. onafgebroken den Heiligen Oorlog hebben gepredikt.

In vergaderingen, waarin uitsluitend vertrouwelingen kwamen, in duidelijke, ondubbelzinnige bewoordingen, — voor het groote publiek in meer bedekte taal.

Om de massa der bevolking voor de uitvoering van het plan vatbaar te maken, werd in overeenstemming met de kiais in het Serangsche besloten, haar onverpoosd tot nakoming der godsdienst-

voorschriften op te wekken, minachting jegens den Europeaan en het europeesch gezag aantekweeken — in één woord, niets na te laten wat de gemoederen van den bijgeloovigen en licht medete-slepen Bantammer in een staat van godsdienstige opwinding kan brengen, om hem ter rechter tijd een willoos werktuig te maken, bereid tot elk offer, tot iedere handeling.

Toen de bevolking blijken gaf van meêgaandheid konden de kiais meer openlijk met hun plannen voor den dag komen.

In het begin van 1888 was het plan om na afloop van de vastenmaand de wapens tegen het bestuur op te vatten, reeds bij velen bekend.

Djimats uit Mekka afkomstig werden verspreid; witte kleederen, te dragen bij den strijd, aangemaakt; blanke wapens aangekocht¹⁾ en de verdere voorbereidende maatregelen voor de ophanden zijnde gebeurtenissen getroffen.

Het plan de campagne door de kiais opgemaakt zou, naar ons bericht wordt, aldus geweest zijn:

Hadji Wasid c. s. zou Tjilegon afloopen en zich daarna vereenigd met de kiai Moehamad Asik²⁾ van Bendoeng en eenige andere voorname godsdienst-leeraren, de hoofdplaats Serang aanvallen.

Een andere afdeeling, voornamelijk gerecruteerd uit lieden van de desa's Doekoe, Palembang en Pamerajan, zou met een deel der bevolking van Tjikandi de overvaart te Onder Andir bezetten en deze zoo noodig vernielen om de gemeenschap voor militairen tus-schen Batavia en Serang langs den grooten postweg te bemoeielijken.

Een andere kiai van naam, zou Tanara in beroering brengen en zich vervolgens aansluiten bij de afdeeling van Onder Andir.

Wij weten allen, wat er van die wijsche plannen gekomen is.

Kiai Hadji Moehamad Asik c. s. hoewel met 500 à 600 man, in zijn desa gereedstaande om tot feitelijkheden overteslaan, werd op het beslissende oogenblik door vrees bekropen en deed niets. Het aanwezen eener militaire bezetting ter hoofdplaats heeft hem blijkbaar geïmponeerd.

Ware het aan Hadji Wasid gelukt de patrouille Van der Star

1) Hadji Wasid heeft geen schietwapens willen laten invoeren, omdat de kleine man daarmede niet of slecht overweg kan en wijl hij vermeende, dat de geloovigen — in navolging der Soedaneezen tegen de Engelschen — de hun opgelegde taak even goed met blanke wapenen zouden ten uitvoer leggen.

2) Sedert politiek verbannen naar Ternate.

op Serang terug te werpen binnen die plaats een zegevierenden intocht te houden, dan zou het lot van het meerendeel der europeesche bevolking niet twijfelachtig zijn geweest.

Want behalve kiai Hadjie Moechamad Asik — die uit het succès van Wasid moed zou hebben geput, om aanvallend te werk te gaan — stond te Serang een voorname kiai gereed, om met een deel der bevolking van de plaats eveneens den strijd te beginnen.

De flauwhartige houding der Serangers, wordt hun thans door de Tjilegonners verweten, die het mislukken van den opstand wijten aan den weinigen steun van de zijde hunner geloofsgenooten ondervonden.

Vandaar het denkbeeld bij velen, die schuld alsnog te moeten inlossen, hetzij door pogingen te beproeven, de ter dood veroordeelden uit de gevangenis te verlossen, dan wel een ander gunstig tijdstip aftewachten voor nieuwe moordtooneelen.

Zoodoende werd in de laatste maanden een gisting in het leven geroepen en onderhouden, welke een paniek onder enkele europeesche families en de chineesche gemeente teweegbracht en velen bewoog, tijdelijk naar Batavia te verhuizen.

Vermits inderdaad complotten gesmeed werden om de gevangenen uit de boei te bevrijden, werden te dien aanzien bijzondere maatregelen door het bestuur getroffen.

Versterking van militaire macht, werd aangevraagd en verkregen en eenige der hierboven genoemde voorname kiais opgevat en verbannen.

Meerdere godsdienstleeraren van naam — allen behoorende tot de broederschappen der Quadiryah en Naqsjabendiah — was in den te voeren heiligen krijg een min of meer beduidende rol toegekend. Alleen de omstandigheden waren oorzaak, dat zij niet met de wapens in de hand, tegenover het wettig gezag gestaan hebben.

Hem, die de jongste gebeurtenissen in Bantam met eenige aandacht heeft, moet het allervreemds toeschijnen, dat het europeesch bestuur door de inlandsche ambtenaren zoo volkomen onkundig is gelaten van hetgeen stond plaats te hebben.

Zou het dan mogelijk geweest zijn, dat de verspreiding van djimats, de aanmaak van witte kleëren op groote schaal, de aankoop en invoer van blanke wapenen, de gehouden vergaderingen, de aan de bevolking gedane toezeggingen van vrijdom van belasting etc. etc. geheel buiten voorkennis der leden van het desa-bestuur,

oppassers, districtschrijvers, vaccinateurs, mantries oeloe-oeloe, assistent wedanas, wedanas enz. — heeft kunnen geschieden, zonder dat het geringste daarvan door hen of hun familieleden is vermoed?

Neen, zoo iets is onmogelijk!

Wij hebben de moreele convictie, dat zoo niet allen, dan toch de overgrootste meerderheid van het Noorder-Regentschap in Bantam er van geweten, doch opzettelijk de zaak verzwegen heeft.

Het bewijs voor die stelling, is *op het oogenblik* nog niet te leveren; de hoofden zweeren allen bij kris en bij kras, dat ze buiten alle besprekingen zijn gelaten en niets van hetgeen er broeide, hebben bevroed.

Zij achten het veiliger zich zelf door die verklaring een brevet van volkomen onbruikbaarheid te geven, dan door het verstrekken van mededeelingen en het geven van inlichtingen, verraad te plegen aan de algemeene zaak.

Het is dan ook karakteristiek, dat de europeesche ambtenaren zelfs thans nog zoo weinig medewerking van die zijde ondervinden om achter de *finesses* der voorbereidende maatregelen van de gepleegde samenzweering te komen.

En daarover hebbe men zich niet te zeer te verwonderen. Want men vergete het niet: de Bantammer is goed Mohamedaan en zal, geplaatst tusschen zijn geloof en ambtseed, eerst in de tweede plaats zich Gouvernements-ambtenaar gevoelen.

Bantam en speciaal het Noorder-Regentschap Serang, heeft ten allen tijde een groot contingent bedevaartgangers naar Mekka geleverd.

Het meerendeel toog daarheen eenvoudig met de bedoeling het heilige graf te bezoeken om vervolgens huiswaarts te keeren; een kleine minderheid ter voltooiing der studie in de heilige wetenschap.

Al bestond elders wel gelegenheid zich daarin te bekwamen, — Mekka, het centrum van religieus leven was de bakermat der goddelijke wetenschappen en bleef voor hem, die diepgaande studie wenschte te maken de ideale bron waaruit ieder rechtsgeaard Moslim zijn kennis moet verkrijgen. Uit die minderheid hebben zich geleerden gevormd wier verdiensten alom geëerd zijn.

Onder hen noemen we in de eerste plaats Schech Mohamad Nawawi, de geleerde schrijver van vele werken en commentaren in de heilige wetenschappen — 2o Schech Toebagoes Ismail door

zijn afstamming verwant aan de Bantamsche Sultans-familie — 30 Schech Marzuqi en 40 de hier zoo vurig geëerde Schech van de Qandiryatische broederschap, Hadjie Abdoel Karim.

Voor al deze laatste, daarin trouw bijgestaan door zekeren Aidarus uit Tjiringin, is sedert jaren ijverig in de weêr de bedevaartgangers over te halen, om zich te doen inlijven in genoemde orde.

Degeen, die niet persoonlijk in de gelegenheid is zich daartoe bij een der schechs van het genootschap te vervoegen kan, door een der vertegenwoordigers van genoemde secte in West-Java in de broederschap worden opgenomen.

Deze mystieke broederschappen beöogen oorspronkelijk niets anders dan den leden den weg te wijzen hoe, door bemiddeling van de schechs, of hun chalifás, zij tot een meer innig persoonlijk verkeer met Allah kunnen geraken.

Om in het genootschap opgenomen en den zegen van Allah deelachtig te kunnen worden, moet vooraf de gelofte van gehoorzaamheid en geheimhouding worden afgelegd, opdat de orde-broeder in de hand van zijn schech of diens vertegenwoordiger worde „als het lijk in de handen van dengeen die het reinigt.”

Deze genootschappen verheugen zich bij den mystisch gezinden Oosterling in een groote mate van populariteit.

Het grooter deel hunner leden tellen zij dan ook onder de bewoners van Indië en Turkije.

Dat uitgebreid ledental van blindelings volgzame adepten, heeft den grootmeesters der order een aanzien en macht geschonken, welke gelijken tred houden met de beteekenis, welke de broederschappen allengs verkregen hebben.

In een tijd, waarin door de voortschrijdende europeesche beschaving de macht van den Islam meer en meer aan het tanen geraakt, schijnen de genootschappen bestemd de bolwerken te worden waarin het Islamisme den krachtigsten steun zal vinden voor de instandhouding zijner politieke beteekenis.

Door hun voortreffelijke organisatie zijn zij uitnemend geschikt het bewustzijn voor de idealen van den Islam hoog te houden, en de onontwikkelde massa, in een staat van godsdienstige opwinding te brengen, die haar zoo noodig onmiddellijk op bevel der schechs of hun vertegenwoordigers naar de wapenen doet grijpen.

Onze geleerde en beroemde landgenoot Dr. C. Snouck Hurgronje

laat zich in zijn dezer dagen van de pers gekomen werk „Mekka” op pag. 283, deel II, onder meer over die genootschappen als volgt uit:

„Groote geleerden hebben in hunne geschriften dikwijls over de populaire Tarigah's met hunne armzalige wonderdoenerij en hunne spektakel-optochten een afkeurend oordeel uitgesproken en zich minachtend uitgelaten over de Centraal-Aziatische bedelderwischen en de Orde-Sjeiks, die slechts op vergrooting van het aantal hunner eigen aanhangers bedacht zijn — hoogst zelden echter waagt het een hunner om in hunne eigen omgeving zulk een blinden leidsman der blinden tegen te staan. Buitendien zijn de toestanden in de tegenwoordige Moslimsche gemeente uiterst geschikt om de pogingen van *mystieke* Sjeiks door de Oelama's gunstig te doen beoordeelen. Overal is de politieke macht van den Islam aan het dalen, en doet de invloed van de Europeesche beschaving zich in toenemende mate gevoelen. Tevergeefs beijveren zich de officieele vertegenwoordigers van den godsdienst om eenen dam tegen dien stroom op te werpen; wekken zij het volk op tot bestrijding van het Frankendom, dan worden zij van regeeringswege tot voorzichtigheid vermaand, en herinneren zij de vorsten aan hunne dure verplichting om de vaan van den heiligen oorlog te ontplooiën, dan krijgen zij een bedroefd hoofdschudden ten antwoord. Dan echter werpt hun de *populaire mystiek* een blik van verstandhouding toe; zij weet *fanatiek-geestdriftige massa's te organiseeren, die het woord harer leiders gehoorzamen, ook al moeten zij in hunne aardse belangen nadeel lijden*; zij weet menschen, die anders zonder godsdienstige kennis, met de Moslemsche *Schahadah* in den mond, en met veel bijgeloof in het hart daarheen leven, aan zich te boeien en met toewijding te vervullen voor de zaak van den door Allah's vijanden vernederden Islam. Is het wonder dat de geleerden in zulke resultaten Gods hand zien?”

Wij stipten reeds in onze vroegere beschouwingen aan, hoe de organisatie der broederschappen het den kiais alhier mogelijk heeft gemaakt, heimelijk een opstand voor te bereiden en onverwacht te doen uitbreken. Het aanwezigen in Bantam van zoo talrijke leden van de orde der Quadiryah of Naqschabendiah is daarmede gebleken te zijn een bedreiging van het wettig gezag en heeft plotseeling de staatkundige beteekenis dier broederschappen daghelder in het licht gesteld.

Hoewel het aantal leden van geheime broederschappen over den geheelen Archipel in vrij grooten getale verspreid is, moet dit getal in Bantam en de Preanger naar verhouding buitengewoon groot zijn.

Niet alleen onder den kleinen man tellen zij hun leden, doch ook onder gepensioneerde en actief dienende ambtenaren.

Waar nu inlandsche ambtenaren in de orde der broederschap een geringeren graad bekleeden dan kiasi, behoeft niet nader te worden aangetoond, hoe overwegend de invloed is dier godsdienstleeraren op bevolking en hoofden.

De Bantammer is buitengewoon licht- en bijgeloovig en onwetend, en daardoor uiterst gemakkelijk op te zweepen.

De grootste ongerijmdheden neemt hij voor waar aan, mits ze hem verteld worden door een kiai of hadji.

Op het oogenblik bv. zijn de geestelijke heeren ijverig in de weer, de *ilmoe kadjajahan* — de leer van de bovennatuurlijke krachten — te verbreiden.

Van iemand die direct of indirect medewerkt tot de arrestatie van kiai's werd gezegd, dat hij een gezwollen buik een stijve hand en ongeneeslijke ziekte etc. zal krijgen.

Dit geschiedt met geen ander doel dan het europeesch bestuur te bemoeilijken in het verkrijgen van inlichtingen omtrent het aandeel dat deze of gene in het Tjilegon-drama gehad heeft.

Hoewel de poging tot omverwerping van het gezag ten eenemale mislukt is en herhalingen daarvan wel met hetzelfde gevolg zullen bekroond worden, geeft het karakter van den Bantammer niet den minsten waarborg, dat wij niet plotseling weder voor een oproer staan, als een kiai van naam hem daartoe aanzet en het bestuur het onheil niet bij tijds door groote waakzaamheid weet te voorkomen of de waakzaamheid uit het oog verliest.

Welk een groot contingent hadjis de residentien Bantam en de Preanger leveren, kan onder meer blijken, zoo wij het buitendien niet wisten uit meergenoemd werk van Dr. Snouck Hurgronje, waar deze op blz. 357 deel II zegt: „Uit het vroegere Sultanaat Banten zijn de meeste woordvoerders der heilige wetenschap, maar ook Priangan (Preanger) is voor de Mekkaneezen geestelijk en materieel, daar het vele studenten en pelgrims oplevert, een van de beste Djawahlanden”¹⁾.

1) Onder *Djawah* verstaat men in Arabië alle volken van het maleische ras in den meest ruimen zin, van af Siam en Malakka tot Nieuw Guinea.

Met welke gevoelens de hadjis van den indischen archipel jegens ons bezielde zijn, daarvan levert ons Dr. Snouck Hurgronje treffende staaltjes: Op blz. 333, dl. II lezen wij: „Ja, Mekka is het geestelijke, Stamboel het materieele middelpunt der wereld en in deze beide middelpunten vinden alle geloovige Djawah's hunne eenheid.

„Reeds op de zeereis en nog meer in Mekka ontmoeten elkander Djawahpelgrims uit alle deelen van den Archipel, hunne bespreking krijgt hoogere beteekenis, doordat hunne te Mekka woonachtige landgenooten daaraan eene bepaalde richting weten te geven. In een zeer gemengd gezelschap van Djawah's vraagt bijv. een Javaan, die te Mekka woont, aan de aanwezige Atjehers hoe het bij hen te lande gaat. Het antwoord luidt dat zij de verwenschte Hollanders bijna hebben weggejaagd en dat zij het zeker eenmaal zullen doen. Een in den staatsdienst vergrijsd gepensionneerd Javaan geeft als zijne meening te kennen dat de Atjehers zeer onverstandig handelen: „Europeanen moeten nu eenmaal over ons heerschen, dat staat in Allah's raadsbesluiten; waartoe dient het dan de Hollanders te verjagen, geld en bloed te verkwisten, als men in hun plaats toch de Engelschen tot overheerschers krijgt?“ De Atjehers antwoorden smadelijk dat die lafhartigheid van de Javanen juist den overmoed der Kafirs vermeerdert; zij strijden op Gods weg, en, in weerwil van de duivelsche oorlogswerktuigen der Christenen, hebben zij reeds duizenden dier lieden ter helle doen varen. — „Juist zooals de Soedaneezen het de Engelschen doen,“ voegt een in Mekka wonende Djawah er bij. —

Op blz. 334: „Ook bij ons, valt nu een Palembang in, zijn de ambtenaren van het gouvernement bang geworden; onlangs had de resident gehoord dat men in de moskeën uit een boek leerde, dat *Sabil-al* heette. Dat is, zooals men weet, het Maleische boek *Sabil al-muhtadin* (Weg dergenen, die zich ten goede laten leiden), waarin de grondbeginselen van den godsdienst worden uiteengezet. Daar nu de Hollanders weten dat *Prang sabil* de heilige oorlog is, zoo dacht de domoor dat openlijk de oorlog tegen de Hollanders werd gepredikt en hij liet de onschuldige boeken in beslag nemen. Sedert wordt van den kant der ambtenaren het onderwijs in de moskeën zooveel mogelijk tegengewerkt; ver uit de oogen der Regeering studeeren wij echter des te ijveriger in den godsdienst, en, als Allah het wil, zal eenmaal de vrees van den resident gegrond blijken.“

„Op de blufferige mededeeling van een Atjeher dat zijne landgenooten in één slag 17,000 Hollanders hebben gedood, antwoordt de reeds genoemde Javaansche ambtenaar dat hij zeker weet dat er niet eens zooveel Hollanders op Atjeh zijn. Minachtend moet hij daarop hooren: „Zijt ge wel eens in Atjeh geweest?” en de vrome gezichten van al de aanwezige Djawah's, zelfs van zijn eigen landgenooten leeren hem dat hij beter doet hier zijn wereldsche kennis maar thuis te houden.

„Bijna tot in het oneindige kon ik voortgaan, wanneer ik alle gesprekken van dergelijken inhoud wilde weergeven, die ik te Mekka kon hooren en in welke vooral de eigenlijke pelgrims (d. w. z. niet te Mekka woonachtige menschen) uit de Djawahlanden hunne meeningen openbaarden. Zij waren mij meer leerrijk dan aangenaam. Wanneer men niet met zulke „inlanders” op geheel gelijken voet omgaat, zoodat zij niet weten dat een *europoesch* oor hunne woorden verneemt, dan maakt men zich altijd nog eene zekere illusie, men gelooft dat de europoesche beschaving in enkele opzichten hunne sympathie heeft gewonnen of ten minste eenigen indruk op hen heeft gemaakt, maar het is alles bedrog en schijn.

„Hetzij de Djawah's in hunne gesprekken eenen ambtenaar, eenen koopman of eenen soldaat sprekende opvoeren, zij geven altijd karikaturen te zien, omdat de Europeanen te weinig bedenken dat ook de inlander indrukken krijgt en hem dus gedachteloos ook de slechtste en domste zijden van hun karakter laten zien.”

Onder de hiervoren genoemde schechs, wier persoonlijke invloed op Javanen die zich ter bedevaart naar Mekka begeven, bijzonder groot is, bekleedt Abdoel Karim, één der hoofden te Mekka van de Quadiritische broederschap, een eerste plaats.

Toen hij nog te Tanara, zijn geboorteplaats, gevestigd was, kwamen van heinde en ver scholieren, om zich door hem in de broederschap te doen opnemen.

Het schijnt, dat Abdoel Karim toen predikatiën heeft gehouden, waarin der heilbegeerige gemeente plannen werden voorgespiegeld, welker verwezenlijking voor het Gouvernement niet gewenscht waren.

Althans vrees, dat het bestuur achter zijn doen en laten zou komen, heeft hem doen besluiten, wederom naar Mekka terug te keeren.

Van de zijde der bevolking in Bantam, Tangerang en Batavia werden zoo groote preparatieven gemaakt om den geëerden man, naar boord uitgeleide te doen, dat het bestuur het geraden oordeelde, zich met de zaak in te laten.

In overleg met de autoriteiten te Batavia, werd besloten Abdoel Karim te verbieden over land naar de afscheepsplaats te gaan. De reis naar Batavia deed hij daarop over zee in een praoc.

De gedeeltelijke bevestiging van het vorenstaande lezen we als volgt in het voortreffelijke werk van Dr. Snouck Hurgronje, die omtrent dien moslimschen geleerde o. m. het navolgende schrijft:

„Met dit kostelijk bezit (de *Idjazah*)” — d. i. de vergunning van zijn leermeester Chalib Sambas verkregen, om in de devotie der Quadiriah onderwijs te geven, — reisde de reeds lang hooggeëerde man eerst naar Singapore, waar hij drie jaar moet gearbeid hebben, en toen voor even zoolang naar zijn vaderland.

„Vóór zijn vertrek naar Mekka moet de oude Chalib hem nog bijzondere aanwijzingen en vermaningen hebben gegeven, die hem bij al zijne handelingen tot richtsnoer konden dienen. Zijne leerlingen deelden mij daaromtrent iets mede, van welks juistheid ik mij echter niet kon vergewissen door den Sjeik zelven te vragen, want wel heb ik menige Javaansche stroosigarette bij hem gerookt en veel met hem gesproken, maar zulk eene vraag over het innerlijke leven zou toch als eene onbescheidenheid opgevat zijn.

„De meester moet hem o. a. ernstig gewaarschuwd hebben voor vrouwen en koningen! De eerste waarschuwing kan ik mij voorstellen, maar de koningen? Misschien waren de residenten en andere ambtenaren in Oost-Indië bedoeld, en in dit geval zou het woord van den ouden man voor zijnen practischen blik spreken, maar werkelijk heeft de geheel Banten doordringende faam van de prediking en den zegen van Abdoel Karim den resident aanleiding gegeven om de vrije beweging van den Sjeik eenigermate te beperken. Dit heeft hij mij zelf verteld en hij voegt er aan toe dat *alle avonden, op de meeste plaatsen, waar hij zich ophield, honderden heilsbegeerigen tot hem gekomen waren om van hem het Dikr te leeren, hem de hand te kussen en te vragen of de tijd reeds nabij was en hoelang het rijk van den Kafir nog duren zou?*

„Hoog vereeren de Djawah's den Alim, die de Heilige Schriften verklaart en tot eenen vromen wandel naar haren inhoud vermaant,

maar zoowel hunne oorspronkelijke natuur als de uit het Hindoeïsme overgenomen denkwijze maakt de menschen met godsdienstigen of bijgeloovigen aanleg onder hen tot slaven der van God verlichten. In het verstaafte dorp beteekent de domme Hadji, die tooverformulieren (*Djimat's*) schrijft, meer dan de Korânleeraar; in de meer beschaafde kringen verkrijgen die beide factoren van het geestelijke leven hoogere waarde, maar de verhouding blijft dezelfde.

„Den geleerden vraagt men niet wanneer „de tijd” komt, want dat staat niet in zijne boeken; daarover geven de vuile, oude tractaatjes der tot de lagere klasse behoorende dorpspriesters, maar ook de door zijne mystieke keten (*Silsilah*) met God omgang hebbende „Sjeik” van de orde het noodige onderricht.”

Ofschoon Abdul Karim reeds geruimen tijd Bantam verlaten heeft, is zijn invloed nog van dien aard, dat de inlandsche ambtenaren zich over hem nooit anders uitlaten, dan in bewoordingen, welke van den meesten eerbied getuigen.

Personen nu, met zoo diepe veneratie bezielde jegens den grootmeester der broederschap, moeten uit den aard der zaak de zijde van den geloofs-genoot kiezen, als deze daden gaat ondernemen welke de strekking hebben een einde te maken, aan het rijk van den ongeloovigen overheerscher.

Door eigenbelang gedreven, zullen inlandsche ambtenaren, hetzij gepensioneerd, hetzij in actieven dienst, persoonlijk, niet deelnemen aan de samenzwering, doch anderzijds behoeft ook niet verwacht te worden, dat zij omtrent het bestaan ervan, tijdig de noodige onthullingen zullen doen.

Dat zou verraad zijn aan de nationale zaak en hen tot afvalligen stempelen.

Het eenige wat zij kunnen doen, is onwetenheid voorwenden en later een neutrale houding bewaren.

Uit dat oogpunt moet m. i. het gedrag der inlandsche ambtenaren in de afdeeling Serang beschouwd worden om tot een juiste appreciatie te geraken van hun houding.

Hoe moeielijk het onder deze omstandigheden voor de besturende ambtenaren is om nog tal van duistere zaken tot klaarheid te brengen is licht te begrijpen.

In alles wat verbandt houdt met het Tjilegon-drama, staat het

min of meer geïsoleerd en ontbeert het den vollen steun van het inlandsch bestuur.

Er is een scheidsmuur ontstaan, tusschen bestuurders en bestuurdenden welke een wederzijdsch vertrouwen niet eerder mogelijk maakt vóórdat de macht en de groote invloed der geestelijkheid gebroken zal zijn.

Dan eerst, zullen de hoofden uit de valsche positie geraken, waarin zij zichzelf geplaatst hebben en welke haar ontstaan te danken heeft aan de onbelemmerde voortwoekering der panislamitische beweging,

Aan dien toestand draagt de Indische Regeering tot zekere hoogte schuld. Laten we het ronduit zeggen: de europeesche ambtenaren mochten het bestaan van fanatisme niet aannemen, als zijnde dat begrip der Regeering hoogst onwelgevallig en contrabande in een rapport. Is het dan niet zeer begrijpelijk zoo velen hunner de blikken op dat terrein niet leeren richten en onkundig bleven van hetgeen op godsdienstig gebied, in den boezem der bevolking plaats greep?

Het voorgevallene te Soekaboemi en Tjiomas, had hen wel is waar de oogen kunnen openen en tot waakzaamheid aansporen, doch dáár, waar de Regeering die zooveel beter kon weten, vooringing, aan die voorvallen elk begrip van dweepzucht te ontzeggen, moest de ambtenaar die officieele ontkenenis wel als juist aannemen.

Men hechtte te weinig waarde aan de duidelijke kenteekenen van het opgewekt godsdienstig leven der laatste jaren in West-Java, sloeg wenken te dien aanzien van particuliere zijde ontvangen, in den wind, om door het officieel optimisme in een hypnotischen slaap gewiegd, door het afschuwelijk bloedbad van Tjilegon op onzachte wijze gewekt te worden

En nog was de eerste verbijstering zoo groot dat vrij algemeen de oorzaak van het gebeurde in de eerste plaats werd toegeschreven aan belastingdruk en als nevenoorzaak aan geestdrijverij ¹).

1) De ten vorige jare afgetreden resident van Bantam schreef in afwijking van veler gevoelen de uitgebroken onlusten aan dweepzucht toe. Het tegenwoordig hoofd van het gewest zou naar men zegt, een gelijk gevoelen zijn toegedaan, terwijl ook Mr. Heringa uit het gevoerd strafproces tegen de muiters den indruk heeft ontvangen, dat blind fanatisme hen tot den opstand heeft aangezet.

Wij deelen dat gevoelen niet en ontkennen ten stelligste dat de Bantammer door wanhoop tot opstand gedreven is.

Niet alleen dat de belastingdruk niet van dien aard is, als men het wil doen voorkomen, doch het geheele karakter, de organisatie van den opstand, maakt die stelling onaanneembaar en niet te verdedigen.

Merkwaardige overeenstemming!

De Regeering zich haar ultra-tollenaars-neigingen bewust, staarde naar de hatelijke en zwakke zijde van haar politiek, en meende in belastingdruk de oorzaak gevonden te hebben van den zoo geheel onvoorbereid ontstanen opstand. De inlandsche ambtenaren, evenmin allen geheel zuiver in de schoenen staande, stelden dadelijk de geestelijken en godsdienstleeraren aansprakelijk voor verdere rustverstoring binnen hun ressort.

En bij de regeering en bij het inlandsch element spraken blijkbaar het kwaad geweten.

De Regeering kan echter gerust zijn, want in de residentie Bantam is te dien aanzien door Haar niet zoo erg gezondigd, — in geen geval in de contrôle-afdeeling Serang. De hoofden wisten beter, waar de schoen wrong, want inderdaad uit den boezem der godsdienstleeraren en hadji's was het denkbeeld tot rustverstoring opgeweld.

Des ondanks is in de residentie Bantam een aanvang gemaakt met de verlaging van het cijfer der belastingen.

Is werkelijk de bevolking onevenredig zwaar belast, dan is die verlichting van lasten een daad van rechtvaardigheid. Doch dan vragen wij ons af: Waarom eerst thans daartoe overgegaan? Is het dan immer noodig, dat geen mindere feiten dan ernstige blijken van afkeuring of wel een opstand plaats grijpen om de Indische regeering te nopen de belastingen in milderen zin te herzien en alzoo Haar fiscale aspiratiën te breidelen? Maar wij merkten het reeds op: naar ons oordeel, ligt in deze aangelegenheid de begane fout niet op fiscaal gebied, wèl in het officieel optimisme, dat blind maakte voor de werking eener propagande aan welke het gelukt is vele inlandsche ambtenaren te stellen voor het alternatief: verzaking van den orde-, dan wel van den ambtseed.

Men versta ons wel. Wij wenschen volstrekt niet dat van ambtelijke zijde met ondoordachten ijver geageerd worde tegen alles

wat Kiai is of Mekka heeft bezocht. Een dusdanige ijver is even onverstandig en zou minstens evenveel kwaad stichten, als het *laisser aller*, waardoor een mystieke orde, de haar geschonken vrijheid van beweging heeft kunnen misbruiken om zich tot een macht te ontwikkelen gevaarlijk voor de rust en orde in deze gewesten.

Gedurende onze ambtelijke loopbaan zijn we meermalen in de gelegenheid geweest in nauwe aanraking te komen met moslimsche godsdienstleeraren en hadjis en hebben onder hen zeer achtenswaardige personen aangetroffen. Met waardeering herdenken we thans nog de goede diensten van eenigen hunner ondervonden.

Indien we dus tot meerdere waakzaamheid aansporen, dan geschiedt dit in het vertrouwen, dat ook hier gestreefd worde naar een behoorlijke scheiding van kaf en koren en dat vooral in die streken scherp toegekeken worde waarvan het bekend is dat de mystieke orden rusteloozen ijver ontwikkelen en haar leeraren bereids een niet te miskennen invloed op hoofden en bevolking uitoefenen.

Tot heden is het aan iederen geloovige geoorloofd zich waar ook te vestigen, een school te stichten en godsdienstonderwijs te geven. Wat er dan alzoo geleeraard wordt, valt in den regel buiten het waarnemings-vermogen van de bestuurs-ambtenaren, en toch is de kennis daarvan zoo wenschelijk. In de residentie Palembang hebben de mohammedanen op dat punt niet die groote vrijheid, welke op Java bestaat. Dáar mogen alleen zij onderwijs geven, die daartoe van het bestuur vergunning hebben bekomen. Zoodoende is men steeds op de hoogte van het aantal godsdienst-onderwijzers en kan hun een zekere verantwoordelijkheid opgelegd worden voor de leerstellingen welke zij verkondigen. Bij een eventueele toepassing van dien regel op Java, zal de groote moeielijkheid evenals ginds steeds deze zijn: Wie zal kunnen beoordeelen of hij, die vergunning vraagt een school op te zetten, vertrouwd is en geen stellingen zal verkondigen strijdig met de openbare orde en rust; — of hij niet behoort tot de een of andere mystieke broederschap; wie waarborgt ons dat degeen die den man een zoogenaamd examen zal afnemen, ten einde na te gaan welke beginselen hij voorstaat, niet eveneens een geheime broeder is? Deze kwestie is hoogst moeielijk op bevredigende wijze op te lossen, — er dient nochtans iets gedaan te worden en ons komt het nog het raadzaamst voor

een proef te nemen met de in de residentie Palembang te dien aanzien bestaande regeling, als grondslag.

De zending naar Indië van Dr. C. Snouck Hurgronje begroeten wij als een heuglijk feit. Het bewijst dat den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal, de politieke strekking van het opgewekt godsdienstig leven in de Mohammedaansche wereld niet is ontgaan.

Voor het scheppen van een beteren toestand in de residentie Bantam, is die kentering in de denkbeelden der Indische regeering zeer bevorderlijk.

In Bantam, alwaar de mystieke broederschappen zich zoo geheel van het religieuse gemoedsleven van de bevolking hebben weten meester te maken, dat de inheemsche hoofden zich in de eerste plaats Mohamedaan en daarna landsdienaar gevoelen, worden uit den aard der zaak valsche toestanden te over aangetroffen, welke nopen ingrijpende maatregelen te nemen om daarin de gewenschte wijziging te brengen.

Is de regeering eenstemmig van gedachte, met het hoofd van het gewest, ten aanzien van de oorzaken, die de zorgelijke toestanden hebben in het leven geroepen, dan zal het gemakkelijk zijn den juisten weg te vinden, welke tot de beoogde verandering moet leiden.

Het verwijderen uit de residentie van de voornaamste godsdienstleeraren en andere personen, die door hun invloed het Tjilegon drama hebben mogelijk gemaakt of bevorderd, is ons inziens, in de eerste plaats noodzakelijk. Wel zijn reeds eenige Kiai's verbannen, doch nog te veel loopen rond, die minstens een even groote — zoo niet grootere — rol daarin gespeeld hebben. Zoo lang die niet onschadelijk zijn gemaakt, bestaat er voortdurend gevaar voor gisting en hernieuwde pogingen om de gemoederen tegen het bestuur op te zweepen. Men deince derhalve niet terug voor een krachtigen greep, als die noodig blijkt te wezen om het terrein te zuiveren.

Aux grands maux, les grands rémèdes.

Bantam, 1 Mei 1889.

S.

MEDEDEELINGEN VAN JAVANEN OVER JAVAANSCH HEIDENDOM,

Vertaald en toegelicht

DOOR

N. D. SCHUURMANS.

I.

De vraag: „zijn de Javanen Mohammedanen?” is meermalen gedaan en verschillend beantwoord. Zelf schreef ik desbetreffende elders, dat het Mohammedanisme voor den Javaan een zwaarwichtig, hem niet goed passend, opperkleed is, waarmêe hij zich gaarne in 'topenbaar vertoont, waarop hij roem draagt, het te bezitten, voor welks behoud hij, evenals een kind voor een hoewel niet gemakkelijk te hanteeren stuk speelgoed, veel beweging zal maken, doch dat hij, te huis gekomen zijnde, zoo spoedig mogelijk nittrekt, in zijn *grobog* ¹⁾ legt, om daarna in zijn baadje, zijn nationale kleederdracht à son aise (sakétjô) te zijn, of zich wat „lekker te maken”, zooals men in Indië zegt. — Dat zwaarwichtig kled is zijn Mohammedanisme, dat baadje zijn heidendom, zijn Polynesisch en Hindoesch Pantheon, zijne goden, geesten en spoken, wier komen en gaan, bijstand en verwijdering hij door allerlei offeranden, toovergeden en tooverformules, bezweeringen, onthoudingen, nachtwaken en verrichtingen van allerlei aard, zoekt te verkrijgen of te bewerken, al naar dat hunne nabijheid, hun zegen of wondermacht, hun verschrikking, voor hem gewenscht is of niet.

¹⁾ Wij zouden zeggen: «aan den kapstok hangt», doch de Javaan stopt zijn mooie plunje gaarne in een zwaren djatihouten kist, dien hij *grobog* noemt, een soort van garderobe op rollen.

Waarnemingen van het bestaande op Java hebben mij tot die beschouwing geleid; berichten, door inlanders geschreven, mij in die opvatting versterkt.

Vóór mij liggen tweeërlei „Mededeelingen” uit Java, door inlanders-
Javanen dus, op schrift gesteld. Ter onderscheiding zal ik ze A en B noemen. Beiden behooren op Midden-Java te huis, A in het Noordelijk-, B in het Zuidwestelijk gedeelte van deze streek, nauwkeuriger gezegd, in de residentie Bagelèn. A schrijft o. a.: „Over het bepalen van een gelukkigen dag, als anderzins, voor het voltrekken van een huwelijk” en voorts: „Over de *poendèns*”; B: „Over de geaardheid en gewoonten der dorpelingen en bergbewoners”, onder welke laatsten wij vooral te verstaan hebben de Javanen, die het Noordelijk en Oostelijk gedeelte van Bagelèn bewonen, daar, waar de berghellingen van den Diëng, Soembing, Sindôrô en andere gevonden worden. Uit deze „Mededeelingen” zal dan blijken, dat de Javaansche bevolking, hoewel zich „Mohammedaansch” noemend, toch, althans voor verreweg het grootste gedeelte, tot de „Kapirsche natie” behoort” en dat alzoo de naam „Kapir”, dien sommige Javaansche geloovige (?) Mohammedanen en onder dezen vooral de *kaums*, de *hadji's*, de *santri's* met verachting toepassen op de Blanda's en de inlandsche Christenen, althans in den zin van „heidenen” of „afgodendienaars”, eerder bij hunne geloofsgenooten thuis behoort dan bij laatsgenoemden, — gezwegen ervan, dat deze élite van het Mohammedaansch publiek zelf druk mee doet in 't vereeren van wat Allah *niet* is 1).

Ware het mij echter alléén te doen geweest, om aan te wijzen, dat de Javanen meerendeels slechts Mohammedanen in naam zijn, dan zou ik wellicht nog niet tot de vertaling en toelichting van

1) Met het woord «*kapir*» (Ar. *kafir*) wordt nog al geschermd. Oorspronkelijk schijnt die naam (a: *kafara*) beteekent te hebben: «een ondankbare, iemand, die de weldaden van Allah, in Mohammeds zending geopenbaard, niet erkent», dus van toepassing op allen, die buiten het Mohammedanisme staan, d. z. de *ongeloovigen*. Vraagt men echter op Java wat de naam «*kapir*» beteekent, dan luiden de antwoorden onbestemd, eenigszins verschillend; bijv. een «*kapir*» is iemand, die *njembah brahóló* (afgoden aanbidt); — iemand die «*ngombé anggoer lan mangan iwak babi*» (wijn drinkt en varkensvleesch eet). Anderen trachten u wijs te maken dat gij, *Christen*, geen *kapir* zijt, want gij gelooft aan Allah (God). Dat is natuurlijk «lekkermakerij», want in hun hart zeggen zij: «*tekô! kowé, kapir temennan*!» (Wat jij! je bent een echte *kapir*!)

bovengenoemde Mededeelingen besloten hebben. Doch er valt nog iets anders op te merken of er uit af te leiden, namelijk dit, dat het Mohammedanisme al luttel kracht heeft of weinig invloed vermag uit te oefenen op het geestesleven van hen, die door het laten opzeggen of nazeggen van den *Sjahadat* ¹⁾ en door het besnijdenismes tot den Islâm zijn gebracht; weinig invloed, in dien zin, dat het niet heeft kunnen leiden tot ontwikkeling, tot een hooger stadium van godsdienstig leven, tot het doen verdwijnen van de duisternis des heidendoms. Onze Mededeelingen zijn uit Midden-Java en wanneer men nu bedenkt, dat juist in *dat* gedeelte des eilands de drie groote Mohammedaansche staten Demak, Padjang en Mataram ontstonden en gedurende eenigen tijd bleven bestaan, — hoe juist dáár tal van apostelen van den Islam, onder wie de zoogenaamde *Soenans* of *Wali's* ²⁾, rondzwierven ter uitbreiding van de *dar as-salam* ³⁾, — dat het nu reeds *meer dan vier eeuwen* geleden is, dat de dankbare (?), geloovige Raden Patah het rijk zijns vaders Browidjô, het eens zoo machtige Modjopahit verwoestte, om daarna onder den titel: Panôtô Agômô, „regelaar des geloofs”, over *dit* gedeelte van Java het bewind te voeren, dan verbaast het ons in die streken nog zooveel oud-Javaansch heidendom, nog zooveel sporen van het Hindoeïsme te vinden.

Doch neen, eigenlijk moet het ons niet verbazen, dat een godsdienst, zoo stoer en star, zoo droog als het grootste gedeelte van het land, waar hij zijn oorsprong vond, niet kon gedijen op een eiland met zulk een weelderige en levendige natuur als Java, — onder een volk, dat zich, al is het ook droomend, troost met de geuren en kleuren van het romantisch verleden en dat zich, hoe gedwee en meegaand overigens, niet in het wambuis van een

1) De Mohammedaansche geloofsbelijdenis, door de Javanen aldus uitgesproken: «*La-ilaha illallah, Mochamad rasoelloellah*», luidt met kleine verandering in het Arabisch: «*La ilaha illa'llahoe wa Mohammadoen rasoeloe'llahi*» en beteekent: «Er is geen god dan Allah en Mohammed is de gezant van Allah». (A'lah of al-ilah van «*aliha*» = *terrorem concepit*, ook = *adoravit*. Men vergelijk hiermede het Hebreuwsche «*Eloah*» de schrikverwekkende macht).

2) Onder de Soenans of Wali's verstaat men op Java de eerste verkondigers van den Islam op dat eiland.

3) Eigenlijk «het gebied des vredes», doch ook wel genoemd: «*dar'l islam*» «het gebied van den Islam».

gereguleerde godsdienstvorm laat steken. De Islam heeft de pasklaar gemaakte vormen, naar Arabischen trant gesneden of gemodelleerd, bij de hand, om ze, waar de bekende geloofsformule uitgesproken wordt, op te dringen, doch doodt op deze wijze, indien zijn toeleg gelukt, alle persoonlijk, maatschappelijk en nationaal leven ¹⁾. De Islâm wil het tegenovergestelde van een godsdienst in geest en waarheid, die de beginselen van nieuw geestelijk leven als zaden in den toebereiden grond tracht uit te strooien, opdat zich dat leven in vormen, door tijd en plaats en omstandigheden aangegeven, vrijelijk ontwikkelde! De Islam wil van zijn belijder een karikatuur-Arabier maken; — het Christendom verlangt, dat de mensch zich in zijn ware menschheid tot „*kind van God*” verheffe met behoud van zijn individueel leven en zijn nationaal karakter. Hierin ligt het recht en de kracht des Christendoms, om zich als wereldgodsdienst te doen gelden.

Sprekende bewijzen zijn er, dat de Islam geen kracht had, het

1) Men leze slechts de geschriften over de Mohammedaansche praktische theologie of rechtsgeleerdheid (*Ilmoe'l-Fiqh*), waar ook de meest onuitsprekelijke dingen geregeld of gereguleerd worden en men zal bevinden, dat ik niet te veel gezegd heb. Om den lezer eenig denkbeeld te geven van de jan-hennerij van den Islam, schrijf ik eenige regelen af uit een boek, waarin aan de geloovigen in Zuid-Afrika de les gelezen wordt: «Deese facl (paragraaf) praat van kleere. Trek an kleere om te maak toe (bedekken) en om te bewaar die lijf van warm en kauwgeit, dat is *fardh* (goddelijk gebod). Die kleere van kapok (katoen) is of van katân (linnen) is, dat is meer beter. Die kleere wat middelmatig is tusschen goed en sleg is meer beter. . . . Eén *çalat* (gebed) met *zoerban* (turban) saam is meer beter as seventig *çalat* zonder *zoerban* en die man wat gemaak één *çalat* en zijn bors was van voor toe, is meer beter as die man wat gemaak seventig *çalat* en zijn bors was van voor ope. . . . Wanneer wil vaas (vasten), maak die *zoerban*, haal af bitsje bitsje (langzaam) en maak ope die omwoelsels maar moeni (moet niet) af haal die *zoerban* met één slag gooi weg op die gront nie. . . . Die kleere wat gebrei van sij en kapok of van sij en wol of van sij en katân (linnen) en dit overlangs draat waas zij en die overdwarsdraat waas een van die ander, dan die kleere is *halal* (geoorloofd) ver man en ver frau. . . . En die goedereng wat overgeblaas met silver in djaiz (geoorloofd) eet en drink daaruit. Die goedereng wat van goud of van zij is, dat is *makroeh* (af te keuren) ver klein jongtsje, ja'ni (d. w. z.) zijn vader kannia antrek die goedereng voor hem nie. Het niet permis om te draag sakdoek en maskie (ofschoon) om af te vee sweet van zijn lijf of om af te vee zijn nes (neus) of om af te droog abdest (wassching) zijn nattigheid, chalacet (kortom) deze werke is niet makroeh maar droog sakdoek is makroeh bij voorbeel dat is hoogmoedigheid maar as hij verleege is om te draag sakdoek dan dat is niet makroeh». (Zie Ned. Spect. 1881 no. 51).

Sat de hoc!

godsdienstig leven op Java zoodanig te doorwerken, dat er, al was het maar alleen van de weinig meer dan vormelijke aanbidding van zijn Allah, sprake kon zijn. We zullen naderhand er meer van hooren, doch op 't oogenblik staan mij een paar voorbeelden voor den geest, die ik niet kan nalaten den lezer mede te deelen. We zien daarin Javanen, niet van de minst ontwikkelden, maar van de hoogstgeplaatsten te voorschijn treden, die handelen, alsof Allah een *nietsdoener*, een „tot niets bekwaam wezen” was.

Ik heb het oog op Senopati van Mataram, een van Java's krachtigste persoonlijkeden, den stichter van een groot rijk, dat nog elk eenigszins ontwikkelden Javaan in zijn bloei en machtsontwikkeling voor den geest staat. Deze Senopati zocht, ter bereiking van zijn doel, om het rijk Padjang omver te werpen, geen steun bij Allah, maar alleen heil en heul bij de maagdelijke vorstin der Zuidzee, bij Rôrô Kidoel, de koningin der geesten, die op Java's hooge bergkruinen hun woonplaats gevestigd hebben, om bij gelegenheid van haar legerscharen te kunnen profiteeren. En hoewel de Soenan Kali-djôgô hem daarover berispte, bleef hij met zijn hart verbonden aan de geëerbiedigde godin zijner landgenooten, terwijl hem de Allah, die, boven Mekka's kabáh, in den zevenden hemel troont, wel wat veraf scheen, om hem op Java hulp te verleenen. — En hebben na hem nog niet vele moslemin van hoogen rang en stand hulp gezocht bij de Vorstin in haar ondersch paleis, liever dan zich smeekend neder te buigen voor den god der Arabieren? Liet niet zelfs een der thans nog regeerende Vorsten op Java, die zich siert met den wijd klinkenden naam: „*Ngabdoerrachman Sajidin Panôtô agômô*”, „dienaar des Albarmhartigen, heer des geloofs, regelaar van den (mohammedaanschen) godsdienst”, — verder „*chalifatoellah*” „stedehouder van Allah”, voor eenige jaren, bij een Cholera-epidemie, het erfstuk *Kjahi Toenggoel Woeloeng* (een zwart vlaggetje, zijnde een *waçijat* of erfstuk zijner vaderen) binnen zijn veste ronddragen, om daarmede den Cholera-satan te bezweeren, tot wiens verdrijving Allah hem onmachtig scheen? ¹⁾.

1) Dat het den Islam niettegenstaande zijn weinig intensieve kracht gelukt is, nog zóóveel belijders, althans in naam te verkrijgen, moet behalve aan de pressie van 't zwaard, meerendeels hieraan toegeschreven worden, dat hij de volken paaide met een overschoone toekomst, met een «*firdaus*» waarnaar elk Oosterling en onbeschaafde moet watertanden. Er zijn lieden geweest, die nauwelijks iets meer

Er is meer, en dit is insgelijks een voorname reden, waarom ik er toe besloot, om deze „Mededeelingen,” die ik reeds eenige jaren in portefeuille heb, te vertalen. Men heeft wel eens gemeend, dat wij, zendelingen of belangstellenden in de zending, overdreven, wanneer wij spraken over den ellendigen geestestoestand van de Javanen en den nadeeligen invloed daarvan op hun enkel- en samenleven. Men vernam zoo iets bijna alleen van ons, en gaf niet onduidelijk te kennen, dat wij dien toestand wel wat te donker afschilderden, om daardoor het recht der zending op Java met een onbetwistbaar argument te staven.

Zij, die zoo denken, zullen uit de volgende bladzijden van een Javaan hooren of vernemen, hoe het met dien geestestoestand, met het godsdienstig leven van zijne landgenooten gesteld is, en naar ik vertrouw tot dezelfde overtuiging komen, die wij zijn toegedaan. Vooral **A** heeft een open oog voor al de dwaasheden en bijgeloovigheden zijner mede-Javanen en zegt onbewimpeld, wat hij van dat alles moet denken. Ook **B** behoort tot de meer ontwikkelden, doch geeft niet zoo onbetwifelbaar te kennen, dat hij het bijgeloof geheel ontsprongen is. Het een en ander zal duidelijk genoeg in het oog vallen bij het lezen van hunne „Mededeelingen.”

Nog een enkel woord betreffende de vertaling en wat daarmêe samenhangt. Ik heb mij in deze weder zoo getrouw mogelijk aan het origineel gehouden, zoodat ik een bijna woordelijk translaat lever; woorden, die tot verduidelijking of tot zinsaanvulling dienen, heb ik in parentese gezet.

Doch hiermede is mijn taak nog niet afgedaan. Schreef ik alleen voor een publiek, dat van Land- en Volkenkunde van onzen O. I. Archipel, bijzonderlijk van Java, een speciale studie had gemaakt, dan zou ik bij de vertaling met slechts enkele opmerkingen of ophelderingen kunnen volstaan. Zonder hen daarom te willen geringschatten in hun kunde, meen ik echter, dat een groot deel der lezers van dit tijdschrift, al krijgen zij nu en dan het een en ander over of uit Java onder de oogen, toch de „gewoonten,

kenden van den Islam dan den naam en die zich met de grootste koelbloedigheid in een gevecht tegen de «*kapirs*» waagden, omdat zij in de vaste overtuiging verkeerden, dat, wanneer zij het leven er bij lieten, het paradijs met al zijn geneugten voor hen openstond. Ontneem aan den Islam zijn «*alachiratoe*» zijn «*djannatoel firdausi*» en een zijner voornaamste motoren ter propagatie is verlamd.

zeden etc." der bewoners van dit eiland niet tot een bepaald onderwerp hunner onderzoekingen hebben gemaakt, hetzij dat zij daartoe geen gelegenheid hadden of wel niet in 't bezit waren eener uitgebreide litteratuur over Java, zooals die thans reeds bestaat. Hieruit volgt dat ik, om de „Mededeelingen" van A en B verstaanbaar te maken, met mijn toelichtingen niet zoo zuinig te werk moet gaan. Men houde tevens in 't oog, dat een inlander over gewoonten en zeden zijns volks schrijvende, vele zaken niet vermeldt, andere slechts even aanraakt, omdat dit zaken zijn, die hem zoo alledaagsch, zoo gewoon, zoo vanzelf sprekend voorkomen, dat hij het niet noodig acht, daarbij lang stil te staan. Wat voor hem echter zeer *gewoon* is, is voor ons menigmaal iets *buitengewoons*, iets vreemds of onverklaarbaars, reden, waarom wij daarover niet zoo spoedig heenstappen ¹⁾.

Ik heb mij voorgesteld, de bedoelde inlichtingen aldus te geven:

1) Hoewel het gansch niet in mijn voornemen ligt, een geschiedenis der litteratuur over Java te schrijven, zoo wensch ik toch op eenige der belangrijkste en meest bekende geschriften desbetreffende te wijzen, waarin de belangstellende veel wetenswaardigs over Java kan vernemen. Eerst komen aan de beurt onze Periodieken, zooals: «Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde»; «Tijdschrift voor Ned. Indië»; «Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië», uitgegeven van wege het Koninklijk Instituut, hierin zijn vooral de bijdragen van Prof. Wilken voor de Ethnologie voor dit doel van veel belang; «Mededeelingen van wege het Ned. Zendinggenootschap», waarin de Zendingen Hoozee, Harthoorn, Smeding, Poensen en Kreemer veel merkwaardigs over Java geschreven hebben; — «De Indische Gids». Voorts de speciaal-geschriften: «Raffles, History of Java»; «Hageman, Handleiding tot de kennis der Geschiedenis, Aardrijkskunde, Fabelleer en Tijdrekenkunde van Java»; «S. A. Budding, N. O. Indië 1e dl.»; «Dr. W. R. van Hoëvell, Reis over Java, Madoera en Bali»; een groot gedeelte van «J. F. G. Brumunds Indiana»; «S. Coolsma West-Java» en, *last not least*, het Standaardwerk van Prof. Veth «Java, geographisch, ethnologisch en historisch», 3 deelen. Want hoewel er voortdurend nog eenige «addenda en corrigenda» aan dit werk zijn te leveren en de «Zending op Java» er sobertjes in bedacht wordt, is dit toch het volledigste geschrift over Java, dat wij thans bezitten.

Voor hen, die 't Javaansch beoefenen of lezen, zijn vooral aanbevelenswaardig voor de vermeerdering hunner volkenkunde van Java: verschillende werken, uitgegeven door het «Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen», zooals de *Brôtô-joedô*, *Rômo-Wiwoho* enz.; alsmede de *Babads*, de *Wajangs* of schetsen van *Wajangs*, het boek *Adji-sôkô*; de *Lampah-lampahipoen* van Raden Mas Ariô Poerwô Lelônô; laatstelijk de «*Serat Poestôko rôdjô Poerwo*», dat als een Javaansch «Ons voorgelacht» vele, naar der Javanen meening, ophelderingen geeft van thans nog op hun eiland in zwang zijnde gewoonten, gebruiken en zeden. — Ik heb hiermede slechts de voornaamste litteratuur opgesomd.

die van minder omvang plaats ik bij wijze van „Aanteekeningen” aan den voet der bladzijde; stuit ik echter op een opeenstapeling van voor den lezer nog onbekende uitdrukkingen of zaken, hetgeen, zooals we zullen zien, reeds spoedig 't geval is, dan zal ik zoo vrij zijn, mijn zegsman in zijn „Mededeelingen” te interrompeeren, om, na voldoende toelichtingen gegeven te hebben, zijn berichten te kunnen vervolgen.

Indien nog noodig, wordt ten slotte hier gezegd, dat in meergenoemde „Mededeelingen” veel zal voorkomen dat onzen Indologen hoogst waarschijnlijk reeds bekend is; — wellicht echter, dat er ook voor hen nog het een en ander wetenswaardig uit te halen is.

Ik begin thans met de „Mededeelingen” van A.

1°. *Over het berekenen van een gelukkigen dag, als anderzins, voor de huwelijksvoltrekking.*

„Bij het kiezen van een dag, waarop de huwelijksvoltrekking zal plaats hebben, zoekt men te vermijden den (verjaar-)dag van het afvallen der navelstreng; want volgens de meening der Javanen is dit een ongelukkige dag, omdat het kind op dien dag aan allerlei ziekten blootgesteld en zeer zwak was. Daarom blijft die dag voor den mensch een ongelukkige dag gedurende zijn geheele leven. Ook trachte men te vermijden de „*nas-ing-sasi*” ¹⁾ of den *dinô tompô sereh-ing-sasi*, hetgeen beteekent: *de dag, die het einde van de (vorige) maand ontvangt*; evenzoo de *nas-ing-tahoen* ²⁾ of den *dinô tompô sereh-ing-tahoen*, hetgeen beteekent: *de dag, die het einde van het voorgaande jaar ontvangt*. Zulk een dag wordt *tali wangké* ³⁾ genoemd. Alsmede vermijdt men een maand, waarin geen *dôrô-dasih* voorkomt. *Dôrô-dasih* slaat op *Seloso-kliwon* en op *Djoemoengah-Legi* ⁴⁾ Wanneer in een maand dusgenaamde dagen niet voorkomen, wordt zij *ledig* genoemd, d. i. een maand, waarin geen bloei of welvaart, heil of zegen te vinden is”.

Kortelijk gezegd: men vermijdt 1° den verjaardag van het afvallen van de navelstreng, 2° den laatsten (ook wel den eersten) dag der

1) *Nas-* of « *nahas-ing-sasi* » « het ongeluk van de maand »; dit wordt later verklaard.

2) « Het ongeluk van het jaar ».

3) Letterlijk: « kringen-touw », 't touw, dat voor 't wegsleepen van een kring gebruikt wordt en dat voor niets meer deugt. (?) Straks daarvoor meer.

4) Al deze benamingen worden later verklaard.

maand, 3° den laatsten (ook wel den eersten) dag van het jaar en 4° een dag in een maand, waarin geen *dôrô-dasih* gevonden wordt.

De vermelding van wat te vermijden valt, door onzen A, verschilt met wat ik dienaangaande elders vond, waarom ik, ter wille der duidelijkheid, juistheid en volledigheid, hieraan het een en ander wensch toe te voegen.

Ik bepaal mij het eerst, tot hetgeen C. F. Winter ervan zegt in zijn: „Instellingen en gewoonten en gebruiken te Soerakarta”, welke bijdrage geplaatst is in het Tijdschrift v. Ned. Indië, V Jaargang, Deel I en aldaar blz. 459, 564 en 690. Zij, die 't Javaansch verstaan, kunnen daarover nalezen het opstel van denzelfden schrijver in zijn „Javaansche Samenspraken”, I deel (2de druk) blz. 148 getiteld: „Over de ongelukkige dagen en de vermindering daarvan.”

Uit die bijdrage blijkt, dat evenals in de streek, waar A thuis behoort, de verjaardag van 't afvallen van iemands navelstreng als een ongelukkige dag voor 't voltrekken van het huwelijk van dien persoon beschouwd wordt. Ook Winter spreekt van *sangaring-tahoen*, 'twelk 'tzelfde beteekent als ons *nas-ing-tahoen*: „de ongelukkige dag van 't jaar,” en geeft op, dat als zoodanig beschouwd wordt: „de eerste dag van de eerste maand van 't jaar, namelijk de 1ste *Soerô*.” Dit is, volgens mijne opgave, niet volkomen juist uitgedrukt. Stel: de laatste dag van de laatste maand van het jaar d. i. van de maand *Besar* valt op *Donderdag*, dan begint op dienzelfden dag, volgens der Javanen, Mohamedaansche, dagrekening, des avonds ten zes ure reeds de 1ste *Soerô*. Genoemde *Donderdag* nu is een ongelukkige dag, omdat op dien dag het einde der voorgaande maand valt; dit ongelukkig tijdstip behoort dus zoowel aan de voorgaande als de volgende maand toe en kan men dus niet van de 1ste *Soerô* zonder nadere bepaling van de wijze van *dag-berekening* zeggen, dat dit een ongelukkige dag is, alleen dat gedeelte van de 1ste *Soerô*, dat op *Donderdag* valt, is ongelukkig, terwijl dat hetwelk op *Vrijdag* daarna voortduurt, niet tot een ongelukkigen dag reeds hierom kan gerekend worden.

Met de bepaling van wat wij onder *nas-ing-sasi* te verstaan hebben is het verschil in opvatting nog grooter. Zooals wij boven vernamen, verstaat A onder „het ongeluk van de maand” den dag, waarop de laatste van de vorige en de eerste van de

volgende maand valt; bijv. indien de laatste van *Moeloed* op Dinsdag valt, dan begint de eerste van *Baqdô Moeloed* des avonds ten zes ure op dienzelfden dag, en is dus die *Dinsdag* onder de ongelukkige dagen te rekenen.

Winter geeft een heele reeks van dagen op in verschillende maanden en zegt, dat dit de beteekenis of verklaring is van *Sangaring-woelan*; hetzelfde als ons *nas-ing-sasi*. Die ongelukkige dagen zijn ¹⁾: *Zaterdag* en *Zondag* in de maanden *Soerô*, *Sapar* en *Besar*, omdat op Zaterdag Hassan en Hoesin, kleinzoons van Mohammed, in den oorlog gesneuveld zouden zijn en de joden op Zondag den profeet Ngisô (Jezus) hebben willen oppakken. *Maandag* en *Dinsdag* in de maanden *Moeloed*, *Rabingoelakir* en *Djoemadilawal* zijn ongelukkige dagen, omdat op Maandag Abraham door den Koning Namroed (Nimrod) verbrand zou zijn geworden en op Dinsdag de Profeet Joenoes (Jonas) door een walvisch is verslonden. *Woensdag* en *Donderdag* in de maanden *Djoemadilakir* en *Radjab* zijn ongelukkige dagen, omdat op Woensdag Adam en Eva uit het Paradijs zouden verdreven zijn en op Donderdag de zondvloed zou plaats gehad hebben. Eindelijk *Vrijdag* in de maanden *Poewôsô*, *Sawal* en *Doelkangidah*, omdat Mohammed op Vrijdag, de nederlaag in een oorlog geleden hebbende, zou gevlucht zijn, en, terwijl hij zich in een grot verschool, door een steenworp van zijn vervolgers een zijner tanden zou gebroken zijn.

De dag, die het uiteinde der vorige maand ontvangt, d. i. de laatste en tevens de eerste der volgende maand, wordt door A ook *tali-wangké* genoemd. In een voorspelling-boek afkomstig van het hof te Soerakarta. worden als *tali-wangké*-dagen geheel andere opgegeven. Daar heet het:

„In de *Woekoe* ²⁾ *Landep* is Woensdag-Pahing de *tali-wangké*; in

1) De namen der maanden, door de Javanen geschreven, luiden aldus: 1 Soerô of Moeharram, 2 Sapar, 3 Moeloed of Rabingoelawal, 4 Baqdo-Moeloed of Rabingoelakir, 5 Djoemadilawal, 6 Djoemadilakir, 7 Radjab, 8 Roewah of Saban, 9 Poewôsô of Ramelan, 10 Sawal, 11 Doelkangidah, 12 Besar of Doelkidjah. Met uitzondering van Poewôsô en Besar zijn al deze benamingen van Arabischen oorsprong, meer of minder juist overgeschreven. Bij de Soendanezen (West-Java) schijnt men tot de ongelukkige dagen te rekenen: de 1e, 4e, 11e, 14e, 15e, 21e en 25e van de maand.

2) Over de *Woekoe*'s en de dubbel-namen der dagen zal straks het noodige gezegd worden.

de *Woekoe Warigalit* de Donderdag-Pon; in de *Woekoe Koeningan* de Vrijdag-wagé; in de *Woekoe Koeroe Weloet* de Zaterdag-kliwon en in de *Woekoe Wajang* de Dinsdag-Legi. Wie op een der voornoemde dagen uit werken gaat zal door ziekte getroffen worden" ¹⁾. Er is dus nog al verschil van opvatting. Hoe het zij, zoo'n *tali wangké-dag* is een ongelukkige dag, bijzonderlijk voor het voltrekken van een huwelijk.

Wij komen nu tot de *vierde* categorie van ongelukkige dagen voor het sluiten van een huwelijk. „Men moet vermijden een dag te kiezen van een maand, waarin geen *dôrô-dasih* gevonden wordt.” — Teneinde hiervan de bedoeling duidelijk te maken moet ik vooraf iets zeggen over de *dubbelenamen*, waarmede de dagen genoemd worden.

Oorspronkelijk had men op Java de vijfdaagsche of de marktweek (*pontjôwôrô*) met de dagbenamingen: Legi, Pahing, Pon, Wagé en Kliwon. Terwijl daaraan later, in 't Hindoetijdvak, de volgende namen zijn gegeven: Dinten Sri, D. Kóló, D. Brahmó, D. Wisnoe en D. Goeroe ²⁾.

¹⁾ In het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, Nieuwe Serie (1857), Dl. III, blz. 517, vindt men nog eene *andere* opvatting en opgave van *Tali wangké* door den heer F. H. J. Netscher gegeven, naar mededeeling van geleetterde Javanen. Zoals ik in noot 3, blz. 72 aangaf, beteekent *tali wangké* een touw of lijn, waaraan men een lijk of kring voortsleept. Men zou het ook, de appositie volgende, kunnen vertalen: een touw, dat van een kring gemaakt is, doch dit is waarschijnlijk de beteekenis niet. De Javanen gebruiken deze uitdrukking bij routine en weten zelve niet juist de beteekenis op te geven. Op mijn vraag dienaangaande kreeg ik ten antwoord: «*nadjis, haram, boesoek* «onrein, verrot» en dit toegepast op een *dag*, wil zeggen, dat men op zulk een dag niet veel behoeft uit te voeren, om zelf een *wangké, bangké* of lijk te worden.» Het komt mij voor, dat de verklaring van onzen A., wanneer hij het uiteinde van een maand of van een jaar *tali wangké* noemt, nog al aannemelijk is. In 't Woordenboek van Ger-Roorda-Vrede, vindt men in voce «*wangké*» nog eene andere opvatting of bepaling. Men zie aldaar. Wie het anders of beter weet, zegge het! Ik heb het woord *tali* door de Javanen wel eens in de beteekenis van ons *pees* (v. 't lichaam) hooren gebruiken, althans in 't Mal. bestaat deze beteekenis, — doch vind daarvan niets in 't Jav. Woordenboek. — Naar 't Mal. dus zou *tali wangké* «krogen-pees» beteekenen.

²⁾ Met betrekking tot het gebruik en het in eere houden van het getal *vijf* valt nog al wat te zeggen. Na hetgeen ik daarover gelezen en zelf vernomen heb, ben ik tot het stellen der volgende hypothese gekomen: Oorspronkelijk, vooral in het Oosten en onder zeer onontwikkelde volken, telde men, hierin het getal vingers van ééne hand volgende, niet hooger dan *vijf* en gebruikte het veelvoud daarvan («vijftallig stelsel», zoo men wil). In dit getal *vijf* zag men het denkbeeld of begrip

In de Javaansche legende wordt dit juist in de omgekeerde orde voorgesteld, namelijk, dat de laatstgenoemde benamingen van Hindoe-oorsprong reeds vóór 't begin der Javaansche jaartelling

van *geheelheid*, *volkomenheid*, het *al* uitgedrukt, (vergelijk het Grieksche *pente* met *pan*; *pente* is evenals ons woord *vijf* van het Sanskr. *pañca* afgeleid). Het getal *vijf* was in bizonder aanzien bij de Israelieten (Bijb. Wdb. voor 't Chr. huisgezin, in *voce*); bij de Arabieren, wellicht beter gezegd bij de Mohammedaansche Arabieren, (Vgl. «Een handleiding voor de studie van den Islam», door Dr. A. W. T. Juinboll in de Indische Gids 1880, Dl. I, blz. 27); bij de Hindoes heet het, dat het heelal uit *vijf* elementen is saamgesteld (ether, lucht, vuur of licht, water en aarde); dat de mensch behalve zijn *vijf* zintuigen ook *vijf* organen van werkzaamheid bezit, namelijk die voor de *respiratie*, voor de *spijsverteering*, voor de *voortplanting*, voor den *arbeid* (handen) en voor de *beweging*. Het geheel der offerverrichting op een dag bestond volgens de «*Smarta soetra*» uit *vijf* offeranden, te brengen aan de *goden*, het *geschapene* (*bhoeta*, wezens) aan de *resi's* of schrijvers van de Veda's, aan de *overledenen* (voorouders, *pitri's*) en aan de *menschen*. (Hiermede vergelijkte men Mohammeds instelling van *vijf* *çalat*-stunden per dag; — niet onwaarschijnlijk dat hij, als een geroutineerd potpourri-phantasie-fabrikant, hieraan zijn thema voor de *gebedstijden* heeft ontleend). — Insgelijks werd het getal *vijf* op Java in eere gehouden, (Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, Deel 32, blz. 420). Van Adji Sòkò of Isòkò wordt verhaald, dat hij een godsdienstvorm of wijze van aanbidding invoerde, die in *vijf* dagen éénmaal afgespeeld was. Op den 1sten dag aanbad hij met het gezicht naar het *Oosten*, op den 2den dag naar het *Zuiden*, op den 3den dag naar het *Westen*, op den 4den dag naar het *Noorden* en op den 5den dag naar het *Zenith*. Vgl. de «Manikmojo», vertaling van Winter in het Tijdschr. v. Ned.-Indië, Deel V, blz. 7. Hiermede staat in verband de *pontjò-wórò* of week van *vijf* dagen, de uitdrukking *pontjò-warnò* (eigenlijk *vijf*kleurig of veelkleurig). Voorts wat begrepen is onder «*montjò-negórò*, *pontjò-kaki*» en velerlei uitdrukkingen en woorden, die men in het Woordenboek kan vinden.

Nog tot op den huidigen dag merkt men, vooral bij de minder ontwikkelde Javanen, dat zij gaarne tellen tot *vijf* (met de veelvouden van dit getal). Men luistere maar eens naar de *wong-bakoel's* (koopvrouwen), wanneer zij het een of ander natellen of u geld terug moeten geven. Bij elke *vijf* gekomen, houden zij een oogeblikje op: «*dji, ro, tloe, pat, limò nem, ptoe, woloe, sòngò, sapoeloeh*» leggen den nadruk op de laatste lettergreep van het laatstgenoemde cijfer of spreken dit eenigszins teemend uit, om daarna een loopje te nemen tot het volgende vijfde cijfer. Zelfs van meer ontwikkelde Javanen heb ik opgemerkt, dat zij het geld liever op rijen van *vijf* stuks uittellen, dan op onze wijze.

Ik ben met mijn bemerkingen over *vijf* in het Westen begonnen, zonder daarom te bedoelen, dat vandaar het gebruik van *vijf* naar het Oosten is voortgeschreden; ik geloof, dat juist het tegenovergestelde waar is en het was mij alleen maar te doen, om door eenige voorbeelden aan te wijzen, hoe men zelfs bij volken op eenigszins hoogen trap van ontwikkeling staande (Israelieten, Arabieren, Hindoes) een reminiscence aan den Oer-tijd kan ontdekken. Wanneer nu Prof. M. Muller in zijn geschrift: «De oorsprong en de ontwikkeling der godsdiensten» (Ned. vert. blz. 68),

door Empoe Sangkôlô gegeven zouden zijn en de eerstgenoemde, van Polynesischen oorsprong, niet vóór het jaar (A. Jav.) 288 hun naam van den heiligen (*resi*) Raddi (d. i. de god Soerjô of de Zon-negod) zouden ontvangen hebben. Genoeg zij het echter, hier te zeggen, dat de namen *Legi*, *Pahing*, *Pon*, *Wagé* en *Kliwon* in het dagelijksch gebruik op Java tot op dit oogenblik de vijf dagen van de marktweek aangeven.

Later, volgens de Javaansche legende in het jaar (A. Jav.) 386 hebben de Hindoes hun week van *zeven* dagen ingevoerd met de (gejavaniseerde) benamingen: 1° Dinten *Dité* (Skr. Aditya-wara) 2° D. *Somô* (Skr. Soma-w.) 3° D. *Anggôrô* (Skr. Mangala of Anggata-w.) 4° D. *Boedô* (Skr. Boedha-w.) 5° D. *Wrahaspati* of *Respati* (Skr. Goeroe-w.) 6° D. *Soekrô* (Skr. Soekra-w.) 7° D. *Sanistjôrô* of *Toewpak* (Skr. Sani-w.).

Deze benamingen werden bekend gemaakt door den heiligen Raddi aan vorst Selô-tjôlô, met de opdracht, dat voortaan de dagen met *dubbelnamen* zouden genoemd worden, d. w. z. hoewel de week van *zeven* dagen nu was ingesteld, ook die van vijf dagen haar beloop zou hebben.

Men schreef toen aldus: voor den eersten dag der gewone week, wanneer die samenviel met den eersten dag der marktweek: *Dité-Legi*; vervolgens *Sômô-Pahing*; *Angôrô-Pon*; *Boedô-wagé*; *Respati-Kliwon* en dan weer beginnende met den eersten dag der vijfdaagsche week bij den volgenden dag der zevendaagsche te voegen: *Soekro-Legi*; *Sanistjoro-Pahing*; *Dité-Pon* enz.

Deze dubbelnamen (*rangkeping-dinten*) zijn tot op dit oogenblik in gebruik gebleven, alleen met dit onderscheid, dat met de invoering van den Islam de Sanskritsche door de Arabische dagbenamingen vervangen zijn, hoewel de Javaan, bij het opstellen van geschriften in poezië, voor de dagteekening bij voorkeur de oude benamingen behoudt. Doch in het dagelijksch leven, alsmede in den Javaanschen Almanak, vindt men thans met Arabische benamingen in volgorde

opkomt tegen het beweren, dat de onbeschaafde volken niet hooger dan *vijf*, zijnde het aantal vingers, kunnen of konden tellen, dan bewijst dit, dat het nog wat anders is op de studeerkamer te filosofheeren over onbeschaafde volken dan onder deze te verkeerren. «There are many things in heaven and on earth, which are not dreamt of in your philosophy».

als boven opgegeven: 1 Ahad-Legi, (d. i. Zondag samenvallende met den marktdag Legi) 2 Senèn-Pahing, 3 Selôsô-Pon, 4 Rebor-Wagé, 5 Kemis-Kliwon, 6 Djoemoengah-Legi, 7 Saptoe-Pahing; vervolgens Ahad-Pon enz.

Ik heb hierbij eenigszins uitvoerig moeten stilstaan, omdat van het *samenvallen* der verschillende dagen voor de berekening van een gelukkigen dag voor het huwelijk veel afhangt, zooals wij reeds spoedig zullen zien.

Onze berichtgever zegt namelijk, dat men voor het aangaan van een huwelijk de maand moet vermijden, waarin geen *doro-dasih*-dag voorkomt, en als zoodanig noemt hij *Selôsô-kliwon*; dat is dus: *Dinsdag* (samenvallende met den marktdag) *Kliwon* en *Djoemoengah-legi* d. i. *Vrijdag* (samenvallende met den marktdag) *Legi*. Deze dagen, *Dinsdag-kliwon* ook *Anggoro-kasih*, *Vrijdag-legi* ook *Soekrô-manis*, welke benamingen men zou kunnen vertalen door „*Liefdes-Dinsdag*” en „*Zoete-Vrijdag*”, worden als bijzonder gelukkig geacht, zoodat een maand, waarin deze dagen niet voorkomen als een „*ledige maand*” beschouwd wordt en men dusdanige maand voor 't aangaan van een huwelijk moet vermijden; het huwelijk in zulk een maand gesloten, zal geen heil of geluk, daarentegen veel verdriet aanbrengen.

Of onze A hier geheel juist of getrouw is in zijn opgave, moeten wij nog eens onderzoeken, en vragen daarom, wat wij er van vinden bij Winter. Deze schrijver, die als autoriteit mag gelden, wanneer er sprake is van „Javaansche zeden, gewoonten, instellingen” etc. zegt: „Al de twaalf maanden van het jaar worden tot het aangaan van een huwelijk vermeden, wanneer in dezelve de dag van *Hanggoor-kasih* (*Anggôrô-kasih*), dat is, *Dinsdag-kliwon* niet voorkomt.”

Dat is nog iets anders dan wat A zegt.

Nu kan het wezen, dat A. zich door overeenkomst van benamingen heeft laten foppen, en *dôrô-dasih* (bet. „uitkomen van een droom”) een woord, dat in de *primboz*, een voorspelling-boek, thuis behoort, heeft verward met *Angôrô-kasih*. Wij zullen hem echter maar op zijn woord gelooven en eens nagaan waarom die dagen *Vrijdag-legi* en *Dinsdag-kliwon* zooveel geluk aanbrengen, dat hunne afwezigheid een maand tot een ongelukkig tijdperk voor een huwelijksvoltrekking kunnen maken.

We beginnen met den *Dinsdag-kliwon* of *Anggoro-kasih* anders gezegd den „Liefdes-Dinsdag”.

Winter zegt: „De dag van *Hanggoro-kasih* wordt in navolging der *Budhisten* voor heilig gehouden”.

J. F. C. Gericke: „Deze dag (*Dinsdag-Kliwon*) wordt voor gelukkig en voor de liefde of het zingenot gunstig gehouden”. (*Wiwoho aant.* blz. 161).

A. B. Cohen Stuart: „*Kliwon*, de vijfde dag van de *Javaansche* vijfdaagsche marktweek, welks zamentreffen met den eerstgenoemde (*Dinsdag-Anggôrô*) door 't volksgeloof als een gunstige omstandigheid wordt beschouwd”. (*Bar. Sakendhêr. Aant.* blz. 113).

Hageman zegt ongeveer hetzelfde; in 't *Jav. Ned. Woordenb.* van *Ger.-Rooda* staat niet veel anders dan wat *Winter* zegt. Met dit al zijn wij nog niet veel verder gekomen, we weten alleen, dat het een gelukkige of heilige dag is, meer niet. Waarom is het een heilige of gelukkige dag?

Laat ons het nu eens aan een *Javaan* vragen, aan een eenvoudig „*burgerman*”, zooals we hier zeggen.

„*Botên pirsô, koelô mirêng mêkatên, Dôrô Toewan*” (Ik weet het niet, ik heb 't maar gehoord, *Mijnheer*). Die arme stumpers! Zij spreken en doen maar alles bij immitatie. Zelfs *Javanen* van hooger rang of stand doen niet veel anders. „*In tenebris!*”

Dan maar een paar *Javaansche* geschriften opengeslagen, wellicht, dat we daar eenige opheldering kunnen ontvangen.

De *Poestôkô-rôdjô-poerwô* weet ons te vertellen (*IIIe Deel*, p. 227), dat *Rodjô-Bali* (een geestenvorst) aan den *Praboe Bromô-Sôtô* be loafde, om op diens landstreek een wakend oog te houden, mits de *Praboe* zoo goed zou willen zijn, hem op elken *Anggôrô-Kasih* (*Dinsdag Kliwon*) offerande te brengen, bestaande in bloemen, een geurig smeersel en wierook. „Van dien tijd af werd elken *Anggôrô-kasih*, ter plaatse van *Vorst Bali*, geofferd, en is deze gewoonte overgenomen door alle *Javanen* tot op den huidigen dag” (blz. 329).

De *Babad tanah Djawi* deelt ons mede (blz. 39) dat op *Anggôrô-Kasih*, de *Widadarie's* (tweeling-zusters van de *Hoeri's* uit *Mohammeds Paradijs*) nederdalen, om zich in zekere bron te baden. *Poerwô lelônô* vertelt iets dergelijks. (*DI. II*, bl. 66 en 67.)

We zullen het hier maar bij laten, dewijl het ons toch reeds duidelijk is, dat *Anggôrô kasih* een bijzonder gelukkige dag ge-

noemd wordt, echter niet zoo duidelijk met welk recht dit geschiedt.

Met den anderen gelukkigen dag, *Vrijdag-legi*, den *zoeten Vrijdag* (Soekrô-manis) zijn wij spoediger klaar, althans wanneer wij ons tevreden stellen met wat de Javanen er van zeggen. Nochtans tweeërlei opinie: de quasi-geloovige mohammedaan-Javaan zegt: Mohammed is op dien dag met de *noerboewat* (*Noeboewat* = de waarheid, de heerlijkheid van een profeet) vervuld geworden en daarom is het een gelukkige dag. Andere Javanen, die met deze bewering weinig ophebben, verklaren, dat Vrijdag-legi een gevaarlijke dag is, dan is het geestenheir op wegen en in bosschen, ook Kjahi of Njahi Blorong, die door zijn of haar beloften van bergen gouds al menigeen een koopje bezorgd heeft, kan men ontmoeten. Pas dus op, ga niet ver van huis of ge wordt beetgepakt en moet (evenals Faust) een kortstondig genot met eeuwige smart betalen. Bijna algemeen is echter het offeren aan *poesaka's*, (erfstukken, waaronder vooral de kris), een overblijfsel uit den ouden tijd, op Vrijdagavond, d. w. z. op den avond van Donderdag, wanneer de Vrijdag reeds ingevallen is ¹⁾.

Nog vermeldt Winter, hetgeen onze A niet doet, dat als ongelukkige dagen voor de huwelijksvoltrekking beschouwd worden: de verjaardagen van het sterven van iemands vader of grootvader („*nahas-ing bopo*” of „*kaki*”).

Als wij nu eindelijk zoover gekomen zijn, dat wij alle kwade of ongelukkige dagen op zijde gezet hebben en dus goede of gelukkige dagen overhouden, dan is het nog de vraag, in welke *Woekoe* en in welke *maand* deze dagen vallen.

De *Woekoe's*, dertig in getal, zijn tijdperken elk van zeven dagen die gezamenlijk met de dagen en maanden geregeld voortloopen, waarbij natuurlijk op te merken valt, dat, dewijl de geheele *Woekoe*-cyclus in 7×30 of 210 dagen afgeloopen is, elk jaar voor een bepaalden dag en maand ook een andere *Woekoe* heeft.

Het ontstaan der *Woekoe's* wordt volgens de mythologische legende aldus verklaard:

Watoe Goenoeng, vorst van Gilling Wesi (een rijk op Java) wilde den Soerolôjô (hemel) beoorlogen, om in het bezit te komen van

1) Over den *Dinsdag* en *Vrijdag* der Mohammedanen, vergelijkte men: Dr. C. Snouck Hurgronje, Mekka, Deel II, blz. 247—277.

een *Widadari* (hemelnimf) met het doel deze onder zijn gemalinnen op te nemen. In het volvoeren van zulk een vermetele daad werd hij echter gestuit door den god Wisnoe, die hem te gemoet trok en hem het hoofd afsloeg.

Een der gemalinnen van Watoe Goenoeng, genaamd Dewi Sinta, dit vernomen hebbende, begon luid te weenen, zoodat de geheele natuur in opschudding geraakte, welke zich zelfs uitbreidde tot in het godenverblijf, met dit gevolg, dat deszelfs bewoners (de goden) verontrust en beangst werden. De orpergod Batôrô Goeroe vroeg daarop aan zijn premier, Narada, wat de oorzaak van zooveel beweging en opschudding was. Deze wist te vertellen, dat dit alles veroorzaakt werd door het weenen van Dewi Sinta over haar verslagen echtgenoot. Toen Goeroe dit vernam, gaf hij bevel aan Narada tot Sinta te gaan en haar mede te deelen, dat de verslagene na drie dagen weder opgewekt en op den troon van Giling-Wesi zoude hersteld worden.

Op het hooren dezer blijde tijding hield Dewi Sinta onmiddellijk op met weenen en kwam de natuur tot rust. Er verlieden echter drie dagen, doch van een herleeften Watoe Goenoeng was nog niets te bespeuren. Daarop begon de Vorstin opnieuw alarm te maken tot groote ongerustheid der hemelingen en van Batôrô Goeroe. Deze vroeg heel leuk aan Narada, welke de oorzaak dezer opschudding was en ontving natuurlijk hetzelfde antwoord, dat hem reeds vroeger door zijn dienaar was gegeven. Nu werd het meenens, Narada ontving bevel, om Watoe Goenoeng te doen herleven en dezen terug te brengen naar het rijk Giling-Wesi.

Gezegde vorst vond het heel aangenaam in het leven teruggeroepen te zijn, maar niet zoo heel prettig naar Giling-Wesi terug te keeren, het stond hem beter aan in de Soerolôjô in gezelschap der *Widadari's*, weshalve hij verzocht hier te mogen blijven. Dit verzoek werd hem door Batôrô Goeroe toegestaan; dientengevolge werden nu ook de beide vrouwen en zeven-en-twintig zonen van den vorst ten hemel opgenomen en wel in dezer voege, dat elke week juister gezegd, elken eersten dag der week (*saben ngahad*) een persoon ten hemel geheven werd, hetgeen, om allen compleet te doen zijn, een tijdruimte vorderde (Watoe Goenoeng zelf er ook onder gerekend) van dertig weken. „Dit is” voegt de verhaler er bij „de oorsprong der dertig *Woekoe's*”.

Iedere *Woekoe* (tijdperk van zeven dagen) draagt nu den naam van een der zonen van Watoe Goenoeng, of van hem zelf, of van een zijner beide vrouwen. Voorts werd voor elke *Woekoe* een god bestemd, om gedurende dat tijdsverloop het bewind te voeren over de handelingen, over het wel en wee der menschen.

Er hangt dus zeer veel van af, in welke *Woekoe* men iets onderneemt. Hier geef ik alléén de namen der *Woekoe's* op, die, en in zooverre ze gunstig geacht worden voor het voltrekken van een huwelijk, of het doen van een huwelijks-aanzoek.

Deze *Woekoe's* zijn:

WOEKOE.	BESTUUR- of BESCHERMGOD.
1. Sinto.	Sang Hjang Jômô dipati, god des doods.
2. Toloe.	Sang Hjang Bajoe, god des winds.
3. Goembreg.	Sang Hjang Tjokrô, waarschijnlijk dezelfde als Siwa.
4. Soengsang.	Sang Hjang Gônô, god der bosschen en van 't wilde gedierte, volgens sommigen gelijk Ganesô.
5. Langkir.	Sang Hjang Kôlô, god der verschrikking, een specialiteit in de boosheid, een alverslinder.
6. Mondôsijó.	Sang Hjang Brômô, een oppergod wel bekend, (Brahma).
7. Pahang.	Sang Hjang Tontrô, god des oorlogs.
8. Madangkoe- ngan.	Sang Hjang Basoeki, vorst der onderaardsche slangen.
9. Maktal.	Sang Hjang Saksi, een tot god verheven heilige, (resi).
10. Woegoe.	Sang Hjang Singô Djalmô, een nabootsing van Nara Singha, de leeuwenmensch, zijnde de 4e incarnatie van Wisnoe.
11. Doekoet.	Sang Hjang Waroenô, god des waters ¹⁾ .

1) Voor bijzonderheden, deze goden betreffende, leze men na: Tijdschrift voor Ned.-Indië, 5e jaarg., blz. 7 «Javaansche Mythologie», door C. F. Winter; 14e jaargang, hlz. 393 «Oudheden en Fabelleer», door Cornets de Groot: «Brôtô-joedô», door Cohen Stuart; het daaraan toegevoegde «Alg. Register van Eigennamen»; «Drie en

Dan nog lette men op de *maanden*. Volgens de Pasatohan, (voorspellingsboek), zijn voor de voltrekking van het huwelijk de volgende maanden gunstig:

Djoemadilakir (6^e maand), voorspelt: „veel goeds”;

Radjab (7^e maand), voorspelt: „geluk”;

Roewah (8^e maand), voorspelt: „geluk”;

Besar (12^e maand), voorspelt: „veel geluk en voorspoed”.

Wij hebben dus reeds **acht** categoriën van dagen of maanden, waarop men te letten heeft bij „het kiezen van een gelukkigen dag voor de huwelijksvoltrekking”.

Niet oneigenaardig zou het zijn, nu ook eens de proef op de som te nemen en in gedachten ons te verplaatsen in 't Javaansche volksleven, om dan met een belanghebbend en een eenvoudig Javaansch landbouwer, die van al deze dingen het rechte nog niet weet, maar het toch wenscht te weten, aan een Doekoen of ander bezitter van deze voorspellingskunde een bezoek te brengen, omdat ook hij een gelukkigen dag wenscht te kiezen, nu hij voor de *viijfde* maal in 't huwelijk wenscht te treden. Viermaal was hij reeds gehuwd geweest, altijd ongelukkig. Thans heeft men hem verteld, dat de oorzaak van dit ongeluk ligt in den ongelukkigen dag, waarop hij zijn vorige huwelijken liet voltrekken. Daarom, voor de *viijfde* maal opgepast, en nu een deskundige in den arm genomen, om hem aanwijzingen in deze zaak te geven.

Het zou te omslachtig worden, zulk een tooneeltje uit te werken en ik bepaal mij er daarom alleen toe, om het resultaat van het consult, door dezen man met den Doekoen gehouden, mee te deelen. Stel, wij zijn in het jaar 1884; de man begeeft zich op den 1sten

twintig schetsen van Wajangs», door Te Mechelen; Hageman, «Handleiding enz.» Dl. II, blz. 242 en verv. Het zou mij te ver afleiden, bovenbedoelde bijzonderheden mede te deelen. Alleen dient opgemerkt te worden, dat over de Woekoe's *Sintô* en *Langkir* zulke «lieve heeren» het bewind voeren als Jomo dipati en Kôlô. Als ik een Pawoekon moest opstellen, zou ik tenminste *die Woekoe's* niet als gunstig voor het voltrekken van een huwelijk aangegeven hebben. De Pawoekon, waaruit ik deze predictie heb afgeschreven, is echter van Solo, het hartje van de Javaansche wereld en daarom durf ik aan haar uitspraken niet tornen. Wat Kôlô betreft, meen ik nochtans het geheim te bevroeden; dit heerschap is bijzonder belust op pangeborenen; wanneer hij dus het huwelijk voorstaat of daarop zijn zegen doet nederdalen, dan is dit natuurlijk niet anders dan uit puur egoïsme; hij moet er toch voor zorgen van eetwaar steeds voorzien te zijn; maar wat Jômô dipati in 't schild voert, met 't huwelijk te zegenen of te bevorderen is mij niet duidelijk.

September tot een Doekoen met het reeds boven aangeduid ver-
langen; dan zullen wij, zonder vermelding der daarbij plaatshebbende
ceremoniën als anderszins (het aanbieden van *Sadjèn*, zooals: rijst,
vruchten, bloemen, wierook, soms een paar balletjes opium en
daarboven geld aan den Doekoen) ons alleen bezighouden met de
beantwoording der vraag: „welke was, na 1 September 1884, de
eerstkomend gelukkige dag voor het aangaan van een huwelijk?”

Van 1—6 September zijn we nog in de woekoe Manahil, dus
ongelukkig; — van 7—13 in de Woekoe Prang Bakat, *idem*; — van
14—20 in de Woekoe Bóló, *idem*; — van 21—27 in de Woekoe
Woegoe; — deze Woekoe is wel gelukkig en ook de maand
Besar, die wij een paar dagen geleden ingetreden zijn, bijzonder
gelukkig, doch geen der dagen kan ons bijzonder bevallen; vooruit
maar, — misschien komen we nog aan een gelukkigen dag, zooals
Dinsdag-Kliwon, in eene gelukkige *Woekoe* en in een gelukkige *maand*.
Die zoekt, die vindt. En waarlijk, een paar weken voortgegaan
zijnde, komen wij eindelijk aan onzen 14 *October* 1884; het is of
was toen „Dinsdag-Kliwon”, de geliefde „Anggôrô Kasih”, de *liefdes-
Dinsdag*; deze viel juist in de Woekoe *Doekoet* en in de maand
Besar, een maand voor 't huwelijk althans vol „*soekó slamet*”, vol
heil en zegen, een prachtige dag dus, die 14de *October*, en wie op
dien dag getrouwd is heeft zeker veel geluk en voorspoed in zijn
huwelijk ondervonden ¹⁾. Onze Javaan, dankbaar voor de aanwijzing
des Doekoens, keert welgemoed huiswaarts met blijde hoop voor
de toekomst.

Of we er echter al zijn?

Als antwoord op die vraag geef ik onzen A. weder het woord;
hij zegt:

„Voorts wordt de *naptoe* ²⁾ van de geboorte-dagen zoowel van die
„der bruid als van den bruidegom berekend. Dit heeft aldus plaats:”

1) Namelijk indien het niet juist tref, dat op dien dag *vader* of *grootvader* over-
leden of de *navelstreng* afgevallen was. Ware dit het geval geweest, dan hadden we
nog langer moeten zoeken.

2) De *naptoe's* (cijfers), hier ter plaatse aan de *dagen* toegekend, zijn van
Arabischen oorsprong en dus met de propaganda van den Islam op Java verbreed
en aangenomen. Welk een zegen voor den Javaan, dat hij nu op zijn vingers kan
natellen of hem een gelukkig of ongelukkig huwelijk voor de deur staat! De Javaan,
trotsch op zijn verleden, stemt echter wel toe, dat die *naptoe's* door de Islamieten
zijn ingevoerd en dat dezen het van Mohammed hebben, «doch» voegt hij er bij:

„Elke dag heeft zijn *naptoe*, bijv. Maandag: 4; Dinsdag: 3; Woensdag: 7; Donderdag: 8; Vrijdag: 6; Zaterdag: 9; Zondag: 5; de marktdagen hebben de volgende *naptoe*'s: Pahing: 9; Pon: 7; Wagé: 4; Kliwon: 8; Legi: 5”.

„De berekening geschiedt aldus: Men telle de *naptoe*'s van den geboortedag van den bruidegom met die van de bruid te zamen en zie dan of ze een gelukkige of ongelukkige beduidenis geven. Bijvoorbeeld: de bruidegom is geboren op Zondag (*naptoe* 5), die samenviel met Pon (*naptoe* 7); deze cijfers saamgeteld geven tot som 12”.

„De bruid is bijv. geboren op Woensdag (*naptoe* 7), die samenviel met Legi (*naptoe* 5); dit geeft insgelijks 12”.

„Daarop worden de cijfers bijeengevoegd; aldus $12 + 12 = 24$. Deze uitkomst deele men door 3. Nu zal de uitkomst *soewoeng* (ledig, niets, nul) zijn, d. i. er schiet niets over”.

„Vier-en-twintig door drie gedeeld geeft aldus: *soewoeng* tot uitkomst, want er blijft niets over. Dit *soewoeng* wordt als een slecht voorteeken beschouwd. De reden daarvan is deze: de *naptoe*'s van de bruid en den bruidegom zijn gelijk; zoowel de bruid als bruidegom heeft tot dagcijfer 12; dit wordt genoemd „*deling sadapoer*” (een stoel bamboe). Deze uitdrukking beteekent: „*menigvuldig harrewarren*” ¹⁾. Wanneer de aanstaanden in 't huwelijk zullen getreden zijn, zullen zij dikwijls twistzaken met elkaar hebben; en wanneer zij twisten of kibbelen, zal geen van beiden het gewonnen willen geven. Bovendien, wanneer er een ziekte uitbreekt of er iets buitengewoon ongelukkigs gebeurt, worden beiden *te gelijkertijd* getroffen. Dit noemt men *sampjoeh*” ²⁾.

„Een ander geval: wanneer de bruidegom geboren is op Vrijdag (*naptoe* 6) samenvallende met Pon (*naptoe* 7), dan bedraagt de som

«Mohammed heeft ze van Adji-Sòkò geleerd». Dus alweer geleend spul! Wel te verstaan, volgens de Javanen.

Men heeft ook *naptoe*'s (cijfers) voor de letters van het Javaansch Alphabet en zoekt door hun samenstelling en deeling insgelijks een gelukkig of ongelukkig huwelijk te voorzeggén. Deze berekening ga ik echter met stilzwijgen voorbij. We hebben genoeg aan die in den tekst.

¹⁾ In een stoel bamboe slaat, of schuift, of schuurt het hoog opgeschoten riet, door 't minste windje bewogen, onophoudelijk tegen elkaar aan. Dit is voor den Javanen het beeld van huiselijk «*gekrakeel*» of «*vechten*» (toekarran).

²⁾ «*Sampjoeh*» bet. «tegelijk met zijn tegenpartij vallen of sneuvelen in een gevecht».

„dezer *naptoe's* 13; indien de bruid geboren is op Donderdag („*naptoe* 8), die samenviel met Wagé (*naptoe* 4), dan bedraagt de „som 12”.

„Deze getallen saamgesteld geven de som 25. Deze som deelt men door 3, alsdan schiet er één over. Dit noemt men een „*onvoldoend overschot*”, dewijl er slechts één overblijft. Daarom heeft ook dit cijfer een ongunstige beduidenis. De verklaring ervan is aldus: het overschot wordt „*onvoldoend*” genoemd, dit staat „gelijk met „*zwakte veroorzakend*”. Een van beiden, hetzij man of „vrouw, zal de nederlaag lijden; dit wil zeggen: wanneer die men- „schen nog slechts voor een korten tijd getrouwd zullen zijn, wordt „een hunner door een ongeluk getroffen of komt te overlijden”.

„Een ander geval: wanneer de bruidegom geboren is bijv. op „Zondag (*naptoe* 5), samenvallende met Kliwon (*naptoe* 8), dan ver- „krijgt men als som dier twee getallen 13. En wanneer de bruid „geboren is op Maandag (*naptoe* 4), samenvallende met Pahing „(*naptoe* 9), dan is de som eveneens 13. Deze twee getallen bijeen- „gevoegd geven de som van 26”.

„Dit getal 26 worde gedeeld door 3, dan blijft er 2 over. Dit „wordt een „*voldoend*” cijfer genoemd en heeft de beteekenis van „*leven, sterkte, kracht*”. Want dit overschot *twee* wordt vergeleken „bij *twee* menschen. Bruid noch bruidegom, man noch vrouw zullen „spoedig sterven, maar langen tijd te zamen in 't leven blijven”.

„Dit is het cijfer, dat gewoonlijk gezocht wordt en wanneer „dit gevonden is, dan wordt het huwelijk dergenen, die zulk een „cijfer hebben, als gelukkig beschouwd en gaat (de huwelijks- „*voltrekking*) door”.

„De Javanen houden er veel van, om deze gewoonte (bereke- „ningen) in zwang te houden, want het staat bij hen vast, dat „zij, die deze gewoonte niet in stand houden, door een ongeluk „zullen getroffen worden. Van dezen wordt dan ook gezegd, dat „zij hun eigen ongeluk zoeken. Worden zij nu door zulk een „ongeluk getroffen of komen zij te sterven, dan zegt men dat dit „niet geschiedt, omdat hun bepaald stervensuur gekomen was of „omdat het zoo de wil van Allah was, maar omdat zij bestookt „of aangevallen werden door een boozen geest”.

„Doch nu gebeurt het wel eens, dat een jongman met een meisje „in 't huwelijk wil treden uit wezenlijke liefde, doch de uitkomst van

de berekening der *naptoe's* voor hen een noodlottig cijfer geeft. Zooals bijv. 24, gelijkstaande met *niets* of *ledig*, of ook wel 25, zoodat er bij deeling door 3 slechts één overblijft, hetgeen beteekent „onvoldoende”. Wanneer beiden nu toch in 't huwelijk willen treden, dan wordt de volgende list te baat genomen:”

„Wanneer de bruidegom naar de Moskee zal opgaan, om daar het huwelijk te doen voltrekken ¹⁾, dan wordt daartoe een dag gekozen, waarvan de *naptoe* 't ontbrekende moet aanvullen. Wanneer bijv. de uitkomst der *naptoe's* van beide aanstaanden gelijk is aan 24, dan is dit een noodlottig voorteken; doch nu wordt met onderling goedvinden een dag (voor de huwelijksvoltrekking) gekozen, waarvan de *naptoe* 8 is. Deze 8 wordt nu gevoegd bij de 24 bovengenoemd; dit geeft tot uitkomst 32; dit geheel wordt gedeeld door 3 en aldus blijft er 2 over. Op deze wijze is dan toch een gelukkige dag gevonden. Bijvoorbeeld: men kiest een dag voor de huwelijksvoltrekking, waarvan de *naptoe's* tot uitkomst hebben 13; zooals *Vrijdag*, samenvallende met *Pon*, want *Vrijdag* heeft 6 en *Pon* 7 tot *naptoe*. Dit gevoegd bij het cijfer 25 geeft als som 38, dit gedeeld door 3, blijft er 2 over en zoo heeft men dan weder een gelukkigen dag voor het huwelijk verkregen” ²⁾.

„De Javanen gebruiken deze list, omdat zij meenen op deze wijze een bezoeking te kunnen vermijden, buiten den wil van Allah om”.

Voorloopig laat ik het bij bovenstaande „Mededeelingen”, om ze

1) De jongman gaat alléén van beide partijen op naar de moskee, het meisje of de aanstaande vrouw wordt voor den priester, die het huwelijk voltrekt, vertegenwoordigd door een *wali*, een naastbestaanden voogd (zie o. a. kitab toehpah, art. 320—323).

2) Nog wordt gelet op het *gedeelte* van den dag, waarop het huwelijk voltrokken wordt. Het etmaal namelijk wordt verdeeld in vijf wachten, genoemd naar den persoon of de personen, die de wacht houden: *Ahmad* (Mohammed), *Djabra'il* (Gabriel), *Ibrahim*, *Joesoep* en *Ngidjra'il* (de doodsengel). Beurtelings wisselen die wachten af, zoodat als de eene dag met *Ahmad* begint, de volgende met *Djabra'il* aanvangt, met deze bepaling evenwel, dat de eerste dag der maand *altijd* met *Ahmad* aanvangt. Aan deze vijf wachten worden verschillende gunstige of ongunstige eigenschappen toegeschreven, die in acht genomen of vermeden moeten worden o. a. bij het aangaan van een huwelijk. Het best doet men nog te trouwen, wanneer *Ahmad* of *Djabra'il* op post staan, wanneer *Joesoep* aan de beurt is, kan het er nog mee door; doch de wacht van *Ibrahim* voorspelt bloedvergieting en die van *Ngidjra'il* een ongelukkig leven en spoedigen dood.

te gelegener tijd te vervolgen. En al was het dan ook, dat, nu en dan, aan het een of ander een Mohammedaansch kleurtje viel waar te nemen, zoo meen ik toch reeds nu (hetgeen in 't vervolg bij de beschrijving der *Poendens* nog duidelijker blijken zal) het recht te hebben, tot het stellen van deze vragen:

1°. Is het niet waar, dat de Javaansche bevolking, over het geheel genomen, zich in *dikke heidensche duisternis bevindt*?

2°. Is het niet waar, dat het Mohammedanisme, dat reeds meer dan 400 jaar in die streken gepropageerd werd, die duisternis *niet heeft kunnen opklaren*?

3°. Is het niet noodzakelijk, voor het enkel- zoowel als voor het samenleven der Javanen, dat het „Waarachtige Licht” in die duisternis *ontstoken* worde?

4°. Is het niet de *roeping* van ons, Nederlanders, die bezit van Java hebben genomen, dat „Licht” aldaar te helpen ontsteken en helder te doen branden?

Mochten wij deze roeping *niet gevoelen* of ook, haar wel gevoelende, nochtans *niet genegen* zijn, daaraan gehoor te geven of haar te actualiseeren, dan zou het de vraag zijn:

1°. of wij den naam van Christus nog langer mogen dragen, en

2°. of het Bestuur over Java niet aan betere dan *onze* handen behoorde toevertrouwd te worden?

N A S C H R I F T.

Eenige dagen, nadat ik bovenstaande „Mededeelingen” der redactie van dit Tijdschrift had toegezonden, kwam ik in 't bezit van „De Indische Gids” (Jaarg. 1889, Oct. Afl.), waarin een vertaling was opgenomen van Dr. Gustave Le Bon's redevoering over den „Invloed van Europeesch onderwijs, en Europeesche instellingen op de inlandsche bevolkingen der Koloniën”, gehouden bij de opening van de eerste algemeene zitting van het internationale congres te Parijs.

Met veel wat in deze redevoering gezegd is, o. a. over het noodlottig streven, om tot assimilatie en uniformiteit van Oostersch en Westersch te geraken, kan ik mij zeer wel vereenigen; doch ga ik in 't geheel niet mee, wanneer de geleerde spreker het zijne heeft te zeggen over de „Moslimsche beschaving” en over „de

oorzaken van de snelle en omvangrijke verbreiding van het Mohammedanisme" (zie aldaar blz. 1864).

Men vergelijk hiermede wat ik boven als Inleiding tot de Mededeelingen heb gezegd.

Naar het mij voorkomt, schijnt Dr. Le Bon ook geen kennis te dragen van wat tegen de berekening van Taylor en de daaruit als algemeen geldende getrokken conclusie is ingebracht (Vgl. o. a. „De Zondagsbode", 2e Jaarg., No. 26, 27, 28 en 29).

De later volgende Mededeelingen over de „Poendens" zullen, naar ik hoop, nog duidelijker dan de reeds boven verstrekte, in het licht stellen, dat Mohammedaansche invloed en beschaving voor het *godsdienstig-zedelijk* leven der inlanders, resp. der Javanen, slechts weinig te beteekenen hebben gehad.

Trouwens *uit zijn aard* is de Islam niet in staat, op dit leven diepgaand ten goede in te werken; hij reglementeert, doch brengt den mensch niet in contact met „Eenen" in Wien „de geest des levens is, die heerschappij voert over zonde en dood"; hij maakt tot *knechten*, die om des loons wille het bevel van hun Patroon (Allah) opvolgen; Abdallah ('abdoellahi) „knecht van Allah" is de schoonste naam voor den Islamiet. Wanneer de werkzaamheden des daags zijn afgelopen, laat men zijn Patroon voor wat hij is en gaat zijn eigen gang.

Onzer daarentegen, zooveel wij in Christus gelooven, is het *Kindschap*, want wij hebben den „Zoon Gods" en de kinderen Gods volbrengen den wil huns Vaders, uit lust en met liefde — niet om daardoor in de toekomstige eeuw het genot te mogen smaken van in gezelschap met de schoone Hoeri's te verkeerem, maar, om reeds nu en voor eeuwig *voor* en *bij* den Vader te zijn.

Dit geeft intensiteit aan het godsdienstig-zedelijk leven des menschen, en is ons tevens borg, dat het christendom, op beleidvolle wijze voortgeplant, de schoonste vruchten dezes levens *moet* voortbrengen; daarbij vorm en kleur aannemende, zooals die door tijd, plaats en omstandigheden gewijzigd kunnen worden, maar toch altijd vruchten, die het eelste ooft in den boomgaard ver-
tegenwoordigen.

Haarlem, 15 October 1889.

OVERZICHT VAN HET ZENDINGSVELD IN NEDERLANDSCH-INDIË.

III

DE ZUIDWESTER EILANDEN.

De zending op de Zuidwester eilanden werd evenals die op Timor met de beste verwachtingen geopend.

Br. KAM had daar nog overblijfselen van het Christendom gevonden en ook tot LE BRUIN waren berichten gekomen, dat men het werk uit de dagen der Oost-Indische compagnie slechts behoefde voort te zetten, om een nieuw leven onder die bevolkingen te wekken. Beiden drongen ten krachtigste bij de Bestuurders van het Nederlandsche Zendelinggenootschap aan op het afvaardigen van zendelingen naar de Zuidwester-eilanden.

Raadpleegt men de kaarten, dan vindt men ten Oosten van Timor eenige eilanden midden in de zee als neêrgeworpen. Men leest daar namen als: Kisser, Roma, Damme, Letti, Moa, Leikor, Sermatta, Babber; en daarmede zijn dan de eilanden genoemd, waar zendelingen van het Nederlandsche Zendelinggenootschap van 1825 tot 1841 gewerkt en geleden hebben.

De vrome Zwitser JAN JACOB BÄR begon met zijne vrouw daar zijnen arbeid in Augustus van het jaar 1825. Hij was op Kisser, toen veeltijds Makisser genoemd, geplaatst.

Van het achtstal zendelingen, die in 1826 naar Timor en Ambon werden afgevaardigd, ontving WIENKOTTER met zijne vrouw (hij was de eenige gehuwde van het achtstal) eene bestemming naar Letti. Den 3^{den} Mei 1828 daar aangekomen, was WIENKOTTER zelf reeds den 30sten Juni overleden, terwijl zijne vrouw hem den 27sten Maart 1829 volgde.

Een tweede Broeder, VERHAAG, op Moa geplaatst, werd door ziekten en tegenspoeden zóó ontmoedigd, dat hij in 1830 ontslag vroeg, en zich naar Zuid-Afrika begaf ¹⁾.

Met zijn medebroeder op Moa, HÖVEKER, ging het niet veel beter. In 1834 door de Broeders naar Batavia afgevaardigd om daar de treurige toestanden op de Zuidwester-eilanden te bespreken, kon hij geen weêrstand bieden aan eene benoeming tot Predikant op Ternate, eene groote teleurstelling voor de achtergeblevenen. ²⁾

De zending DOMMERS volgde hem op, na reeds op Kisser en Damme te hebben gewerkt. Hij is met zijne vrouw getrouwd op post gebleven; doch men wordt diep getroffen als men leest wat ellenden zij van tijd tot tijd hebben doorstaan, grootendeels ten gevolge van ziekten en gebrek, waaronder hij in 1841 bezweek.

Br. HEYMERING leerden wij reeds kennen in zijne werkzaamheden te Koepang, op Timor. Van 1828 tot 1832 was hij werkzaam op Letti, en, hoewel blijkbaar het beste bestand tegen de onspoeden aan deze zending verbonden, was hij toch meer dan bereid, zich naar Koepang te verplaatsen.

Br. HOLTZ, die hem opvolgde, werd in 1841 naar Saparoea verplaatst, waar hij reeds in 1843 overleed.

Het laatst vermelden wij nog Br. W. LUYKE, van 1829 tot 1841 op Letti, sedert op Haroeko en Amboina werkzaam, waar hij in 1885 op 85jarigen leeftijd overleed. ³⁾

Vraagt men wat de beide laatst overgebleven Broeders bewoog hun' werkkring te verlaten, men kan het antwoord vinden in hunne brieven. Br. HOLTZ schreef: Tengevolge van den grooten hongersnood waren er veel zieken, zoodat op Letti wel geen huis daarvan verschoond bleef. Met de werkzaamheden was het treurig gesteld. De Hoofden werden hoe langer hoe onverschilliger; slechts enkele kinderen kwamen ter school; de kerk werd weinig meer

1) In welke betrekking hij daar geleefd heeft, is ons onbekend; doch in 1871 ontvingen Bestuurders bericht van een legaat van f 5072.— door dezen Broeder aan het genootschap vermaakt.

2) Niet onvermeld mag blijven, dat Höveker sedert met veel zegen op Ternate werkzaam was tot het jaar van zijn overlijden.

3) Zie over hem «Mededeelingen vanwege het Nederl. Zendinggenootschap», Dl. XXVIII (1884).

bezocht; meer dan de helft der gemeenteleden waren tot afgoderij vervallen.

Br. LUYKE schreef, dat den 10^{den} Juni zijn zoontje, den 13^{den} Juli zijn dochtertje en den daaraanvolgenden dag Br. Dommers was overleden. In Mei had hij reeds zijne echtgenoot door den dood verloren, zoodat hij toen alleen overbleef. ¹⁾

Het was meer dan tijd voor de beide Broeders naar Ambon te vertrekken tot herstel van eigen gezondheid. En hiermede is de zending op de Zuidwester-eilanden blijven rusten. Het Bestuur van het Nederlandsche Zendinggenootschap vond gegronde redenen om de beide nog overige Broeders naar de Ambonsche eilanden te verplaatsen, met het voornemen voortaan op Noord-Celebes, de Minahassa, een groot deel van de beschikbare kracht en middelen aan te wenden.

Is dan de 16jarige arbeid op die afgelegen eilanden vruchteloos geweest? Wij willen hier laten rusten, dat hij de voortzetting was van het werk der Vaderen in de 18de eeuw; dat Br. KAM op zijne bezoekreizen honderden doopte; dat ook DOMMERS, LUYKE en HOLTZ aanvankelijk gemeenten stichten en scholen openen konden. Wij willen aannemen, dat het uitgestrooide zaad niet geheel is te loor gegaan; dat het wellicht zou zijn opgeschoten, als de zendelingen na eenigen tijd waren teruggekeerd. Altijd blijft het resultaat: deze zending is mislukt.

Doch uit mislukking is leering te putten en het is te wenschen, dat die vrucht niet te loor ga. Laat ons zien wat de oorzaken geweest zijn van het niet slagen van mannen, die, ook waar zij zich terug trokken, alle blijken hebben gegeven van een vromen zin en een vast geloof, dat eenigen van hen de geestkracht gaf onder tegenspoeden en ellende te volharden tot hun de lichaamskracht ontzong.

De eerste oorzaak lag in de hoogst gebrekkige kennis, die 's Genootschaps Bestuurders van de zending in het algemeen en van dit zendingveld in het bijzonder hadden. Zij waren afgegaan op het dringend aanzoek van Br. KAM, gesteund door Br. LE BRUIN, en hadden daaruit het besluit getrokken, dat deze Broeders

1) Br. Holtz was reeds sedert 1835 weduwnaar met één kind.

gemakkelijk met elkander in overleg treden, ja tot elkander overkomen konden. Zij wisten niets van het bezwaarlijke aan de gemeenschap tusschen Ambon en Timor verbonden. Zóó hadden zij, voorgezicht door eene commissie uit hun midden, die de zaak ernstig *had overwogen*, in art. 13 van de instructie hunner in 1826 uitgezonden zendingen het volgende opgenomen: „Het Genootschap, het duurzaam bestaan dezer zending” (en hiermede bedoelden zij Ambon en Timor, met de Zuidwester-eilanden vereenigd) „zooveel mogelijk willende verzekeren, verlangt, dat aan hetzelfde de voordracht geschiede van een blijvend plaatselijk bestuur, hetwelk het onze daar vertegenwoordigt, en afdoet hetgeen zonder gevaar van belangrijk nadeel niet aan de beslissing onzer vergadering kan worden overgelaten, welk bestuur zou kunnen bestaan uit de BB. KAM en LE BRUIN, met bijvoeging van twee gecommiteerden uit Bestuurders der Hulpgenootschappen op Amboina en Timor en uit eenige der thans afreizende Broeders, wier werkkring hen daartoe het meest in de gelegenheid stelt. De belangen dezer zending, ook bij hare voortgaande werkzaamheden, worden door dit Bestuur ernstig en godvruchtig ter harte genomen en van deszelfs vergaderingen wordt aan ons Genootschap onverwijld door een' der Secretarissen bericht ingezonden.”

Br. KAM was met dit artikel geheel verlegen, vooral toen de uitgezonden nieuwelingen op het samenstellen van zulk een comité stonden en (zóó is de mensch) aan KAM, toen hij niet spoedig genoeg gevolg gaf aan de uitvoering, min edele bedoelingen toeschreven. Hoeveel wordt niet geboren uit wantrouwen en dat wel uit onkunde en misverstand ontstaan.

De uitgezondenen waren onvoldoende voorbereid. Zij waren onkundig gebleven van de toestanden in Indië, geheel onbekend met de taal, vast overtuigd, dat zij ingang zouden vinden bij bevolkingen, hun ten eenemale vreemd, als zij haar slechts de waarheden van het Christendom verkondigden. Het ontbrak hun bij dit alles ten eenemale aan wereldkennis.

Men had te Rotterdam geen gevolg meenen te mogen geven aan eene voorwaarde, die KAM verbonden had aan zijn voorstel tot het bezetten der Zuidwester-eilanden. KAM, die doorgaans vijf maanden besteedde aan eene reis naar deze eilanden, beschikte daarbij over een eigen vaarttuig. Hij wist wat aan dat reizen verbonden was.

Daarom had hij verlangd, dat van genootschapswege een vaartuig zou worden uitgerust, bestemd om geregeld de eilanden aan te doen, zendelingen en bevolking van levensmiddelen en verdere behoeften te voorzien en daaraan als van zelf en in het belang van het Genootschap en de bevolking eenigen handel te verbinden.

Dat dit voorstel door onzen KAM intijds was ingebracht, blijkt, wanneer men bevindt, dat Bestuurders reeds in hunne vergadering van 7 Januari 1828, op voorstel van eene commissie uit hun midden, afwijzend daarop beschikten. De commissie erkende het belangrijke van een middel tot gemeenschap, toereikend, om de bezwaren weg te nemen, die van wege het Ambonsche Hulpgenootschap aan Bestuurders waren medegedeeld als verbonden aan het bezoeken van de bedoelde eilanden. Maar, onverlet het oordeel van de Financiële commissie, meende zij het voorgestelde niet te mogen aanprijzen, hetwelk buiten de veelvuldige gevaren, die de ervaring van Br. KAM nog onlangs met zijn eigen schip had leeren kennen, het Genootschap wikkelen zoude in handelingen, „die geheel vreemd zijn en blijven moeten aan deszelfs werkzaamheden;” en, ofschoon zij geen andere gelegenheid tot de verlangde en zoo zeer noodige gemeenschap wist aan te wijzen, vertrouwde zij echter, dat die niet ten eenemale ontbreken zou. Men kan gerust aannemen, dat KAM zijnen raad als in den wind geslagen beschouwde, en het behoeft geen verwondering te baren, dat hij sedert niet dan schoorvoetende zijne hulp verleende, waar die door de Broeders werd ingeroepen, te meer daar het hem doorgaans onmogelijk was daaraan te beantwoorden.

Toen LUYKE later een soortgelijk voorstel bij Bestuurders inbracht, nadat zij in 1838 den raad der Broeders hadden ingeroepen om uit den meer en meer onhoudbaren toestand te geraken, werd dit nog eens door hen afgeslagen.

Het zou onbillijk zijn een hard oordeel over 's Genootschaps Bestuur te vellen. Zijne uitspraken waren het gevolg van de hoogst gebrekkige kennis, die men in dien tijd nog van Indië had en aan eene vrij algemeen bestaande valsche voorstelling, die men zich van de zending, in haar karakter, hare methoden en hare uitwerking vormde. Daarvan was weêr het gevolg: eene vaak min gelukkige keuze van personen en eene geheel onvolgende opleiding van dezen.

Laat mij hieraan toevoegen wat ik vóór eenige jaren over dit onderwerp in het midden bracht. Het luidt als volgt: ¹⁾

„Er was veel te zeggen vóór het plaatsen van zendelingen onder bevolkingen, die sedert anderhalve eeuw gerekend werden gechristianiseerd te zijn. Het was zoo natuurlijk, dat men die verlaten gemeenten opzocht en pogingen aanwendde, om de nog glimmende vlaswiek weêr aan te blazen. Had niet KAM daar reeds eenigen, ja honderden gedoopt? En waren er niet andere honderden, die, volgens zijne getuigenis, eveneens verlangden zich christenen te noemen? Zóó was het; maar men had niet uit het oog mogen verliezen, of liever men wist zelfs niet, dat eilanden als deze, in de dagen der Compagnie, slechts nu en dan, voor zeer korten tijd door predikanten bezocht waren om te doopen, avondmaal te vieren en huwelijken te sluiten, en dat, toen KAM daar op gelijke wijze voor het eerst optrad, sedert het laatste van die sporadische bezoeken, reeds eene halve eeuw verlopen was. Bedenkt men dit, dan verwondert men zich niet over de toestanden, die LUYKE en zijne medezendingen op deze eilanden vonden.

„In den grond zijn die toestanden dezelfde als op de meeste eilanden tusschen de keerkringen. De zoogenaamde mindere man is slaafsch aan zijne hoofden onderworpen, onbeschaafd, onontwikkeld, dom, bijgeloovig, tuk op roof en bloed en veelal lafhartig. De Hoofden doen zich kennen als heerschzuchtig, willekeurig, baatzuchtig, wellustig en trotsch. En wat men priesters noemt, is een ras, dat op het bijgeloof van de gansche bevolking speculeert, om zijn bestaan te rekken en tijdelijk voordeel te behalen.

„Inderdaad zulke bevolkingen zijn niet vatbaar voor eene evangelieprediking, die louter op het gemoed gericht is. De prediker moet over haar een zedelijk, verstandelijk en fysiek overwicht, een wondervermogen als dat van WILLIAMS onder de Zuidzeevolken bezitten.

„Voorts zijn zulke bevolkingen buiten staat anders dan op zeer primitieve wijze in haar levensonderhoud te voorzien. Tijdelijke overvloed geeft aanleiding tot brassen en verkwisten. Hulpeloos en aan hongersnood en gebrek prijs gegeven zijn zij, als de natuur

¹⁾ Zie Mededeelingen, Dl. XXVIII, p. 167, in het tweede gedeelte van: «W. Luyke en de zending op de Zuidwester-eilanden».

achterlijk blijft met haar het noodige in den schoot te werpen.
 „Als een natuurlijk gevolg hiervan staan zij bloot voor ziekten, die, zoodra zij een epidemisch karakter krijgen, de grootste verwoestingen aanrichten; doch ook zonder dit verzwakking en uitputting te weeg brengen.

„Het aanvoeren van levensmiddelen, het verschaffen van geneeskundige hulp zijn onder zulke omstandigheden slechts palliatieven, die alle uitwerking verliezen, zoodra de nood voorbij is.”

Onderlinge veeten, waaruit vechtpartijen voortkomen, die men den naam geeft van oorlogen, houden de bevolking in onrust, belemmeren den akkerbouw, en worden daarbij doorgaans aangestoot door de Hoofden, die er hun persoonlijk voordeel in vinden.

De godsdienst is grof zinnelijk en heeft, voor zoo ver er nog een levenwekkend beginsel in te vinden is, alle beteekenis verloren, daar de vormen, waartoe offers en gebeden te brengen zijn, in versteening zijn overgegaan.

Het bijgeloof onderhoudt eenen gemoedstoestand, die, door angst en vrees gekenmerkt, alleen tijdelijke verademing vindt in tooverspreuken en de grilligste behoedmiddelen.

„Opmerkelijk is, hoe twijfel, spot en de daarmede in verband staande luim bij zulke volken gevonden worden. Het was een tijd van droogte; de priesters hadden al het mogelijke gedaan om regen te verkrijgen; er kwam geen regen. Maar ziet, de zending laat zijne kerk witten, en niet zoodra is men daarmede begonnen, of de vruchtbaarmakende regen verschijnt.” „Moesten wij daarom zooveel hoenders, schapen en geiten aan onze priesters opbrengen? „zeggen de witters.” Naar hun gevoelen had het kerkwitten den zegen verschaft.

„Wat de kanker is, die aan het leven van zulke maatschappijen knaagt, is de versteening van de priesterbegrippen, zijn de priesterdwang en de priesterbaatzucht. Daaruit zijn ontstaan het menschenoffer, het koppensnellen, maar vooral de woeste feesten en brasserijen met den godsdienst in verband gebracht. De vermaningen, bestraffingen en boetredenen van de zendingen, tegen deze zielenwelvaart doodende zeden en gebruiken ingebracht, worden van de zijde dier heidenen beantwoord met woorden als deze: dit is nu eenmaal onze volksgewoonte, ons van de vaderen nagelaten;

wij kunnen die niet verzuimen zonder ons hunne straffen op den hals te halen. Redeneer, preek, fulmineer daartegen zooveel gij wilt, het zal u niets baten. Alleen langs paedagogischen weg kan hierin verandering te weeg gebracht worden, en dan is het weêr het Evangelie, dat dien weg aanwijst, en den moed, het geduld en de volharding verleent om dien te bewandelen."

Dit is het wat LUYKE, door ervaring geleerd, inzag. Op zijne wijze liet hij zich daarover uit op de volgende wijze.

Door 's Genootschaps Bestuurders was in het laatst van 1838 aan de zendelingen de vraag gesteld: „Het volk heeft ontegenzeggelijk besef van recht; hunne meeste geschillen spruiten voort uit rechtsbegrippen, ontleend aan hunne maatschappelijke inrichting. Zij vormen metterdaad eene maatschappij, die verouderd is en vrij diepe wortelen heeft geschoten." (Eene stelling, die op goede gronden te betwisten is.) „Wij stellen dus eens aan u ter overweging voor, om met de Broeders te overleggen wat, buiten de prediking van het Evangelie, wel het geschikste en uitvoerbaarste middel wezen zou, om aan de maatschappelijke inrichting zoodanige afleiding of verandering toe te brengen, dat zij òf met de buitenwereld in meerdere aanraking kwamen, òf onder een toezicht en bestuur, hetwelk het der moeite waardig rekende van zulke volken in het koloniaal belang partij te trekken."

Luyke stelt in zijn antwoord als eerste voorwaarde, dat er een „van buiten komend en bestendig," „een vreesverwekkend gezag" kome, „dat ver boven de regenten van deze eilanden verheven is." De uitwerking, die het bezoek van een enkel oorlogschip van tijd tot tijd had teweeg gebracht, zal deze overtuiging in hem bevestigd hebben.

Hij acht den handel het eerste middel, waardoor deze eilanden in nadere aanraking met de buitenwereld zouden komen. Er bestaat handel, doch niet anders dan zeer in het klein; hij wordt gedreven door Makassaren, Bandaneezen en enkele Europeanen, vooral walvischvangers. Die handel zou uitbreiding moeten erlangen, hetgeen geschieden zou, als de bevolking artikelen aankweekte, die hier bijzonder gezocht zijn, als daar zijn: was, schildpad, olie, boomwol, buffels, paarden, schapen, zwijnen, hoenders. Voor den landbouw en de veeteelt op Kisser, Wetter, Letti, Moa, Roma en andere eilanden vond men voldoende bouw- en weilanden.

De vraag zou echter zijn, hoe de bedoelde vermeerdering van voortbrengselen te verkrijgen? De was werd ingezameld in de bosschen, waar de bijen niet in korven, maar geheel in het wild in groote boomen huisden. Voor de schildpadvangst had men grooten netten en goede kennis van stranden en van de levenswijze der schildpadden noodig. Voor landbouw en veeteelt zag LUYKE geen verbetering te gemoet, zoolang de verouderde en schadelijke toestanden in deze maatschappijen bleven bestaan.

Voor de verbetering van laatstgenoemde bedrijven zou wel in de eerste plaats gevorderd worden „afschaffing van het bijgeloof.” „Want”, zegt hij, „om niet veel van de bijgeloovigheden alhier te zeggen, zij het genoeg als voorbeeld te vermelden, dat wanneer eene vrouw bevallen is, het haren man verboden is gedurende eenige maanden te ploegen, land om te keeren, te graven, te hakken, enz.” Hij licht dit nader met voorbeelden toe.

„Eer de veeteelt hier zal kunnen verbeterd worden, dient er wel eene maatschappij te bestaan, waarin ieder recht kan verkrijgen; het ondervonden onrecht wordt dikwijls aan het in de weide loopende vee gewroken. Van het vee vindt men hier buffels, schapen, geiten, paarden en varkens; van het pluimgedierte alleen hoenders; van de huisdieren alleen honden, die hier veel gegeten en geofferd worden.

„Het zou onderzoek verdienen of men hier nog niet andere artikelen zou kunnen aankweken, en ook of hier geen artikelen gevonden worden, tot nog toe als niet belangrijk beschouwd, maar voor den handel geschikt.

„Verder zou men er op uit moeten zijn, de zoogenaamde hier bestaande ambachten, die zoowel door vrouwen als door mannen beoefend worden, te verbeteren. Op Letti heeft men drie of vier smids (thans op Moa zoo goed als geen), die wel het ijzer kunnen smeden, maar niet kunnen wellen, bij gebrek aan kennis en gereedschap. Hier zijn ook eenige goud- en zilversmids, die niet veel meer kunnen dan goud met zilver, koper, tin of lood versmelten, om het een met het andere te bederven, waarvan zij dan gewoonlijk zoogenaamde gouden en zilveren schotels, borden, maantjes, grove halskettingen, een zeker oorversiersel, enz. weten te maken; doch schroeven, beugels, sloten enz. kan noch de ijzer- noch de goudsmid vervaardigen. Ook zijn hier timmerlieden, en

men verstaat ook iets van het bouwen van vaartuigen, doch alles zeer in het ruwe. Vele vrouwen op deze eilanden kunnen katoen of boomwol spinnen, maar met zeer gebrekkig gereedschap. Andere kunnen garen verven en weêr andere, of ook dezelfde, kunnen weven, waarvoor zij alle benoodigheden hier vinden; doch het is weinig, grof van draad en op verre na niet genoeg voor de bevolking, ofschoon zij bijna naakt gaat. Zij weten schoone kleuren en bloemen in dit lijnwaad te werken, als zwart, blauw, geel en rood. Alles gaat echter verbazend langzaam. Ten laatste weet ik ook nog vrouwen te noemen, die potten en ander soort van vaatwerk weten te bakken van eene roode klei. Zij verstaan echter de kunst van verglazen niet, zoodat haar werk ruw en zeer broos is en niet bestand tegen zuur, zout of zoet, daar het dan begint te lekken en door te zweeten.

„Naar de geringe kennis, die ik van deze eilanden heb,” zoo schrijft hij verder, „zouden de bodem en hulpbronnen geen bezwaar opleveren; doch de algemeene geestgesteldheid der bevolkingen staat alle verbetering, niet op hoog gezag ingevoerd, in den weg. Hunne verkleefdheid aan voorvaderlijke gewoonten en hun bijgeloof, dat hun zegt, dat zij door verandering in de gewoonten hunner vadersen zich plagen en oordeelen op den hals zouden halen, houden hen terug van alles wat hun nieuw en onbekend voorkomt. De vraag zou verder zijn, of door de bedoelde verandering iets ten gunste zal gewerkt worden voor de uitbreiding van het Christendom.”

Hij vreest, dat meerdere welvaart zal strekken om vele ondeugden, als spel, dronkenschap, enz. aan te wakkeren, en hij besluit dan dit gedeelte met de opmerkelijke woorden: „... zooals hier ook nog onderscheidene vuile woorden, de gewoonte van spelen en dobbelen en andere ondeugden aanwezig zijn, waarbij zij er zich op durven beroepen van wie zij dat geleerd hebben en zeggen, dat wij, evangelie-predikers, anders leeren en leven dan *zij* deden, die in vroegere jaren van wege de Hollandsche compagnie hier geplaatst waren om de rust te bewaren, voor de inkomsten van de was te zorgen en 'goede zeden en het christendom voor te staan.” Voor kolonisatie achtte LUYKE de eilanden niet geschikt. Hij beval echter aan het zenden van eene commissie, die naar een en ander onderzoek zou hebben in te stellen.

Ziedaar het oordeel van een' man, die, met gezond verstand bedeed, de lessen der ervaring wilde betracht hebben. Ik denk hier onwillekeurig aan VAN DER KEMP, die in Zuid-Afrika de schapenteelt voor de zending aanbeval.

Op de Zuidwester-eilanden zagen de zendelingen beurtelings naar Timor en naar Ambon om hulp uit; doch daar wierp men de verantwoording van den eenen op den anderen over, waarbij kwam, dat de scheepsgelegenheden zeldzaam en dan nog hoogst gebrekkig waren.

Zelfs was de gemeenschap met Java zeer onzeker. LUYKE wachtte zijne bruid, die uit Nederland naar Soerabaja gekomen was. Eenmaal had zij op een inlandsch vaartuig, en dat waren ellendige vaartuigen, Letti in het gezicht, toen men haar weër naar Soerabaja terugbracht. Ongeveer anderhalf jaar verliep eer zij hare bestemming bereikte.

De gemeenschap met Europa was zeer wisselvallig. Binnen het jaar ontving men zelden brieven van daar. Geldverzendingen bleven doorgaans lang uit.*

Tegen ziekte was men niet opgewassen. De veelvuldig voorkomende koortsen werden toen nog niet door de heilzame kinine bestreden. Zelden, zoo ooit, ontving men geneesmiddelen uit Europa. Veeltijds moest men de toevlucht nemen tot inlandsche medicijnen, waarvan gezegd mag worden, dat zij in bepaalde gevallen van uitstekende uitwerking waren. Br. DOMMERS had er eens zijn behoud aan te danken, daar zijne vrouw, van Europeesch-indische afkomst, er mede bekend was.

Van hygieenische voorzorgen, gepaste voeding, enz. wist men weinig.

Had de ziekte eene hoogte bereikt, dat men geen raad wist, dan begaf men zich naar Ambon tot herstel, en wat soms aan dien overtocht verbonden was er voeren onder anderen DOMMERS en zijne vrouw, toen zij van den 10^{den} November tot den 8sten December 1831 in eene prauw op zee heen en weër dobberden, en de aanvankelijk bewusteloze zieke, weër eenigszins tot zichzelf gekomen, met zijn kompas en kaart den koers moest bepalen, dien de inlanders geheel bijster waren. ¹⁾

Reeds genoeg om te doen begrijpen, dat in die dagen, onder de

1) Zie het verhaal in Maandber. 1884, blz. 164, e. v.

toen nog bestaande omstandigheden eene zending op de Zuidwester-eilanden zoo goed als tot de onmogelijkheden behoorde.

Is het thans anders geworden? De Regeering heeft bepaald, dat hulppredikers op de Zuidwester-eilanden geplaatst zullen worden. Sedert November 1888 is Br. H. L. LANGEVOORT te Serwaroe op Letti werkzaam. Zal het dezen Broeder daar beter vergaan dan de oude zendelingen? Het is te hopen, maar ook te verwachten.

Ook te verwachten, als men niet verzuimt de thans bestaande hulpmiddelen en gelegenheden aan te grijpen en te verbeteren. Daartoe zijn te brengen:

- a. Toenemende, verhoogde belangstelling in de beteekenis en het lot van de bevolkingen op die eilanden.
- b. Studie van hare beteekenis en hulpbronnen voor de welvaart van Nederlandsch-Indië, waarvan geen enkel gedeelte met onverschilligheid behoort beschouwd of behandeld te worden.
- c. Een geregeld bestuur, zij het ook slechts door kloeke, waardige posthouders.
- d. Geregeld bezoek door vaartuigen, zoo van Java uit als onderling, in verband met de stoomvaart.
- e. Voorziening met levensmiddelen in tijden van droogte en daaruit voortvloeiende onvoldoende oogsten. En op wat grond kan de Regeering zich hieraan onttrekken? Zorgt zij daarvoor niet, zij het ook middellijk, door handel en bedrijf op Java?

Onder deze voorwaarden kunnen op die eilanden nieuwe toestanden geschapen worden. Daartoe kunnen de hulppredikers in hun karakter van zendelingen veel bijdragen. Hunne berichten kunnen licht verspreiden over bestaande toestanden, leemten ontdekken, belangstelling wekken. Hun arbeid verkrijgt daardoor dubbele waarde, en als zij dan door hunne evangelieprediking, die zich in woord en daden openbaart, een nieuw leven, het ware leven bij velen van de verwaarloosde bevolkingen wekken, dan zal hun arbeid de meest gezegende vruchten dragen, dan zullen met hen alle zendingvrienden zich daarin verblijden.

Moge Br. LANGEVOORT, thans als pionier opgetreden, daartoe in staat gesteld worden. Hij zal voor zijne berichten eene plaats vinden in dit ons Tijdschrift. Gods zegen ruste in de ruimste mate op zijnen moeielijken, hoogst gewichtigen arbeid!

December, 1889.

J. C. NEURDENBURG.

DE PROTESTANTSCHÉ ZENDING — GEEN
MISLUKKING, MAAR DE ZEGEPRAAL DES GELOOFS.

Brieven door H. BETTINK.

EERSTE BRIEF.

Waarde Vriend!

Ik weet, dat ge altijd hartelijk ingenomen waart met de zending, voor haar deed wat in uw vermogen was. Maar het komt me voor, dat ge later wat verkoeld zijt in uwen ijver, ja zelfs aan het twijfelen zijt geraakt omtrent den zegen en de eindelijke zegepraal der zending. Nu, ik kan het mij best verklaren, dat men daartoe komt na aandachtige en herhaalde lezing der verhandeling des Heeren H. Taylor over „De volslagen mislukking der zendelinggenootschappen”, voorkomende in de Wetenschappelijke Bladen, Februarinumner 1889 (vertaald uit de „The Fortnightly Review”). Dat stuk moet wel indruk maken op allen, die het lezen, 1° om het ambt des schrijvers: hij bekleedt een hoog ambt in de Engelsche Staatskerk; — 2° om den toon, dien hij aanslaat: hij spreekt uit de hoogte, als een onfeilbaar leeraar, — vermanend, ofschoon ook wel eens plat; en 3° hij spreekt, beweert, keurt af, bespot, maakt verdacht — alles zonder eenig redelijk, degelijk ander bewijs dan één Jaarverslag van één zendelinggenootschap, op hoogst oppervlakkige en eenzijdige wijze gebruikt; voorts een paar courantartikelen, en — eenige praatjes en vertellingen, waar Taylor de bronnen niet van opgeeft, doch die den persoon des schrijvers en der zendingszaak onwaardig zijn.

Gij hebt het stuk van Taylor gelezen en weet dus, dat de arbeid van alle zendelinggenootschappen te zamen eene „volslagen mislukking

was, is en zal zijn." — Het bewijs hiervoor is, dat (behalve dat de meeste zendelingen voor hunne taak niet deugen, volgens Taylor), niettegenstaande een reusachtig groot leger predikers en monsterachtig hooge kosten, het resultaat der zending (het aantal bekeerden) gelijk *nul* te achten is. Stel het u voor, als ge kunt: 6000 Europeesche en Amerikaansche en 60000 Inlandsche zendelingen, gesteund door *f* 24.000.000, arbeidende over den ganschen aardbol, hebben in een geheel jaar (1887) geen ander resultaat gehad dan de bekeering van 60.000 heidenen".

Stel tegenover dit aantal de 11.000.000 heidenen en Mohammedanen, die (volgens de leer van Malthus) ook in dat jaar *meer geboren* werden dan er *stierven*. Ge staat dus als zendingsvriend voor de opwekkende waarheid, dat „alle zendelinggenootschappen te zamen 183 jaar tijds zouden noodig hebben om de millioenen, alleen in 1887 geboren heidenen en Mohammedanen te bekeeren". Tegenover één bekeerde staan elk jaar weder 183 pas geboren onbekeerden. De zending is dus een „onbegonnen werk". 6000 blanke en 60000 Inlandsche zendelingen met eene uitgave van *f* 24.000.000!! — Op zich zelve beschouwd, zijn die cijfers *groot*, maar *klein, zeer klein*, ja luttel als wij ze stellen 1° tegenover de ontzettend groote taak, die de zending zich ten doel heeft gesteld, namelijk de bekeering der 1000.000.000 heidenen en Mohammedanen, die op aarde leven; — 2° tegenover de *duizendvoudig grootere* hulpmiddelen, die de vaderlandsche kerken in Europa en Amerika gebruiken ter voldoening van hare geestelijke behoeften; — 3° tegenover de waarlijk huiveringwekkend groote massa's, zoowel van geld als van menschen, die de christenvolken gebruiken voor de *voldoening* hunner *genotzucht*, voor het *bewaken* hunner *veiligheid*; voor het *handhaven* hunner *macht*; en voor de *bevreddiging* hunner *heb- en heerschzucht*.

Taylor is zeer matig in zijne schatting van *f* 24.000.000 's jaars voor de zending; want volgens anderen bedraagt die som 28.000.000, (maar dan rekent men er de de kosten van Bijbel- en Tractaatgenootschappen bij). Hoe dwaas en gewetenloos van de vrienden der zending elk jaar zoo'n kapitaal te verspillen aan de bereiking van — een hersenschim!

Zijt ge ook van die meening, mijn vriend? Wilt ook gij u blind staren op de *f* 24.000.000? Of op dat legertje van hoogstens

6.000 zendelingen met hunne 60.000 helpers? (de cijfers zijn *de helft te hoog* gesteld, doch dit komt er nu niet op aan). Kom, ik wil u andere getallen laten zien, waar het nog de moeite waard is naar te kijken: De oorlogen der christenvolken onder elkander, van 1 November 1853 (het begin van den oorlog in de Krim), tot het verdrag van San Stephano, dus in 25 jaren tijds, hebben gekost *f* 32.916.000.000 (zegge: twee-en-dertig duizend negen honderd zestien millioen gulden), en *menschenlevens* 2.548.000! De Europeesche legers en vloten te zamen kosten thans per jaar *f* 6.000.000.000! ¹⁾

In de bovengenoemde 25 jaren kostte de zending niet meer dan $\frac{1}{65000}$ gedeelte der oorlogskosten, en thans vereischt de zending niet meer dan van $\frac{1}{240}$ van het oorlogsbudget.

Engeland's verliezen door de oorlogen der *laatste* jaren alleen waren ontzettend groot, en aan geld en aan menschen; 1° aan geld, de oorlog in Afghanistan kostte *f* 280.946.676; die in Zululand *f* 59.065.692; die tegen Sekununi *f* 2.160.000; die in Griqua-West *f* 2.642.400; die in de Transvaal *f* 2.881.644. Alzoo te zamen *f* 357.696.412! 2° verliezen aan menschen: 172 officieren en 3028 soldaten! ²⁾

Mag hier ook niet gedacht worden aan den rampzaligen *Atjeh-oorlog*, die reeds meer dan 10.000 mannen van het Nederlandsch Indisch leger en vele honderden millioenen schats verslonden heeft?

De Noord-Amerikaansche Overste Ingersoll, een bestrijder des Christendoms en der zending, meent, dat er veel te veel geld besteed wordt in Amerika voor de kerk, bijv. voor de predikers alleen *f* 30.000.000. Hiertegenover stelde een ander de uitgaven voor politie, gevangenissen en rechters *f* 100.000.000; voor de advocaten *f* 175.000.000; en voor *sterke dranken* *f* 1.517.000.000 ³⁾.

Voor bedwelmende of dronken makende dranken besteden Duitschland, Engeland en Noord-Amerika te zamen elk jaar gemiddeld *f* 6.480.000.000 ⁴⁾.

Engeland alleen verkwist hieraan elk jaar ruim *f* 1500.000.000 ⁵⁾;

1) Evangelisches Missions-Magazin 1883, p. 126. In het vervolg zal ik dezen langen titel afkorten tot E. M. M.

2) E. M. M. 1882, p. 45.

3) E. M. M. 1880, p. 302—303.

4) E. M. M. 1883, p. 126.

5) Chronicle of the London Missionary Society 1888, p. 276. In het vervolg schrijf ik slechts *Chronicle* en laat het overige weg.

maar voor de *zending* wordt hoogstens 13 *millioen* gegeven in een gansch jaar, dat is juist zóóveel als er aan *sterken drank* besteed wordt in 2 $\frac{1}{2}$ dag. De Vereenigde Staten van Noord-Amerika hebben voor haren *tabak* (sigaren, sigaretten, snuif en rooktabak) jaarlijks noodig ruim vierhonderd zes en vijftig *millioen* gulden ¹⁾; of volgens eene andere bron zelfs 641.250.000 ²⁾; doch voor de *zending* hebben de christenen aldaar slechts 3.500.000, of volgens eene andere opgave *f* 5.500.000 beschikbaar ³⁾.

Is het in ons Nederland anders en beter gesteld in die zaak? Oordeel zelf, waarde vriend. Ons volk besteedt voor *sterke dranken* in één jaar ongeveer *f* 50.000.000; doch voor de *zending* zekerlijk niet *meer* dan *f* 300.000; dus even als in Engeland of *nog erger*: in twee dagen evenveel aan den *drank* als in 365 dagen voor de *zending*!

Gaat het u als mij, vriend, dan vat ge niet, hoe iemand nog durft gewagen van een *kleinigheid* als die *f* 24.000.000 voor de *zending*, terwijl hij voor zich heeft de *duizendmaal* grootere sommen, die de christelijke natiën jaarlijks besteden voor dingen, die voorwaar niet tot doel en vrucht hebben: „Vrede op aarde, vrede, liefde en blijdschap in den Heere”.

Laat ons nu nagaan, welke geldsommen en welk een groot aantal menschen de christenen (de Protestantsche) in Engeland en Amerika (om van andere landen niet te spreken) noodig hebben ter voorziening in hunne eigene godsdienstige en kerkelijke behoeften.

De vrije Protestantsche kerkgenootschappen in Engeland, die geheel onafhankelijk zijn van de Staatskerk, en dus zich zelve moeten onderhouden, hebben jaarlijks noodig niet minder dan 13 *millioen* gulden ⁴⁾. Voorts hebben zij 3000 predikanten; evenveel evangelisten; ongeveer 30.000 onderwijzers voor de Zondagscholen, en nog een heirleger van andere personen, die allen een werkzaam aandeel hebben in de geestelijke en herderlijke verzorging der gemeenten. Dat alles geschiedt ten nutte van slechts 16 mil-

1) E. M. M. 1885, p. 43.

2) Het Maandschrift «Vreemd en Eigen» 1839, p. 240.

3) E. M. M. 1885, p. 43; E. M. M. 1883, p. 91—92.

4) Chronicle 1888, p. 44.

lioen menschen, die leven in één land en die één en dezelfde taal spreken; in een land, waar bovendien de magtige Staatskerk bestaat, die met slechts 10 millioen aanhangers een jaarlijksch inkomen heeft van *f* 120.000.000! Onder de geestelijken dier Kerk worden vele waardige, trouwe dienaren des Heeren Jezus gevonden.

Het Protestantische Engeland heeft 'sjaars noodig voor den bouw en het onderhoud zijner kerkgebouwen *f* 12.000.000. De stad Londen (5.000.000 zielen) besteedt voor hare „Inwendige Zending” elk jaar *f* 4.000.000; het overige Engeland evenveel. Genoemde sommen te zamen geven een *totaal* van *f* 153.000.000 ten behoeve van 26.000.000 Engelsche christenen.

Wie heeft nog den moed (behalve een man als Isaak Taylor) om te spreken van „de groote som voor de zending: *f* 24.000.000”, waarvan het Protestantische Engeland in 1886 gaf *f* 14.650.322 ¹⁾. Deze som toch maakt slechts $\frac{1}{10}\%$ (= 10 cent op *f* 100) van Engeland's jaarlijksch inkomen.

Voor sterken drank daarentegen wordt elk jaar $2\frac{1}{2}$ pct. (= *f* 2.50 op *f* 100) van het jaarlijksch inkomen besteed. Bij bovengenoemd bedrag voor de zending van ruim *f* 14.500.000 is ook gerekend de *f* 154.752, die de *Roomschen* geven voor hunne zending; en de sommen gelds, die de Evangelische zending onder de *Roomschen* en de *Joden* kost.

In 1887 werd er in Engeland *f* 900.000 *minder* gegeven voor de zending dan in 1886, want het bedroeg slechts *f* 13.745.108 ²⁾.

De Evangelische christenen in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika gaven in 1880 voor de zending *f* 5.562.000 ³⁾. Op zich zelve is dit eene groote som, maar zij komt mij toch als *luttel* voor, als ik hoor (zooals boven reeds gezegd is), dat die christenen voor hunne predikanten alleen *f* 30.000.000 besteden.

De 36.000.000 millioen Protestanten in Noord-Amerika geven jaarlijks *f* 5.500.000 voor de *zending*; goed, doch *New-York* heeft voor hare „Inwendige Zending” jaarlijks noodig *f* 16.000.000 ⁴⁾.

Wat nu de geheele som, jaarlijks voor de zending besteed,

1) Chronicle 1887, p. 9.

2) Graphic 1887, 3 November.

3) E. M. M. 1885, p. 43.

4) E. M. M. 1886, p. 60—70.

aangaat, deze is ongeveer *f* 27.000.000, van de 207 groote en kleine zendelinggenootschappen (inclusief Bijbel-, Tractaat- en Medische zendelinggenootschappen) ¹⁾. De bestuurskosten bedroegen over het algemeen 11 pct. der uitgaven. Geheel Londen gaf in 1887 niet meer dan *f* 396.000 voor de zending.

Het Engelsch Kerkelijk Zendelinggenootschap is het grootste van alle Genootschappen van dien aard. Het ontving in 1887 eene som van *f* 2.755.972. Hiervan kwamen slechts *f* 12.000 van personen met een' titel vóór hunnen naam ²⁾.

Van die *f* 2.750.000 is één klein *dertiende* gedeelte *f* 200.000 gegeven door de *Inlandsche bekeerden* zelve van dat Genootschap, nam. *f* 60.000 uit *West-Afrika* en het overige van 's Genootschaps gemeenten in Engelsch-Indië en andere streken der aarde ³⁾.

Het Londensch Zendelinggenootschap ontving in 1887 wel *f* 1.884.000, doch ook hiervan was ruim 10%, nam. *f* 204.000 geofferd door de *eigen* bekeerden dezès Genootschaps in onderscheidene landen der aarde, waar zijne zendboden gearbeid hebben of nog arbeiden ⁴⁾.

Vier tonnen gouds, gegeven in een jaar voor de zending door — de bekeerden zelve! — Hadde ik vroeger hieraan gedacht, dan zouden de *f* 13.000.000 of *f* 14.000.000, die Engeland in 1887 gaf voor de zending, met dat bedrag verminderd zijn!

Wat dunkt u, waarde vriend, zoude hiermede vooreerst niet genoeg gezegd zijn over de uitgaven voor de zending in het algemeen? Ik heb getracht u duidelijk te doen zien, dat de som gelds van ongeveer *f* 27.000.000, voor de zending besteed, slechts eene kleinigheid, eene aalmoes te noemen is, in vergelijking van de schier ondenkbaar groote sommen, de bijna ontelbare millioenen, die de christenvolken goedvinden jaar in jaar uit te besteden voor genotmiddelen, voor verdediging, voor oorlog te land en ter zee. Toch beweert een Taylor, dat de zending veel te veel kost en — *overvloed* heeft van *geld* en evenzoo van arbeiders. Dezen stelt Taylor op 6.000 Europeesche en Amerikaansche en 60.000 Inlandsche zendingen. Hij noemt de geschriften niet, waar hij die cijfers gevonden heeft. Dat is jammer, want hij maakt zich

1) Chronicle 1888, p. 399.

2) E. M. M. 1888, p. 347 en E. M. M. 1887, p. 126.

3) E. M. M. 1887, p. 126.

4) E. M. M. 1888, p. 347.

in die cijfers aan verregaande overdrijving schuldig. De geschriften, die mij ten dienste staan, geven veel lagere cijfers. Zoo geeft de Statisticus der zending Wilder, in zijn „Missionary Review” voor 1878, niet meer dan 2.000 Europeesche en Amerikaansche zendingen (mannen); en voor 1884 telt hij 3437 zendingen (mannen), benevens 2013 *vrouwen*. De meesten dezer zijn *echtgenooten* der zendingen; de overigen (ongehuwd) arbeiden als onderwijzeressen aan meisjesscholen, als geneeskundigen aan zendingshospitalen voor vrouwen en meisjes; en eenigen werken als zendingen onder de *vrouwen* en bezoeken deze in hare woningen. Mannen en vrouwen te zamen vormen een zendingspersoneel van 5400 zielen.

Wat het *Inlandsche* zendingspersoneel aangaat, zoo geeft dezelfde bron een getal — niet van 60.000 — doch van 24.929, van welke 2210 personen *geordende* leeraars zijn. De geleerde zendingsvriend Dr. Grundemann geeft in Warneck's tijdschrift van November 1885 nog lagere getallen op, nam. 2675 zendingen (blanke) en *Inlandsche* helpers 23.317 ¹⁾. Daarentegen spreken anderen van 30.000 *Inlandsche* helpers ²⁾.

Het aantal vrouwen-zendingen of vrouwen, die bepaaldelijk *onder hare eigene kunne* arbeiden, groeit steeds aan. In Engelsch-Indië arbeiden in 1871 niet minder dan 423 van zulke vrouwen-zendingen en zij werden geholpen door 947 *Inlandsche christenvrouwen*.

Tien jaren later, in 1881, was het aantal der eerstgenoemden gestegen tot 541 en der laatstvermelden tot 1944.

Dat gansche Europeesche en Amerikaansche zendingspersoneel, van 5450 zielen, van welke 2500 echtparen en 450 ongehuwden zijn, arbeide in 1885 op 2.146 posten ³⁾, die, volgens Dr. Grundemann's opgave, gevonden worden:

1° In Afrika	— 600 posten	— 576.114 bekeerden,
„ Azië	— 963 „	— 752.176 „
„ Australië	— 119 „	— 280.278 „
„ Amerika	— 464 „	— 415.803 „

In de laatste 10 Jaren zijn er 434 posten bijgekomen met 464.221 bekeerden. De krachten blijken hier zeer ongelijk verdeeld

1) Chronicle 1886, p. 62.

2) Chronicle 1887, p. 13—14.

3) Chronicle 1886, p. 63.

te zijn; want in Amerika leven hoogstens 2.000.000 heidenen en onder dezen zijn er 464 zendingsposten).

2° In Afrika zien we 40 zendelinggenootschappen zich uitstrekken van Sierre-Leone tot aan de Kaap de Goede Hoop, en van Natal en Zanzibar tot aan Egypte. Hier zijn 170.000 ledematen, 220 Inlandsche geordende leeraars en 5000 andere helpers;

3° Engelsch Indië met 30 zendelinggenootschappen met 109.249 ledematen en 1590 Inlandsche leeraren;

4° China met 28 zendelinggenootschappen en 19.668 bekeerden en 1.139 Inlandsche leeraars. Vóór 36 jaren waren er in gansch China juist twee bekeerden;

5° Japan met 20 zendelinggenootschappen, 90 gemeenten, 3.792 ledematen en 28 geordende leeraren ¹⁾. (Let er wel op, mijn vriend, dat deze cijfers gelden voor 1881. Sedert zijn ze zeer gestegen, bijv. in *Engelsch Indië* thans 48 zendelinggenootschappen; en in *China* 38, terwijl het aantal volwassen bekeerden of ledematen is gestegen tot 32.000; geordende leeraars zijn er 175 en niet-geordende leeraars of Evangelisten 1316. In *Japan* vindt men thans 168 gemeenten met ruim 7000 ledematen, enz).

De Engelsche geestelijke heeft het zendingspersoneel veel te hoog opgegeven. Maar al ware het zoo talrijk als hij beweert, ook dan nog is het in hooge mate dwaas te zeggen, dat er *overvloed* van zendingen is. Men denke slechts aan het zielental der heidensche en Mohammedaansche wereld: 1000.000.000. Gesteld, er zijn 5000 blanke zendingen, zoo wil dat zeggen: onder 200.000 heidenen of Mohammedanen één Evangelie-prediker! In *Engelsch-Indië* en in China is de verhouding van het aantal blanke zendingen (ongeveer 600) tot het zielental der inboorlingen als 1:800.000.

Waren er in Londen met hare 5.000.000 zielen niet meer predikers dan in Hindostan en China, naar verhouding der bevolking, dan zouden daar, in plaats van vele honderden van leeraars, slechts 4 of 5, of volgens anderen 11 zijn ²⁾. Doch in Londen, voor een vijftal millioen gedoopten, arbeiden even veel Protestantsch-Evangelische predikanten, Evangelisten, godsdienstonderwijzers, Roomsche priesters, mannen en vrouwen, bekend of niet bekend, in alle

1) Chronicle 1882, p. 47.

2) Chronicle 1887, p. 14—15, 238—239.

stilte of in het openbaar, die allen zich moeite noch tijd en kosten sparen, om hunne medemenschen op den weg des eeuwigen levens te brengen, evenveel menschen arbeiden in Londen voor het waarachtig geluk hunner stadgenooten als er zendelingen arbeiden onder de 1.000.000.000 heidenen en Mohammedanen, de zendelingen en hunne Inlandsche meêarbeiders bijeengenomen. In Londen spreken *allen één* en dezelfde taal van kind af aan, doch de zendelingen moeten prediken in wel 200 *talen*, die zij, gelijk van zelf spreekt, eerst moeten aanleeren ¹⁾.

Wilt ge een voorbeeld uit *Nederland* hebben? Welnu, verbeeldt u, dat er voor de 3 grootste steden daar: Amsterdam, Rotterdam en Utrecht *een* Evangelie-prediker beschikbaar ware!

Op het eiland *Java*, viermaal grooter van oppervlakte dan *Nederland* en met ruim 20.000.000 bewoners, wordt het Evangelie verkondigd door — ongeveer 20 zendelingen. Hier is alzoo *één* zending voor 1.000.000 Mohammedanen!

Ik wil u ook een paar voorbeelden uit *Hindostan* geven: Het gedeelte van het district *Malabar* (gelegen in het Zuiden van Hindostan), waar *drie* zendelingen van het Baselsch zendinggenootschap werken, en die bijgestaan worden door 13 Inlandsche helpers, is bijna zoo groot als half *Nederland* (278 □ G. M.). Dat land wordt bevolkt door 2.300.000 menschen, die in 300 dorpen en steden wonen. De dorpen liggen ver van elkander en velen zijn zeer moeilijk te bereiken. ²⁾.

Wijlen zending E. P. Price schreef eens uit Bangalur (zijne standplaats in het Zuiden van Engelsch-Indië): „Ik heb, met mijne 6 helpers voor mijn deel (werkkring) een land groot 800 □ G. M. (dus $\frac{1}{3}$ grooter dan *Nederland*) met 6000 steden en dorpen, bewoond door 650.000 menschen. Een mijner Inlandsche helpers, P. Arogyam, bezocht gedurende eene zendingsreis van $3\frac{1}{2}$ maand 125 plaatsen. Hij predikte hier 752 malen voor ongeveer 19.000 hoorders, verkocht 240 bijbelboeken en godsdienstige tractaten; ten geschenke gaf hij 11.500 losse blaadjes (tractaatjes van slechts 2 bladzijden) ³⁾.”

Het district Gooti (gelegen in het land van Bangalur) is *zesmaal*

1) E. M. M. 1984, p. 352.

2) E. M. M. 1885, p. 27—28.

3) Chronicle 1885, p. 293.

grooter dan Nederland, en heeft 2.400.000 inwoners. Hier arbeiden slechts 5 zendelingen.

Zending W. B. Phillips schrijft uit de stad Barhampur: „Hier zijn wij weder (hij was pas uit Engeland teruggekeerd met zijne familie), twee Engelsche en twee Inlandsche zendelingen en drie Engelsche dames, — onder eene bevolking van 1.350.000 zielen, die woont in niet minder dan 3.753 plaatsen. Gelukkig, dat een groot aantal der steden en dorpen aan de groote rivier en hare zijtakken ligt, en dus per *boot* (mijne eigene) te bereiken is. Het deed ons groot genoegen de aangezichten onzer vrienden weder te zien: Christenen, heidenen en — Mohammedanen. De weeskinderen uit het weeshuis (door ons gesticht) waren allen bijéén om ons te verwelkomen. De *Mohammedaan*, gedoopt door mijn collega, tijdens mijn afwezen, verzocht mij gisteren per brief, om zijne zondagschool te komen bezoeken. Zoodra ik wegkon, deed ik de reis naar de verlegen plaats, waar die Zondagschool is. Toen ik deze school binnentrad, vond ik hier — *Christenkinderen*? Neen, niet anders dan *mohammedaansche* kinderen; nam. 21 jongens en 2 meisjes. Ik sprak ze toe in hunne eigene taal (het Bengali) en het deed mij goed aan het hart, toen ik bemerkte, dat het mij weder even vlot afging als vroeger”¹⁾.

Mogt er nog iemand zijn (bijv. J. Taylor), die meent, dat er *genoeg*, of zelfs *te veel* zendelingen zijn in de heidenlanden en vooral in Hindostan, die hoore het volgende gesprek, dat de zending *E. Lewis* te *Bellari* (Zuid-Indië, in het Noorden van Meisoor) had met een schranderen jongen Brahman: Deze vraagt Lewis: „Geloof het Christenvolk in Engeland werkelijk, dat het eene goede zaak zou zijn, indien al het volk der *Hindus Christen* werd?” — Antwoord des zending: „Gewisselijk”.

Vraag: „Wat ik bedoel, is dit: zijn de Christenen in Engeland in hun hart er van overtuigd, dat de *Hindus* beter en gelukkiger zouden zijn, indien zij tot het Christendom bekeerd waren?”

Antwoord: „Zekerlijk”.

Vraag: „Waarom gaan zij dan op zoo'n vreemde manier te werk? Waarom zenden zij zóó weinig personen, om hunne godsdienst te prediken? Zijn er posten open in Gouvernementsdienst, terstond biedt zich eene menigte van kandidaten aan; bij eene militaire

1) Chronicle 1887, p. 408—409.

expeditie zijn er 100 vrijwilligers voor één, die bereid zijn als officier meê te gaan. In handelszaken gaat het evenzoo. Maar met uwe godsdienst is dat gansch anders. Hier zie ik één zendeling met zijne vrouw; 50 uren verder nog één; 30 verder in eene andere rigting weder één. *Hoe ter wereld kunnen de Christenen in Engeland verwachten Indië te bekeeren van zijn eeuwen oude geloof met zoo geringe en luttele inspanning van hunne zijde?"* 1).

Beschamende vraag van een heiden aan een Christen-zendeling. — Wat moest deze er op antwoorden, zonder zich te moeten schamen over zijne gedoopte landgenooten?

't Is wel bijkans 2000 jaar geleden, dat de Heere Jezus Christus het zeide tot zijne leerlingen, maar nog heden is het waar: „Groot is de oogst — weinigen zijn de arbeiders.” — Och, waarde vriend, dat wij, dat allen, die den Heere Jezus liefhebben, Zijne vermaning ter harte nemen: „Bidt toch den Heer des oogstes, dat Hij arbeiders uitzende in Zijnen wijngaard.”

B o n t h a i n .

1) Chronicle 1885, p. 337.

DE SANGIR- EN TALAUTEILANDEN.

DOOR

JONKVR. W. VAN HOGENDORP.

„Op den 20sten Maart (1855) bracht ik weder vijf Gosznersche mannen naar het schip om van hier naar Macasser te gaan. Ons oog is thans op de Sangireilanden gevestigd. Deze eilanden waren eens geheel christelijk, ofschoon uit de dagen der Compagnie en gansch verwaarloosd misschien eene halve eeuw en meer, zoo schaar- den zij zich toch om drie oude Maleische Bijbels en bleven getrouw. In de reis van Ds. Van Rhijn hoort gij den klaagtoon van Ds. Höveker (Ternate) over deze arme geheel vergeten christenen. Veertig duizend telde men er steeds. Arm volk! hoe mag uw toestand zijn in 1855?“ Zoo schreef O. G. Heldring ¹⁾, na op een vergadering van het Ned. Zending-genootschap een brief van den zendeling Van Capelle te hebben hooren voorlezen. Op eene dienstreis had deze voorgenomen ook Sangy te bezoeken, de mare was hem vooruit gegaan en bij zijne aankomst werd hij door de inboorlingen aan het strand ontvangen met het zingen van „het hijgend hert der jacht ontkomen“, enz. Dat lied heeft de ijverige zendeling op Celebes niet te vergeefs gehoord, want ofschoon het genootschap, door finantieele banden gekneld, geen gehoor aan zijn roepstem kon geven, zijn woord werd door Heldring ter harte genomen. Deze dacht aan de kweekelingen van zijn vriend Goszner, waarvan deze reeds sommigen als christenwerklieden, anderen als zendingen naar Indië ge-

1) Vereeniging: Christelijke Stemmen. Behalve van deze is gebruik gemaakt van Zendingen, De Opwekker en vooral van particuliere brieven van de zendingen en hunne echtgenooten.

zonden had. Allereerst wendde hij zich tot den minister van Koloniën Pahud, daar het voorziening gold in de behoeften van oude christelijke gemeenten, en Z. Exc. besloot langs een nieuwen weg er in te voorzien door vier Gosznersche zendelingen, tot de bediening van Doop en Avondmaal wettig geordend, te bezoldigen.

In het jaarverslag van het Genootschap van in- en uitwendige zending te Batavia (1856) lezen wij: „de zendelingen Schröder, Steller, Grohe en Kelling, welke in 1855 uit Nederland waren gekomen, met bepaling dat aan ieder hunner *f* 500 'sjaars door de Regeering zoude worden toegelegd, indien zij de hun door deze aan te wijzen bestemming volgden, hebben tot standplaats bekomen de verlaten inlandsche gemeenten op de Sangireilanden. Van gouvernementswege is hun voor zijne rekening overtocht verleend tot Menado als passagiers eerste klasse, en bovendien aan ieder *f* 250, als tegemoetkoming in de verdere kosten der reis; daarentegen heeft het genootschap voor ieder hunner moeten uitbetalen *f* 110 tot erlanging eener acte van tijdelijk verblijf, en *f* 55 tot verkrijging van dispensatie om zich buiten Batavia te vestigen. Hunne bezoldiging wordt hun toegerekend van af de aanvaarding hunner betrekkingen. Gedurende een bijna anderhalfjarig verblijf op Java met de Maleische taal gemeenzaam geworden, hopen wij dat zij spoedig met eenig nut zullen kunnen werkzaam zijn.”

Van Batavia te Menado aangekomen, kwamen zij met den resident Jansen en hun gastheer, den zendeling Lineman, overeen, dat Kelling en Grohe zich te Tagoelandang en Siauw en de beide anderen zich op Groot-Sangy zouden vestigen. De eersten vertrokken reeds den 13^{den} Juni, terwijl Steller en Schröder op 5 Aug. door den Radja werden afgehaald. Was de reis in Juni niet voorspoedig, doordat bij het laden der goederen eenige kisten in het water vielen en de inhoud uitgepakt en gedroogd moest worden, de reis in Augustus was veel erger. Ter nauwernood waren Schröder en Steller in volle zee, of een hevige storm stak op en zij meenden dat het minst gevaarlijke was, met hun kleine prauwen naar Siauw te stevenen. Schröder, die stuurman in de Oostzee geweest was, sloeg het dak van de prauw af, opdat de wind er geen vang op zoude hebben, maar, toen zij Siauw naderden, hielp niets meer en de boot sloeg om. Zwemmende en

duikende haalden Schröder en een Sangirees Steller uit het water. De jongens redden nog wat zij konden van den drijvenden voorraad etenswaren, maar veel van hun goed en hun geld ging verloren. De eerste hulp kwam van Menado en Tondano, waar de zendelingen eene collecte voor hen hielden. Na dit oponthoud kwamen zij goed op hunne bestemming aan en konden dadelijk met eenig onderwijs aanvangen, want de resident had hen voorzien van 450 Bijbels in de Hoog-Maleische taal en 11000 catechesatieboekjes.

De Regeering had wel de reis en de jaarlijksche toelage voor hare rekening genomen, doch aan de liefde der zendingvrienden was de uitrusting overgelaten en dit was niet weinig, vooral toen in 1856 en 1857 de wensch door hen geuit werd dat hunne verloofden zouden volgen. Het gold toch niet alleen uitrusting voor 8 personen, die op afgelegen eilanden zich niets konden aanschaffen, maar alle mogelijke voorwerpen in de huishouding, hoe eenvoudig ook, moesten van hier medegenomen of in Indië aangeschaft worden. De reis van de aanstaande echtgenooten werd echter van gouvernementswege betaald.

Waren deze gezinnen op eene plaats aangeland, waar zij tuinen vonden om het voedsel op te leveren voor hen en de inlandsche kinderen, die spoedig hunne houten woningen vulden, misschien hadden zij wel met de hun verstrekte *f* 500 kunnen toekomen. Het was er ver van daan, de grond verkeerde in natuurstaat en moest eerst gezuiverd worden, en ondertusschen werd van hier uit bijgesprongen met aanzienlijke sommen geld en met kisten met etenswaar, kleeding, schoolbehoeften enz. Reeds na een paar jaar, toen het werk goed op gang was, werd herhaaldelijk door de heeren Heldring, Van Rhijn, Mackay, Elout Van Soeterwoude, Esser, e. a. bij de Regeering aangedrongen op verhooging van toelagen. De Minister Uhlenbeck had zulks toegezegd, maar er was in 1863 nog geen bepaling gemaakt, de beschikking, die hunne inkomsten zou verdubbelen, volgde eerst later. Daar de rijsttuinen en andere bouwlanden nu ook goed begonnen op te leveren, meenden de zendingvrienden dat deze missie, die hun zeer duur te staan was gekomen, niet langer in dezelfde mate hunne hulp behoefde, doch na eenigen tijd bleek hun dat aan het regeerings-besluit geen uitvoering werd gegeven, omdat men te Batavia Sangir met Talaut verward had. In Oct. 1870 werd bij de

begrootingsdiscussie in de Tweede Kamer door de heeren Van Lynden Van Sandenburg en Fransen van de Putte de zaak besproken en door den Minister De Waal onderzocht, waarna de uitbetaling van de verhoogde toelage in 1872 geschiedde, terwijl voor eenige jaren hun inkomen op *f* 1800 gebracht is.

Doch slaan wij nog een blik op land en volk. Beide de Sangir- en de Talauteilanden zijn bekend wegens hun vulkanischen bouw. De Sangir-Archipel telt meer dan 40 grootere en kleinere eilanden, waarvan de voornaamsten zijn Tagoelandang, Siau en Groot-Sangy. De bergen zijn er veel hooger dan op de Talaut-eilanden en de natuur is er grootscher en schilderachtiger. Op Siau en op Sangy zijn vulkanen, terwijl op een klein eilandje, ongeveer een uur van Tagoelandang verwijderd, zich eveneens een vuurspuwende berg bevindt. De zendelingen hebben dan ook ondervonden wat dat beteekent. Het klimaat is overigens niet ongunstig, want ofschoon deze eilanden bijna onder de evenachtslijn gelegen zijn, wordt de warmte zeer getemperd door de zee en de hooge bergen.

De grond is zeer vruchtbaar, om de vulkanen heen groeit cacao, sago, suikerriet, enz. Terwijl men in de bosschen den pisangboom en andere vruchtboomen zoowel als kostbare houtsoorten, ebbenhout enz. vindt. Toen de Radja van Manganito aan Steller een ruim erf verkocht, was de noodige beplanting dan ook niet ver te zoeken en toch zeer moeilijk te verkrijgen.

Tegen het einde van de 16de eeuw behoorden deze eilanden aan Portugal en zijn de Jesuïten er werkzaam geweest, later, toen zij onder de Compagnie kwamen, deed de Protestantsche invloed zich gelden, en hebben de predikanten van Celebes om de vijf of zes jaar er bezoeken afgelegd, terwijl de Regeering er scholen opgericht en onderhouden heeft. Hoe gebrekkig ook, het oude Christendom was er daardoor nog zichtbaar en men vond er eene zekere beschaving, geen koppensnellen, bloeddrinken of levend begraven zooals nog in later tijd op de Talauteilanden. De Sangireezen beschouwen de Talaureezen dan ook als hun slaven, en staan werkelijk in bouw en ontwikkeling hooger dan hun naburen. De ruilhandel was in 1856 en volgende jaren nog de wijze van aankopen van voedsel. Blauw katoen, messen, spiegeltjes, kralen waren de meest gewilde artikelen, voor een naald kon men een ei krijgen, maar sedert jaren kennen de bewoners nu de waarde

van de klinkende munt en zijn de rijksdaalders zeer gewild. De lezers kunnen zich nu eenigzints voorstellen dat het aan de vier zendelingen bij hunne aankomst niet gemakkelijk viel de noodige hulp van de bewoners te verkrijgen. En toch de handen moesten nu wel aan het werk geslagen worden, want het was noodig hout te kappen om woningen te bouwen, hoe eenvoudig die ook waren, met palmtakken tot dak, en gordijnen voor ramen zonder vensterglas; er moest boschgrond geroid worden om bouwland te krijgen voor rijst, sago, enz; bananen, notenmuscaat, cocospalmen, cacao moesten geplant worden, zoude men ooit in eigen onderhoud eenigzints kunnen voorzien. Tevens hielpen al deze aanplantingen voor goede afwatering, zoodat de streek gezonder werd. Daarbij kwam dat Steller en Schröder wel beiden op Groot Sangy woonden, de een te Manganitoe de ander te Taboekan, maar met slecht weêr konden zij elkaar niet bereiken en de minste tijding, die ze te geven hadden, kwam hoog te staan, want er was een prauw en 3 of 4 mannen voor noodig, daar men $\frac{1}{3}$ van den afstand over land kon gaan, maar $\frac{2}{3}$ te water moest afgelegd worden. Ook hadden zij ondervonden hoe weinig een prauw tegen sterken golfslag was opgewassen. Zij vormden daarom het plan, over den berg die hen scheidde een weg te maken, daardoor kregen zij terrein ter beplanting aan weerszijden en ook in hooger luchtstreek, waar zij tevens allengs een kleine woning neerzetten tot verblijf in het heete jaargetijde en wanneer hunne werkzaamheden het wenschelijk maakten eenige dagen boven te blijven. Schröder en Steller sloegen zelf de handen aan het werk. De een ging met zijn jongens voorop om het manshooge gras en het ondoordringbaar kreupelhout te vellen en de tweede met nog eenige inboorlingen er achter om den weg te ruimen en effen te maken. Een van de vrouwen schreef (1864): „gij begrijpt dat ze veelal 's avonds met gewonde voeten en gescheurde kleederen thuis komen”. Hoe noodig het was voorraad van de eerste levensbehoeften te krijgen is licht te begrijpen, wanneer men bedenkt dat behalve de inlandsche kinderen, die weldra bij sommige van de zendelingen 60 telden, bij de christelijke feesten, bij avondmaalsviering of doopsbediening de christenen uit de naburige negorijen den dag over kwamen en op het zendingserf hun voedsel moesten vinden. Koeien en buffels werden dan ook door hen ingevoerd en

namen zoo in aantal toe, dat zij genoodzaakt waren een deel wild in het bosch te laten rondloopen, want de Sangireezen wilden de melk niet drinken, noch het vleesch van zulke groote dieren eten, zoodat eene groote veestapel nergens toe diende en te kostbaar zou geworden zijn.

In 1868 en 1869 waren de gemeenten van Steller en Schröder reeds zoover gevorderd dat zij niet alleen zelf nieuwe kerken gebouwd hadden, maar voor eigen kosten Christoffe Avondmaalzilver lieten komen, ook kroon- en muurlampen voor de kerken.

Buitendien werden de andere gemeenten niet vergeten, maar in 1870 f 500 tot f 700 bijeengebracht voor het bezoldigen van Inlandsche schoolmeesters, die 's Zondags in hun negoryen bij de Godsdienstoefeningen voorgingen.

Het was op Tagoelandang eenerlei gegaan, zoodat Kelling schreef, in 1873, dat $\frac{1}{3}$ van zijn gemeenten lidmaten waren. Deze legde zich voornamelijk op het vertalen toe, zoowel van den Bijbel als van Vragenboekjes voor schoolgebruik. Voor eenige jaren was het geheele N. Test. reeds afgedrukt en in 2000 ex. grootendeels verspreid of verkocht op Sangir, terwijl verscheidene boeken uit het O. Test. gereed of ter perse waren. Het bestaan van vele tongvallen op deze uitgestrekte eilanden is aanleiding geweest dat van verschillende boekjes tweeërlei vertalingen verschenen zijn, maar het zal niemand verwonderen, dat, wanneer er onjuiste uitdrukkingen in de Bijbelvertalingen van beschaafde volken voorkomen, het nog veel moeilijker is in eene niet wetenschappelijk bewerkte taal een juiste overzetting te geven. De dochter van den zendeling Steller, geboren op Sangy en daardoor met het spraakgebruik bekend, is nu bezig een nieuwe uitgave te bewerken, welwillend door Prof. Kern te Leiden bijgestaan, zoodat weldra, naar wij hopen, een met veel zorg bewerkte overzetting het licht zal zien.

Grohe werkte in stilte in zijne gemeente, maar Steller en Schröder legden zich op het vormen van kweekelingen toe. Sedert de oprichting van het seminarium te Depok is daar ook door de zendelingen van de Sangir-eilanden veel gebruik van gemaakt, in het vorige jaar waren aldaar 11 Sangireezen, terwijl reeds verscheidene naar hun geboorteland teruggekeerd en daar zeer nuttig werkzaam zijn, want ook door het Gouvernement zijn enkelen tot meesters benoemd, wanneer zij aan de gestelde eischen voldaan hadden.

Het zendingwerk op de Sangir-eilanden in bijzonderheden na te gaan, zoude te veel plaats innemen, genoeg zij het op te merken dat, te midden van veel strijd en bezwaren, het Christendom zich daar in 35 jaren heeft uitgebreid. Kelling en Steller arbeiden er steeds met jeugdig vuur, al zijn hun krachten niet meer dezelfde als vroeger. In hun huiselijk leven werden beiden zwaar beproefd, daar zij er thans als weduwnaren werkzaam zijn, doch evenals Schröder gezegend in hun kinderen, die zij op en voor Sangir zien arbeiden. Schröder werd door den Heer in 1885 opgeroepen en Grohe door het Gouvernement gepensionneerd wegens verzwakking van geestvermogens,

Sedert 1886 is door een Sangir- en Talaut-comité het werk op dezelfde wijze weder ter hand genomen. Aan den eenen kant is het lichter geworden, daar het eerste pionnierswerk op Sangir voorbij is, aan den anderen kant heeft de toeneming van verkeer en verkeermiddelen ook schaduwzijden. Ter verduidelijking slechts een voorbeeld: de reis per zeilschip kostte in 1856, het voedsel er onder begrepen, f 350.—, thans betaalt men voor 2de klasse per stoomschip naar Batavia ongeveer f 800.—. Wel een bewijs dat de vrienden der zending zich weder ijverig betoonen moesten toen, in 1887, de Regeering bereid was drie nieuwe zendelingen op Sangir en Talaut te bezoldigen, maar de uitrusting en reiskosten aan particuliere krachten overliet. Zoo kwamen op Sangy jeugdige krachten. Martin Kelling en zijne vrouw zijn daar thans gevestigd, terwijl Paul Kelling eerlang, na een tijdelijk verblijf te Depok, er ook heen gaat, ten einde eene normaalschool voor inlandsche onderwijzers op te richten. Volgens eene opgaaft in 1889 ontvangen, werd het Evangelie op 77 plaatsen verkondigd, meerendeels door inlanders, en telde men 52 zendingsscholen, door ongeveer 1500 kinderen bezocht, en 25 gouvernementsscholen, terwijl van de 80,000 bewoners $\frac{1}{3}$ gedoopt is.

In een boek („A naturalist in North Celebes”) onlangs uitgekomen, schrijft Sydney J. Hickson over Tagoelandang in 1885: „de reiziger kan gewoonlijk spoedig genoeg, aan de inboorlingen en aan den toestand der dorpen, den weldadigen invloed van den zendeling bespeuren, dien zij het voorrecht hebben te bezitten. Een zeer gelukkig uur brachten wij bij den Heer Kelling door, die ons veel van zijn werk en van de eigenaardigheden van het

land vertelde. Daarna bracht hij ons langs bananen en cocospalmen naar een heuvel, waar wij een prachtig gezicht hadden op een gedeelte van het eiland, den vuurspuwenden berg en de zee". En op eene andere bladzijde vinden wij over Manganitoe: „dikwijls heb ik getwijfeld of het resultaat van de zending opwoog tegen de groote uitgaven en de vele ontbeeringen, maar te Manganitoe begon ik andere gedachten te krijgen, bij iederen stap in het dorp zag ik den weldadigen invloed van het werk van den Heer Steller. Een zendeling als hij, die den bewoners de voordeelen der beschaving leert kennen, en ze aantoot de waarde van het land, door zelf den grond te bebouwen, bevordert ongetwijfeld het geluk en de welvaart van de bevolking".

Hebben wij den in- en uitwendigen zegen van de Evangelieverkondiging op de Sangir-eilanden gade geslagen, wij moeten thans het oog naar de Talaut-eilanden wenden, nog meer noordelijk van Celebes gelegen. Aldaar was de bevolking in 1857 nog minder ontwikkeld dan op het naburig Sangir, zooals wij reeds opmerkten, ook zijn de negoryen schaarscher.

Een tweetal jaren na het vertrek van de zendelingen naar Sangir vroeg de Minister van Koloniën Mijer aan den heer Helldring hem in het benoemen van vijf mannen voor de Talaut-eilanden op eenerlei voorwaarden behulpzaam te zijn. Aan de offervaardigheid van de zendingvrienden twijfelde de Hemmensche leeraar niet, maar hij kende geen geschikte personen. De heer Witteveen, pred. te Ermelo, hoorde er van en meende ze te kunnen aanwijzen, ten deele ook Gosznersche kweekelingen. Zij werden eveneens geholpen en ondersteund, maar deze zending is van het begin af aan ongelukkig geweest. Van de personen heeft men niet kunnen zeggen dat zij bewezen geschikt voor hunne taak zijn. Twee bleven onderweg steken, door voordeeliger betrekkingen aangetrokken. Taufman verhuisde naar Siauw, Gunther en Richter bleven wel op Talaut, maar namen inlandsche vrouwen, waardoor zij, zooals zelfs Hickson bij een vluchtig bezoek opmerkte, in de schatting der bevolking daalden. In de koloniale verslagen is dit meermalen als oorzaak van den stilstand in beschaving op Talaut aangegeven. Daarbij komt dat de aanwezigheid van een Europeesch ambtenaar noodzakelijk is voor het sluiten van een huwelijk. Daarom gaan de zendelingen van Nieuw-Guinea, Alma-

heira enz. altijd hunne verloofden, ten minste tot Ternate, te ontmoet om daar het burgerlijk huwelijk te voltrekken. Op Groot-Sangy is sedert kort een controleur gevestigd, waardoor daar onlangs de plechtigheid voltrokken kon worden, maar vroeger gingen zij van daar naar Menado. Men moet ook tevens bedenken dat de inlandsche vrouw op dergelijke plaatsen nog geen beschaving kent en dus ook niet de behoefte er aan heeft. De man ziet te laat zijn dwaling in, schikt zich in het onvermijdelijke en daalt van kwaad tot erger. Voor ruim twintig jaar werd reeds aangedrongen op de wenschelijkheid de Talautsche zendelingen terug te roepen, maar een der uitzenders meende dat de beschuldigingen op laster berustten. De uitkomst bewees de waarheid er van en dit is de verklaring van het droevig verhaal in een der vroegere nummers van dit Tijdschrift. (1e Jaargang, bldz. 374).

De uitbreiding van het christendom is daardoor op die eilanden vertraagd en de toestand thans eenerlei als in 1855 op Sangir. Wij hopen dat nu een betere tijd voor de bevolking is aangebroken.

Toen Martin Kelling naar Sangy vertrok, gingen Ottow en zijne vrouw naar Talaut, ook Vonk, doch deze heeft althans tijdelijk wegens zijne gezondheid naar Ternate moeten terugkeeren. Ottow ondervindt veel liefde en welwillenheid van de bevolking, maar hij trof een zeer ongelukkigen tijd door mislukking van den oogst en daardoor veroorzaakten hongersnood. De Regeering heeft f2000 toegestaan om de bevolking te hulp te komen, terwijl Ottow ook van uit Nederland gedurig met kisten levensmiddelen geholpen is, de eerste levensbehoefden zijn zoo dringend noodig dat men niet verantwoord is zich uitgaven te veroorloven voor iets dat naar weelde zweemt. Zij ondervinden veel welwillendheid van den resident te Menado, die ook voornemens was op hunne woonplaats Beo een gouvernementschool op te richten en tot hunne blijdschap een kweekeling uit Depok er als schoolmeester wilde aanstellen. De gemeente breidt zich reeds uit en eenige christelijke inlandsche huwelijken zijn gesloten. Een christen-Sangirees helpt aan het werk in de gemeente en aan allerlei andere werkzaamheden, doch een tweede is noodig, want Ottow kan het zoo niet volhouden en hij heeft besloten een jong mensch van 16 jaar uit Sangir te laten overkomen, die kennis heeft van het aanleggen van tuinen, enz. Aanvankelijk moest hij zelf de

helpt van den dag met zijn jongens in het bosch of in den tuin doorbrengen, ten einde mondbehoefte te krijgen, of met hen een groot net maken, waarvoor de inboorlingen het touw van bladvezels draaiden, want niettegenstaande de bevolking honger leed, zwom er visch in menigte langs de eilanden, maar men wist ze niet te vangen. Hout om huizen te bouwen is er eveneens in overvloed, maar men is de inspanning van het omhakken niet gewoon. Een van de redenen, waarom hij gaarne een andere woning voor vrouw en kind had, is dat er vlak aan het strand koraalriffen zijn, die bij laag water zichtbaar worden en dan schadelijke uitwasemingen veroorzaken, op een afstand hinderen zij niet en zij zijn nuttig om er kalk van te branden. Den tegenwoordigen toestand schildert een brief onlangs ontvangen: „wij hebben geen behoefte hier aan geleerde zendelingen, maar aan vrome praktische lieden, die de Bijbelsche geschiedenissen kunnen vertellen en het besef van zonde opwekken, verder moeten zij toewijding bezitten en kunnen timmeren, metselen, tuinieren enz.”

Mogen de Talauteilanden spoedig de geleden schade inhalen, moge de Heer de nieuwe arbeiders zegenen, opdat zij getrouwe getuigen mogen zijn, het volk zich in de blijde boodschap van zaligheid verheugen, en het land in welvaart en beschaving toenemen.

's - G r a v e n h a g e , Maart 1890.

BOEKBECHOUWING.

Naamlijst der dienstdoende zendingen van de Nederlandsche zendingsvereenigingen in 1890, bewerkt onder toezicht van Dr. E. F. Kruyff. Prijs 25 cts., 25 ex. f 2.—. Te Groningen bij J. B. Wolters, 1890.

Deze lijst geeft niet alleen wat de titel belooft, maar ook de plaats, waar de zendingen werkzaam zijn, het jaar, waarin zij uitgezonden en dat, waarin zij op hunne tegenwoordige standplaats gekomen zijn; verder nog verschillende wetenswaardige opmerkingen, over de *zendingen* en over de *zending*. Onder die „opmerkingen” worden ook het *Comité voor het Seminarie te Depok* en het *Comité voor de Sangir- en Talaut-zending* genoemd. Liever zouden wij er eene eigen plaats aan gegeven zien. De Director en Subdirector van het seminarie zijn wel strikt genomen geene zendingen, maar verrichten toch wel degelijk zendingsarbeid. Wat de door het gouvernement bezoldigde broeders aangaat, de zendingsgemeente moet hen als zendingen blijven beschouwen (zie bldz. 6 vv.) en, wanneer de lijst moet dienen om eenigszins eenen blik op den zendingsarbeid te geven en tot gebed voor de personen der arbeiders te dringen, dan mogen ook die arbeiders niet gemist worden, welke door bijzondere omstandigheden niet meer officieel zendingen heeten. Nu wordt dit doel niet bereikt. Wij lezen alleen hoevele mannen door Nederlandsche vereenigingen bezoldigd worden. En ook dit weder niet geheel, want het Hulp-genootschap te Zeist en de Hulpvereeniging voor de Rijnsche zending ontbreken op de lijst. Trouwens, evenals de vijf Neukircher zendingen, hadden ook de 29 Rijnsche en de 38 Hernhutters broeders ten minste wel genoemd moge worden, al ware het in eene „opmerking”. Ten slotte zoude wij in overweging willen

geven om ook het geboortejaar en liefst den geboortedatum der arbeiders te noemen en vermelden wij nog dat bij de *Ger. Zend. Ver. de Keucheniuschool* niet genoemd wordt.

Alleen dit laatste is eene aanmerking op de lijst, zooals zij voor ons ligt. Al het andere lag buiten de bedoeling, waarmede deze Naamlijst is samengesteld. Men vatte het dus niet op als een kritiek. Voor hetgeen nu geschonken is zijn wij dankbaar. Ook hebben wij geen recht om onvoldaan te zijn, daar wij alles krijgen wat beloofd wordt en meer zelfs. Wij wenschen slechts te vragen: Kan de bewerker, die blijkbaar voor deze taak berekend is, na of naast deze lijst niet ook eene opgave schenken, waardoor wij leeren niet slechts wat door Nederlandsche vereenigingen, maar alles wat door Nederlanders en ook door vreemde broeders voor Nederlanders geschiedt?

O. G. Heldring en zijne gestichten tegenover de bestrijding der onzedelijkheid. 's-Gravenhage W. A. Beschoor, 1890.

Douairière Klerck, geb. Van Hogendorp, geeft in dit boekje aanhalingen uit hetgeen O. G. Heldring vroeger geschreven heeft, die ons leeren kennen: „Heldrings oproeping tot een openbaren strijd tegen alle onzedelijkheid, zijn bezwaren tegen de wettiging van dit kwaad van overheidswege, en zijn wensch dat de vrouwen zich meer aan deze zaak gelegen lieten liggen”. De zaak ligt buiten het terrein van dit Tijdschrift en wij kunnen haar niet bespreken. De naam van Heldring is en blijft echter een levend getuigenis tegen hen, die de uitwendige zending niet liefhebben, „omdat er nog zooveel heidendom om ons henen is”. Uit- en inwendige zending behooren bij elkander. Hooren wij slechts het woord, waarmede mevrouw Klerck aanvangt:

„Wel zal niemand den naam van onzen onvergetelijken Heldring kunnen noemen, zonder dat een gevoel van dankbare en aandoenlijke herinnering hem vervult. Heldrings warm hart klopte zoo liefdevol voor de verloren zonen en dochteren zijns volks, en niet minder voor de verre heidenen in onze O. I. Bezittingen, die leven zonder hoop en zonder God in de wereld. In deze beide werkzaamheden, zoo innig in hem verbonden, was hij een trouw volger van dien Heiland, die gekomen is om te zoeken en zalig te maken dat verloren is”.

«Paulus» De Zendingsvriend. Geïll. Maandschrift voor Jong en Oud, onder redactie van B. Hans en Ds. N. de Jonge. Goes, G.M. Klemkerk. Per jaargang van 12 afleveringen, ieder van 20 pagina's met 2 plaatjes, f 1.65.

Een nieuw bewijs hoe In- en Uitwendige zending samengaan. Ds. de Jonge, wiens gezegende arbeid te Brussel bekend is, vindt nog tijd om ook voor de Uitwendige zending te arbeiden, en het is hem en zijnen mederedacteur ongetwijfeld tot verfrissing en versterking. Moge hun arbeid bij *zeer* vele lezers, ouden en jongen, denzelfden zegen hebbe. Men koope het voor zijne kinderen, en leze het ook zelf.

Met een enkel woord wenschen wij hier ook de aandacht te vestigen op een werk, dat weldra zal uitkomen, nl. *Het Opiumvraagstuk in Nederlandsch Oost-Indië*, op uitnoodiging van den Ned. Zendingsbond samengesteld door den zendeling L. J. Zegers. Uitgever is de heer P. J. Milborn, te Nijmegen, en de prijs zal voor pl. m. 35 vel zeer compressen druk niet meer dan f2.90 bedragen. De inhoudsopgave alleen beslaat 12 blz. Verdere aanbeveling zal, naar wij hopen, niet noodig zijn.

P. v. W.

BERICHTEN EN MEDEDEELINGEN.

Door het bestuur der onderafdeeling „Batavia” van den Nederl. Militairen-Bond, bestaande uit de heeren A. A. M. N. KEUCHENIUS, MR. G. VAN DER JAGT, P. B. HAAG, W. M. OTTOW, W. E. VAN CHARANTE, W. GRASHUIS, DS. D. HUIJSING, DS. J. H. KLOMP, CS. L. LOTH AZN., is de volgende circulaire verspreid:

Wie onzer herinnert zich niet de spanning, welke in de huisgezinnen vooral der minder bevoorrechte standen doorleefd wordt, wanneer het oogeblik nadert en eindelijk is aangebroken, dat een geliefde zoon, meestentijds voor het eerst, het ouderlijk huis moet verlaten om — zich kwijtende van den burgerplicht — te gaan deelnemen aan de loting.

Hoevele gebeden werden en worden dan niet opgezonden, opdat de Heere God genadiglijk moge wezen gedachtig aan het woord: «het lot wordt in den schoot geworpen, maar het geheele beleid is van den Heere!»

Tegenover de blijdschap, wanneer deze gebeden verhoord worden, staat de droefheid bij de gewisheid, dat eerlang het kazerneleven zal aanvangen. Wij willen er ons niet aan wagen de beteekenis van dezen overgang te beschrijven; deels omdat zulke voorstelling te somber zou kunnen schijnen, na de vele in de laatste jaren genomen maatregelen om dit leven zoo dragelijk mogelijk te maken. Maar niettegenstaande dit laatste dankbaar erkend wordt, zal de voorstelling niet als overdreven beschouwd worden: dat die overgang het geluk van menig huisgezin verwoest heeft.

Om welke reden? Ook bij de beantwoording van deze vraag zouden wij niet gaarne ons aan overdrijving schuldig maken. Daarom slechts de herinnering, dat vóór lang reeds in Nederland vele menschevrienden er op zijn bedacht geweest om door het openstellen van zoogenaamde «Tehuizen» den veelal in de Maatschappij zich verlaten gevoelden minderen Militair de broederhand te reiken en zooveel mogelijk te beveiligen tegen verderfelijke invloeden.

Wat voor Nederland een Christenplicht geoordeeld werd, had voor Indië in veel meerdere mate moeten gedrongen hebben. Eene vergelijking toch van de

levensomstandigheden van den soldaat in Nederland met die in deze gewesten is schier niet mogelijk.

Met schaamte belijden de ondergeteekenden hunne tekortkoming, niet eerder pogingen te hebben aangewend, om ook hier die omstandigheden althans eenigszins dragelijker te maken.

Voor hen, die meenen, dat onze voorstelling minder juist is, verwijzen wij gaarne naar het oordeel bij verschillende gelegenheden uitgesproken door mannen, die uit den aard hunner betrekking in de gelegenheid waren kennis te nemen van het leven en denken onzer soldaten in Indië. (Zie o. a. den brief van den Wel.Eerwaaarden Heer P. B. HAAG, dd° 17^{en} November '95, opgenomen in het Geïllustreerd Zendingblad N° 182 van het jaar 1886 en het referaat door den Wel.Eerw. Heer D. HULSING geleverd, en opgenomen in het verslag der 5^e Zending-Conferentie blz. 172—184). Zij niet minder dan de ondergeteekenden waren doordrongen van de dure verplichting om ook tegenover laatstbedoelden blijk te geven, dat liefde tot den naaste het richtsnoer moet wezen van alle gedachten en handelingen.

Ook hier, niet minder dan in Nederland, geldt het de redding of het behoud van eene onsterfelijke ziel. Wat dit zeggen wil, zal wel niet behoeven omschreven te worden.

Hierom vereenigden zich de bovengenoemden om, steunende op de almogendheid des Heeren Heeren, eene poging te wagen zich te kwijten van hun Christenplicht, door het openstellen van militaire Tehuizen, allereerst ter hoofdplaats Batavia en naarmate der behoeften en beschikbare middelen in meer garnizoensplaatsen.

Vele en velerlei bezwaren zijn aan de uitvoering verbonden. Wanneer echter velen met ons willen samenwerken, zullen ook deze kunnen worden overwonnen.

Met vrijmoedigheid doen wij een beroep op alle weldenkenden, hetzij in Indië, hetzij in Nederland, met de bede: helpt en steunt ons ieder naar de mate zijner krachten.

De almachtige God en Vader in onzen Heere JEZUS CHRISTUS, Die den blijmoedigen gever liefheeft, stemme U door Zijnen Heiligen Geest tot offervaardigheid! En moge zóó, mede door Uwe hulp en in deze richting, menige onsterfelijke ziel behouden worden van den dood en menigte onzer zonden bedekt worden!

Giften in Nederland worden ontvangen door het Hoofdbestuur van den Ned. Mil.-Bond (H. W. VAN MARLE), het Java-Comité (T. M. LOOMAN, Amsterdam), en den heer J. H. DONNER, Zend. director van de Christ. Geref. Kerk te Leiden.

Giften in Indië door elk der ondertekenaars dezer circulaire.

Het Heilsleger. — Negenendertig Protestantsche zendelingen te Madras, die negen verschillende genootschappen vertegenwoordigen, hebben een „open brief aan de gemeente” uitgevaardigd. Onder meer spreken zij ook over het Heilsleger, en wel aldus:

„Het heeft zijne rijen vermeerderd met de bekeerden uit andere kerken, die door hunnen overgang niet beter zijn geworden, en velen van hen zijn weer teruggekeerd. Al zijn werk heeft het gedaan in streken, waar reeds andere genootschappen arbeidden, en alleen waar andere gemeenten gesticht zijn, hebben de zendelingen van het Heilsleger zich gevestigd, niet zonder groote verwarring in die gemeenten te brengen. Alleen door deze onrechtmatige en verwerpelijke wijze van handelen, is het voor het Heilsleger mogelijk geworden in Indië te blijven bestaan. Door hunne regelen toch gedwongen om hun levensonderhoud op hun arbeidsveld zelf te vinden, hebben zij het gemakkelijker bevonden om hunne nooden den Christenen voor te dragen dan bij de heidenen aan te kloppen, en zoo hebben zij aan andere Christelijke werkzaamheden schade berokkend. Slechts een zeer, zeer klein deel van wat zij ontvingen is van niet-Christenen gekomen. Ofschoon er nog vele districten zijn, waar nog geen zendingswerk gedaan is, het Leger heeft ze zorgvuldig vermeden. Het is genoodzaakt geweest om het allereerst de noodzakelijke levensbehoeften te zoeken, zoodat de keuze van zijne zendingsvelden niet is bepaald door de geestelijke nooden der Hindoe's, maar door de stoffelijke behoeften van het Leger.”

De Synode der Ned. Herv. kerk heeft met 10 tegen 9 stemmen verworpen het voorstel om zendelingen, die door lichamelijke krankheden of zwakheid niet in staat zijn als zending te dienen, maar nog wel voor den dienst in het moederland geschiktheid hebben, in de Herv. kerk beroepbaar te verklaren.

„WAT IS VOOR EEN PAPOEA NOODIG OM OP HET
TOONEEL DER HOOGSTE BESCHAVING EENE
PLAATS TE KUNNEN INNEMEN?“

DOOR

L. J. VAN HASSELT,

Zending te Mansinam op Nieuw-Guinea.

Het opschrift boven dit opstel is ontleend aan hetgeen voorkomt in De Tijdspiegel, 1888, No. 8, Bldz. 373, reg. 28: „Voorts zou men nog, daar de meeste menschenrassen stationair blijven, en nationale vooruitgang slechts eene uitzondering op den regel is, zoodat er enkel in beperkten zin van eene geschiedenis van ons geslacht kan gesproken worden, moeten aannemen, dat de *Papoea* niet voortdurend als *Papoea* geboren wordt, maar door hooger stammen henenwandelt, totdat hij ten slotte, behoorlijk opgevoed, op het tooneel der hoogste beschaving eene plaats kan innemen.” — We hebben ons verder met verband en redebeleid voor ons doel niet in te laten. — We willen eenvoudig aan de hand van de geschiedenis der zending nagaan of werkelijk eene zoo fantastische voorstelling noodig is, om eindelijk, eindelijk! wie weet na hoe vele eeuwen, den *Papoea* eene plaats waardig te keuren op het tooneel der hoogste beschaving, dan of de zielsverhuizing hem ook bespaard kan blijven, en of dit „korte leven” ook voor den Australneger „lang genoeg” is, om nog iets hoogers en beters deelachtig te worden dan „*beschaving*,” zij 't dan ook de *hoogste*. De *Papoea* (ik spreek van den bewoner van Noord N.-Guinea meer bepaaldelijk, ofschoon de schets wel op andere stammen ook toepasselijk zal zijn) is diep gezonken. — Bijna geheel naakt,

wonende in slordige, morsige hutten, ruw en woest, twistziek, bij de minste werkelijke of vermeende belediging den boog spannende, moordzuchtig en daarin lafheid en wreedheid tegelijk aan den dag leggende, voor de kleinste overmacht vluchtende, maar in hinderlaag liggende liefst weerlooze vrouwen of kinderen aanvallende, ook wel vijftig à zestig tegelijk twee man, zegge *twee* man vermoordende (dit is gebeurd op den zendingspost Mansinam, één is nog ternauwernood ontkomen), is hij eene treurige bijdrage voor de waarheid der schets, die Paulus van de Heidenwereld zijner dagen geeft, Rom. 1:29—32. 't Is slechts eene enkele vingerwijzing op den toestand waarin de bewoner van N.-G. zich bevindt, ten opzichte van deugd en zedelijkheid, voldoende evenwel meen ik, om te doen zien, dat die toestand allertreurigst is.

Zijn er pogingen aangewend om in dien toestand verandering te brengen — Dr. v. d. Wijck zou zeggen: om „nationale vooruitgang te doen geboren worden”? Zie De Tijdspiegel t. a. p. Noch de O.-I. Comp., noch de Ned.-Ind. Regeering, noch de zending tot aan 1858 hebben zich aan deze landen gelegen laten liggen, althans niet wat betreft opheffing uit de diepe gezonkenheid der stammen van N.-Guinea; uit een staatkundig oogpunt slechts in zooverre, dat in 1828, tot en met den 141e graad, dit gedeelte van N.-G. tot Nederlandsch-Indisch grondgebied werd verklaard. In Februari van het eerstgenoemde jaar kwamen de eerste zendboden te dezer plaatse, en sedert hebben de zendelingen in de Geelvinksbaai opvolgend gewerkt en werd ook op Meoswaar en Rhoon, eilanden Z.O. van de Dorehbaai de Blijde Boodschap van genade en zaligheid verkondigd. 't Is ons doel niet om eene schets te geven van de wijze van werken of van den minder of meerder gunstigen uitslag der zendingspogingen. We willen in enkele voorbeelden aantoonen, dat de Papoea vatbaar is, beter gezegd, ontvanke-
 B. (lijk voor het Evangelie des heils, dus ook voor beschaving — verkondig den bewoner van N.-G. Jezus Christus en dien gekruisigd, breng in deze oorden een verstandigen, voor de behoeften des volks voldoende regeeringsvorm, beteugel er de gruwelen des Heidendoms, en — ook de man van N.-Guinea zal even goed als andere barbaarsche, maar voor het Godsrijk gewonnen stammen, dien zegen deelachtig kunnen worden. Laat mij dit aanschouwelijk maken met enkele voorbeelden. Ik herhaal enkele, omdat ik geen

onbescheiden gebruik mag maken van toegestane plaatsruimte, trouwens die weinige exempelen zullen den vriend der zending reeds genoeg zeggen. Ik sla de jaarboeken der zending op en ontleen aan een Rapport over de maanden November 1867 tot Maart 1868 van wijlen den zendeling Mosche, te *Meoswaar*, een en ander wat ter zake dienen kan. Men houde in het oog, dat de zending in 't begin van '67 aldaar geopend is, maar dat de bevolking Noefoorsch spreekt en de zendeling zich reeds eenige maanden geoefend had, onder leiding van Br. Geissler te Mansinam, eer hij zijne taak aanvaardde. Nadat vermeld is, dat 20 à 22 leerlingen de school bezoeken, deelt de zendeling mede, „dat hij tot de kinderen reeds gesproken had van het gebed, en hun gezegd, dat zij den Heer voor *alles*, voor het leven dat Hij hun gaf, voor eten en drinken moesten danken. Nu vroeg hij, na daarover weder eens gesproken te hebben, of zij reeds beproefd hadden zelve te bidden. Een jongen antwoordde: „Ja.” Verwonderd en verblijd vroeg Br. Mosche verder, doch de knaap werd verlegen en antwoordde niet duidelijk meer. Slechts hoorde hij hem den naam „Kemissie” noemen. Dien naam draagt een jongen van Geissler, 18 jaren oud, die aan den bouw van het huis helpt, en na de school vroeg de zendeling, of hij er iets van wist dat de schooljongen gebeden had. Kemissie antwoordde: „Ja, vóór eenige avonden ging ik door de negorij, en daar riepen de jongens mij achter een huis en zeiden, dat ik met hen moest bidden, en ik heb het gedaan.”

In de maand Februari had de zendeling hevige koorts. Op een namiddag kwam een jongen van den *Kapita* (naam van een kamponghoofd), die gehoord had dat hij ziek was, om den Pandita wat lekkere *farkia* (yams, zoete inlandsche aardappelen) te brengen. Hij wilde geene betaling hebben, het was een geschenk, beter een bewijs van belangstelling in den zieken leeraar. Deze jongen *Mandami* en zijn makker *Jamondi*, waren de beste scholieren, die een jaar lang de school niet hebben verzuimd. — Een gesprek met *Mandami* was van den volgenden inhoud: „De zendeling vroeg, naar aanleiding van eene toespraak over den rijken man en Lazarus, aan *Mandami* waar hij zou komen als hij stierf.

Mandami. — In den hemel.

Zending. — Weet gij dat zeker? Want gij weet wel, dat zij alleen in den hemel komen, die in den Heer Jezus gelooven?

M. — Ik geloof in den Heer Jezus.

Z. — Bidt gij ook dagelijks tot Hem?

M. — Ja, dagelijks.

Z. — Goed, maar gij moet ook alle zonden haten, niet liegen, enz.

M. — Neen ik lieg niet meer; — ik haat den duivel.

Z. — Eert gij ook uwen vader en uwe moeder, en volgt gij gaarne hunne bevelen op?"

Hier stakte de jongen en Mosche wilde hem voor de geheele school niet verder uitvragen. — Er volgt in het Rapport nog een gesprek met Mandami, waarin de zendeling hem wijst op het reinigend en schuldbedekkend bloed van Christus. — De Roem Sram (een soort tempel aan de voorouders gewijd) was verlaten en wilde zangen en dansen werden niet meer uitgevoerd. — De bevolking begon zich te kleeden, nog wel zeer primitief, maar toch al beter dan met het gebruikelijke voorschootje van den bast van den pisangboom. Aan den zendeling werden ze zeer gehecht en tijdens zijne ziekte en helaas! vroegtijdigen dood, toonden deze natuurkinderen eene hartelijkheid en belangstelling, die meer beschaafden ten voorbeeld kon strekken. — Ik bezocht deze post in 1867, en verheugde mij over de gunstige werking des Evangelies, al moest ik mij bedroeven, dat op mijn eigen post Doreh, en op die van Br. Geissler te Mansinam, de vruchten zóó schraal, de oogst zóó weinig belovend was. Jammer dat de zending op *Meoswaar* opgeheven is. Was er beter communicatie, dan zou ik wel wenschen dat die nog eens hervat kon worden, althans zoo dan deszelfs vreedzame bewoners door omringende moordzuchtige stammen niet zijn uitgeroeid. Het gaat er in dit ongelukkige land van ruw geweld al naar toe.

Ik kies enkele anderen uit later tijd als toonbeelden dat ook hier de genade Gods „uit *steen*en Abraham kinderen kan verwekken." Er zijn van die woorden in de H. Schrift, kort en krachtig, die men in de Heidenwereld zoo recht *gevoelen* kan. Dit is er een van *steen*en. Ja, zoo heeft de zendeling vaak een gevoel als hij preekt en spreekt en . . . het blijft alles bij het oude. Nochtans, als God werkt, wie zal het keeren! Daar is onze Filippus. Hij was slaaf; de slaven te evangeliseeren, waar de heeren niet willen, is op N.-Guinea geen gemakkelijke arbeid. Dezen slaaf voerde de Heer zelf ons toe. De jongen kwam uit eigen beweging, nu eens in de kerk, dan

weer in onze huiselijke avond-bijbellezing met ons Papoesch gezin, soms ook in school. Dit beviel zijn heer niet, maar ziet, hij werd genoodzaakt hem te verkoopen, wijl hij veel goederen noodig had, ten einde eene zware boete te kunnen betalen, door wangedrag zich op den hals gehaald. Zoo was dan zijn slaaf vrij, want ik had hem vrij gekocht. Hij leerde met lust en deed belijdenis. Waarlijk, hij is niet een van degenen die Heere! Heere! roepen, en doen niet wat hun gezegd wordt. Pilippus is een toonbeeld van de kracht der genade. Zelf de kracht der waarheid aan eigen hart ervaren hebbende, legt hij gaarne getuigenis af van de hope die in hem is. Zoo hoor ik hem nog zijne arme moeder toespreken, toen nog slavin, thans ook door Gods voorzienig bestel vrij. De weg om haar vrij te koopen werd op merkwaardige wijze voor ons gebaad, toen het uitzicht erop geheel vervlogen scheen. Hij bracht zijne moeder bij eene schilderij in onze kamer, een „Ecce Homo.”

„Zie moeder, dat is onze Heere Jezus. Die heeft met zijn bloed voor onze zonden betaald. Hij heeft ons lief, Hij heeft u ook lief, moeder. Hij stierf ook voor u en leeft nu in den hemel. Als ge in Hem gelooft, op Hem vertrouwt, moeder, dan behoeft ge niet meer te vreezen voor de *manoin*, als ge in den tuin werkt.” Op deze en dergelijke wijze sprak hij tot zijne arme Heidensche moeder, dat ons, mijne vrouw en mij, de tranen in de oogen kwamen. Thans is ook zijne moeder christin.

Op zekeren tijd was hij met anderen sago gaan inkoop, welk artikel, een der voornaamste levensbehoefden op N.-G., toen schaarsch was. We hadden reeds gaandeweg iets vernomen van zijnen invloed bij de Heidensche stamgenooten. Hij deelde ons het volgende mede: „Eene zeelang kwam de prauw opkruipen, ik wilde het dier dooden, doch werd met kracht teruggehouden, mijne medeopvarenden waren benauwd een ongeluk te zullen krijgen, want de Papoea's meenen, dat de geest van een hunner overledenen in zulk een dier woont. Ik zeide: „*Adoja*, welk ongeluk kan deze slang ons brengen? De almachtige God gebiedt over wind en zee. Hij alléén is machtig ons ook voor vijanden te behoeden. Dit hoorende riep *Adoja* verbaasd uit: „Wie heeft je dat geleerd, waar haal je die wijsheid van daan?” Het is nog niet zoo lang geleden, toen vreesdet ge als wij, en vereerdet met ons de *korwaar* (het beeld dat den afgestorvene voorstelt). „Ja, dat heb

ik gedaan,"" was mijn antwoord; vroeger was ik een slaaf der zonde, maar de Heere Jezus heeft mij lief gehad, heeft mij gezocht, uit de verre binnenlanden (hij is geen Mansinammer, maar van den vasten wal) heeft hij mij hierheen gebracht naar het strand, waar de zendeling woont, om ons te leeren en ons den weg naar den hemel te wijzen, maar gijlieden wilt niet tot Jezus komen. Ik ben blijde, want ik geloof in Jezus en heb Hem lief. Hij heeft mij vrijgekocht met zijn bloed." Een ander maal bestrafte men mij, omdat ik vroolijk was, en zodoende den goeden wind zoude verjagen, en een derde maal knorden zij, omdat ik een plekje grond schoon maakte, waar we ons kamp wilden opslaan om te rusten en te eten, ook dit mocht niet, dit was weer in strijd met de adat. Toch mochten we elken dag Gods Woord lezen en bidden, zonder dat men ons belette of hinderde. Ook des middags baden David en ik, ieder voor twee bakken sago. (De Papoea's eten gemeenschappelijk uit een bak. Is de ploeg te groot voor één, dan verdeelt men de schafter in twee troepen, het gebed had dus ook voor de Heidensche aanzitters plaats). Des Zondags hebben wij rustdag gehouden en gelezen, gezongen en gebeden om Gods zegen."

Op de vraag „wie voorganger was geweest," was het eenigszins verlegen antwoord: „ik."

Bij een geduchten storm op de terugreis, was de bemanning der prauw bevreesd. De golven sloegen binnen, de prauw was eenigermate lek en door de hooggaande zee moeielijk te sturen. Zelfs David was bevreesd en vroeg hem of hij ook niet bevreesd was. „Bevreesd? wel neen! was zijn antwoord, kom laat ons zingen!" en ze zongen: „Scheepke onder Jezus hoede, met de kruisvlag hoog in top," en „Zegen, Heer, de vredeboden, ver van huis en vaderland." Beide liederen zijn, met verscheiden andere, in het Noerfoorsch door de zendingen vertaald. God hoorde hun gebed en bracht hen veilig terug.

Tot dusverre wat ik over Filippus heb mede te deelen. Zoo als hij, hebben we er niet veel onder onze Christenen. Dan, ook in anderen openbaarde zich de liefde en trouw des Heeren. Soms op het onverwachtst ziet men dat het zaad ontspruit, opgroeit, vrucht draagt. Daaraan dacht ik nog de vorige week, toen we dienaangaande weér eene treffende bijdrage ontvingen. Voor 25 jaren vond ik onder de vrijgekochte kinderen een jongetje *Saptoe* genoemd,

ten huize van Br. Jaesrich. Hij was uit het gezin van wijlen Br. Ottow. Die jongen was niet kwaad, maar buitengewoon onontwikkeld, zelfs naar den maatstaf gemeten, dien men bij deze kinderen mag aanleggen, lezen b.v. hebben noch Jaesrich noch ik hem kunnen leeren. Hij ging na het vertrek van J. naar Mansinam bij Br. Geissler, daar werd hij aangesteld tot koewachter en bleef, toen, na Geisslers dood, de kudde door vier zendelingen aangekocht werd. Toen hij voor ongeveer 10 jaren terugkeerde, bemerkten we dat het tijd werd dat de jonge man vrij kreeg van die bezigheid, zijne gezondheid was er te zwak voor. Inmiddels bespeurde ik, dat, zoo zijn vermogens ook al niet groot waren, er in zijn hart belangstelling voor den Heiland was en zijn levenswandel bevestigde dat. Zeer eenvoudig, maar toch blijkbaar met ernst kon hij bij gelegenheid den Papoeas eene vermaning geven over hunne gehechtheid aan hun *adat* en den aankleve van dien; hij werd ook op zijn verlangen na afgelegde belijdenis gedoopt, en van *hem* heb ik nooit droefheid gehad, dat ik hem gedoopt had. De vorige week was zijn sleepende ziekte zeer ernstig, eene hevige aanval van benauwdheid deed hem vreezen, dat zijn einde nabij was. Hij rustte niet, of de kinderen (onze Papoesche vrijgekochten) en zijne vrienden moesten tot hem komen, de eersten vermaande hij met ernst om te luisteren naar hetgeen hun geleerd werd over den Heer Jezus en hunne zaligheid; de laatsten dankte hij voor hunne vriendschap; hij beleed zijn geloof in den Heiland als in den Verzoener zijner zonde, en wenschte spoedig bij Jezus te zijn. Die wensch is nog niet vervuld, hij is nog onder ons en ik hoop dat hij nog wat bij ons blijft, volkomen genezing is wel niet meer te wachten, maar van dezen, schijnbaar zoo zwakken man gaat *kracht* uit; zijn invloed is op de jongens, die wél niet kwaad zijn, maar in wier hart het geloof zich nog niet in zijne kracht geopenbaard heeft, wel te bespeuren evenals die van Filippus. Ze zijn een zegen voor de anderen, ruwheid, barschheid, dat eigenaardig hardhoofdige dat zich vooral bij jongens op zekeren leeftijd ontwikkelt, niet het minst bij de wel eens zoogenaamde „*lieve Heidentjes*.” Het wordt gaandeweg beter. Ze zien voorbeelden in hun eigen landslieden en dat werkt.

Ik denk aan meer dan een, die uit den kleinen kring onzer Christenen heengegaan zijn met de goede belijdenis des geloofs, en met roem en prijs van Jezus liefde en genade. Daar was onze Margaretha, voor wie het Evangelie zich concentreerde in de gelijkenis

van het verloren schaap. Dat verloren schaap ben ik, was de belijdenis haar harten. Hoe treffend dat, toen zij in den vroegen morgen ontslapen was, de dagtekst op onzen scheurkalender wees op Lukas 15:5. Wat dunkt U van die jeugdige christenvrouw, ook den naam Margaretha dragende, eene teringlijderes, wier *laatste* uitgang, weinige dagen voor haren dood, was naar de naaivereeniging, die hier onder de zusters bestaat. Op de verwonderde vraag mijner vrouw, waarom de zieke zich zoo vermoeide, was het antwoord: ze hoorde *njonja* zoo gaarne *lezen* en wilde nog gezamentlijk *zingen*! Zoo zwak als ze was, moest ze toch nog naaiwerk hebben. Met bijzondere hartelijkheid nam ze afscheid van mijne vrouw, toen de vergadering uiteenging. Nog weinige dagen en het einde was daar. Ons kerkklokje had zoo even den Zondag ingeluid, toen zij inging in de ruste die er overblijft voor het volk van God. Haar laatste woord tot haren leeraar was: „ik zal u in den hemel niet vergeten.”

Nog veel zou ik hier kunnen bijvoegen van levenden, die het ware leven uit God zijn deelachtig geworden, van stervenden, van wier heengaan wij moeten getuigen: „mijn einde zij gelijk het zijne”, gelijk we dat op de *verschillende* zendingsposten ondervinden. *Betrekkelijk* spoedig mocht Br. Bink op Rhoon reeds zijnen eersteling doopen; de jongeling was eenigen tijd geleden te dezer plaatse, en maakte bij ons eenen aangenamen indruk. Hij heeft van het onderwijs van Br. van Balen goed geprofiteerd en het Evangelie is ook aan zijn harte geheiligd, zoover wij oordeelen kunnen.

Als een bewijs van den zijdelingschen invloed der Evangelieverkondiging tot verzachting van gemoed en zeden, nog het volgende ten slotte. De moord gepleegd op den Nederlandschen gezagvoerder Holland, door de bewoners der „Verraderseilanden”, Bosnikgroep, deed de ook hier wel bedwongen maar niet uitgeroemde moordzucht met kracht ontwaken. De *laxe* houding door den *toenmaligen* Resident van Ternate tegenover dit treurige feit aangenomen moedigde aan, zoodat een oud Hoofd van Mansinam, onder een nietig voorwendsel, eene tocht naar Amberbaken maakte, aldaar een gebrekkig meisje het hoofd afsloeg, en de moeder slavin maakte. Terugkeerende werd dit hoofd bij eene kannibaalsche danspartij, door de *vrouwen* rondgedragen. Een paar dagen daarna vraagt mijne vrouw aan eene Papoesche: „heb je ook meêgedaan aan dat gruwelijk dansfeest?” Antwoord: „Neen, *njonja*, ik *niet*, toen ik de prauw

voorbij zag komen, heb ik om die moeder geschreid, ik had haar lief (wij zouden zeggen, 'k had *medelijden*; het Noefoorsch kent slechts één woord om zachtere gevoelens aan te duiden) maar mijne moeder haalde me weg, dat ik de prauw niet meer zou zien, zeide dat ik gek was en vloekte den jongen die het me verteld had.

Ik meen de vraag aan 't hoofd van dit opstel in dien zin beantwoord te hebben, door de *feiten* te doen spreken, dat voor den Papoea het deelgenootschap aan het Koninkrijk der hemelen opgesteld is door de prediking des Evangelies.

Dat dit Evangelie *geschikt* is ook voor den Austraalneger bewijzen onze ervaringen, waarvan *enkele* proeven zijn meêgedeeld. Dat de bevolking als *zoodanig* nog zoo weinig geneigdheid toont om het Christendom aan te nemen, ligt niet aan hun *onvatbaarheid*, maar aan andere oorzaken, waaronder ik vooral reken de gehechtheid aan andere voorvaderlijke zeden, bijgeloof en zondeliefde.

Dat nochtans ook uit dit volk zullen vertegenwoordigd zijn „bij de groote schare uit alle geslachten, talen, tongen en natiën die het Lied des Lams zingen,” daarvan zijn reeds de bewijzen aanwezig, en dit geeft ons moed om voort te gaan, ook bij veel teleurstelling.

Bethel op Manaswarie, 30 Nov. 1889.

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS DER ZENDING
IN DEN N.-I. ARCHIPEL, 1816—1875,

DOOR

Wijlen Dr. J. P. ESSER,

Zending onder de Madoereezen op Oost-Java.

Het hier volgende is van de hand van wijlen Dr. J. P. Esser, zendingeling op Madoera. Tijdens zijn leven kwamen er van zijne hand steeds eigenhandige berichten aangaande zijnen arbeid, die aan de lezers van het Orgaan van het Java-Comité wel bekend zijn, en die ook reeds om den excentrieken vorm gaarne gelezen werden. Even belangrijk als die berichten, en van eenige letterkundige waarde, is de novelle die Dr. Esser aan de redactie van Eigen Haard aanbood, en die door haar in 1882 in hare kolommen opgenomen werd. „Sarim en Kansina. Eene schets uit het Madoereesche dorpsleven, door J. Claerenbeeck,” zoo was de novelle getiteld; en op eene aangename wijze wordt daar een stuk ethnologie behandeld, zooals weinigen dat verstaan.

Het hier volgende is een fragment uit de studiën van den heer Esser op het gebied van de Zendinggeschiedenis, welke, zooals aan zijne vrienden bekend is, reeds aan de Academie door hem met vrucht beoefend werd; zonderling genoeg werd hem toen niet toegestaan naar zijnen wensch te promoveeren op eene dissertatie de zendinggeschiedenis betreffende.

Een fragment is het, zoo zeggen wij, en wij zeggen het met weemoed; want er was wel iets aan gelegen, ware dit in zijne hand een geheel geworden, al was het alleen om de bronnenstudie, die er aan is ten koste gelegd, gelijk men zal kunnen opmerken.

Hartelijke dank komt aan Mevrouw de weduwe Esser—Hovy

toe, die uit de nagelaten papieren van den heer Esser dit fragment wel heeft willen afstaan voor meerdere bekendheid, en ten nutte dergenen, die in dit onderwerp belangstellen. Aan zijne vrienden, en Esser had er velen, doet zij hiermede een zeer gewaardeerden dienst.

S. ULFERS.

Rotterdam, 19 Mei '90.

I.

MOEILIJKHEDEN.

„De oogst is wel groot, maar de arbeiders zijn weinigen.” Dit woord van den Heer tot zijne discipelen gesproken, toen Hij met ontferming bewogen de groote menigte zag, die Hem volgde, wordt in onze Oost bewaarheid. — Wanneer wij eene zendingskaart voor ons nemen en onze blikken daarover laten gaan, zien wij met smart hoe, van het grootste deel onzer aarde, de bewoners met het Christendom en zijne zegeningen nog gansch onbekend zijn. Bijna gansch Afrika zucht nog onder de gruwelen van het heidendom, en Azië, de aloude bakermat der beschaving, is nog voor het grootste deel verstoken van de waarachtige beschaving, de verlichting des Evangelies. Hoe vele millioenen! En hoe weinigen die daar heengaan om de blijde boodschap des heils te verkondigen!

En op Azië ziende, denken wij allereerst aan onze koloniën. Moge het Mohamedanisme al niet op ééne lijn te stellen zijn met het heidendom, voor den zendingsvriend hebben deze landen dezelfde beteekenis als die der heidensche natiën. Ook hun moet het *Evangelie* gebracht naar luid van het bevel des Heeren. Vijf-en-twintig millioen zielen zijn daar nog onbekend met den vrede, ook voor hen door het Engelenkoor op aarde verkondigd. Reeds meer dan 250 jaren is de heerlijke taak dier verkondiging aan Nederland opgedragen; en ofschoon het meer dan twee eeuwen lang stoffelijke welvaart door het bezit dier gewesten genoot, is het nog altijd duister in de harten der kinderen van het land der zon.

Groot is deze nationale schuld. Maar hetgeen geschied is, is geschied. Doen wij kinderen meer dan onze vaders? Dit is thans voor ons de vraag. Ach, schaamte moet ons aangezicht bedekken, want ook wij hebben gezondigd. Is het aantal zendelingen en door hen tot

den arbeid toegeruste inlandsche predikers al toegenomen, wanneer wij het aantal predikanten in Nederland vergelijken met de weinige arbeiders in de heidenwereld, wat moet dan wel de klacht zijn daarginds, bij de klacht, die men hier verneemt over het toenemend aantal vacatures. Het is waar, de gevaren en bezwaren van het werk zijn niet gering; het is te verklaren waarom zoo weinigen begeerte daartoe toonen. Van welken aard die zijn leert de rijke geschiedenis op dit gebied te over. Men denke slechts aan Kam. in 1812 met Brückner en Supper afgevaardigd om in de Molukken te arbeiden. Craandijk schrijft daarvan: „Welk een arbeidsveld! En welk een arbeid! 't Was de rechte man op de rechte plaats. Reizen was zijn lust, Evangelieverkondiging zijn leven. Met behulp van eenige inlanders bouwde hij zelf een kleinen schoener, dien hij met stoutmoedige varengasten bemande en hij zelf was de stoutste van allen. Wat zag men vaak het ranke vaartuig de wilde golven trotseren. Hoe menigmaal schoot een kleine scheepsboot, met dien man in het witte buisje en zijn beide roeiers tusschen de klippen en kleine eilandjes heen, de gevaarlijke branding door” 1).

Treft ons hier het moeilijke van het reizende leven des zendinglings, ginds zien we treurige, eentonige, afmattende ellende. Van Timor luidt het (blz. 125 van boveng. boekje):

„Daar komt een vreeslijke eentonigheid in de zending op Timor! Opgeleid, afgevaardigd, aangekomen, ziek geworden, gestorven!” — En wie kent niet de bloedige geschiedenissen van 1859, den moord aan de Rijnsche zendelingen op Borneo gepleegd 2).

Deze moord werd gepleegd 7 Mei op last van den Sultan Hidajat, die de Dajakkers met zwavelregen bedreigde, zoo zijn bevel niet werd uitgevoerd. — Doch genoeg om te doen zien dat de discipelen van Paulus, den heidenapostel, niet anders te wachten hebben dan hij zelf heeft ondervonden. „In reizen menigmaal, in gevaren van rivieren, in gevaren van moordenaars, in arbeid en moeite, in waken menigmaal.” In het jaar 1860 werd te Liverpool een conferentie over de zending gehouden. Onder de daarbij behandelde onderwerpen behoorden ook de oorzaken van gebrek aan deelneming en belangstelling in de zending. Dr. Tidman zeide o.a. het volgende:

1) J. Craandijk, Het Nederl. Zendelinggenootschap, blz. 94.

2) « De moord op Borneo », door den zendeling Zimmer, 1870.

„The church at home has not done its duty to our missionary brethren abroad, we have not sufficiently considered their difficulties and discouragements, not sufficiently prayed for their prosperity and success; and therefore sin lies at our door, which no parade about our liberality and zeal will by any means counter-balance” 1).

Eene andere beschuldiging was dat de leeraars en predikanten geen warm hart voor de zending hadden, hetgeen op de belangstelling der gemeente, vooral der rijke leeken, verlamvend werkte 2). Men achtte het wenschelijk dat de christenen van hunne jeugd af eraan gewend werden den ijver voor de zending op ééne lijn te plaatsen met andere christelijke deugden en dat daarom onderwijs in zendingsgeschiedenis aan de kinderen zou gegeven worden. — En wat de bidstonden voor de zending betrof, hoe weinig, klaagde men, worden ze gehouden! Er waren toch voorbeelden van, dat na het houden van bidstonden het getal zendingkweekelingen vermeerderde. En hoe weinig gemeenschap bestond er tusschen de moedergemeente en den zendeling! Wel wilde men nog berichten van den zendeling hebben, maar van hetgeen in de gemeente in het vaderland gebeurde werd de zendeling niet op de hoogte gehouden, hoewel dit toch zeer den band zou versterken. Vooral wenschte men onder de studenten in de theologie meer bekendheid met de zending. Kolleges daarover zouden den professoren bij hunne werkzaamheden misschien te zwaar vallen. Echter zouden enkele lezingen over dit onderwerp, door bekwame mannen, in een waarlijk dringende behoefte voorzien; dan zouden ook vanzelf later predikanten meer belangstelling toonen, en hunne gemeenten daartoe opwekken 3). Men weet dat ten onzent door de studenten-vereenen Eltheto, sedert eenige jaren, hierin het initiatief is genomen.

1) Conference on missions, held 1860 at Liverpool. By the secretaries to the conf. London, John Nisbet and Co., pg. 52. «De gemeente in het moederland heeft haren plicht niet gedaan tegenover onze broeders zendelingen daarbuiten; wij hebben niet genoeg aan hunne moeielijkheden en teleurstellingen gedacht, niet genoeg voor hen gebeden om voorspoed en zegen; en daarom rust eene zonde op dit huis, waartegen al de vrijgevigheid en de ijver, die wij zoo prachtig kunnen tentoonstellen, in de verste verte niet kunnen opwegen.»

2) Blz. 60—62, Dr. Whiting in boveng. werkje.

3) Conference enz., blz. 90—94.

Een ijverig gebruik van de pers zou zeer de belangstelling verhoogen, vooral moest men echter daarbij toezien, wat uit de berichten der zendelingen aan 't publiek werd medegedeeld. Alles daaruit was daarvoor toch niet bestemd noch geschikt. Ten slotte kwam alles neer op: gebrek aan geloof, gebed en milddadigheid. Men moest niet bedelen om giften, dit was het rechte niet, de gemeente behoorde besef te krijgen van haar schuld, zij moest leeren gelooven dat de taak der zending door haren Heer haar was opgelegd, dat zij door die te vervullen haar geloof moest toonen, dat zij branden moest van ijver om de blijde boodschap, haar levensvoorwaarde, ook aan anderen mede te deelen, dan zou een krachtig gebed den zendeling schragen, het gebed in de binnenkamer zoowel als in de bedehuizen. De belangstelling moest door de zendingvrienden, met alle geoorloofde middelen worden opgewekt, dan zouden de gaven van zelve toestroomen. Men pleegt het zendingswerk als iets buitengewoons te beschouwen, alsof het niet het natuurlijk uitvloeisel was van gezond geestelijk leven. Het was daarom dat ouders, die zonder aarzelen hunne zonen als ambtenaar of officier naar Indië lieten vertrekken, vele bedenkingen en bezwaren opperden tegen hun gaan als vredeboden en verkondigers des heils. Indien men de zending in de gemeente als even gewichtig, zoo niet gewichtiger, beschouwde als het onderhouden der armen bvb., dan zouden rijke christenen meer wegleggen voor deze zaak. En indien dan in verre landen gemeenten uit de heidenen gevonden werden, zoo klaagde men verder, wie dacht er aan voor hare opbouwning en toeneming te bidden; waar was de gemeenschap des gebeds onder de geloovigen en hare groote macht? Deze en dergelijke zaken werden in bovenbedoelde bijeenkomst te Liverpool genoemd als zoovele oorzaken van den geringen ijver voor de zending. Is het gewaagd het daar gesprokene heden ten dage aan te wenden als maatstaf ook in ons vaderland?

Het tegendeel schijnt veeleer het geval. Of mogen ook wij niet, behoudens loffelijke uitzonderingen, de vraag doen, waar het geloof is onder ons, dat geen oogenblik aarzelt om zijne blijde boodschap mede te deelen en uit te gaan om het Evangelie te verkondigen? Waar het gebed, het krachtige, innige gebed om arbeiders en om steun voor hen, die reeds arbeiden? Waar de blijken van de

christelijke milddadigheid, die, als de rok gevraagd wordt, ook den mantel geeft?

Werkelijk bestaat op het oogenblik in Nederland geen enkel behoorlijk Zending-instituut. Agenten zijn noodig om de vereischte gelden bijeen te brengen, en nog klaagt elke vereeniging over tekort. ¹⁾ De tabel der bidstonden der afdeelingen van het Nederl. Zend. genootschap toont meest overal flauwheid. Slecht bezoek is bijna bij alle bidstonden merkbaar, tenzij daarvoor predikatie in de plaats wordt gesteld. Jongelieden bieden zich zelden aan om zendeling te worden, ze worden dikwijls bij advertentie gevraagd, en ook bij ons zijn er vele ouders tegen dat hun zoons zendeling worden. Slechts één student in de theologie (Kicherer) heeft zich, voor zoover mij bekend is, tot dusver aangemeld, en dat wel wel in den eersten tijd van het genootschap. ²⁾ Op geringe uitzonderingen na, is de zendingslectuur niet uitstekend en weinig gewild. Er is geen gevestigde opinie bij de voornaamste christenen in den lande hoe de zending behartigd moet worden. Ds. Gunning verlangt streng wetenschappelijke kennis, anderen een minimum daarvan. ³⁾ Vrouwenarbeid in zendingsscholen is nog geheel onbekend, ofschoon de school van Dr. Muhlneckel (uitgezonden door de Vereen. Zendeling-werkman) te Batavia 1852—62 in hare vruchten aanmoedigend genoeg was. Zending van geneeskundigen is in ons land evenmin bekend. Eene eigene zendingsspers ontbreekt. Traktaten en andere kleine geschriften zijn nog onbeduidend in aantal. Colportage wordt in Indië niet aangewend. Aan de akademie is geen leerstoel voor de zending. Voorwaar, ook bij ons ligt de zonde aan de deur. Wel is waar hadden van het jaar 1609 af onze vaders er zich op toegelegd het Evangelie in de O.-I. bezittingen te verspreiden. ⁴⁾ Het ontbrak in die dagen aan de overtuiging niet dat de Europeesche christenen in Indië aanspraak hadden op

¹⁾ Vgl. de rede van Ds. Cramer, ter gelegenheid van de jaarvergadering in 1868 door de Utrechtsche Zend.-Vereen. gehouden. Berichten v. d. jaar blz. 81.

²⁾ Thans ook de heer Moulijn.

RED.

³⁾ «De Rijnsche Zending», tijdschrift voor de belangen der Rijnsche zending, 1874, blz. 37.

⁴⁾ Wij onthouden ons thans van eene beoordeeling van het werk der Compagnie ten deze, en wenschen hier zelfs geen geschiedenis in te leveren. Belangrijke bronnen daarvoor zijn o. a. Valentijns beroemd werk. Neurdenburg: «geschiedenis tegenover kritiek». Veth: «Het christendom in onze overzeesche bezittingen».

de zorg der Compagnie voor hunne geestelijke belangen en dat tevens de heidenen met het christendom moesten worden bekend gemaakt. Hiertoe werden de noodige predikanten uitgezonden. Maar een aantal bezwaren drukte het werk. Het ontbrak aan een vast plan en aan kennis van zaken. Veel hing af van de wisselende gezindheden en inzichten der Bewindhebbers, en dikwijls werd ook door zuinigheid de wijste bedrogen. Sommige voortreffelijke inrichtingen gingen daardoor te gronde, men denke slechts aan het Seminarie van den Gouverneur v. Imhoff, omstreeks 1734. Het werk moest gedaan worden, maar vooral niet te duur. Het aantal predikanten was veel te gering en hun geschiktheid liet soms te wenschen over, bij wijlen werd, naar men verhaalt, aan de predikanten eene zekere som ter hand gesteld als doopgeld, om den ijver aan te wakkeren. En toen de Compagnie ten val neigde en hare winsten afnamen, werd het eerst op kerkelijke zaken bezuinigd. Het gevolg bleef niet uit. De toestand der Inlandsche gemeenten werd hoe langer hoe treuriger. Verwaarloosd, verlaten en vergeten hielden vele op te bestaan, bewaarden de overblijvende alleen de christelijke vormen. De zaken werden met droefheid gezien. Wakkere mannen wilden het gestaakte werk der Compagnie weder opnemen. In 1772 schreef een genootschap „*Dei gloriae et hominum salutis*”, opgericht met het doel om het Evangelie onder de heidenen te verkondigen, een prijsvraag uit om voorlichting, doch zonder gevolg. Twee jaren later deed de Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem hetzelfde. Drie antwoorden, van P. Hofstede, Van Nuys Klinkenberg en Van Vollenhoven kwamen in, waarvan het laatste met zilver, het eerste met goud werd bekroond.

Het antwoord van den Rotterdamschen koopman Van Vollenhoven echter zou thans wellicht de meeste goedkeuring wegdragen ¹⁾. Dit was een eerste stap, hoewel het toen nog tot niets degelijks kwam. — Den 10^{den} December 1797 werd het initiatief genomen tot oprichting van een Zendelingenootschap, ten huize van den Rotterdamschen predikant Verster. In die moeilijke dagen zijn daar tot dit werk des vredes mannen verzameld, op aansporing

1) Men vergelijke over die prijsvragen en hare beantwoording: Neurdenburg « Geschiedenis tegenover kritiek, » blz. 121 vv.

van Christenen onder de vijanden. Het is een bekende zaak dat Nederland toen ter tijd in een oorlog met Engeland was gewikkeld. Johannes Theodorus Van der Kemp kwam met een brief van het Londensch genootschap over, om de Christenen in Nederland op te wekken tot deelneming aan 't werk der zending. Deze Joh. Theod. v. d. Kemp, zoon van een Hollandsch predikant, was na een moeitevol en avontuurlijk leven, als zendeling aangenomen door het Londensch genootschap opgericht in 1796. Jodocus Heringa, Abraham Rutgers en Van der Roest waren onder degenen, die het eerst tot het Nederl. Zendinggenootschap toetraden, al welks beginselen in 1799 werden saamgevat in de woorden: „Het Evangelie van Christus overeenkomstig de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds en de Twaalf Artikelen des geloofs, eenvoudig en oprecht in de harten der Heidenen te planten.” Die beginselen zijn artikelsgewijze in de „Mededeelingen van het Nederl. Zendinggenootschap” te vinden. Aldus begonnen heeft het Genootschap gearbeid tot het jaar 1859. Ook zijne geschiedenis, die boekdeelen zou kunnen vullen, kan hier veilig achterwege blijven. Zijn arbeid toch is geen moeilijkheid voor de zending geweest. Integendeel, dat 's Heeren zegen er op rustte is duidelijk in de Minahassa en op Amboina gebleken; de Javaansche en Timoreesche gemeenten kunnen getuigen, dat zijn werk vrucht heeft gedragen, zij het dan ook niet overal even schoon en overvloedig. In 1859 evenwel gingen stemmen op, volgens welke het Rotterdamsch Genootschap zijne beginselen verzaakt had. Er waren, zeide men, bestuurders en kweekelingen, die de Twaalf Artikelen des geloofs niet meer konden onderschrijven. Een strijd ontbrandde, waarover men in de Kerkelijke Courant en de Heraut van 1859 en de volgende jaren verscheidene artikelen vinden kan. Het resultaat was het uitreden van enkele bestuurders en kweekelingen en de oprichting van nieuwe vereenigingen, met name de Utrechtsche en de Rotterdamsche zendingsvereeniging. Men weet trouwens dat het niet bij deze twee nieuwe vereenigingen gebleven is, en ons kleine land er ettelijke meer telt. Behalve de drie genoemde heeft men nog het Java-Comité, de studenten-vereen. Eltheto te Utrecht ¹⁾, de Ermelosche, Christelijke Gereformeerde, Nederlandsch Gereformeerde,

1) Het doel dezer vereeniging is meer de beoefening der zendingswetenschap. RED.

Doopsgezinde, Luthersche Zendingvereeniging en eindelijk de Hulpvereeniging der Rijnsche zending en de vereeniging voor Egypte. Immers, al werd later beweerd ²⁾, dat het Genootschap tot zijne oude inrichting was teruggekeerd, goede zendelingen leverde, de al te vrijzinnigen ontslagen, en andere bestuurders gekregen had, de breuke bleef.

Wij zullen geen oordeel vellen over den gevoerden strijd, noch over de wijze waarop die is gestreden, het resultaat doet zijnen nadeeligen invloed overal gevoelen. Al is de werkkring uitgebreid door vermeerdering van uitzenders, de belangstelling is verdeeld en de noodige ondersteuning wordt ook gemist. Men denke aan de scholen in de Minahassa en het tekort, dat bij elke vereeniging telken jare eer grooter wordt dan afneemt. Bovendien was het na den strijd van buiten in den boezem van het Nederl. Zendinggenootschap niet altijd even rustig. Vergenoegde zich de zending Ten Zeldam Ganswijk met het vragen van zijn ontslag uit een dienst, dien hij, naar zijn oordeel, niet langer mocht waarnemen, de heer Harthoorn viel het werk der zending zelf aan in zijn geschrift: „De evangelische zending in Oost-Java.” Dat werk der zending was, volgens laatstgenoemde, een overplanten van kerkelijke vormen, zonder dat het eenige vrucht opleverde voor de bekeering en beschaving van den inlander. Zijn strijd was voornamelijk tegen de methode gericht; hij was van oordeel dat den Javaan nog het noodige onderwijs ontbrak om met vrucht te kunnen hooren naar de verkondiging van het Evangelie. Over de beteekenis van zijn aanval zullen wij nader spreken, genoeg zij het hier te vermelden, dat de zending daaronder veel heeft geleden en menig hart daardoor van haar afkeerig is geworden ³⁾.

Toen Harthoorns geschrift met een voorrede van Dr. A. Pierson het licht zag, sloeg velen de schrik om het hart dat het gansche werk der zending vergeefsch was. Een reeks van verweerschriften kwam hierdoor in de wereld, waarvan Neurdenburg „Geschiedenis tegenover kritiek”; Voorhoeve „de Evangelische zending op Oost-Java”; Graafland „Wat is waarheid ten aanzien der zending in de Minahassa?” Jansz „Java's zendingsveld naar Harthoorn's beoordee-

2) Vgl. Berichten der Utrechtsche Zend.-vereen. 1861: 1—5.

3) Men vergelijke over dezen strijd de Mededeelingen van het Nederl. Zend. Gen. 1863, blz. 892.

ling", Niemann „Bijdrage tot de geschiedenis der verbreiding van het Christendom", wel de voornaamsten zijn. Harthoorn herhaalde zijn aanval in een tweede werkje: „Oude grieven en nieuwe bewijzen." Van de verdedigers bepaalde Neurdenburg er zich voornamelijk toe aan te toonen, dat Harthoorn nooit aan eenige methode was gebonden geweest door de Bestuurders van het Genootschap (een hoofdgrievig van Harthoorn was namelijk dat men nog geheel onbekend was met den Javaan, en het bestudeeren van dezen zou, naar hij meende, veel moeite en tijd vereischen), dat hij zich zeer goed aan de studie van den Javaan had kunnen wijden, mits hij zich maar altijd op de bereiking van het hoofddoel hadde toegelegd. Graafland betoogde dat hij van de Minahasse zonder kennis van zaken sprak; Jansz dat hij uit enkele bijzonderheden algemeene gevolgtrekkingen maakte, zonder het minste recht, bovendien bij voorkeur de schaduwzijde der zaken in 't oog houdend.

Doch niet alleen in Nederland, ook in Indië zelf staat veel der zending in den weg. Ten eerste bestaat de maatschappij er uit twee scherp afgescheiden groepen, de Inlandsche en de Europeesche. De bestanddeelen der eerste zijn velerlei, de inboorlingen van den Archipel vormen vele volksstammen, welke volstrekt niet op ééne lijn zijn te plaatsen of naar denzelfden maatstaf zijn te beoordeelen. De Javaan en de Papoea, de Ambonees en de Balinees leveren gansch verschillende moeilijkheden en aanknoopingspunten voor de verkondiging van het Evangelie. Reeds Java op zich zelf telt verschillende volken, onderscheiden in aard en gewoonten en vooral ook in de taal. Behalve de eigenlijke Javanen vindt men er immers de Soendanezen, Madoerezen, Maleiers enz. Staan we even bij de twee eerstgenoemde volken stil. De Javaansche stam, verreweg de meerderheid uitmakende, vertoont duidelijke bewijzen van achteruitgang, tengevolge van gebrek aan leiding, kwade voorbeelden, druk en overheersching, door het Islamisme vooral ¹⁾. Schuts zegt in zijn „Die Mission auf der Insel Java," blz. 32: „Der Javane ist schüchtern und eingezogen, lakonisch in seinen Ausdrücken, behutsam, sogar furchtsam." Deze vrees (gevolg der drukkende overheersching) maakt den Javaan onverschillig, achter-

1) Münnich, « Opleiding van Java's bevolking tot Christelijke beschaving. » 1818, blz. 10-15 enz.

dochtig en doet hem slinks voor den dag komen en dooft alle gevoel voor hoogere dingen uit¹⁾.

De hedendaagsche Javaan is goedaardig, in sommige gevallen, verslaafd aan spel en opium; onbezorgd voor de toekomst en daarom weinig arbeidzaam. Echter is de beschuldiging van traagheid onverdiend. Schuts (oud zendeling) zegt hierover in zijn reeds aangehaald werk: „Die Europäer beschuldigen ihn gewöhnlich der Trägheit. Eine solche Beschuldigung ist im Allgemeinen nicht gegründet und besteht nur im Munde derjenigen, welche auf Kosten seines Schweizes leben und ihn vollends ausbeuten möchten. Der Javanese arbeitet langsam, aber arbeitet beständig.” Dit langzaam arbeiden staat misschien min of meer in verband met zijne mindere verstandelijke ontwikkeling. Harthoorn zegt hiervan: ²⁾ „De Javaan begrijpt zich zelf niet, hij verstaat den zin zijner eigene woorden niet. Het is niet gemakkelijk uit de Javaansche denkbeelden wijs te worden. Evenwel ontbreekt het hem niet aan vatbaarheid, daar zijn geheugen zeer trouw is en hij groote vatbaarheid heeft in 't nabootsen ³⁾. Onder de goede hoedanigheden van den Javaan behoort zijne trouw, en dankbaarheid voor goede behandeling ⁴⁾, en misschien zijne gehechtheid aan de *adat*, d. w. z. voorvaderlijke zeden en gewoonten, voor zooverre deze niet, zooals beweerd wordt, veeleer is toe te schrijven aan gebrek aan energie en gemakzucht. Hoe het zij, deze *adat* is eene machtige heerscheres in het Indische leven en zeker een van de grootste moeilijkheden, waarmede een zendeling heeft te worstelen ⁵⁾. — In het huiselijk leven van den Javaan vindt de zending ook geen aanknoopingspunt. Deze beschouwt zijne vrouw als een ding, een meubel waaraan geen gebrek is in 't land, dat hem dient voor zijn gemak; vooral ook als artikel van weelde.”

Daar eerlijkheid en goed vertrouwen bij hen schaarsch zijn, zoo kunnen de Javanen weinig kostbaarheden als teekenen van

1) Vergelijk Voorhoeve, « De Evangelische Zending op O.-J., » blz. 24 enz.; Harthoorn's « Christelijke stemmen, » Dl. VI, blz. 193; Jansz, « Java's Zendingsveld, » blz. 47 en 91.

2) Harthoorn, « De zending op Java en meer bepaald de Malangsche zending. »

3) Vgl. Munnich t. a. p.

4) Schuts t. a. p., blz. 35.

5) Neurdenburg, t. a. p., blz. 208.

rijkdom in huis hebben, maar het is hun geoorloofd verscheidene vrouwen te hebben, mits zij haar kunnen onderhouden. Wat het huwelijk beteekent in dezen toestand der maatschappij is duidelijk. Volgens het Boeddhisme is de man voor de vrouw een halve god, zoodat hij matig moet zijn en recht doen den Heer, de vrouw daarentegen slechts haar man heeft te behagen. Plaatst in zeker opzicht het Mohammedanisme de vrouw al op ééne lijn met haren man voor God, dit is toch niet in het volksleven doorgedrongen, daar nog menigmaal de Javaan tot zijn vrouw zegt: „Wat behoeft gij te vasten, daar ik zulks reeds doe?” ¹⁾ Inderdaad is zijn godsdienst, in naam Mohamedaansch, eene vermenging van echt heidendom, Hindoeïsme en de leer van den valschen profeet. ²⁾ Harthoorn, „Oude grieven en nieuwe bewijzen,” blz. 132, schrijft: „Want nog heden ten dage is het een zeker bewijs hoe diep het Hindoeïsme, ofschoon onbegrepen, nog onder het volk leeft, dat er Javanen zijn, die leeren: zee en berg, mensch en God, 't is alles bij mij, d. i. in mijn gedachten. Allah en het reine niets is hetzelfde, zeggen vele geleerden. De rijst, het dagelijksch voedsel is Allah, zegt de menigte en haar leven bewijst, dat zij het gelooft. Welk een begripsverwarring, welk een gedachteloos napraten van philosophische, theologische klanken, welk een lage aardschgezindheid hechten zich aan dit woord! Ga nu maar zitten en breedvoerig uiteenzetten wie Allah is, de Javaan zal u niet tegenspreken, maar hij blijft aan zijn geesten getrouw, of wel, hij maakt van uw Allah en Jezus geesten, van de andere niet onderscheiden, en van uw: „Onze Vader” een tooverformule ³⁾.

Het offeren aan gewaande geesten is nog tot in de steden verspreid. De Koran, slechts een weinig onder de priesters gelezen, is voor het volk een gesloten boek. De oorspronkelijke godsdienst

1) Harthoorn, « De Javaan en zijne vrouw. » Bijblad der « Chr. Stemmen, » Dl. VI, en Brumund, « Berichten over de Evangelisatie op Java, » blz. 58.

2) Munnich t. a. p., « Mededeelingen van het Nederl. Zendinggenootschap, » jrg. 1870, blz. 180; « Geschiedenis der godsdienstige verandering op Java. »

3) Vgl. verder, behalve het vroeger aangehaalde: « Evangelieprediking op O. J., » door Ten Zeldam Ganswijk, blz. 89—121; « De Mohamedaan, Javaan en Christen-Javaan, » door Harthoorn, blz. 183—221; « Mededeelingen, » 1865, blz. 174, door Poensen, over de verschillende sekten; « Mededeelingen, » 1864, blz. 214—216, vooral Veth's « Java » niet te vergeten.

of eeredienst op Java zal wel bestaan hebben in de vereering der bezielde natuur en der afgestorvenen (*Schamanisme*, vgl. Schults: „die Mission,” etc.) natuurdienst en geestenbezwering. Een meer ontwikkeld pantheïsme, uit Hindostan afkomstig, werd aangenomen, omdat de overwinnaar, die het bracht, een gunsteling was der goden. Zoo ging het ook met den Islam. Men liet het Hindoeïsme niet los, maar voegde er eenvoudig bij hetgeen de Islam leerde. Weetheiligheid en werkheiligheid, *Ilmoe* (leer) en *Pertikel* (ceremonie), ziedaar den hoofdinhoud van den tegenwoordigen godsdienst. Deze *Ilmoe* bevat allerlei Hindoesche en Arabische wijsheid; spreuken, tooverformulen, enz. De *Pertikel* bestaat uit offeranden, gebeden, besnijdenis, het bezoeken van graven en andere uiterlijkheden. Het hoogste geluk voor den Javaan is weder mensch te worden na zijnen dood, natuurlijk in een' beteren toestand dan voorheen. De vrucht van dit alles is volslagen onkunde, valsche begrippen omtrent alle hoogste dingen, ingeworteld bijgeloof en vooroordeel, gehoorzaamheid aan de priesters, onverschilligheid omtrent het bovenzinnelijke, onderworpenheid aan een blind noodlot, dat den naam van Allah draagt ¹⁾. Doch het was en is ook op Java niet alles schaduwzijde. Niet alle Javanen zijn sluwe drijvers of houden het Evangelie voor *Ilmoe*. Vele Javanen, soms zelfs *santries* (geestelijken), hebben veel behagen in een gesprek over godsdienstige onderwerpen, over God, eeuwigheid, zonde, bekeering enz. Oschoon hunne denkbeelden over de een of andere zaak soms zeer afwijkende en vrij zonderling zijn, wanneer men maar den rechten toon kan treffen en zich in hun gedachtengang verplaatsen, dan kan men over 't algemeen, tot op zekere hoogte, wel met hen voortkomen ²⁾.

Nauw verwant met den Javaan is de Soendanees, bijna gelijk in karakter, doch op een lager trap van ontwikkeling. De onkunde is onder de Soendaneezen grooter en gaat gewoonlijk gepaard met bijgeloof. Echter nemen zij getrouwer de voorschriften van den godsdienst in acht en het gehalte is onder hen over het algemeen beter. Matigheid, eenvoudigheid en hulpvaardigheid zijn hun eigen,

1) Jansz, « Java's Zendingsveld, » blz. 16.

2) Vgl. Veth: « de Hollander », orgaan van de Nederl. Zendingvereeniging 1860 blz. 31, 1861 blz. 151 en vooral Coolsma's « Voorlezingen over West-Java ».

zij hebben grooten eerbied voor hun meerderen in rang en jaren, en zijn toch minder slaafsch en kruipend. Hun taal is niet zoo ontwikkeld en minder rijk aan Sanskritsche bestanddeelen. ¹⁾ Van het Mohamedanisme kennen de Soendaneezen niet veel meer dan enkele uiterlijkheden. Voor de besnijdenis bv. is geen vaste leeftijd aangenomen, ook vragen zij niet waarom zij geschiedt, het is eenvoudig eene gewoonte. De geestelijkheid heeft echter grooten invloed, gesterkt en gevoed door de jaarlijks toenemende Mekka-gangers of Hadjis. ²⁾ Hun eigenlijk geloof hecht aan tallooze booze geesten in lucht, aarde, water, waaraan zij ongemakken en rampen toeschrijven. Hunne geestelijken vormen een welgeordenden priesterstand, met een opperpriester aan het hoofd; doch om priester te worden behoeft men hoegenaamd geen theologische opleiding genoten te hebben. ³⁾ De invloed der hoofden is ook zeer machtig. Grashuis schrijft daarvan: „Stond het volk niet onder dien invloed, dan zou onze arbeid veel meer vruchten opleveren, ten minste ons gehoor zou grooter zijn en ook de scholen zouden meer bezocht worden.” ⁴⁾

Een gansch ander terrein hebben wij te overzien, wanneer we ons begeven naar de Minahassa van Menado, naar het bloeiend Celebes. Thans behoort de grootste helft der bevolking tot de Christengemeenten. Maar hoe was het, toen de eerste zendeling daar voet aan wal zette? Hoe is het nog in vele dessa's gesteld? Wie of wat is Alfoersch? Troffen wij op Java een zonderling mengsel aan van godsdiensten, waaraan het Mohammedanisme een uitwendigen vorm gaf, gansch anders was het hier. De Alfoer was volslagen heiden. Heidensche priesters bestuurden zijne offers en het koppensnellen was er in zwang. Leugen en bedrog is een volkszonde, heerschen vooral onder de priesters; diefstal niet alzo, hebzucht is geen hoofdgebrek in den Alfoer. Dronkenschap evenmin; en ook hoererij was onder de Alfoeren, nog niet door aanraking met anderen besmet, niet gewoon. Moordzucht en echt-schending zijn twee voorname ondeugden onder hen. Vriendelijkheid

1) Vgl. Veth, « de Hollander », Orgaan van de Nederl. Zendingvereeniging 1860, blz. 31; 1861, blz. 151 en vooral Coolsma's « Voorlezingen over West-Java. »

2) Orgaan der Nederl. Zendingvereeniging 4e en 5e jaarg., blz. 5 en 73.

3) Idem, vgl. Zendingvereeniging 1854.

4) Orgaan 1870.

en vrijmoedigheid zijn hun onbekend en voor liefde en vriendschap hebben zij geen woord, dewijl de denkbeelden hun vreemd zijn. ¹⁾ Zij vereeren, voor zoover heidenen, hunne voorouders, boomen, dieren, welke zaken zij *pamali* noemen. ²⁾ De Alfoer kent zijne goden in alles. Zijne gebeden zijn gewoonlijk om welvaart op aarde en bewaring voor ongelukken. Daarom hebben zij ook vele priesters in verschillende klassen verdeeld. De opperpriester, van welke er soms 40 bij het offeren verzameld zijn, is de *walian*. De Alfoer heeft voor alles zijn priester; voor zijne dooden, het openen der rijstvelden enz.; en zij worden naar hun rang goed onthaald. ³⁾ Het ligt dus in den aard der zaak, dat de zendelingen van hunnen tegenstand te lijden hadden.

Onder de volken nog niet door den Islam bewerkt en daardoor gemakkelijker voor het Evangelie te winnen ⁴⁾ behooren ook de Papoeas. De bezwaren onder hen zijn van anderen aard. Het doodelijk klimaat van Nieuw-Guinea nog daargelaten, levert de schuwheid en wildheid, de toestand van geheele onbeschaamdheid van dezen volksstam vele hinderpalen op. Het schijnt een stam der Austral-Negers te zijn, woest en ongevormd, waar bloedwraak en slavenhandel heerschende zijn. Zij zijn traag, onbekend met den landbouw en leven van den handel in schildpadden enz. Hun godsdienst is geheel heidensch. Op de westkust alleen in naam Mohammedaansch, hebben zij een bijgeloovige vrees voor booze geesten, die ze vereeren in afschuwelijke afgodsbeelden en waaraan zij bloedige offeranden brengen. Bezwingingen, toovermiddelen, onzinnige feesten zijn zeer onder hen in zwang. Ze hebben ook een grooten eerbied voor dooden, die ze als goddelijk beschouwen en waarvan ze schedels en beenderen medevoeren. ⁵⁾ Ook is er onder hen nog een geloof aan een oppergod, die op aarde ver-toefde en Nieuw-Guinea heeft geschapen. In eene overlevering vindt men het Paradijsverhaal terug, alsmede een profetie van de

1) Mededeelingen van het N. Z.-G. 1858 blz. 208, 1859 blz. 277.

2) Mededeel. 1859 blz. 209 Ulfers.

3) Vgl. Utrechtsche berichten 1862.

4) *In den regel* worden heidensche volken gemakkelijker voor het Evangelie gewonnen dan heel of half Mohammedaansche. Er zijn echter uitzonderingen. RED.

5) Rijnsche Zending 1869, blz. 58—92.

terugkomst van dien oppergeest, die dan een rijk van vrede zal stichten. ¹⁾

Een ander heidendom vindt men op Sumatra onder de Batta's. De beschaving staat hier op een vrij hoogen trap. Lezen en schrijven is vrij algemeen bekend. Van 's lands geschiedenis weet men weinig en het is moeielijk daarmede bekend te worden. Maar de Batta heeft zeker niet zoo gebukt gegaan onder overheersching, zijnde hij niet zoo slaafsch als de Javaan. Zijn hoofdzonde is harts-tochtelijke overgegevenheid aan het spel, welke zelfs den kinderen niet vreemd is. Daar monogamie in eere is, staat het huiselijk leven bij hen op hooger trap, en zijn zij kuisch en aan hun kroost gehecht. Slaven hebben onder hen geen hard lot. Hun godsverering strekt zich uit tot drie soorten van goden (*debata*) en verscheidene booze en goede geesten. Het is bij hen onder dat al eene gewoonte hunne verslagen vijanden op te eten. En gelijk bekend is ondergingen ook twee zendelingen dit lot. Naar men zegt werden zij verkeerd verstaan, tengevolge van de weinige bekendheid met de taal. Eene andere moeielijkheid levert hier ook het zich uitbreidend Mohammedanisme op, hetwelk wel eens wordt toegeschreven aan den invloed van het N.-I. Gouvernement. In de onafhankelijke Battalanden toch vindt men het niet, terwijl daar, waar het Gouvernement zich komt te vestigen, de Mohammedanen al spoedig aanhangers verkrijgen. ²⁾ Ook op Borneo is de zending weder hare taak begonnen, niettegenstaande de gebeurtenissen van 1859. De Dajakkers hebben het wel noodig, want ook daar heerscht nog de kracht van het heidendom. Het schijnt een moedig en ondernemend volk te zijn, maar ook grove zonden en ondeugden zijn er niet vreemd, koppensnellen is er in zwang en de zedelijkheid laat veel te wenschen over. Ook menschenoffers worden gebracht. Hun oppergod, Dessata of Hatalla, wordt vereerd nevens een heir van geesten. Buitendien hebben zij ook huisgoden, zelfs wordt, naar men beweert, sterrendienst onder hen gevonden. Hun godsdienst draagt den stempel van vrees. Voor priester vindt men slechts een soort van tooveres (*Balian*), die vrij hoog wordt geacht. In enkele streken, vooral die door maleische vorsten

1) Schreiber in: Rijnsche Zending, 1879, blz. 15.

2) Mededeelingen enz. 1869, bl. 51.

bestuurd worden, vindt de Islam ook zijne aanhangers. ¹⁾

Een geheel ander veld heeft de zending te bearbeiten op Amboina. Sedert jaren is het heidendom hier vreemd en de christenkerk gegrond, en toch voorwaar is de arbeid onder deze naamchristenen niet de gemakkelijkste. Eene missie in den eigentlichen zin mag het werk hier niet heeten, doch ook hier arbeiden zendelingen onder den titel van hulppredikers en de Ambonees maakt een eigenaardig bestanddeel der Indische wereld uit; dus vinde ook over hen een enkel woord zijne plaats. De Amboneesche bevolking is in twee klassen verdeeld, vrije menschen of burgers en het negoreivolk, de eigenlijke inlanders. De eersten zijn afstammelingen van Europeanen, of vrij gelaten slaven uit de volksklasse, of inboorlingen van Java. De negoreimenschen zijn verplicht voor den regent te werken, de anderen niet. De burgers worden door de negoreimenschen hoog geschat, en elk hunner acht het eene verbetering, als hij in den burgerstand wordt opgenomen. Deze burgers zijn meest soldaten en, daar weinig aan landbouw gedaan wordt en ook de nijverheid in die streken weinig beoefend wordt, lijden zij wel eens gebrek. Door geweld christen gemaakt, en thans meest door gebrek aan predikers aan hun lot overgelaten, valt weinig over de praktijk huns christendoms in menig opzicht te roemen, maar de beschouwingen zijn dienaangaande uiteenloopend. Men beschuldigt den Ambonees van traagheid en beweert dat verslaafdheid aan spel en drank onder hen toeneemt, welke wederom diefstal baart; echter zijn moord en roof en andere grove misdaden hier vreemd. De begrippen van liefde, dankbaarheid en geestdrift zijn hier wel bekend. Vroeger waren de Amboneezen een ondernemend volk; de druk der Compagnie heeft het zedelijk en stoffelijk achteruit gezet. Men heeft het christendom beschuldigd den Ambonees lui gemaakt te hebben; dat hij dit is moge veel eer toegeschreven worden aan het bestaan der klassen van vrije burgers, die zich boven den arbeid verheven achten; en nooit is de Ambonees door zijn overgang tot het christendom burger geworden. ²⁾ Verder de overige volksstammen in den Archipel nagaande,

1) «Rijnsche zending», 1870, blz. 80; Orgaan van de Rijnsche Zend.-Vereen., 1862, blz. 108.

2) Mededeel. van het Ned. Zend.-gen. jrg. 6, blz. 1—132 en 168. Prof. Pijnappels aantekening op de reis van Reinwaldt.

ontmoeten wij meest overal geestenvereering als grondslag van den godsdienst, wat men tegenwoordig *Animisme* noemt. Op een enkele plaats nl. Bali is vrij zuiver het Hindoeïsme bewaard, ¹⁾ terwijl op de kustplaatsen uitwendig het Mohammedanisme gehuldigd wordt. Het zou te ver voeren, wanneer wij alles in bijzonderheden nagingen, doch men kan veilig van de Polynesische volken zeggen dat zij, verkleefd aan het tastbare leven der zinnen, onverschillig zich betoonen voor hoogere dingen.

Dit spiegelt zich ook in hunne talen af, die, bij de rijkste verscheidenheid, vrij arm zijn aan uitdrukkingen voor afgetrokken denkbeelden. Dat ook dit, en ook die verscheidenheid ²⁾ van talen bezwaren voor de zending oplevert, gevoelt ieder. En voegt men hierbij, hoe deze gansche inlandsche maatschappij door hare hoofden en regenten wordt bestuurd, terwijl een schare van priesters, die ook in rechtspleging meespreken, hun machtigen invloed op het volk uitoefenen, dan begrijpt men dat de zending een zwaren strijd had en heeft te voeren om haar werk bekroond te zien.

Daarnaast nu; want met de inlandsche maatschappij zich vermengen zal het nooit; naast die Polynesische wereld treft de zendeling het Europeesche element aan. Wat heeft hij van zijn stam-, meest volksgenooten voor zijn werk te hopen? Het valt hard het te schrijven, maar de Europeesche invloed heeft op volkskarakter, zeden en godsdienstzin bij den inlander ongunstig gewerkt. De Javanen, vooral uit de hoogere standen, die met de Nederlanders in aanraking kwamen, namen de ondeugden van ons volk over. ³⁾ De brave, wel onderwezen inlander merkt dit natuurlijk zeer goed op, en als men hem wijst op de verhevenheid van het Christendom, antwoordt hij, dat, zonder over de waarde van de leer te willen twisten, eene zulke geene navolging verdient, wanneer de belijders haar niet betrachten. ⁴⁾ Dit Europeesch geslacht dat zich zelf alleen zoekt en lief heeft, is der zending ook vijandig gezind en hun oordeel over haar is verre van gunstig, hoewel zij zich nimmer de moeite getroosten er behoorlijk kennis van te nemen. Zelfs de Protestantsche kerk in Indië laat zich zoo zeer aan de

1) Utrechtsche Berichten 1864, pag. 6, 1871, pag. 43.

2) Vgl. voor de Alfoersche dialecten: Mededeelingen van het Ned. Z.-G. 1859.

3) Schutze: Het onderwijs en de opleiding tot het Christendom, pag. 29.

4) Roorda van Eysinga: Land- en volkenkunde 438.

zending gelegen liggen, dat het hooge Kerkbestuur in dezen tijd de zending niet voor de zaak der kerk maar van particuliere genootschappen heeft verklaard, en later voor de zaak niet der gevestigde, maar der wordende kerk; tevens weigerende bidstonden te laten houden om de zendingzaak meer bekend te maken. Men zou haast vragen: hoe zouden ook de leden dier kerk der zending genegen kunnen zijn? De grootste hinderpalen, die den gezegden invloed en voortgang der evangelische zending in de heidenlanden in den weg staan, komen voort uit de christenheid zelve. ¹⁾ De godsdienstig-zedelijke toestand der Europeesche maatschappij op Java is niet alleen niet bevorderlijk voor de aanneming des christendoms onder de inlanders, maar hij is beslist er tegen gekant. Die geest, die zich hier in spot en twijfelzucht, daar in ongelooft en miskenning, elders in geldzucht en wereldzin, helaas! ook bovendien in onzedelijkheid en ongerechtigheid openbaart, oefent wel zeer bepaald een hoogst verderfelijken invloed op de gemoederen der inlanders uit, die tegelijk daardoor leeren zien op welken prijs het christendom door zijne belijders wordt geschat en hoe zijne voorschriften worden opgevolgd. ²⁾ Het gevolg van dit alles is dan ook, dat de zendeling in onze koloniën niet geacht is onder de Nederlanders en niet zelden beschimpt wordt. ³⁾ De zendeling wordt geduld, maar zelden met achting behandeld, hoogstens met medelijdend schouderophalen begroet.

Maar er is meer: de grootste vijand van den zendeling in Indië is de Islam. Voor eeuwen reeds vestigde zich het Mohammedanisme op Java. In *Grissik* werd de Halve Maan het eerst geplant door Moelana Malik Ibrahim en met den val van *Madja Pahit* boog de Javaan voor het juk der overheerschers en nam hunnen godsdienst aan. De geschiedenis van de invoering van den Islam doet hier minder ter zake. Het is de leer, die de hinderpalen opricht en vergroot nog wel door de ongenoegzame kennis er van op Java.

Er zijn er die in den godsdienst van den valschen profeet een

1) Evang. Missions-Magasin, Basel 1862, pg. 209.

2) Poensen: Javanen en het Evangelie, Mededeel. Ned. Z.-G. 1870, pag. 35.

3) v. Rhijn: reis in den Ind. Archipel, pag. 203, Med. 1863, pag. 143. Het vraagstuk der Inlandsche kinderen en de Chineesche quaestie, welhaast quaestie van den dag, ook in N.-I., kunnen wij hier onbesproken laten, als zijnde de zending daar minder rechtstreeks in betrokken.

samenraapsel zien van logen en bedrog. Anderen zagen, waar het Christendom door het ongeloof in een dor Deïsme was ontaard, in Mohammed een volksverlichter, een genie. Zelfs velen, die het Mohammedanisme van het standpunt des christelijken geloofs voor een gevaarlijke dwaling houden, zien daarin vele goede elementen door Mohammed uit het Christendom en het Mozaïsme overgenomen en zien het kenmerkende, het eigenlijk verkeerde daarin voorbij, vandaar de onverschilligheid omtrent het Mohammedanisme, de betrekkelijke ingenomenheid zelfs daarmede, waardoor men het dikwijls op ééne lijn plaatst met het Christendom. Dit heeft noodlottige gevolgen en zal die nog hebben, zoolang de wezenlijke verhouding tusschen Islam en Evangelie wordt voorbij gezien, welke is eene tegenstelling, een strijd. Mohammed plaatst zich tegenover het Christendom. Al erkende hij eene Godsopenbaring in de zending van Mozes en de profeten en vooral van Jezus, slechts in de zending van hem, Mohamed, was de laatste, volkomenste openbaring gegeven. Groot en verheven is de Islam, vergeleken met de heidensche godsdiensten, voor zoover één God wordt erkend, die alles regeert en bestuurt wat Hij heeft geschapen, wiens heerlijkheid hemel en aarde vervult, die overal waarlijk tegenwoordig en werkzaam is. Groot is die godsdienst voor zoover hij erkent dat de Allerhoogste zich openbaart, Zijn wil den menschen doet kennen; maar juist wat de grootheid van den Islam uitmaakt, wordt zijn diepste val, zijn grootst verderf, omdat het de ware godsopenbaring verdringen wil door een gewrocht van menschelijken waan; omdat het wel de vroegere openbaringen wil erkennen, maar toch elke andere godsvrucht, elk ander godsbegrip verwerpt om zijne nieuwe leer te handhaven. Het naast kwam Mohammed zeker tot het Judaïsme, maar ook het ware en goede daarvan werd door hem gebrekkig verstaan, eenzijdig opgevat en door overdrijving tot gevaarlijke dwaling gemaakt. Het Christendom in zijne reinheid, goddelijken oorsprong en innerlijke waarheid lag verre boven zijne bevassing.

Wel vond het Christendom zijne tegenstelling in niet-christelijke godsdiensten en stelsels van wijsgeeren, maar de Islam is de eenige godsdienst die, lang na het Christendom ontstaan, zich zelven verkondigt als onmiddelijke openbaring van God, voor de hoogste uitdrukking van zijn wil, en die daardoor de plaats van het Christendom zelf zoekt in te nemen. Daarin is het diepe bederf dezer

dwaalleer gelegen, dat zij op die wijze den toegang tot het Christendom geheel voor zich afsluit. Het wezen van het Evangelie is genade. Genade tot Behoud is de openbaring Gods in Christus. Islam beteekent overgave, onderwerping aan God.

De geloofsregel der Mohammedanen: „Er is geen God dan Allah en Mohammed is zijn profeet,” is in beide deelen tegen het Christendom gekant. Die eenheid Gods is niet alleen tegen poly- en pantheïsme, maar ook tegen het christelijke Godsbegrip overgesteld. De eenheid van het Christelijke Godsbegrip is die van een levenden, werkenden, zich openbarenden God, en het Christendom heeft die eenheid in de verschijning van Gods Zoon en in de uitstorting des H. Geestes als een innerlijke, veelzijdige, zich op aarde zelf openbarende en mededeelende eenheid doen kennen. Door den Islam is met ruwe hand die diepte van het Goddelijk Wezen verworpen en eene Eenheid, maar eene koude, dorre, doode Eenheid, zonder ontwikkeling, mededeeling en heilswerking in de geschiedenis, verkondigd. Dat afgetrokken beweginglooze Godsbegrip verbonden met de leer eener volstrekte alles beheerschende voorbeschikking, is bovenal oorzaak van dat gebrek aan ontwikkeling en vooruitgang, van die geestelijke verdooving en stilstand, die overal de Mohammedaansche volken kenmerken. Dit verschil tusschen Islam en Christendom wordt strijd, omdat beide wereldgodsdienst willen worden en zich voor den eenig waren verklaren. De Islam onderwerpt door zijn zwaard. De Heilige Oorlog is een onafscheidelijk deel van zijn wezen. Waar het Christendom zich van geweld bedient, heeft het zijn oorsprong, zijn geest en wezen verloochend, maar bij den Islam is het juist omgekeerd. Men zegge niet: de heilige krijg is bij den Moslem in onbruik geraakt. De worsteling van Abd-el-kader, die de vaan des profeets ontrolde, is nog niet geheel vergeten en de bloedige oorlogen op Java en Sumatra, om van den moord te Kaboel niet te spreken, hebben getoond en toonen nog wat het fanatisme vermag. Het gebod van den Koran luidt ook stellig: „Wij hebben niets gemeens met u, wij verloochenen u en van nu af is er tusschen ons eeuwige haat en vijandschap, tenzij gij in den eenigen God gelooft”. Naar de Mohammedaansche wet zijn de ongeloovigen buiten de wet gesteld en heeft ieder geloovige het recht hen te dooden. ¹⁾ Men moet daarom

1) Millies: Islam en Christendom 1858.

niet vergeten, bij het beoordeelen der zending in Mohammedaan-
sche landen, dat, wanneer een Christen tot den Mohammedaan
komt, de ongeloofige tot den geloovige komt. De hinderpaal der
Evangelisatie onder Mohammedanen is de moeielijkheid om hen tot
zelfkennis te brengen, omdat zij beweren, en dat gelooven zij
vast, dat zij ziende zijn en alle anderen blind. ¹⁾ En waar nu mis-
chien elementen aanwezig zouden zijn in het zuivere Islamisme,
waar dit gekend wordt, die zich ten voordeele der Evangelisatie
lieten aanwenden, op Java is dit niet het geval. Waar men soms
meent een bondgenoot te hebben aan de eene zijde, daar ontwaart
men weër tegenstand aan de andere. Daarom is de zending op Java
waarlijk eene moeielijke taak. Men heeft te kampen met dood for-
malisme, met bijgeloof in de grootste verscheidenheid, met weet-
heiligheid van de meest onnutte en onbruikbare soort, en van den
kant zijner dusgenaamde geloofsgenooten, geen hulp of steun,
zelfs geen toejuicing of eerekroon, maar hoogstens een mede-
lijdenden glimlach voor den dwaas, die nog iets anders in Indië
komt doen dan trachten *carrière* te maken. Gelijk in het Frankrijk
der Bourbons het: „*de par le roi*” een machtwoord was, waarvoor
elke tegenspraak verstomde, zoo ook is er in Indië een toover-
woord, waardoor men alles gedaan kan krijgen n.l.: „het Gouver-
nement”. Van groot belang is de vraag: „Welke was de
houding der Regeering tegenover den zendeling en zijn werk?”
Toen in 1816 de O. I. bezittingen weder onder het bestuur van
Nederland kwamen, werd er blijkbaar in den eersten tijd niet aan
gedacht om ten aanzien van den godsdienst en zijne uitoefening
eenige bepaling te maken. Eerst in den jare 1827 is er een regle-
ment op het beleid der regeering provisioneel gearresteerd, waarbij
werd bepaald dat aan alle ingezetenen volkomene vrijheid werd
gewaARBORGd van godsdienstige begrippen en de uitoefening van
alle godsdiensten de bescherming van het Gouvernement genoot. ²⁾
Een paar jaren later meende men hierin eene kleine wijziging te
moeten maken en in Januari 1830 luidde het: „voor zooverre dit
met de openbare rust bestaanbaar is” (pag. 487). In 1836 vindt
men nog hetzelfde artikel van kracht en dit schijnt vooreerst zoo
te zijn gebleven (*Staatsblad* No. 48, pg. 516). Wanneer dus een

1) Orgaan Ned. Z.-V. 1866.

2) Meijer: «Instructiën, ordon. enz. voor den Gouv. Gen. enz., pag. 456.

regent of resident de uitoefening van eenigen godsdienst gevaarlijk voor de rust oordeelt, kan zulke uitoefening door hem verboden worden. Men gevoelt terstond welk eene pressie dit kan uitoefenen voor den zendeling, wiens streven is zooveel mogelijk zielen voor Gods Koningrijk te winnen en die daardoor allicht eenigen strijd zonder dat deze met wapenen wordt beslist, in eene Mohammedaansche heidensche omgeving kan veroorzaken. Moge hieruit nu al geen tegenwerking van de zijde der Regeering blijken, eene neiging tot ondersteuning van het zendingwerk uit er zich evenmin in. Het is duidelijk dat er geen poging zal worden aangewend om de neiging tot aanneming van het Evangelie bij den inlander te verhoogen. Neutraal, was de leus, Neutraal wil de regeering zijn. En hoe ging het met deze hooggeroemde onzijdigheid? In 1837 werd er bij besluit van den Gouverneur-Generaal eene bepaling gemaakt, inhoudende het verbod voor vreemde zendelingen zich ergens anders dan op Borneo te vestigen. Tevens werd hun gelast vooraf een jaar te Batavia te vertoeven om (zoo het heette) de taal te leeren en hun gedrag te doen nagaan (*Staatsblad* 1837 N°. 5, 30 Aug.). Wanneer zij dan hunne taak zullen aanvaarden, moeten zij zweren niets te zullen onderwijzen, dat aanleiding zou kunnen geven tot verzet tegen het Gouvernement.

Een ieder ziet het belemmerende van deze bepaling voor de zending. Eenige jaren later komt er een besluit, waarbij in het vervolg aan alle zendelingen hunne plaats door het Gouvernement zal worden aangewezen (*Staatsblad* 1844, 30 Oct. N°. 4, Art. XIII). Eerst overal waar de bewaring der rust het niet verbood vrijelijk toegelaten, wordt thans elken zendeling de grens zijner standplaats afgebakend. Een verblijvend besluit werd in 1848 door het Gouvernement uitgevaardigd, waarbij Bijbels, psalm- en gezangboeken ten behoeve van zendelingen in Ned.-Ind. gevestigd, vrij van rechten kunnen worden ingevoerd (N°. 18—24 Juli). Helaas! dat dit het eenige is wat door de Regeering ter bevordering der Evangelisatie is gedaan. — Zoo was de toestand, tot in 1853 het regeeringsreglement in de wereld kwam. Bij de bespreking daarvan in de Tweede Kamer werden de gemoederen warm en hebben wij sommige wakkere pleitbezorgers voor de zaak der zending gehoord. Het eerste ontwerp was bij Koninklijke boodschap van Oct. 1851 en '52 aangeboden en eindelijk 1854 eene bepaling voor de zending

aldus vastgesteld (Hoofdst. VII, Art. CXXIII): „De Christenleeraars, priesters en zendelingen moeten voorzien zijn van een door of namens den Gouverneur-Generaal te verleenen bijzondere toelating, om hun dienstwerk in eenig bepaald gedeelte van Indië te mogen verrichten. Wanneer die toelating schadelijk wordt bevonden of de voorwaarden daarvan niet worden nageleefd, kan zij door den Gouverneur-Generaal worden ingetrokken.” CXXIV: „De priesters der inlanders, die het Christendom niet belijden, zijn geplaatst onder het opzicht van vorsten en hoofden voor zoveel betreft de godsdienst, die elk hunner belijdt. Deze zorgen dat door de priesters niets worde ondernomen strijdig met dit reglement of met de door of namens den Gouverneur-Generaal uitgevaardigde verordeningen.” — De bespreking van deze artikelen was belangrijk genoeg, doch wij kunnen niet alles weêrgeven, wat toen tegen en namens de regeering werd te berde gebracht. Slechts op een enkel feit willen wij de aandacht vestigen: „De heer Elout Van Soeterwoude wees den minister op de geschiedenis, dat in 1609 bij een regeeringsreglement was bepaald, dat de verbreiding van het Evangelie op den voorgrond zou staan, dat in 1617 in zoodanig reglement alles wordt aanbevolen wat tot die uitbreiding dienstig kon zijn,” en vraagt nu dat in dien geest ook thans zulk eene bepaling gemaakt worde, waarbij de prediking der blijde boodschap volkomen vrij wordt gelaten. — De heer Blaupot Ten Cate, zich beroepende op eene instructie door wijlen den Gouverneur-Generaal Van Imhoff gegeven, luidende: „Eerst religie en justitie, dan negotie,” wenscht dat de leuze van deze regeering mocht zijn: „Toch ook religie” en de prediking van het Evangelie dus begunstigd worde. En nu luidde het antwoord van Zijne Excellentie: „Nederland is als staat geen Christenstaat en moet dus op dit punt neutraal zijn. Begunstiging van den eenen godsdienst is belemmering voor den anderen. De roeping der regeering is het welzijn van allen onder haar bestuur geplaatst te bevorderen.” — En wilt ge weten wat dit neutraal zijn zal beteekenen, hoort het wederom uit den mond van den minister van kolonien: hij erkent dat er eenige belemmering in artikel CXXIII is, maar dat is uit voorzichtigheid, niet uit tegenwerking gedaan. Een andere Excellentie voegt er later bij: „Ten opzichte van het zendingswerk is de regeering niet vrij. Het beginsel van onthou-

houding, van volkomene vrijlating, mag daarom niet worden toegezegd" en wijst er voorts op hoe contracten met de hoofden gesloten in deze de handen der regeering binden (Kamerzitting 8 Aug. 1854, 13 Dec. 1859, 4 Juni 1863). In 1862 luidde het antwoord van den heer Van de Putte aan den heer Groen Van Prinsterer bij eene gelijke discussie: „Het geheele thans vigeerende regeerstelsel staat de bevordering van den christelijken godsdienst in den weg.” — In 1867 wijst de heer Keuchenius erop hoe de belemmering van de zijde der regeering niet alleen in het Reglement op het beleid der regeering, maar in de gansche exploitatie van den arbeid, vooral in de koffiecultuur is gelegen, waardoor het Christendom bij den inlander stinkende is gemaakt, zoodat na 250 jaren heerschappij van het Christelijk Nederland en onder de zegenrijke werking van het cultuurstelsel nu gedurende meer dan 30 jaren onder de 30 millioen zielen op Java nauwelijks 1300 Christenen en nauwelijks één man van wetenschap is te vinden (4 April 1867). Een jaar later beschuldigt Dr. Koorders in de Kamer het Gouvernement van voor het onderwijs ondeugende boeken te gebruiken ter volksontwikkeling; waarvan bovendien de sterk sprekende Mohammedaansche richting bij een Gouvernementsbesluit van Februari 1866, officieel is erkend (2 April 1868). Zoo bleef de regeering den roem harer neutraliteit handhaven. Zelfs in 1872 nog klaagde de heer Van Loon hoe de christenen op Almaheira (Galela), door den Mohammedaanschen Sultan op een twijfelachtige beschuldiging gevonnisd, niet door de regeering zijn beschermd, en den zendeling zijne vergunning om onder de Mohammedanen te arbeiden later werd ontnomen (24 Oct. 1872—73). De houding der regeering volgens zulk een reglement kon dan ook niet anders als in de praktijk der zending belemmerend zijn.

De „Standaard" van 8 Januari 1875 schrijft: „De Regeering bemoeielijkt de zending, de zendelingen worden tegengewerkt, zelfs uit het buitenland komt ons dit ter oore en, ondanks de herhaalde klachten daarover, zweeg de minister kortaf, erger nog dan V. d. Putte eertijds. En de feiten bevestigen deze regelen." 1° Het volksonderwijs op Java en Sumatra van regeeringswege wordt gewoonlijk door Mohammedanen gegeven. 1) 2° Onder de boeken daarvoor

1) Millies: de Islam en het Christendom pag. 27.

gebruikt vindt men wel zulke, die zuiver Mohammedaansche begrippen bevatten, maar alles wat eenigzins, zij het ook slechts christelijk *getint* is wordt ten strengste vermeden. ¹⁾ Tot 12 maal toe is een zending vergunning tot prediken geweigerd, anderen zijn in hun dienstwerk geschorst wegens het verspreiden van traktaatjes, ja zelfs hun, die een certificaat hadden dat op hun gedrag niets was aan te merken, is het verboden op de standplaats te blijven, waar zij met vrucht hadden gearbeid; op Makassar werden zij toegelaten op voorwaarde van niet te zullen spreken over hetgeen hun het naast aan het hart lag. ²⁾ En zoo konden de bewijzen vermeerderd worden, waaruit blijken zou dat de dagen van 1831, toen Brückners Bijbelvertaling werd in beslag genomen, nog niet voorbij zijn en waaruit voor een ieder duidelijk is wat de zending vooralsnog van de zijde der regeering heeft te wachten.

1) Bijlage tot de Meded. v. h. N. Z.-G. 1873.

2) Batav. Handelsbl. 28 Nov. 1861, Meded. v. h. N. Z.-G. 1870, pag. 25.

DE PROTESTANTSCHÉ ZENDING — GEEN MISLUKKING, MAAR DE ZEGEPRÁAL DES GELOOFS.

Brieven door H. BETTINK.

TWEEDE BRIEF.

Waarde Vriend!

In het vertrouwen, dat ge mijn' eersten brief niet droog hebt gevonden, om de vele getallen die er in voorkomen, schrijf ik u weder.

De canonicus I. Taylor beweert, dat de Christelijke zending reeds daarom eene „totale mislukking te noemen is”, omdat — volgens „de wet van Malthus” — de *natuurlijke* toeneming der 1000.000.000 heidenen en Mohammedanen *elk* jaar weder is 11.000.000 en meer. Alle zendelinggenootschappen te zamen zouden dus 183 jaar noodig hebben, om het aantal pas geboren *niet-Christenen* van slechts één jaar te bekeeren. Tegenover 1 bekeerling staan steeds 183 pasgeboren heidenen en Mohamedanen!”

Is die bewering juist en waar? Oordeel zelf. Vooreerst is de jaarlijksche toeneming van de bevolking der gansche aarde volgens anderen veel minder dan 11, ja slechts 4.000.000 ¹⁾. Ook zegt een weinig nadenken en kennis der geschiedenis des menschedoms ons reeds, dat die zoogenaamde „Wet van Malthus” geen regel kan geweest zijn voor de jaarlijksche toeneming des menschedoms voor alle tijden en plaatsén, gedurende de laatste 1000 of 2000 jaren.

1) Evangelisches Missions-Magazin, 1886, pagina 510. In het vervolg verkort ik dezen langen titel tot: E. M. M.

Voor de toekomst behoeft zij het dus ook niet te zijn. Volgens die wet toch zou het zielental des menschedoms 14 eeuwen geleden gelijk nul geweest zijn, en Adam en Eva hadden pas behooren te verschijnen in de 5de eeuw *na* het begin onzer jaartelling. In eene Verhandeling getiteld „Geld”, van den heer Pickert ¹⁾, wordt de volgende staat gegeven over de toeneming van Europa's bevolking in de laatste 4 eeuwen: Op het einde der 15de eeuw bedroeg zij pl m. 40.000.000; in het jaar 1636 werd zij geschat op 80.000.000; in 1850 op 300.000.000, en in 1879 op 410.000.000. — Wil men uit deze cijfers eene wet of regel à la Malthus afleiden, voor de toeneming van Europa's bevolking in de eeuwen, voorafgaande aan de 14de eeuw, dan zou men, evenals boven, tot het besluit moeten komen, dat de bevolking 11 eeuwen te voren gelijk nul was.

Wij willen die zaak laten rusten, om terug te komen op Taylor. Deze vindt zijne *bewijzen* voor de nietige vrucht der Zending in het *Jaarverslag* van het Engelsch Kerkelijke Zendelinggenootschap over medio 1887—medio 1888. Dat Genootschap is, volgens Taylor, het grootste, dat bestaat; het doet het derde of het vierde deel van alle zendingswerk en heeft f 3.500.000 inkomsten. — Dit laatste is eene *onwaarheid* of grove onjuistheid, want die inkomsten waren in 1887 bijna 8 tonnén gouds *minder* dan f 3.500.000. — *Onwaar* is de bewering, dat het Engelsch Kerkelijk Zendelinggenootschap het *derde* of het *vierde* gedeelte van den ganschen zendingsarbeid verricht. Beide beweringen zijn *onwaar*, 1° omdat de inkomsten van dat Genootschap ter nauwernood $\frac{1}{10}$ deel uitmaken van de totaalsom gelds voor de zending besteed elk jaar; 2° omdat het *personeel* in dienst van dat Genootschap nog geen *tiende* gedeelte vormt van het gansche Zendingpersoneel, werkzaam in de heidensche en Mohamedaansche wereld. — *Onwaar* is die bewering vooral wat *Engelsch-Indië* aangaat, want het Engelsch Kerkelijk Zendelinggenootschap heeft daar slechts 95 Europeesche benevens 116 Inlandsche zendelingen. Het Londensch Zendelinggenootschap daarentegen heeft in *Hindostan* 146 Europeesche zendelingen; 23 vrouwen-zendingen, en 6096 Inlandsche zendelingen, evangelisten, enz.

1) Gids voor den Onderwijzer, 1889, p. 87.

Verder zegt Taylor, dat de zendelingen van het Engelsch Kerkelijk Zendelinggenootschap in 1887 slechts 4000 personen bekeerd of gedoopt hebben (overal op aarde waar zij arbeiden). Hieraan knoopt Taylor de rekenkundige aardigheid vast (maar in *zijne* verbeelding een vreeselijk groot bezwaar tegen de zending) dat die 95 zendelingen niet minder dan 2750 jaren noodig zouden hebben ter bekeering der pasgeboren *niet-christenen* van één enkel jaar in Engelsch-Indie; en minstens 330.000 jaren ter bekeering van alle heidenen en Mohamedanen der aarde. Verder zegt Taylor: „Het Engelsch Kerkelijk Zendelinggenootschap wijdt zijne voor naamste krachten aan *Hindostan*. Het zag *hier* van medio 1887—medio 1888 zijne bekeerden toenemen van 104.165 tot 106.751, dus met 2586 zielen.” Dat cijfer is *onwaar*, want het is veel te laag. In 1881 toch werden door de zendelingen van dat Genootschap in Hindostan *gedoopt* 1600 volwassenen en 3.400 kinderen, te zamen dus 5000 zielen. Ultimo 1881 bedroeg het aantal bekeerden in de zending in Hindostan van voornoemd Genootschap 99.453 zielen of 100 pct. (het dubbele) van het zielental 20 jaar geleden ¹⁾. In 1885 werden in Hindostan en op Ceilon (dit groote eiland is als één met Hindostan te beschouwen) gedoopt 5955 zielen, nam. 1814 volwassen personen en 4155 kinderen. Dat is dus ruim 19 pct. meer dan in 1881 ²⁾.

In het jaar 1886 werden er gedoopt door de zendelingen van hetzelfde Genootschap 5490 zielen (1700 volwassenen en 3790 kinderen) ³⁾.

Indien Taylor bovenstaande cijfers ten grondslag van zijne berekeningen in de toekomst genomen hadde, dan zou hij tot het resultaat gekomen zijn, dat de 95 zendelingen van het Engelsch Kerkelijk Zendelinggenootschap niet 2750, maar hoogstens 400 jaren zouden noodig hebben voor de bekeering der *niet-christenen*, die in één jaar ter wereld komen in Hindostan. Het ware zeker veel beter geweest voor Canon Taylor, dat hij, in stede van zich te ergeren over de langzame vorderingen der zending en aan die ergernis lucht te geven in ondoordacht, lichtvaardig, vijandig geschrijf,

1) E. M. M. 1882, p. 425.

2) Chronicle of the London Missionary Society, 1886, p. 440—441. — In het ver volg kort ik dien langen titel af tot *Chronicle*.

3) E. M. M. 1887, p. 47.

gelezen en ter harte genomen had wat gezegd werd door J. J. Colman Esq. op de groote vergadering van het Londensch Zendelinggenootschap: „Ons genootschap bestaat bijna 100 jaren lang. Heeft het dus ook 100 jaar gewerkt? Och, dat men billijk zij. Immers meer dan 25 jaren waren er noodig voor onze zendingen om de talen der volken te leeren, onder welke zij wilden arbeiden, zich in te leven in het leven en zijn dier volken; in één woord, een vierde, ja een derde der bijna 100 jaren, die ons genootschap bestaat, waren er noodig en voor ons en voor onze zendingen om de kunst der zending te leeren.” ¹⁾

Wilt ge zien, waarde vriend, hoezeer de zending van dat door Taylor zoo gehavende Engelsch-Kerkelijk Zendelinggenootschap in *Hindostan* is *voortuitgegaan*, gedurende de tien jaren, die liggen tusschen 1873 en 1883, en hoe groot het verschil is met 40 jaar geleden, zoo neem de moeite om dezen staat met aandacht na te gaan: ²⁾

Zendingsposten	{	1872—1873	65	
	{	1882—1883	77	
Europeesche zendingen	{	1851	64	³⁾
Inlandsche „	{		7	
Europeesche „	{	1861	103	³⁾
Inlandsche „	{		28	
Europeesche „	{	1872—1873	114	
	{	1882—1883	99	
Geordende Inlandsche zendingen		1835	1	⁴⁾
„ „ „	{	1872—1873	75	
	{	1882—1883	116	
Inboorlingen gedoopt	{	1872—1873	3.483	
	{	1882—1883	4.832	
Totaal gedoopten.		1835	8.693	⁴⁾
„ „	{	1872—1873	69.711	
	{	1882—1883	99.801	
Ledematen		1835	114	⁴⁾

1) Chronicle 1887, p. 238—239.

2) Chronicle 1884, p. 148—149.

3) Chronicle 1883, p. 102—105.

4) Chronicle 1887 p. 10.

Ledematen	}	1872—1873	13.424
		1882—1883	21.099

Deze staat heeft eenige opheldering noodig.

1°. De 15 Europeesche zendelingen, die er in 1882—1883 *minder* zijn dan in 1872—1873, arbeidden vroeger in *Tinnewelli* en *Madras*. Sommigen zijn overleden, anderen naar het vaderland teruggekeerd of verplaatst en *vervangen* door *Inlandsche leeraars*;

2°. De Europeesche leeraars zijn van 1851—1883, — in 33 jaren tijds — slechts vermeerderd van 64 tot 99, dus ongeveer 1 per jaar;

3°. De Inlandsche leeraars zijn in 10 jaren tijds toegenomen met 41 personen; doch 15 zijn in dien tijd *overleden*, en dus zijn er werkelijk bijgekomen 56; alzoo in 10 jaar eene vermeerdering van 75% of $7\frac{1}{2}$ per jaar. Doch rekenen wij van het jaar 1851 af, toen er slechts 7 waren en stellen wij hier tegenover hun aantal in 1883, 116, dan zien we hier eene toeneming van ruim 1600% in 33 jaren of bijna 50% elk jaar. Hieruit blijkt hoe groote en voortdurende inspanning de zendelingen van het Engelsch-Kerkelijk Zendelinggenootschap zich getroost hebben, om de besten hunner bekeerden te vormen en op te leiden tot herders en leeraars onder hun eigen volk, en zodoende de gemeenten tot zelfstandigheid te brengen. Op die wijze toch worden gaandeweg de uitlandsche zendelingen onnoodig;

4°. In de laatste 10 jaar is het aantal christenen toegenomen met ruim 20.000. In dien tijd zijn er overleden 4 tot 5.000. De toeneming bedroeg dus 25.000 of 2.500 per jaar. Doch vergelijken wij het aantal christenen van 1835, nam. 8.603, met het zielen-cijfer der gedoopten in 1883, nam. 99.801, dan blijkt dat de *toeneming* in 32 jaar bedroeg bijna 1150% of bijna 36% per jaar.

Boven hebben wij gezien, dat na 1883 het jaarlijksch aantal gedoopten veel hooger was dan vóór dien tijd, ja het dubbele van 2500. De jaarlijksche toeneming is nu zelfs 100, ja 110%. Wij behoeven ons dus niet ongerust te maken, als we de onware, dwaze berekeningen hooren over de mogelijke toekomst der zending, uit den mond van zoogenaamd geleerde mannen, die het Evangelie onzes Heeren Jezus Christus niet gelooven. Op zulke menschen toch is toepasselijk het woord van Jezus tot de Farizeën: „Gij dwaalt, niet wetende de Schriften, noch de kracht Gods.”

Tellen wij bij voornoemde 99.801 gedoopten in de zending van

het Engelsch-Kerkelijk Zendelinggenootschap in 1883 de *bijgekomenen* tot 1888, dan verkrijgen wij een cijfer van 120.000 zielen. Nemen wij mede op het *groot* aantal *doopkandidaten*, (mensen die *gedoopt wenschen* te worden) op de zendingsposten, alsmede de vele duizenden van menschen, die wel in hun *hart* overtuigd zijn van de waarheid des Evangeliums, doch nog niet den zedelijken moed bezitten om den grooten, zwaren stap te doen, nam. de openbare belijdenis van hun geloof in Jezus Christus af te leggen en hun vroeger heidensch geloof te verloochenen (en dit beteekent ontzettend veel voor een' Hindu, duizendmaal meer dan wij ons kunnen voorstellen); dan zeg ik, hebben we een cijfer christenen voor ons van genoemd genootschap alleen, dat wel niet veel beneden de 200.000 zal zijn. Velen dergenen, die uit vreeze voor de menschen noch achteraf blijven, staan zedelijk en geestelijk niet beneden de scharen naamchristenen in Europa en Amerika, en ook in ons eigen vaderland.

Het is niet ongepast, dunkt me, het volgende mede te deelen: Er is gevraagd: „Waarom maakt het christendom zulke langzame vorderingen in Engelsch-Indië?” Antwoord en wedervraag: „Is het wel juist gezegd, dat die zaak zoo langzaam gaat?” In 1793 verklaarde de Heer LUSHINGTON (een der Directeuren van de Oost-Indische Compagnie te Londen), dat, als ooit 100.000 Hindu's bekeerd zouden worden, hij dat voor het grootste ongeluk zou houden, dat Indië kon overkomen. En nu, bijna eene eeuw later? Thans zijn er in datzelfde Indië ruim 600.000 gedoopte Evangelische christenen, allen vroeger heidenen en Mohammedanen. Nemen de bekeeringen overal in Indië in gelijke mate toe als in de laatste 10 jaren, nam. met ongeveer 83%, dan zullen er in het jaar 2000 in Hindostan zijn 130.000.000 christenen, dat is ruim de helft der bevolking. ¹⁾

Ook de laatste *tienjarige* volkstelling toont aan, dat de Evangelische christenen in dat tijdvak *verdubbeld* zijn, en dus D. V. in 1972 zullen uitmaken 50% van Hindostan's bevolking. ²⁾

Ge meent zeker, waarde vriend, dat het gezegde voldoende is, om, in het vertrouwen op onzen Heer en ons Hoofd in den Hemel, binnen betrekkelijk korten tijd de bekeering van een

1) E. M. M. 1886, p. 470—471.

2) E. M. M. 1883, p. 89.

groot deel der heidenen en Mohammedanen in Hindostan te gemoet te zien.

Overall toch, in de meeste landstreken van Hindostan, waar de zendelingen het Evangelie verkondigen, heeft sterke toeneming van het aantal christenen plaats.

Toch zijn er menschen, voor wie dat alles niet genoeg is. Zij brengen er tegen in: „Hoe schoon en blijde dat ook klinke in de ooren van oprechte, wakkere christenen, — och, het zijn toch grootendeels stemmen van zendelingen en van zendingsvrienden in het vaderland.” — Het zij zoo. Doch die stemmen zijn niet anders dan de *echos* van de *waarheid*, ook luide verkondigd door mannen, die buiten de zending staan. Hoor slechts, wat gezegd wordt door iemand, in alle opzichten bevoegd om in die zaak meê te spreken. Hij is een geleerd en ontwikkeld man, een hooggeplaatst ambtenaar in Engelsch-Indië, nam. Sir William Wilson Hunter ¹⁾. Op 24 Februari 1888 hield hij te Londen, in de Indische afdeeling der Maatschappij van Kunsten, eene redevoering over de „*gods-diensten van Indië*” ²⁾. Hunter zegt in die redevoering o. a.:

„Kort geleden las ik in eene courant, dat de *kosten* voor de opleiding van *elken* student op zekere school te Oxford bedroegen f 577,772! Tegen dit cijfer was als uitkomst eener deelsom niets in te brengen. De inkomsten der school waren juist opgegeven; deelde men die door het aantal leerlingen der school, dan verkreeg men tot uitkomst zoo'n ontzettend hoog cijfer, als *uitgaaf* voor één leerling. De schrandere rekenaar had echter eene kleinigheid over het hoofd gezien, nam. dat van de groote inkomsten dier school ook zelfs *geen halve cent besteed wordt voor het onderhoud en de opleiding der studenten van die school*, maar dat zij *uitsluitend* dienen voor het *onderhouden* en *uitbreiden* van het *onderwijzerspersoneel van andere scholen*; tot *ondersteuning* der *Akademie* en van *wetenschappelijke onderzoekingen*. Indien bovengenoemde rekenaar *inlichting* gevraagd had bij die school te Oxford, vóór hij begon te rekenen, dan zou hij zulk eene dwaze berekening niet gemaakt, en nog veel minder er openbaarheid aan gegeven hebben in een dagblad.

1) Chronicle 1888 p. 237.

2) Chronicle 1888 p. 144—160, (overgenomen uit de «Times» van 25 Februari 1888.)

„Eene soortgelijke en bijna even dwaze berekening bestaat er met betrekking tot de zending. Als ik de uitkomst van deze hoor schatten door het *bedrag* der *uitgaven* voor de zending te deelen met het *aantal bekeerden*, en zien moet, *hoeveel elke bekeerde per hoofd kost*; dan maakt die berekening op mij denzelfden indruk, als de kostenrekening van elken leerling op die school te Oxford.

„Het was mijne taak onderzoek te doen naar den vooruitgang van het zielental der aanhangers van de verschillende godsdiensten in Hindostan. Dat onderzoek heeft duidelijk aangetoond, dat het *zielental bekeerlingen* der evangelische of protestantsche zending is *toegenomen* in eene mate, ten eenenmale ongehoord bij de heidensche en mohammedaansche Hindus. Doch datzelfde onderzoek heeft mij ook geleerd, dat die snelle vermeerdering in zielental veel minder is toe te schrijven aan een groot aantal bekeeringen van rechtzinnige Hindus of Mohammedanen, dan wel aan de bekeering van vele personen uit de oorspronkelijke volkstammen, die evenmin tot de Hindus als tot de Mohammedanen mogen gerekend worden.

„De Mohammedanen tellen 45.000.000 zielen (niet 50.000.000, zooals kortelings voorbarig en onjuist werd beweerd).

„In 1872 had er in de landen *Audh* en *Pandschab* geen volkstelling plaats, maar wel in 1881.”

„Ziehier een staatje over de, volgens velen, vermeerdering van het zielental der *Mohammedanen*, vergeleken met de toeneming van het zielental der bevolking in het algemeen over 1872—1881:

	Toeneming der bevolking per 100 zielen.	Toeneming der Mohamme- danen per 100 zielen.
Gouvernement van Bengalen . . .	10.89	10.96
„ der Noord-West Pro- vincies (<i>zonder Audh</i>)	6.30	7.16
Sindh.	9.56	9.93
Assam	19.23	19.17
Centraal-Provincies	25.21	18.55
Totaal	71.19	65.77

Deze tabel doet ons een *nadeelig verschil* zien van de Mohammedanen van 5.42% over die tien jaren, of een verlies van 12% per jaar.

„De ambtenaar, belast met de volkstelling in *Bengalen*, verzekert, dat er sedert 1872 geen bekeeringen tot den Islam in grooten getale kunnen hebben plaats gehad. Dit blijkt ook uit het uiterst kleine toenemingscijfer van 0.07%, dat is op 700 zielen eene aanwinst van één, en dit gedurende 10 jaren!

„De beambte voor de volkstelling in de Noord-West-Provincies bericht hetzelfde als zijn collega in *Bengalen*. Aan zijn rapport voegt hij nog deze woorden toe: „Overall in de Provincie heb ik over de zaak gesproken met ervaren, goed uit de oogen ziende, plaatselijke beambten.” Allen stemden het toe: „In de Noord-West-Provincies hebben nergens bekeeringen van heidenen tot den Mohammedaanschen godsdienst plaats gehad.”¹⁾

Mochten er hier of daar Hindus, mannen en vooral vrouwen of kinderen *Islamieten* geworden zijn,” zoo rapporteert de heer T. Stokes C. S., de commissaris voor de volkstelling in de Noord-West-Provincies: „van *godsdienstige* beweegredenen was er bij die overgangen geen sprake, maar alleen en uitsluitend van geldelijke, huiselijke of maatschappelijke drijfveeren: als Hindus, die uit hunne kaste gestooten, en vrouwen, die tot een onzedelijk leven vervallen waren; mannen, die eene mohammedaansche vrouw wenschten te huwen; vrouwen, die hare mannen, en kinderen die hunne ouders verloren hadden en dus hunne beschermers en verzorgers misten, en dergelijken. Zulke gevallen komen nu en dan onder de lagere en arme volksklassen voor.”

„De mohammedaansche godsdienst heeft zich in Hindostan zijne vele aanhangers niet verworven door *dwang*, gelijk men veelal meent, doch geheel ten onrechte. In de Noord-West-Provincies, waarin de drie mohammedaansche hoofdsteden liggen, *Delhi*, *Agra* en *Lakhnau*, vindt men, tegenover elke 100 heidenen, ter nauwer-nood 14 Mohammedanen²⁾.

1) Toch moeten die wel zijn voorgekomen. Hoe anders verklaart Sir William de toeneming van 0.86% over 10 jaar? 't Is wel weinig, maar toch eene *toeneming*. Hetgeen er volgt, geeft eenig licht hierover. (De schrijver vergeet dat in den regel de jaarlijksche geboorten de sterfgevallen overtreffen. RED.)

2) In de staten *Patna* en *Behar* zijn tegenover 100 heidenen slechts 12 Mohammedanen (volgens de zendelingen Allen en Macdonald).

„De volkstelling van 1882 getuigt van de snelle vermeerdering der christenen. Voor zooverre men eene gevolgtrekking mag maken uit de volkstelling, blijkt dat de *bevolking* van Hindostan in het algemeen vermeerde met 8 0/0, maar de *christenen* met 30 0/0. Maar in dat opzicht moet men het Gouvernement *Bengalen* op zich zelve beschouwen. Dit Gouvernement toch is *niet* getroffen door den hongersnood van 1877 en zijne bevolking bedraagt bijna $\frac{1}{3}$ der gansche bevolking van Hindostan. Voor dat gewest hebben we vertrouwbare statistieken der bevolking, en hierdoor ook vrij duidelijke uitkomsten der laatste volkstelling. In *Bengalen* nu vermeerderde *de bevolking in het algemeen* van 1872—1881 met 10.89 0/0, de Mohammedanen met 10.96 0/0; de *Hindus* (de heidenen nam.) met ongeveer 13 0/0; de christenen van alle rassen (de spreker bedoelt denkelijk de Roomschen en de Thomas-christenen ¹⁾) met 40.71 0/0; maar de *bekeerlingen der Protestantsche zending* ²⁾ namen toe in *ziental* met 64.07 0/0 ³⁾.

„Sedert lang hebben de zendelingen *de opvoeding der vrouw* mede tot hunne taak gemaakt. Zelfs sedert het Indisch gouvernement

	1857	1878	1880
a. Volksscholen	28.029	56.080	60.000
b. Hoogere scholen	3.627	20.960	22.000
c. Meisjesscholen	8.990	28.088	30.000
Totaal	40.646	106.128	122 000

1) Eerder zouden wij denken dat de Europeesche en Indo-Europeesche Christenen hier erbij genomen zijn. RED.

2) In het oorspronkelijke van Hunter staat: *de inlandsche Christenen*. RED.

3) Zie noot 2 en 3 op de vorige bladzijde. Dit is dus $6\frac{2}{5}$ % per jaar. Volgens anderen is dit procent veel hooger, nam. $8\frac{3}{4}$ % of 86 % in het tienjarig census-tijdvak; ook zijn er die slechts 6 of $6\frac{1}{2}$ % per jaar opgeven. (Chronicle 1886, p. 246.)

Dr. Murray Mitchel verklaarde op de algemeene zendelingen-conferentie te Kalkutta, dat in *Bengalen*, de *Centraal-Provincies* en *Bombay* de bekeerden der protestantsche zending *vermeerderd* waren met 100 % in 10 jaren tijds of 10 % per jaar; en in *Audh* met 50 % of 5 % per jaar.

De sterkste toeneming echter had plaats in het Gouvernement Madras, want in 1871 was het *ziental* der door de zendelingen gedoopten 160.955 en in 1881 bedroeg dat 299.742. Doch de hoogste sprong deed de toeneming der christenen in den *Pandshab*. In het jaar 1871 telden zij slechts 1870 zielen en tien jaar later 4.762! (Chronicle 1883, p. 102—105).

zijn' plicht in die zaak begrepen heeft, is toch het *aantal meisjes* op de *zendingsscholen* *vervijfvoudigd*.

„In deze groote taak: de verbetering en verheffing van den toestand *der vrouw*, en in het bijzonder *der christelijke vrouw*, kan men onmogelijk te hooge waarde toekennen aan het werk, dat verricht is door de *echtgenooten* der zendingen, en door de vrome ongehuwde dames uit Engeland en Amerika, die zich aan dat werk toewijden. *De tafel* in de kamer van het zendingshuis te Serampur, waar de *drie* eerste zendingen in Bengalen hunne beraadslagingen hielden, staat daar, nog in denzelfden staat bewaard, als waarin zij was, toen die mannen daarom heen zaten. Twee stoelen staan aan de lange zijden der tafel; één stoel staat aan haar beneden-einde; maar aan het boveneinde staat nog altijd de *eerstoel*, waarin *Mevrouw Marshman* zat, (haar echtgenoot, Marshman, was één der drie bedoelde zendingen). Deze vrouw was de eerste en edelste van vele vrome en grootmoedige vrouwen, die haar leven wijden aan het heil harer zusteren in Indië.”

(Hiermede eindigen de uittreksels uit de redevoering van Sir William Wilson Hunter).

Ik kan niet nalaten hier ook iets mede te deelen van wat *Sir Charles Aitchison*, Luitenant-Gouverneur van den *Pandshab*, zegt over de *zending* in Hindostan, in zijne redevoering, gehouden te *Simla*, en opgenomen in de Indische courant „*The Englishman*”. ¹⁾

Sir Charles zegt o. a.: „De zendingen in dit land hebben geen de minste reden om terug te schrikken, als de *wetenschappelijke critiek* en hen zelve en hun werk aanraakt. Integendeel, het zal allen, die niet in de gelegenheid waren de zaken hier met eigen oogen te leeren kennen, gewisselijk verrassen, te vernemen, dat *het christendom* in Indië zich 4 tot 5 maal sterker uitbreidt of vermeerdert dan de bevolking in het algemeen, en dat de *bekeeringen* der *christelijke zending* hier bijna *één millioen* zielen tellen. ²⁾

¹⁾ Overgenomen door de *Chronicle* 1888, p. 462—463.

²⁾ Telt men de bekeerden op Ceilon en in Barma mede en rekent men er de doopkandidaten bij, dan zal er aan het *millioen* niet veel ontbreken. In *Barma* behooren de bekeerden bijna geheel tot de *Karenen*. 200.000 zielen dezer, dus bijna $\frac{1}{3}$ van al de *Karenen* stammen, zijn reeds *christen*, volgens mededeeling van den Engelschen Kontrolleur over de *Karenen*. (E. M. M. 1888, p. 125).

„Wij nemen de volkstelling van 1881, en letten vooral op het Gouvernement *Madras*, met zijne bijna 24 millioen bewoners. Hier is een groot „tehuis” der christelijke kerk in Indië. De heidensche en Mohammedaansche bevolking hier is zeer achteruit gegaan in zielental in het tiental jaren dat ligt tusschen 1872—1881. Voor een groot deel moet dit toegeschreven worden aan den *hongersnood*, die hier zeer sterk woedde. Maar de christenen van alle kerkelijke belijdenissen ¹⁾ vermeerderden met 165.682 zielen of ruim 30 %. „Het grootste gedeelte dezer christenen behoort tot de bekeerde Hindus of tot hunne afstammelingen”, zegt het verslag der Regeering. In elk district ontmoet men christenen. Voor het grootste deel behooren zij tot den behoefligen stand en komen voort uit de lagere kasten en uit de pariahs. ²⁾

„Nu wenden wij ons naar *Bengalen*. Wij weten, dat in deze provincie de bevolking in buitengewone mate vermeerderd is. De volkstelling stelt ze op 80.89 % ³⁾ De toeneming der christelijke bevolking was 40 %.

„Maar het meest opmerkelijke feit is dit: terwijl de toeneming in zielental van de christenen van alle andere rassen slechts bedraagt 7 %, zijn de inlandsche christenen vermeerderd met 64 %—alzo *zesmaal* sterker dan de bevolking in het algemeen.

„De vooruitgang in de verspreiding des christendoms gedurende de laatste tien jaren”, zegt het verslag der volkstelling, „is een der meest opmerkelijke feiten, door de laatste volkstelling aan het licht gebracht.”

„Deze toeneming in zielental is veel te groot, om haar eenvoudig te verklaren door te verwijzen naar de leer der *natuurlijke voortplanting*. Zij moet hier hoofdzakelijk worden toegeschreven aan de *vele bekeeringen* van heidenen tot het christendom.

„In *Bengalen* vormen de christenen juist die volksklasse, welke veel sterker toeneemt dan eenige andere. ⁴⁾

1) De zendingen behooren tot verschillende Kerkelijke genootschappen.

2) Dit is wel waar, maar even waar is het, dat vele duizenden christenen behooren tot de zogenaamde oorspronkelijke, wilde volkstammen, die niets met de Hindus gemeen hebben.

3) Zoo staat in de *Chronicle*, t. a. p. Blijkens hetgeen op blz. 174 uit de redevoeringen van Sir William Hunter aangehaald is, moet dit 10.89 % zijn. Blijkbaar is het eene drukfout.

4) Eene gepaste illustratie en bevestiging hiervoor, is hetgeen de zending W. RED.

Nadat de spreker nog gezinspeeld heeft op de tegenwerping, dat de bekeerden voor het grootste deel voortkomen uit de arme en verwaarloosde kasten, en heeft aangetoond, dat die opmerking reeds 18 eeuwen oud is, vervolgt hij: „Maar het Evangelie mag zich beroemen op zijne zegeteekenen onder de nederigen van hart, onder *alle* rangen en standen der bevolking. Persoonlijk ken ik *vele bekeerden* van goede geboorte en hogere opvoeding. Eenigen hunner dienen thans als ambtenaar de Regeering in den *Pandshab* met alle eer en lof.

„Eene der meest hoopvolle vruchten van het zendingswerk is wel deze: *In alle stilte doordringt* het de Inlandsche maatschappij en de Inlandsche letterkunde met de zuiver christelijke denkbeelden van rechtschapenheid, eer, algemeene menschenliefde, waarheid, reinheid en heiligheid.

„Bij elke beweging ten gunste der bevolking stonden en staan steeds de zendelingen aan het hoofd der beweging. Hunne diensten voor de opvoeding der bevolking worden zelfs door hunne *vijanden* erkend. De *zendelingen* waren de *eersten*, die de belangstelling wekten in *het lot der vrouwen* in Indië. En zelfs in het heerlijke werk der philanthropie, waaraan de naam der hoogst geplaatste dame van Indië op onsterfelijke wijze is verbonden ¹⁾, waren de *zendelingen*

Stephenson mededeelde op de zendelingen-conferentie te Bangalur in Juni 1879, over het zielental der bekeerden in Trawankor en op Ceilon.

1857	Inlandsche geestelijken	40
1878	» »	243
1857	Gedoopten	61.937
1878	»	202.180
1857	Doopkandidaten	32.828
1878	»	127.519
1857	{ Gedoopten	{ 94.765 te zamen
	{ Doopkandidaten	
1875	{ Gedoopten	{ 328.699 te zamen
	{ Doopkandidaten	

Verdriedubbeling dus in 20 jaren tijds. Thans is er op Trawankor en op Ceilon op *elke* 100 inwoners *één* Evangelisch christen. Telt men de Roomschen (900.000 zielen) en de Thomas-christenen (300.000 zielen) bij het zielencijfer der Protestantsche christenen (330 000 ongeveer), dan zijn er op elke 100 inwoners 5 gedoopten of doopkandidaten en dus op elke 20 inwoners *één* christen. De 330.000 Protestanten behooren voor 52½ % tot den volkstam der Tamulen; voor 25½ % tot dien der Telugu's; voor 10½ % tot dien der Malajalam en voor 1½ % tot de Kanarezen. (E. M. M. 1880, p. 435—443).

7) De spreker doelt op de «Lady Dufferin-stichting.» Lady Dufferin, de gemalin

de voorgangers. Lord Lawrence zeide nog kort vóór zijnen dood: „Ik geloof dat de zendingen meer gedaan hebben voor 't welzijn van Indië dan alle particulieren en de Regeering te zamen.”

„Men hoort zoovele ongerijmde beweringen over de „geheele mislukking” van het zendingswerk in Indië, dat wij met vreugde zulk eene alles afdoende weêrlegging van die beweringen begroeten. Wij weten het zeer goed: de ware vooruitgang moet wel langzaam, zelfs zeer langzaam gaan in een land, waar hij met zóóveel en velerlei moeielijkheden heeft te worstelen, als dat in Indië het geval is. Maar wij houden het er voor, dat het algemeen gevoelen der inboorlingen omtrent het christendom grootelijks is veranderd in de laatste weinige jaren.”

(Einde der uittreksels uit Sir Charles Aitchison's redevoering.)

des Onderkonings van Britsch-Indië, heeft een fonds gesticht, uit welks interessen de kosten bestreden worden voor de opleiding van *Inlandsche vrouwen* tot Geneeskundigen. Het fonds is nu groot f 500.000. (E. M. M. 1885, p. 428—429).

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, 1889. Juli. *De Mohammedaansche broederschappen in Nederlandsch-Indië*. In dit opstel, uit de *N. Rott. Cour.* overgenomen, komt de heer L. W. C. van den Berg, O.-I. ambtenaar met verlof, hoogleeraar aan de Indische Instelling te Delft, tegen de beschuldiging op, dat de Indische ambtenaren de Regeering onkundig laten van het gevaar, dat door de Mohammedaansche broederschappen dreigt. Hij heeft er herhaaldelijk op gewezen „dat de Nationale en oude instellingen tot opleiding van Mohammedaansche geestelijken in een staat van kennelijk verval verkeerden,” zoodat het intelligentste deel van hen, die zich aan theologische studiën wijden, bij particuliere, veelal te Mekka gevormde godsdienstleeraars ter schole gaat, ja liefst naar Mekka zelve.” Verder heeft hij bezwaar tegen de onwetendheid van vele door de regeering aangestelde priesters, eene waardige en kundige, door haar belang aan ons verbonden geestelijkheid zou een betere waarborg tegen „de opruiingen van het Pan-Mohammedanisme” zijn. Ook op de preeken, die in de moskeeën voorgelezen worden, en die eenen allerkwaadaardigsten geest tegen het gezag der Christenen ademen, heeft de schrijver reeds voor jaren de aandacht der Regeering gevestigd. De Regeering heeft echter steeds gemeend niet in zijne voorstellen te moeten treden.

«Van harte hoop ik, in 's lands belang,» zoo eindigt de schrijver, «dat zij gelijk heeft gehad met, tegenover de niet te miskennen verlevendiging van het Mohammedanisme, vooral in de laatste tien jaren, bij haar stelsel van onthouding te blijven volharden. Ik hoop echter ook, dat zij nu niet,

onder de pressie van sommige organen der pers in Indië, tot een ander m. i. nog gevaarlijker uiterste zal overslaan, namelijk dat zij niet zal trachten door overdreven preventieve politieemaatregelen godsdienstige invloeden te keeren, welke, zoolang de Strafwet niet overtreden wordt, slechts kunnen worden bestreden door een tegenwicht te zoeken in godsdienstige invloeden van andere richting.

Augustus. *Philippus de Melho*. Mededeelingen omtrent Ph. de Melho, die, den 23e April 1723 te Colombo geboren, van 1743 tot 1790 het Evangelie op Ceylon bediende en aan de wetenschap uitnemende diensten bewees. De mededeelingen zijn overgenomen uit de *N. Rott. Cour.* en door deze ontleend aan een opstel van M. P. J. Ondaatje in de *Asiatic Quarterly Review* van Juli.

September. In *De Viering van het 250-jarig bestaan van Batavia in 1869*, door den heer G. H. Pannekoek, wordt melding gemaakt van een protest door ds. King, van de Rehobothkerk te Meester-Cornelis, tegen eene aanvankelijk op Zondag bepaalde bloemententoonstelling. Tevens wordt medegedeeld dat die tentoonstelling van Zondag op Maandag werd verschoven, „waardoor de Zondag geheel vrijviel om als dank- en bededag te worden gevierd.”

De Gids, April 1889. Dr. Th. Swart Abrahams, *De Soldaat in Nederlandsch-Indië I.*

Wetenschappelijke bladen, 1889. Mei. *Eene dwaze rekening en een onrechtvaardige beoordeling*, door Dr. G. Warneck. Eene weêrlegging van het opstel van Taylor in de *Fortnightly Review*, dat in de Februari-Afl. vertaald was opgenomen. Het stuk van Warneck verscheen in de *Allg. Miss. Zeitschr.*

Stemmen voor Waarheid en Vrede, 1889. Augustus. *De vergelijkende geschiedenis der godsdiensten en het goed recht der Evangelische zending*, door J. Riemens.

December. J. H. de Vries Jr., *Schetsen uit Indië*. Mededeelingen over Amboina en de Ambonsche christenen, van welke laatste goed en kwaad kan gezegd worden, maar hier bijna alleen het minder goede gezegd wordt.

1890. Maart. *Eene merkwaardige Evangelieprediking aan de Heidenen van Mangaloer in Hindostan.*

Juni. In de Kroniek deelt Dr. Bronsveld het een en ander mede uit het referaat van Ds. H. V. Hogerzeil, gehouden op de Verg. der Ned. Herv. Predikanten-Ver. over „de wenschelijkheid om de in ons land bestaande Zendingsvereenigingen te bewegen, zooal niet tot ineensmelting dan toch tot nauwere aaneensluiting.” Hij uit de wensch dat dit referaat in ons Zendingstijdschrift zal worden opgenomen, ook bespreekt hij het belangrijke geschrift van *Handmann*: „Der Kampf der Geister in Indiën” en eene Maleische preek van Ds. J. H. de Vries Jr., Pandita besar Ambon.

Juli. *Kerkgenootschappelijke zending, door een Lutherschen Leek.* Eene verdediging van het bestaan eener afzonderlijke Luthersche zending, welke in de Kroniek besproken wordt.

De Economist, 1889, December. *Koloniale kroniek, koloniale litteratuur, door Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford.* Eene bespreking van Dr. C. Snouck Hurgronje, inzonderheid van zijn prachtwerk „Mekka”, en, in verband hiermede, van de Mohamedaansche woelingen.

Indische Gids, 1889, November. *Het budget van een Javaanschen landbouwer, door Arminius, II.*

In de *Maandelijksche Revue van brochures enz.*, wordt o. a. de tegenspraak vermeld, die *Principal Miller* hooren deed tegen de bewering dat het Europeesche onderwijs voor de inlanders schadelijk zou wezen. De heer Miller haalt uit het verslag van de Enquête-commissie van 1882 de volgende uitspraak aan: „De hervormers van 1858, aan wie het tegenwoordig stelsel te danken is, beweerden dat men alleen van een onderwijs in het Engelsch en naar de Europeesche methode, de verstandelijke en zedelijke verheffing van de inlandsche maatschappij en de vorming van een geschikt ambtenaarspersoneel verwachten kon. In welke mate nu is dat doel bereikt? Ons antwoord is afdoende. Zijn ook niet alle verwachtingen verwezenlijkt, redelijke verwachtingen (*the hopes of a sober judgment*) bleven niet onvervuld.”

Ook wordt besproken de brochure, die bij A. Last & Co. te

's-Gravenhage verscheen, onder den titel: „De vrijheid der Protestantsche kerken in Nederlandsch Oost-Indië.” De redactie is het met die brochure eens: „Ook wij gelooven, dat, om voor de Protestantsche kerk in Indië een nieuw leven te openen, de gemeenten vrijheid van beroeping moeten hebben, aan de kerk de meest mogelijke zelfstandigheid moet worden gegund.”

December. *Het budget van een Javaanschen landbouwer, door Arminius, III.*

1890, Januari. In de *Maandelijksche Revue* worden mededeelingen gedaan uit een opstel van Prof. Ferd. Blumentritt in *Unsere Zeit*, over den politieken toestand der Philippijnen. Zeer opwekkend klinken die berichten niet. De ambtenaren zijn voor een groot deel niets anders dan avonturiers in den vollen zin des woords.

Omdat de ambtenaren de inlandsche taal niet kennen, oefenen de monniken die de taal wel machtig zijn een grooten invloed uit, want daardoor zijn de geestelijken voor de ambtenaren onmisbare tusschenpersonen. Filibustero's noemt men op de Philippijnen menschen, wien men het streven toeschrijft om de koloniën van het moederland af te scheiden, maar men moet volstrekt niet denken dat ieder die als filibustero te boek staat een vijand is van het Spaansche gezag. Neen, een filibustero is vaak iemand die met hart en ziel de Spaansche heerschappij is toegedaan, maar op het platteland wonende nagelaten heeft voor een geboren Spanjaard den hoed af te nemen; een filibustero is vooral iemand die een monnik doodeenvoudig gegroet heeft in plaats van zijn bezweete hand te zoenen, of iemand die bij de keus van een burgemeester niet op den candidaat van den geestelijke zijne stem heeft uitgebracht, of ook iemand die andere boeken leest dan de verhalen van wonderen en de levensbeschrijvingen van heiligen. Zóoveel heeft de geestelijkheid op de Philippijnen in te brengen dat Generaal Salamanca in de Senaatzitting van 11 Juni 1888 deze woorden sprak: «De belangen der geestelijke orden zijn één met de belangen der Spaansche vlag, zooals de belangen der Spaansche vlag identiek zijn met die der geestelijken orden.”

Maart. *Is het noodig, dat er in Nederlandsch-Indië een afzonderlijk strafwetboek voor Europeanen en een afzonderlijk strafwetboek voor Inlanders bestaan?* door Mr. W. Francis.

De schrijver geloof, „dat die vraag bepaald *ontkennend* moet worden beantwoord.”

In de rubriek *Koloniale Litteratuur* wordt weder een opstel van

BERICHTEN EN MEDEDEELINGEN.

Omtrent de veelbesproken Circulaire van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Oost-Indië, d.d. 1 November 1889, No. 19, leest men in het Bataviaasch Nieuwsblad van 25 November 1889 het volgende:

» De Regeering zegt in dat stuk dat zij heeft goedgevonden en verstaan:

» 1°. te bepalen, dat inlandsche hoofden ten opzichte van de inlandsche bevolking ter zake van de uitoefening en verkondiging van eenigen godsdienst bemoeienis van het Bestuur noodig achtende, zij, voor zoover zij niet zelf dien godsdienst belijden, niet bevoegd zijn zelfstandig maatregelen te nemen of onderzoek in te stellen, maar zich hebben te bepalen tot kennisgeving en tot het vragen van bevelen aan het Europeesch bestuur, met dien verstande evenwel, dat deze bepaling alleen geldt voor de uitoefening en verkondiging van den godsdienst, en zich niet uitstrekt tot strafbare handeling en in verband daarmee of ter gelegenheid daarvan begaan, noch tot de gevallen, dat de openbare rust en orde dreigen verstoord te worden:

» 2°. ten vervolge van art. 4 van het besluit van 26 April 1886 No. 4/c aan de Hoofden van Gewestelijk Bestuur mede te deelen, dat de bijzondere toelating bedoeld bij art. 123 van het Regeerings-Reglement niet noodig is voor in dienst der zending zijnde personen, die uitsluitend schoolonderwijs geven, ook al gaat dat gepaard met onderwijs in den godsdienst, noch voor hen, die als leden der gemeente bij afwezen van een' geestelijke bij godsdienstoefeningen voorgaan, dan wel van hun geloof bij passende gelegenheden op eenigerlei wijze getuigenis willen geven onafhankelijk van den zendeling, zoodat deze personen dan ook niet wegens belijdenis hun geloofs om het gemis eener bepaling daaromtrent lastig mogen gevallen worden;

met opdracht niet alleen hiertegen te waken, maar ook te zorgen, dat tot het Christendom overgegene inlanders niet door hunne hoofden of dorpsge-

nooten worden gekweld, moettende een ieders recht op de vrije belijdenis zijner godsdienstige gevoelens ten volle blijven geëerbiedigd".

In het Nummer v. 27 November levert een inzender de toelichting tot bedoelde circulaire, luidende als volgt:

» Het is bekend, dat de christelijke leer niet alleen door opzettelijke prediking van een der priesters en hunne helpers wordt verbreid, maar ook in belangrijke mate door leeken, leden der gemeenten, die in kleineren kring gesprekken over den godsdienst houden, voorgaan bij oefeningen, die soms ook door volgelingen van een' anderen eeredienst worden bijgewoond, godsdienstige boeken verspreiden, onderwijs geven, enz.

» En nagenoeg uitsluitend op deze wijze is het, dat de Islâm bij voortdoring het getal zijner belijders in den Indischen Archipel ziet toenemen. Met de hierbedoelde handelingen nu heeft het bestuur, zoolang niets gebeurt in strijd met de wettelijke verordeningen of wel de openbare orde niet in gevaar wordt gebracht, *als hoofd van de politie* zich niet in te laten. Wel is aan het bestuur uit anderen hoofde zekere bemoeienis met de verkondiging van den godsdienst opgedragen, maar blijkens de art. 123 en 124 van het Regeerings-Reglement is de niet twijfelachtige bedoeling van den wetgever dat deze bemoeienis aan de inlandsche vorsten, regenten en hoofden toekomt *voor zooveel betreft den godsdienst, dien elk hunner belijdt*; terwijl de uitoefening van den christelijken godsdienst alleen aan het oppertoezicht van het *Europeesch* Bestuur is onderworpen, voor zoover dit te beoordeelen heeft of de wijze, waarop de Christenleeraars, priesters en zendelingen hun dienstwerk verrichten, voor de belangen van den Staat, de handhaving van rust en orde dus, schadelijk moet worden geacht.

» Al moet worden erkend, dat althans in laatstverloopen tijdperk over het algemeen door het Europeesch en het Inlandsch bestuur geen met deze beginselen strijdige gedragslijn wordt gevolgd, toch is het herhaaldelijk voorgekomen, dat Inlanders, die tot het Christendom waren overgegaan of daartoe neiging aan den dag legden, door inlandsche hoofden werden geroepen om daarover inlichtingen te geven, en zich zoodoende niet geringen overlast op den hals zagen gehaald.

» Een paar bijzondere gevallen zullen hetgeen als zoodanige ongeoorloofde inmenging is aan te merken nader kenschetsen. Enkele jaren geleden begaf een zending zich naar een op eenigen afstand van zijne woning gelegen desa en hield met sommige bewoners gesprekken over de christelijke leer, terwijl hij bij zijn vertrek een godsdienstig boekje achterliet. Hierin vonden de inlandsche hoofden termen om een voorloopig onderzoek in de desa in te stellen naar hetgeen de zending verteld had en het boekje met den inlander in wiens bezit het gevonden was, aan den wedono op te zenden, waarop de zaak aan het Hoofd van het plaatselijk bestuur gerapporteerd werd.

» In hoever dit laatste goed handelde met een nader onderzoek te gelasten, waardoor op de bevolking opmerkelijk een voor de Evangelieverkondiging ver van gunstigen indruk werd teweeggebracht, kan hier buiten bespreking blijven, als niet tot de bemoeienis van inlandsche hoofden met den werkring eener niet door hen beleden leer betrekking hebbende.

» Een andermaal gebeurde het, dat een christen-inlander in eene naburige desa een' nacht doorbracht en des avonds in het huis waar hij logeerde met een' kleinen kring gesprekken hield over het Christendom; het Inlandsch Bestuur meende zich daarmede te moeten bemoeien, en het gevolg was, dat het geheele gezelschap naar de hoofdplaats werd opgezonden en eerst na verhoord te zijn door verscheidene inlandsche ambtenaren, waarvan één zich veroorloofde den man in zijne overtuiging te bespotten, en na kennisneming van de zaak door den politierechter, vergunning kreeg om naar huis te gaan.

» Hadden de hier bedoelde inlanders gehandeld tegen eene bepaling b. v. op het reizen of op het herbergen van vreemdelingen, dan zouden de hoofden als belast met handhaving van de politie volkomen gerechtigd zijn geweest tot het door hen ingesteld onderzoek, maar enkel de omstandigheid, dat de christelijke leer het onderwerp hunner gesprekken was geweest, had aan de inlandsche hoofden geen reden mogen geven om hen door oproepingen te kwellen.

» Een ander christen eindelijk, die eene school had geopend, werd tot drie malen genoodzaakt zijn werk te verzaken, om aan het districtshoofd over zijne leer inlichtingen te geven. Had deze man voorgeschreven formaliteiten verwaarloosd, dan had het Inlandsch Bestuur hem daarvoor moeten bestraffen of vervolgen, maar aangezien hiervan in het onderwerpelijk geval niet blijkt, kan in de herhaaldelijke oproeringen slechts eene ambtelijke plagerij worden gezien, die in geen deele mag worden geduld.

» Ten einde de bij art. 1 van het besluit van heden No. 10 genomen beschikkingen naar behooren te doen naleven, en tevens te voorkomen, dat zij aanleiding geven tot verkeerde opvattingen omtrent de bedoelingen, welke bij hare uitvaardiging hebben voorgezeten, wenscht de Regeering dat de Residenten en Assistent-Residenten op een der maandelijksche bijeenkomsten met den Regent en de inlandsche ambtenaren en de controleurs van het Binnenlandsch Bestuur op een der maandelijksche bijeenkomsten met de ambtenaren van het districtsbestuur en de desa-hoofden, daarvan mededeeling doen, onder omstandige toelichting van den zin der bepaling en van hetgeen de Regeering bewoog haar vast te stellen”.

De Nederlandsche Zendingvereening heeft een prachtig cadeau gekregen. Het huis Schooneberg, halverwege Rotterdam en Delftshaven gelegen, vóór enkele jaren grootendeels nieuw gebouwd en

eenigen tijd voor eene zieken-inrichting gediend hebbende, is met omliggenden tuin onbezwaard aan de Vereeniging ten geschenke gegeven. Wanneer men opzettelijk iets had moeten laten bouwen, zou men moeielijk een beter ingerichte gelegenheid hebben kunnen verkrijgen. — Het huis in den Houttuin, waarin veel zegen is ontvangen en waarvan ook veel zegen is uitgegaan, begon, wat de inrichting betreft, veel te wenschen over te laten. Men kan zeggen, dat door deze schenking in een wezenlijke behoefte voorzien is. Met April is het nieuwe huis betrokken.

Omtrent de Pará-quaestie leest men in *De Standaard* het volgende:

Naar gelang de berichten over het gebeurde in Suriname toenemen, begint de Pará-quaestie 1) te winnen in beteekenis; en dat niet zoozeer uit constitutioneel oogpunt, als veel meer in *kolonialen* zin.

Negentig percent van onze bevolking heeft er geen flauw besef van, hoe rijk ons Koloniaal bezit ook in West-Indië is.

Om Oost-Indië bekreunen de meesten zich reeds zeer weinig; maar toch van de Oost heeft schier ieder nog gehoord. In de Oost heeft bijna elke familie een familielid wonen. En vooral door Atjeh nam de bekendheid en bemoeiing met onze Oost toe.

Toch zoudt ge nog verbaasd staan, zoo ge, de kringen der Zendinsvrienden nu uitgezonderd, ons volk in zijn groote massa er eens op polstet, hoe weinig het ook van onze Oost nog afweet en onzen Archipel op het hart draagt.

In haar grootere afmetingen heeft de Nederlandsche natie er nog geen zwak denkbeeld van, wat aanmerkelijk deel van Azië en Amerika, en wat tal van miljoenen inwoners aan de hoede van haar Overheid zijn toevertrouwd.

En wat de West-Indiën aangaat, daarvan kan men veilig zeggen, dat het volk *als volk* er nooit aan denkt.

Wie over West-Indië tot het volk spreekt, moet daarom altoos beginnen met aan het volk eenig denkbeeld te geven van wat West-Indië is, en het duidelijk maken hoe Nederland op de Oostkust van Zuid-Amerika eene kolonie bezit, die minstens viermaal zoo groot is als heel Nederland, en waarvan de bodem tot de rijkste en gezegendste behoort, die op heel de wereld zijn te vinden.

Van den rijkdom van den bodem en de weelde der plantenwereld en den

1) Pará is een naam, die in Zuid-Amerika algemeen verbreid is. Men denke slechts aan de Braziliaansche provincie Graõ Pará, aan de stad Santa Maria de Belem di Pará, aan de rivier Gran-Pará en aan den staat Pará-guay.

overvloed van stroomend water, die onze Kolonie Suriname tot een parel aan Neerlands Kroon kan maken, kan men zich dan ook nauwelijks een te hooge voorstelling vormen.

Kon het ooit gelukken dit rijke, uitgebreide land geheel in cultuur te brengen en zijn onuitputtelijke hulpbronnen te ontginnen, dan zou reeds het bezit van deze éene streek ons door elke machtiger koloniale mogendheid benijd worden.

En toch, deze prachtige Kolonie kwijnt. Kwijnt door armoede aan bevolking, door gemis aan werkkraft, door ontstentenis van kapitaal en energie. En de droeve toestand is, dat in een land, viermaal zoo groot als ons Nederland, nog niet zooveel menschen wonen als in de éene stad van Utrecht en dat de Nederlandsche regeering jaarlijks nog schatten uit moet geven, om er de zaken loopende te houden.

Op een 50 à 53,000 zielen, die dit groote land telt, zijn nauwelijks 1000 blanken, terwijl, op eenige groepen van Mulatten en Chineezen na, al de overige óf afstammelingen van uit Afrika ingevoerde negers zijn, óf wel Amerikaanse Indianen. Weet men nu, dat in Paramaribo, de hoofdstad, ruim 24,000 van deze goede 50,000 inwoners saamleven, dan volgt hieruit, hoe ook heel het overige land weinig meer dan een goede 24,000 zielen tellen kan.

Nu ligt Paramaribo op de kust, aan de uitmonding van de rivier de Suriname, en vaart men deze rivier op, dan komt men eerst aan een uitgebreide landstreek, die den naam draagt van Beneden-Para, en als men die lange streek voorbij is gestoomd, bereikt men het riviertje Para, dat in de Suriname valt en komt aan het district Boven-Para, dat over een zeer groote uitgestrektheid door omstreeks 300 negers bewoond wordt.

Deze negers waren tot 1863 slaven; zijn toen vrij verklaard, maar nog voor tien jaar onder Staatstoezicht gebleven; en eerst in 1873 geheel vrij geworden. Maar met een vrijheid, die, helaas, alle energie in hen brak, en bij de weinige moeite, die het in zoo rijk land kost, om overvloed van voedsel te vinden, werden zij almeer aan allen degen arbeid ontwend.

Geheel deze bevolking zou dan ook ongetwijfeld in verwildering zijn teruggevallen, indien de Christelijke Zending zich haar lot niet had aangetrokken. Maar vooral de Hernhuttersche Zending heeft onder de negers in Suriname wonderen verricht, en is meer dan eens gebleken, veel beter dan de bajonet, het middel te zijn, om ook rust en orde onder deze achterlijke bevolking in stand te houden.

Hoe eens Broos, de wilde neger-hoofdman, die de schrik van heel de Kolonie was, door den invloed dezer zending tam is gemaakt, en onder het geleide van twee zendelingen als een lam naar Paramaribo kwam, is aan de bevolking van onze koloniale hoofdstad nog wel bekend.

Deze zending werkte dan ook met zoo uitnemend succes, dat op 10 à 42

De na heel de negerbevolking van Suriname het Christendom aannam. Een oud officier, die jarenlang den post genaamd «Republiek» in het district Boven-Para commandeerde, schrijft omtrent de beteekenis van deze zending in *Eigen Haard* dit:

... «Ongeveer in het midden van het district ligt, op een savanna aan de Coropinakreek, de Hernhutterkerk Berseba, een lief gebouwtje dat, met de daarnaast gelegen woning van den leriman (zendelingonderwijzer) en de donkere bosschen op den achtergrond een schilderachtig aanzien heeft.

Des Zondags is hier een groot gedeelte der bevolking bijeen om de godsdienstoefening bij te wonen. Eerbiedige aandacht en stilte bij de gemeente, hartelijke en eenvoudige taal bij den zending, geven u een diepen indruk van hetgeen hier wordt verkondigd. Vooral de vrouwen hebben in de Boven-Para met grooten ijver den Christelijken godsdienst omhelsd, die haar ophief uit de vernedering en ellende waarin zij onder het heidendom verkeerde; zij vooral zijn daar de ijverigste apostelen geweest van het nieuwe geloof. Het Christendom schafte de veelwijverij af en herstelde de vrouwen in haar hoogen rang van echtgenoot en moeder.

In de week wordt in het kerkgebouw door een zending schoolonderwijs gegeven aan een groot aantal negerkinderen van de omliggende plantages; deze leeren hier tellen, lezen, schrijven, de beginselen der Nederlandsche taal, zoomede het zingen. Vooral de Hernhutters hebben, door het vervaardigen en verspreiden van Neger-Engelsche liederen, in Suriname veel bijgedragen tot verheffing van den volkszang bij de negers. De liederen, allen op eenvoudige wijze op maat gezet, evenals hunne psalmen en kerkgezangen, dragen het kenmerk van groot dichterlijk talent en grondige bekendheid met de taal en het volksleven der negers.»

Hij schrijft er bij: «Deze Pará-negers zijn vredelievend van aard; maken bij opstootjes veel geschreeuw; maar gaan daarbij zelden tot vechten over.» Ook dit houde men bij de toelichting van dit Pará-conflict in het oog.

Nu was er onder deze Para-negers zekere ontevredenheid gaan heerschen. Geruchten hadden het land bereikt, dat invloedrijke Europeanen en daaronder zeer hooggeplaatsen, op allerlei manier de belasting ontdoken, en dat deswege hun belasting zoo zwaar was.

Vandaar de opwelling der gedachte, om zich aan het betalen dezer belasting te onttrekken, en allerlei moeite met het Gouvernement.

Ware nu de regeering te Paramaribo steeds op de hoogte van haar taak geweest, dan zou de Koloniale Raad terstond begrepen hebben, dat er geen beter weg was, om deze moeielijkheid op te ruimen dan de zendingen in den arm te nemen. Maar juist van den invloed der zending wil de Koloniale Raad niets weten. Gekozen door een paar honderd blanken, die meest allen vijandig tegen alle Christendom overstaan, is de Zending hun veeleer een

doorn in het oog, en weten zij, als er conflict komt, van geen ander middel, om de rust te herstellen, dan van militaire macht.

Onder die pressie was ook nu een halve compagnie naar Boven-Pará afgezonden, om de 3000 negers tot onderwerping te brengen. Doch zie, daar ter plaatse aangekomen, bleek ook nu militair vertoon de negers eer te prikkelen dan te imponeeren, vooral daar ze met 500 gewapende mannen tegenover een 50 soldaten stonden. De neger zwicht voor den zendeling maar stuift op tegen een soldaat, Dat is zijn aard.

Het stond dus op het punt, dat er in Boven-Pará een vreeselijk bloedbad zou worden aangericht. Had de bevelvoerende officier bevel tot vuren gegeven, er waren stellig meer dan honderd dooden gevallen, en de goede verstandhouding ware voor lang verstoord.

Er mag daarom vermoed, dat de bevelvoerende officier of de civiele ambtenaar, die hem begeleidde, in last had, eerst de hulp der zendingen in te roepen, en slechts, zoo dit niet baatte, door te tasten.

En zoo is dan ook geschied.

Op het beslissende oogenblik zijn de zendingen tusschenbeide getreden. Zij hebben de bevolking overreed om de wapens neder te leggen. Zij hebben de negers tot onderwerping doen terugkeeren. En door hen zijn de stukken opgesteld, die thans naar Paramaribo gingen.

Zoo liep alles uitnemend.

De vrede was hersteld. Geen bloed vergoten. En de macht van het Evangelie had een nieuwen triomf gevoerd.

Doch natuurlijk, dit was den kolonialen raad niet naar den zin. Hij had het juist anders gewenscht. En nu moest het sprookje dienst doen, dat Paramaribo bedreigd werd door de Pará-negers.

Nota bene, Paramaribo bedreigd, dat door het geheele gebied van den Boven-Pará gescheiden lag. Paramaribo met zijn bevolking van 24,000 zielen bedreigd door een stam, die nog geen 3000 koppen telt.

Ook hier is alzoo in de koloniale quaestie, eigenlijk niet tusschen de regeerings-machten, een geschil gerezen, maar een oud conflict weer opgeleefd tusschen de macht van het Evangelie en de macht van den sabel.

Want al kunnen we er inkomen, dat het beter ware geweest in 1871 den post «Republiek» niet te verlaten, toch bleek ook nu weer, hoe de negers waarlijk niet door de halve compagnie, die daar lag, in bedwang worden gehouden; maar hoe de macht, die hen tot rede gebracht heeft en ook nu in onderwerping houdt, de invloed is die op hun innerlijk leven geoeffend wordt door de prediking van den Christus.

In het *Missionsblatt aus der Brüdergemeine* lezen wij omtrent deze zaak het volgende:

„De Negers van de Para zijn in den vorigen herfst in opstand gekomen, daar zij weigerden de belasting te betalen, die de Regeering hun had opgelegd. Ook de Negers aan de Saramakka deden mede, ofschoon zij niet zoo ver gingen als de Para-Negers. Deze laatsten, die over het geheel wat wild, opvliëgend en onhandelbaar zijn, wilden van het verzet tegen belastingverhooging gebruik maken om voor goed zich van alle belasting te bevrijden. De Saramakka-Negers weigerden slechts de verhooging. De gehoorzaamheid is nu voorloopig, door de strenge maatregelen der Regeering, weder hersteld. Maar het was een booze tijd, en het opvliëgende en bandeloze karakter der Negers kwam recht duidelijk aan het licht. Hoe hebben zich nu onze gemeenteleden in deze zaak gehouden? Goddank, in het algemeen goed. Maar onze zendingen hadden eenen tijd lang benauwde dagen. Want een gedeelte van ons volk liep met de opstandelingen mede. Het zou heerlijk zijn, als wij konden zeggen: De leden van onze Broedergemeente hebben er niets mede te maken gehad. Maar dat kunnen wij niet zeggen. Ach! Daar zijn nog zoo velen, wien het Woord Gods nog niet het richtsnoer van hun werken en wandelen is. Maar dit mogen wij toch zeggen: de meesten schijnen zich goed te hebben gehouden en hebben ook op de anderen eenen goeden bedarenden invloed uitgeoefend. Inzonderheid geldt dit van onze Inlandsche helpers. Hier was het werkelijk te zien dat het Evangelie eene macht geworden is en het zedelijk gedrag bestuurt dergenen, die er aan gelooven. Misschien zijn wij later in staat iets meer uit dezen bewogen tijd mede te deelen.”

Molokai. — De *Missionary Herald* (Boston) bericht het overlijden van John Hanalva, die twaalf jaar een der Inlandsche Protestantsche Evangeliedienaars voor de melaatschen-kolonie op Molokai was. Hij was een oud man, daar hij bij de komst der eerste zendingen op Hawaï reeds een kind was. Na zich eerst vele jaren aan den handel gewijd te hebben, werd hij geordend tot het leeraarsambt. In 1877 werd zijne vrouw melaatsch en verliet hij zijne standplaats, ten einde haar naar Kalawao, op het eiland Molokai, te vergezellen, waar hij onder de melaatschen goede diensten bewezen heeft. Hij wordt beschreven als een opgewekt, aantrekkelijk man, met een zacht karakter en door en door

goed. Hij was zindelijk en, ofschoon hij op de vriendelijkste wijze onder de melaatschen arbeidde, werd hij door de ziekte niet bezocht, wat ook, bij behoorlijke zorg, volstrekt niet het geval behoeft te zijn.

Door 14 predikanten in de provincie Overijssel en Drenthe is een Bond gesticht tot opwekking van meer belangstelling in de Uit- en Inwendige Zending onder hunne gemeentelieden. Deze Bond heeft zich gesteld op den bodem van *het geloof in Jezus Christus, als persoonlijke overgave van zich aan den Eeuwigen Zoon Gods, onzen Middelaar en Heer, den Grond en Bewerker van onze Zaligheid*. De leden van dezen Bond zullen aan bovengenoemd doel arbeiden door het houden van Zendings-bijeenkomsten in de gemeenten, wier predikanten zich hebben aangesloten, of die daartoe hun verlangen hebben kenbaar gemaakt, door 2 of meer daartoe afgevaardigde leden van den Bond, die alsdan door gemeenschappelijk gebed, populaire toespraken enz. het doel van den Bond trachten te bereiken.

De dagbladen brachten onlangs het volgende bericht:

In een circulaire doet de heer J. van Dijk Mz., bestuurder van het bekende gymnasium te Doetinchem, een beroep op zijn geloofsgenooten, „ten einde honderd zendingen en honderd artsen te hunnen kosten te doen opleiden en naar Indië te zenden.”

Hij rekent daartoe ongeveer een millioen gulden noodig te hebben. Een aanvankelijke proefneming, in meer beperkten kring door den heer Van Dijk aangewend, bleef, naar hij mededeelt, reeds niet zonder resultaat. Van een algemeen bekend worden van zijn plan wacht hij de gevolgen rustig af. Alleen meent hij dat het werk in niet veel meer dan tien jaren tijds volbracht kan, maar ook moet worden.

HET BUITEN-CHRISTELIJK HUWELIJK.

DOOR

N. RINNOOY,

Hulpprediker te Ratahan in de Minahassa.

De Heidenen betoonen het werk der wet
geschreven in hunne harten.

ROM. 1.

Voor bovengenoemd onderwerp zal, naar wij hopen, niet te vergeefs de belangstellende aandacht gevraagd worden van de lezers van het Nederlandsch Zendingstijdschrift. Duidelijkshalve stellen wij het viertal vragen voorop, welke wij trachten te beantwoorden. Zij luiden:

1°. Wat is een buiten-christelijk huwelijk?

2°. Hebben wij recht van een buiten-christelijk *huwelijk* te spreken?

3°. Wat is de doorgaande beschouwing der christenen van de Nederlandsch Protestantsche kerk dienaangaande?

4°. Op welken grond behoort het buiten-christelijk huwelijk als wettig erkend te worden?

Bij de beantwoording der eerste vraag denken wij aan die huwelijken, welke gesloten zijn buiten den kring der christelijke maatschappij, met name die, welke tusschen heidenen en heidenen of ook tusschen christenen en heidenen, gelijk ook tusschen Mohammedanen onderling of wel met heidenen of christenen gesloten zijn, zonder tusschenkomst van den ambtenaar van den Burgerlijken Stand, dat is van het hoofd van het plaatselijk bestuur en zonder tusschenkomst van den zendeling of hulpprediker of ook Roomsch-Katholiek geestelijke, op alle die plaatsen in den

Oost-Indischen Archipel, welke aan het Nederlandsch gezag onderworpen zijn.

Nu is de vraag of wij recht hebben de op die wijze tot stand gekomen vereeniging van man en vrouw met den naam van *huwelijk* te bestempelen.

Wij staan daarmede op zedelijk gebied en zien ons door die vraag tot het *hart* van het heidendom geleid, daar wij gelegenheid krijgen des heidens beschouwing aangaande het huwelijk te leeren kennen. ¹⁾

Zoo er ééne zaak is in het heidendom, waarop het woord van Paulus, dat wij tot motto kozen, van toepassing is, dan voorzeker het huwelijk.

„Gij zult niet echtbreken”, het staat geschreven zoowel in het hart van den Papoea op Nieuw Guinea als in dat van den Alifoer van Ceram en dien van de Minahassa van Menado, evenzoo als in het hart van den bewoner der Zuid-Wester-Eilanden. ²⁾

Doch het staat niet alleen in het hart geschreven; dat woord laat zich ook naar buiten gelden. Wee hem, die van overspel beschuldigd en overtuigd wordt: de minste straf, welke hem wacht, is het betalen eener zware boete. En opmerkelijk, die erkenning van den huwelijksband is algemeen onder de heidenen, om het even of wij ons onder de Papoea's op Nieuw Guinea dan wel onder de Alifoeren van Ceram of de Minahassa van Menado of ook onder de bewoners van een der Zuid-Wester-Eilanden bevinden. Zij allen leveren het bewijs dat het woord hun niet onbekend is: „De mensch zal zijnen vader en zijne moeder verlaten en zijne vrouw aanhangen en die twee zullen tot één vleesch zijn.”

Spreeken wij dus van huwelijken onder heidenen, dan doen wij zulks in den reëelen zin des woords en houden vast aan de overtuiging dat ook de heiden de huwelijkswet, zooals die door God zelve is ingesteld, kent en erkent en doen zulks ondanks en te midden van wat met die erkenning in flagranten strijd schijnt te zijn.

1) De lezer houde ons ten goede dat wij van heidendom en heidenen spreken als van de oorspronkelijke godsdienst en de oorspronkelijke bewoners des lands en van het Mohammedanisme, hetwelk eerst later gekomen is en juist in zake het huwelijk vooral als valsche godsdienst zich deed kennen, niet opzettelijk gewagen.

2) Landen, waar de schrijver van dit opstel gearbeid heeft of nog arbeidt.

Onder de feiten, welke daartoe behooren, moet in de eerste plaats genoemd worden: de *polygamie*, welke eene rechtstreeksche inbreuk is op de verordening Gods; verder: de slaafsche toestand, waarin de vrouw in het heidendom gehouden wordt, zoodat men geneigd zou zijn eerder aan concubinale verhouding dan aan huwelijksgemeenschap te denken; en eindelijk: de min edele vorm, waarin in de meeste gevallen de huwelijkssluiting plaats vindt.

Het was ongetwijfeld met het oog op die feiten dat de Nederlandsch Protestantsche kerk der 17e en 18e eeuw, toen zij zich tegenover de heidenen geplaatst zag, er toe komen kon om de onder hen gesloten huwelijken als niet bestaande te beschouwen en de in Nederland gebruikelijke wijze van huwelijkssluiting als voor de heidenen, tot wie zij het Evangelie bracht, alleen geldig en wettig te verklaren en ze uitsluitend met den naam van huwelijk te bestempelen; eene beschouwingswijze, welke tot op dezen tijd onder de Evangelische christenheid in Nederland heerschend is. ¹⁾ Die loochening van het naar Gods ordening bestaande is geheel in overeenstemming met het Methodistisch karakter, dat het zendingswerk onzer vaders kenmerkt. Want dat is een der kenmerken van het Methodisme dat het van wege de zware duisternis de lichtpunten niet ziet; en meer op den vorm dan op den geest het oog heeft.

Hoewel in deze dagen het Methodisme in den arbeid der zending voor grondiger beschouwing begint plaats te maken, waardoor over vele dingen een beter licht verspreid wordt, zoo is dit echter nog geenszins het geval met het onderwerp, dat ons thans bezig houdt. Nog immer wordt een huwelijk, dat onderling gesloten en door de naaste betrekkingen erkend is, zelfs dat hetwelk van polygamie is vrij gebleven, niet erkend en zijn de kinderen uit zulk een huwelijk gesproten onecht, zoolang man en vrouw niet van een doopbrief voorzien voor den ambtenaar van den Burgerlijken Stand zijn ondertrouwd en in den huwelijkenstaat door den zending, hulpprediker of Roomsch-Katholieken geestelijke zijn bevestigd.

Dat de regeering eerstgenoemde huwelijken niet erkent, de vermoedelijke oorzaak daarvan zullen wij aan het slot van dit opstel

1) Dit is waarschijnlijk wat sterk uitgedrukt.

vermelden. Maar ook zij, die rechtstreeks in het werk der zending betrokken zijn, erkennen, althans voor het meerendeel, geen huwelijk onder heidenen of inlandsche christenen, tenzij men aan het hoofd van het plaatselijk bestuur, als ambtenaar van den Burgerlijken Stand, van zijn voornemen tot het aangaan van een huwelijk kennis heeft gegeven, (welk huwelijk in de meeste gevallen feitelijk reeds gesloten en met kinderen gezegend is) om het daarna kerkelijk te voltrekken, welke voltrekking synoniem geacht wordt met christelijke huwelijksluiting.

Daartegen nu meenen wij onze stem te moeten verheffen en het goed recht der buiten-christelijke huwelijksluiting te bepleiten als in Gods ordonnantie gegrond, welke ordening zelfs door den heiden wordt erkend. Het was ook op dien grond dat de heidenapostel bij uitnemendheid de huwelijken der christenen uit de heidenen als geldig en wettig beschouwde. Wij vinden althans geen spoor van het tegendeel, niets hoegenaamd, dat aanleiding geeft om te denken dat hunne huwelijken, in hunnen nog heidenschen toestand gesloten, bij hun overgang tot het christendom nietig en van geene waarde waren. Veeleer het tegenovergestelde volgt uit Paulus' woord aan de Corinthische gemeente, als hij haar toeroept: indien eenig broeder eene ongeloofige vrouw heeft, d. i. eene, die buiten de christelijke gemeenschap staat, eene jodin of heidin dus, en dezelve (nu hij christen geworden is) tevreden is bij hem te wonen, dat hij ze niet verlate. Desgelijks de christin, wier man nog jood of heiden is. Want — zoo vervolgt hij — de ongeloofige man is geheiligd door de vrouw krachtens hare gemeenschap met den Heer en de ongeloofige vrouw is evenzeer krachtens die gemeenschap geheiligd door den man, want anders waren uwe kinderen onrein, maar nu zijn zij heilig, d. i. Gode toegewijd. Want wat weet gij, man, of gij de vrouw zult zalig maken of wat weet gij, vrouw, of gij den man zult zalig maken?

Welk eene hemelsbreede klove scheidt deze beschouwing van die, waardoor het buiten-christelijk huwelijk als niets geacht en de Nederlandsche christelijke wijze van huwelijksluiting metterdaad als de eenig mogelijke wordt voorgesteld en gehandhaafd.

Toch zouden wij ons tegen de toepassing van deze laatste op de inlandsche bevolking niet met zooveel nadruk verzetten, indien daarmede niet eene gevaarlijke dwaling en eene gansche omkeering

in de orde des heils gepaard ging. Gevaarlijk toch is elke dwaling, waarbij om den vorm het wezen der zaak wordt voorbijgezien. Welnu, het overbrengen van een Europeesch christelijken vorm van huwelijksvoltrekking tot de inlandsche bevolking brengt haar in den waan, dat, zoodra men daaraan voldaan heeft, men ook met de daad christen geworden is, wanneer men vooraf, d. i. eenige dagen vóór dat men voor den ambtenaar van den Burgerlijken Stand verschijnt, gedoopt is, teneinde het bewijs te verkrijgen, dat men christen is, zonder welken doopbrief men ter ondertrouw voor genoemden ambtenaar niet verschijnen kan. Wordt niet door zulk eene verordening het christendom van zijne beteekenis en heerlijkheid beroofd, het zout smakeloos gemaakt, aanleiding gegeven dat vormendienst in de plaats van de aanbidding in geest en waarheid gesteld wordt?

Door het niet erkennen van het buiten-christelijk huwelijk wordt ook eene volkomen omkeering in de orde des heils teweeggebracht.

Wat toch is de Doop naar zijne oorspronkelijke beteekenis? Immers het teeken dat men zich van de wereld afkeert en met belijdenis van zonde tot God toekeert, en een zegel van Godswege van de vergeving der zonde. En nu, dat heilig teeken en zegel wordt in verband gebracht met de zaak des huwelijks, waarmede het volstrekt niets te maken heeft en tot eene maatschappelijke instelling verlaagd, teneinde aan de huwelijksverbindtenis een glimp van christelijkheid bij te zetten.

Zoolang de Doop niet geheel en al afgescheiden wordt van de zaak des huwelijks, zoolang zal het naamchristendom de overhand blijven behouden; dat christendom, dat bovendien nog op andere wijze zijne kracht zoekt in uiterlijkheden en daarvan blijk geeft zoo menigmaal de Doop wordt toegediend. Dan hoort men in plaats van namen, ontleend aan de taal des lands, waaronder er zullen zijn — wie durft zulks ontkennen? — welke eene schoone en liefelijke beteekenis hebben, namen van Nederlandschen, Griekschen of Hebreuwschen oorsprong.

Doch genoeg. Wij willen nog een antwoord geven op bedenkingen, welke zich tegen het door ons ontwikkelde doen hooren.

Hoe is het mogelijk — zoo vraagt men — een buiten-christelijk huwelijk te wettigen, waarin in de meeste gevallen de polygamie

gehuldigd wordt? Mogelijk is het — zoo luidt ons antwoord — zoodra men begint de gedachten Gods in te denken en de gedachten der menschen verlaat. En dat dit mogelijk is kan ons wederom de groote heidenapostel leeren, die in maatschappelijke wanverhoudingen tot de ordening Gods, waardoor zij gedragen worden, doordringt en van den Heiligen Geest, die de Geest der tijden is en over den tijdgeest heerscht, de verandering en vernieuwing der maatschappelijke toestanden verwacht. Hij loopt Gods plan niet vooruit, grijpt alzoo niet revolutionair in op wat de schors, het uitwendig omkleedsel is, vaststaande in het geloof dat deze dingen zullen wegvallen op des Heeren tijd. Daarom ook predikt hij niet tegen de slavernij en zendt zelfs den slaaf Onesimus aan zijnen heer terug. En om diezelfde reden wordt ook de polygamie door hem *geduld*. Aan Timotheus toch beschrijft hij wat in een ouderling en een diaken vereischt wordt, o. a. ook dat zij de man zijn van ééne vrouw, waaruit volgt niet alleen dat de polygamie ook in Paulus dagen gevonden werd, maar dat zij ook zelfs in de *gemeente* nog werd aangetroffen. Wie evenwel tot het ambt van ouderling of diaken geroepen werd, had ook nu als voorganger te toonen dat de polygamie strijdig was met Gods ordening.

Hoe is het mogelijk — zoo vraagt men verder — dat men aan een buiten-christelijk huwelijk recht van bestaan zou willen verleenen, d. w. z. het met den schoonen naam van huwelijk zou willen bestempelen, wanneer men in aanmerking neemt den slaafschen toestand, waarin de vrouw buiten het christendom verkeert. Is zij niet veeleer de slavine dan de echtgenoot des mans?

Maar denkt gij, die aldus spreekt, dat in dien toestand eensklaps verandering gekomen is, sedert zij met haren bruidegom ter ondertrouw voor den ambtenaar van den Burgerlijken Stand verschenen is en voorts hun huwelijk kerkelijk voltrokken werd? Indien men uit hoofde van den slaafschen toestand der vrouw den naam van huwelijk zou willen weigeren aan de verbindtenis tusschen man en vrouw buiten de christelijke gemeenschap, met evenveel recht behoort men zulks ook dan nog te doen als de huwelijksinzegening heeft plaats gehad, want niet de minste verandering in den uitwendigen toestand heeft deze plechtigheid teweeggebracht.

Doch wat voor de eerstgenoemde bedenking gold, geldt ook voor deze: niet de gedachten der menschen maar Gods gedachten moeten worden nagespoord. En zoo het God is, die hen, buiten het christendom staande, als man en vrouw tot elkander gebracht heeft en Zijne stem in hun binnenste heeft doen hooren: De mensch zal zijnen vader en zijne moeder verlaten en zal zijne vrouw aanhangen en die twee zullen tot een vleesch zijn, — waartoe dan aan een uitwendigen toestand aanstoot genomen, waarin geene uitwendige plechtigheid bij machte is verandering te brengen, dewijl die alleen door de kracht van het voortdurend getuigenis van het Woord en den Geest des Heeren kan worden opgeheven?

Hoe is het mogelijk — zoo roept men ten derde male — het buiten-christelijk huwelijk als wettig te erkennen, wanneer men ziet onder welke min edele vormen in de meeste gevallen de huwelijkssluiting plaats vindt. Of zou men moge goedkeuren wat op de Zuid-Wester-Eilanden geschiedt, waar het huwelijk gesloten is wanneer bruidegom en bruid te zamen een glas arak hebben gebruikt, wat daarna door de getuigen herhaald wordt?

Kan men zijn bijval schenken aan de gewoonte, welke hier in het distrikt Pasan-Ratahan-Ponosakan, met afwijking van de gewoonte in de geheele Minahassa, uitsluitend in dit gedeelte wordt aangetroffen, waar de bruidegom en zijne familie genoodzaakt is eene aanzienlijke hoeveelheid goederen bijeen te brengen — niet ten behoeve der bruid, in dat geval zouden wij ons geene aanmerking veroorlooven — maar ten behoeve van hare hebzuchtige en talrijke familie, alvorens hij het recht heeft haar als zijne vrouw tot zich te nemen; eene gewoonte, welke zeer dikwijls tot zeer onaangename huwelijkstoneelen aanleiding geeft, terwijl zij die den buit deelen, van wege de uitgestrektheid der familie, zich met een deel moeten vergenoegen, dat hun volstrekt geen nut of voordeel aanbrengt?

Wij zullen de laatsten zijn, die deze en dergelijke gewoonten zullen goedkeuren. Slechts dit wenschen wij, dat men om den vorm het wezen der zaak niet voorbij zie; dat men beginne met te erkennen dat — zij het ook onder een onedelen vorm — aan Gods wet is voldaan in de meermalen door ons genoemde woorden vervat.

Staat dit beginsel vast, dan zal men ook den inlander geen vorm van huwelijksluiting willen opdringen, welke voor de christenen in Nederland allerdoelmatigst en allerplechtigst moge zijn, hem daarentegen, in de meeste gevallen althans, allerbelachelijkst maakt. Of wie kan een optocht van inlanders, gaande naar het hoofd van het plaatselijk bestuur en vervolgens eenige dagen later naar de kerk, aanschouwen, de bruidegom en de getuigen in europeesch costuum, en de bruid met schoeisel, dat haar geheel ongewoon is en waarin zij zich ter nauwernood kan bewegen; wie kan getuige zijn van de meestal onbeholpen wijze, waarop het echtpaar elkander de rechterhand geeft en van de inzonderheid voor de bruid pijnigende handeling van het knielen, die, niet zelden reeds moeder van verscheidene kinderen, mogelijk op dien tijd weder in gezegende omstandigheden verkeert, wie kan van dat alles getuige zijn zonder dat hij zich des dichters woord herinnert: „Geef ons natuur en waarheid weer”?

Men versta ons evenwel in deze niet verkeerd. Niet tegen de christelijke huwelijksinzegening als zoodanig, maar tegen de wijze, waarop zij hier in Indië plaats heeft, is ons bezwaar. Niet gaarne toch zouden wij de inzegening zien opgeheven; de christelijke wijding behoort in de eerste plaats aan het huwelijk te worden gegeven; doch evenzeer behoort zij zich aan te sluiten aan den bestaanden vorm, waaronder de huwelijksluiting geschiedt, als die vorm namelijk een natuurlijke, eenvoudige, reine is. Of zoude bijv. de gewoonte, die op Papoea bij huwelijksvoltrekking gevolgd wordt, waar de verloofden gehuwd zijn, zoodra zij te zamen uit één bak gegeten hebben, moeten worden te niet gedaan, als het christendom aldaar wortelen schiet? Wij meenen van neen. Maar dat gebruik moet worden geheiligd, die daad moet hare christelijke wijding ontvangen. Dat eten uit één bak moet geschieden in de tegenwoordigheid des zendelings, die den naam des Heeren daarbij aanroept, die Zijnen zegen afsmeekt over hen, die op deze wijze door den band des huwelijks verbonden zijn. En waar een onedele vorm bestaat, welnu, men zoek een vorm, die voor den inlander past. Wij denken bijv. behalve aan de zooeven genoemde goede gewoonte op Papoea, ook aan het schoon en zinrijk teeken van het wisselen van ringen als bewijs van huwelijksluiting en wijde deze handeling op de zoo even omschreven wijze. De liefde

toch is vindingrijk; zij heeft een afkeer van nabootsen als met den geest des Christendoms in strijd. Zij zoekt aan inlander den indruk te geven dat het Christendom iets hoogers bedoelt dan het bloot aannemen van vormen en dat de Nederlandsche christelijke wijze van huwelijkssluiting niet de eenig christelijke is. Doch vóór alle dingen behoort de wettigheid van het buiten-christelijk huwelijk, als door de naaste betrekkingen zelven erkend, vast te staan.

Die wettigheid zouden wij op de volgende wijze willen erkend zien, opdat ook de heidenen weten dat zij den zegen van eene christelijke regeering genieten. Zij moeten leeren beseffen dat de God der christenen een God van orde is, die wil dat alle dingen met orde geschieden. Doch opdat dit werkelijkheid worde, behooren *de hoofden* des volks belast te worden met de aanteekening van eene voorgenomen en voltrokken huwelijkssluiting, zooals die buiten de christelijke sfeer plaats heeft en de „soerat pengakowan”, de bekentenisbrief dat men in het huwelijk wilde treden, met vermelding van geboortejaar en de namen van vader en moeder, behoort niet meer door hen opgemaakt te worden, gelijk tot nu toe het geval is, als men voor het hoofd van het plaatselijk bestuur verschijnt, maar vóórdat men zich *naar de wijze des lands* in het huwelijk begeeft; m. a. w. de bevoegdheid als ambtenaar van den Burgerlijken Stand worde onttrokken aan het hoofd van het plaatselijk bestuur en het *buiten-christelijk* huwelijk worde gecertificeerd door *de hoofden* des volks, waarvan deze eene opgave zenden aan eerstgenoemde als vertegenwoordiger der regeering, die daarop bewijs van wettigheid verleent.

Nog een enkel woord ten besluite. In den loop van ons vertoog hebben wij gezegd dat het Nederlandsch gouvernement het buiten-christelijk huwelijk niet erkent en de kinderen uit zulk een huwelijk gesproten als onecht beschouwt tot zoolang de ouders, van een doopbrief voorzien, voor den ambtenaar van den Burgerlijken Stand verschijnen, aan wien zij van hun voorgenomen huwelijk, d. w. z. van de voltrekking, zooals die in de Protestantsche kerk in Nederland plaats heeft, kennis geven.

Dat het Nederlandsch Gouvernement deze gedragslijn — niet zonder schade, zooals wij gezien hebben, voor het waarachtig geluk van de inlandsche bevolking — tot dusverre gevolgd heeft, heeft,

naar wij meenen, zijn grond in de vrees dat de Roomsche kerk zich van dit terrein zal meester maken. Rome toch erkent het burgerlijk huwelijk niet, erkent dus ook niet den ondertrouw der inlandsche bevolking, welke voor den ambtenaar van den Burgerlijken Stand plaats heeft, evenmin als zij het door ons in bescherming genomen buiten-christelijk huwelijk erkent. Voor haar is alleen het door hare dienaren voltrokken huwelijk van kracht.

Toch komt het ons voor dat die vrees ongegrond is. Wij zien niet in waarom Rome meer propaganda zou kunnen maken dan zij nu doet, wanneer het Nederlandsch gouvernement aan het buiten-christelijk huwelijk der inlandsche bevolking kracht van wet verleende, want, zooals wij zeiden, evenmin als het buiten-christelijk huwelijk, is voor haar het burgerlijk huwelijk geldig.

Verleende dus de regeering recht van bestaan aan het eerstgenoemde huwelijk en gaf zij daarvan door de hoofden van plaatselijk bestuur de vroeger genoemde bewijzen af, dan bleef zij tegenover Rome juist in dezelfde verhouding, waarin zij nu tot haar staat.

Doch gesteld dat Rome er bij won, dan nog gunnen wij haar het klatergoud en zouden ons innig verheugen, indien door de opheffing van eene bepaling een onware toestand verdween en aan den eisch van persoonlijk geloof en bekeering zijn recht werd hergeven.

In het geloof dat die dag zal aanbreken, blijven wij ons ook in deze zaak aan de menschelijke verordening, gelijk die thans bestaat, onderwerpen, als dezulken voor wie het woord niet te vergeefs geschreven is: Zij die gelooven haasten niet, d. i. loopen Gods wil niet vooruit en zoeken daarom ook niet door kracht of geweld te verkrijgen wat door den Geest des Heeren zekerlijk geschieden zal. Van Hem verwachten wij, gelijk op alles wat zijn Koninkrijk betreft, zoo ook op dit getuigenis Zijnen zegen.

Ratahan (Minahassa van Menado),

22 April 1890.

EEN EN ANDER OVER MIJN ARBEIDSVELD,

DOOR

M. M. LANGEVOORT,

Hulpprediker te Serwaroe op Letti.

Tot mijn werkkring behooren de eilanden *Letti*, *Moa* en *Loewong*.
a. *Letti*. Dit eiland ligt evenals *Moa* op 8° zuiderbreedte en 127° oosterlengte. *Letti* rijst tamelijk stijl uit zee op en heeft hier en daar een weinig strand, zooals van de negorij *Toetoekej* tot *Tomra*, van *Botimian* tot *Laitoetoeng*. Overigens is het omringd van naakte rotsen van pl. m. 60 voet hoogte.

Daar waar nog eenig strand is, vindt men kleine riviertjes, doch meestal droog. Dit eiland is een door de natuur zeer misdeeld plekje. Slechts hier en daar tusschen het gebergte vindt men wat bouw- en weiland, doch dit kan ook op geen groote vruchtbaarheid aanspraak maken. Het is overal rotsachtig. Ternauwernood levert dan ook dit eiland het allernoodigste voor de bevolking, en wanneer de bevolking het ongeluk treft, dat de regens lang uitblijven (wat vaak gebeurt) dan moet zij haar levensonderhoud op een der omringende eilanden zoeken. Ze gaat dan òf naar *Moa*, òf naar *Kisser* en *Roma*, of ook wel een enkele maal naar *Groot-Timor* om zich van levensbehoefte te voorzien. Doch ook op laatstgenoemde eilanden (*Groot-Timor* uitgezonderd) is de toestand bijna gelijk aan die te *Letti*. Dit eiland telt pl. m. 8000 inwoners, waarvan een zeer klein gedeelte christenen. Het *Lettsche* volk is eene vermenging van onderscheidene bewoners uit den omtrek, zooals van de eilanden *Kisser*, *Timor*, *Roma*, *Dammer*, *Daai*, *Keij*, *Sermata*, *Lakor*, *Loewang*, *Seram*, *Wetan* en andere. Deze bevolking is verdeeld in drie scherp afgescheiden standen. De hooge

of eerste stand heet *Marna*, de tweede *Boer* en de derde wordt eenvoudig *stam* genoemd. De tweede en derde stand zijn aan den eersten onderworpen. Een mannelijk lid uit den *Marna*-stand kan zich in het huwelijk begeven met eene vrouw uit den *Boerenstand*, of ook wel met eene uit den *stam*, maar dit is eene vernedering voor den *Marna* en eene verheerlijking voor den stand der vrouw. Eene vrouw uit den *Boerenstand* mag niet trouwen met een man uit den *stam*, maar wel met een' uit den *Boerenstand* of *Marna*-stand. Eene vrouw uit den *Marna*-stand mag in geen geval huwen met een' man uit de beide andere. Een *Marna*-vrouw met een *Marna*-man. Wanneer eene vrouw uit den *Marna*-stand of *Boer* niet getrouwd blijft in haar stand, maar overspel bedrijft met een' man uit den *stam*, dan wordt de *overspeler* met boete gestraft of ook wel gedood.

De Lettische heidenen vereeren de zon, maan, sterren, de zielen der afgestorvenen, benevens den draak en de *ikan poves* (wellicht wordt hier de haai bedoeld). De offerplaats voor de zon, maan en sterren bestaat uit kali- en pisangbladeren, terwijl de draak en de *ikan poves* de offers ontvangen in een daartoe vervaardigd klein kistje. De zon wordt vereerd onder het symbool eener lamp van klapperbladeren vervaardigd, die in een heiligen boom wordt opgehangen. De godsdienstige samenkomsten hebben eveneens plaats onder eenen heiligen boom, waaronder een groote platte steen ligt, die als offertafel dienst doet. Voornamelijk wordt de ziel van den stichter eener negorij vereerd. Deze ziel huist in een gesneden beeld, dat gewoonlijk ook in den heiligen boom wordt opgehangen. Van alle aanzienlijken wordt na hun verscheiden een afbeeldsel gemaakt, dat op den zolder bewaard blijft en waaraan van tijd tot tijd verschillende spijzen worden geboden, opdat de overledene in goede en vredelievende verstandhouding zal blijven met de bevolking.

Van tijd tot tijd worden groote feesten gevierd, onder den naam van *Porka*. Bij zulk eene gelegenheid wordt het voornaamste offer gebracht aan hem, die de negorij heeft gesticht of ook wel in een oorlog heeft buit gemaakt. De hoofden der negorij benevens de priesters brengen elk een karbau ten offer, terwijl de *kapala-kapala soa* elk met een groot varken kunnen volstaan. De overige mannen der negorij geven elk een schaap of geit of ook wel een

klein varken met een kip. De vrouwen geven kuikens, eieren, rijst, sirih, pinang en tabak. Op den tijd des offers snijden de priesters de ooren af van bovengenoemde beesten, met uitzondering van den karbau, nemen vervolgens wat kippevederen, rijst, sirih en pinang om dit alles te offeren aan de berkola's (afgoden). De karbauwen worden door de priesters geslacht en het vleesch onder de negorijbewoners verdeeld. Wat de beesten met afgesneden ooren betreft, ook zij worden geslacht en de helft van het vleesch wordt onder de negorijbewoners verdeeld, terwijl de andere helft wordt gekookt en op de plaats des offers verorberd. Wanneer het vleesch gekookt is, brengen eenige vrouwen wat rijst tot de priesters en deze nemen de punten van de tongen der geslachte beesten, benevens de harten, wat gekookt vleesch en de aangebrachte rijst en offeren dit aan de berkola's. Na afloop hiervan is het groote maaltijd. Deze feesten gaan gepaard met zang, dans en het gebruik van sterken drank tot dronken wordens toe, om eindelijk het feest met de gruwelijkste ongerechtigheden te besluiten.

Er zijn verscheidene *roemah berkola's* (afgodstempels). De stichter van zoodanig gebouw is de eerste *berkola*. Niemand mag dan ook offeraar zijn dan een afstammeling van den stichter. Wanneer zoodanig afgodshuis wordt vernieuwd, dan offert de priester aan de zielen der afgestorvenen van zijn voorgeslacht en de bewoners vieren feest (*porka*) te midden der negorij.

Het eiland Letti levert niet veel op. Er zijn evenwel een groote menigte karbauwen, varkens, schapen, maar aan kippen is vaak gebrek. Voorts een 40 à 50tal paarden. Koeien zijn er niet. Plantaardig voedsel is zeer gering. De zoogenaamde kaliboom verschaft den inlander vaak spijs en drank. De vruchten worden gegeten en van den bloemkroon vervaardigt men sagoeweer, die als een zeer geliefkoosde drank veel wordt gebruikt. Er wordt verbouwd een weinig djagoeng, katjang kajoe, katjang tanah, potatoen, oebi en roode rijst. De vrouwen houden zich in hoofdzaak bezig met de vischvangst en gebruiken daartoe kleine en groote netten, benevens de fuik.

Is er iemand overleden, dan komt dat der familie duur te staan. Overeenkomstig den stand der familie worden geslacht van 2—20 karbauwen; van 3—6 stuks schapen of geiten, drie dagen achtereen, en op den vierden dag, om het doodenfeest te besluiten, van

1—5 karbauwen, van 5—20 varkens, schapen of geiten. Al dit vleesch wordt onder de negorijbewoners verdeeld, nadat vooraf de heeren Gouvernements-ambtenaren van het noodige zijn voorzien. De vleeschroudbrengers doen dienst als in Holland de doodbidder of liever, als de bedienaren ter begrafenis. Twee of meer mannen, voorzien van een langen stok, waaraan verschillende porties vleesch hangen, doen de ronde om het vleesch aan het bestemde adres te bezorgen, vergezeld met de kennisgeving: „Orang soedah mati”. In het klaaghuis is een vreeselijk gehuil en gejammer, dat begint zoodra de lijder den laatsten adem heeft uitgeblazen, en aanhoudt tot dat het lijk ter aarde wordt besteld. Dit gehuil en gejammer is slechts gewoonte. Zoodra het lijk aan de aarde in toevertrouwd, verandert de weeklacht in gejuich, want alsdan begint de feestviering. Is de overledene een heiden, dan wordt het lijk met *kain* omwonden en meestal in hurkende houding begraven; is hij een christen, dan wordt hij begraven met de kleederen in welke hij stierf, in eene ruwe van binnen met linnen bekleede kist, terwijl de kist met zwart katoen wordt omwonden. De ter aarde bestelling geschiedt òf in de onmiddellijke nabijheid der woning, òf binnenshuis. Driemaal was ik getuige van eene begrafenis in de woonkamer. Men maakt een gat in den grond, plaatst de kist erin en een drie à vier vingers dikke laag aarde bedekt het geheel. Voorts gaat alles zijn ouden gang; men slaapt, kookt, braadt, zit of loopt op het graf eener geliefde.

Bij het bouwen eener woning worde de volgende gebruiken in acht genomen:

Wanneer de werklieden (het getal is zeer verschillend, van 8—200 en meer) van 10—15 dagen hebben gewerkt, dan geeft de eigenaar vleesch, terwijl de vrouwen der werklieden voor rijst moeten zorgen. Op een' door den eigenaar te bepalen dag worden geslacht 1 karbau, 2 varkens en 4 of 5 schapen, dat tot 7 à 8 malen wordt herhaald, voor het huis is voltooid. Is na 1 of meer jaren het huis gereed, dan wordt er een groot feest gegeven om den arbeid te besluiten. De eigenaar noodigt alle werklieden vóór de nieuwe woning, alwaar een lange tafel is aangericht. Die tafel bestaat uit pisangbladeren, die op den grond zijn uitgespreid. Voor dit feest worden geslacht 3—7 karbauwen, 5—10 stuks varkens, terwijl alle vrouwen rijst aanbrengen. Een groot gedeelte

van het vleesch wordt, na gekookt te zijn, aan bovenbedoelde tafel verorberd, terwijl de rest wordt medegenomen naar de woningen. Hoe grooter huis, des te grooter het feest. Toen onze woning zoover gereed was dat wij haar konden betrekken, werden ongeveer 30 karbauwen en ruim 50 varkens geslacht. Het laatste feest is een feest der dankzegging van den eigenaar aan de werklieden, terwijl de laatsten daarmede hun loon hebben ontvangen.

De handel beteekent nog zeer weinig. Er komen van tijd tot tijd eenige Makassaren, die hunne koopwaren, zooals rijst en rood garen, inruilen voor klappers, honing, was en dergelijke. Er is ook nog een koopman gevestigd in de negorij Touna, die echter zijne koopwaren op zulk een hoogen prijs houdt, dat een Lettinees zich die onmogelijk kan aanschaffen.

De hoofdplaats van Letti is de negorij *Serwaroe*. Op de reede dezer negorij verschijnt viermaal per jaar het stoomschip „Amboina”, dat ons dan wederom in de gelegenheid stelt iets naders van de buitenwereld te vernemen.

Tot *Serwaroe* behooren de negorijen Tomra en Toetoekeij. In *Serwaroe*, de standplaats van den vertegenwoordiger van het Gouvernement, den Posthouder, eveneens de standplaats van den hulp-prediker, staat een flink steenen kerkgebouw, ongeveer 150 jaar oud, dat ongeveer 200 personen kan bevatten. Het is voorzien van een preekstoel, een drietal zoogenaamde regeeringsbanken, een partij oude en verouderde stoelen en eenige uit boomstammen vervaardigde banken. Dit alles zag er bij mijne aankomst meer dan vervallen uit. De muren waren groen en zwart uitgeslagen door wind en regen, die altijd vrijen toegang vinden door de vierkante gaten in den muur, welke wij gewoon zijn vensters te noemen. Het kerkgebouw staat nabij de zee, waardoor in den Westmoeson altijd eene voortdurende stofregen naar binnen stuift, veroorzaakt door de vreeselijke golven, die met donderend geraas op de steenklompen breken. De bank, bestemd voor het hoofd van het plaatselijk bestuur, was zoover geverfd, als Z.Ed. tot zitplaats noodig had. Het overige en de overige banken waren verfloos. De tafel, die ik nog bij bovengenoemd meubilair had moeten noemen en die gebruikt wordt bij gelegenheid van de bediening des H. Avondmaals, was voorzien van één geverfden poot, namelijk die, waarboven men gewoonlijk bij Doopbedieningen

het doopvont (een gewone spoelkom) plaatste. Voorts hing er nog een drietal lampen, waaraan de tand des tijds zoodanig had geknaagd dat ze voor verderen dienst geheel ongeschikt waren geworden. In den voorgevel van het kerkgebouw is een steen aangebracht in den vorm van een hart, waarnaast een groote sleutel. Voorwaar een juiste voorstelling, het hart moet ontsloten worden door den sleutel van Gods Woord, welke is Christus, die tevens Gods Woord zelf is. Niet zonder veel moeite en geduld is het mij gelukt der kerk, althans inwendig, een beter en frisscher aanzien te verschaffen. Al het houtwerk heb ik laten verven; de muren zijn gewit en voor de twaalf vensters hangen even zooveel witte gordijnen, zoodat het gebouw er nu vriendelijk en net uitziet. Voorts heb ik de gemeente van een goed aantal N. Testamenten en Psalmboeken voorzien, terwijl zij zich nu ook verheugen mag in het bezit van een compleet avondmaalsstel en een doopvont, die ik voor rekening der kerkekas uit Holland liet komen.

Het tweede steenen gebouw is het huis van den posthouder. Een gouvernementswoning, die bij elke windvlaag dreigt in elkaar te storten van ouderdom. Voorzichtigheidshalve heeft de posthouder zijn intrek genomen in zijn kantoor, een klein huisje in de nabijheid.

Het derde steenen gebouw is het huis van den Radja en het vierde, grootste, nog nieuwe, gedeeltelijk van steenen opgetrokken huis is de woning van den hulpprediker. Dit is een gebouw van 8 vadem in 't vierkant met voor- en achtergalerij.

Dit gebouw is te beschouwen als eene vrucht van het christendom op dit eiland.

De eigenaar (Radja) is een werkelijk vroom man, die alles aanwendt tot verbetering zijns volks en elke poging, die in het werk wordt gesteld om het volk met de heilswaarheden bekend te maken, juicht hij van ganscher harte toe. Hij is mij tot grooten steun in den arbeid en is de ouderling (de eenige) der gemeente in den waren zin des woords. Wanneer ik des Zondags of op andere tijden gepredikt heb, gaat bijna de gansche gemeente naar de woning van den Radja. Deze verhaalt dan in de landstaal waarover en wat ik gepredikt heb, omdat er velen zijn, die zeer weinig van de Maleische taal verstaan.

Ik heb ééne catechisatie uit twee afdeelingen bestaande, eene Lettineesch- en eene Maleisch sprekende afdeeling. Ben ik met

mijne afdeeling gereed, dan herhaalt de ouderling het gesprokene in de landstaal. Deze catechisatie bestaat meest uit bejaarde menschen, voor de kinder-catechisaties is bovengenoemde splitsing niet noodig, omdat de kinderen het Maleisch verstaan of nog leeren op de Gouvernements-school. Om nog even naar onze woning terug te keeren, zij is gebouwd, opdat de hulpprediker toch maar niet weer zoo spoedig zou heengaan. Nu, dit heengaan geschiedt vaak zonder den wil des hulppredikers, omdat deze slechts te gaan heeft waarheen het Indisch kerkbestuur te Batavia hem zendt. Met een zendeling is dat anders, die kan zich beter nestelen, wat wel te verkiezen is. Toch wordt ook vaak de hulpprediker overgeplaatst op eigen verzoek. Zeer goed kon ik begrijpen, dat mijn voorganger alzo heeft gedaan, met het oog op zijne woning, waarin ook wij nog zes maanden hebben doorgebracht. Daarbij was hij voortdurend ziekelijk en er was toen, gelijk ook nu, geen overvloed van levensmiddelen. Wellicht denkt deze of gene vurige zendingsvriend in Holland: „een zendeling moet zich niet zoo bekommeren over een al of niet goede woning.” Met uw verlof, word zendeling of hulpprediker en kom over; kom en zie en arbeid, er is veel te doen en maak alle klagende zendingen of hulppredikers beschaamd.

Is echter het huis slecht, dan is alles slecht. Het humeur ook, althans mijn humeur was menigmaal, tijdens ons verblijf in de oude woning, weinig geschikt om de ware herdersstem te laten hooren, maar er zijn gelukkig gunstiger humeuren. Laat ik eindigen over de woning, alleen dit nog, het is alles behalve aangenaam en bevorderlijk voor de gezondheid, wanneer wind en regen, zonneshijn en nachtelijke koude voortdurend vrijen toegang hebben binnen de woning, zoodat alles wat er binnen is bederft of ook wel vernield wordt door allerlei groot en klein ongedierte. Het is waar, het is kluchtig als men met een parapluie boven het hoofd aan den maaltijd zit, maar als dit vaak voorkomt, dan gaat de pret er af.

Het gehalte van het christendom laat nog zeer veel te wenschen over, het zijn hier nog in hoofdzaak „gemaakte” in plaats van „geworden” christenen. Zij hebben weleer den H. Doop ontvangen, waarmede zij zich gaarne tevreden stellen en zalig spreken. Gedoopt te zijn en toch offeren aan de *berkola's*, o, dat gaat wel, om de

eenvoudige reden, dat ze hoegenaamd niets van den christelijken godsdienst begrijpen. Er zijn eenige gelukkige uitzonderingen, waaronder de meer genoemde ouderling met zijn gezin, benevens nog eenige andere huisgezinnen. De opkomst ter kerk is tamelijk (80 à 90), men houdt wel van kerkgaan, voorzeker een goede gewoonte.

Ziet! daar gaat de gemeente op naar het huis des gebeds. Bijna alle leden en nietleden zijn gekleed in een eenvoudig zwart gewaad, voorzien van een bijbel of psalmboek, dat in een witte doek is gewikkeld. Eerbiedig en plechtig treedt men het kerkgebouw binnen en ieder zoekt zijne of hare plaats. Daar wordt voor de tweede maal geluid. De voorlezer begint te lezen, eerst de Wet des Heeren, vervolgens het gedeelte der Schrift, hem door den Pandita opgegeven. Deze (nog een nieuweling) verlaat intusschen zijne woning en gaat met zijn ouderling kerkwaarts. Heerlijk oogenblik! Het gebouw is bijna gevuld. Het hart des predikers tintelt van vreugd bij de gedachte eene naar Gods Woord dorstende schare voor zich te zien. Hij predikt met het vuur zijner eerste liefde, terwijl hij bidt om geopende harten, opdat het woord ingang vinde. Hij voleindigt zijne prediking en laat de uitkomst over aan zijnen Zender. Hij keert huiswaarts en hoort . . . dat ongeveer de helft zijner toehoorders de Maleische taal niet verstaan. Dit was de eerste les in de eerste gemeente voor hem, die deze regelen heeft neergeschreven. Er zijn er nog vele op gevolgd. Het zal wel niet noodig zijn te vermelden wat des zendelings hart (een hulpprediker kan toch ook wel een zendelingshart bezitten? ¹⁾) gevoelt, wanneer het door onbekendheid der *volkstaal* zich niet geven kan. Omringd te zijn van heidenen, wier zielen toch ook schreeuwen, bewust of onbewust, naar den levenden God, en geen woord tot vertroosting of redding te kunnen toespreken, dit is zwaar te dragen, daarbij komt nog dit: er zijn vele lidmaten der gemeente, die èn de volkstaal èn het Maleisch verstaan, maar geen hart hebben om met de broedèren naar den vleesche te spreken over den weg der zaligheid, en die der verlossing. Voor eenigen tijd was er eene heidin, die met alle aandacht stond te luisteren naar het golfgeklots en zich in gedachte afvroeg: wie is

1) Hij moet het.

het toch, die de zee gemaakt heeft en den wind, en hoe komt het, dat het nu waait en morgen weer stil is? Zij ging met deze gedachte naar een oud lid der gemeente (uit wier mond ik bovenstaand vernam) en verzocht opheldering, en wat kreeg die arme, wellicht zoekende ziel ten antwoord? „Ik weet het niet.”

Een ander deel van mijn arbeid belooft een goeden oogst, namelijk mijne Zondagsschool. In April 1890 heb ik haar opgericht. Een vijftigtal kinderen komt geregeld iederen Zondagnamiddag in het kerkgebouw bijeen, en ik vertel de eenvoudigste en meest aantrekkelijke geschiedenissen uit den Bijbel en geef een psalmvers of tekst te leeren.

Op den 22e Januari 1890 vierde ik met de kinderen het eerste Kerstfeest op het eiland Letti. Door omstandigheden was ik verhinderd dit op den 25e of 26e Dec. '89 te doen.

Ik zal hier thans niet herhalen wat ik geschreven heb in een brief, betreffende dat feest, die, naar ik hoop, in het Orgaan der Ned. Zend.-Ver. zal worden opgenomen.

In de negorij Seraai staat ook een steenen kerkgebouw, eveneens in die van Loehoelelij. In laatstgenoemde worden heden aanstalten gemaakt voor een nieuw kerkgebouw. In Seraai staat een inlandsch leeraar, in Loehoelelij een Goeroe-Djamaät. In beide is eene particuliere school.

Wat van de gemeente Serwaroe is gezegd met het oog op het christendom, geldt nog meer van beide bovengenoemde. Het offeren aan de *berkola's* is aan de orde van den dag, ook door zoogenaamde christenen. Het gebeurt zelfs, dat men des Zondagsmorgens eerst offert aan de afgoden en dan opgaat naar de kerk.

En hiermede voor ditmaal genoeg. Ik hoop later de gelegenheid te vinden het een en ander te vermelden omtrent de eilanden Moä en Loewang, met bijvoeging van eenen kleinen staat. Nu zij alleen aangeteekend, dat ik dezer dagen een klein geschriftje las van een assistent-resident, die voor het getal christenen in de negorij Loehoelelij het cijfer 161 in zijn staat opnam. Er is in genoemde negorij slechts één christen.

Ik eindig met den wensch, dat de christelijke gemeente in Holland ons en ons arbeidsveld niet zal vergeten.

2 Thess. 3 : 1.

Serwaroe, Maart 1890.

HET EERSTE TIENTAL JAREN VAN HET SEMINARIE
TE DEPOK, 1878—1888,

DOOR

PHIL. J. HENNEMANN,
Director van het Seminarie.

«Alle plant, die mijn hemelsche Vader niet
geplant heeft, zal uitgeroeid worden.»

MATTH. 15 : 13.

In deze welbekende woorden van den Heer Jezus Christus ligt ook dit opgesloten dat alle plant, die Zijn hemelsche Vader *wel* geplant heeft, *niet* zal uitgeroeid worden. In deze twee uitspraken wortelt zoowel de geschiedenis van de rijken dezer wereld als van het Rijk Gods, de strijd tusschen beiden en de uitgang dezer worsteling.

Toen het Seminarie in het leven werd geroepen, sprak het geloof: „eene plant van den hemelschen Vader; daarom zal zij niet worden uitgeroeid.” Het klein- en het halfgeloof verhieven luide hunne stem en zeiden: „eene plant niet van den hemelschen Vader; daarom zal zij uitgeroeid worden en geen bestand hebben.” Het ongeloof spotte en lachte: „eene plant van enkele dweepers, die geen levensvatbaarheid heeft.”

Na een tiental jaren spreekt het geloof nog altijd: „het Seminarie is eene plant van den hemelschen Vader, die haar tot hiertoe bewaard heeft en ook verder bewaren zal.”

Een der hoofdenmerken der planten Gods, die niet uitgeroeid worden, is zonder twijfel, dat allen, die bij het planten en het nat maken bezig zijn, Gode alleen de eer geven. Zij verschrikken, wanneer zij zich op eene gedachte betrapten, die zich eer of

verdienste wil aanmatigen. Vraagt het eens aan de gevers en geefsters, aan de besturen hier en in Indië, aan de onderwijzers en kweekelingen, allen zullen belijden: niet ons, niet ons, o Heer, de eer! En met de levenden vereenigen zich alle vrienden van het Seminarie, die reeds zijn heengegaan, niet 't minst onze geliefde Ds. J. A. Schuurman, de stichter van het Seminarie. Voor den troon des Lams staande brengen zij Hem, die op den troon zit, en het Lam de dankzegging, de eer en de heerlijkheid toe tot in alle eeuwigheid!

In het eerste tiental jaren kwam alle kracht en vrijmoedigheid om in het geloof te volharden, alle liefde tot het Seminarie, alle licht, geduld, troost en wijsheid van boven, van den Vader van onzen Heer Jezus Christus.

Wij willen thans niet aantonen, hoe God de niet door Hem geplante planten uitroeit, maar met enkele trekken schetsen, hoe God in dit eerste decennium de Seminarie-plant voor uitroeiing bewaard en haar wasdom gegeven heeft. Hij heeft haar bewaard voor den leugenaar van den beginne, voor de wereld, en dat ondanks de zwakheden en gebreken der arbeiders en vrienden. Hij heeft wasdom gegeven, zoodat de vier kweekelingen, die met den Director het gebouw binnentrokken, tot 34 zijn geklommen. Aan het einde van het decennium hebben reeds 50 kweekelingen hunne opleiding op het Seminarie ontvangen en zijn naar hunne eilanden teruggekeerd.

Toen Ds. Schuurman voor de oprichting en instandhouding van het Seminarie vijf tonnen gouds vroeg, waren er niet weinigen, die zulks in strijd achtten met den aard van het Godsrijk, dat zich als een mosterdzaadje moest ontwikkelen. Onze God is echter niet alleen een rijk, maar ook een wonderbaar God, wiens gedachten niet alleen hooger zijn dan de onze, maar dikwijls ook met de onzen verschillen, wat de verklaring Zijner rijkswetten aangaat. In dit bijzonder geval, wat de verklaring betreft van de wet des wasdoms van het mostaardzaadje, een God, die eene groote som voor het Seminarie kan geven, maar het desnietteenstaande klein en onaanzienlijk laat beginnen en het den strijd niet bespaart, dien alle jonge Godsplanten te doorstaan hebben.

De gebouwen van het Seminarie verrezen en stonden klaar, te midden der rijstvelden. Maar nu kwam het er op aan, om acht te

geven op de leidingen des Heeren en op Zijn tijd in geduld te wachten. De aard van het mostaardzaadje verloochende zich ook hier niet. Wel had de director *in spe* reeds jaren te voren van zijnen God de *onmiddelijke roeping* ontvangen, maar hij openbaarde dit niet aan de Besturen in Nederland en Indië, die met grooten ijver naar een director zochten, zoodat er gelegenheid was, ook te dezen opzichte het karakter van de planten Gods te bestudeeren. Toen Zijn tijd gekomen was, kon de *middelrijke roeping* den director eenstemmig door het Centraal Comité en het Bestuur in Indië gezonden worden. Weldra was de director met vier kweekelingen aanwezig, om de inwendige inrichting in orde te brengen. En nu ontwikkelde zich in die gebouwen, dicht bij het spoorwegstation gelegen, een vroolijk leven, niettegenstaande de wereld er zich met voorname minachting over uitliet en er spottend de schouders over ophaalde. In de speeluren des avonds sprongen en stoeiden op het ruime voorplein, na op den dag vlijtig te hebben gearbeid, inlanders van onderscheidene eilanden uit den uitgestreken Indi-schen Archipel. De zendelingen hadden den moed gehad hunne jeugdige inlandsche christenen naar de nieuwe inrichting te zenden. De ouders hadden hunne zonen laten gaan naar een ver eiland, onder een vreemd volk, met eene andere taal, waar zij geene bekende gezichten zouden zien. Hoe hebben zij gezocht en zich verlaten gevoeld op de schommelende en stampende stoomboot! Mati saja (ik sterf) riepen de eerste kweekelingen op hunne reis naar Depok. In schreeuwende kleuren hebben zij natuurlijk al de aanboord geleden ellende naar huis geschreven en na hunne terugkeer aan hunne magen en vrienden verteld. Maar de planten Gods werden niet uitgeroeid door ellende en nood. Spoedig waren alle beschikbare plaatsen, ten getale van dertig, bezet.

Een hoofdonderwijzer werd in Indië gezocht en beroepen, maar stormen en golven deden het schip, waarop hij zich bevond, op den vasten wal vastraken, waarin hij een teeken zag, dat de Heer hem niet naar Depok had geroepen. God had zich den rechten man reeds in Nederland verkoren en toebereid, om gezamenlijk met den director aan de vorming der kweekelingen te arbeiden.

Nu kwam een storm opsteken, die de jeugdige plant uit den grond dreigde te rukken. De geheimzinnige ziekte, *beri-beri*, deed haren intocht in het Seminarie. Drie kweekelingen stierven in één

nacht. Bijna alle anderen werden aangetast en in de maand Mei ontviel ons weder een kweekeling. Geene enkele oorzaak was op den grond te vinden, dus moest zij wel *in* den grond zijn. De dokter verklaarde dan ook na een nauwkeurig onderzoek: „helpen ook deze middelen niet, dan blijft slechts verplaatsing der gebouwen over.” Maar de hemelsche landsman zorgde voor Zijn plant. De vrienden van het Seminarie in Nederland gevoelden zich niet slechts opgewekt, den Heer om uitredding te bidden, maar zij ontvingen ook kracht, om te gelooven: God zal en kan helpen. De *beri-beri* kwam tot staan en bleef tot het einde der eerste tien jaren uit het Seminarie geweerd. En ofschoon de redeneering: „indien Gods welbehagen op deze stichting rustte, dan zou deze kastijding niet over het Seminarie zijn gekomen”, niet zoo geheel onnatuurlijk was, toch behielden de zendelingen moed om hunne kweekelingen te zenden, terwijl de jeugdige inlandsche christenen volkomen vrijmoedigheid ontvingen om naar Depok te gaan.

De vraag: hoe zal het gaan met de taal, het voermiddel voor het onderwijs? was een der vele vragen, die de Besturen bezig hielden. Ondoelmatig en onuitvoerbaar was het geven van het onderwijs in verschillende talen. Had men de Nederlandsche taal gekozen, dan zou men dezelfde teleurstelling hebben ondervonden als het Gouvernement met zijne kweekscholen. De Maleische taal werd gekozen, en de uitkomst heeft bewezen, dat die keuze goed is geweest.

Maar zal rassenhaat onder de onderscheidene naties van den archipel niet de plant doen verwelken en verdorren? Te meer, daar in zulk eene inrichting niet die uitwendige strenge tucht in toepassing kan worden gebracht als bij de inlandsche militairen. Ondanks korporaalstok en cachot is men genoodzaakt de Javanen nooit met de Amboineezen in éene compagnie te laten dienen. Maar de planten, wier wortelen haren oorsprong hebben in den eeuwigen liefderaad des Allerhoogsten, hebben in de planten der zichtbare schepping Gods haar gelijkenis. In een boom is de doode en elkaâr vijandige materie, b. v. vuur en water, tot een heerlijke harmonie, tot een levend organisme vereenigd. Het nieuwe leven uit God in en door den Zone Gods in de harten der Dajakken, Soendaneezen, Batta's enz. neutraliseert niet slechts de van natuur doode en vijandige harten, maar herschept ze ook tot eene goddelijk-

menschelijke harmonie en heft ze uit het doode Sodomsdal op tot de lichte valleien des Evangelies, waar, op Golgotha's heuvei en des Olijfbergs spitsen, leven en vrede van den gekruisigden en opgestanen Godszoon in van nature doode heidenharten stroomen.

Voorzeker, in de eerste tien jaren kwamen oneenigheden en botsingen voor, evenals op de beste inrichting in Nederland, maar --- hoogst zelden tusschen de verschillende volkstammen, meest altijd tusschen de stamverwanten onderling. Drie malen was het Bestuur te Batavia genoodzaakt met ontslag te dreigen, maar, daar telkens de schuldige niet alleen beterschap beloofde, maar ook toonde, behoefde het ontslag niet uitgevoerd te worden. Gerezen geschillen onder elkander werden in den regel bijgelegd bij de Voorbereiding voor het Heilig Avondmaal. De paedagogische genade Gods (Tit. 2 : 12) deed zich voortdurend gelden.

Alle planten, bovenal in Indië, hebben vele vijanden. Boven den grond de rupsen en in de aarde de termieten, die beiden, terwijl zij voedsel zoeken, de planten te gronde richten. Dit is ook het geval met de Seminarie-plant. De geestelijke rupsen en termieten bleven niet uit. Voedsel zoekend voor zich zelven, zouden zij in het verborgen en in het openbaar het Seminarie verwoest hebben. Maar de hemelsche Landman, de Vader van onzen Heer Jezus Christus, die Zijne planten niet uit het oog verliest, zorgde er voor, dat de rupsen verwijderd en de termieten onschadelijk gemaakt werden. Vrede en eendracht bleven bewaard. Des vijands streven werd verijdeld. God laat niet toe, dat bij Zijne planten de verschillende bestanddeelen zich boven elkaâr verheffen. Zij moeten elkaâr dienen, de wortelen, de stam, de twijgen, de bladeren. Doen zij het niet, dan worden zij dor en afgesneden.

Het was te verwachten, dat eene plant aan den weg niet alleen veel bekijks zou hebben, maar dat ook de kritiek niet achterwege zou blijven. De een meende, dat het Seminarie te grootsch was aangelegd, de ander vond de gebouwen te laag bij den grond of te ondoelmatig. Deze achtte het programma van het onderwijs te hoog opgevoerd, gene wenschte er nog wel het een en ander aan toegevoegd te zien. De een wilde ambachten geleerd hebben, de ander hield praktische oefeningen in de school voor noodzakelijk. Deze verheugde er zich over, dat de kweekelingen ook muziek leerden, gene nam een aanstoot aan de vroolijke stukjes, die op

de viool gespeeld werden. De een vond dat de kweekelingen te kloosterachtig werden opgevoed, de ander meende, dat zij te veel vrijheid genoten. De Besturen in Nederland en Indië belijden gaarne, dat al hun doen en laten stukwerk is geweest, maar zij zijn tevens overtuigd, dat zij zich hebben laten leiden door den Geest des Heeren. Alle op- en aanmerkingen, alle wenschen werden rijpelijk overwogen en ter harte genomen, terwijl zij zich tevens de lessen der ondervinding ten nutte hebben gemaakt. Zij houden zich echter ook overtuigd, dat men niet verlangen zal, dat alle wenschen en opmerkingen onmiddellijk in praktijk worden gebracht. Dan zou het Seminarie wel gelijken op een kaleidoscoop.

Het Centraal-Comité en het Bestuur te Batavia houden steeds het doel voor oogen: vorming van inlandsche christenen voor den arbeid in Gods Koninkrijk, van hetwelk Jezus Christus het levend middelpunt is. Zij houden in 't oog het peil der ontwikkeling der volkeren in Indië, om hunne kweekelingen niet te hoog boven dit peil op te heffen, maar ze ook niet eronder te laten blijven.

In dit eerste tiental jaren zijn vijftig kweekelingen als onderwijzers en voorgangers door het Seminarie afgeleverd. Daarbij bedenke men echter wel, dat eerst in het vierde jaar de eerste kweekelingen examen konden doen. Van deze zijn naar hunnen landaard: 22 Battakkers, 7 Dajakkers, 8 Alfoeren, 4 Javanen, 4 Soendaneezen, 4 Sangireezen, 1 Depokker. Van het Nederlandsch Zendeling-genootschap werden ons toevertrouwd 8, van de Nederlandsche Zendings-vereeniging 4, van de Gereformeerde Zendings-vereeniging 4, van de Doopsgezinde vereeniging 4, van het Sangi-Comité 4, van het Rijnsche Zendings-genootschap 27 kweekelingen, terwijl één op zichzelf stond.

Van deze 50 oud-kweekelingen zijn vier in Gouvernementsdienst gegaan; twee namen ontslag vanwege te geringe bezoldiging, van welke één weder in den dienst der zending is getreden; twee moesten ontslagen worden wegens nalatigheid in de vervulling van hunne ambtsbezigheden.

De berichten over en van de oud-kweekelingen waren bevredigend. Door de zendelingen werd tevens erkend, dat de opleiding in het Seminarie te Depok, door zijn situatie en cosmopolitisch karakter, iets vooruit heeft boven de andere Seminarieën, welke slechts voor één volk of stam arbeiden.

Dat onder die 50 oud-kweekelingen verschil is, wat bekwaamheid, vlijt en trouw betreft, spreekt van zelf, maar niemand zal dit aan het Seminarie toeschrijven. Het Seminarie, de dienaar der zending, kan alleen ontwikkelen en vormen de kweekelingen, die naar Depok worden gezonden.

Bij het begin van het tweede tiental jaren waren aanwezig ³⁴ kweekelingen. Naar hunnen landaard: 3 Dajakkers, 4 Javanen, 14 Battakkers, 7 Sangireezen, 3 Soendaneezen. Naar hunne genootschappen: Nederl. Zendings-vereeniging 9, het Java-Comité 1, het Sangi-Comité 7, de Doopgez. vereeniging 5, de Rijnsche zending 11, de Gereform. Zendings-vereeniging 1.

De eerste tien jaren liggen achter ons. Was het ons eene behoefte des harten duidelijk te doen uitkomen, dat aan God, onzen Vader, en aan Jezus Christus, onzen Heiland, die alle dingen draagt door het Woord zijner kracht, alleen alle eer en lof toekomt, ons hart dringt ons ook allen te danken, die ons met hunne gebeden en gaven hebben gesteund en gedragen. Blijft het ook verder doen in het tweede decennium. Wij willen in ootmoed de zending dienen en voor ons deel medewerken aan de uitbreiding van Gods Koninkrijk in onze Oost.

Wij blijven vast in het geloof, dat het Seminarie eene plant is van den Vader onzes Heeren Jezus Christus; eene plant, waarop Zijn oog is gevestigd en die Hij zal weten te bewaren, opdat zij niet uitgeroeid worde. Zoolang wij maar zorg dragen, dat het dierbaar Evangelie van Jezus Christus op het Seminarie verkondigd wordt, zal Hij ons niet alleen gebruiken als Zijne helpers aan de uitbreiding van Zijn koninkrijk, maar Hij zal ons ook onderhouden en bewaren, wanneer omtuiningen Zijne plant van het noodige licht willen berooven of wanneer eene valsche vrijheid alle omtuiningen wil afbreken, zoodat de dieren dezelve binnendringen en verwoesting aanrichten.

Gods planten gedijen alleen in Gods aarde, Gods licht en Gods lucht, daar, waar de vloek der zonde is weggenomen door het bloed, dat Jezus Christus, 's Vaders éengeboren Zoon, op Golgotha heeft vergoten voor de zonde der geheele wereld.

DE PROTESTANTSCHЕ ZENDING — GEEN MISLUKKING, MAAR DE ZEGEPRAAL DES GELOOFS.

Brieven door H. BETTINK.

DERDE BRIEF.

Waarde Vriend!

In mijn' vorigen brief heb ik steeds gesproken over den arbeid van het Engelsch Kerkelijk Zendeling-genootschap in het algemeen. Daarom wil ik nu een en ander mededeelen over het werk zijner zendingen in Hindostan, en wel buiten *Tinneveli*. De zegen en het succes der zending hier wordt algemeen erkend, maar niet alzoó in landen als Noord-Indië, den Pandschab, Sindh enz., waar overal vele en ijverige Mohammedanen wonen. Zoo zult ge weder bemerken, dat *Canon Taylor werkelijk niets weet* van den *arbeid* der zendingen van het Genootschap, dat door hem zóó hard aangevallen is. Het verdriete u niet, mijn vriend, dat ik begin met u een staatje voor te leggen ¹⁾, want het geeft u in een klein bestek veel te zien, en voor den aandachtigen lezer heeft het geen verklaring noodig.

	Zendingsposten.	Zendingen.	Inlandsche geordende leeraars.	Inlandsche ongeordende leeraars.	Ledenaten.	Gedoopten.	Europeesche onderwijzeressen.	Scholen.	Kwekscholen.	Leerlingen op die scholen.
Noord-Indië	32	47	17	481	3.001	13.283	4	265	1	14.116
Pandschab en Sindh . . .	13	28	7	84	1.048	3.292	2	54	—	6.012
Totaal	45	75 ²⁾	24	565 ²⁾	4.049	16.575	6	319	1	20.128

¹⁾ Evangelisches Missions Magazin 1880, pagina 332—339, en 1887, pagina 346. Deze lange titel wordt in het vervolg verkort tot E. M. M.

²⁾ Dat toch niemand dwaas genoeg zij van hier uit te roepen: «Wat een menigte

Laat ik u nu een en ander mededeelen van hetgeen de zendelingen van voornoemd Genootschap ervaren in de landen, in deze staat genoemd: zending Wade te Amritsar (eene stad in den Pandschab) schrijft: „Ik ben reeds 23 jaar hier, maar nog nooit heb ik zooveel geestelijk leven, zulk een zoeken naar de waarheid bespeurd als thans. Zelfs onze bitterste vijanden erkennen, dat het christendom zich snel uitbreidt, ja, dat men in de straten der stad den lof van Christus uit *der kinderen mond* hoort. Nooit te voren waren er zóóveel kinderen in onze scholen, ondanks de *concurrerende* scholen, en de open en rond uitgesproken vijandschap der zoogenaamde *Indische hervormers*, (die als verlichte heidenen wel hun heidendom wat willen hervormen, maar in den hoogsten graad vijandig zijn tegen het christendom). In deze stad en hare omstreken ontvangen 2500 *kinderen* godsdienstonderwijs.”

Er bestaat hier eene *Vereeniging van de Indische hervormers*, die ten doel heeft de verbreiding van ons geloof te verhinderen, en zoowel de jonge of pas bekeerden als hen, die den doop wenschen te ontvangen en zich daartoe voorbereiden (doopkandidaten), te onttrekken aan ons onderwijs en aan onzen invloed. Als een teeken van de werkzaamheid en den invloed dier vereeniging diene het volgende: Een voor korten tijd gedoopte jonge Hindu, die reeds gehuwd was, werd gewelddadig ontrukkt aan zijne christelijke omgeving en — voor den rechter gebracht. De heidensche bloedverwanten van den bekeerde verklaarden nu voor den rechter, dat deze bekeerde 1° *minderjarig* en 2° dat hij *onnoozel* was en dus niet geweten of begrepen had wat hij deed, toen hij zich liet doopen. De rechter begon terstond met beide zaken te onderzoeken, en het bleek al spoedig dat er geen woord van waar of gegrond was. Daarom ontsloeg hij den bekeerden man van alle vervolging in rechten en de beschuldigers verlieten beschaamd de rechtszaal. Maar daarom rustten zij niet. Zij boden den bekeerden *f* 10.000 aan, die hij terstond zou ontvangen, en nog *f* 40.000, die hem zouden uitbetaald worden na zijns vader dood, *onder voorwaarde*,

zendelingen: 75! en Inlandsche zendelingen of leeraars 589!” — want de provincie of landstreek «*Noord-Indië*» heeft eene oppervlakte, wel 10maal grooter dan die van Nederland en 10maal meer bewoners dan ons vaderland; — Pandschab en Sindh te zamen zijn 17maal gooter dan Nederland en hebben 6maal meer bewoners!

dat hij zijn *geloof verloochende*. — Maar zijn antwoord was en bleef: „Neen”. — Nu verlieten hem zijne vrouw en zijne kinderen. Doch ook dit offer bracht hij gewillig, al bloedde hem ook het hart, gedachtig aan 's Heeren woorden: „Al wie iets of iemand ter wereld liefheeft boven mij, is mijns niet waardig.” ¹⁾

In het land *Aurang-abad* arbeidt als zendeling een gedoopte Parsi, (in dienst van het Engelsch Kerkelijk Zendeling-genootschap) met grooten zegen. Hij ziet zijnen arbeid met meer zichtbare vruchten gezegend dan eenig zendeling elders. Zoo doopte hij in 1885 niet minder dan 255 volwassen personen, zoodat zijne gemeente nu bestaat uit 1065 zielen, van welke 565 ledematen zijn. Drie jaar geleden telde die gemeente slechts 202 ledematen.

Ook in het land *Puna* werkt als zendeling een bekeerde Parsi. Hij is wel in dienst van het Engelsch Kerkelijk Zendelinggenootschap, doch ontvangt *geen bezoldiging*, maar leeft geheel van zijne eigene middelen. Zijne vrouw is zelve naar Engeland gegaan, om te Londen bij het Bestuur van voornoemd Genootschap te bewerken, dat er zendingen zouden gezonden worden, die bepaaldelijk onder de Parsis, hare volks- en vroegere geloofsgenooten, het Evangelie moeten verkondigen. ²⁾

Te Lahore (eene groote stad in den Pandschab) is eene kweek-school ter opleiding van inlandsche leeraars, godsdienstonderwijzers en schoolmeesters. Haar directeur en eerste onderwijzer is Dr. H. U. Weitbrecht, de tweede leeraar is eveneens een zendeling en de derde is de *bekeerde Hindu*, Dinadath, een oud-kweekeling der school.

Kortelings werden 4 kweekelingen geordend tot geestelijken en 6 aangesteld als evangelisten en onderwijzers. ³⁾ In 1882 werd de school bezocht door den Gouverneur, *Sir Charles Aitchison*, een warm vriend der zending.

Te Dschabalpur is een *Mohammedaan* gedoopt, die door al zijne geloofsgenooten hooggeëerd werd om zijne groote kennis van den Koran en om zijne vroomheid. In stede van eer, roem en groote geldelijke voordeelen zijn er na zijne bekeering voor hem gekomen: smaad, verachting, armoede en hevige vijandschap van

1) Ev. M. M. 1887, p. 45.

2) Ev. M. M. 1886, p. 348.

3) Ev. M. M. 1884, p. 349—350.

al wat Mohammedaansch is. Doch de bekeerde man is het met den Apostel Paulus eens, dat hij duizendvoudig terug ontvangen heeft wat hij verloren heeft, nu hij Jezus Christus kent en Hem toebehoort.

De leden der *Weverskaste* zijn even vijandig tegen het Christendom als de Brahmanen. Toch liet weder een lid dier kaste te Mirat zich doopen, niettegenstaande hij zich hierdoor ruïneerde. In eene andere plaats kwamen 2 Brahmanen en eenige leden van den *Makarstam* ertoe den zwaren stap te doen, nam. *openlijk* hun geloof in Jezus Christus te *belijden* en zich te laten *doopen*. Voor de meesten wilde dit bijna zooveel zeggen als: huiselijke, financiële en maatschappelijke zelfmoord. Hunne bekeering mag dus met recht genoemd worden een krachtig bewijs voor de macht van het Woord Gods. ¹⁾

De zendelingen van het Engelsch Zendinggenootschap werken ook onder de *wilde bergvolken*. Zoo bericht zending Stark, die arbeidt onder het volk der *Pahâris* op de Roodschmahabergen, dat in November 1882 de inwoners van 6 dorpen hunne afgodsbeelden vernielden en wegwierpen en onderricht begeerden. Een paar maanden daarna kwamen de *priesters*, te zamen met eenigen der verstgevorderden in christelijke kennis, bij mij, om *gedoopt* te worden. Ik vroeg aan de priesters: „Wat hebt ge toch met uwe goden gedaan?” Een hunner antwoordde mij: „Ik heb ze in den grond gestopt en tot hen gezegd: Gij zult nimmermeer het daglicht zien!” Nu vroeg ik den priester: „Wat hebben uwe goden u geantwoord?” Het antwoord luidde: „Wat kunnen *steen*en zeggen?!”

De *Pahâris* zijn ongeveer 100.000 zielen sterk. Zij zijn zeer aan den drank en andere zonden verslaafd, maar tevens zeer ontvankelijk voor onderricht en vol vertrouwen op de Engelsche Regeering. De arbeid onder de *Pahâris* is zeer moeielijk, ook daarom, omdat de dorpen meestal ver van elkander affiggen en gescheiden zijn door hooge bergen, moerassen en afgronden.

Ook de zending onder de *Bhielstammen* gaat goed vooruit. De *Bhiels* zijn zeer wild en wantrouwig. Maar de liefdevolle, geduldige, kostelooze hulp, die de *zending-geneesheer* Thompson verleent aan zieken en gewonden, doet als met den dag het wantrouwen ver-

1) Ev. M. M. 1880, p. 336—339.

anderen in *vertrouwen*, en baant voor de prediking des Evangelies den weg tot de harten der wilden. Eéne school kon men reeds onder hen openen.

Het grootste en tot dusverre meest gezegende arbeidsveld van het Engelsch Kerkelijk Zendeling-genootschap ligt in *Tinnewelli*, een groot land in het Zuiden van Hindostan. De Evangelische Zending hier dateert reeds van de vorige eeuw, want in het jaar 1780 had de zendeling Schwartz te Palamkotta (of Paliamkotta) eene gemeente van 40 zielen ¹⁾. Deze gemeente breidde zich wel uit, maar de zware, langdurige oorlogen en de hongersnooden, die het land verwoestten en de bevolking wegmaaiden, deden ook den gemeenten zooveel afbreuk, dat zij in het begin der 19de eeuw zoo goed als verdwenen waren. Tenminste dd. 5 Augustus 1805 schreef de later spoorloos verdwenen zendeling Ringeltaube: „Kort geleden kwam er een man uit Trawankor tot mij, met het verzoek, dat ik toch derwaarts zou komen, want er waren daar wel 200 menschen, die gedoopt wenschten te worden.”

Uit die 200 christenen is, nadat de zendingen van het Engelsch Kerkelijk Zendeling-genootschap en van de Soc. for the Propagation of the Gospel hier gekomen zijn, de Kerk in Trawankor gegroeid, die 58151 zielen telt, en die in Tinnewelli 97000 zielen sterk. Er zijn hier drie Engelsche bisschoppen en vele inlandsche geestelijken, doch slechts weinige Europeesche zendingen, want in 1880 telden *dezen* slechts 33 personen, tegenover 1096 inlandsche geestelijken en godsdienstleeraars ²⁾.

In het land der Telugu's (Telugu ligt dicht bij Tinnewelli) *verdubbelden* de gemeenten zich in zielental in 7 jaren tijds. ³⁾

De zendingen doen hun uiterste best om hunne gemeenten *zelfstandig* te doen worden. Dat wil zeggen: dat zij zich *onderhouden*, *besturen*, en — zich door eigen zendingen *uitbreiden*. De gemeenten in Tamilland hebben reeds hare eigene synoden met een president uit haar midden. De meeste gemeenten in het landschap *Ongole* voorzien in het onderhoud harer leeraars en in al hare verdere behoeften op de volgende wijze: Elken eersten Zondag der maand brengt elk volwassen lid der gemeente zijne gave in de kerk en

1) Ev. M. M. 1880, p. 364—366.

2) Ev. M. M. 1880, p. 490.

3) Ev. M. m. 1887, p. 346.

legt die neer op den altaartafel; 50 huisgezinnen *onderhouden* hun eigen leeraar. In vele gemeenten legt de vrouw des huizes *elken morgen een handvol rijst* ter zijde. Aan het einde der maand wordt die rijst verzameld door de „oudsten” der gemeente en verkocht. De gemiddelde waarde van 30 handen rijst is 60 cents. 50 huisgezinnen geven zodoende per maand 50×60 cent of *f* 30,— dat is de bezoldiging van hunnen inlandschen leeraar.

Zeer vele christenen in Tinnewelli, Trawankore, Tamilland enz. zijn arm. Daarom moet het ons wel verwonderen als we hooren, dat die menschen, behalve het onderhoud hunner leeraars en schoolmeesters, nog aanzienlijke bijdragen geven tot ondersteuning der kas van het Engelsch Kerkelijk Zendeling-genootschap, dat door zijne zendboden hun het Evangelie heeft gebracht. In 1886 toch gaven die 155000 christenen aan dat Genootschap niet minder dan *f* 30000! In 1858 bedroeg dit slechts *f* 9000. Ook gaven zij in 1886 eene som van *f* 900 aan hunne broeders en zusters in het geloof in het koninkrijk Ugunda (gelegen in Midden-Oost-Afrika ten Noorden van het meer Ukerewe (of Victoria Nyanza), die door hunnen vorst zoo vreeselijk vervolgd werden ¹⁾.

Ook op het eiland *Ceylon*, gelegen aan den Zuid-Oostelijken hoek van Hindostan, werkt het bovengenoemde Genootschap. Het heeft hier 15 zendelingen, ruim 300 inlandsche leeraars en ongeveer 10000 bekeerden ²⁾.

Een der zendelingen, Howland, bericht eene bekeering uit het begin van 1887, die zeker wel onze aandacht verdient. Hij doopte nam. een grijs echtpaar, 80 jaren oud, in tegenwoordigheid van hunne 5 kinderen en 6 kleinkinderen, die allen reeds lang christenen zijn. Toen 40 jaar geleden de oudste zoon zich liet doopen, kwam zijn vader de plechtigheid bijwonen, niet uit belangstelling, maar, om zoo mogelijk, zijn zoon nog terug te doen treden. Maar deze bleef standvastig, beled openlijk zijn geloof en ontving den Heiligen Doop. Nu geraakte zijn vader buiten zich zelve van drift, en — *vervloekte zijn' zoon*. Doch de zending sprak tot den vertoornden vader: „Wij zullen zien wie de sterkste is: uw vloek of de zegen Gods. — Let wel, eens wordt ook gij

1) Ev. M. M. 1887, p. 294.

2) Ev. M. M. 1886, p. 336—339, 1887, p. 297.

nog een der onzen." — 40 jaar later werd deze voorzegging vervuld. ¹⁾

Behalve de zendelingen van het Engelsch Kerkelijk Zendinggenootschap, arbeiden op Ceilon ook nog die van drie andere genootschappen. Hoewel ze allen met ijver en volharding werken, zoo zien ze toch slechts weinig zichtbare vruchten van hunnen arbeid, nam. weinige overgangen van het *Buddhisme* (aldus heet de heidensche godsdienst hier) tot het Christendom. Het is echter zeker, dat de prediking der zendelingen op *velen* indruk maakt. Zoo schrijft de zending te Uduville: „de naam van Christus, zijne daden en woorden, zijn leven en sterven — het is den lieden hier wel bekend, en het is op aller lippen, maar — tot het doen van den beslissenden stap ontbreekt het den meesten aan zedelijke ernst, moed of geloof. Onze beide kweekscholen voor meisjes (hier en te Kolumville) bloeien. Een zeer zwaar verlies leden wij op 14 Juni 1883; toen werd de Directrice der kweekschool, Mejuffrouw Elise Agnew, tot hooger leven opgeroepen. Gedurende meer dan 43 jaren stond zij aan het hoofd der school. Zij heeft meer dan 1000 meisjes, meerendeels uit heidengezinnen, opgeleid en gevormd tot christelijke vrouwen en moeders.” ²⁾

De kweekschool is sedert eenige jaren gevestigd in een geschikt en schoon gebouw, gebouwd op kosten van eenige zendingvrienden in Amerika. De school onderhoudt zich zelve door de schoolgelden der 100 kinderen. Dit, te zamen met de som gelds, die de Regeering geeft aan de school, is voldoende voor al hare uitgaven. ³⁾

Te *Jafna* is eene kweekschool voor godsdienstleeraars en schoolmeesters, ambtenaren enz., met 70 leerlingen. Dezen hebben hier wel alles, wat zij behoeven: kost, inwoning en onderricht, doch — tegen goede betaling. Zoodoende bestaat de kweekschool geheel uit eigen middelen en geniet geen hulp, noch van eenig Zendinggenootschap, noch van de Regeering. Er is ook eene kweekschool voor jonge lieden, die opgeleid worden tot geneeskundigen. Meer dan 100 zijn er reeds gevormd en arbeiden als zoodanig overal op het eiland. Thans staat de *zendeling-geneesheer*, Dr. Green, aan het hoofd der school. Hij heeft vele genees-, heel-

1) Ev. M. M. 1888, p. 124—125.

2) Ev. M. M. 1884, p. 47.

3) Chronicle 1886, p. 178.

en ontleedkundige werken uit het Engelsch in het *Tamilsch* (de taal, die door wel 2 millioen menschen op Ceilon verstaan wordt) overgebracht.

De Inlandsche Christenen hebben ook hun eigen Zendeling-genootschap, dat drie zendingen onderhoudt, die arbeiden op eenige kleine eilanden in de nabijheid, waar 28.000 heidenen wonen.

Een der genootschappen, het Engelsch Wesleyaansche, heeft hier 53 posten met 2985 gedoopten en 42 Inlandsche voorgangers; 120 dagscholen met 251 meesters en 8218 leerlingen; 100 Zondagscholen met 373 leeraars en 6066 leerlingen. 1)

Zending Smith van het Amerikaansch Baptistisch Zendeling-genootschap bericht, dat er in zijnen werkkring van de 13 gemeenten reeds 10 zelfstandig zijn en in hare eigen behoeften voorzien. Eén der gemeenten, de kleinste, telt slechts 17 volwassen leden; toch onderhoudt zij nog haar eigen leeraar; de voorgangers van twee gemeenten worden onderhouden door de 10 groote gemeenten. Vele christenen leggen elken dag een handje-vol rijst weg als gemeente-offer, evenals dat de gewoonte is in vele gemeenten op het vaste land van Indië. Eene der schoonste giften is wel die eener arme vrouw. Haar tuintje brengt slechts f 1.80 in de maand op, maar toch zondert zij hiervan $\frac{1}{10}$ deel af voor de gemeente; ook legt zij elken morgen trouw haar handvol rijst ter zijde.

In 1882 gaven die 13 gemeenten met hare 1014 volwassen leden eene som van f 6960 ter voorziening in eigen behoeften. 2)

Het is mij een genot aan het einde van dezen brief u nog iets te kunnen mededeelen wat zekerlijk uwe belangstelling zal wekken, namelijk den indruk, dien de zending op Ceilon in haar geheel maakte op Duitsche Marine-officieren. Hun schip vertoefde eenigen tijd in eenen der havens van Ceilon en van deze gelegenheid maakten zij gebruik om een reisje over het eiland te doen. Op hunne uitstapjes leerden zij ook de zending kennen. De indruk, dien zij op die mannen maakte, wordt meêdegedeeld in de „Allgemeine Zeitung”, en luidt als volgt: „Het moet iedereen wel in oogen springen dat de scholen hier een goed gevolg gehad hebben, en zeer veel hebben bijgedragen tot den tegenwoordigen bloeienden toestand. Het is hoogst

1) Chronicle 1886, p. 173—174 en p. 178—179.

2) Ev. M. M. 1883, p. 458.

aangenaam te zien, hoe de zendelingen van onderscheidene Zending-genootschappen in wederzijdschen wedijver eene gezegende werkzaamheid ontwikkelen”.

„Op een hunner tochtjes werden de Duitsche zeelieden opmerkszaam gemaakt op eene plaats, waar men eene voorloopige kapel had opgericht. Het was in de landstreek der Badaga-zending. Die kapel bestond uit niets anders dan uit een reusachtig grooten *rozenboom*, wiens takken zich zoover in het rond uitstrekten, dat een aantal menschen er onder kunnen staan of zitten.

Dicht bij den stam stond een tafeltje, omstrengeld van levende rozenstruiken, om tot altaar te dienen. Binnen den boom had men een licht dak van palmladeren gemaakt, ter bescherming tegen den regen”. 1)

1) Ev. M. M. 1884 p. 47.

TOESTAND VAN DE KERK IN OOST-INDIË IN 1644.

Medegedeeld door Mr. J. A. GROTHE.

De toestand van de kerk in O.-Indië, en van haar zendingswerk onder de heidenen, moet bestudeerd worden uit het archief van de O.-I. Compagnie. Na eene halve eeuw na hare ontbinding bewaard te zijn op de zolders van het West-Indische Slachthuis te Amsterdam, werd die verzameling, tot groote aanwinst voor de geschiedenis, overgebracht naar het Rijksarchief te 's-Gravenhage, aldaar geordend en voor de studie der historie opengesteld. De werken van den heer De Jonge en van den helaas te vroeg aan de wetenschap ontvallen Dr. Tiele hebben getoond welke schatten daardoor voor de politieke geschiedenis onzer koloniën zijn opengelegd. Doch niet alleen voor de politieke, ook voor de kerkelijke geschiedenis van Neêrlandsch-Indië bevat dat archief ouschatbare bijdragen, en al wat vroeger daarover geschreven is moet daaraan worden getoetst. De kerkeraden toch van Amboina, van Banda, van Formosa, vooral die van Batavia, waren in correspondentie met de vergadering der XVII, en laatstgenoemde kerkeraad gaf jaarlijks een generaal overzicht van al wat op kerkelijk gebied in gansch Indië had plaats gegrepen. Gouverneur-Generaal en Raden van Indië roerden in hun jaarverslagen (de zoogenaamde *algemeene missiven*) het kerkelijke ook wel aan, doch refereerden voor meer omstandig bericht gewoonlijk naar de brieven van den kerkeraad van Batavia, waarvan zij (door de knechtschap waarin de kerk geraakt was) vóór de verzending inzage hadden gekregen.

Het meest uitvoerig rapport, dat mij onder de oogen kwam, is te vinden in achterstaanden brief, die, na dit kort inleidend woord, op zich zelve geene verdere toelichting vereischt.

DE KERKERAAD VAN BATAVIA AAN BEWINDHEBBERS
DER O. I. COMP.
20 DECEMBER 1644.

Achtbare Heeren!

Overwogen hebbende, hoe dat aen U Achtb. verplicht sijn pertinente ende clare ontdeckinge te doen vanden staet en gelegentht der kercken Jesu Christi, die onder U Achtb. domeinen ende regeringe sijn, ende den Hr Jesu Christo vergadert worden, soo ist, dat wy voor dese tijt goet hebben gevonden wat larger ende wijtloopiger te sijn int verhael vande Kerkelycke Saecken, als wy wel het vorige jaer geweest sijn; op dat U Achtb. de gelegentheyte ende den staet der kercken in India claerlyck verstaende, des te meer bewogen mocht werden, om alle dienstige en nodige middelen, die het werck des Hren Jesu Christi mochten bevorderen, ter hant te nemen, ende met schuldige vliet, om Jesu Christi uwes Hren wille, dit H. Werck te behertigen.

Om dan int naervolgende vertoogh ordentl. te gaen, soo sullen wy voordragen dese twee saecken; ten 1^{en} de staet ende gelegentheyte der kercken in India, ten 2^{en} wat dat wy hebben van U Achtb. te versoecken tot bevorderinge van des Hren werck, ende tot nodighe voortplantinge van het Cristendom.

Opdat wy U Achtb. den staet der kercken seer naeckt ende seer klaer voor oogen mochten stellen, soo sullen aengaende yder kercke, de welck alhier in India is, aanwijzen: ten

- 1^{en} de kerkendienaers, ten
- 2^{en} de kerckenraet, ten
- 3^{en} de ledematen, ten
- 4^{en} de diensten, dewelcke in de kercken en schoolen gepleeght worden.

Een aenvangh sullen wy nemen van Batavia, de hoofdstaet van U Achtb. domeynen.

Aldaer sijn tegenwoordigh vier predicanten, namentlyck: Ds. Abrahamus Rogerius, Ds. Antonius Hilarius, Ds. Georgius Candi-dius ende Johannis Bacus, dewelck inde maent October alhier uit Ternata, met intentie om naet Vaderlant te vertrecken aengecomen is, doch vermits dat voor sijn comste hier op Batavia niet meer dan 3 predicanten en waren, overmidts dat het Godt de Heere

gelieft hadde den eerw. Ds. Laurentium Persant, aen wien dat, gelijk wy den voorleden jaer hadden geschreven, het latijns School was bevoolen, naedat 18 dagen getrouwt was geweest, tot sich op den 18 Sept. deses jaers uit dit dal der tranen te roepen, soo dat derhalven den gantschen last der gemeente van Batavia op de halsen van drie predicanten souden moeten aencomen; welc sy noch soude connen uithouden, soo wanneer de Heer onse Godt haer soude gelieven met gesontheit te begenadigen, maer comende de een ofte de andere tot sieckte te vervallen, soo en soude den godsdienst na' behoren sijnen voortgangh niet connen nemen. Derhalven soo heeft de kerckenraet alhier goedgevonden den Eerw. Bacus te versoecken, dat noch een jaer by haar overbleve. Sijn Eerw. wel hebbende overwoogen ende ingesien den noot ende gelegenheit der gemeinte Godes, heeft sich laten overreden ende ingewillight om noch een jaer sonder verbant over te blijven, hetwelck oock door zijn Ed. geconsenteert ende toegestaen is, alhoewel dat liever hadde gesien, dat voor 3 à 5 jaer sich onder heerl. verbeteringhe hadde verbonden, doch wy gevoelen, dat ondertuschen sich noch wel sal comen te verbinden.

Hier sijn tegenwoordigh 3 sieckentroosters aen lant, van den welcke den eenen woont in het huys van den generalen ontfang, genaemt Henric Hertongh; den tweeden int sieckenhuys der E. Comp, genaemt Cornelis Outerman; den derden int Weeshuys, genaemt Joris Wendele:

II. Den kerckeraet, volgens resolutie van de nieuwe kerkenorder ¹⁾, de welck U Achtb. den voorleden jare door den Ed. Hr. Gouverneur generael is toegesonden, bestaet wt de predicanten, vier ouderlingen ende vijf diaconen, gelijk art. 15 te sien is. Voor desen synder 6 diaconen geweest, gelijk den Eerw. Justus Heurnius in sijn vertoogh U Achtb. bekent heeft gemaect, doch daer nae tsedert is het getal tot op vier gecomen, doch den kerckenraet bevindende ter tijt dat de geseyde kerkenorder formeerden niet meer dan vier diaconen in actuelen dienst, heeft goet gevonden den vijfden daer by te vougen, met insicht opdat altoos in den inlantschen godsdienst de aelmoessen door een diacon, tot meerder aensien en stichtinge souden opgesamelt worden, sijnde

1) De Kerkorde van v. Diemen, te vinden bij Valentijn IV. 2.

te vooren het gebruyck geweest, dat door een der inlantsche schoolmeesters, of door een voorsanger deselve wierden opgedert.

Desē gesejde vergaderinge comt ordinaerlyck te samen alle Maendach ten half drien precis, om te verhandelen kerkelycke saecken, als oock om te spreken van het wtsetten der arme middelen ende het verstrecken van maendelyck onderhoudt aenden nootdrufftigen, alwaer oock dan present is een gecommiteerde van den Hr Gouverneur-Generael, doch nu een tijt herwaerts, 't wele waer is, seer schaers heeft verschenen. Waervoor wy sijn Ed. hooghl. te bedancken hebben ende te eerkennen voor een goedertieren Heer, de welck de kercke in alle gelegentht sich betoont een seer toegenegen vrient te sijn ende een getrouwe voetsterheer; Godt gunne, datse langh onder sijn Ed. schaduwe mach sitten. Het incomen der diaconie en is tegenwoordigh niet wel soo groot als het wtgeven, vermidts dat behalven de armen, die onderhoudt krijgen, oock de diaconie heeft ten haren laste het weeshuys, ende moet oock voor haer aenpart dragen de oncosten van het latijnse school, weshalven dat dan oock de cassa der armen niet te vooren, maer ten achter gaet, ende oock ist, dat de armen dagelijcx vermeerderen. Doch tis waer, dat noch met een goet capitael versien sijn, welck was inde laetste generale reeckeningh, gedaen in Januario deses jaers, R. 23298 47. Doch U Achtb. gelieft te weeten, dat daeronder oock gerekent werden eenige vaste goederen, die geen profijt en geven, namentlyck het weeshuys, het welck int capitael bestaet R. 10138 21, als oock eenyge erven, waer op huysen gebout sijn, die tot scholen ende gebetshuysen gebruyckt werden, bedragende tsamen, dat sy aen het capitael debet staen, R. 912.24. Doch vermidts, dat d'arm middelen af nemen, gelijk geseyt is, soo wensten wel, dat U Achtb. daer toe konden verstaen, dat de diaconie mocht ontfangen hetgene, datse inde boecken der E. Compagni credit is, spruytende het selve wt testamenten ende legaten, die den armen hier gemaect sijn.

Hoe ende wanneer, dat door de diaconen rekenschap wert gedaen van de arme middelen, achten wy onnodigh in dese te verhalen midts dat het selve in de meermael genoemde kerckenorder art. 27 U Achtb. cont sien.

III. Ten 3den wat het getal der ledematen belanght, dat en is niet wel pertinentelyck te seggen, midts dat comen en gaen hier

ordinaris, ende telcken, soo wanneer het avontmael wert wtgedeelt, soo verschijnen oock aende tafel des Heeren die ledematen, die op de schepen sijn, dewelcke ter rede hier bevonden worden, dewelcke op vertoogh van attestatien wt het vaderlant, of oock op haer versoeck, nae gedaen belijdenis toegelaten worden en hier te boeck werden gestelt, daer sy nochtans gantsch India door zwerven en hier ten avontmael comen, soo wanneer dat sy juist een tijt comen te treffen, dat men het avontmael celebreert. In Julio hebben bevonden, dat buyten in de kerk gecelebreert hebben omtrent de 250 persoonen, ende sijn int fort, alwaer den Hr Gouverneur-Generael ende de Rade van India celebreren, omtrent de 40 personen; in October hebben gehad 46 inlandsche ledematen, waarvan 31 sijn vrouwen en de rest mannen, sijnde Bandanezen, als oock wt andere natie, doch daeronder is een Sinees, sijnde een doctor in de medecijnen, ende tegenwoordich schepen der stat Batavia.

IV. Ten 4den, den dienst der kerkce bestaet in predicatien des Goddelycke woorts, bedieninge der sacramenten, catechisatien, voorlesinge ende visiten.

De predicatien geschieden op Batavia des Sondaeghs int duyts, maleyts ende portugijs. Daer werden des Sondaeghs gedaen 4 duytsche predicatien, twee in de stadt in de nieuwe steene kerk, alwaer, nevens de burgers, der soldaten, die op de punten der stadt leggen, sooveel als daervan connen gemist worden verschijnen. Desgelijcx geschieden der twee int fort voor de Hr Generael, Raden van India, Oppercoopman ende het garnisoen, doch vermidts dat de sael, alwaer gepredickt wort eng ende kleyn is, soo en ist, dat sooveel soldaten daer niet verschijnen, als wel andersins souden geschieden. Derhalven waer te wenschen, dat een ruymere plaets int fort hadden; doch, soo verstaen, soude daer nu apparentie toe sijn, midts dat de Hr Generael heeft voorgenomen op sijn eygen onkosten een achtkantige cappelle int fort te laten maken, wiens preparaten wy voor onse ooggen sien. Godt geve dat Sijn E. in dat goet voorgenomen voornemen mach continueeren.

Des voormiddaeghs begint de predicatie ten negen uren ende des namiddaeghs, om de hitte, wel te 3 uren. Op den Sondagh hebben ook geseyt, dat int maleyts ende portugijs gepredickt wert; de maleytsche predicatie geschiet voor de middagh door meester Cornelis van Senen, een Bandanees van geboorten, ende des na-

middaeghs int portugijs door Abraham Rogerius, doch wanneer dat sijn E. zijn beurte des namiddaeghs in het duytsch moet waernemen, soo ist, dat den geseyden Cornelis van Senen oock moet waernemen de predicatie in de portugijsche tale, waerin redelyck eervaren is, doch soo wanneer Abraham Rogerius des voormiddaeghs int duyts predickt, soo neemt oock telken den dienst nae de middagh waer int portugeesch.

Het gehoor des voormiddagh in de maleytsche tale en is niet seer groot, uit oorsaek dat die tale onder de inwoonderen seer versterft. Int jaer 31 ende 32 ende noch tsedert een tijt heeft se seer gefloreert, soo dat de jonghe kinderen op de straten die ende geen andere en spraken, doch nu is int plaets van de maleytsche de portugijsche soo in haer fleur, twelck sijn oorsaek heeft genomen daerwt, dewijl datter sooveel volck wt Gale ende Malacca, sijnde portuguesche plaetsen, alhier op Batavia gecomen sijn, soo wanneer die onder ons mochten sijn comen te vervallen.

In de portugijsche predicatie is (Godt loff) een grote toeloop; daer siet men een kerk vol volck, ende menichmael gebeurt het, dat se te kleyn is, weshalven wy oock te gemoet sien, dat de Hr Gouverneur Generael ons in corten met een ander, die groter ende ruymmer is, versien sal.

In den maleytschen dienst werden voorgesongen eenyge psalmen in de maleytsche taele op dicht geset, welck wy U Achtb. den voorleeden jare hebben toegesonden. In de portugeschen dienst werden voorgesongen eenyge psalmen in het portugijsch gecomponeert tot dienst deser inlandsche gemeynte door Abraham Rogerius, welc oock nevens de voorige den voorleden jare, met weeten ende approbatie van Sijn Ed. U Achtb. sijn toegestiert, met versoek dat tot gebruyck der kerk in India gedrukt mochten worden, twelck wy verhoopen, dat effect gesorteert sal hebben.

Dese gescheyde psalmen werden gesongen, gelijk meermale gecommuniceert is, nae de wijze der Engelsche, want telcken als den voorsanger een regel gelesen heeft, soo wert denselven gesongen, hetwelc tot noch toe dienstich ende stichtich alhier is bevonden, ende derhalven hebben oock hetselve den voorleden jare in onse kerckenorder, tot dienst der kerk alhier geformeert, oock gestatueert, ende achte goedt, dat dus voortaan sal blijven gelijckt langh is geuseert, alhoewel dat wy bevinden dat in de Sinode tot

Hoorn gehouden a' 29 den 10 Augusty die saeck gantsch anders verstaen is. Doch vermidts dat de Broederen, die de copie der Sinodale acte eerstmael is voorgecomen, t' sedert daer op geantwoort hebben, ende goede reden hebben gegeven, waerom hetselve dienstigh hebben geacht, soo achten niet noodigh yet meer daertoe te doen, doch seggen, gelijk boven geseght hebben, datter door langhe experientie bevonden is, dat die maniere van singen nut, dienstigh ende stichtigh is. Weshalven de kercken int vaderlant niet en connen verwonderen, dat dusdanigh voorsingen expresselyck hebben gestatueert, ende nevens andere saecken in onse kercken order beraemt, ooc de authorisatie van dit van den Ed. Hr Gouverneur Generael hebben versocht.

Des Donderdaeghs 's morgens ten 9 uren werter in het duytsch een predicatie gedaen ende terselve tijt wert oock den doop bedient ende het houlyck bevestigt.

Des Maendaeghs werden de schoolkinderen wt het weeshuys, als oock die wt het school aen de westzijde in de kercke door Cornelis van Senen int duytsch, maleyts ende portugijs gecatechiseert ende tweemaal des jaers geschietet in presentie van de gecommitteerde van den Hr Generael, ter welcker tijt oock aen die best hebben toegenomen eenyge stuyvers werden vereert, ende oock int generael aen yder der scholieren geschietet wtdelingh, doch minder dan aen de vorighe, die haar int examen wel gequeten hebben. De Indianen, die tot den doop sullen toegelaten worden, nadat sy door de meesters behoorlyck onderwesen sijn, werden des Sondaeghs na de middagh ten 3 uren door Abram Rogerius ende Cornelis van Senen geexamineert, ende bequam gevonden werdende, soo werden se des Sondaeghs daerop volgende des namiddaghs in de portugijsche predicatie gedoopt, ende sijn desen jare 44, t sedert onse laetste missive, gedoopt, in de duytsche kerck kinderen 59, volwassen 2; in de portugijsche kerck kinderen 156, volwassen 131, waervan lyffeygen der burgers 46, lyffeygen der compagnie 59. Het getal der vrije inlanders bedraecht 26; hetwelck wtbrengt 289. In de duytsche kerck sijn getrouwt desen jaer 104 paer; in de portugijsche kerck, soo vrije als lijffeygens 106 paer.

Het H. Avondmael wert alle vierendeel jaers gecelebreert, namentl. precys op den eersten Sondagh van elke derde maent, twelk is in Januarius, in April, in Julio ende in October.

volgens resolutie van onse nieuwe geformeerde kerckenorder, articulo 56; te welcker tijt niet alleen de duytsche natie het avontmael in de kercke en geniet, maer oock de maleytsche ende portugijsche christenen verschijnen te selver tijt in de duytsche kerk om te gelijk met de duytsche natie te communiceren, want de inlanders souden het voor haer achten een versmaetheyt te sijn, indien sy apart het avontmael genoten; hetwelck oock den Eerw. Justus Heurnius in sijn schriftelyck vertoogh van de Ambonneesen getuyght, doch het formulier des H. Avontmaels, oock de woorden der wtdeelinghe en werden niet dan in eenen tale, namentlyck onse duytsche, wtgesproken, waer in dan verschil is met de practijcke die in Amboina gepractiseert wert, alwaer aen de tafel comende soo nederlantsche als ambonesen christenen, het formulier voor den avontmael in het duytsch ende maleyts wert voorgeleesen, ende de woorden der wtdeydinghe in beyde talen werden wtgesproken.

Soo wanneer dat 14 dagen te vooren des Sondaeghs het avontmael is afgecondight, soo wert den volgenden Maendagh daerop gesproken over het toelaten ende afhouden der ledematen, welke die weecke genoot moeten werden, opdat yder predikant inbrengende de swaericheden, die hem in sijn wije sijn voorgevallen, noch tijts genoeg sy om deselven terecht te brengen, gelijk articulo 54 der kerckenorder te sien is. De voorbereydinge tot den avontmael geschiet des Vrijdaeghs namiddagh vóór het houden des avontmaels ten 3 uren, ende na gedaene predicatie werden van den stoel affgelesen de ledematen, die op een nieuw, soo met attestatien, als op gedaen belijdenis aencomen. Den godsdienst volbracht sijnde, soo begeven sich de leden van den Eerw. kerckenraet na de consistorie om daer censuram morum te oeffenen volgens den 71 artyckel.

Alle avont wert het avontgebed gedaen op verscheyden plaetsen der stadt, namentlyck int fort, door Ds. Hilarium, in de sale van de Hr Generael, alwaer den heer Generael, de Raden van India, de cooplyden en assistenten, int fort woonachtich, verschijnen. Na het gebet werten 1 à 2 versen gesongen ende de actie met den segen beslooten ende geeyndight. Oock geschiet te selve tijt een gebet in de corpus de garde ende oock buitent fort int vierkant door den cranchesoecker daer woonachtich, alwaer gehouden sijn te verschijnen

degeen, die int begrip van dat huys woonachtich sijn, als oock de timmerlyuden ende personen op de timmerwerf onder den equipagie-meester bescheyden. Diergelyck geschiet een gebet inde corps de garde aen den boom, door den schrijver ofte eenigh persoon, daer toe onder haer vercoren; gelijk oock op de puncten rontom de stat. In het sieckenhuys tot gelegentheynt der siecken wort door den kranckbesoeker, aldaer residerende, het gebet wat vroeger gedaen, namentl. omtrent vijff uren. Doch niet alleen en wert het avontgebet gedaen voor de duytsche natie, maer oock voor de inlantsche, soo int maleyts, als portugijs, namentl. int maleyts door Cornelis van Seenen, voor de Bandanesen in haer quartier, int portugijs ten zeven uren voor de Comps lyffeygenen in haer quartier door den geseiden Cornelis van Seenen ende aen de westzijde int school. In dese plaetse wert eerst een capittel gelesen, voor de Bandanesen int maleyts, in de andere geseide plaetsen int portugijs, ende daerop volghet het gebet, ende na dat een vers a 2 wt de psalmen is gesongen, wert de actie met den segen beslooten. Ten 9 uren wert oock een gebet gedaen inde wachthuysen der swerten op 2 plaetsen, nam. by de vischmerckt ende oock buyten den stat, ende geschiet int poortugijsch voor de inlantsche wacht, gelijc hiervan breeder te sien is inden appendix van de genoemde kerckenorder titulo „van de inlantsche schoolmeesters”, alwaer oock is te sien wat godtsdienst dat alle morgen int Bandanees en Malbaers quartier geschiet, het welck niet nodigh en achten te verhalen, nadien U Achtb. het selve daer klaerlyck sien kont. Twederley visiten werden der viermaels des jaers gedaen, waervan d'eene een particuliere, de andere een generale visite genoemt wert. De particuliere geschiet door yder predicant in sijn wijk, vergeselschap met een ouderlingh, want sooveel predicanten alsser sijn op Batavia, in sooveel wijcken wert de stat verdeelt. In dese particuliere visite werden alle voor de wtdeylinghe des avontmaels de ledematen, soo duytsche als inlantsche, aengesproken, ende werden genodicht, die het den E. kerckenraet goet heeft gevonden te nodigen, ende wert den genen die den kerckenraet heeft geoordeelt dat om gegeven ergernissen behoorden af gehouden te worden, het selve aengesecht, ende werden vermaent tot beter handel en wandel, ende oock werden in dese visite opgeresen twisten en oneenigheden ter neer gelecht, ende om int corte te

seggen, allen ledemate wert de vrede ende godtsaligheyt des levens gerecommandeert.

Mauzy

Doch de generale visite geschiet omtrent een maent voor de particuliere, in welke int generael alle werden aen gesproken, die professie doen dat sy christenen sijn, doch de ledematen werden in dese voorbygegaen, of ten sy datter eenighe sijn, die haer soo in haren ommegangh hebben gedragen, dat den voorleeden avontmael of gehouden sijn geweest, ende den kerckerat hebbe geresolveert haer in de generale visite oock aen te spreken. Dese visite geschiet door yder predicant in sijn wijk, vergeselschapt met een diacon, want van outs het soo gebruyckelyck bevonden hebben, wt genomen, dat Ds. Abraham Rogerius, dien int bysonder de inlantsche natie bevolen is, dese generale visite doet onder de Indianen, vergeselschapt met den proponent Cornelis van Seenen, gelijk oock in de particuliere visite met den selven vergeselschapt gaet, de inlantsche natie ten avontmael nodende. In dese visite werden de luyden tot godtsaligheyt des levens vermaent, ende int bysonder, dat doch haer mochten bevlitigen om tot het gehoor des goddelycken woorts te comen, waer wt verscheyde goede vruchten ontstaen, dat niet alleen de slapende wacker gemaect worden, en tot gehoor des woorts comen, ende die andersints om het woort niet en souden dencken, voort werden gedreven. Welcke vrucht wel int bysonder onder de Indianen te bespeuren is, ende daerom die visite geensins en mach werden nagelaten; maer oock ontstaeter die vrucht wt, dat veele sonden, die onbekent souden blijven, den dienaer des woorts door dat middel bekend worden, gelijk int bysonder het concubinatus, waer toe wy bevinden, dat dese inlantsche natie seer genegen is, ende ten waer, dat door middel van dese generale visite de concubynen werden bekend, de stat soude metter haest met sulcke verachters van de echte staet, vervult werden.

De predicanten gedaen hebbende haer generale visite, doen van haer wedervaren aen de kerckenraet rapport, en vertoonen opeen rol de namen der genen, die in concubinatu leven; welke rol in den kerckenraet overgelesen sijnde, soo wert goet gevonden de selve aen den Ed. Hr Generael over te leveren, om sijne authorityt ter weringe en wtroeyinge sulcker boosheyt te willen gebruycken, waer in Sijn Ed. geensins in gebreck en blijft, maer aen den baliouw

der stat de gesejde rol ooverlevert, met last om die concubynen te ontbieden ende tot trouwen off tot scheyden te bevorderen, nadat de sake dat vereyschende is.

Doch eene saecke comt ons noch voor in dese visite, twelck een grouwel is, dat namentlyck meesters ende vrouwen bevinden, die haer slavinnen houden tot geen ander eynde, dan op dat sy met haer lichaem ende oncuysheyt haer gewin soude inbrengen. Ende opdat die gesejde slavinnen met eenigh fatsoen soude mogen loopen swieren, en̄ rinckel royen langs de straten, soo geven se haer voor een stuyver of twee goet te verkoopen, daer sy nochtans dagelycx gehouden sijn hare vrouwen en meesters drie sesiens en meer op te brengen. Of wel de Hr Generael last geeft om oock dese te straffen, nochtans soo weten sy de Heeren Schepenen met den deckmantel van het goet, dat sy dragen om te verkopen te misleyden; doch waert sake, dat dit soo wel conden geweert worden, als het concubinatus, het waer een gewenschte saeck.

Tot noch toe hebbende gesproken van het gene, dat door de predicanten wert bericht (verricht?), laet ons gaen wenden tot de school, ende sien hoe dat het daer met toe gaet.

Te Batavia sijn school meesters, die een seker school hebben, daer sy in leren, ende daer sijn der oock, die langhs de huysen leeren. Doch twee school meesters sijnder de welke een school hebben; het eerste is een nederlander, houdende school int weeshuys, welck tegenwoordigh is een Claes Jacobsen Snoeck, wt gecomen voor assistent en school meester desen jaere, ende heeft voor desen (soo verstaen) school tot Amsterdam gehouden. Hy is wel ter penne ende deugdelyck, weshalven wy vertrouwen dat de weeskinderen en de kinderen die van buyten comen om te leeren een goet meester aen hem hebben sullen. Wat dat sijn ampt sy, ende wt wat deelen het bestaet en achten niet nodigh hier te seggen, midts dat hetselve oock onder den tytel „*Schoolmeesters*” ende int bysonder noch verder onder den tytel van „*Schoolmeester int weeshuys*” verklaert staet in onse meermael genoemde kerckenorder.

Desen schoolmeester geniet, behalven sijn bedongen maentgelt van Comp. oock daer en booven van de diaconie R. 10 maentl. ende daervoor is hy gehouden de weeskinderen te leeren ende oock alle de arme kinderen, die het leeren by den kerckenraet tot

aelmoes versoecken, ende verder geniet hy alle het geen tweelck compt van de buyten kinderen, soo dat dien schoolmeester een goedt door komen heeft.

Den twedden meester houdt school aen de Westzyde ende is een inlantsche meester, genaemt Louwis Danckerts; wat dat sijn ampt sy en houden niet nodigh in desen te verklaren, vermidts dat in onsen kercken-order een expresse artyckel is, meldende het ampt van desen meester. Dit school bestaet omtrent wt 30 ende eenighe kinderen meer. Desen geniet voor sijn arbeyt R. 9.

Behalven desen sijnder noch 9 meesters, affkomstig van de inlantsche natie ende noch 4 incomende jongelingen, dewelcken in de huysen der burgeren de lijffeygenen gaen leeren, als oock alle die onderwijs begeeren ende door desen onderwijs werden de onchristenen soo ver gebracht, soo dat sy tot den doop bequaem geoordeelt werden, doch op het werck deser moet oock den predi- cant, die de sorge van de inlantsche natie int bysonder is bevoolen, sijn oogen hebben, of se oock vlytigh sijn, midts de huysen, die haer op geleyt sijn, te frequenteren, want andersins soo soude sy in het werck der onderwijsinge, dat haer op geleyt is, nalatich bevonden werden, tot nadeel der arme, onwetende menschen.

Wy hebben den voorleden jaer geschreven hoe dat het Semina- rium alhier door vertrek van Stertemius aen Ds. Persant vertrouwt was, doch het heeft Godt de Hr gelieft sijn eerw., gelijk aen- geroert hebben, den 18 Sept. deses jaers tot sich te halen, soo dat weder van een ander heeft moeten versien worden, ende wert daertoe tegenwoordigh gebruyckt D. Georgius Candidius, doch hadden gewenscht dat het den goeden Godt anders hadde gelieft, want die gedurige veranderinge van meesters niet anders dan schade, nadeel ende verachtinge (verachtering?) baren can.

De boecken daer wy voor desen voor het school om geschreven hadden, hebben wel geconditioneert ontfangen.

Tot noch toe hebben gesproken van Batavia, nu sullen over treden om ook te handelen over Amboina, ende dat voor soo veel als nodigh achten, siende int bysonder op de tegenwoordighe ge- legentheyd.

In In Amboina sijn tegenwoordigh twee predicanten, namentl. D. Brunt ende Hendrick Pontcasen, waer van den laetsten seer wel in de maleytse tale eervaren is ende in deselve predickt, gelijk

ook voor desen in Banda langen tijt gedaen heeft; ende in hare missive van den 29 Sept. deses jaers versochten om een derden predicant, welck saecke wy Sijn Ed. niet en hebben voorgedragen midts datter geen predicanten hier ovrigh sijn, waer met dat voor desen tijt haer soude connen versien. Oock schrijven ons aen, dat de saecken alsoo daer staen, dat nodigh hebben, dat met 2 à 3 sieckentroosters nootwendelyck behoren versien te werden, welck saecke in achtginge genomen hebbende, soo ist, dat met approbatie van Sijn Ed. 2 cranckbesoeckers daer nae toe gesonden hebben; tegenwoordigh hebben sy niet meer als eenen, genaempt Guiliam Noef.

De kerckenraet bestaet aldaer nevens de predicanten wt twee nederlantse en twee inlantsche ouderlingen, ende diergelycx van yder twee diaconen, want wy niet verstaen, dat in desen veranderinghe geschiet is. Het incomen der armen moet cleyn sijn ende de cassa weynigh bedragen, midts dat wy dickmaels haer E. hebben bevonden daer over in haer missive te clagen, ende wensten wel, dat het geen het comptoir generael aen den armen op Amboina debet staet mochten verwerven, tot solaes en onderstant van de arme ende nootdruftighe, die onder haer suchten ende kermen. ende oock dat u Achtb. geliefdet daer in order te stellen ende sijne Ed. die blijde en gewenste bootschap aen te schrijven.

Wy en willen in desen niet wjtloopigh verhalen van diensten, de avont gebeden ende visiten, die aldaer gedaen werden, midts dat dit alles u achtb. wjtloopigh door den eerw. Justus Heurnius vertoont is ende oock den voorleeden jare een vertoogh van dien is geschiet door den eerw. D. Daniel Sonneveld, twelck wy U Achtb. hebben toegesonden, doch sullen aenvangen te verhalen het gene wt de kerckelycke missive van den 29 Sept. deses jaers verstaen hebben, en is als volcht. Dat het, daer redelyck staet, ende dat de gemeente daer daeghlyckx aen wies; dat de Ambonesen omtrent het fort in redelyck getal alle Sondach ter kercke quamen, ende waren dit jaer omtrent het casteel gedoopt 159 kinderen ende 60 volwassen wt het heydendom ende moorsdom gewonnen, waer onder oock eenighe Macassaresen ende Botonders waeren; in den echten staet 45 paer bevestight.

In de eylanden van Uliassers stont het beter dan den voorleeden jare, want door den predicant Jan Janss Brunt in den maent

November ende December, nevens de kerekelycke ende politycke gecommiteerde, de visite gedaen sijnde, hadden den staet aldaer redelyck bevonden. Verscheyde dorpen hadden nieuwe kercken gebouwt; die geen schoolmeesters hadden versochtense, om den godsdienst onder haer te doen ende om hare kinderen de gebeden te leeren, waer van sy versien geworden sijn. Daer is andermael in Febr. door den predicant Hendrick Pontcasen de visite gedaen op deselve eylanden, ende is bevonden, als booven, redelyck, ende hoe dat noch met bouwen van tempelen sommige dorpen besich waeren, ende in dese visite sijn gedoopt 53 kinderen ende 35 paer getrouwt. Int geberghte aent casteel, namentlyck op Hatala, Naco, Kilongh, Ema, Houtoumouri de visite in December gedaen sijnde door den predicant Hendrick Pontcasen, is alles redelyck bevonden, ende yder is met een schoolmeester versien geworden, en sijn in dese visite gedoopt 156 kinderen en de 56 paer getrouwt. Op de passo in Augusto de visite gedaen sijnde, waeren gedoopt 11 kinderen ende 4 volwassene, ende 12 paer getrouwt.

Opt eylant Boanghessie waeren in de visite gedoopt 410 kinderen ende één volwassen manspersoon en 165 paer getrouwt. Die van Lilleboy ende Halangh hadden noch geen kinderen laten doopen ende en versochten noch om geen schoolmeesters; vertrouwt dat in cort doen souden, doch dat evenwel haer traineeren soo vreemt niet en was, midts dat deselve haer 7 a 8 jaer rebel gestelt hadden, sommige het christendom verwerpende, sommige het moorsdom aennemende.

De gedoopte in de Amboneesche quartieren dit jaer belopen te gelijk kinderen 861, volwassene 65, ende 308 paer sijnder getrouwt. Godt geve dat se goede christenen mogen sijn en niet als de Saduceen mogen gestelt sijn, die tot den doop Johannis quamen. Godt geve, dat se den doop mogen eyschen en begeren wt liefde ende sorghe harer salicheyt, en niet moge doen door andere insichten, die werelts ende ydel sijn, gedreven sijnde.

Voor desen hadden den kerckenraet van Amboina ons aengescreven, hoe dat van voornemens waren de Kaibobose ¹⁾ reyse te doen, om aldaer onder de heydenen eens de visite te doen, om te ondersoecken offer apparantie ware deselve tot het christendom

1) Caibobo, op Ceram.

te brengen, het welck hoopten, midts dat sy selve daertoe verscheyde mael aensoeck gedaen hadden. Doch die visite en hadde tot noch geen voortganckgh genomen, de gelegenheyt dat niet toelatende; maer soude apparent nu in October geschiet sijn, ende was daer toe ghekosen den predicant Johannes Brunt met een inlantsch ouderlingh ende diacon, nevens twee à 3 schoolmeesters. Godt geve, dat wat goedts tot dees armen menschen heyl en salicheyt verricht mogen hebben. Eyndelyck soo seggen, dat hebben 26 scholen, die versorcht moeten werden. Opt eylant Oma, anders Boanghessie, 5, opt eylant Uliasser 6, opt eylant Marselau ¹⁾ 6, doch waer de verdere sijn en mentioneeren niet, dan dat seggen, hier aent casteel en int geberghte ende verdere eylant.

2. Van Amboina treden wy oover tot hare nabueryge kercke *Banda*, alwaer drie eylanden sijn, die voor desen predicanten gehadt hebben, namentlyck Neira, Pouleway ende Lonthor, twelck het hoogh lant ghenoeemt is, doch tsedert de doot van D. Verhagen en heeft dat eylant geen gehadt.

Aldaer sijn tegenwoordigh twee predicanten, nam. den Eerw. Jacobus Vertrechtius op Neira, de welck seer wel in die maleytsche tale (daer in predickt en langh gepredickt heeft) ervaren is. Sijn E. hadde seer ernstelyck aen den E. Hr Generael om sijn verlossinge gesocht ende by de gemeente seer aengehouden, dat hem wilde laten vertrecken, waer toe seer ongenegen sijn geweest, doch eyndelyck toegestaen, gelijk den kerekenraet van Banda ons desen jare heeft aengeschreven, doch door haer missive verstaen hoe dat hy sich hadde laten beweegen tot een nieuw verbant van twee jaren, het welck ons seer lieff en aengenaem is.

Den tweden predicant leyt op Pouleway; is D. Marinus Gideonsen van den Houte, van de welke wy verstaen, dat seer onlustich daer leyt, wt oneenigheden die tusschen hem ende de gemeente ontsaen sijn, waer in dat sich seer excuseert, getuygende geen schulte hebben, maer versoeckt ernstelyck, dat de Ed. Hr Generael gelieve naer de saeck ondersoek te laten doen, beroepende sich op het getuygenis der gantschen gemeynthe, soo duytsche als inlanders, 2 à 3 wt gesondert, welc hem de onlust soude causeeren, ende oock by den Hr Gouverneur Witse hatelyck hebben gemaekt ende in onminne hebben gebracht.

1) Noessalaut.

In Banda sijn vier cranckbesoekers; op Chelamme Jeremias Hamel, de welck sich aldaer by den inlantsche schoolmeester dagelycx in de maleysche tale sal connen oeffenen. Op Neira leydt Gert Gerritsen, welck in de plaets van Michiel Smit gecomen sijnde, het school waerneemt ende des Sondags voor singt. Op Lonthor was geordonneert Jacob de Bovere, alwaer met singen ende voorleesen int Maleyts den dienst waer nam, doch de Broederen van Banda schrijven als dat die plaets wel met een predicant of proponent diende versien, want ofschoon alle drie weecken daer eens door den Eerw. Vertrecht wert gepredickt, ende alle Sondagen door de cranckbesoekers den dienst wort waergenomen, dat eevenwel het teere christendom daer af nam ende de moren dagelycx stout en moediger wierden. Op Wayer was oock geplacet den cranckbesoeker Hans Brits, de welck des Sondaechs met voorlesen den dienst daer waer neemt, ende die van de negerie Dender sijn gehouden aldaer tot het gehoor te comen. Desen selve cranckbesoeker moet oock eens in de weecke sich begeven na de negri Ouri, om oock aldaer den dienst te doen, vermidts deselve plaets geen cranckbesoeker heeft.

Op Pouleay leght by den E. Marinus een voorleeser, genaemt Frederick Joosten, welck tot voorsinger en voorleser gebruyckt wert.

Die van Neira en Pouleay hebben te samen éenen kerckeraet ende dese kerckelyke vergaderinge, soo wy verstaen, die geschiet altoos op Neira ende niet op een gesetten tijt, maer soo wanneer het nodich wert bevonden; doch soude dese jaren die van Banda aengeschreven sijn door Sijn Ed., dat ten minsten drie mael int jaer de vergaderinghe soude moeten geschieden. Desen jare, alsoo D. Marinus ons heeft bekent gemaect, was door Ed. Hr Gouverneur Witsen, die van Pouleay vergunt, dat sy op haar eylant by gelegentheydt kerckelyck soude mogen vergaederen, om te besorgen oover die saecken van hare eygen kercke, int bysonder tot oeffeninge der kerckelycke discipline onder de leedematen aldaer, voor de bedieninghe des avontmaels. Hetwelck seer dienstich ende nodigh was, vermidts dat de vergaderingen, die op Neira geschieden, niet juyst en connen geschien voor de tijt der celebratie des H. Avontmaels; doch naderhant soo heeft den geseyden Hr weder het geconcedeerde opgeseyt, gelijk oock den tweden onder-

lingh, die de gemeente op Pouleay door Sijn E. was toegestaen; doch om sulcke en diergelycke veranderinghe, die door particuliere gouverneurs, sonder order van Sijn Ed. geschiede, te verhoeden, soo heeft het den kerckenraet op Batavia goet gedocht aen Sijn Ed. te versoecken, dat alle kercken, ider voor sich, na haer gelegent- heyt een kercken order mochten informeren, op dat den dienst en alles gedurigh sijn voortgangh mach nemen op deselve wijze, hetwelck Sijn Ed. heeft toegestaen ende belooft alle kercken aen te schrijven.

Hoe veel ledematen datter op Neira sijn en heeft ons den E. Jacobus Vertrechtius desen jare niet aengeschreven, noch hoeveel datter gedoopt sijn of getrouwt, doch wt de missive D. Marini verstaen, datter op Lonthor souden sijn 65 ledematen, van welck getal 22 tot de gemeente gecomen souden sijn, terwijl hy op Pouleay gelegen hadde. Soo wanneer op Neira het avontmael wert gecelebreert, soo moeten oock daer verschijnen die van de Negoryen Wayer, Dender en Selamme. Het avontmael den een Sondach door D. Vertrecht wt gedeelt sijnde op Neira, soo moet hy den anderen Sondach oovervaren na Lonthor om oock aldaer het H. Avontmael wt te delen, alwaer oock dan verschijnen die van Ouri ende de halve cust, ende ten tijt, dat den predicant over is na Lonthor, soo wert den dienst met voorlesen door den cranckbesoeker aldaer op Neira waer genomen.

Den godtsdienst op den Sondagh heeft haere voortgangh als vooren, doch allenelyck verstaen, dat op Neira dese veranderinge sy, dat daar de maleytsche predicatie door D. Vertrechtius werd gedaen, terstont na het eindigen van de duytsche, ende nam haere aenvangh ontrent een halff ure daernae. Soo ist, dat nu goet gevonden is, dat den maleytsche predicatie nae de middach sal geschieden, vermidts dat het voor den predicant, ende int bysonder in dese hete landen, alte moeyelyck valt soo terstont na malkander twee mael te predicken, ende oock op dat de inlantsche natie den gantschen dach geoccupeert mocht blijven in den godtsdienst, ende den Sabbat dach behoorlycker wijze geviert mocht werden. De avont gebeden hebben oock haren voortgangh op alle plaetsen, wt genomen in de negerien daer geen cranckbesoekers leggen. De scholen in Banda syn 6 int getal; in sommige syn 20, 30, 40 ende 50 kinderen ende meer, waer onder oock gerekent werden

de jonge plantsoenen, die van onse Nederlanders, aldaer getrouwt sijnde, voortspruyten; doch op Neira ende Poeleay namen de selve seer toe, ende wierden dagelycx geoeffent int leesen ende schrijven, in de gebeden ende catechisatien.

Van Banda treden wy over na *Ternate*, alvaer voor desen den eerw. Johannes Bacus gelegen heeft, ende nu desen jare, gelijk geseyt is, den tijt sijnes verbants wt sijnde, op Batavia gecomen is. Ende gelijk tot allen tijden van de vorige dienaers is geclaecht, is oock door sijn E. geschiet ende geremonstreert die slechte gelegtheyt van het christendom aldaer, gelijk U Achtb. cont sien wt het christelyck vertoogh van den kerckelycken staet aldaer, t'welck opt goedt vinden van den kerckenraet over heeft geleverd ende nevens dese gaat.

In *Ternate* leggen drie cranckbesoekers, namentl. op Macian Alexander Roosenraet, op Maleyen Jan Gerritsz. Block, op Batian Gerrit Senten, den welck in desen jare de macht om te doopen hebben toegesonden, op dat niet, door ontbeeren van den doop, de Mardyckers, die seer licht na den viant overloopen, occasie ende oorsaek daer van ons mocht werden gegeven, dat sy den doop by den papen op Gammelamme onder de Spangaerden mochten gaen soecken, ende oock op dat onse Nederlanders niet en mocht oorsaek gegeven werden van bedroeven, door dien dat haer kinderen den doop soude moeten missen. Doch dese macht van doopen is haer gegeven, midts dat de kercke van geen naburige kan worden gevisiteert, ende soo wanneer dat een predicant daer mocht comen te verschijnen, soo cesseert de selve macht, gelijk oock wanneer se wt Tarnata comen te vertrecken.

Gelijk voor desen, soo heeft oock onder Bacus *Ternate* geen kerckenraet gehad, by gebreck van bequame persoonen ende seer weynich communicanten, ende om in 't cort te seggen, nergens in India staen de kerckelycke saecken soo slecht als in *Ternate*, gelijk U Achtb. cont sien wt het schriftelyck vertoogh van Bacus, ende derhalven breecken oock het verhael van dien met weynich woorden af.

Van *Tayowan* en achten niet nodigh veel te schrijven, vermidts dat D. Robbertus Junius, die den arbeyder van dien oost nu eenighe jaren is geweest, overgecomen is ende het verleden jaer hier van daen gescheiden ende aen U Achtb. den staet der kercke-

lycke saecken naeckt ende bloot voor oogen sal hebben gestelt. Den wensch onses herten is, dat dat begonnen werck soo voort en voort mach sijnen voortgangh nemen, ende dat de 3 predican- ten, D. Johannis Bavius, Simon van Breen en Johannis Happart, dien goeden yver van D. Junius mogen nae volgen ende in hare arbeyt soo geseget sijn, tot heyl ende salicheyt der blinde For- mosanen.

Nevens de gesejde dienaren des goddelycken woorts sijn oock aldaer de proponenten, welck aldaer gevordert sijn, nam: Andreas Mircinius (doch in het concipieeren becomen tijdinge dat hy over- leden was) ende Hans Olef; den derden, welc was geweest Carolus Agricola, is gedeporteert en van daer op een tocht gesonden, doch is nu van hier over Tarnata met het schip Schiedam, met appro- batie van Sijn Ed. voor provisieneel cranckbesoecker nae Tayewan gesonden, midts dat nu sich redelyck aenstelde ende yet goets noch van hem verhoopte, en vertrouwen dat sich voort soo sal comen te dragen, dat soo veel als ontsticht heeft, soo veel sticht- tinge door hem aen de gemeente Christy sal werden toegebracht tot bevorderinge van het christendom. Syn op Tayewan verscheyde cranckbesoekers, nam. François Solomonsz. aent fort, Joost Jellisz. op Backeloan, Gerrit Jansen op Mataauw, Dirck ten Meulen in Taverlaen; Arend Rosseraet soude, omdat niet alte stichtelyck en was, versonden werden. Voorts behelpen sich, by gebreck van genoeghsaem stoffe, met eenige soldaten, die sy tot de schoulen promoveeren. Al het clagen is, datte van goede instrumenten niet en versien sijn, ende wenste, dat hadde vrome ende stichtige cranckbesoekers, die haer voor eenyge lange jaren, ten minsten thien, daer verbonden. Doch midts dat dat niet wel en can ge- schien, soo wanneer dat de cranckbesoekers int vaderlant getrouwt sijn, soo soude wenschen, dat U Achtb. daer op geliefdet te let- ten, dat eenyge vrome ende deuchdelycke luyden met haer vrouwen tot bevorderinge van dat werck mochten oovercoomen, die haer woninghe daer voor langen tijt mochten nemen.

6^e Op Palicatta lecht tegenwoordich den eerw. Daniel Merlinius, de welck met het schip Oranien desen jare alhier op Batavia gearriveert is, ende na dien dat Carolus de Ladossa ¹⁾ door ontstaene

1) Als soldaat uitgekomen, tot proponent bevorderd, doch wegens zijn gedrag weder afgezet.

onlust tusschen hem en de gemeente was op gecomen, soo ist, dat den Ew. kerckeraet, met goet vinden van den Hr Generael, den geseyden Merlinium daer na toe heeft gesonden, want de gemeente aldaer seer verlangende schreeff in haer missive, deen op dander, om van een dienaer des goddelycken woorts versien te sijn. Nevens den predicant leght aldaer een cranckbesoecker, genaemt Gerrit Thomasz, en een voorleser, genaemt Pieter Cornelisz, welck oock beyde tot de school aldaer gebruyckt werden.

Den kerckeraet bestaet aldaer wt den predicant, 2 ouderlingen en 2 diaconen, de welck meest alle weeck op Donderdach vergaderen, doch niet, omdat daer soo veel voorvalt in kerckelycke saecken, maer midts dat de houlyckse geboden in den kerckenraet werden opgeschreven.

De ledematen aldaer sijn tusschen de 30 a 40 personen, waeronder oock sijn verscheyden inlantsche vrouwen, die met nederlanders getrouwt sijn, doch niet eenigh manspersoon; doch voor desen isser een geweest, de vele nu soo degenerereert, dat van den avontmael wert afgehouden; ende wert oock aldaer viermael des jaers het avontmael gecelebreert, ende is oock int gebruyck de visite voor den avontmael ende een generale visite, gelijk geseyt hebben, dat te Batavia in gebruyck is, ende wert bevonden, dat onder cleyn en groot aldaer wonachtich sijn 14 a 16 hondert inlantsche christenen, doch seer traech sijnde om tot gehoor te comen en weynich achterdencken hebben se om haer salicheyt in vreese ende beven te wercken. Dat doch Godt gave, dat hare herten geopent wierden om den woorde des evangeliums gehoorsaem te sijn, ende datse met den blooten naem van christenen haer niet en genoechde; dat soude een vreucht ende hartelycke blijenschap sijn voor den dienaer die se bedient.

Des voormiddaeghs wert daer gepredict in de duytsche tale, int fort op de sale van het groote huys, en des naemiddaeghs wiert voor desen, doen Abraham Rogerius die gemeente bediende, gepredickt int portugijs, gelijk oock van D. Carolus de Ladossa den tijt sijner residentie aldaer gedaen is; doch nu soo ist, de portugijsche predicatien, na welck sy schrijven seer verlangt wert, een tijt langh sullen moeten ontbeeren, tot dat D. Merlinius de portugijsche tale geleert sal hebben; Godt geve, dat sijn naerstigheyt daer toe aenwenden mach. Des avonts ten 7 uren wert het

gebet door den predicant op de gesejde sale gedaen, alwaer den Gouverneur, Opper-coopman, Capiteyn, cooplyuden, assistenten, officieren der soldaten ende soldaten verschijnen.

Dagelycx werden de gebeden geleert in een seecker huys, daer toe gemaect, aen de arme luyden die aelmoes genieten, dewelck sijn omtrent 80 a 90 int getal. De schoolkinderen, die dagelycx schoole quamen, waren 70 a 80, ende wiert aen den selven maendelyck tot aenlockinge gegeven een aelmoes, aen sommige vier, aen sommige 6 en 8 stuyvers, nae dat het wiert bevonden, dat syt nodich hadden, en dit genoot lockt haer meer aen, gelijk sy schrijven, als het profijt en voordeel, dat sy becomen door de onderwijsinghe in de christelycke oeffeninge, doch moet hoopen, ist dat niet allen, dat nochtans eenighe den Hr Jesu in waerheyt toe gebracht werden.

70 De naburige kercke van Palicatta is die op *Puncto Gale*, gelee- gen opt eylant Ceylon, welcke kercke veel tegenspoet gehadt heeft; want eerstmael een proponent becomen hebbende, soo ist gebeurt, dat den selven niet lang geleeft en heeft. Daerop is gevolcht, na dat eenygen tijt vacant is geweest, dat D. Hornovius daer nae toe gesonden is, de welck onderweegh is comen te overlijden. Daer op soo wert goet gevonden D. Sterthemium derwaerts te senden, doch desen somer hebben verstaen, hoe dat den selven in sijn memorie ende verstant geslagen soude sijn, wes halven den kerckenraet goet gevonden heeft den Eerw. D. Johannis à Breyl derwaerts te senden, om de gemeynte Jesu Chrysty aldaer in de plaetsen D. Sterthemii te weyden, Door dese gedurighe veranderinghe, met welck Godt de Heer, die kercke gelieft heeft te besoecken, is het veroorsaect, dat daer noch niet en sy yet wt gewrocht. Daer en is geen kerckenraet, en oock verstaen, dat toen laetst van daer de schepen quamen, het avontmael maer eens onder D. Sterthemio en was gecelebreert, waer over wy ons seer verwonderen. Wy verhoopen, dat door den vlijt en neerstigheyt van D. à Breyl de kerck daer tot goeden stant gebracht sal worden, ende dat in toecomende aen U Achtb. beter raporten van den staet dier kercke sullen connen overschrijven.

Op het gesejde Puncto de Gale leggen 2 cranckbesoeckers, den eenen genaempt Joseph Balbiaen ende den anderen Hendrick Goversz Cleef,, de welck desen jare met het schip Nassauw int

lant gecomen voor matroos, alhier tot cranckbesoecker is gepromoveert. Op Negumbo, sijnde een fortresse onlanghs van de portugijschen veroverd, light Arent Otten, int jaer 43 int lant gecomen met het schip de Voogel Struys.

Eyndelyck soo sal ons oock, na de kennisse die wy hebben van de kercke van Malakka, van de gelegenheyt derselve staen te spreeken.

Aldaer is tegenwoordigh een predicant, namentl. de Eerw. D. Johannes Loosvelt, ende oock isser geformeert een kerckenraet, bestaende, nevens den predicant, uit een ouderlingh ende twee diaconen, doch in het laetste schrijven van den eerw. D. Loosvelt verstaen, hoe dat daer stoffe ontbrack, twee leden van den kerckenraet vertreckende, om de plaetse der selve te suppleeren, ende dat derhalve genootsaect was geweest tot diaconen te verkiesen de twee cranckbesoekers, die wy haer desen jare hadden toegesonden. De ledematen, soo verstaen, souden onlangs 35 int getal geweest sijn. Tweemaal ter weecke wert daer gepredickt, des Sondaghs voor de middagh ende des donderdaeghs oock voor de middagh, ter welcker tijt ex Catechismo gepredickt wordt. Alle maendach van 8 tot 10 uren werden in de kerck, onder het opzicht van den predicant, door een gereformeert portugijsch eenige slaven ende slavinnen, ende oock eenyge swarte kinderen geexamineert, alwaer haer gebeden opseggen ende wt het vraeghboek Allegondi antwoorden, ende op dat de ouders der selve, arm sijnde, haer kinderen mochten stieren tot dese catechisatie, soo wert aen den selven maendelycx een seker aelmoes verstrekt. Vermidts dat dese stat soo langen jaren heeft geseten onder het jock des pausdoms, ende het oncruyt van die pauselycke leere van den inlanders is ingesooopen, soo ist dat de onse daer weynich connen wt werken, en sy werden in die pauselycke superstitie ende afgoderyen noch steeds gesticht door Baals-priesters, die onder haer verkeerren. Godt geve, dat dese luyden tot een beeter sin gebracht mogen werden, ende datse sonder kennisse niet en yveren voor saecken die haar ten verderve brengen sullen, tensy dat sy haer bekeerren.

Tot noch hebben wy verhaelt en voorgestelt de gelegentheyt der kercken in India, na de kennisse die wy daer van hebben; doch eer noch treden om te verhandelen en voor te stellen de versoecken, die wy aen U Achtb. te doen hebben, soo moeten

wy dit noch daer by vougen, hoe dat desen jare met de machtige vloot, die na Goa vertrocken is, gegaen is den eersten D. Abrahamus Fierens op het schip van den Admiraal, en D. Carolus de Ladossa op het schip van den vice-admiraal, en oock verscheyden cranckbesoekers nam: op 't schip Westvrieslant, Jan Jans van Dort, op Henriette Luisa, Ernestus van Royen, op Rotterdam, Pieter Adriaensz. Cleyn, op Amboina, Davidt Swals, opt Galjoen Jan Baptista, op Nassouw, Pieter Cornelisz. Steenacker, op Wesel, Coenraet Swals, op Ouwerschie, Luys Fruytier, op Nieuw-Enckhuysen, Heyn Jansz.

Godt de Heere die geve, dat dese vloote nae wt rechtinge van haer voornemen, hier andermael geluckich arriveeren mach.

Het geen dat wy van U Achtb. te versoecken hebben, is, dat in uwen yver voor het christendom gelieft noch voort en voort te continueeren, ende tot dien eynde noch steeds versorgen en ten handen houden de middelen dewelck tot dit heylich werck des Heeren nodich sijn en tot dien eynde doen oock tegenwoordigh aen U Achtb. dese versoecken.

Ten eersten, dat jaerlycx gedachtig sijt de kercken te versien met vrome, deuchdelycke en geleerde dienaren des Woorts, als oock met vrome ende bequame cranckbesoekers, en wy sijn oock met Domino Hurnio van hetselve gevoelen, dat den tijt des verbants der cranckbesoekers in India al te cort is, maer behoorde voor meer jaren te sijn; want wt oorsaeck soo ist, dat geen behoerlycke vrucht can van haer werden getrocken, ja vermits dat soo haest vertrecken, soo ist, dat sy haer niet na behooren connen begeben om eenygh tale te leeren, ende ist, dat sy inwaerts aen leggende de maleysche tale hebben begonnen te leeren, den tijt hares verbants is wt en tot nadeel der kercke vertreckense ende het geleerde is vruchteloos.

Ten tweeden versoecken, dat ons gelieft te senden voor de schoolen in India de volgende saecken.

Een gansche casse met cleyne psalmboecken, want ten hoochsten die nodich sijn om de kercken ende schepen te versien.

Pampier en schaften.

2000 A B C boecken.

1000 groote catechismi van Heydelberch.

1000 kleyne catechismi van Melchior Burs.

50 Postillen Bulaei, want gene postillen nodich en hebben.

25 portugijsche dictionaria Cordosii.

Eenyge groote Bybels voor de kercken, doch geen „*utterste willen*” noch „*uren des doots*” want ons die gantsch ondienstich sijn ende derselve sijn veel gesonden; vertrouwen, dat U Achtb. daer geen volcomen kennis van en hebt.

Voor het latynsche school:

Eenyge lexica Pasoris in N. Test.

Eenyge lexica Schapulae.

Eenyge griekse grammatica ende rudimenta.

Eenyge testamenten Graece et latine Besae.

Eenyge exemplaren der logica, die in de schoolen in Hollant gebruyckt werden.

Alhier is een Claes Jacobsz. Snoeck; is desen jare voor adsistent en schoolmeester uitgecomen. Is voor desen t'Amsterdam schoolmeester geweest, waer sijn huysvrouwe noch woonachtich is. Denselven hebben tot schoolmeester int weeshuys aengenomen; het huys is met hem seer wel versien. Hy heeft ons voorgedragen, dat sich bevindende in een goede gelegenthey, wel gaeren wilde sijn huysvrouw by hem hebben; heeft derhalve op ons versocht dat hetzelfde U Achtb. mede bekent maken en versoecken het selve voor hem, gelijk nu oock by deesen doen, en wel garen sagen, dat geliefdet hem het selve inte willighen, om de goede diensten die van hem verwachten, ende wij vertrouwen, dat U Achtb. onse versoek voor hem sult comen toe te staen.

Met dese schepen comen oover D. Jellis Verbeeck, voor cranckbesoecker met de Noortster uitgecomen int jaer 1641, welck op het voorschrijven wt Suratte van de Hr. Croock tot proponent is gepromoveert, en bevinden, dat door gebreck van gelegenthey niet en sy geexamineert, maer opt goet getuygenis is hem, na dien absent was, door schrijven het boven geseyde toegestaen, doch doen hem het selve wiert toegestaen, soo en wast de meninge van dien kerckenraet niet, dat met t'expireeren van drie jarich verbant off opcomen soude, off oock het selve soude versoecken gelijk hy heeft gedaen. In toecomende sullen dan geen cranckbesoekers tot sulcke bedieninge promoveeren, off sullen haer voor 8 en 10 jaren op een nieus moeten verbinden. Van sijn comportement op Suratta, daer van wert van den Heer Paulus Croock

getuyght, hetwelck wy hebben gesien en loffelyck is, doch wy hebben in hem, hier sijnde op Batavia, bespeurt hoochmoet en ladunckenheyt, en achterklap en noch eenyge andere feylen, waerom wy hem ons getuygenis geweygert hebben en billicklyck hebben ontseyt en derhalven niet gaeren tot verder sagen gepromoveert om onheyl te schuwen. De volgende cranckbesoekers comen over met goede attestatie, welck soo wanneer andermael versoecken herwaerts te coomen U Achtb. geliefdet behulpsaem te sijn. Michiel Smit op den Oliphant, Jan Pietersz. op Oranien, Harmen Jansz. op Malacka, Josephus Bachelauer op Selandia, Arnhout Verhoeve op Delft, en opt selve schip Claes Pietersz., provisioneel cranckbesoeker. Gerrit Jansz. Lely op Banda, Isack Franss. op Haerlem. Den cranckbesoeker Fredrick Alken, welck het weese school heeft bedient, compt oover in suspentie om eene begaene foute met een jonge dochter, die, om voor den val te bewaren, in het weeshuys gestelt is, doch gantsch tegen ons meningh, dat door hem, die haer hadde ten goede behooren te vermanen, tot den val is gebracht, hetwelck seer ergerlyck hier is geweest; verhoopen dat die scherpe roede hem ten goede en anderen sal dienen tot een goeden spiegel om haer voor sulcx te wachten.

Achtbare Heeren, dewijl, dat ons voor desen tijt niets meer voor en compt soo sullen desen besluiten, biddende den goeden Godt, dat hy U E. personen en directie segene, ter eer van Sijnen H. Naem, tot solaes van onse lieve Vaderlant ende veeler armen sielen heyl en salicheyt. Amen.

Actum Batavia op Java major, den 20 Dec. 1644, wt last ende naem des Kerckenraets,

ANTONIUS HILARIUS, p. t. *Praeses.*
 ABRAHAMUS ROGERIUS, p. t. *Scriba.*
 DURAEUS, *Ouderling.*

Origineel. Rijks-Archief.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Indische Gids, 1890. April. *De positie der Volkshoofden in een gedeelte der Padangsche Bovenlanden; hunne ethnographische en hunne politieke beteekenis*, door J. F. A. De Rooij.

De schrijver eindigt zijne uitvoerige mededeelingen met de klacht dat, bij de nieuwe regeling van het rechtswezen ter Sumatra's Westkust, in lijnrechten strijd met de *adat*, aan de volkshoofden geenerlei rechterlijke functiën opgedragen zijn.

«Voor het publieke Staatsbelang achten wij het eene belangrijke verbetering, dat het overheerschend gezag alle bevoegdheid in strafrecht tot zich trok. Doch welke noodzakelijkheid er bestaan kon om ook de berechting van alle burgerlijke geschillen (tusschen de landzaten) aan het volk, de werkelijke vertegenwoordigers, de adathoofden, te onttrekken, begrijpen wij niet — te minder, omdat het civiel recht der Maleiers zulk een geheel eigenaardig karakter heeft, en bijna geheel het uitvloeisel is der eigenaardige Maleische instellingen van erfrecht, collectiviteit, huwelijksrecht en stamverwantschap, hetwelk allemaal zaken zijn, waarvan de Europeesche overheerscher tot nog toe slechts een zeer vaag begrip bleek te hebben, en die dus daarom voor een veel meer juiste en rechtvaardige beoordeeling veiliger overgelaten hadden kunnen worden aan den natuurlijke volksrechter, onder contrôle van het Europeesch gezag.

Iets verder luidt het:

«Doch niet alleen uit een *sociaal*, ook uit een *politiek* oogpunt bestaat er voor ons Nederlandsche overheerschers reden tot nadenken en bedachtzaamheid bij onze manie tot hervormen en beschaven van een Oostersch volk. Heeft men er nimmer aan gedacht, dat die Maleische instellingen het beste tegenwicht vormen tegen Mohammedaansche dweepzucht; dat zij een

doorn in het oog zijn der Mohammedaansche orthodoxen; dat zij blijkens de geschiedenis de aanleiding waren tot de Padri-onlusten, en dat de Maleische adat niet evenals de Mohammedaansche godsdienst een vijand ziet in een Christenoverheerscher?

Moeten wij Nederlanders door die sociaal onschadelijke en voor het volk passende instellingen af te breken nu samenwerken met de geestdoodende Mohammedaansche orthodoxie, den vijand van alle vooruitgang en beschaving?

Moeten we daardoor eindelijk eigen gezag ondermijnen en het volk overleveren aan priesterdwingelandij. Het eerste werk van die geestdrijvers in de Padri-oorlogen was immers het gezag der panghoeloes omver te werpen en zich zelve despotische autoriteit aan te matigen.»

In de *Maandelijksche Revue* wordt een artikel besproken van *Het Vaderland* over de circulaire van den directeur van Binnenlandsch Bestuur aan de residenten, dat zij bij vacaturen van inlandsche ambten ook op de belangen van inlandsche christenen dienen te letten. Een gewoon mensch zou zeggen dat dit alleszins natuurlijk is, aangezien die inlandsche christenen toch ook menschen en onderdanen van onzen christelijken koning zijn. Niet alzoo *Het Vaderland*, en ook zelfs niet de redactie van de *Indische Gids*, ten minste de samensteller van de *Revue*. Volgens hen staan de christenen blijkbaar buiten het gemeene recht.

«De bedenkelijke gevolgen, welke de toepassing van de circulaire zouden hebben, worden intusschen door *Het Vaderland* met enkele woorden zeer helder in het licht gesteld. Neem eens aan, zegt het blad, dat een resident bij de vacature van een post van districtshoofd een inlandsch christen voordroeg en dat deze benoemd werd en in functie trad. Nu roept de Regent de verschillende districtshoofden op om voor hem te verschijnen, en het inlandsch christen-districtshoofd vertoont zich, wellicht ten deele gekleed in Europeesch costuum, een hoed op het hoofd. Moet nu die Wedono zich evenals zijne collega's kruiselings op een zitmatje neervlijen of moet hij op Europeesche wijze den Regent zijn groet toebrengen? Wij vragen aan elk verstandig man, wij vragen het vooral aan oud-Indische ambtenaren, of ooit zotter voorstelling zou kunnen plaats hebben; of het niet is spotten met inlandsche gewoonten en gebruiken; of het niet kan leiden tot vernietiging van den eerbied voor ons gezag, tot ontevredenheid en tot het in gevaar brengen van ons voortdurend bestaan in Indië.»

Ziedaar eene „zotte voorstelling”. Die „hoed op het hoofd” vooral maakt een goed effect. *Het Vaderland* had er ook de „wollen kousen” nog bij kunnen voegen, die, volgens de grappenmakers, in de

vrouwenvereeningingen voor de Javanen gebreid worden. *Het Vaderland* vrage intusschen niet aan „oud-Indische ambtenaren”, maar aan ambtenaren in de Battalanden of de christenhoofden, die daar benoemd zijn, zulk een zot figuur hebben gemaakt, en of men reden heeft om de inlandsche christenen in dit opzicht eenvoudig rechteloos te verklaren.

In de rubriek *Koloniale Literatuur* bespreekt Prof. Kern het *Spaansch Tagalog Woordenboek van P. S. Laktau*. Tagalog is een van de Filippijnsche talen. Wij nemen enkele volzinnen van prof. Kern over, waaruit men o. a. zien kan dat van de Spaansche monniken op de Filippijnen ook nog wel iets goeds gezegd kan worden.

«Het is bekend, hoewel lang niet algemeen genoeg, dat de studie der talrijke Filippijnsche talen, veel aan de Spaansche geestelijken, vooral aan de ordegeestelijken, te danken heeft. Zij, die geroepen waren om in de eerste plaats voor de geestelijke belangen der inboorlingen te waken, hebben zich over 't algemeen op loffelijke wijze van hun taak gekweten, en tot die taak behoorde de beoefening der inlandsche talen, de vervaardiging van leerboeken tot het aanleeren ervan en tevens ten behoeve van het onderwijs der inlanders.

Nadat het zaad door de geestelijken gestrooid welig was opgeschoten, heeft op de Filippijnen plaats gehad wat men ook elders heeft zien gebeuren. Het onderwijs der geestelijken heeft vruchten gedragen; kennis en beschaving is onder de bevolking doorgedrongen en tegenwoordig zijn het niet alleen geestelijken, die de wetenschappen bevorderen. Doch terwijl in zoovele andere landen men maar al te geneigd is om te vergeten wat men op het gebied van wetenschap en onderwijs aan den voorgang der geestelijken te danken heeft, terwijl elders menigeen, die zich zelve heel verlicht waant, in volslagen onbekendheid met de wereldgeschiedenis niets dan schimp voor hen die zijne meerderen in kennis en liefde voor 't ware en goede zijn over heeft, hebben de Filippijners over 't algemeen nog niet vergeten aan wie zij in de eerste plaats hun tegenwoordige beschaving te danken hebben.

Een bewijs van de betrekkelijk hooge ontwikkeling van het onderwijs op de Filippijnen, althans onder de christelijke stammen, en tevens van den verlichten geest der Spaansche regeering, is het feit, dat evenveel zorg wordt besteed aan de grondige beoefening van de landstaal als aan het onderwijs van het Spaansch onder de inboorlingen. Terecht hebben de Spanjaarden reeds lang ingezien dat bij den tegenwoordigen staat van zaken in de wereld en bij het steeds toenemend verkeer der volken, het volstrekt noodig is den inlander, behalve in diens moedertaal, ook in eene Europeesche taal, in 't gegeven geval natuurlijk die van den souverainen staat, te onderwijzen.

In onze Oost is men nog zoo ver niet; daar morst men nog steeds met het Maleisch, eene taal even goed als elke andere ter plaatse waar zij behoort, maar onbruikbaar daarbuiten. Zulk eene taal eene plaats te doen innemen, die alleen aan het Nederlandsch toekomt, is niet alleen een bewijs van gebrekkige kennis van land en volk in onze Overzeesche bezittingen, maar ook, wat erger is, van politiek onverstand.

Onder *Wetenschap en Industrie* komt voor het *Eerste Jaarverslag der Spaarbank voor Inlanders te Modjowarno*.

De Afl. wordt besloten met *Depok*, door *Ds. M. Buys*.

OVERZICHT VAN DE ZESDE ZENDINGS-CONFERENTIE,
GEHOUDEN TE BATAVIA EN TE DEPOK,
25 AUG. TOT 8 SEPT. 1889,

DOOR

DR. J. RIEMENS.

't Is bijna een jaar geleden sinds de zesde Zendings-Conferentie te Batavia gehouden werd, en nog altijd is zij in dit Zendings-tijdschrift niet besproken. Terecht begreep de redacteur dat dit niet zoo blijven kon, en zijn vereerend verzoek, om het verslag dat onder bovenstaanden titel in druk verscheen, in deze bladen ter sprake te brengen, mocht en wilde ik niet weigeren. 't Zou inderdaad jammer zijn, indien dit „Overzicht” ongelezen of halfgelezen in onze kleinere of grootere zendings-bibliotheken werd weggezet, en de aandacht slechts van weinige vrienden trok. Al ware het alleen als een te waardeeren getuigenis aangaanden den geest waarin, en den ijver waarmede onze zendingen op Java arbeiden, verdient het belangstelling in wijden kring.

Na eene korte beschrijving van de gunstige omstandigheden, onder welke dit samenzijn der broederen plaats had, en eene opgave van de gasten en de leden die tegenwoordig waren, volgt het veelbelovende programma, dat geheel afgehandeld werd.

Ter opening werd op Zondag 25 Aug. in de Nieuwe kerk te Batavia door Br. J. L. Zegers een opwekkend woord gesproken naar aanleiding van Marc. 6 : 30—32. In eene voorbereidende vergadering werden bestuurders herkozen of gekozen. De eigenlijke werkzaamheden vingen Woensdag 28 Aug. te Depok aan, toen Br. A. de Haan een referaat leverde over den zendingsarbeid in Ned.-Indië gedurende de twee laatste jaren, een referaat, dat in zijn

geheel opgenomen is. (Zendingvrienden die wel eens klagen, dat zij eigenlijk nergens een beknopt, orienteerend overzicht vinden van hetgeen in onze Oost voor de zending gedaan wordt, vinden hier in een 45-tal bladzijden wat hun hart begeert).

Den volgenden dag was de vraag aan de orde: „Kan door de Christelijke zending de toepassing van de besnijdenis getolereerd worden daar, waar men die als zede bij de volken aantreft?” In een voortreffelijk referaat, dat echter bij de uitgave voor het Christelijk-Europeesch publiek een weinig had kunnen besnoeid worden, gaf Br. C. Albers als zijn gevoelen te kennen, dat geen besnijdenis, om welke reden ook, mocht worden geduld. De vergadering betuigde daarmee hare volkomen instemming.

Een viertal vragen, door Br. P. Jansz aan de orde gesteld ten aanzien van den opiumhandel, kwam niet in behandeling.

Van groot belang was daarentegen de bespreking van „de medische zending uit het oogpunt van staatsbelang.” In een interessante studie besprak Br. J. L. Zegers allereerst de vraag, of de „gewone” zendelingen soms meer kwaad dan goed doen aan de bevordering van de politieke belangen der Europeesche volken. Eene geschiedenis van ruim 50 jaren levert het bewijs, dat de zending op Java althans geen politiek-nadeeligen invloed heeft uitgeoefend. De Indische pers blijft dit, helaas! beweren en behoort in deze krachtig te worden weêrproken. Middelerwijl zal het goed zijn, den uitnemenden weg te volgen, dien deze pers zelve aanwijst door het op te nemen voor „den vreedzamen en menschlievenden kruistocht” van de „medische zending.” — „Predikt het evangelie en geneest de kranken” heeft de Heer gezegd. De referent wijst op hetgeen ten dezen elders gedaan is (wij, Hollanders, komen ook hier weêr achteraan!) en voert een warm pleidooi voor het uitzenden van zendeling-artsen, die hij, ter genezing van kranken, liever ziet optreden, dan zendelingen met „eenige geneeskundige kennis.” — Wie zijn belangrijk referaat leest, zal het niet al te vreemd achten dat in ons land de leuze is aangeheven: „100 zendelingen en 100 artsen voor Indië.” Dringend raad ik alle zendingvrienden dit uitnemend woord te lezen. . . Al moge men eenigszins gunstiger dan hij oordeelen over den invloed van scholen in het algemeen en van zendingsscholen in het bijzonder, en al moge menigeen bezwaar hebben tegen de gedachte, dat de zending tot het afvaardigen van

artsen al aanstonds een beroep zou mogen doen op de staatsruif, dit neemt niet weg, dat de hoofdzaak van zijn pleidooi: „zendt zending-artsen naar Java!” warme belangstelling en o. i. algemeen steun verdient.

Een belangrijk onderwerp bleek evenzeer de vraag, door Br. A. de Haan behandeld: „welke zijn tot heden de uitkomsten der zending, verkregen onder Mohammedaansche volken?” — Over het geheel zijn wij zóó gewend den Islam als den gevaarlijksten mededinger van onze Christelijke zending te beschouwen, en volken, die voor den Islam gewonnen zijn, als voor de Christelijke zending verloren te rekenen, dat de conclusie, tot welke referent komt, menigeen verrassen zal. Zij luidt aldus: „Den aanwas van Islam en Christendom in Ned. Indie vergelijkende, komen wij tot het besluit, dat, ondanks de toenemende krachtsontwikkeling van den Islam, deze niet groeit in dezelfde verhouding als het Christendom; en ofschoon het getal Mohammedanen jaarlijks belangrijk toeneemt door de natuurlijke toename der bevolking, is het aantal dergenen, die van het heidendom tot den Islam overgaan, hoogstwaarschijnlijk vór beneden dat der bekeerlingen, door de Christen-zendingen gemaakt. En terwijl van overgang van het Christendom tot den Islam bijna nooit wordt vernomen, worden duizenden Mohammedanen van aanhangers van den valschen profeet volgers van Jezus Christus, onzen Zaligmaker.”

Niet minder verdient de aandacht het referaat van Br. J. Verhoeven over „de Zendings-methode voor Java.” Zeer geschikt heeft de referent het gevaar weten te ontwijken van in het beoordeelen of veroordeelen van de tot hiertoe gevolgde methoden te vervallen. Tegen het „reizend prediken”, van bevriende zijde „naar het Apostolisch voorbeeld” ook voor Java aanbevolen, ontwikkelt hij gewichtige, o. i. niet te wederleggen bezwaren; voor „land-ontginning en Evangelisatie” heeft hij een waardeerend woord; gewichtige bedenkingen brengt hij in tegen de leuze, dat de inlanders door inlanders zouden moeten bearbeid worden — maar het eigenlijk doel van zijn referaat is toch: de wenschelijkheid te bepleiten van het oprichten van afzonderlijke Christen-dessa's. „Tegenover de anti-Christelijke macht, die zich in de Mohammedaansche dessa als onwrikbaar heeft genesteld, behoort de zending op Java te stellen eene goed georganiseerde, Christelijke gemeenschap, wier

leden door de bediening des Woords moeten opgekweekt worden, en gevormd tot een „licht” en een „zout” voor hare omgeving.”— Een der aanwezigen merkte op, dat in dit met hooge belangstelling aangehoorde referaat de stof schuilt voor wel vier andere. De bespreking van het geheel werd dan ook tot later uitgesteld. Wat de hoofdstrekking van het stuk betreft, alle aanwezigen erkenden, dat, al mocht de vergadering van de Christen-Javanen in afzonderlijke dessa's niet als de eenig-ware en alleen goede methode worden aangemerkt, aangezien op verschillende plaatselijke omstandigheden moet worden gerekend, nogtans in beginsel kan worden vastgesteld, dat de Christenen zich, zoo mogelijk, in een eigen dessa behooren te vereenigen.

Het referaat van Br. D. Huysing over de „uitbreiding van den Nederlandsch-Indischen Zendingsbond” laat zich zeer aangenaam lezen, en verdient al ware het alleen om de wijze van inkleeding allen lof; — of zijn voorstel echter practisch uitvoerbaar is, zullen wij aan de prudentie van de broeders in de verte moeten overlaten.

In den aanhef van het referaat van Br. L. Tiemersma over „Zending en kerkstichting” stuiten wij op de vooropgestelde en meer dan eens herhaalde thesis: „de Heere roept geen individuen, maar eene kerk”, eene in dézen vorm o. i. kwalijk te verdedigen stelling. 't Zou echter jammer zijn, indien sommige onzer zendingvrienden zich door deze minder gelukkige paradox lieten afschrikken om het vervolg te lezen, want over gemeentevorming en kerkstichting worden in het verdere gedeelte belangrijke gedachten uitgesproken, die eene nauwgezette overweging verdienen. Zoo trof mij (p. 225) o. a. de opmerking, dat de zendeling aan de te stichten kerk geen belijdenis mag opdringen. „Spreker vindt zijne persoonlijke belijdenis omschreven in de drie formulieren van eenigheid, welke hij van ganscher harte onderteekent, maar hij zal zich wel wachten mede te werken, die formulieren aan eene te stichten kerk te geven. Niet wij, zendelingen, maar die kerk zelve heeft voor hare belijdenisschriften te zorgen.” Zoo ook (pag. 226): „Wij kunnen het onderwerp „kerkstichting” niet voor afgehandeld beschouwen, zonder nog de opmerking te hebben gemaakt, dat kerkstichting eerst in den hemel hare volkomenheid zal bereikt hebben.”

Ten slotte bracht Br. P. Jansz de vraag ter tafel: „Hoe heeft de zendeling zich te gedragen tegenover ongewenschte indringing van andere arbeiders op zijn terrein?” De bespreking van dit onderwerp gaf aanleiding, dat op de agenda voor eene volgende Conferentie de vraag werd geplaatst: „Kan de Bond iets doen tot meerdere eenstemmigheid en samenwerking in de werkzaamheden der verschillende corporatiën en zendingen, die op Java hun terrein vinden?”

De slotrede werd gehouden in de kerk op Kwitang, door Br. C. de Graaf, naar aanleiding van Joh. 10 : 11: „Ik ben de Goede Herder.”

Onder den indruk, dat de Goede Herder hen in liefelijke plaatsen geleid had, dankbaar voor het vele goede, dat zij gehoord en genoten hadden, keerden de broeders terug, een iegelijk naar zijn' post. In de gedachten bevelen wij hen en hunnen arbeid Gode aan, en wenschen hun nog menige recht gezegende Conferentie toe!

Rotterdam, Aug. 1890.

EEN BEZOEK AAN MODJO-WARNO.

M. de R.!

Dezer dagen ontving een mijner vrienden een brief uit Java, waarin eenige bijzonderheden, die ik meende aan uwe lezers te moeten mededeelen, vooral in een' tijd nu velen niet weten welke houding te moeten aannemen, als er over den godsdienstigen toestand van Nederlandsch-Indië en meer bepaald over de zending wordt gesproken. Men vatte het niet verkeerd op, als ik hier nog bijvoeg dat de schrijver tot de moderne richting behoort en, als ik mij niet vergis, vroeger juist niet hoog wegliep met het Ned. Zend.-Genootschap.

C. P. DE GROOT.

Maastricht, 22 April 1890.

„Met genoegen bespeurde ik onlangs..... dat gij nog steeds ijverende zijt voor het Ned. Zend.-Genootschap en daaraan doet gij wel. Zonder mijzelven in de hoogte te steken, kan ik dat beweren, vooral na mijn bezoek aan Modjo-Warno. In Januari bracht ik eenige dagen bij den braven Kruijt door en was *en extase*. Welk een invloed oefent dat christendom, gepredikt door een man als Kruijt, uit op den eenvoudigen Javaan, en hoe gelukkig voelt deze zich als volgeling van Nabi Isa of den Profet Jezus!! Laat ons eerst een kijkje nemen in de school, een gebouw, verdeeld in zes flinke vertrekken, waar ongeveer zeshonderd kinderen onderwijs ontvangen. Opmerkelijk, vooral hier, is het groot aantal meisjes in hetzelfde lokaal als de jongens en met dezelfde belangstelling toegerust. Het onderwijs wordt gegeven in de Javaansche taal en de vakken komen overeen met die op de gewone lagere Europeesche school. Javaansch en Maleisch lezen en daarna verhalen wat ze gelezen heb-

ben, een weinig aardrijkskunde, schrijven, rekenen, zingen en teekenen, juist zooveel als van noode is om in het heden met recht den naam van mensch te dragen, zoodat er volstrekt geen vrees behoeft te bestaan, dat in de toekomst de Javaan door geleerdheid tot opstand of razernij zal komen. Natuurlijk ontbreekt het ook niet aan godsdienstonderwijs, ofschoon menig Mahomedaantje tusschen de jeugdige Christenen is gezeten. Met gebed vangt de school aan en eindigt met dankzegging. Die onbetamelijke (het bidden) is dan ook zoo groot, zoo indruizend tegen al wat godsdienst-vrijheid heet, dat het Gouvernement daarin aanleiding heeft gevonden om Kruijt voor zijn algemeen erkend degelijk onderwijs geen cent subsidie te geven. Doch Kruijt staat te hoog om zich dit aan te trekken. De vruchten dan ook van dat onderwijs zonder Gouvernement komen mij voor vrij wat schooner en beter te zijn dan die der Gouvernementsscholen. Het opkomend geslacht bij Kruijt ten minste zwijnt niet, dobbelt niet, steelt niet en maakt geen gebruik van opium. *Dit zijn feiten.* Zou iemand hetzelfde durven beweren van de signowereld, die de gouvernementscholen heeft bezocht zonder bidden, zonder God?

De Fröbelschool, door een 150 kinderen bezocht, naar ik meen, van 3 tot 6 jaar, jongens en meisjes die zich vermaken met allerlei Javaansche spelletjes, is tevens de inrichting waar de jeugd leert orde, gehoorzaamheid, eenig begrip ontvangt van leeren, zoodat zij straks in staat is het onderwijs in de groote school geregeld te volgen.

Maar de Zondag breekt aan, alle scholen zijn natuurlijk gesloten en 's morgens om 7 uur verkondigt het bom-bom van den kerkklokstoren reeds aan allen dat de dag des Heeren is aangebroken. Netjes gekleed verzamelen langzamerhand mannen en vrouwen zich voor het kerkgebouw, om tegen 9 uur de sierlijke en toch eenvoudige kerk te betreden. De jonge Kruijt trad op voor ongeveer 400 à 500 menschen en hield eene rede in de Javaansche taal, van welke ik niets verstond. Maar wat mij aangreep en stichtte, dat was het gezang der gemeente, gesteund door een vast koor van jongens en meisjes en begeleid door een uitstekend en zeer goed bespeeld wordend serafien-orgel. Ik was een en al bewondering en gevoelde meer dan ooit welk een kracht daar kan uitgaan van muziek en zang. Den volgenden dag verzocht ik dan ook aan

aan den jongen Kruijt of de kinderen op school zingende eens een Kerstzang mochten aanheffen en daar hoorde ik vierstemmig uit de Javaansche keeltjes en **harten** opstijgen in de Javaansche taal „Eere zij God in den Hoogen!”

Iemand had mij eens verhaald hoe hij bij Kruijt had hooren zingen op de school en dat hem de tranen uit de oogen waren gesprongen, en ik kan dat begrijpen.

En nu de vruchten van het zaad door den edelen Kruijt uitgestrooid? Na onderzoek *buiten Modjo-Warno* werd mij verzekerd, dat de Christen-Javanen aldaar zich *nooit* meer schuldig maken aan veelwijverij, aan dobbelen, aan opiumschiiven, zoodat het een hooge zeldzaamheid is wanneer leden van de gemeente van Kruijt voor den rechter verschijnen. O! ik ben nog lang niet uitgepraat over dat Christelijk leven dier eenvoudige dessabewoners, doch de tijd dringt. Alleen dit, Kruijt is te benijden en sticht meer nut dan zeer vele predikanten in Neêrl.-Indië. Ik wilde wel van betrekking met Kruijt ruilen. Een zendeling type-Kruijt is een reus, die door de kracht van zijn overtuiging, van zijn woord, de menschen ontweekelt tot degelijke, vrome persoonlijkheden.

En daarom nog eens, verzamel steeds meer voor het Ned. Zend-Genootschap.”

DE TARIQAH NAQSJIBENDIJAH OP JAVA,

DOOR

N. D. SCHUURMANS.

Uit de omstandigheid, dat bovengenoemde Tariqah alleen gedurende de laatste twee of drie jaren het onderwerp is geweest van bespreking en druk geschrijf in allerlei Bladen en Geschriften, zou men wellicht geneigd zijn de gevolgtrekking te maken, dat haar ontstaan, haar werken en woelen, althans op Java, eerst sedert het begin van dit korte tijdsverloop een aanvang had genomen. Niets is echter minder juist dan dit. Wel was het eerst in 1888, dat deze Tariqah een volle uitbarsting op Java, met name in Banten, bespoedigde of zelfs deed ontstaan, doch reeds een twintigtal jaren geleden was men begonnen, de daartoe onontbeerlijke brandstof bij een te zoeken en op te hoopen en werd er slechts gewacht op een gunstige omstandigheid, op een zwak brandende toorts, maar die toch voldoende was, om den heelen hoop in brand te steken. En zeker zou het vuur nog grooter verwoesting hebben aangericht, indien niet de dommelende brandweer uit zijn droomerij was opgeschrikt, om „all hands” aan het werk te zetten, teneinde grooter ongelukken te voorkomen.

Maar genoeg hiervan. Ik wensch thans ¹⁾ niet verder in beschouwingen te treden over de redenen en oorzaken, die zoolang het opkomen en in omvang toenemen der Tariqah bijna geheel verborgen hebben gehouden, noch te spreken over wat, mijns inziens, haar bloedig optreden in Banten geholpen of den weg gebaad heeft. Alleen kan ik den wensch niet onderdrukken, dat men zich door

1) Zie echter aan het slot van dit schrijven.

de geschiedenis toch late leeren en dat men steeds in 't oog houde, wat reeds meermalen en elders is gezegd, namelijk, dat elke verlevendiging van het Mohammedanisme, in welken vorm ook, noodzakelijk moet leiden tot openbaring van vijandschap tegen de Kafirs. De Islam is *per se* intolerant en heeft in zijn stichter het voorbeeld, op *welke wijze* de volgeling te werk moet gaan, om 't „ware geloof” te verbreiden, „bewijzen des geloofs” te geven of voor 't geloof te strijden.

En dat men gewapend zij tegen zulk een herleving, verbreiding en strijd des geloofs! Doch niet met wapenen, verroest door menschenbloed, verstompt door 't veelvuldig hakken en houwen, die dan toch, al zijn zij nog bruikbaar, alleen den buitenkant kunnen treffen; — maar met de wapenen des christelijken geloofs en der liefde, die het harte raken. De verbreiding in *woord* en in *daad* van het Evangelie, dat de broederschap der *geheele menschheid* predikt, ziedaar het eenige en onfeilbare middel, om opstanden te voorkomen ook in onzen O. I. Archipel, om rust en vrede te brengen of te herstellen en het fanatisme in zijn geboorte te smoren. De betooning van Christelijke liefde, zich openbarende in oprechte belangstelling en, overeenkomstig haar wezen en streven, in broederlijken omgang ook met „die zwarten”, zal meer invloed, den blanke ten goede, uitoefenen (ik spreek uit ondervinding) dan het gekletter en geknetter van wapenen en geweerschoten. Gezwegen er van, dat een drijfjacht op menschen een Christenvolk ten diepste vernedert en eer geschikt is, om den haat van den Islamiet op te wekken en aan te vuren, dan dien te doen verdwijnen.

Doch ter zake. Met dit schrijven wensch ik een kleine bijdrage te leveren tot de kennis der „Tariqah Naqsjibendijjah” op Java, en maak daartoe gebruik van twee officieele bescheiden, zijnde twee rapporten van een djaksa of inlandsch Officier van Justitie te T., opgesteld naar gegevens, hem verstrekt door den pangoeloe (hoofdpriester) te dier plaatse. Den pangoeloe namelijk was van bestuurswege opgedragen een onderzoek in te stellen naar de handelingen of wijze van doen der aanhangers van genoemde Tariqah en zich persoonlijk van het een en ander te overtuigen. Aan die opdracht voldeed hij en gaf daarvan verslag aan den bovenbedoelden djaksa. Of hij alles heeft medegedeeld, wat hij hoorde en zag, zou ik haast betwijfelen en wel om de eenvoudige reden, dat er onder

de leden der Tariqah ook gevonden werden, die in nauwe en familiebetrekking tot den Regent stonden, zoodat in dit geval een pangoeloe het niet zal durven wagen, tenzij hem het mes op de keel gezet wordt, om iets uit de school te klappen, dat compromitterend voor zijn superieur, den Regent, den Kapala Agama „het Hoofd van den godsdienst” is. Een Regent beheerscht alles. Het is toch wel eens gebeurd, dat een pangoeloe in een rapport een paar namen noemde, die de Regent er liefst niet inzag, die daarom ronduit zeide: „'t is zoo niet”, waarop de besturende Ambtenaar die namen doorschrapte erbijvoegende: „de Regent zegt „dat die personen er niet aan debet zijn””. Is het daarom niet wenschelijk dat, zooals ik reeds in mijn „Een woord over Art. 124 van 't Reg. Reglement” enz., geplaatst in den vorigen jaargang van dit Tijdschrift, betoogde, den inlandschen ambtenaren alle bemoeiingen met den godsdienst als „Hoofd” daarvan, onzegd worden, ook met het oog op den niet gewenschten invloed, dien zij op de onder hun „oppertoezicht” staande „priesters” kunnen uitoefenen? ¹⁾

Om op mijn rapporten terug te komen, deze zijn opgesteld in het zoogenaamd Java-Maleisch en vertoonen dus een mengelmoes van Javaansche en Maleische woorden, een zinsbouw op z'n Javaansch geconstrueerd, doch opgesierd (?) met eenige verknoeide of slecht afgeschreven Arabische uitdrukkingen en, *last not least*, met een paar woorden aan het Nederlandsch ontleend. ²⁾ Zij dateeren Mei 1871,

1) Nog dezer dagen las ik het volgende bericht in de Nieuwsbladen:

«De Gouverneur-Generaal heeft den Regent van Toeban zijn ernstige ontevredenheid betuigd, wegens het zich eigenmachtig toeëigenen van een som van f 5500 uit de Moskee-kas te Toeban», enz.

Of zoo'n man er ook op gesteld is om «Kapala Agama» te zijn en het «oppertoezicht» over de priesters in zijn ressort te blijven behouden!

2) Het Arabisch levert de zoogenaamde «stadhuiswoorden» voor den Mohammedaan-Javaan, evenals het Sanskrietsch of Kawi dit doet voor den dalang, die beiden er naar welgevallen meê omspringen, maar daardoor hun schrijverij of gepraat zeer dikwijls onverklaarbaar maken. Dat een dalang bij zijn poppenspel zoo iets onverklaarbaars haspelt, het doet nog zooveel kwaad niet, doch dat een Pangoeloe of Djaksa in officiële rapporten zich er niet om bekreunt, hoe of wat hij schrijft, kan nadeelige gevolgen hebben. Het wordt dan toch ook tijd, dat die heeren, en vooral de Djaksa, vóór zij als zoodanig aangesteld worden, tenminste blijken kunnen geven, dat zij het Maleisch, de *lingua franca* in den O.-I. Archipel, en de taal, waarin zij met de Europ. ambtenaren correspondeeren, goed verstaan en goed kunnen schrijven. — Alles te zeggen wat ik van deze zaken weet, gaat niet aan, ik wil die menschen (bedoeld worden de pangoeloe's en de inl. ambtenaren) en die

en zijn dus, naar ik boven zeide, van ouden datum, en afkomstig uit de plaats T. Vroeger heb ik in het Tijdschrift „Stemmen voor Waarheid en Vrede” (1889) er reeds eenige zinsneden uit aangehaald, thans geef ik eene volledige vertaling ervan met de daarbij noodige toelichtingen of aantekeningen; van de daarin voorkomende persoons of plaatsnamen noem ik slechts de initialen. ¹⁾

Vooraf echter nog een woord over de uitdrukking „Tariqah Naqsjibendijjah”. Het eerste woord heeft men wel eens vertaald door „devotie”, dan weer door „sekte”, eindelijk door „orde”, in de beteekenis van „vereening van menschen, die aan zekeren regel gebonden zijn”. Deze laatste benaming schijnt mij zeer goed toe. „Tariqah” (van taraqa) beteekent letterlijk „weg, voetpad; wijze van handelen of doen vooral in het godsdienstige of in het ten uitvoer leggen van godsdienstplichten naar een bepaalden regel”, zoodat dus de vertaling van „orde” ²⁾ wel het best geslaagd mag heeten. Men heeft verschillende orden, zooals de T. Naqsjibendijjah (in 't Kolon. Verslag steeds geschreven: naksabandijah of naksibandijah), T. Sjattarijah ³⁾, T. Sadilijah enz. Wij hebben hier alleen met eerstgenoemde te maken. De stichter ervan heet Naqsjibend, door Dr. Snouck H. genoemd „de heilige Naqsji bend”; de uitdrukking Naqsji-bendijjah wijst iets aan, dat hem persoonlijk of zijn wijze van doen gelijkvormig is, een stand van zaken, door hem in 't leven geroepen.

Zonder echter verder in etymologische of grammatikale beschouwer aan debet zijn, niet in een bespottelijk daglicht stellen. — Gelukkig wordt er echter in de laatste tijden althans over gedacht, den aanstaanden inl. ambtenaar, voldoende of betere opleiding te geven. — Zulk een opleiding is dan ook broodnoodig. —

1) De in deze bescheiden voorkomende technische benamingen heb ik in den tekst, en juist zooals zij daarin stonden, onvertaald gelaten, doch aan den voet der bladzijden daarvan ophelderingen gegeven. Van de ambtstitels volgt hier de vertaling: *Toemenggoeng of Radèn Toemenggoeng*, een titel voor Regenten; *Patih*, een aan den Regent onmiddellijk ondergeschikt inlandsch ambtenaar, somtijds diens plaatsvervanger; *Wedönö*, distrikthoofd; *Mantri*, in 't algemeen «beambte»; *Djaksó*, inl. offic. v. justitie; *Pangoeloe*, hoofdpriester.

2) «Met dit woord (Tariqah) benoemt men bij de Mohammedanen de Mystische Orden, die tegenwoordig zeker de hoogste beteekenis in het leven van den Islam hebben.» (Dr. S. Hurgronje, Mekka II, pag. 69).

3) Van een leider of hoofd der Tariqah Asj Sjattarijah (Sattarijah) bezit ik een geschrift, behelzende zoo iets, wat men een geloofsbelijdenis zou kunnen noemen. Bij gelegenheid hoop ik het te vertalen en der Redactie van dit Tijdschrift aan te bieden.

wingen te treden geef ik kortweg de geheele benaming „Tariqah Naqsjibendijjah” terug door „Naqsjibendisme” en noem ik de leden der Tariqah „Naqsjibendieten”.

Thans volgen de rapporten bovenbedoeld. Vertaald luiden zij aldus:

I.

Opgesteld naar mondelinge mededeelingen van Mas M., pangoeloe van T., door M., Wedônô van het district T.

„In de maand Februari 1871 ll. kreeg hadji Moehammad A., woonachtig in de kampong M., hoofdplaats T., bezoek van een hadji, genaamd Abdoerrahman, afkomstig van B., en in de maand Maart (daaropvolgende) vertrok laatstgenoemde hadji weder, zeggende, dat hij naar B. terugkeerde. De reden, dat laatstgenoemde een bezoek bracht in de woning van Moehammed A., was om Soelook-oefeningen ¹⁾ te houden, dit wil zeggen: al het zichtbare

1) In eene aantekening daarbij gevoegd lees ik: «Soelook» bet. «overpeinzingen», onder het aanhoudend zacht uitspreken van Allah, Allah, Allah enz., tevens boetende door weinig te eten en te drinken.» — De Heer J. H. G. Gunning in zijn Inleiding tot «Een Javaansch Geschrift uit de 16de eeuw», maakt aldaar (blz. XII) melding van Javaansche geschriften, die den naam van «Soelook» dragen, en voegt er bij: «de naam Soelook is, zooals prof. Keyzer reeds opgemerkt heeft, Arabisch, en beteekent «draden», die naam wordt niet alleen aan godsdienstige, maar ook aan andere wetenschappelijke werken gegeven; men kan het woord vertalen met «Handleiding». Deze laatste vertaling of verklaring bevat mij maar half, zij is niet duidelijk, niet bepaald, niet volledig. Laat ons zien wat er van aan is. «Soelook» is een infinitief vorm van «salaka» (ivit per viam) «een weg gaan, betreden of volgen». Nu geldt in het Arabisch de regel: «impersonales verbi modi, Participium et Infinitivum, nomina sunt». Wij hebben in «Soelook» zulk een nomen, en in het algemeen beteekent het dus: «het volgen van dezen of dien weg, het op deze of die wijze iets doen». «Soelook» heeft alzoo allereerst geen betrekking op den aard of het wezen van het doen, maar wel op het hoe van het doen, het gaan of het volgen; het sluit tevens in zich het begrip van niet maar in het wilde gaan, maar het gaan langs een aangegeven weg, langs een lijn, hetzij die dan wezenlijk of in gedachten alleen bestaat. Zoo kan «soelook» op verschillende handelingen toegepast worden, doch het spraakgebruik wil, dat het woord voornamelijk zijn toepassing vindt op wat met het godsdienstig, zedelijk leven, met de wijze van dit te leiden, in betrekking staat. En zoo wordt «soelook» gebruikt tot benaming van wat men ten onzent zou noemen «ascetisme»: een leven in bidden en overpeinzen, gepaard gaande met zooveel mogelijke onthouding van voedsel en van de gemakken des levens. Den Heer Gunning heeft waarschijnlijk een ander «soelook» voor den geest gestaan, want ook de meervoudsvorm van «silak» luidt soelook, maar in dit bepaald geval heeft «soelook» de beteekenis van «draden», in zoover zij dienen om een collier of halssnoer te vervaardigen. Echter kan mijns inziens «soelook» niet door «Hand-

Methoden

de ande idat

„ te doen verdwijnen en alleen het oog gevestigd te houden op Toehan „ Allah”. De hadji uit B. bleef Soeloek-oefening houden te T. gedurende den tijd van veertig dagen, niet zooals hadji Moehammad „ A. die (daarna slechts) tien dagen (achter-een) soeloek-oefeningen „ hield en met elke nieuwe maand daarmede begon.

„ Wat de geschriften betreft, waaruit de hadji uit B. onderwijs „ gaf, deze waren dezelfde als die (nu nog) gebruikt worden door „ hadji Moehammad A. (te dezer plaatse).

„ Toen de hadji (uit B.) hier kwam, bracht hij mede tien

leiding » vertaald worden. Toegepast op de Javaansche geschriften heeft het de beteekenis van «schakeldicht». Later hoop ik een gedicht, in dien vorm, te behandelen en zal alsdan verklaring van deze uitdrukking geven. Thans zou het mij te ver afleiden.

Om alle verwarring of misverstand te voorkomen, gebruik ik in casu, i. e. van de godsdienst- of gebedsoefeningen der Naqsjibendijjah op Java, de benaming «soeloek» in de beteekenis, zooals die door de eerstgenoemde aanteekening gegeven is, namelijk: ik begrijp er onder «de wijze van gemeenschapsoefening met Allah door het overpeinen en innerlijk aanschouwen van diens naam en wezen, plus het dzikirren en het verminderen van het gebruik van voedsel en slaap. Het een en ander moet dienen, om zich te verdiepen in 't wezen van Allah en met hem in gemeenschap te treden of, zooals de Javanen het uitdrukken, «ngolahdjati-djatidjatingtoenggaltetep djroning kalboe» i. e.: door overpeinzingen en onthoudingen (betahlôpô, betahmelekdaloe) te zoeken, te gevoelen, te bezitten en te beleven het waarachtige en wezenlijke der éénheid, namelijk van «goesti kalawan kawolô» van heer en dienaar, van Allah en den mensch. Wat door Naqsjibend wellicht zoo kwaad niet bedoeld was, wordt door den Javaan gelijk gesteld met het «poedjô semadi» en de onthouding der tôpô's, natuurlijk, om daardoor in 't bezit te komen van wat ook de tôpô's verkregen: «kasektèn» (bovennatuurlijke macht), zich vooral openbarende in «kadigdjaan» (onkwetsbaarheid of onoverwinnelijkheid). En hoe zal hun deze ten goede komen, wanneer zij tegen de kafirs (ongeloovigen) zullen optreden of opstaan! Geen geweerkogel zal hen dan deeren, want die stuit op hun lichaam af; sabels en krissen breken of verstompen wanneer ze met hun lichaam in aanraking komen; pakken de kafirs hen aan, dan worden ze met lamheid geslagen en kruipen of strompelen kreunend en kermend weg. En al zij het ook, dat het raak wordt, dan zal de onoverwinnelijke niet sterven, dan *verdwijnt* hij (hilang, moesnô), dan stijgt hij op met «grof en fijn» (agalaloes, wadag lemboet), met lichaam en ziel (rôgôsoeksmô) naar de soerôlôjô, swargô of alpirdoes, — want de Hindoesche hemel verschilt niet veel van de Arabische, — om zich te verlustigen in de kamoektèn, de hemelsche zaligheid, en dan gevoelt hij zich sakêtjô «heel lekker». Hoe begrijpelijk dus, dat vele Javanen er naar haken, deel te nemen aan het soeloek der Naqsjibendieten! De kasaktèn voor zoo'n koopje! — Nog zou ik kunnen wijzen op de overeenkomst van het çofitische soeloek met het Indische semadi der tapa's en jogi's, en zou het belangrijk zijn aan te wijzen, hoe het al'stroomt uit ééne bron: het pantheïsme der Vedanta; doch mijn aanteekening is ongemerkt reeds zoo uitgebreid geworden, dat ik mij tot het bovenstaande moet bepalen.

Inde
België
Tijdschrift
1894

leerlingen en toen hij vertrok bleef er geen enkel van hen achter.

„T. 17 Mei 1871,
„Wedônô distrikt T.

„(w. g.) M.”

II.

Opgesteld naar mondelinge mededeelingen van Mas M., pangoeloe van T., betreffende de handelingen van hadji Moehammad A. in de kampong M., distrikt T.

„Elke Javaansche maand, beginnende van den eersten en eindigende met den tienden dag der maand, wordt er soeloek-oefening gehouden in het huis van hadji M., in de kampong M., distrikt T.

„Wanneer er soeloek-oefening gehouden wordt, hetzij des nachts of op den dag, dan mag niemand uit het huis naar buiten gaan, ook mag er niemand binnen komen, die niet deelneemt aan de soeloek-oefeningen. Gewoonlijk zijn er tien doch ook wel vijf en twintig menschen, die aan de soeloek-oefeningen deel nemen.

„De geschriften (kitab), waaruit de leerlingen (moerid) onderwijs ontvangen, zijn de volgende:

„a. *Oesoel*, bevattende de beginselen, om tot de aanschouwing van Toehan Allah te komen. ¹⁾

„b. *Vekik*, om kennis van de wet te verkrijgen. ²⁾

1) Oeçoel (Ar. pl. van asl) = «begin, oorsprong, beginsel of beginselen». Zoo spreekt men o. a. van de oeçoel-oed-din, bevattende leerstukken of aanwijzingen betreffende de beginselen der geloofsleer, en van de oeçoel-oel-fiqh of «de wetenschap van de beginselen, waaruit de juridieke stelsels zijn ontstaan»; «methodologie» zooals Dr. Sn. Hurgronje ze noemt. Want hoewel «oeçoel-oed-din», in de letterlijke beteekenis van het woord, betrekking heeft op de «godsdienstplechtigheden» (Cultus Dei), zoo worden er, wanneer men alleen van «oeçoel of van al-oeçoel» (in casu = oeçoel-oed-din) spreekt, de beginselen der «dogmatiek» mede bedoeld, die «als die Arznei für geistig kranke zu betrachten is», (zie het werk van genoemden geleerde «Mekka», Th. II, pag. 212). Onder de «oesoel» in onzen tekst zullen dan ook wel bedoeld zijn die beginselen der geloofsleer met de hoofdstukken over *Allah, de engelen, de boeken, de profeten en gezanten* (nabi, rasoel), *de jongste dag en over het goede en kwade komende van Allah*.

2) Indien men voor dit foutief geschreven Arabisch woord «Faqih» moet lezen, dan heeft het de beteekenis van «rechtsgeleerde». Het zal echter wel «Fiqh» rechts- of wetgeleerdheid, moeten zijn, waarbij de toevoeging van 'ilmoe (ilmoe-l-fiqh) gedacht wordt. Door het onderwijs geven in dit vak, is het geenszins het doel van

- „c. *Tapsir*, bevattende het beginsel aller boeken. ¹⁾
 „d. *Nahwoe*, strekkende om het foutieve in de boeken te
 „leeren kennen, — kan gelijk gesteld worden met taalkunde. ²⁾
 „e. *Tasawoef* ³⁾, zijnde een aanwijzing van den waren weg voor
 „Toehan Allah.
 „Men geeft (aan hun wijze van doen) den naam van *Naxaban-*
 „*diah* dat wil zeggen: dat men niet moet vergeten Toehan Allah
 „te aanschouwen. ⁴⁾
 „De leerlingen zijn niet allen lieden van T., maar er komen er
 „ook van andere plaatsen, — echter komen zij slechts nu en dan op,
 „(niet gezamentlijk), ieder, naardat hij gelegenheid heeft.
 „Des Vrijdags is er een bijeenkomst die *Toewadjoeh* ⁵⁾ genoemd

den Goeroe, om van zijne leerlingen juristen te maken, in de beteekenis, die wij aan dit woord geven, maar, om ze bekend te maken met de bepalingen of voorschriften aangaande de taharat, de çalat, de çaum, de zakat en de hadjji, welke bepalingen onder de «ilmoe-fiqh» ressorteeren.

1) Arabisch «Tafsir» beteekent: uitlegging, verklaring, in casu: verklaring van den Korân.

2) «Nahwoe» of «Nahuw», volgens Dr. Sn. Hurgronje: «die höhere Grammatik».

3) «Tasawoef» of «Taçawoef» hiervoor in het woordenboek: het zich op de wijze der çoefi's uitdrukken; het geheimzinnig spreken, beschouwing. 'Ilmoe-t-taçawoefi = mystische, beschouwende wetenschap, die de theologie tracht uit te leggen. Men vergelijk hierover «G. K. Niemann, Inl. tot de kennis van den Islam», pag. 355, 470 en 471, vooral «Dr. Snouck Hurgronje, Mekka», Th. 11, pag. 213, 214, 278, 281, waar (pag. 213) van de Taçawoef o. a. wordt gezegd: «das wahre Taçawuf (mystisches Leben) führt den durch Gesetz und Glaubenslehre vorgebildeten Menschen auf einer langen Stufenleiter nicht nur zum vollständigen Gehorsam gegen, und zur vollendeten Wissenschaft von Gott sondern — zum lebendigen Gott selbst. Dazu gehört eine weitläufige geistige Erziehung, der ausserordentliche religiöse Uebungen, Dikr's, Fasten, Wachen u. s. w. und stete Konzentrirung des Geistes auf das Wesen Gottes als Mittel dienen.» — Aldus volgens «Ghazali».

Althans de vormen, waaraan de Taçawoef naar het hier geteekend beeld gebonden is, vinden wij bij onze Naçsibendieten op Java terug, doch geheel afwijkend van wat deze Grootmeester der çoefis daarmede beoogde, is dat, wat het streven en woelen dier broederschap (?) aan 't licht heeft gebracht.

4) Het voorgaande en vooral de verklaring van het woord «Naxabandiah» geven een staaltje van de vak- en taalkennis van den pangoeloe, den man, die als het hoofd der priesterschaar in geheel een Afdeeling aangemerkt wordt. En zoo iemand moet rapport indienen aan den Regent, en deze weder aan den Ass.-Resident of den Resident. Hoe goed zal laatstgenoemde dan op de hoogte van zaken in zijn gewest blijven! Uit den Maleischen tekst blijkt mede, dat de pangoeloe het Arabisch woord «Tariqah» in verband brengt met het Maleisch-Javaansche «tarik» (narik), dat «trekken» beteekent. Hoe vernuftig!

5) «Toewaddjoeh» (Arabisch) beteekent: het aangezicht naar iets of iemand

» wordt dan geeft de leeraar (goeroe) vermaningen aan zijn leerlingen. Doch deze bijeenkomst heeft plaats na de gebedsoefening » in de moskee.

» Aan die bijeenkomst wordt deel genomen door veertig tot zestig personen, doch zij duurt maar een korten tijd.

» Wat de leerlingen betreft, onder dezen bevinden zich niet » alleen lieden uit de lagere volksklasse, maar zelfs ambtenaren (of » aanzienlijken) zooals :

- » 1. Mas S. wedônô uit het distrikt G. ¹⁾
- » 2. Raden Pandji P. A., adsistent-wedônô van het distrikt G.
- » 3. Mas W. politie-mantri van het distrikt G.
- » 4. Mas T. " " " " " "
- » 5. Mas Dj. A. mantri van de waterleiding van T.
- » 6. De vrouw van den Patih van T.
- » 7. " " " " " " B.
- » 8. " " " " Djaksa van T.
- » 9. " " " " Raden Toemenggoeng, van den gepensio-
» neerden Regent W.
- » 10. De vrouw van den ondercollecteur van B.
- » 11. De zoutpakhuismeester van L.
- » 12. De Adsistent-wedônô van L.

wenden, voornamelijk naar of tot Allah. Dr. Snouck Hurgronje (Mekka, Th. II, pag. 284) zegt omtrent den aard en het doel der toewaddjoeh het volgende: « Nach der vorläufigen Belehrung fangen für sie (de leerlingen) die speciellen Tariqah-übungen an; aus dem Munde des Lehrers lernen sie einige einfache Formeln, die sie in vorgeschriebener Position nach einem oder mehreren von der täglichen, obligatorischen Calats herzusagen haben; täglich halten sie unter Leitung des Schechs oder seiner Gehülfen im Kreise der Brüder besondere Dikr's (solche Uebungen heissen wohl Tachtim) mit genau geregelten Bewegungen ab: wöchentlich einmal werden die Einzelnen vom Schech in einer Zelle empfangen (Diese intimen Zusammenkünfte heissen *Tawâdjuh*) und erhalten von ihm eine specielle Aufgabe mystisch-ritueller Art. Für Viele bleibt es bei diesen Aeusserlichkeiten, aber wenn sie nach einigen Monaten solchen Unterrichts heimkehren, so hat doch die Tariqah fromme Muslime aus ihnen gemacht, denn sie verpflichten sich feierlich zur Fortsetzung der Dikr's und somit zur Verrichtung ihrer Calat's, ohne welche jene des Segens entbehren. Auch schlieszen sie sich, wo sie immer hinkommen, den anwesenden «Brüder» zu gemeinschaftlichen Uebungen an, gehorchen den Vertretern (chalifah's) des Ordens-Schechs und unterstützen einander wenn es Noth thut.»

Voor al het laatst gezegde mag men, met het oog op de broederschap der Naqsjibendijjah op Java, wel in gedachte houden.

1) Uit een hierbij gevoegde aanteekening blijkt, dat naar het zeggen van den

De rump rebrutes!

„Met allen eerbied geef ik ¹⁾ kennis van hetgeen de pangoeloe mij heeft medegedeeld. Echter kan hij geen opgave verstrekken van *al* de ambtenaren, die aan de soeloek-oefeningen deelnamen, want hij kwam daar des nachts, zoodat hij niet allen goed kon zien. ²⁾

„T. . . . 17 Mei 1871,
„Wedônô van het distrikt T.

„(w. g.) M.”

Tot zoover de „Rapporten”.

Naar aanleiding van boven medegedeelde opgave van personen is men geneigd te vragen: heeft een Hadji zooveel invloed, dat hij buiten de officieele priesterschaar om (want geen enkele dezer wordt genoemd) op door hem gehouden bijeenkomsten zulk een groot aantal personen van de hoogere klasse (prijaji's) kon krijgen of die aan zijn leiding wist te onderwerpen, — of wel, waren het vooral de in Goevernements-dienst staande personen en met dezen in betrekking zijnde, die er *belang* bij hadden tot de broederschap der Naqsjibendijjah te behooren? Want men houde wel in 't oog, dat, naar de opgave, reeds 20% der soelokers werd opgesomd, terwijl de pangoeloe, gelijk uit den tekst blijkt, *niet* van *alle* ambtenaren, die de nachtelijke vergaderingen hadden bijgewoond, de namen had kunnen opgeven, zoodat hun getal nog grooter was.

Op welke dier vragen (wellicht op beide) men ook geneigd is een bevestigend antwoord te geven, zooveel blijkt toch, naar het mij voorkomt, op overtuigende wijze, dat het doen en laten van de Tariqah der Naqsjibendijjah op Java, ook al beperkt zij zich voorloopig tot het verrichten van godsdienstige handelingen, voor het Nederlandsch-Indische Goevernement en die het in gewest of afdeeling vertegenwoordigen, geen onverschillige zaak is, die men, zonder er zich aan te storen, voorbij kon laten gaan. Hoe meer aanzienlijken zich bij de broederschap aansluiten, hoe moeilijker het zal vallen, haar woelingen na te gaan en te onderdrukken. Vereenigen zij nu met

Regent de ad 1 genoemde persoon de vergaderingen niet had bijgewoond. Zie mijn inleidend woord tot deze bijdrage.

1) i. e. De Djaksa, wiens vrouw, zooals boven blijkt (ad 8) ook tot de Naqsjibendieten behoorde; — dus de vrouw van den *inl. officier van justitie!* Men lette wel op dit feit!

2) Tot toelichting diene, dat bij de soeloek-oefeningen, die 's avonds of 's nachts gehouden worden, in den regel de lichten worden uitgedoofd.]

het prestige van „Hoofden”, dat van den „Vrome”, die door zijn godsdienstige overpeinzingen, gepaard met *vasten en waken en verblijf in het nachtelijk donker*, zich, naar het geloof des volks, een borgtocht tegen de wapenen van zijn tegenstander, of wien hij wenscht te bestrijden, heeft verzekerd, dan is *hun* aanwijzing of wenk voldoende om „den kleinen man” tegen het wettig gezag te hoop te doen loopen, zoo dikwijls het hun goed dunkt; — of indien het zoover niet mocht komen, dan toch om dien „kleinen man” naar *hun* pijpen te doen dansen, als is dit ook rechtstreeks in *tegen* de bevelen of zelfs tot *schade* van het Goevernement.

Geen wonder dan ook, dat de waarnemende hoofden der broederschap, de Chalifah's of Goeroe's, de „Hoofden” op hun hand trachten te verkrijgen, en tot het bijwonen hunner bijeenkomsten over te halen, hun ongemerkt een dosis fanatisme weten in te geven, die niet nalaten zal de gewenschte werking uit te oefenen. Zeer goed weten zij, dat het op Java geldt: „De Hoofden gewonnen, alles gewonnen” dat de „kleine man” maar volgt, zeggende: „De Grooten zullen het wel weten”.

En juist hierin, dat de Hoofden, onder wie verwanten van den Regent, een betrekkelijk groot contingent leverden voor de Tariqah, zal ook wel de voornaamste reden te zoeken zijn, dat haar voortwoekeren zoo ongehinderd niet alleen, maar ook zoo bedekt kon geschieden, dat het Europeesche Bestuur er nauwelijks iets van wist. Zijn het niet juist de Hoofden, die dat Bestuur op de hoogte van zaken moeten houden, maar hoe, indien zij zelven daarmede gemoeid zijn? Zou het niet zoo dwaas mogelijk zijn om te vooronderstellen of te eischen, dat zij in bedoeld geval hiervan aan de autoriteiten kennis moesten geven?

De berichten luiden, dat de Tariqah's steeds in omvang en in aantal plaatsen van vestiging, vooral op Java en Sumatra, toenemen, dat de officieele geestelijkheid, de wet- en schriftgeleerden [foekaha, oelama, hoekama c. s.] haar juist geen bijzonder groote genegenheid toedragen, maar zich toch verblijden, dat, al is het ook op zulk eene wijze, de dar-oel-islam uitgebreid wordt; — men zegt ook, dat de opwekking van het (ritueele) godsdienst-leven der Islamieten, dat in dezen tijd waargenomen wordt, daarmee in verband staat of als een gevolg daarvan is te beschouwen, en ten slotte heet het, dat de Mohammedaan zich er op beroemt, zulk een snelle en uitgebreide over-

winning des geloofs te kunnen behalen, wegens de *kracht* (?) gelegen in de twee woorden of uitdrukkingen (kalimah): „la ilaha illa 'llahoe wamohammadoen rasoeloe 'llahi,” d. i. „er is geen god dan Allah en Mohammad is de gezant van Allah”. Doch deze roem is ijdel en de bewering niet juist, omdat de ware oorzaak dier snelle verbreiding of overwinning (schalksch of slinksch?) verzwegen wordt. Niet door de vermeende of uitgebazuinde waarde dier „twee woorden”, die door honderden en duizenden niet eens goed uitgesproken of nagezegd, laat staan begrepen worden, en voor dezen van onwaarde zijn, is de overwinning behaald, maar door de wijze, waarop, de kracht van overtuiging (althans schijnbaar), waarmede ze gepredikt worden, vooral en allermeeft door de schoone beloften, waarmede zij, die ze tot hun geloofsbelijdenis maakten, gepaaid werden; — en nog door vele bijkomende omstandigheden meer is het aldus geschied, dat een zeer groot deel der bewoners van Azie en Afrika zich tot den Islam bekeerden en de superioriteit van Mekka's profeet in zaken van godsdienst, van huisgezin, van maatschappij en van staat erkenden, en dat de Islam voortgaat, ook in onzen Indischen Archipel ruim veld te winnen. Elders, en in mijn inleidend woord heb ik daarover reeds het een en ander gezegd en zal dus niet in herhalingen treden. ¹⁾

Doch er van zwijgen kan en mag ik niet, dat ook wij christenen „Twee Woorden” hebben: „GOD ONZE VADER ²⁾), DE MENSCH ONZE BROEDER” en die, beproefd met den toetssteen der waarheid van het godsdienstig, zedelijk, intellectueel, persoonlijk, huiselijk, maatschappelijk en staatkundig leven, van onovertrefbaar gehalte bevonden zullen worden en niet zullen nalaten hun waarde en kracht als zoodanig, spoedig en in uitgebreide mate te vertoonen en te doen gevoelen, indien ze maar met kracht van overtuiging *uitgesproken* en *beleeft* en in de vereischte of daarbij passende evenredigheid van tijd en ruimte *gepredikt* worden in de niet-christenwereld door hen, die den naam van Christen dragen, — met dezelfde ongepaste geestdrift als elk Mohammedaan, Arabier of Inlander, zijn „Twee Woorden” voorstaat,

1) Nochtans wensch ik, in een volgende bijdrage over de «Tarigah Asj-sjat tarijah» op de overwinning, welke die «Twee Woorden» op Java behaalden, m. a. w. op de invoering en uitbreiding van den Islam op genoemd eiland, terug te komen, om in een bepaald geval aan te wijzen, dat niet de zoogenaamde kracht dier «Twee Woorden», maar geheel iets anders Mekka's profeet over Siwa en Boedha hebben doen zegevieren. Indien het «zegevieren» genoemd mag worden!!

2) Namelijk: in en door Christus.

— en dan zelfs zonder de middelen, die dezen aanwenden, om dien woorden de overwinning te bezorgen. *Onzer* is de overwinning, doch het getal dergenen, die *onze* „woorden” uitspreken en beleven, is nog zeer klein in betrekking tot de menigte, die bereikt moet worden, de tegenstand soms heftig en fel, juist van hen, die, zooals men zou meenen, dat spreken moesten begunstigen, al ware het slechts om reden, dat hiermede hun eigen naam gebaat wordt. En waar dus het arbeidsveld zóó groot, de bewerking zóó moeielijk, de antipathie tegen dien arbeid, thuis en buiten, zóó levendig gehouden en zelfs verlevendigd wordt, is het dan nog te verwonderen, dat, wat tot overal vruchtdragen bestemd is, slechts hier en daar een uitspruitsel doet zien?

Kan men ook zeggen van een wapen, dat het niet deugt, indien het niet met de daartoe noodige hoeveelheid van kracht, of wel in 't geheel niet gehanteerd wordt, of wanneer het hanteeren daarvan zelfs tegengehouden wordt?

Nochtans *onze* Tariqah, die der broederschap der geheele menschheid, zal zich uitbreiden, al is het ook, dat hare uitbreiding door velen nu nog niet gewild of zelfs tegengewerkt wordt. Zij zal zich uitbreiden, zonder het gebruik van allerlei kunstmiddeltjes, zonder haar adepten te vermoeien met dzikirren, die vruchtbare moeder van het duizelen en van het duikelen op den grond ¹⁾, zonder het opwinden tot fanatisme, des duivels getrouwste amanuensis, zonder nachtelijke bijeenkomsten in *dubbele* duisternis te houden, zonder het brein af te stompen door het aanleeren van microscopische bepalingen omtrent reiniging, gebed en vasten, zonder de schoonste maar ijdele beloften van onoverwinnelijkheid en van erotische geneugten des hemels den volgeling op den mouw te spelden. Zij heeft in haar banier den godsdienst der menschheid geschreven; zij verlangt geen anderen vorm dan aanbidding in geest en waarheid; zij cultiveert het ware mensch-zijn naar den beelde Gods, in en door Christus geopenbaard, en zoekt deswegens van den mensch niet anders te maken, dan hij krachtens zijn eigen natuur is of wezen moet.

Hierin ligt *haar* grond tot zegepraal en hierop bouwen *wij* tot overwinning.

Haarlem, 6 September 1890.

1) In eene aantekening op het dzikirren der Naqsjibendijjah lees ik ergens: «een gebedsoefening met wending en draaiing van het lichaam, waarbij de bidder ten slotte uitgeput neervalt.»

DE ZENDING IN ONS PARLEMENT.

I.

Door verschillende omstandigheden komen de mededeelingen uit de Kamerverslagen ditmaal wat laat. Wij hebben opgenomen niet alleen wat over de zending, maar ook wat over de Indische kerk en het opiumvraagstuk gezegd is, omdat dit laatste van zoo diep ingrijpend belang voor het volksleven is. De — duiden aan dat er stukken zijn weggelaten, die op andere onderwerpen betrekking hebben, terwijl de vet gedrukte woorden het onderwerp aangeven, waarover gesproken wordt.

T W E E D E K A M E R.

Zitting van 26 Nov. 1889. De heer **Levysohn Norman**. — De Minister heeft tot mijne niet geringe verbaazing verklaard in beginsel geen bezwaar te hebben tegen **het subsidieeren van Mahomedaansche secte-scholen**, waaromtrent ik onderschrijf het hem door een gewezen Minister van Koloniën toegevoegde woord, dat zulks ware een roekeloos bedrijf.

Wat het subsidieeren van godsdienstig onderwijs betreft, ben ik alleen gestemd voor het ondersteunen van de zendings-scholen onder de heidensche bevolking op de Buitenbezittingen, die een heilzaam tegenwicht kunnen vormen van de Mahomedaansche propaganda. Wat drijft den Minister nu toch eigenlijk tot zijn vreemd denkbeeld? Is het de theorie der rechtsgelijkheid? Maar die theorie wordt in Indië zelf, waar het geldt de Europeanen en inlanders, geheel verloochend, en behoeft dus niet zoo op den voorgrond te treden op het delicaat gebied van het godsdienstonderwijs.

De Minister heeft zelf verklaard dat men van hem geene openlijke hulde aan den Islam kon verwachten. En te recht. Maar hoe dan daarmee het subsidieeren

van Mahomedaansche secte-scholen te rijmen?

De Minister deed het voorkomen alsof er een misverstand bestond tusschen hem en zijne bestrijders. Hij schijnt, zeide hij, meer bepaald gedacht te hebben aan de scholen in de kampongs, de pesantrens, die de strekking hebben van zuiver godsdienstig onderwijs in de kampongs te geven. Pesantrian's? Dit is niet het juiste woord, het is eene uitvinding van den gewezen zendeling Harthoorn. Wat wordt bedoeld is de *pesantren*, maar dat is niet de school waar in de kampongs het onderwijs wordt gegeven. De pesantrens zijn de kweekscholen der goeroe's en der santris. Het zijn de groote brandpunten van Mahomedaansch hooger onderwijs, van Mahomedaansch fanatisme. Zoo vindt men er een in Bantam, op het eiland Tjikandi Ilir, in de dessa Mendaja, waar meer dan 200 leerlingen zijn en waar waarschijnlijk een der groote oproermakers van Tjilegon zijne opleiding heeft gehad.

De scholen van de kampongs zijn de *langgars*. Nu wil het toeval dat een jeugdige vriend van mij, een adsisistent-resident op Java, mij kort geleden het volgende schreef:

»Ik acht eene zeer strenge contrôle op de langgars het eenige middel voor ons behoud. Niet de hadjis maar de goeroe's zijn gevaarlijk. De eersten hebben door hunne handelsrelatiën belang bij rust en vertier, de laatsten hebben niets te verliezen. Bijna alle kampongskinderen (van 5—10 jaar) gaan op de langgars, overal en algemeen. Geen langgars zonder vergunning; alle goeroe's daarom aangesteld na advies en onder borgstelling van den regent en streng verbod om in de langgars te overnachten, de schuilplaatsen der fanatici" enz. Nu zegt wel de Minister: »Ik daarentegen heb gedacht aan de scholen, opgericht door inlanders tot het geven van maatschappelijk onderwijs, waarmede dan eenig godsdienstonderwijs gepaard gaat"; maar die scholen bestaan alleen in de verbeelding van den Minister en zij zullen ook nooit kunnen bestaan, want de Koran heeft dit eigenaardige, dat, waar hij eenmaal wordt toegelaten, het gansche onderwijs met zijn zuurdeesem doortrokken wordt. Dus ook hier: de deur moet open of dicht zijn. Men moet hebben of scholen, als door het Gouvernement tot dusver werden in het leven geroepen of gesubsidieerd, of zuiver Mahomedaanse scholen. Een tusschending is hier niet te vinden, en wanneer men nu bedenkt, dat eerstbedoelde scholen als tegenwicht der andere dienst moeten doen, dan vraag ik, waar men heengaat, als men ook deze laatsten tot een voorwerp van subsidie maakt. Ik weet wel, dat er zijn, die over het Mahomedanisme ligt denken, en zelfs heeft ten vorigen jare een der sprekers van de overzijde zich op de woorden van den heer Des Amorie van der Hoeven beroepen: »de meerderheid van de bevolking heeft op dit oogenblik geen godsdienst; zij is onverschillig omtrent het Mahomedanisme.» Doch was dit voor 30 of 40 jaar nog hier en daar het geval, thans is het gansch anders. Zoo schrijft mij nog de assistent-resident, op wien ik mij zoo even beriep:

»Bijna alle huisbedienden, zelfs te Soerabaja, zitten 's middags te bidden. Tien jaren geleden zag men daar niets van. Zelfs bij den resident van Soerabaja merkte ik het op. Vijf dagen geleden was ik verplicht eene man en eene vrouw weg te jagen, waarvan de laatste al 10 jaar als baboe bij ons in dienst was, in uw land was geweest, vroeger aan geen Islam dacht, maar sinds een paar jaar zoo fanatiek was geworden, dat het niet langer ging. De man was gewoon koe-jongen, maar nam eene houding tegenover ons aan, gaf

sedebah's, bad den heelen avond hardop, stak al de bedienden aan en achte zich ver boven ons verheven. Zulke feiten spreken boekdeelen.» —

— Wat hebben wij nu in den loop van dit jaar zien gebeuren?

Wij hebben gekregen een Koninklijk besluit van 28 Mei waarover waarlijk in de bladen zoo hier te lande als in Indië, speciaal in een artikel, in het *Bataviaasch Nieuwsblad* en *Het Vaderland* overgenomen, reeds genoeg is gezegd. Wat mij het meest in die regeling trof is dat de Minister den Gouverneur-Generaal wil maken zooals *Het Nieuws van den Dag* het noemde tot een *summus Episcopus*; deze zal den werkkring der bedoelde personen in details bepalen.

Waartoe al de twijfel, onzekerheid en moeilijkheid in het gansche plan verscholen? Zulks is alleen te verklaren uit den grooten afkeer van den Minister van **het bestuur der Protestantische Kerk in Indië**, onder welks gezag hij die personen niet stellen wil, — een bestuur dat in de laatste 20 jaren tot voorzitter had den achtbaren Pels Rijcken, 's Ministers zwager, den algemeen bemindende notaris Meertens, den onlangs overleden vice-president van den Raad van Indië André Wiltens, den raad van Indië Nederburgh, wien we weder eene interessante studie en wel ditmaal over de opiumquaestie, te danken hebben, terwijl thans de president van het Hoog-gerechtshof mr. Sibenius Trip met die functiën bekleed is.*

Hoe de Minister tegen de predikanten die in dat bestuur zitting hebben en in het algemeen tegen de predikanten in Indië gestemd is, bleek ons uit den bewusten brief met het verkeerd adres, of de fout lag aan den Minister dan wel aan de expeditie, wie zal het uitmaken? Maar hoe het zij, die brief is even schamper en krenkend voor de predikanten als verleden jaar 's Ministers uitval tegen de vroegere ambtenaren was. Wat heeft de Minister daaromtrent in de Eerste Kamer verklaard? Het was geene beschuldiging geweest, maar slechts een indruk. Ik wil van harte hopen dat hij dit ook van zijn jongsten aanval zeggen zal, want met *indrukken* behoelt men niet streng rekening te houden. —

— Volgens het jongste Koloniaal Verslag heeft men de overtuiging verkregen, dat de „rustverstoring" in **Tjilegon** uitsluitend beraamd en voorbereid is door godsdienstijveraars en dat het **fanatisme** daarvan de eenige drijf-

veer was. Deze verklaring is geheel in strijd met de meening van den directeur van binnenlandsch bestuur, den heer Van Vleuten, die een onderzoek in loco heeft gehouden en die de drijfveer vooral zoekt in de zware, onbillijke lasten. De waarheid zal hier wel in het midden liggen en dit is te waarschijnlijker als men goed acht geeft op de beschouwingen en cijfers, verstrekt in de brochure van den oud-Raad van Indië, mr. Nederburgh. Zoo veel is zeker dat wij ten vorigen jare op Java aan een groot gevaar ontsnapt zijn, niet alleen te Tjilegon, maar ook in het oostelijk gedeelte van Java. Ook is het een feit dat het plan bestaan heeft om te Serang alle Europeesche ingezetenen af te maken op een feest bij den resident. Het geluk heeft ons ook dezen keer meer gediend dan de wijsheid.

Niet lang geleden gaf de gewezen adviseur voor Mahomedaanse zaken in Nederlandsch-Indië, mr. L. W. C. Van den Berg, thans professor te Delft, in een ingezonden stuk in de *Nieuwe Rotterdammer* eenige beschouwingen ten beste, die zeer mijne aandacht hebben getrokken. De heer Van den Berg protesteert daarin tegen de voorstelling alsof de Indische Regeering niet tijdig tegen het gevaar van pan-islamitische woelingen en dat ook dreigde van de zijde der broederschappen zou gewaarschuwd zijn. Hij zegt: sinds jaren er op gewezen te hebben, dat het traditioneele stelsel van niet-bemoeienis moest worden verlaten. Bantam, Buitenzorg, Soekaboemi en Tandjoer zijn door hem bepaaldelijk als brandpunten van de devotie der broederschappen gesignaleerd.

Bantam, wie denkt niet aan Tjilegon; Buitenzorg, wie denkt niet aan Tjiomas; Soekaboemi en Tandjoer, wie denkt niet aan den zwaar verongelijken Lucas Brunner, die in een dagbladartikel, dat ik hier voor mij heb en waarvan geen woord behoeft teruggenomen te worden, den toestand blootlegde en daarvan de gevolgen voorspelde? Noch door de Indische Regeering, noch door den Minister van Koloniën is iets voor den man gedaan, die in Indië broedeloos gemaakt is. Hij draagt zijn ongeluk met fierheid en verwaardigt zich niet eens zich met een adres tot de Staten-Generaal te wenden, omdat hij vermeent, dat dit hem toch niets baten zou. Waar Brunner zwijgt, wensch ik met nadruk bij den Minister voor zijne belangen op te komen, opdat hem op de eene of andere wijze voldoening worde verschaft.

Uit het Verslag blijkt dat te Amoenthay in zuidoostelijk Borneo de naqsjibendi voortwoekert en dat daar tot tweemaal toe soldaten zijn aangerand door waanzinnigen, ongelukkigen, wier waan wel godsdienstwaan geweest zal zijn. Ik beschouw dit als een bedenkelijk verschijnsel. Te Serang in Bantam kwam ook voor weinige jaren het aanvallen van schildwachten door waanzinnigen voor en was dit als 't ware een voorlooper der Tjilegonsche gebeurtenissen. Wat is nu van Rijkswege tot bestrijding van dit alom steeds dreigend gevaar verricht? Is den regenten op het hart gedrukt, dat hun oppertoezicht over de geestelijkheid zoover reikt, dat zij aansprakelijk zijn voor alle godsdienstige woelingen? Worden, om dien eisch met te meer klem te kunnen stellen, pesantrens en langgars onder hun contrôle gebracht? Worden aan het optreden als goeroe voorwaarden verbonden, waarop ook door regenten is aangedrongen? Wordt er iets gedaan tot releveering van de officieele Mahomedaanse geestelijkheid? Door hun bij voorbeeld een costuum te geven naar Makkaschen trant, iets waaraan door hen wat meer waarde wordt gehecht dan de Minister meent, of door hun zitting te geven in de inlandsche schoolcommissiën en bij officieele gelegenheden hun rang te geven dadelijk naast den hoofdjaksa? Is door den Minister van Buitenlandsche Zaken gelet op mijn wenk omtrent de vervulling van het consulaat te Djedda? Is er iets gedaan tot opbeuring van de districts-panghueloes?

Niets van dat alles, Mijneheer de Voorzitter! Ja er is toch iets gedaan, laat ons zien wat het Koloniaal Verslag zegt: aan de hoofden van gewestelijk bestuur is voorgehouden «dat niet met blinden ijver tegen het fanatisme behoort te worden opgetreden, opdat niet als voor de rust en orde gevaarlijk worden aangezien samenkomsten van inlanders, die slechts het karakter bezitten van eene gemeenschappelijke, niets kwaads bedoelende godsdienstoefening ter onderlinge stichting, ter opwekking van zedelijk leven of bestrijding van volkszoden.»

Maar, Mijneheer de Voorzitter, al die vergaderingen van de ijveraars voor de naqsjibendi-leer hebben schijnbaar hetzelfde karakter als de gewone religieuze bijeenkomsten, het zijn in den regel alleen de inlandsche geestelijken en ambtenaren die aanwijzingen kunnen doen, waar de naqsjibendi en andere geheime broederschappen aan het werk zijn.

De heer Snouck Hurgronje zegt in zijn bekend werk, Abdul Harim en de zijnen besprekende: «Alles scheint vielmehr darauf berechnet den Namen des Heiligen oder des Profeten zu ehren und das Band zu verstärken das die Brüder zusammen hält.»

Wat zal nu het gevolg zijn van hetgeen in die aanschrijving wordt gezegd? Een Europeesch ambtenaar kan zoo maar niet dadelijk onderscheiden wat eene vereeniging is van de naqsjibendi of niet. Welnu, ze zal een dekmantel zijn voor onverschilligheid, een vrijbrief voor alle stilzitten, wat juist in deze materie zoo bedenkelijk is! —

— Een hooggeplaatst persoon te Batavia schrijft mij het volgende:

«De hoofden van den godsdienst zijn de leiders van het taai verzet geworden. Dezer dagen kwam mij een brief in handen door den zoogenaamden Tenkoe di Tirou aan Van Teyn geschreven, op welks adres in plaats van den gebruikelijken heilwensch onder adressants naam stond: «Allahs verdoemenis over hem!»

«Ik betwijfel zeer of men dat ook maar gelezen heeft, terwijl toch aan zulke belediging de noodige kalme aandacht moest worden geschonken, en geen brief meer beantwoord, voordat de toon gewijzigd werd. Maar de Atjehsche correspondent vertrouwt blijkbaar, in zijn vuistje lachend, op de onwetendheid van zijnen lezer, en in dat opzicht acht ik dit staaltje dan ook vooral karakteristiek.» —

Zitting van 27 Nov. 1889. De heer **Bool.** — Ik kom thans tot de **opium-politiek.**

Dat onderwerp is the topic of the day geworden. Er wordt zooveel over gesproken en geschreven, dat het te nauwernood is bij te houden. Er is zelfs eene beweging ontstaan om een anti-opiumverbond in het leven te roepen. Voor hem nu, die in gemoede vreest dat men de publieke opinie op een dwaalspoor zal voeren en de Regeering wellicht aan de beweging zal toegeven, is het dus wel plicht om eene waarschuwendende stem te doen hooren.

Ik wensch dien plicht te vervullen. Mijnheer de Voorzitter, en hoop dat mijne beschouwingen er zullen toe medewerken om van verdere overijde en verkeerde stappen terug te houden.

Wat is het kwaad, dat gekeerd moet worden? Het gebruik van opium? Ik vrees dat, wie dit beoogt, eene illusie najaagt. Zeker is het gebruik van opium

te betreuren en het misbruik te verfoeien; in een openbaar geschrift heb ik zelf dat heulsap een kanker genoemd, die knaagt aan de welvaart der inlandsche bevolking. Daarover bestaat dus geen verschil. Maar men moet wenschen en willen wat mogelijk is; men moet praktisch zijn; dit is vooral onze taak. Welnu, ik vrees dat het gebruik niet is te keeren. Ik herinner hier aan twee feiten. Het eerste is dat schier elk volk in een of ander genot een prikkel of middel van opwekking zoekt en vindt. Op Java is het het opium, hier te lande is het de jenever. Het tweede feit is dat daar, waar in Indië niet geschoven wordt, veel meer jenever en arak gedronken wordt en vermindering van opiumverbruik steeds gepaard gaat met vermeerdering van het gebruik van sterken drank.

Dit is zeker eene reden om behoedzaam te zijn in zijne strijdwoede tegen het opium, wil men althans het gevaar niet loopen van het kwaad te vervangen door een ander, dat misschien nog grooter is.

Nog eene andere reden is deze. Sommige philantropen hier te lande overdrijven het kwaad; zij stellen het opium voor als een gif zoo zóo moordend, zóo doodend, zóo uitmergelend, dat indien hunne voorstellingen waarheid behelsten, Java reeds lang ontvolkt zoude zijn, want het gebruik van opium bestaat er sedert eeuwen. Zij vergeten dat de opiomanie het meest algemeen is onder de Chineezers en de grootste schuivers onder dezen moeten gezocht worden, en wat zij vooral vergeten of waarschijnlijk niet weten, is de omstandigheid, dat op Java veelal gebruik wordt gemaakt van de tikee-bereiding; waarin weinig narcotine is, zoodat het verbruik van opium aldaar veel minder slechte gevolgen heeft dan elders.

Alleen zedelijke verheffing en veredeling zal een volk leeren inzien dat het gebruik van opium eene ondeugd is, waarvan het zich in zijn eigen belang heeft te onthouden, en het is die verheffing en veredeling, welke men moet trachten te bevorderen.

Maar indien het niet vóór alles is het gebruik van opium dat bestreden moet worden, wat is dan het kwaad dat wij hebben tegen te gaan? Dat kwaad is het overmatig gebruik, de heillooze smokkel- en morshandel met zijne ergerlijke gevolgen van omkoopning en depravatie. Dat doel valt binnen ons bereik, en het is naar dat doel, dat wij moeten streven.

Blijkens de uitnodiging tot deelneming

aan den Anti-opiumbond schuilt de voornamelijk oorzaak van het steeds toenemend opiumgebruik in het pachtstelsel zelf. De pachters zijn uitsluitend de boosdoeners en zij moeten geweerd worden.

Ik zal de laatste zijn om de pachters van schuld vrij te pleiten, maar ik heb tegen de stelling van de voorstanders van den bond groote bedenkingen; bedenkingen, die ik hoop dat zij in ernstige overweging zullen nemen.

Het is een Hollandsch denkbeeld om wanneer iets niet goed loopt of te wenschen overlaat, de zaak zelve maar te willen opheffen, zonder vooraf behoorlijk te onderzoeken waar de fouten schuilen, of deze inhaerent zijn aan de zaak en of zij niet zijn weg te nemen. Iets dergelijks treft men ook hier aan.

Waardoor is de smokkelhandel ontstaan en waardoor heeft deze tot eene omkoopings- en depravatie kunnen leiden, als thans worden aangetroffen?

De sluikhandel is ontstaan zoodra het Gouvernement een stelsel huldigde, dat aan de pachters veel minder opium verstrekte dan vereischt werd om in de behoefte te voorzien. Zulk een stelsel lokte als het ware tot smokkelen uit.

Van dat oogenblik af is de smokkelhandel ontstaan en eenmaal in gang heeft hij al grooter en grooter afmetingen gekregen, omdat er geene deugdelijke politie bestond en omdat vele besturende ambtenaren — misschien omdat zij reeds met werkzaamheden overladen waren — zich nooit met ernst aan opiumzaken lieten gelegen liggen. Er bestaat — ik heb het reeds vroeger gezegd — een afkeer van alles wat opium heet en daarmede te maken heeft. En die afkeer bestaat niet van vandaag of gisteren. In het verslag eener Commissie uit deze Kamer over een bundel stukken betrekkelijk het opium, uitgebracht in de zitting van 12 December 1863, wees deze met nadruk op de moedeloosheid of slauwheid van vele gewestelijke ambtenaren tegenover den sluikhandel.

Men vergist zich ook als men uitsluitend aan de pachters denkt waar er sprake is van smokkelhandel. Tal van personen, die niets met de pacht te maken hebben, houden zich met dien handel bezig en men dwaalt derhalve door alles maar eenvoudig op rekening van het pachtstelsel te stellen.

Omdat dus het Gouvernement geen goed stelsel gevolgd heeft, omdat het niet gezorgd heeft voor eene degelijke politie, omdat het de onverschilligheid van vele

ambtenaren niet heeft weten te keeren en omdat nu belanghebbenden deze zorgeloosheid tot hun voordeel hebben weten aan te wenden, daarom moeten de pachters maar uitgeroeid en het pachtstelsel veroordeeld worden. Maar laat ik hier in herinnering brengen, dat Gogel in 1806 nauwelijks kon denken aan een recht van f 20 per okshoofd jenever omdat de binnenslandsche sluikeij zoo groot was en men thans een recht heft van f 60 per hectoliter. Toen hebben de tegenstanders van den sterken drank zich niet vereenigd om aan de Regeering te zeggen hoe zij de belasting op het gedistilleerd had in te richten, maar de Regeering heeft ingezien dat het tot hare taak behoorde om de zaak te regelen, dat zij voor een beter toezicht had te zorgen, en zij heeft dat gedaan, want het is aan hare tegenwoordige degelijke en eerlijke administratie toe te schrijven, dat thans van het Hollandsch heulsap zulk een zwaar recht kan geheven worden.

Zoals ik der Indische Regeering zou willen aanraden dat voorbeeld der Hollandsche te volgen, zoo zou ik ook den tegenstanders van het opium willen aanraden het voorbeeld te volgen van de tegenstanders van den sterken drank hier te lande. Waar zij zich vereenigd hebben om tegendien kanker ten strijde te trekken, daar hebben zij matigheids- en afschaffingsgenootschappen in het leven geroepen. Zij hebben begrepen dat, wat de philanthropie vermocht, zich behoorde te bepalen tot eene inwerking op de individuen, maar nooit is het hun in de gedachte gekomen een genootschap te stichten, dat der Regeering zou voorhouden hoe zij den accijns op het gedistilleerd zou te regelen hebben. Laten de vijanden van het opium zoo mogelijk insgelijks doen en zich althans onthouden van aan de Regeering voor te schrijven hoedanig de belasting op het opium behoort geregeld te worden. Hiertoe zijn zij, naar mijne bescheiden meening, niet bevoegd omdat de meesten van hen niet met kennis van zaken over dit netelig vraagstuk kunnen oordeelen. Of zeg ik te veel als ik verklaar te gelooven, dat velen van hen in groote verlegenheid zouden verkeerden als zij openlijk reden hadden te geven van de overtuiging, welke zij het publiek willen opdringen?

Om dezen welgemeenden raad nog nader aan te dringen beroep ik mij hier op een voorbeeld, dat zeker voor velen van hen, die thans tegen de opiumpacht zijn losgebroken, wel waarde zal hebben.

In de vergadering van 6 December 1851 vroeg de heer Mackay den Minister van Koloniën eene aanschrijving aan den Gouverneur-Generaal te richten «om het vertier van opium te verhinderen en zoo mogelijk te verbieden». Na daarna kennis te hebben genomen van de inmiddels verschenen «Proeve van eene geschiedenis van den handel en het verbruik van opium in Nederlandsch-Indië» van J. C. Baud, welke hij allerbelangrijkst vond, zeide hij in de vergadering van 10 December 1853: «Wat heb ik uit die bijdrage geleerd? Dat men van de vroegste tijden af in strijd is geweest met die opiumpacht en middelen heeft aangewend om dat verderfelijik gebruik van het opium tegen te gaan. Men heeft in deze Kamer beweerd, dat indien die opiumpacht niet bestond, het gebruik van opium veel erger zou zijn. Welnu, indien de Javaan daaraan gewend is, indien dat gebruik niet geheel is tegen te gaan, dan is mijne vraag aan de Regeering, of er geene middelen worden aangewend, welke noodig zijn om den smokkelhandel in opium en het overmatig gebruik daarvan tegen te gaan?»

Alzoo na onderzoek der zaak een heel ander inzicht; de illusie ter zijde gesteld en alleen gevraagd, wat practisch mogelijk is. Ik hoop dat dit voorbeeld van een philantrop bij uitnemendheid van eenigen invloed moge zijn op hen, die thans hun heil zoeken in de oprichting van een bond, die hoofdzakelijk tegen het pachtstelsel gericht is.

Waar het in zake van opium vóór alles op aankomt, is de tegengang van den smokkelhandel en den verderfelijken aankeve van dien. Dit is noodig in elk stelsel, dat men voor de verdere regeling der zaak wil volgen. De vraag is derhalve, welke middelen daartoe behooren aangewend te worden.

Vooreerst moet het Gouvernement zorgen voor eene goede politie ter zee en te land, om den sluikhandel aanhoudend zoodanige afbreuk te doen, dat men eindelijk wel van dien handel zal moeten afzien. Dat zal geldelijke offers kosten, maar in het opiumvraagstuk heeft de pecuniele zijde zoolang het zwaarst gewogen, dat het niet meer dan billijk is, dat voortaan de morele zijde wat meer op den voorgrond treedt.

Ik ben de eerste geweest die als directeur van financiën eenige middelen heb aangevraagd om den sluikhandel te keer te gaan. Die aanvraag geschiedde in het bewustzijn dat die middelen onvoldoende zouden zijn om dat doel op afdoende wijze

te bereiken, maar dat bewustzijn ging gepaard met de overtuiging dat men allengs zou inzien dat die weg behoorde ingeslagen te worden en dan ook meer middelen zou verschaffen. Dat inzicht heeft zich echter slechts langzaam baan gebroken; de halve tonne gouds door mij aangevraagd is thans tot vier ton geklommen, maar ook dit is nog onvoldoende om den sedert al meer en meer uitgebreiden sluikhandel te weren. In plaats van de logge hopperbarges, die ter beschikking zijn gesteld van den hoofdamtenaar met den tegengang van den sluikhandel belast, moeten snelvarende stoombootjes verstrekt worden, die niet alleen kunnen waken, maar die ook kunnen vervolgen.

Nu het opiumvraagstuk zoozeer aan de orde is, meen ik enkele denkbeelden tot wering van den sluikhandel ter zee ter sprake te moeten brengen. Zij zijn het gevolg van een ernstig zoeken en nadenken. Enkele daarvan betreffen wel arbitraire maatregelen, maar aux grands maux, les grands remèdes.

Een groot bezwaar om den smokkelhandel van buiten met macht te keer te gaan is daarin gelegen, dat er geen bevoegdheid bestaat om de opium-aanbrenners op vrij zeegebied aan te tasten. Kon het overschepen van opium op vrij zeegebied strafbaar gesteld worden, men zou een geducht wapen erlangen om den sluikhandel op afdoende wijze te keeren. Ware daartoe geene internationale regeling met Engeland te treffen? Ik meen toch dat er op dit terrein reeds iets gedaan is en hijv. het lossen van ballast op ondiep terrein op vrij zeegebied thans ook reeds verboden is, terwijl het droit de visite ook is aangenomen bij de overeenkomst tot regeling van de politie der visscherij in de Noordzee (*Staatsblad* 1884 n°. 40).

Een andere maatregel zou bestaan in het verleenen der bevoegdheid om alle vaartuigen, die in Straat Madura, in Straat Bali en langs de kusten binnen een afstand van drie Engelsche mijlen uit de kust zeilende, stoomende of voor anker gevonden worden, te visiteeren en het daarbij gevonden wordend opium, dat blijkt niet voor den Staat of voor Bali bestemd te zijn, verbeurd te verklaren. Misschien zal het noodig zijn ook omtrent dezen maatregel het welmeenen van de Regeering der zeevarende natiën in te winnen, maar zeker is het dat dergelijke bepaling ook belangrijk zou bijdragen om de pogingen tot tegengang van den smokkelhandel te steunen en effect te doen hebben.

Verder zou ik meenen dat er vergunning behoorde verleend te worden om de sampangs en prauwen, die bij een tweede visitatie blijken minder opium aan boord te hebben dan toen zij bij aankomst werden onderzocht, op te brengen en de overige hoeveelheid verbeurd te verklaren. Ook dit zou den smokkelhandel een gevoeligen slag toebrengen.

Vervolgens zou, naar mijn inzien, ook zeer nuttig werken een voorschrift, dat ieder havenmeester bij het uitklaren op den jaarpas den termijn zal bepalen, binnen welken de reis naar de opgegeven bestemmingsplaats moet zijn volbracht, met boetstelling op de overtreding.

Al verder herinner ik dat het smokkelen van opium en het plegen van zee-roof in nauw verband staat met de visscherij. Daarom zou ik de milde bepalingen, die hieromtrent bestaan, willen afschaffen en de visscherij langs de kust, zooda niet willen verbieden, dan toch aan zoodanige bepalingen willen onderwerpen, dat zij zee-roof en smokkel niet langer in de hand werkt.

Eindelijk meen ik dat ook de wering van Chineezen uit de binnenlanden bevorderd moet worden door hen zoo min mogelijk als pachters van de kleine middelen toe te laten. In het *Soerabaijasch Handelsblad* werd onlangs beweerd, dat, nu het zouttransport in handen van Chineezen is, voor den opiumsmokkelhandel de deuren wijd zijn opengezet. Het is zeer wel mogelijk dat dergelijk transport daartoe leidt en daarom is het van belang op al deze zaken, als kleine pachten, transporten enz., een wakend oog te houden.

Ik veroorloof mij deze denkbeelden aan de overweging van den Minister te onderwerpen. De ernst van het kwaad, dat wij allen willen bestrijden, is van dien aard, dat zij mijns inziens eene nauwgezette overweging waard zijn. Ook aan het denkbeeld, dat dezer dagen door den heer mr. S. C. H. Nederburgh, oud-lid van den Raad van Indie, in een vlugschrift werd openbaar gemaakt, zal de Minister ongetwijfeld die aandacht willen schenken, welke het verdient.

Ongaarne zou ik intusschen zien dat die overweging als een middel werd gebezigd om andere maatregelen uit te stellen en daarvan voorloopig af te zien. Dat ware zeker niet in het belang der zaak, en daarom hoop ik dat de Minister ten spoedigste zal besluiten om tot de verstrekking van eenige snelvarende stoombootjes over te gaan.

Met eene goede politie te water moet eene goede politie te land hand aan hand gaan. Hoe goed een toezicht ter zee ook zij, afdoend zal het vooreerst nog niet wezen; de sluikers zullen nog lang middelen weten te bedenken om tal van partijen in te smokkelen en te land moet daarom mede een streng toezicht plaats hebben. De politie zal eene algeheele reorganisatie moeten ondergaan. Dit wordt niet alleen gevorderd ter wille van het opium, maar ook in het algemeen belang, omdat er zonder veiligheid geen welvaart denkbaar is. Het plan tot zoodanige reorganisatie bestaat reeds sedert een tal van jaren, maar, hoe dringend ook gevorderd, het komt maar niet tot uitvoering.

In de tweede plaats komen die maatregelen in aanmerking, welke zijdelings of indirect tot bereiking van het doel kunnen medewerken.

Straks heb ik gewezen op de geringe belangstelling welke de opiumzaken vroeger bij vele besturende ambtenaren onderzonden. Indien de afkeer eener beleidvolle behandeling van die zaken nog mocht bestaan, behoort daaraan een einde gemaakt te worden. Hoe groot die afkeer ook zij, het zal den Landvoogd niet moeilijk vallen dien te doen verdwijnen als hij het ernstig wil. Het ontslag van zeer enkelen met de vermelding dat het verleend wordt wegens gebrek aan belangstelling of medewerking in opium-aan gelegenheden, zal daartoe voldoende zijn.

Verder moeten geen inlandsche ambtenaren of Chineesche officieren benoemd worden die van opium gebruik maken, en zoo van dat gebruik blijkt na hunne benoeming, moeten zij onverwijld ontslagen worden, met openlijke vermelding der reden van het ontslag.

Voorts kan de hulp der regenten worden ingeroepen om misbruik van het heulsap tegen te gaan. Dit kan geschieden door op hunne eerzucht te werken en door hun het groot belang in te prenten, dat er in gelegen is om de bevolking daarvoor te behoeden. Weten de regenten dat het der Hooge Regeering inderdaad ernst is met de zaak, dan lijdt het geen twijfel of zij zullen gaarne hun bijstand verlenen en daartoe ook de onderschikte hoofden aansporen. De wil van den Landvoogd, gesteund door het kader van Europeesch en inlandsch personeel, vermogt in Indië verbazend veel, mits weerstreving van dien wil ernstig en openlijk worde gestraft. Wanneer in en naar die overtuiging wordt gehandeld, dan houd ik mij verzekerd dat de aangeduide maat-

regelen al spoedig tot een beteren toestand zullen leiden.

Is de smokkelhandel zoodanig gekeerd en gedesoovevreed, dat er althans van geen beduidenden clandestienen invoer meer sprake is, dan, maar ook dan eerst, overwege men welk stelsel men ten aanzien der belastingheffing zal volgen. Vóór dien tijd ware het, mijns inziens, onverantwoord het pachtstelsel af te schaffen, en wel om deze reden: Houdt men het pachtstelsel in stand en besluit men tot eene onbeperkte verstrekking van opium — of zoo het denkbeeld eener onbeperkte verstrekking mocht hinderen, tot eene maximumverstrekking welke de behoefte nabijkomt — tegen ongeveer den kostenden prijs, dan hebben de pachters niet alleen geen belang meer bij den smokkelhandel, maar hun belang zal dringend medebrengen om den sluikhandel te helpen weren. Wij zullen hen dan op onze hand hebben in den strijd tegen dien handel en wie hunne macht kent, zal ook het gewicht van die medewerking beseffen.

Volgt men echter het advies der voorstanders van den Anti-opiumbond, dan zou het pachtstelsel reeds ters'ond moeten afgeschafft worden en plaats moeten maken voor eene regeling, waarbij niemand persoonlijk belang heeft bij het debiet van opium. Maar dan ook staat het vast dat wij de machtige kongsijs, die thans bij de pacht direct of indirect betrokken zijn, geheel tegen ons krijgen. Het zal zelfs de vraag zijn of wij dan wel in den strijd tegen den sluikhandel zullen slagen, en zoo al, dan is het zeker, dat ons dit dan oneindig meer geldelijke offers zal kosten dan wanneer de pachters ons in dien strijd behulpzaam zijn.

Nu voorzie ik hier twee tegenwerpingen.

De eerste is deze: Men kan namelijk zeggen dat ik de medewerking der pachters wil verkrijgen door eene regeling met onbeperkte of althans zeer ruime verstrekking van opium, en dien prijs kan men te duur vinden.

Ook ik zou dien prijs te duur vinden indien ik niet de vaste overtuiging had dat de verstrekking, welke ik wil verleen, al zeer weinig zal verschillen met de hoeveelheid, die thans wordt verstrekt, vermeerderd met die, welke de smokkelhandel verschafft. Men make zich toch geene illusiën; in de behoefte aan het heulsap wordt voorzien. Verstrekt het Gouvernement geene voldoende hoeveelheid, dan wordt het ontbrekende langs clandestienen weg verkregen. Officieele cijfers van verstrekking beduiden niet als

zij onvoldoende zijn om in de behoefte te voorzien.

De tweede tegenwerping kan deze vraag zijn: Vreest gij niet dat de pachters uwe plannen zullen doorzien, dat zij zullen te weten komen dat gij, na den sluikhandel te hebben gefnuikt, tot middelen zult overgaan om het gebruik van opium allengs te beperken, als: een langzame vermindering der te verstrekken hoeveelheid, hoogere minimumprijzen van debiet, eene langzame vermindering van het aantal kisten, en gelooft gij dat zij, ondanks die wetenschap, u toch zullen steunen om den smokkelhandel te helpen keeren?

Mijn antwoord is dat, naar mijne ervaring, de pachters menschen zijn als alle andere. Als hun belang medebrengt om den smokkelhandel tegen te gaan, dan zullen zij dat ook doen. De laatst afgetreden directeur van financiën, de heer De Roo, zegt mede in een zijner stellingen omtrent de opium-quaestie, dat hunne winsten zekerder kunnen zijn bij beperkter debiet tegen hooger prijs dan bij grooter debiet tegen lager prijs. Waarlijk, ik herhaal het, de pachters zijn menschen als alle andere, en zij zijn slin genoeg om wettige voordeelen te verkiezen boven de onzekere kansen van onwettige.

Ik ben alzoo van meening dat men aan geene verandering van stelsel mag denken zoolang de smokkelhandel niet grootendeels gefnuikt is. Eerst wanneer dit geschied is, kan en mag de overweging van het stelsel aan de orde komen. Ik voor mij geloof dat men ook dan nog het pachtstelsel zal kunnen en moeten behouden, doch die vraag is thans van latere zorg.

De voorstanders van den Anti-opiumbond willen echter het pachtstelsel dadelijk afschaffen en vervangen door eene regeling « waarbij niemand persoonlijk belang heeft bij het debiet van opium ». Wat zal die regeling zijn? Eene régie? Reeds ten vorigen jare heb ik mijne bezwaren tegen eene régie medegedeeld, en ik zal er daarom thans niet op terugkomen. Het blijft mijne overtuiging dat men met de invoering daarvan, vooral op een tijdstip dat men den smokkelhandel nog niet meester is, een hoogst gevaarlijk spel speelt, daar ik vast geloof dat men dan de inkomsten der belasting grootendeels zal prijs geven en er geen kattie opium minder zal geschoven worden.

Zal de regeling een licentiestelsel zijn? Ook dit zal geen andere gevolgen hebben. Ook bij dit stelsel zal men de inkomsten, die thans van het opium getrokken wor-

den. terstond zien wegslinken, terwijl de smokkel- en morshandel welig zullen blijven tieren ten nadeele van de welvaart der bevolking.

Het is om al deze redenen dat ik der Regeering groote behoedzaamheid aanraad. Moge zij de zaak ernstig wikken en wegen alvorens toe te geven aan een wensch van vele philanthropen, die meer pleit voor hun goed hart dan hij getuigt van een juist inzicht der quaestie.

Ten slotte nog een enkel woord over de maatregelen, die van Regeeringswege ten aanzien van het opium zijn verordend en over enkele mededeelingen in de Memorie van Beantwoording.

Ik heb straks gezegd dat die maatregelen hoogst bedenkelijk zijn. Laat ik thans zeggen waarom. Zij maken inbreuk op het bestaande stelsel. Wil men dat stelsel niet, dat men dan ridderlijk te werk ga en daarvoor een ander stelsel in de plaats stelle, maar men breke dat stelsel niet af door afzonderlijke maatregelen, want de wrange vruchten van dergelijke politiek zullen zich spoedig genoeg doen gevoelen. De Minister weet toch dat de driejarige verpachting sedert tal van jaren regel is en hij wist ook dat buiten de kitten verkocht werd, want, zegt hij, het was juist zijn grief, «dat men dit maar altijd door de vingers heeft gezien, uitgaande van de stelling, dat het bezwaarlijk was te beletten, en dat, wanneer men er zich tegen verzette, de sluikhandel zou doen wat tot dusver van wege den pachter gedaan werd».

Deze verklaring, — die ook bewijst hoe noodzakelijk het is vóór alles den sluikhandel te weren, — had naar mijn inzien den Minister tot een overgangmaatregel moeten nopen, strekkende om die geheime kitten, zoo al niet alle, dan toch ten deele te wettigen. Dit is echter niet geschied en daarom zullen, naar ik maar al te zeer vrees, de maatregelen slechts strekken om de inkomsten te verminderen en den sluikhandel te vermeerderen.

Omtrent beide maatregelen doe ik voorts nog het volgende opmerken.

De Minister verdedigt de beperking van den pachttermijn tot één jaar op dezen grond, dat verpachtingen voor drie jaren dit groote nadeel zouden hebben, dat zij aan de pachters eene ruime gelegenheid geven om zich op de vermeerdering van hun debiet toe te leggen, met andere woorden, om de bevolking meer en meer tot het gebruik van opium te verleiden.

Ik geloof dat de Minister dwaalt als hij meent dat dit bij éénjarige verpachtingen

anders is, daar ieder pachter hoopt dat hij ook bij eene nieuwe verpachting pachter zal blijven en daarnaar handelt totdat het tegendeel gebleken is. Daarentegen miskent de Minister en ziet hij geheel voorbij de gronden, waarom in der tijd tot driejarige verpachtingen werd overgegaan. Dit geschiedde zoowel om het steeds toenemend misbruik tegen te gaan, dat de pachters tegen het eind der pacht hun nog overig opium in naburige pacht-districten tegen zeer lagen prijs verkoopen, welk kwaad door eene driejarige verpachting althans met twee derde wordt verminderd, als om de goede financieele resultaten, die van dergelijken pachttermijn in Singapore waren verkregen en die ook bij ons niet achterwege zijn gebleven. Het voordeel van de termijnsbeperking is alzoo denkbeeldig en de nadeelen tastbaar.

En niet anders is het gesteld met de voorgenomen uitroeiing der geheime kitten.

Ook hier offert de Minister het wezen aan den schijn op. Op de wijze waarop de Minister daartoe wil komen zal er wellicht hier en daar eene geheime kit worden opgeruimd, maar om op een paal verder weder te verrijzen. Hij waant dat een gebod om alleen in de wettige kitten te verkoopen voor handhaving vatbaar is en voegt er bij dat men zich de middelen tot die handhaving maar moet verschaffen als ze niet aanwezig mochten zijn. De Minister bewijst hier der bestaande politie te veel eer; die politie laat schier alles te wenschen over en is daarom die eer niet waard. Het is juist omdat die politie zoo slecht is dat het kwaad van omkoop- perij en depravatie in opiumzaken zoo zeer is toegenomen. Ik herinner dan ook dat eene reorganisatie der politie sedert jaren in de pen is, maar er in blijft, evenals zoo vele andere dringend noodige maar kostbare maatregelen.

Bij de treurige mededeeling dat de opiumpacht vier millioen minder heeft opgebracht, zegt de Minister dat dit ongunstig verschil, althans grootendeels, niet is toe te schrijven aan de beperking van den pachttermijn, maar aan andere omstandigheden in de Memorie van Toelichting opgesomd.

De toekomst zal genoeg leeren hoe groot financieel nadeel de genomen maatregelen zullen teweegbrengen en ik kom daarop dus niet terug, maar onder de bedoelde omstandigheden zijn ook de achterstanden van verschillende pachters bedoeld en in 't voorbijgaan hierover een enkel woord.

Ik ben altijd nog al streng geweest

tegenover achterstallige opiumpachters. De Minister kan het weten als hij zich nog herinnert hoe hij in eene andere betrekking mij eens is komen spreken over den gegijzelden pachter te Batavia. Ik ben nog altijd de meening toegedaan dat men de rechten der pachters moet eerbiedigen, maar dan ook streng moet aandringen op de vervulling hunner plichten. Dit laatste wordt ongetwijfeld noodig bij eenigszins beduidenden achterstand van pacht. Intusschen kan men soms in moeilijke gevallen komen als de achterstallige pachters vele en de sommen hoog* zijn. Dan kan al te groote gestrengheid soms te ontraden zijn, om volgende pachters niet te zeer in gevaar te brengen, en op zulk een geval schijnen de achterstanden te slaan, waarvan thans sprake is. De pachten, in 1886 bedongen, waren veel te hoog in verband met de slechte tijden en de geringe koopkracht der bevolking. Moet men dientengevolge verliezen lijden, dan is het zeer wel mogelijk dat het de voorkeur verdient dit te doen in den vorm van achterstand dan in den vorm van lagere pachtssommen bij nieuwe verpachtingen. Maar zulk een bijzonder geval daargelaten, komt mij in pachtzaken gestrengheid, zoowel ten aanzien van rechten als van plichten, geraden voor.

Eindelijk een woord over 't geen ons op bladzijde 5 der Memorie van Beantwoording wordt medegedeeld. Niet zonder bevreemding lees ik daar eene herinnering aan hetgeen door den Gouverneur-Generaal Mijer in zake opium werd gedaan, en wat op die herinnering volgt geeft zelfs eenigermate den indruk alsof men eenig verband zou willen brengen tusschen diens opium-maatregelen op Sumatra en den aanvang van den oorlog met Atjeh. Het is mij niet mogen gelukken den grond voor deze historische herinnering te ontdekken, want voor de uiteenzetting der opiumzaak was zij onnoodig. Maar als zij daarvoor onnoodig was, waartoe moet ze dan dienen? Ik kan of mag toch niet onderstellen dat men hier nog zoude staan tegenover een overblijfsel van de antipathie, welke de heer Keuchenius als Kamerlid tegenover den Minister Mijer heeft aan den dag gelegd. Mocht dergelijke onderstelling juist zijn, dan zou ik den Minister kunnen zeggen, dat die antipathie destijds wederkeerig was, maar dat de heer Mijer de zijne veel vroeger heeft laten varen.

Wat nu de herinnering zelve betreft, doe ik tweeërlei opmerken. Vooreerst dat de Gouverneur-Generaal Mijer openlijk is uitgekomen voor het feit dat hij zijn

wensch in zake opium niet heeft kunnen vervullen. In zijne Memorie van overgave van het bestuur zijn de gronden daarvoor uiteengezet. Daar toch zegt hij onder andere: «Ik erken gaarne dat de beperking der verboden kringen niet strookt met de verklaring, die ik vroeger ter zake aflegde, doch ik vraag het iederen wel-denkende, of loutere zucht tot consequentie mij mogt terughouden van eene beschikking, die mij nader bleek in het belang der bevolking en in dat der schatkist gevorderd te worden.»

In de tweede plaats als de opvatting, dat als 't ware tusschen de opium-maatregelen van dien Landvoogd en den aanvang van den oorlog met Atjeh eenig verband wordt gelegd, niet slechts schijnbaar maar wezenlijk mocht zijn, dat hier dan eene groote historische onjuistheid zoude begaan zijn. Dan toch zou ik den Minister wel willen verzoeken om zich eens te laten voorleggen de Kabinettsbrieven, die over de Atjehsche zaken door den Gouverneur-Generaal Mijer aan den toenmaligen Minister van Koloniën zijn gericht. Ik houd mij verzekerd dat hem dan zal blijken dat de aanvang van dien noodlottigen krijg hier ten onrechte is bijgehaald.

De heer **Rutgers van Rozenburg.** — **Het opium:** Veel van hetgeen ik daaromtrent gedacht had te zeggen, om weer te geven den indruk, door mij verkregen uit de lezing van het meeste dat daarover geschreven of gesproken is, kan ik laten liggen, na hetgeen dezen morgen door een veel meer gezaghebbend man, den afgevaardigde uit Leiden, gezegd is.

Ik zal dien indruk alleen nog maar resumeeren, opdat hij nagenoeg geheel overeenstemt met hetgeen die afgevaardigde heeft geadviseerd. Ieder beschaafd en verstandig man verfoeit evenzeer het misbruik van opium in Indië als het misbruik van sterken drank en het dobbelspel in Europa en hier te lande. Maar zoomin als hij daarom instemt met degenen, die heil verwachten van afschaffing van de Staatsloterij en van den accijns op het gedistilleerd, even weinig doet hij mede aan den door den afgevaardigde uit Leiden zoo te recht gebrandmerkte beweging tegen de opiumpacht, of voor de afschaffing daarvan als middel om het opiummisbruik te keer te gaan.

Ik ben allerminst bevoegd om uit te maken, welk stelsel van heffing van de opiumbelasting beter is, het pachtstelsel, of de régie, of welk ander middel ook,

hoe dit heeten moge. Maar wel ben ik overtuigd, dat wanneer deze Minister, gehoor gevende aan de tegenwoordige beweging, het pachtstelsel afschaft, dan binnen weinige jaren tegen het nieuwe stelsel wederom oppositie zal ontstaan misschien met aandrang om de pacht weder in te voeren. En tevens ben ik overtuigd, dat men door slooping van het pachtstelsel, en besnoeiing van het verbruik van officieel, van gouvernements-opium, wel een bewijs van goeden wil geven kan, maar met het eenige gevolg, dat men het verbruik van gesloken, van particulier opium, of — om in de tale der anti-revolutionnairn te spreken — van *vrij opium* in gelijke mate doe toemenen, zonder dat met een atoom opium het verbruik in het algemeen vermindert, tenzij men tevens den sluikhandel weet te beteugelen.

Niet te land, althans niet daar alleen; want dat is onmogelijk in een land zoo begroeid als Indië, waar bijna alle inlanders met opium zelf en heel wat mindere Europeesche ambtenaren met Chineesch geld om te koopn zijn. Wel ter zee: want ook dat moge zeer moeilijk zijn, onmogelijk is dat niet. De moeilijkheid ligt hierin, dat op zee, dat is buiten het onvrije territor, ik meen van drie kilometer of drie mijlen uit den wal, geen smokkelprauw aangehouden, gevisiteerd en opgebracht worden mag; en dat van dien regel, in overleg met Engeland, van de Mogendheden dispensatie zou te krijgn zijn, zooals de afgevaardigde uit Leiden mogelijk scheen te keuren, beschouw ik als eene illusie, een hersenschim. Engeland, dat, om het Britsch opium den Chineezn op te dringen, een bloedigen oorlog voerde, zal niet goedwillig met ons medewerken om het opium van Singapore uit Java te weren. Op zee is dus het toezicht op de opium-slukerij te beperken tot het onvrije territor, de strook van drie mijlen buiten den wal, maar daartoe moet men beschikbaar stellen een belangrijk aantal gouvernementsstoombooten — geen hopperbarges, die men stoomslakken zou kunnen noemen — maar vlugge booten, vergezeld van een zwerm stoombarkassen en stoomsloepen. Het gevolg zou vermoedelijk zijn, dat de sluikhandel niet meer te drijven, althans niet langer met voordeel te drijven bleef, en naast vermindering van het opiumverbruik in 't algemeen, het verbruik van officieel opium ten koste van het vrij opium, dermate toenam, dat opiumpacht meer aanwies, dan de sluikhandelbeteugeling kostbaarder geworden was.

Dien koers schijnt de Minister nochtans niet uit te willen. Hij ziet alleen, of bijna alleen heil in den maatregel van opruiming van de zoogenaamde onwettige kitten. Ik zeg: *zoogenaamde onwettige kitten*, omdat ik niet geloof, dat er eenige wet bestaat, die het getal kitten bepaalt, en de Regeering bindt, dat er iets anders bestaat dan een Regeeringsvoorschrift, hetwelk door den Minister elk oogenblik kan worden vervangen, gewijzigd of ingetrokken.

Die beperking van zoogenaamde onwettige kitten kan daarbij tot niets leiden; evenmin als het tot iets leids kan — gelijk in Holland iedereen weet — een lek in een dijk te stoppen aan den binnenkant, omdat onder den druk van het hoogere buitenwater en bij gemis van tegendruk aan den binnenkant het eenmaal in 't lichaam des dijks ingedrongen water toch subiet op een ander punt in de nabijheid weder uitbreekt.

Zoo gaat het ook met het opium op Java, dat van buiten aangevoerd, en steeds aangevuld, eenmaal aan wal, zich daar onvermijdelijk een weg zal banen bij gemis van tegenstand der bevolking, ja bij de medewerking van die bevolking, zelve eigenlijk behoorende tot de smokkelaars of hunne medeplichtigen.

Beperking van kitten geeft daarom niets. Ja, toch wel iets. Met zekerheid dit, dat iedere particuliere woning herschapschap wordt in een clandestiene kitten. Zij geeft toenemende demoralisatie van de bevolking. En het is daarom dat ik in 's Ministers politiek betrekkelijk het opium mede zie eene reden tot ongerustheid. —

De heer **Schimmelpenninck van Oye**. Mijnheer de Voorzitter! Hoe meer ik lees en hoor over het gewichtig onderwerp: **het opium**, hoe meer ik tot de conclusie kom, dat degenen die het pachtstelsel wenschen te behouden, wat den werkkring van het Gouvernement betreft, eigenlijk een ander hoofddoel hebben dan zij die zich min of meer daartegen verklaren, namelijk wering van de misbruiken die thans bestaan, en niet zoozeer vermindering van het gebruik. De rede door den geachten afgevaardigde uit Leiden, den heer Bool, gehouden, is mij daarvan een nieuw bewijs.

Het is bekend dat die geachte spreker tot verbetering van den toestand wil komen met de hulp van «kongsies», de pachtersvereenigingen. Op de vraag hem vroeger reeds gedaan, en die hij thans zich zelve weer voorgelegd heeft, of op

een gegeven oogenblik de pachters niet van medestanders tegenstanders zullen worden, luidt het antwoord: de pachters zijn menschen als elk ander.

Juist, Mijnheer de Voorzitter, omdat de pachters gewone menschen zijn, zal, wanneer men als hoofdoel aanneemt vermindering van gebruik en niet alleen wering van misbruik, er een oogenblik intreden, waarop hun belang geschaad wordt, en zij mitsdien — ik heb het tegendeel niet zien bewijzen — hunne medewerking zullen weigeren tot het nemen van de maatregelen, die tot die vermindering noodig zijn.

Er zal gelegenheid zijn nader op dit punt terug te komen.

Wat de begrooting betreft, die voor ons ligt, ik begin met te zeggen dat ik dankbaar ben voor hetgeen de Minister aanbiedt. Wanneer ik er aan herinner dat dankbaarheid niet altijd voldaanheid insluit, dan voeg ik er dadelijk bij dat het voor den Minister ook onmogelijk is thans reeds volledige voldoening te geven in eene zaak, waarmede zoo vele belangen gemeoid zijn, en in de financieele omstandigheden, waarin wij verkeeren.

Bij eene begrooting met een deficit van 8 millioen, met inkomsten, steunende op wisselvallige koffieprijzen, met eischen van alle zijden om hervorming en verbetering, waarvan erkend is dat de meeste geld zullen kosten, met een oorlog in Atjeh, die millioenen verslindt, is het meer dan natuurlijk, dat een Minister niet dan met groote behoedzaamheid voortgaande zijn weg tracht te vinden, om tot een conclusie te komen.

Ik ben dankbaar voor hetgeen de Minister ons aanbiedt, vooral voor het ernstig karakter, dat hij wil geven aan art. 77 der instructie van den Gouverneur-Generaal, luidende: «Hij zal het gebruik van opium onder de inlandsche hoofden met nadruk tegengaan.» Ik ben dankbaar, dat ook volgens den Minister over de noodzakelijkheid van bestrijding van den sluikhandel geen verschil van gevoelen bestaan kan, al betreur ik het misschien, dat van den Gouverneur-Generaal nog geen antwoord werd ontvangen omtrent de aanschaffing van stoomschepen.

Ik ben er dankbaar voor, dat de wet tegenover de onwettige katten gehandhaafd zal worden, al stel ik mij ook de vraag, in hoeverre het wenschelijk zou zijn, als overgangsmaatregel een deel van den bestaanden toestand te aanvaarden, en van de onwettige katten een zeker getal te legaliseeren.

Ik ben er dankbaar voor dat de verboden kringen uitgebreid worden, dat het toezicht op de pachters verscherpt wordt, en de pachttermijn op één jaar wordt vastgesteld.

Ook het plan van den Gouverneur-Generaal op blz. 15 van de Memorie van Beantwoording geschetst, heeft veel wat mij toelacht; maar bij dit alles koester ik eene vrees, en wel dat naarmate die maatregelen vruchten dragen en de midelen toenemen om misbruiken te weren, de prikkel om die te begaan zal stijgen. Eenerzijds scherper maatregelen tegen frauduleuse handelingen; anderzijds, naar gelang daardoor het verbruik vermindert, toenemend belang om daardoor frauduleus te handelen. Naar mijne meening maakt het Gouvernement zich den strijd tegen de opiumkwaal ontzettend zwaar, door dien aan te binden met behulp van de pachters.

En daartegen baten mijns inziens noch verhooging noch verlaging van den verpachtingsprijs. Is die prijs hoog, dan is de pachter, evenals thans, schier genoodzaakt te smokkelen, zal hij de noodige winst behalen. Is die prijs laag dan zal de prikkel tot smokkelen voor het oogenblik verminderen, maar hij treedt weder op, zoodra, ter bereiking van het hoofdoel, een verdere stap wordt gedaan, de verstrekte hoeveelheid wordt beperkt of de verboden kringen worden uitgebreid.

Men heeft, meen ik, ook het denkbeeld geopperd den verstrekkingsprijs laag, den debietprijs daarentegen hoog te stellen, ten einde den pachter winst te bezorgen, zonder den prikkel tot smokkelen.

Tot mijne verwondering wordt in een der stellingen die in den laatsten tijd in het Indisch Genootschap werden voorgedragen, het denkbeeld gehuldigd, dat de pachter bij hooge debietprijzen geen belang heeft bij het smokkelen. De winsten, zegt men, zijn zekerder bij beperkter debiet tegen hooger dan bij grooter debiet tegen lager prijs.

Het kan zijn dat eene Indische maatschappij daaromtrent andere resultaten geeft, maar in de Europeesche leert, meen ik, de ondervinding anders en geven lager prijzen bij ruim debiet doorgaans meer winst. Maar, al is de stelling juist, dan bestaat hier in elk geval ook eene grens voor de prijzen, welke niet overschreden kan worden, zonder de winst te doen afnemen. Gaat men dan door met maatregelen te nemen, die het gebruik verminderen (wat het hoofdoel is), dan is voor den pachter ook het oogen-

blik aangebroken ons te gaan tegenwerken. Wij behoeven toch van de pachters niet te verwachten dat zij tegen hun eigen belang in zullen handelen.

Ik vrees dus, dat het resultaat van den strijd zal zijn, vermindering van pacht-prijs, hooge uitgaven voor tegegang van den sluikhandel, maar weinig vermindering in werkelijk gebruik.

Intusschen, er is bij de vele heelmeesters, die met geneesmiddelen aankomen, ééne zaak waarin zij allen overeenstemmen, ook de Minister, blijkens het gestelde op blz. 13 van de Memorie van Antwoord, en dat is de noodzakelijkheid der bestrijding van den smokkelhandel. Alleen omtrent de middelen, die kunnen aangewend worden, bestaat bij hem alsnog twijfel. Ik hoop en vertrouw dat, naarmate het toezicht, op blz. 16 van de Memorie van Antwoord genoemd, zal verscherpt worden, de middelen, die kunnen en moeten aangewend worden, zich duidelijker zullen aanwijzen. En al kan dan, mijns inziens, bij behoud van het pachtstelsel, geen afdoende genezing verwacht worden, zoo zullen toch de genomen maatregelen bijdragen leveren tot de kennis van hetgeen practisch mogelijk en practisch onuitvoerbaar is. Inmiddels vertrouw ik dat de Minister een grondig, kundig en onpartijdig onderzoek zal doen instellen naar de werking van het regiestelsel, en dat het hem gelukken moge in onze koloniën ergens een afgesloten kring of een afgeond geheel aan te wijzen, waarbinnen dat stelsel aan eene ernstige proef zal kunnen worden onderworpen. —

De heer **Domela Nieuwenhuis**. — O ja, ik vergat bijna dat de overheerschers de overheerschten beschaven.

André Gill bracht dien **beschavingsarbeid** in beeld op een prent. Men ziet daar een Engelsch soldaat. Uit zijn zak steekt een opiumpijp, in zijne linkerhand houdt hij een bijbel, met de rechterhand doorsteekt hij een Kaffer. Terwijl de zwarte heiden ineenkrimpt van doodspijn roept de christelijke Brit met voldoening uit: « Alweer één beschaafd! »

Ziedaar, wat maar al te zeer het beschavingswerk is dat door de Christelijke Europeanen in overzeesche gewesten wordt uitgeoefend! —

De heer **De Savornin Lohman**. — Een ander punt: **het opium**. Hieromtrent wordt de Minister in en buiten de Kamer ten onrechte zeer hard gevallen. Ik herinner mij niet dat deze Minister vroeger ooit heeft gezegd, dat

hij het pachtstelsel niet wil handhaven. Er wordt hieromtrent vaak verwezen naar het bekende « Program van actie », ofschoon dit den Minister niet bindt. Daarin staat echter niet, dat men het pachtstelsel moet verlaten, maar wel dat men een anderen weg moet inslaan dan dusver gevolgd is om tot verbetering te komen.

Ik zal geen advies uitbrengen over de wijze waarop men het opiummisbruik moet bestrijden, maar ik wil wel als mijne overtuiging uitspreken dat ik nog geen beteren weg zie dan juist dien welken de Minister tot dusver is ingeslagen en dat eenvoudige afschaffing van het pachtstelsel ons niet verder brengt op den weg dien wij opmoeten.

Maar wat heeft de Minister dan gedaan? Hij heeft, dit is waar, geen plan gemaakt geen stelsel verkondigd. Neen, hij heeft intendeel in zijne Memorie van Antwoord gezegd, dat uiteenzetting en bestrijding van stelsels van hem wel niet verwacht zullen worden. En mij dunkt dat hij daarin gelijk heeft. Bij het tal van verhandelingen over de middelen tot bestrijding van het opium ook nog eene verhandeling te ontvangen in de Memorie van Antwoord over wat voor en tegen elk stelsel gezegd worden kan, is niet noodig; dat kunnen wij vinden in de menigte boeken die er over geschreven zijn.

Ik acht het volkomen oiseus om in deze Kamer, die niet bij machte is om over de juistheid van die stelsels te oordeelen, in vele beschouwingen daaromtrent te komen; wij *kunnen* de zaak niet beoordeelen. Als ik zie hoe moeilijk het is om in ons eigen land, waar wij volkomen bekend zijn met alle omstandigheden, eene hervorming tot stand te brengen — als voorbeeld wijs ik op de moeite die het gekost heeft om hier eene wet op het lager onderwijs te maken en eene wet op de beteugeling van het misbruik van sterken drank, — als ik zie hoe daaromtrent verschil van gevoelen bestaat in eigen land, zal ik dan, die volkomen onbekend ben met de toestanden in Indië, gelijk 9/10 van de Kamerleden, hier advies gaan geven hoe daar gehandeld moet worden? Dat schijnt mij zeer onpractisch te zijn.

Het eenige goede dat de Regeering zou moeten doen, kan zij juist niet doen; dat is, dat zij zich in het geheel nooit met het opium had ingelaten, gelijk ik overtuigd ben dat men in ons land nooit eenigen accijns had moeten heffen op jenever.

Juist het zich van Regeeringswege bemoeien met die zaak, het reglementeren er van, heeft gemaakt dat langzamerhand de jenever eene volksramp is geworden. Maar nu eenmaal de toestand zoo is, nu te zeggen: schaf allen accijns op de jenever af, zou de zaak nog meer bederven en achteruitbrengen. En eveneens nu te gaan zeggen: laat het pachtstelsel los, nadat men door het pachtstelsel het gebruik van het opium algemeen heeft gemaakt, acht ik een verkeerden weg.

Maar wat heeft de Minister dan wel gedaan en waarom meen ik dat bij dezen Minister *de vaste wil* bestaat noodig om te hervormen? Hij heeft drie dingen gedaan, die schijnbaar van weinig, maar inderdaad van groote beteekenis zijn.

In de eerste plaats heeft hij den Gouverneur-Generaal herinnerd aan de aanschrijving dat men het opiumgebruik bestrijden moet wat het ook koste.

Ziedaar een hoofdpunt. Wanneer een Minister dat durft te zeggen en dus niet langer het «*virtus post nummos*», als stelregel huldigt, dan kan men zeggen dat in hem zit eene hervormende kracht.

In de tweede plaats heeft hij gezegd, wanneer er verordeningen zijn, moeten die ook worden nageleefd en mag ik als Regeering niet aan 's lands pachters het verlof geven om eenvoudig die Regeeringsbesluiten ter zijde te leggen. Er is verboden katten te hebben, welnu dan mogen zij er ook niet zijn. Nu neem ik eens aan dat feitelijk de katten dientengevolge toch niet verminderen zullen, ofschoon ik dat volstrekt niet geloof, dan heeft de Minister door zijne handelwijze toch tegenover zijne ambtenaren in Indië een bewijs gegeven van eerbied voor de wetten; iets wat die ambtenaren in hooge mate noodig hebben, en ik geloof dat wanneer méér malen de ambtenaren in Indië herinnerd werden aan hunne verplichting om krachtig mede te werken tot wat de Regeering bedoelt, het er in Indië heel wat beter uit zou zien dan thans het geval is.

In de derde plaats heeft de Minister datgene gedaan waarop hij ook vroeger telkens gewezen heeft, namelijk uitbreiding van de verboden kringen.

Wanneer men een algemeen misbruik bestrijdt, dan is het vaak het best, dat zulks van lieverlede geschiede, en dat men rekent met de toestanden.

Deze Minister, die aanvankelijk beschouwd werd als iemand die zoo maar in het wilde weg allerlei gevaarlijke theoriën zou toepassen, toont juist een

bij uitstek voorzichtig, een langzaam, hoewel steeds voortschrijdend Minister te zijn.

Dit zijn de redenen waarom ik geloof dat inderdaad deze Minister van Koloniën, mits hij gelegenheid hebbe om zijn geest ook in zijne ambtenaren te doen varen, in staat zal zijn om eenige doortastende hervormingen in Indië tot stand te brengen.

Ik wijs nog op een ander punt, ten bewijze dat de Minister een vast standpunt weet in te nemen.

Men moet natuurlijk weten wat men ten aanzien van het **Mahomedanisme** in Indië wil of niet wil, maar wil men tegenover het Mahomedanisme eenvoudig de «*neutraliteit*» stellen, dan moet men dezen Minister zoo spoedig mogelijk van zijne plaats jagen. Wil men dat niet, dan geloof ik dat het in hooge mate te waardeeren is, dat de Minister duidelijk en klaar op dit punt positie neemt, en niet voorzichtiglijk als iemand die niet goed durft zeggen wat hij gelooft en wat het historisch Christendom is. Neen, in iedere zaak, doch vooral bij zulke groote bewegingen als wij thans zien, moet men wel weten of men tegenover het Mahomedanisme durft stellen het Kruis, ja dan neen.

De Minister heeft op dit punt kort en met mannelijke kracht zijne meening geopenbaard.

Natuurlijk is de Minister niet opgetreden om het Mahomedanisme te onderdrukken. Met eenige bevreemding heb ik dan ook den heer Levyssohn Norman hierop aanmerking hooren maken, dat de Minister ook Mahomedaansche scholen wil steunen.

Ik laat in het midden of die scholen als scholen ondersteuning verdienen; ik heb zulk eene school nooit gezien, en kan er dus niet over oordeelen. Maar om goede scholen niet te steunen, alleen omdat het Mahomedaansche scholen zijn, daartoe geloof ik niet dat eene Christelijke Regeering het recht heeft, omdat ook de Mahomedanen het recht hebben om hunne kinderen zelve op te voeden. Dit is geheel iets anders dan te buigen voor Mahomed.

Het van Regeeringswege bouwen van een missigit ten behoeven van het Mahomedanisme is daarentegen iets dat bij de Mahomedanen niets anders dan verachting voor ons kan opwekken.

Wanneer men zegt: gij hebt geen verstand van Indië, en nog veel minder van de Mahomedanen, dan beroep ik mij op een stuk, te lezen in het Tijd-

schrift van N. I. door dr. Van Hœvell, in 1851 uitgegeven, waarin ik op pag. 320 lees:

«De voorstanders van het oude koloniale stelsel» — dat zijn de heeren van de overzijde natuurlijk niet — «hebben eene fijne tactiek, om hen, die Christelijk onderwijs en Evangelie op Java willen brengen, te bestrijden. De Javanen zijn fanatieke Muzelmannen! De botsingen die tusschen hen en de zendelingen en de duizend en tienduizend Mahomedaansche priesters moeten ontstaan, zullen tot een religieoorlog, tot moord en doodslag voeren enz. enz. — Ziedaar het gewone refrain. Wij voor ons, die twaalf jaren lang den toestand van onderwijs en godsdienst der Javanen hebben beschouwd en onderzocht, wij houden al die schrikbeelden, zoo niet voor geheel onwaarachtig, althans voor zeer overdreven; wij hebben de overtuiging, dat de Javanen eerbied heeft voor de Christelijke godsdienst en achting voor den Christen, die zijne godsdienst niet verloochent; wij zijn er van verzekerd, dat, zoo de pogingen, die men zal aanwenden, om de Javanen tot het Evangelie te brengen, met beleid, voorzichtigheid en verstand worden geleid, de schoonste vruchten daarvan te verwachten zijn.»

De geschiedenis die nu volgt, zal ik om de Kamer niet op te houden, niet voorlezen; maar zij is waard om te worden overwogen, omdat uit de daar verhaalde geschiedenis van een vermaard, krachtig, ja fanatiek Mahomedaansch opperhoofd blijkt, hoe juist zulk een man eerbied, ja aanhankelijkheid voor ons heeft gekregen, enkel omdat hij gezien had dat een ambtenaar niet een heiden was en dat ook de Christenen bidden.

Daarom acht ik het van overgrootte beteekenis voor Indië dat wij een Minister hebben die een beslist standpunt durft innemen, want ik ben er van overtuigd dat eerst dan hervormingen mogelijk zijn zoowel in de ambtenaarswereld, als onder de Javanen, als men, zonder daarom kerksch te zijn, flink weg het positief Christendom durft stellen tegenover het zeker niet minder positief Mahomedanisme.

Indien het de overzijde ernst is met den wensch om belangrijke hervormingen in Indië tot stand te brengen, dan moet zij ook nog om eene andere reden prijs stellen op een Minister als deze, die een dergelijk standpunt durft in te nemen. Ziehier waarom.

Die hervormingen zullen geld kosten. Nu ben ik volstrekt niet van meening

dat wij Indië hebben bestolen, maar toch erken ik dat wij Indië meer aan ons land hebben laten betalen dan met een economisch beleid strookt. Gedurende den tijd dat Indië zich heeft ontwikkeld, en dus veel duurder huishouding kreeg, hebben wij van de opbrengst een te groot deel voor ons zelve gebruikt; bovendien wordt Indië zwaar belast door een zeer kostbaren oorlog.

Wanneer men nu steeds als eerste vereischte stelt: er mag geen enkel jaar een deficit zijn, dan zijn hervormingen onmogelijk, want iedere verbetering kost geld.

Hoe wil men bijv. in de opiumquaestie verbetering aanbrengen zonder opoffering van eenige millioenen? Vrees voor de kas en mogelijke deficitten mag, waar het wezenlijke hervormingen geldt, dus niet uitsluitend vooropzitten. Wie ten slotte het deficit zal te betalen hebben, zooals de heer Rutgers vroeg, moet de toekomst beslissen; dan kan eerst blijken welke materiele vruchten een rechtvaardig regeeringsstelsel ook in Indië zal afwerpen. De voorschotten evenwel zullen uit de Nederlandsche schatkist verstrekt moeten worden; daaraan is geen helpen.

Nu geloof ik dat het liberaal bewustzijn in Nederland sterk genoeg is om hervormingen te wenschen, maar ik geloof ook dat er een weinig Christelijk bewustzijn moet bijkomen om de noodige kracht te erlangen voor de opofferingen die daarvoor geëischt worden. De gansche natie moet gevoelen welke groote verplichting op haar rust tegenover Indië, niet de verplichting om het aan eigen lot of andere hebzuchtige Mogendheden over te laten, maar de verplichting om het volk op te leiden en tot ontwikkeling te brengen.

Daarvoor nu zal iets ten offer gebracht moeten worden en daartoe zal de natie in haar geheel moeten meewerken en meebetalen. Daarvoor, de liberale partij zal het ook wel gevoelen, heeft men noodig een man die vertrouwen heeft bij heel het volk; een man die genoeg heeft getoond dat het hem niet te doen is om deze of gene meening te onderdrukken, maar die van den anderen kant door het Nederlandsche volk beschouwd wordt als een Christelijk man bij uitnemendheid. Daarom zeg ik, wilt gij een hervormer, neemt dan in de eerste plaats hem die getoond heeft den Christus te belijden en zich diens naam niet te schamen, en die daardoor in staat is de verplichting tot hervorming te maken tot eene nationale

overtuiging. Nu zal men zeggen] dat de Minister zich te vaak uitdrukt in zonderlinge vormen, en vragen, waarom Hij telkens spreekt over het Heilig Verbond.

Toen deze Minister nog lid der Kamer was en destijds eene motie wilde doen aannemen, waarin zulk eene belijdenis werd uitgesproken, heb ik mij daartegen krachtig verzet, omdat ik van oordeel ben dat de Kamer dergelijke verklaringen niet kan en dus ook niet moet afleggen; voor haar zou zoo iets huichelarij wezen. Maar voor den individueelen persoon is dat anders. Ieder moet spreken zooals hij dat gewoon is; zulk eene verklaring als de Minister uitsprak zou bijv. in mijn mond niet passen, maar zij past, iedereen gevoelt dat, volkomen in den mond van dezen Minister. Waarom mag hij dan niet op zijne eigenaardige wijze herinneren aan een historisch feit, dat inderdaad van het hoogste belang is?

Men heeft ook gesproken over den bekenden **brief aan de Synode** en ik wensch daar ook nog een enkel woord over te zeggen.

Die brief is niet gericht aan de Synode van de Nederlandsche Hervormde kerk, maar, uit den inhoud zelfen blijkt het zoo duidelijk mogelijk, aan de Commissie voor de zaken der Oost- en West-Indische kerken. Wanneer men hem wil lezen met volkomen onpartijdigheid, dan zal men er niets beledigends voor de personen der predikanten in vinden; zijn inhoud is niet te vergelijken bij hetgeen een paar jaar geleden hier in deze Kamer gezegd is geworden over de Staatsambtenaren bij de spoorwegen; toen is er niets meer of minder gezegd door een Kamerlid dan dit: dat men verwachten mocht dat deze heeren opzettelijk de zaak traineeren zouden, omdat hunne belangen medebrachten, dat zij niet spoedig werden afgedankt. Dat gold slechts ingenieurs! Zulk eene belediging is niet toegevoegd aan de predikanten. Het verheugt mij, dat de overzijde tegenwoordig zooveel belang stelt in die predikanten; men heeft het in der tijd niet opgenomen voor die Staatsambtenaren. Ik hoop dat de overzijde nu langzamerhand ook wat meer eerbied zal krijgen voor datgene waarvoor de predikanten eigenlijk in de wereld gekomen zijn.

Waarom wensch ik nog even over dezen brief te spreken? Om te wijzen op de omstandigheid, dat hij volstrekt niet voor publiciteit bestemd is geweest. Deze omstandigheid werpt een geheel ander licht op de zaak. Wanneer de

Minister den brief gepubliceerd had, zooals ik ook aanvankelijk dacht dat geschied was, dan zou de onaangename indruk misschien eenigszins gewettigd zijn geweest. Thans heeft de Minister niets anders gedaan dan ronduit zijne meening mede te deelen aan personen, die met hem in ambtelijke betrekking staan. Hij deed dus niets anders dan wat elk ambtenaar doet die aan zijne ondergeschikte ambtenaren zijn gevoelens zegt, en daar is nooit iets beledigends in. De ambtenaren kunnen antwoorden: gij vergist u, al wat gij zegt is onjuist. Maar omdat het publiek er buiten blijft kan zulk eene particuliere correspondentie nooit iets beledigends bedoelen. Wat heeft men hier gedaan? Men heeft een brief, die blijkbaar niet gericht was aan de Nederlandsch Hervormde Kerk, en die niet voor publiciteit bestemd was, openbaar gemaakt. De heeren die dat gedaan hebben, hebben zich zelfen daardoor een slag in het aangezicht gegeven. Dat is niet de schuld van den Minister. Wanneer men eenvoudig den brief wil herlezen, dan zal men er niets anders in vinden dan eene verklaring van een Christelijk Minister van Koloniën, waarin gezegd wordt: indien gij in overeenstemming met den wensch der gemeenten een beteren toestand in Indië wilt, dan moet gij een gansch andere richting ingaan dan gij op dit oogenblik ingegaan zijt; uwe voor u aangenomen positie houdt u van bevoororing van de gewenschte kerkhervorming terug, en gij maakt de Kerk, waarover gij gesteld zijt, en waarvoor het Rijk u bezoldigt, tot een disputeer-gezelschap, waarin het ja en neen, ook het meest tegenstrijdige op den kansel wordt verkondigd.

Twintig, dertig jaren geleden hoorden wij vaak spreken van de hartstocht der werkelijkheid. Het is die hartstocht die ook vele der predikanten, op wie's Ministers schrijven blijkbaar doelt, den moed gegeven heeft om, zooveel hun doenlijk was, de grondslagen van ons Christelijk geloof te zien ondermijnen en weg rukken.

En nu de Regeering ook tot hen zelfen, die daartoe medegewerkt hebben, de waarheid durft zeggen, en hun toeroepen: gij gaat den verkeerden weg op, gij doet niet waartoe gij geroepen zijt; gij handelt niet in Indië's belang noch in dat der gemeenten, te wier behoefte gij uwe bezoldiging ontvangt, nu nemen de heeren dit als eene groote belediging op, en komt men in deze Kamer, waar men een Minister zou behooren te steu-

nen die niemand ontziet, ook zijne ambtenaren en onderhebbenden niet, eene aanmerking daarop maken. Ik voor mij evenwel ben het geheel eens, hoe paradoxaal dit ook moge klinken, met den Minister, waar hij zegt dat deze correspondentie eene zeer gewichtige daad is in zijn koloniaal bestuur. —

De heer **Schaepman**. — Ten slotte nog een woord. Men heeft den Minister zeer vele verwijten gedaan over sommige eigenaardige spreekwijzen en behjdenissen in zijne Memorie van Antwoord. Ik zal allermint de verdediging van al deze uitdrukkingen op mij nemen en nog minder met den Minister gaan twisten over de splitsing der kerken en wat dies meer moge zijn. Maar één woord wil ik toch zeggen: Ik geloof dat men uit eerbied voor de **gewetensvrijheid van de Mahomedanen** de **gewetensvrijheid van den Minister van Koloniën** in Nederland niet te zeer moet gaan beperken. En ik wil er dit wel bijvoegen: Hoe zonderling eenige spreekwijze van den Minister den eenen of den anderen in de ooren moge klinken, zij geven toch geuigenis van een grooten, een heiligen ernst van eene conscientie, die er op bedacht is, met het oog op hooger dingen de dingen van deze aarde te doen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat bij de gestesrichting, die zich in Indië ook somtijds heeft geopenbaard, bij eene zekere luchthartigheid en bij eene zekere overschatting van zinnelijke en stoffelijke belangen, het niet kwaad is, dat er op het oogenblik een Minister gevonden wordt, die in dat opzicht ook een weinig op zijn oude Puriteinen gelijkt.

Zitting van 28 Nov. 1889. De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. — Vele beschouwingen heeft de geachte afgevaardigde uit Rotterdam gewijd aan den maatregel betreffende de **bezoldiging van eenige godsdienstleeraars**, die zich zouden willen leenen voor de bezorging van de godsdienstige behoeften van militairen en van de kleinere gemeenten. Ik meen dat in de Memorie van Antwoord die maatregel reeds voldoende is toegelicht. De som daarvoor uitgetrokken behoeft nog niet te doen vreezen voor den finaciëelen ondergang van Indië: zij bedraagt slechts f12000. In zeer beperkte mate kan dus worden voldaan aan het denkbeeld, reeds voor jaren in Indië geopperd, om in het belang der militairen de gelegenheid te openen zich door godsdienstonderwijzers,

leeraars of hulppredikers te doen bijstaan. Waar in plaats van die personen, die van het besluit van Mei zullen gebruik maken, leeraren, godsdienstonderwijzers of geestelijken zouden behooren te worden aangesteld, zou zeker het vier- à vijfdele der thans daaraan verbonden kosten worden vereischt. Tot nogtoe is zoover ik weet nog geen beschikking genomen over de som: misschien op dit oogenblik ten behoeve van een of twee personen te Batavia. Bedenkt men echter dat het maximum kan zijn f150 als toelage voor de zendelingen of geestelijken, die zich willen bezighouden met de godsdienstige belangen der militairen, dan begrijpt men dat hoogstens 10 personen daarvan het genot kunnen hebben. Dat ook in het belang der militairen de godsdienstige behoeften behooren vervuld te worden blijkt zoowel uit de klachten, die reeds voorlang zijn aangeheven over het kazerneleven als over het gedrag der militairen in de residentie Kadoe.

Daaromtrent zijn onlangs nog voorstellen ontvangen tot uitbreiding van de politie.

De geachte afgevaardigde uit Rotterdam zoude geen (groot?) bezwaar hebben tegen **subsidieering van godsdienstige Mahomedaansche scholen**; de geachte spreker uit Goes heeft evenwel gisteren reeds aangetoond waarom, wanneer tot het subsidieeren van bijzondere scholen zoude behooren te worden overgegaan, de billijkheid en de rechtvaardigheid ook eischen, dat onderwijzers, die aan het hoofd staan van een Mahomedaansche school, niet worden uitgesloten. Doch de naqsjibendi-volgelingen, waarvan de geachte afgevaardigde de gevaarlijke strekking voor ons Nederlandsch gezag heeft aangetoond, kunnen voor eene zoodanige toelage niet in aanmerking komen. Zij zijn *niet* de godsdienstige Mahomedaansche school, bedoeld in de voorstellen der heeren Van Rees en Verkerk Pistorius, welke voorstellen ook mijne ondersteuning en goedkeuring hebben verworven. Zij hebben evenwel nog niet kunnen leiden tot maatregelen, omdat het advies van den Gouverneur-Generaal daaromtrent is toegezegd.

Dat er naar gestreefd wordt om, zonder eenigermate te kort te doen aan de rechten van belijders van den Islam, intusschen de rust te bewaren en het openbaar gezag te handhaven, kan ik den geachten spreker verzekeren.

Ook geheel overeenkomstig zijn wensch is den Gouverneur-Generaal op het hart

gedrukt om de **hoofden van de inlandsche bevolking te doen waken over de priesters van het Mahomedanisme** en over al diegenen welke den godsdienst zouden willen misbruiken tot politieke doeleinden. Maar wil men met vrucht de gevaren ontgaan, die aan de uitbreiding van den Islam verknocht zijn, dan inderdaad behoort liefde te worden betoond voor de uitbreiding van het Christendom, en het verheugt mij, dat meer en meer, ook uit Indië, stemmen opgaan, die daarvan de noodzakelijkheid erkennen. Men moge misschien vreezen dat van mijne zijde daarbij eenige pressie zal worden uitgeoefend, ik wensch niets anders dan een ieders vrijheid te eerbiedigen en het gebruik van die vrijheid ten nutte te doen strekken van onze heerschappij, en tot heil ook van de bevolking. Daarom wordt door mij niet gestreefd naar begunstiging van eene kerk of eenig kerkenoootschap; voor mij alleen heeft waarde de belijdenis van die beginselen welke het Christendom uitmaken; het Christendom, niet wat een werk is van menschelijke vinding, maar de eeuwige waarheden waarbij de volken van alle eeuwen zich gelukkig gevoeld hebben.

De heer Levyssohn Norman meent dat met de wenschen door mij gekoesterd de Gouverneur-Generaal *summus episcopus* zou worden. Mij dunkt dat de Gouverneur-Generaal met betrekking tot de **Protestantsche Kerk** dit reeds is, want hij staat aan het hoofd van Nederlandsch-Indië en het **kerkbestuur** wordt door hem samengesteld; de leden van dat kerkbestuur zijn gedeeltelijk predikanten, gedeeltelijk ambtenaren door den Gouverneur-Generaal zelve aangewezen. Maar daaruit volgt niet dat de Gouverneur-Generaal geene vrijheid zou laten aan de leeraren dier kerk om hunne verplichtingen te vervullen. Misschien ware het wenschelijk dat daaromtrent eene uitgebreidere macht van den Gouverneur-Generaal mogelijk was, althans dan zou niet zoo menige klacht zijn ingekomen over het niet altijd voldoen aan hunne verplichtingen van de zijde der leeraren in Indië.

Hierbij mag ik behandelen hetgeen is aangevoerd geworden over den **brief aan de Synode**. Deze brief is inderdaad bezorgd aan een verkeerd adres ten gevolge van een zeer vergeeflijk verzuim. In de nota, die mijne beschikking inhiel, had ik geschreven dat zou geschreven worden aan de Synodale Commissie voor

de Protestantsche kerken in Oost- en West-Indië. Ik had geen andere bedoeling dan mij in betrekking te stellen met dat lichaam hetwelk tot hiertoe in Nederland de belangen behartigt van de Protestantsche kerken in Nederlandsch-Indië. Maar de steller van den brief heeft, de titulatuur van Synodale Commissie voor de Protestantsche kerken in Oost- en West-Indië ontmoetende, begrepen dat dat verkeerd was en geschreven aan de Synodale Commissie.

Eenige dagen later heb ik een brief ontvangen van die Synodale Commissie, waarbij mij gezegd werd dat, omdat de Synode weldra uiteenging, die brief niet kon behandeld worden, maar behandeld zou worden in de maand daaraanvolgende. Zoo kwam ik tot de ontdekking van het door mij gepleegd verzuim en ik heb terstond mij gehaast het te herstellen en daarom aan de Commissie voor de Protestantsche kerken in Oost- en West-Indië een afschrift van den verzonden brief aan de Synodale Commissie gezonden.

Eerst later heb ik het antwoord ontvangen van de Synode, dat aan de Vergadering bekend is. Daarover zal ik niets anders zeggen dan dit, dat de brief zelf mij geheel in het gelijk stelt ten opzichte van het door mij aangevoerde om de belangen der Protestantsche kerken in Indië ter harte te nemen.

De Synode verklaarde met genoegen die taak te zullen aanvaarden, maar het doet mij leed dat de gevoeligheid van haar over hetgeen ik ten opzichte van de predikanten in het algemeen gezegd had, zonder iemand te kwetsen, haar weerhouden heeft om haar licht over eene zoo belangrijke zaak te doen schijnen.

In heb evenwel hoop dat de commissie voor de Protestantsche kerken in Oost- en West-Indië aan dat verlangen van mij zal willen voldoen. —

— Zij die kennis genomen hebben van de interpellatie omtrent de **opiumregeling** van 1871 of 72, zullen gezien hebben dat Van Bosse ook zijn niet-behoeven met de opiumzaken verdedigde met de verklaring, dat de geheele regeling daarvan aan den Gouverneur-Generaal was overgelaten.

Dezelfde toegevendheid is niet tegenover mij betracht. Ten vorigen jare heeft men, terwijl de pacht loopende was, reeds zijne verwondering er over te kennen gegeven, dat er nog niets aan de pacht gedaan was. Maar ik heb het niet

in mijne macht om bestaande regelingen in Indië omver te werpen, nog minder om bestaande overeenkomsten onuitgevoerd te laten.

De opiumbelangen vereischen intusschen de grootste zorg. Het aanzienlijk voordeel, dat daaruit getrokken wordt door het land, maakt vanzelf dat de Regeering daarop hare aandacht houdt gevestigd, maar waar zij ook geroepen is de zedelijke belangen van de bevolking te behartigen, is zij tevens verplicht om alles wat daaraan schaden kan, zooveel mogelijk te keer te gaan.

Zeër zeker is de Regeering verplicht om tegen den sluikhandel te waken, dat is echter te weinig gedaan geworden en daardoor heeft zich het opiumdebiet uitgebreid en is de sluikhandel aanzienlijk vermeerderd. Ten onrechte heeft men getracht den sluikhandel ter zee meer te keer te gaan dan te land. Wie ziet welke aanhalingen er op zee gedaan worden en dat vergelijkt met de aanhalingen te land, zal moeten erkennen dat voor een zoo uitgestrekt eilandengebied een te groot aantal schepen zou noodig wezen, om dien sluikhandel ter zee met vrucht te keer te gaan, terwijl eene krachtiger politie en de uitvoering van de reeds meer dan 70 jaren uitgevaardigde verordeningen omtrent opiumpacht er zeer zeker toe kunnen leiden om den sluikhandel te beperken en daardoor het gebruik van opium door de bevolking tegen te gaan.

Mocht men van mij verlangen te weten hoe ik denk over de ter sprake gebrachte opium-regie, dan verklaar ik dat de invoering daarvan mij zeer ongewenscht toeschijnt en dat ik vooralsnog blijf vasthouden aan het denkbeeld, dat de pacht moet gehandhaafd worden.

Ik deel daaromtrent ook de bedenkingen die van de zijde der Indische machten tegen eene regie worden aangevoerd.

De gewichtige brochure van den heer Struyck, waarvan de lezing alleszins aanbeveling verdient, heeft mij meer en meer overtuigd, dat de invoering van zoodanige regie niet kan liggen op den weg der Regeering, omdat dit zeer zeker zou strekken tot aanzienlijke benadeeling van 's lands schatkist aan den eenen kant, althans in den aanvang, en aan de andere zijde tot groote uitbreiding van het opiumgebruik.

De heer Struyck wijst er dan ook op dat in Cochín-China, waar dat stelsel van regie wordt toegepast, 27 schepen noodig geacht worden tot bestrijding van

den invoer van opium, en toch wordt daar altijd geklaagd over den smokkelhandel.

De Regeering zou volgens het plan hier ontwikkeld door den heer Struyck 2500 kisten moeten oprichten, terwijl er nu slechts 850 zijn. Zij, die aan het hoofd zullen gesteld worden van die kisten, zouden behooren bezoldigd te worden met hoogstens f 100 per maand, dat is reeds dadelijk eene uitgaaf van 3 millioen. Zoo ziet men, dat bij al de maatregelen, die dan tot handhaving van dit regiestelsel zouden noodig blijken, er meer en meer uitgaven zouden worden vereischt. Alleen de maatstaf dat de Regeering verplicht zou wezen om het opium niet alleen in te voeren, maar ook te doen bereiden en daartoe één, zoo niet meer, gouvernementsfabrieken op te richten, is reeds, mijns inziens, een voldoende reden om af te zien van het denkbeeld. Men wenscht intusschen eene proef te nemen en daartoe heeft dan ook de directeur van financiën onlangs voorgesteld om de residentie Banka te bestemmen. Met het oog daarop heeft hij aan de Regeering in overweging gegeven om ook in Banka de pacht niet voor drie jaren, maar voor één jaar uit te schrijven. Mochten de gelden, daarvoor op de begroting uitgetrokken, door de Kamer worden bewilligd, dan zal die proef genomen worden, of althans een onderzoek tot voorbereiding van die proef worden ingesteld. Het is altijd van belang om de werking van dat regiestelsel in Cochín-China nader te leeren kennen. De gelden, die daarvoor zijn aangevraagd, zullen zeker niet verspild zijn. Evenwel schrijft de heer Struyck reeds, dat in Cochín-China zelf men langzamerhand bezwaar begint te maken tegen dat regiestelsel en wil men, op voorstel van den heer Lanessan, weder terugkeeren tot het pachtstelsel, dat vroeger bestaan heeft. De Regeering heeft, mijns inziens, grootscher taak te vervullen in Indië, dan om fabrikant, leverancier en slijter te worden van opium.

De denkbeelden, die in de brochure van den heer mr. Nederburgh ontwikkeld worden, en waarop de geachte afgevaardigde uit Rotterdam gewezen heeft, lachen mij zeer toe. De heer Nederburgh zou wenschen, dat het opium door de Regeering aan de pachters werd verkrijgbaar gesteld tegen den prijs welken de Regeering daarvoor zelve besteedt. Dit was ook het denkbeeld dat voorzat bij het advies van den Raad van Nederlandsch-Indië en van mij in 1861 aan de Regeering

ingediend. Ik meen, dat toen de prijs van het opium gesteld is op *f* 12 en later op *f* 20.

Nu zou, wanneer men nagaat wat of gemiddeld de kist opium gedurende een 25tal jaren bedragen heeft, het opium kunnen geleverd worden tegen hoogstens *f* 15 de kattie, terwijl er thans 30 gulden voor vereischt wordt. De pacht zelve zou door zoodanige vermindering niet achteruitgaan, omdat hetgeen de pachter minder te betalen heeft voor den inkoop van opium, weder strekken kan tot vermeerdering van den pachtschat. Maar welke maatregelen ook door de Regeering met betrekking tot het opium genomen worden, men vleie zich niet — en dit antwoord ik aan den geachten afgevaardigde uit Leiden, die zeer gaarne krachtiger maatregelen zou wenschen te zien genomen tot bestrijding van den sluikhandel in de hoop van dien eenmaal geheel te zullen meester worden — men vleie zich niet dat de sluikhandel geheel zal overwonnen worden. Hij blijft steeds bestaan door den hoogen prijs van het opium ten gevolge van den hoogen pachtschat, zoodat voor iedereen die van opium wensch gebruik te maken en zich niet om het smokkelen bekommert, de verzoeking blijft bestaan. Evenmin als het hier te lande mogelijk is om den sluikhandel in gedistilleerd te fnuiken, evenmin kan de Regeering den sluikhandel in opium geheel meester worden. —

— Ook de geachte afgevaardigde uit Hoorn heeft den maatregel besproken, genomen met betrekking tot het opium, en mij het verwijt gedaan dat ik den Gouverneur-Generaal zoodanig in zijne macht beperk, mij zoodanig inlaat met datgene wat tot zijne uitsluitende bevoegdheid behoort, dat ik zelfs last heb gegeven om een zeker bepaald getal kisten te sluiten.

Ik heb den Gouverneur-Generaal gewezen op de wenschelijkheid om het getal verboden kringen wederom uit te breiden en om het getal kisten niet te vermeerderen. De Gouverneur-Generaal heeft in overeenstemming met het advies van den Raad van Nederlandsch-Indië eenige weinige zeer kleine verboden kringen in het leven geroepen, ten gevolge waarvan nu ook voortaan de residentie Bantam evenals de residentie Preanger Regentschappen geheel en al voor den invoer van opium zal zijn gesloten. Ten gevolge van die verboden kringen zijn de kisten daar aanwezig opgeheven. En dit is alleen de

vermindering van het getal kisten door deze nieuwe opium-regeling tweegebracht.

Onstaatkundig is het zeker geweest om daar, waar men wenschte tegen te gaan het misbruik van opium en de uitbreiding van het gebruik, het reeds bestaande aantal kisten te gaan vermeerderen. Wanneer er meer kisten zijn dan de wet zelve heeft toegelaten, zijn zulke kisten tegen de wet opgericht, en is het aan het Indisch bestuur overgelaten de bepalingen daaromtrent te handhaven.

De heer **Van Houten**. — Wij kunnen ook niet ontkennen dat in het algemeen de waarneming der betrekking van Minister op ons vroeger medelid een gunstigen invloed uitoefent. Het is degenen die lang met den Minister in de Kamer hebben gezeten eenigszins moeielijk geweest aanvankelijk vertrouwen in hem te stellen wegens het exclusief protestantisme hetwelk deze Minister, naar algemeen bekend is, is togedaan. Nu is in het algemeen bij de behandeling van de Christelijke kerkgenootschappen in onze Oost reeds gebleken dat de Minister in dat opzicht huldigt een **Christendom boven geloofsverdeeldheid**, gelijk ook reeds ten vorigen jare door mij werd geconstateerd toen de Minister daaromtrent uitingen deed die levendig herinnerden aan uitspraken van Thorbecke. Nu is de Minister bij het bespreken van de Atjeh-politiek en bij het te kennen geven van de gronden van zijn vertrouwen in een der hoofden met wien hij te doen heeft, nog een stap verder gegaan en heeft de Minister blijkbaar eene zekere verwantschap erkend tusschen allen die, onverschillig door welken middelaar, het bestaan van een Opperwezen erkennen. De Minister heeft nog slechts een kleinen stap te doen om tot de beginselen van ware humaniteit te geraken.

In allen gevalle hebben wij van den Minister, naar zijne tegenwoordige opvattingen, niet te vreezen de exclusieve bevordering van Protestantische inzichten en dat is van ons standpunt reeds veel gewonnen, terwijl ook de wijze waarop de Minister den Islam behandelt, aantoonst dat onder zijne leiding niet te vreezen is eene eenzijdige bevoorrechtiging van het Christendom, dat ik voor het beheer van Indië een gevaarlijk stelsel zou achten. —

— Toen was men voorts aan de overzijde nog van meening dat de **Javaan Iui** was: tegenwoordig, hoort men over die luiheid niet meer klagen. Mijn indruk bij de behandeling der koloniale quaestien was en is dat de Javaan onder het

stelsel dat hem was en is opgelegd, vrij wat meer werklust en arbeidzaamheid toonde dan men van Europeanen onderdergelijke omstandigheden kan verwachten. —

— Een enkel woord ten slotte over het **opium**. De Minister heeft, naar het schijnt, ook naar aanleiding van een raad welke ik ten vorigen jare hem heb gegeven, om in het bestaande stelsel niet te groote grepen te doen, zonder alvorens op kleinere schaal de goede werking van de nieuwe maatregelen te hebben beproefd en met de regie of misschien met eenig ander stelsel dat aanbeveling verdiende, op beperkt terrein eene proef te nemen, in uitzicht gesteld dat dit zou geschieden op Banka. Maar, naar aanleiding van hetgeen de Minister aan die mededeeling deed voorafgegaan. wensch ik den Minister te vragen of het wel eene eerlijke proef zal zijn, nu hij begonnen is om met over het regie-stelsel te zeggen dat het een onmogelijk stelsel is? Wanneer de hoogste toewanbezaar hier gezeten a priori verklaart dat een stelsel dat beproefd zal worden onmogelijk is, dan geloof ik niet dat enig ondergeschikt ambtenaar de proef zal doen gelukken.

De Minister heeft ook eene reden geuit, waarom de opiumregie onmogelijk zoude zijn, waarvan ik hem eene nadere explicatie moet vragen, omdat, indien zijne woorden waar zijn, zij ook de onmogelijkheid van de proefneming bewijzen. De Minister zegt namelijk, dat het onmogelijk is om opium in eigen beheer te doen bereiden, onmogelijk niet in physieken, maar in moreelen zin; de Minister meent dat de Staat geen opium *mag* bereiden. Indien dit echter het geval is, dan mag de Staat dat ook niet doen voor eene proefneming, of wel indien de Staat voor eene proefneming geen opium behoeft te bereiden, dan is dit ook niet noodig bij eene proefneming op groote schaal.

In elk geval hoop ik dat de Minister mij op dit punt eenige nadere opheldering zal geven en verklaren zal met welk doel hij van standpunt eigenlijk eene proef wil doen nemen met een stelsel, dat hij a priori als veroordeeld beschouwd. En mocht hij bij de proefneming volharden, dan hoop ik dat hij hier alsnog zulk eene verklaring zal afleggen, waardoor aan de ondergeschikten de volledige vrijheid zal gegeven worden om de proefneming ook met goeden uitslag te doen plaats hebben.

De heer **Levysohn Norman**. —

Wat het **opium-vraagstuk** betreft, heb ik uit het Verslag met genoegen gezien, dat drie Chineezee, waaronder nog wel de opiumpachter van Boeileleng, bij politieke maatregel gebannen zijn ter zake van sluikhandel. Mijns ziens is het bewandelen van dien weg een der doeltreffendste middelen tot fruiking van het groote kwaad.

Ook verheugt het mij dat een onderzoek zal ingesteld worden naar de werking van de regie in Cochinchina.

Te Parijs zijnde, heb ik die materie besproken met den chef de cabinet van den ouden secretaris van Staat voor Koloniën, den heer Hausmann. Hij zeide mij dat het groote doel dat men bereikt had, was om de Chineezee uit het opium-middel te dringen en de zaak geheel in handen te hebben.

Heeft men er wel eens aan gedacht, en hier berijd ik een oud stokpaardje, dat waar het communaal grondbezit bestaat, relatief veel meer opium geschoven wordt dan in de streken van het individueel bezit?

In de Preanger is men voor vele jaren zoo ver kunnen gaan van den invoer van opium te verbieden.

Met Bantam is dat nu ook het geval, terwijl in de drie oostelijke residentien Probolinggo, Bezoeki en Madura, met eene bevolking van 2½ millioen zielen, jaarlijks niet meer dan ruim een half millioen aan pachtschat wordt opgebracht. Waaraan is dat toe te schrijven? In hoofdzaak hieraan, dat in de communale streken de menschen proletariërs zijn, die er geen belang bij hebben een cent over te leggen en liever alles wat zij hebben verdubbelen, omdat zij toch nooit eigenaar kunnen worden van een stukje grond.

Uit het boekje van Schmalhausen hebben wij nog gezien, dat waar communaal bezit hoofdtype is, men het den individueelen bezitters zoo lastig en bezwarend maakt, dat zij ten slotte hunne rechten maar prijs geven. Wat mij wel verwondert is dat ondanks de instemming van den Minister van Koloniën met het denkbeeld door mij ten vorigen jare krachtig op den voorgrond gesteld, om de amfioen voor niet meer te verkoopen dan wat zij aan het Gouvernement kost, men toch nog in de pachtvoorwaarden vasthoudt aan den prijs van f 30 per katti, wat ongeveer het driedubvoudige is van den kostenden prijs. —

De heer **E. Cremers**. — Een en ander punt is door den Minister zoo straks besproken, namelijk: het **subsidie**

geven aan Mahomedaansche scholen. Vroeger heeft de Minister dit geven van subsidie ten sterkste bestreden. Hij keurde het af, dat de Regeering subsidie gaf aan scholen, waar *onwaarheden* geleerd werden. Het kan wel zijn, dat hetgeen hier heeft plaats gehad bij de behandeling van de wet op het lager onderwijs, daaromtrent eene verandering in 's Ministers zienswijze heeft gebracht. —

De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. — Ik heb bij de vermelding van de geschiedenis van de verboden kringen alleen willen te kennen geven dat door den oorlog van Atjeh verder de aandacht van de opiumregelingen en van het kwaad dat het **opium** zelf in Indië sticht, meer en meer is afgeleid en men meer en meer is verlost geworden om, de gebreken voorbijziende, welke kleefden aan het opiumstelsel, te trachten de inkomsten, welke dat stelsel afwerpt, te vermeerderen. —

— De heer Van Houten heeft ook afgekeurd hetgeen door mij gezegd is ten opzichte van de **regie**. Ik heb, mededeelende het gevoelen daarover ontwikkeld door de Indische autoriteiten, tevens mijn gevoelen medegedeeld.

Zal met het stelsel van regie eene proef genomen worden, de proef zelve moet uitwijzen in hoever de Indische Regeering meent voorstellen te moeten doen tot invoering van eene zoodanige regie in geheel Indië of op Java; maar de ontwikkeling van eene meening in het algemeen omtrent het stelsel van regie, omtrent den verkoop en het fabricceeren van opium door de Regeering, kan onafhankelijk van de regie zelve plaats hebben.

De ambtenaren in Indië, die geroepen zullen worden hunne meening uit te spreken of de regie te bewerkstelligen is, zullen, hoop ik, zoo onafhankelijk zijn, dat zij de werkelijk verkregen resultaten zullen mededeelen, maar zich niet laten leiden door de beweringen of beschouwingen van de ambtenaren, die boven hen gesteld zijn. Waar eene meening uitgesproken of feiten medegedeeld moeten worden, stelt de Regeering er prijs op dat iedereen getrouw zij aan de waarheid. —

Zitting van 29 Nov. 1889. De heer **W. Van Dedem**. — Ik zal niet terugtreden in de algemeene beschouwingen over de **opiumpolitiek**. Ik wil alleen er dit van zeggen. De Minister verklaart: op den duur zullen zeer zeker

de gevolgen van eene goede opium-politiek worden opgewogen door de vermeerderde welvaart van de bevolking en den gunstigen invloed, dien dit ook voor de schatkist zal hebben. Dit geef ik gaarne toe voor *goede* maatregelen en *op den duur*. Ik stel mij op het standpunt, waarop de Regeering zich heeft gesteld, om na te gaan welk oordeel moet worden geveld over hetgeen sedert de behandeling der vorige begrooting is geschied.

Het standpunt van den Minister is, zoo verklaarde hij in de Memorie van Beantwoording, dat de verpachting slechts als noodzakelijk kwaad mag behouden worden, zoolang men niet bij machte is tot een minder schadelijk stelsel te geraken; en dat inmiddels niets mag worden verzuimd om de pachters streng te controleeren, hun debiet binnen de aangewezen grenzen te houden, en zich voor de bestrijding van den sluikhandel van hen onafhankelijk te maken.

Wat heeft nu de Minister van dat standpunt gedaan? De Regeering heeft alle heil gezocht in het terugbrengen van de driejarige tot de eenjarige verpachting, doch heeft daarbij de gunstige gevolgen die dit hebben kan zeer overschat. Het groote kwaad dat wij moeten bestrijden, zegt de Minister, is de gelegenheid voor de pachters om de bevolking meer en meer tot het gebruik van opium te verleiden. De Minister meent dat dit kwaad bij eene eenjarige verpachting tot onbeduidende proportiën zou worden gereduceerd. Dit is in mijn oog niet aannemelijk. Vooreerst is een pacht van een jaar nog lang genoeg om het voor den pachter de moeite waard te maken de propaganda te drijven, maar er komt bij, dat ook bij zoodanigen termijn de pachter er op vertrouwt, nog meer jaren in den zadel te zullen blijven. Het is zeer moeilijk iemand, die eenmaal de pacht heeft, deze weder uit de handen te wringen. De Minister weet uit een vroegere betrekking dat daarvoor veel geld gewaagd moet worden. Bij de jongste verpachting zijn dan ook, niettegenstaande de catastrophes onder de pachters, waarvan wij in eene afschrijving van meer dan 3 miljoen de wrange vruchten zullen plukken, de meeste pachten weder in dezelfde hand gebleven.

Verder meent de Minister dat bij een eenjarigen termijn voor de pachters geen aanleiding meer zou bestaan om den sluikhandel zoo te organiseren dat er veel kwaad van te duchten zou zijn. Daarop is het gezegde evenzeer van toepassing,

en ik zou slechts in herhaling moeten treden om de geringe waarde van die verwachting aan te toonen.

Wanneer men de pachters zoo onschadelijk mogelijk wil maken, komt het er op aan, hen zorgvuldig te controleren en hun debiet binnen aangewezen grenzen te houden, die, ik ben het met den heer Bool eens, dan niet te eng moeten getrokken worden. Men moet den boog niet te sterk spannen, en de verstrekking van opium brengen in rationeele verhouding tot het gebruik; maar dan ook met alle kracht den pachter beletten om meer te debiteeren. Hierin is de Minister geheel en al in gebreke gebleven. Wat er op dit stuk gedaan moest worden, toont de heer Te Mechelen aan in de memorie, welke de Minister zoo welwillend is geweest ons *gisteren avond* over te leggen, nadat de Rapporteurs er weken geleden om verzocht hadden. Wij lezen daar p. 227: «De behoefte aan volledige boeking bij de opiumpachten is gevoeld door ieder, die zich met het onderwerp der betrekkelijke administratie bezighield.

«Uit de thans verplichtend gestelde boekingen zijn geen volledige gegevens ter beoordeeling van den stand der pachten te putten».

Op p. 181 verklaart hij «dat de voorgeschreven inrichting der pachtboeken den pachters gelegenheid laat tot fictive en willekeurige boekingen».

Wat het vervoer van opium betreft, constateert het rapport (p. 236): «De noodzakelijkheid der herziening en verscherping van de bepalingen op het vervoer van opium vindt allerwege erkenning», zoodat ook in deze leemte eene reden ligt, waarom het den pachters gemakkelijk valt de hoeveelheid, die hun door de Regeering geleverd wordt, met gesloken opium aan te vullen.

Een derde middel om hun dit te beletten, was aangegeven door den heer Te Mechelen in het oprichten van fabrieken van Gouvernementswege, waar het opium zoude worden verpakt op zoodanige wijze, dat het dadelijk ware te onderkennen van het geslokene.

Tegen die twee eerste middelen van voorziening tegen de pachters heeft natuurlijk niemand iets kunnen aanmerken; tegen het derde middel zijn door de Indische adviseurs argumenten aangevoerd, welke mijns inziens in het rapport van den heer Te Mechelen reeds waren weergelegd. Het eenige nieuwe argument is: dat het niet met de roeping van het Gouvernement zoude overeenkomen om opium te

bereiden. Is dit een ernstig argument? Het Gouvernement ziet er niet tegen op, onbereid opium aan de pachters te verstrekken, maar zoude er scrupules in vinden, dat opium geprepareerd in hunne handen te stellen! Indien er practisch goede gevolgen van het denkbeeld des heeren Te Mechelen te verwachten zijn, dan kan men, dunkt mij, zulke scrupules wel ter zijde stellen.

Niets is echter van dat alles gedaan. De Minister deelt ons mede, dat er wel een opiumreglement is gemaakt, waarin verbeterde voorzieningen omtrent de boeking en het vervoer van opium voorkwamen, maar dat dit niet tempore utilis is afgekondigd, zoodat de vroegere toestand voor het volgend jaar in hoofdzaak blijft bestaan en de pachters de handen weder even vrij als vroeger zullen hebben.

Heeft de Regeering niets gedaan om de pachters behoorlijk in bedwang te krijgen, van den anderen kant heeft zij hun de onmogelijke voorwaarde gesteld, dat voortaan slechts in één van de elf à één en twintig feitelijk bestaande kitten opium zal mogen gedebiteerd worden. (Ik gebruik hier 's Ministers eigen cijfers, aan den voet van pag. 5 der Memorie van Beantwoording voorkomende.) Iedereen begrijpt hoe de toestand daardoor gewijzigd zou worden en welk eene kracht de sluikhandel daardoor verkrijgen zou.

Wat zegt daaromtrent de heer Te Mechelen, de man die bij uitnemendheid in staat is om dit punt te beoordeelen: hij staat aan het hoofd van de bestrijding van den sluikhandel, en wanneer hij hetgeen tegen dien sluikhandel geschiedt, ging depreciëren, zou hij zich zelf afbreken. Hij zal dus zeker niet te gering schatten datgene, wat men tegen den sluikhandel vermag.

Welnu de heer Te Mechelen verklaart, pag. 215: «Het is boven elken redelijken twijfel verheven, dat deze» — namelijk de sluikhandel — «nochtans voorziet in de vraag naar opium, die niet op wettige wijze zonder bezwaar voor den consument wordt bevredigd». Hij is er dan ook voor, het aantal kitten zeer ruim te stellen. Ik zal niet verder citeeren, doch beveel ik ieder de memorie van den heer Te Mechelen ook op dit punt aan.

De Minister heeft zich eens veroorloofd om aan een van zijne voorgangers het woord «dwaasheid» toe te werpen; welnu, ik geloof dat dat woord hier wel van toepassing is; eene zoo groote vermindering van het aantal bestaande kitten is

niet anders dan met den naam van dwaasheid te bestempelen.

Niet minder zonderling is de wijze, waarop de verdediging daarvan heeft plaats gehad, ook door de heer De Savornin Lohman. Men zegt: de wet moet à tout prix gehandhaafd worden. Maar wat beteekent hier «de wet»? Bij iedere nieuwe verpachting wordt immers het aantal kitten bepaald. Een wettelijk voorschrift, waarin het aantal kitten is bepaald, bestaat er niet, en bestond het, dan zou het ieder oogenblik gewijzigd kunnen worden.

Alle adviseurs in Indië zijn tegen dezen maatregel opgekomen, dat heeft de Minister in zijne Memorie van Antwoord erkend nadat hij in zijne Memorie van Toelichting den indruk had gegeven dat een deel der adviseurs op zijn hand waren. De Minister erkent ook dat de bepaling van het aantal kitten voor den volgenden pachttermijn ten gevolge van een pertinenten last uit Nederland is geschied, terwijl het gevoelen van den Gouverneur-Generaal niet eenmaal was gevraagd.

Mijn laatste punt is de bestrijding der sluikerij. Wij hebben in het rapport van den heer Te Mechelen kunnen lezen eene uiteenzetting van een volledig plan daarvan. De Minister heeft bij de behandeling der vorige begrooting reeds vóór dat dat plan in Indië was onderzocht, zich daartegen verklaard, en blijft dat standpunt nog innemen. Men zou daar niets tegen kunnen hebben indien de Minister ons rekenschap gaf waarom hij er tegen is. Maar daarvan vernemen wij niets. Alleen deze algemeenheid wordt ten beste gegeven: op een zoo uitgebreid kustgebied zou strijd tegen den sluikhandel toch niets geven. Dat argument bewijst echter te veel, dus niets. Want waarom worden dan 400.000 gld. grootendeels voor de bestrijding van den sluikhandel ter zee aangevraagd?

Wanneer de Minister meent, dat met stoomschepen niets tegen den sluikhandel gedaan kan worden, hoe kan hij dan gelooven, dat dit met de kiellooze hopperbarges en prauwen, waarmede hij thans te velde trekt, wel kan geschieden?

Een zeer bevreedenden indruk wordt ook hierdoor teweeggebracht, dat de Minister zegt, dat hij nog nadere inlichtingen van den Gouverneur-Generaal omtrent de doelmatigheid van de aanwending van stoomschepen verwacht.

Wanneer men over eene zaak zoo lang in correspondentie is, kan dat, mijns inziens, bezwaarlijk aan iets anders toe-

geschreven worden dan aan de zucht tot het handhaven van een eenmaal ingenomen standpunt; ik kan er ten minste geen anderen indruk van krijgen.

Het is waar, de Minister gaat ook in andere opzichten met betrekking tot het opium merkwaardig langzaam te werk, zooals uit dit staaltje kan blijken. Het vorige jaar heeft de heer Boel hier ernstig bezwaar gemaakt tegen den maatregel om van pachters meer dan het dubbele als inkoopsprijs voor het te hunner beschikking gestelde opium te vorderen van de som, die buiten Java het opium kost. Dit was geen nieuw, maar ik zou bijna zeggen een afgezaagd bezwaar. Van alle kanten was reeds gezegd: gij hebt op de pachters niet genoeg contrôle; gij hebt hen niet genoeg in handen om het opium zoo duur te stellen.

Wat gebeurt nu?

Bij deze pachtvoorwaarden handhaaft men, zonder de contrôle te verbeteren, den ouden prijs, maar in de Memorie van Antwoord komt thans de Minister verklaren dat het denkbeeld hem wel toelicht om den prijs te verminderen, en hij daarover met den Gouverneur-Generaal in overleg getreden is.

Ik begrijp dat ik de Vergadering niet langer mag bezighouden, maar ik moet tot mijn spijt tot de conclusie komen, dat nagelaten is wat gedaan en gedaan wat nagelaten moet worden.

De gedragslijn van den Minister kan geen ander gevolg hebben, dan de opbrengst van den pacht te verminderen, zonder daardoor op het gebruik van het opium een goeden invloed uit te oefenen. Ik vrees intengedeel dat, wanneer de bepaling dat alleen in 850 kitten geschoven mag worden, krachtig gehandhaafd wordt, dit nog tot meerdere demoralisatie en sluikerij aanleiding zal geven.

Ten slotte moet mij dit nog van het hart, dat ik dit ongelukkig beleid van onze opium-politiek beschouw als het gevolg hiervan, dat de Minister absoluut de draden hier in Nederland in handen heeft willen houden.

Wij hebben gezien dat hij zijn wil heeft doorgedreven om het getal feitelijk bestaande kitten zoo exorbitant te verminderen tegen de adviezen van alle Indische autoriteiten in, en dat de Minister het scheppen van de contrôle, noodig om de pachters in bedwang te houden, door een telegram heeft verhinderd.

De Minister zegt, dat er een misverstand bestaan heeft, maar mij dunkt dat de Minister zich duidelijk genoeg kan

uitdrukken om mij niet tot misverstanden aanleiding te geven, wanneer hij dat voorkomen wil.

De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. Mijnheer de Voorzitter! Omtrent de **opiumpacht** en de beschouwingen daarover geleverd door den heer Van Dedem, neem ik de vrijheid te verwijzen naar de volledige toelichtingen, die over deze zaak zijn te vinden in de Memoriën van Toelichting en van Beantwoording en de daarover reeds gevoerde discussiën.

Ik zou slechts kunnen herhalen wat in die stukken en ook in het Koloniaal Verslag over deze zaak werd gezegd, wanneer ik opnieuw een antwoord zou moeten geven op de beschouwingen van den heer Van Dedem.

Enkele opmerkingen zijn echter noodig

De geachte spreker roemde de 3jarige regeling waarop de Minister inbreuk zou hebben gemaakt.

De inbreuk was noodig, zoowel in het stelsel van den Minister die meende dat de 3jarige pacht zeer ongelukkig gewerkt had, als in verband met de herziening welke de opiumpacht en de opiumregeling vorderen. Zonder eenigen invloed mijner zijds, is ook van den directeur van financiën het voorstel uitgegaan, om, ten einde proeven te kunnen nemen met de regie op Banka, de pacht aldaar niet voor 3 jaren te verlengen.

Het spreekt vanzelf dat ik hier het vorige jaar optredend, met het oog op de herziening van de opiumregeling, meende te moeten waarschuwen tegen eene verlenging der pacht voor 3 jaren.

Het lag toen volstrekt niet in mijne macht iets te doen aannemen en in weerwil daarvan werd toch reeds in het Voorloopig Verslag der begroting van het loopende jaar het verwijt tot mij gericht dat ik niets had gedaan.

Dat was destijds onmogelijk omdat de 3jarige contracten tot het einde van 1889 loopen. En toch klaagde men over mijn niets doen.

Het aantal katten is onveranderd gebleven, met wedgenking van enkele katten in de in het leven geroepen verboden kringen, ik meen ten getale van 21, maar overigens is het getal katten voor die plaatsen of gedeelten van Java, waar de opiumpacht werkt, onveranderd gebleven.

Indien de Indische Regeering het nu zoo volstrekt noodig geoordeeld had om die onwettige katten in onwettige te veranderen, dan had zij immers, van het

bestaan van zulke geheime verkoopplaatsen kennis dragende, daartoe reeds veel vroeger kunnen overgaan — maar de Regeering heeft dat nooit gedaan. De heer Te Mechelen, die belast is sedert het jaar 1884, meen ik, met de bestrijding van den smokkelhandel in opium, heeft eerst in 1888 zijn rapport uitgebracht, waartoe hij reeds in 1885 was uitgenoodigd of den last had ontvangen: drie jaren lang heeft die ambtenaar noodig gehad om zijn rapport in te dienen. Mij dunkt, de Indische Regeering en de Ministers van Koloniën die mij zijn voorgegaan, zijn ruimschoots in de gelegenheid geweest om tot dien maatregel te besluiten, en had de geachte afgevaardigde uit Hoorn het noodig geacht, ook hij allereerst heeft de gelegenheid gehad om daaromtrent voorstellen te doen. Ik heb mij, na de ontvangst van het rapport van den heer Te Mechelen, gehaast om den geachten afgevaardigde uit Hoorn, wiens groote belangstelling in alles wat de opiumzaak betreft, mij bekend was, bij afzonderlijken brief het rapport aan te bieden. Ik heb den geachten afgevaardigde daarmede de gelegenheid geopend om die voorstellen te doen, waartoe dat rapport hem aanleiding zou geven.

Dat er een verbazende achterstand is geweest, is ook niet het gevolg van mijne maatregelen, want het Koloniaal Verslag kan aanwijzen dat gedurende die driejarige pachtregeling van 1887 — 1889 een achterstand ontstaan en een verlies geleden is van nagenoeg 6 miljoen op de pacht van Java alleen. Dit kan waarlijk niet pleiten voor een driejarige pachtregeling. Dat kan ook niet pleiten voor de bijzondere zorg en waakzaamheid die van de zijde der ambtenaren, die daartoe bepaald waren aangewezen en geroepen, zijn en hadden behooren te zijn aangewend.

Ik zou meenen, dat al die omstandigheden, gevoegd bij het groote getal verboden katten, die, zonder dat de Regeering en de hoofden van gewestelijk bestuur, zonder ook dat de heer Te Mechelen daartegen eenigen maatregel genomen hebben, kunnen verrijen en voortbestaan, pleiten tegen het bestaande stelsel en veroordeelen de handelingen en het gedrag van al de ambtenaren, die hadden behooren te waken voor de handhaving van 's lands wetten. Om nu te klagen, dat men niets anders doet dan te handhaven 's lands wetten en toch bij de Indische Regeering te willen aandringen op eene eerbiediging van 's lands wetten, dat begrijp ik niet. Ik begrijp het vooral

niet van den geachten afgevaardigde uit Hoorn, die altijd zulk eene groote belangstelling getoond heeft in de opiumpacht en dat ook door zijne geschriften heeft bevesten. Dat de opium-regeling niet tot stand is gekomen, daaruit volgt nog niet, dat er geene veranderingen hebben plaats gehad, al zijn die niet zooveel als misschien later zullen blijken noodig te zijn. Maar de Regeering is er toe overgegaan in overeenstemming met den Raad van Nederlandsch-Indië om het stelsel, dat zeer goed gewerkt heeft, en dat nu ook in bescherming genomen wordt door den Gouverneur-Generaal en door den Raad van Nederlandsch-Indië, het stelsel, dat met zeer goede vrucht is toegepast in de jaren 1861 tot 1869, weder op eene zeer matige en voorzichtige wijze te herstellen. Ik zeg op eene zeer matige en voorzichtige wijze, want terwijl in 1861 bij het gevolg geven aan de aanschrijving van 16 April 1861 het aantal kitten aanzienlijk verminderd werd en ten gevolge van het groot aantal verboden kringen, die werden aangewezen, zoowel als ten gevolge van den nieuw ingevoerden regel van opiumverstrekking, het aantal katties waarover de pachters zouden kunnen beschikken, terstond verminderde met meer dan 18000 katties, is nu de vermindering van het getal katties nauwelijks eenige honderden geweest.

Ik moet de Vergadering nog wijzen op een andere omstandigheid. Wanneer het getal kitten ware vermeerderd onmiddellijk na mijn optreden, terwijl men reeds terstond na dat optreden klaagde, dat de Minister, zijne beginselen verzakende, niets deed aan de opiumzaak, wanneer, zeg ik, de Minister begonnen ware met de geheime kitten en de verbodene verkoopplaatsen onder de geoorloofde kitten op te nemen, en alzoo daaraan een voortdurend wettig bestaan te verzekeren, welk een kreet van verontwaardiging zoude dan niet tegen deze Regeering zijn opgegaan, dat zij de rampen en de gruwelen van de opiumpacht bevorderde en in de hand werkte of in bescherming nam, door kitten, in strijd met de wet opgericht, te sanctioneeren. Men kan altijd middelen vinden om een Minister te bestrijden en er zijn ook altijd redenen aan te voeren, maar nu door den geachten afgevaardigde uit Hoorn het beginsel van opiumregie in bescherming te zien nemen en hem te gelijk te hooren klagen over den financieelen toestand van Nederlandsch-Indië, die het volstrekt noodig zou maken

zelfs rechtsgeleerde voorzitters te onthouden aan de landraden, die daaraan behoefte hebben, ter toepassing van een beginsel dat reeds 20 jaren lang door de liberale partij vooral is in bescherming genomen en aangedrongen, dat schijnt wel eenigszins vreemd. Wanneer men kennis neemt van de reeds door mij aangehaalde brochure van den inspecteur van financiën, den heer Struyck: «Opiumpacht of opiumregie», dan ziet men op blad 58, dat voor de toepassing van het stelsel van opiumregie, door hem aangeprezen, noodig zou zijn de onmiddellijke oprichting door de Regeering van 2500 kitten, om even zooveel verkoopplaatsen te scheppen, waar het door de Regeering geleverd opium zou kunnen worden gesleten.

Die 2500 slijters van opium zouden volgens de plannen van den heer Struyck gouvernementssambtenaren zijn en een zeer matig traktement ontvangen, maar het heet dan toch dat zij zóó zouden moeten worden bezoldigd, dat zij geen belang hadden bij het slijten van opium en dat zij ook gewaarborgd waren tegen de verleiding tot omkoopung.

In weerwil van die omstandigheden en beginselen wordt toch door den heer Struyck aan die ambtenaren niet meer toegelegd dan $f 100$'s maands en wensch hij, dat zij voornamelijk zullen gekozen worden uit de mindere ambtenaren of gegageerde onderofficieren. Maar dat getal van 2500 slijters zou terstond eene uitgaaf vorderen van $2500 \times f 1200$ dus van $f 3\,000\,000$ per jaar.

Verder zouden die 2500 slijters behooren gehuisvest te worden in woningen door de Regeering op te richten, welke woningen te gelijk magazijnen voor het opium zouden zijn. Nog een aantal andere uitgaven worden verder door den heer Struyck vermeld, zoodat de invoering van den maatregel, zooals die door hem wordt aangeprezen tot uitvoering van het stelsel van regie op Java, zou moeten aanvangen met eene uitgaaf van $f 9\,754\,800$ per jaar. Wanneer men bedenkingen maakt tegen eene uitgaaf van $f 14\,000$ voor rechtsgeleerde voorzitters, dan twijfel ik of de geachte afgevaardigde het bijzonder zou toejuichen en als een bewijs van financieel beleid zou roemen, dat eene uitgaaf werd voorgedragen van $f 9\,754\,800$.

Ik heb aan den Gouverneur-Generaal niet eens maar herhaalde malen geschreven over de opiumzaak in verband met hetgeen mij bekend was, dat reeds sedert 1885 voorstellen gevraagd waren van den directeur van financiën en van den heer

Te Mechelen, betreffende de opiumregeling, gelijk ik reeds gezegd heb, een last in 1885 ontvangen en eerst in 1888 door den laatsten gedeeltelijk uitgevoerd.

Dat rapport van den heer Te Mechelen is mij toegezonden zonder eenig ander advies, noch van den directeur van financiën, noch van den Raad van Nederlandsch-Indië, noch van den Gouverneur-Generaal. Ik heb het onder het mailrapport ontvangen, altijd wachtende op de nadere adviezen, die zouden komen en voorstellen zouden inhouden betreffende de opiumregeling.

In die verwachting levende, heb ik niets kunnen doen, want de opiumregeling is overgelaten aan de Indische Regeering, wel is waar, wanneer zij dat noodig acht, in overleg met het Opperbestuur. Maar er zijn ook jaren waarin het Opperbestuur zich volstrekt niet met die opiumregeling bemoeit en de Indische Regeering die maatregelen neemt en die verordeningen uitvaardigt, welke zij noodig acht.

Maar nu was met het oog op den in 1885 verstrekten last, op de verwisselingen van Landvoogden en van de Regeering eene nieuwe regeling noodig, welke, gelijk ik gezegd heb, ook door den Gouverneur-Generaal Van Rees was voorbereid en gewenscht. Ik kreeg evenwel daaromtrent geen voorstellen; alleen kreeg ik in April of Mei een telegram van den Gouverneur-Generaal, dat er geen tijd zou zijn om bij de Nederlandsche Regeering die voorstellen tijdig genoeg vóór de aanstaande verpachting in te dienen en haar daaromtrent te raadplegen.

Later bleek mij uit de mededeelingen van den directeur van financiën in een anderen brief, dat eerst bij het einde van de maand Juni de voorstellen door hem zouden kunnen worden ingediend. De Gouverneur-Generaal telegrafeerde mij dat de tijd te kort zoude zijn om de Nederlandsche regeering met de nog altijd door hem verwachte adviezen en voorstellen in kennis te stellen; omdat hij ze zelf nog niet ontvangen had. Ik vreesde dus dat de verpachting in de maanden September of October zoude worden aankondigd zonder dat te dien aanzien nog iets nieuws besloten was. Onder die omstandigheden moest ik de Kamer weder teleurstellen in hare verwachting dat verbetering zou worden aangebracht met betrekking tot de opiumpacht.

Ten hoogste verwonderd over het telegram, telegrafeerde ik den Gouverneur-Generaal terug, dat wanneer de voorstellen niet konden worden ontvangen,

het toch in elk geval gewenscht zoude zijn om bij de nieuwe regeling te letten op de wenken van het Opperbestuur. Het gevolg is geweest dat, ook zonder dat de Nederlandsche Regeering verder is gehoord geworden over de opiumzaak, de Gouverneur-Generaal, in overeenstemming met den Raad van Nederlandsch-Indië, de ordonnantiën heeft uitgevaardigd die men kan vinden in de *Staatsbladen* nos. 156, 157 en 158 van dit jaar. Ik heb in dat opzicht inderdaad geen schuld.

De heer **W. van Dedem**. Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord tot antwoord aan den Minister. De Minister heeft zich vroolijk gemaakt over het denkbeeld dat ik de **regie** zou aandurven, en dat ik bij zijne financieele politiek opkom tegen elke uitgaaf, die niet urgent is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord regie niet gebezigd: ik erken niet in staat te zijn om met de gegevens, die mij ten dienste staan, te beoordeelen of regie op dit oogenblik wenschelijk is. De Minister is hier dus tegen windmolens te velde getrokken.

Verder heeft de Minister de welwillendheid gehad mij er aan te herinneren dat hij mij het rapport van den heer Te Mechelen heeft gestuurd en mij in de gelegenheid heeft gesteld mijn oordeel daarover te zeggen. Dit heb ik dan ook gedaan bij de behandeling van de vorige begrooting; toen heb ik in groote trekken gezegd hoe ik over de zaak dacht. Maar om in details te treden, daartoe acht ik mij hier niet in staat. Ik zou het zeer ongelukkig vinden wanneer hier op het Plein het streven bestaat om de draden van de opium-politiek in handen te houden; daaraan zou ik mij dus allerminst medeplichtig willen maken.

De Minister heeft ook zoo even ten onrechte beweerd dat ik den terugkeer van den 3jarigen tot den eenjarigen termijn bestreden zou hebben, zonder daarbij in aanmerking te nemen de plannen van den Minister, om na dat eene jaar tot iets beters te komen.

In de eerste plaats merk ik op: die plannen hangen zeer in de lucht, de Minister heeft zelf gezegd dat hij in dit opzicht niets beloven kan. Maar bovendien ik ben alleen opgekomen tegen de schatting der voordeelen, die de Minister van dien eenjarigen termijn op zich zelf verwacht, zooals hij die heeft uiteengezet in de Memorie van Antwoord. Het onjuiste van hetgeen daar voorkomt, heb ik trachten aan te toonen, en daarop heb ik geen

antwoord ontvangen. Het enige wat de Minister ter sprake heeft gebracht en wat inderdaad door mij is behandeld is de vraag, of het rationeel was het getal kitten, dat feitelijk bestond, volgens den Minister 8500 à 17000 bedragende, ineens tot het wettelijke getal van minder dan duizend te willen terugbrengen. En wat heeft de Minister daaromtrent gezegd? Wederom eene herhaling van de vroegere bewering, dat wanneer er eenmaal eene wet was, die ook moest gehandhaafd worden, en de onwettige kitten ten gevolge van een misbruik in het leven waren geroepen. Maar, Mijnheer de Voorzitter, er is geen enkele wettelijke bepaling waarin het aantal kitten voorgeschreven is. De Minister noemt ze niet, en ik tart hem ze aan te wijzen. Het aantal kitten wordt telkens bij iedere verpachting opnieuw in de pachtvoorwaarden geregeld. Het blijft mij dus ten eenenmale duister wat deze bewering beteekent.

En, mijnheer de Voorzitter, bij deze verpachting zou men in contract treden met lieden, van wie men niet wist of zij met de vroegere misbruiken iets te maken hadden. Er viel dus niet eens aan te denken om de vroegere pachters, die aan het ontstaan van die misbruiken deel hadden gehad, bij deze gelegenheid te straffen. Het gold bij de jongste verpachting enkel de vraag, wat op het oogenblik het doelmatigste was; met welk aantal kitten men het monopolie behoorlijk handhaven kon.

Nog zegt de Minister: er zijn achthonderd en zooveel wettelijke kitten, aan de rest behoef ik mij niet te storen, zij bestaan voor mij niet.

Juist, Mijnheer de Voorzitter, wij hebben achthonderd en zooveel kitten *op het papier*, maar hoe weinig de werkelijkheid zich daaraan stoort, kan wel het best blijken, wanneer wij ons herinneren hetgeen de Minister ons het vorig jaar mededeelde van eene aanschrijving aan de Indische Regeering, om de overige verboden kitten uit te roeien.

Wat is er gebeurd? Is er ééne kit uitgeroeid?

In het Voorloopig Verslag zijn deze vragen reeds gesteld:

«Heeft de Gouverneur-Generaal uitvoering aan bedoelde aanschrijving gegeven? Zoo ja, wat is diensgevolg geschied? Zoo neen, om welke reden is dan aan die aanschrijving geen gehoor gegeven?»

Daarop is geen antwoord gekomen, en nu is het, dunkt mij, niet te veel gevegd dat wij dit antwoord alsnog te hooren krijgen.

Of de duizenden feitelijk bestaande kitten wettig of onwettig waren, deed insoverre niet ter zake, dat de reductie in eens tot $\frac{1}{11}$ of $\frac{1}{21}$ in allen gevalle een zoo ingrijpende maatregel was, dat aan de handhaving daarvan niet te denken valt. Ten allen overvloed wijs ik hier nog op het voorkomende aan den voet van blz. 6 der Memorie van Antwoord; daaruit blijkt, dat lang niet alle kitten, die de Minister thans onwettig noemt, op onrechtmatige wijze zijn ontstaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan — tot mijn spijt moet ik het zeggen — geene andere verklaring vinden van 's Ministers doordrijven in dit opzicht, in strijd met alle Indische adviezen, dan dat hij aan een eenmaal opgevatte, en hier uitgesproken meening *quand même* vasthouden wilde. In die opvatting word ik bevestigd door de lezing van het advies, vroeger door den Minister als lid van den Raad van Nederlandsch-Indië, dd. 21 Mei 1861, uitgebracht, waaraan hij zich nog gisterenavond opnieuw heeft gerefereerd. Dat de Minister, toen hij dat advies schreef, niet in vermindering van het aantal kitten, *quand même*, een doelmatig middel tot bestrijding van het opiumgebruik zag, blijkt uit de volgende woorden die er in voorkomen: «Vermeerdering der kitten, waar het amfoen voor de bevolking verkrijgbaar wordt gesteld, is een der middelen, waardoor het debiet wordt bevorderd en gemakkelijk gemaakt, doch de vermindering van haar getal gedurende de laatste jaren, die uit den door den directeur der middelen en domeinen overgelegden staat blijkt, heeft niet gestrekt om het verbruik van amfoen te doen afnemen.

«Ofschoon dus de vermindering van kitten een weinig afdoend middel is om het verbruik van opium tegen te gaan, zal zij evenwel in het vervolg telkens daar moeten worden aangewend, waar inderdaad een verminderd gebruik van opium onder de bevolking is opgemerkt.»

Nu vraag ik aan ieder, die onpartijdig wil oordeelen, of er eenige overeenstemming bestaat tusschen dit advies en het tegen alle Indische autoriteiten in doorgedreven bevel, waardoor feitelijk het aantal kitten tot $\frac{1}{11}$ à $\frac{1}{21}$ zou worden gereduceerd.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft ons een lang verhaal gedaan omtrent hetgeen er tusschen het Ministerie van Koloniën en de Indische Regeering gebeurd is en meêgedeeld dat er dan toch verbeteringen in de pachtvoorwaarden

zijn gekomen. Doch ontkennen kon hij niet, dat het nieuwe reglement, bestemd om o. a. aan het grootte euvel, in gemis aan doeltreffende controle der pachters gelegen, waarop ik boven wees, een einde te maken, niet tempore utili afgekondigd is, en mitsdien het volgend jaar niet gelden zal. Wat het misverstand heeft veroorzaakt kunnen wij niet beoordeelen zonder de woorden der telegrammen te kennen, en die vernamen wij niet.

De slotsom zal voor het volgend jaar, ik herhaal het, zijn, dat wij een toestand zullen hebben, waarin niet verbeterd is wat verbeterd had behooren te worden en waarin zonder doeltreffende controle eene onmogelijke voorwaarde aan de pachters is gesteld, die, wanneer men krachtig naar handhaving er van streeft, eene groote uitbreiding van den smokkelhandel tegen den pacht ten gevolge zal hebben; doet men het niet; laat men alles bij het oude, na de gegeven verzekeringen, dan maakt onze Regeering een allertreurigst figuur. En als de geachte afgevaardigde uit Goes zegt: de aanschrijving om de bepaling, dat alleen in 850 kisten opium mag verkocht worden, te handhaven, zal dan toch dit effect hebben: dat de ambtenaren weten wat de Regeering wil en van hen eischt, dan vraag ik of de opdracht aan ambtenaren van eene onmogelijke taak een middel is om het gezag en prestige van de Regeering te verhoogen en hunne gehechtheid te vermeerderen aan het Gouvernement, dat zij dienen.

De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. — Slechts een kort woord in antwoord op hetgeen door den geachten afgevaardigde is aangevoerd.

Hij haalt eene zinsnede aan uit een advies, door mij in 1861 uitgebracht in hoedanigheid van lid van den Raad van Nederlandsch-Indië. Wat in dat advies gezegd is van het begin tot het einde toe wordt nog volkomen door mij beaamd, en de meening, daarin ontwikkeld, dat vermindering van het aantal kisten niet geheel zou leiden tot het daarmede beoogde doel, is ook nog de mijne, omdat, gelijk gisterenavond nog door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Rutgers van Rozenburg, werd opgemerkt, de ambtenaren of inlandsche hoofden en politiedienaars die geroepen zijn om de maatregelen der Regeering tot bestrijding van het onwettig gebruik van opium uit te voeren, menigmaal niet bestand zijn tegen de verzoeking en de verleiding van

de pachters. Vandaar, dat ik ook nu nog de overtuiging heb, dat, welk getal kisten ook door de Regeering bepaald worde en waar ook, er nog altijd personen op Java zullen gevonden worden, Chineezzen zoowel als inlanders, misschien ook wel Europeanen, die er op uit zullen zijn nieuwe verkoopp plaatsen van opium in het leven te roepen.

Maar ik vraag: wat wordt er van 's lands wetten en de eerbiediging daarvan, wanneer intusschen de Regeering daarvoor het oog moet sluiten en de schending van hare bepalingen en verordeningen moet dulden in het belang misschien van 's lands geldmiddelen, maar zeer zeker tot verontziedelijking van ambtenaren en bevolking, en tot schade van haar gezag?

Zitting van 2 Dec. 1889. De heer **Röell**. In het Voorloopig Verslag en in verband daarmede in de Memorie van Beantwoording wordt bij deze afdeeling in het kort gewag gemaakt van het bekende Koninklijke besluit van 28 Mei 1889, (*Staatsblad* n°. 73) ter **voorziening in de godsdienstige behoeften van de Christelijke gemeenten en de garnizoenen in Nederlandsch-Indië**.

Ik wensch naar aanleiding van dat besluit met den Minister van gedachten te wisselen en daarbij op den voorgrond te stellen dat ik geen oppositie verlang te maken tegen de motieven op zich zelve, die de Minister tot uitvaardiging van dit besluit geleid hebben. Ik wensch daarover op het oogenblik niet in kritiek te treden, ofschoon, toen ik den geachten afgevaardigde uit Goes, den heer De Savornin Lohman, zoo bij voortduring hoorde gewag maken van onzen Christelijken Minister van Koloniën, van den Minister die het historisch, het positief Christendom durfde voorop te stellen, ik bij mij zelve dacht, hoe verre wijkt dit standpunt af van dat van De Montalembert, toen deze aanspoorde: «de degager la religion de toute solidarité politique», en mij afvroeg of niet, wanneer deze Minister als politiek persoon eenmaal schipbreuk mocht lijden, juist daardoor en daarom de weerslag daarvan zich zal doen gevoelen op hetgeen ook hem bijzonder heilig is.

Ik wil aannemen, dat in de behoeften waarop de Minister doelt, behoort te worden voorzien, maar dan zal de Minister het ook mij wel willen toegeven, dat de zaak in elk geval geregeld en met orde behoort te geschieden. Het komt mij echter voor, dat het besluit in dat opzicht te wenschen overlaat. Volgens art.

1 van het besluit zal voor ieder persoon, die door een genootschap, eene vereeniging of maatschappij tot bevordering van de belangen van het Christendom in Indië, ter beschikking der Regeering wordt gesteld en door deze daartoe wordt beschermd, eene uitgave ten koste wordt gelegd van f800 in eens voor opleidingskosten, van overtocht met gezin, als passagier eerste klasse, en van 150 gulden per maand gedurende het verblijf in Indië. In het Voorloopig Verslag wordt daarop aanmerking gemaakt en gezegd, dat er met geen woord gewag gemaakt wordt van waarborgen voor de bekwaamheid, ontwikkeling of zedelijkheid der uit te zenden personen; waarborgen die in een land als Indië, waar zooveel verschillende godsdienstige overtuiging beleden worden, bij hen die, namens de Regeering in eene bepaalde richting werkzaam moeten zijn, toch zeker allermintst mogen worden gemist. In de tweede plaats wil ik er op wijzen, dat eene zoodanige vereeniging zelve niet de minste waarborgen behoeft op te leveren van duurzaamheid en degeelijkheid, daar zij zelfs geen rechtspersoonlijkheid behoeft te bezitten. Elke vereeniging dus, die zich deze zaak op een gegeven oogenblik ten doel stelt kan dus eene uitkeering voor hare zendingen verkrijgen. Ik wijs ook op art. 3 van het besluit, waarin bepaald wordt, dat die personen op de door de Indische Regeering *voorgeschreven wijze* hunne taak zullen moeten vervullen. Volgens dit besluit wordt dus de Indische Regeering rechtstreeks geroepen om hen van eene instructie te voorzien omtrent de wijze waarop zij zullen hebben te arbeiden, en den aard van hun arbeid. Ik meen dat dit een jus in sacra vormt, dat veel verder gaat dan art. 123 Regeerings-reglement bepaalt. De kroon op dit alles wordt echter gezet door het voorschrift van art. 4, bepalende, dat de personen, die op gouvernementskosten worden uitgezonden, die een bepaald traktement zullen genieten en onder contrôle van de Regeering werkzaam zullen zijn, in geen enkel opzicht als ambtenaren zullen worden beschouwd!

Het komt mij voor, dat men dus hier te doen heeft met een mixtum quid, waarvan ik de juiste nomenclatuur niet wel bevroeden kan, te meer omdat de Regeering in dit opzicht zelf wel eenigermate in het onzekere schijnt te verkeeren daar zij in de Memorie van Antwoord zegt: wat die titulatuur betreft, daarom-

trent zal de Gouverneur-Generaal wel de noodige aanwijzing doen.

Op de vragen in het Voorloopig Verslag gedaan, heeft de Regeering voorts geantwoord, dat zij die de in dat Verslag vermelde bezwaren hadden gemaakt, zich van den inhoud en de strekking van het bedoelde besluit geen goede rekenschap hadden gegeven. En de Regeering meende dit te kunnen aantonen door mede te deelen, dat zij bij het vaststellen van het besluit van 1889 in hoofdzaak de Koninklijke besluiten had gevolgd van 1882 en 1883. Het zou mij aangenaam geweest zijn, Mijnheer de President, indien de Regeering had kunnen goedvinden om die Koninklijke besluiten, waarop zij zich beriep en die noch in het Nederlandsche *Staatsblad*, zooals wel geschied is met het besluit van 1889, noch in dat van Nederlands-Indië, noch zelfs in het Koloniaal Verslag in extenso zijn medegedeeld, aan de Kamer over te leggen. Dan hadden wij ons een oordeel kunnen vormen of inderdaad die beide zaken met elkander kunnen worden vergeleken. Maar het is mij toch mogen gelukken om, zij het dan niet van Regeeringswege, omtrent die besluiten van 1882 en 1883 het een en ander na te sporen. En nu meende ik, behoudens nadere inlichtingen van den Minister, dat eene vergelijking niet in de geringste mate de bezwaren opheft.

Wat was het geval bij het Koninklijk besluit van 1882?

Er was gebleken dat behoefte bestond aan hulppredikers in Indië, dat wil zeggen aan hulppredikers-ambtenaren. Toen heeft zich het Nederlandsch zendeling-genootschap bereid verklaard om de door haar geëxamineerde kweekelingen van dat genootschap, die liever wenschten niet als zendingen, maar als *ambtenaren in lands dienst* in Indië op te treden, ter beschikking van de Regeering te stellen tegen eene zekere remuneratie wegens elk opleidingsjaar na volbrachten 17 jarigen leeftijd. Hier had men dus een zendeling-genootschap, als zoodanig bij de Regeering erkend, en als rechtspersoon opgetreden, alsmede personen door die vereeniging bekwaam geacht en van een diploma voorzien, die overgingen in 's lands dienst als ambtenaren. En bij het Koninklijk besluit van 1883 is eenvoudig het besluit van 1882 uitgebreid tot andere zendeling-genootschappen die hetzelfde wenschten te doen als het Nederlandsche en zich de opleiding van hulppredikers ten doen stelden.

Het komt mij dus voor dat de vergelijking tusschen deze beide zaken inderdaad niet kan opgaan. Ik heb nu gevraagd als hoedanig die menschen, welke bedoeld zijn bij het besluit van 1889, te beschouwen zijn; of zij hulppredikers zijn, dan wel eene tusschensoort tusschen hulppredikers en zendelingen? Maar ik moet mij daar nog de vraag bij veroorloven: onder welk toezicht zullen zij werken? Het schijnt dat de bedoeling der Regeering niet is om het toezicht op te dragen aan het bestuur van de Protestantsche Kerk in Nederlandsch-Indië, maar het komt mij toch voor dat een geregeld bestuur wel toezicht mag oefenen op de teedere bemoeiingen van die personen, en dat de Indische Regeering zelve toch toezicht kan houden op hunne prediking, godsdienstonderwijs en huisbezoek. Ik wensch bij deze gelegenheid als *tegenhanger* aan te voeren iets wat mij voorkomt wel eenigermate *tegenover* de ten deze gevolgde wijze van handelen te staan. Op deze zelfde begrooting vinder wij een post onder 62, g, subsidiën aan kerkfondsen tot bezoldiging van kerkelijke bedienden en toelagen voor het geven van kerkelijk onderwijs enz. Die post is verleden jaar, dat is voor de begrooting van 1889, verminderd met een bedrag van f 9500, omdat, zooals de Regeering zeide, de «**godsdienstige voorlezingen**», waarvoor de remuneratiën uit die f 9500 werden verstrekt, niet meer werden gegeven. Er bleef echter na die vermindering op de begrooting van 1889, en nu ook op die voor 1890, eene som van f 20 000 uitgetrokken. Wat werd nu met die som gedaan? Daarvan was ongeveer de helft, f 9500, bestemd voor circa 80 inlandsche godsdienstonderwijzers op de Amboineesche eilanden, en de wederhelft diende voor iets anders.

Die som diende om op ongeveer 35 plaatsen in Indië, in gemeenten die slechts bij langere tusschenpoelen door een predikant (hulpprediker) worden bezocht, ten behoeve van het catechetisch onderwijs, dat onder toezicht van de bestaande kerkelijke autoriteiten werd gegeven, aan de daarmede belaste personen, zendelingen of onderwijzers eene toelage te verschaffen van f 30 's maands.

Nu is mij van bevoegde zijde te kennen gegeven, dat die uitkeering voor een doel, waarvan men geene denkbeeldige, maar tastbare vruchten genoot, over 1889 niet is geschied; en in weerwil daarvan wordt toch op de begrooting voor 1890 diezelfde som onder gemeld art. 62, g, uitgetrokken.

Indien dat waar is, zou de Minister dus eenzijdig door het Koninklijk besluit van 1889, hierboven besproken, voor een *nieuw*, minst genomen eenigszins *vaag* doel, eene regeling hebben getroffen die aanleiding kan geven tot tal van vraagpunten van Staatsrechtelijken en anderen aard, en anderzijds bezwaar hebben gemaakt tegen het besteden van gelden, op regelmatige wijze ten behoeve van het catechetisch onderwijs, uit een post die op de begrooting is toegestaan. Die tegenstelling nu schijnt mij eenigermate bedenkelijk.

De bron, waaruit ik mijne inlichtingen geput heb, komt mij zeer geloofwaardig voor, ofschoon ik voor de juistheid niet kan instaan; en ik zou daarom omtrent deze beide punten wel eenige nadere inlichtingen van den Minister willen ontvangen.

De heer **Van Nunen**, Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag van de Indische begrooting staat vermeld: «Op blz. 24 van het Koloniaal Verslag wordt gezegd dat blijkens een in April jl. door den resident van Timor ingesteld onderzoek de veiligheid der Europeanen te Sicka, Maumeri en Kotting geene buitengewone maatregelen meer eischte «mits de **geestelijken** zich van alle **inmenging in bestuurszaken** onthielden.» Heeft de Gouverneur-Generaal de op deze zaak betrekking hebbende punten van aanklacht niet ter kennis gebracht van het hoofd der Roomsche Katholieke kerk in Indië? Zoo ja hebben de geestelijken zich daaromtrent voldoende kunnen verantwoorden?»

In de Memorie van Antwoord zegt de Minister daaromtrent het volgende:

«De Gouverneur-Generaal heeft inderdaad de klachten van den resident van Timor en onderhoorigheden over de handelingen der geestelijken te Maumeri en Larantoeka ter kennis gebracht van den aartsbisschop te Batavia, met verzoek om ook van zijne zijde een onderzoek te doen instellen naar de juistheid der berichten en om de uitkomsten daarvan aan de Regeering te willen mededeelen. Naar aanleiding van het van den aartsbisschop ontvangen antwoord, waarbij wederkeerig klachten werden ingebracht tegen het bestuur, heeft de Gouverneur-Generaal den resident om nader bericht verzocht.»

Nu wenschte ik den Minister beleefd te verzoeken, om wanneer de geestelijken, zooals ik stellig verwacht, mochten blijken onschuldig te zijn aan de hun ten

laste gelede beschuldiging, hiervan het volgend jaar in het Koloniaal Verslag melding te willen maken, ten einde op de missionarissen geen onverdiende blaam te laten rusten, wat noch billijk, noch in het belang van de Evangelie-verkondiging in Indië zou wezen.

De heer **Keuchenius**, Minister van Koloniën. Mijnheer de Voorzitter! Ik ben gelukkig in de gelegenheid aan den Róell mededeeling te kunnen doen van de Koninklijke besluiten, welke overlegging hij bij de Memorie van Antwoord gewenscht had.

Het eene is van 11 Januari 1882 en is gecontrasigneerd door den heer Van Goltstein. Het luidt: dat van elken zendeling die door het Nederlandsche Zendelinggenootschap aan de Regeering wordt afgestaan om tot **hulpprediker** te worden benoemd, f800 's jaars voor elk opleidingsjaar na 17jarigen leeftijd aan dat genootschap wordt vergoed.

Het andere is van 8 Maart 1883 n°. 17. Daarbij is bepaald dat de voorwaarden, waarop krachtens Ons besluit van 11 Januari 1882 n°. 7, kweekelingen van het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam ter beschikking van de Regeering kunnen worden gesteld om benoemd te worden tot hulpprediker bij de inlandse Protestantse gemeenten in Nederlandsch-Indië, ook toepasselijk zijn ten aanzien van de **kweekelingen van andere genootschappen**, vereenigingen of maatschappijen die zich de vorming en de opleiding van zoodanige hulppredikers ten doel stellen.

Gelijk ik reeds ten vorigen jare gezegd heb, was het de bedoeling der Regeering om te voorzien ook in de behoefte aan godsdienstige hulp in de gemeenten, en in de garnizoenen, welke waren aangevoerd in de rapporten van den commandant van het leger, van den directeur van eeredienst, onderwijs en nijverheid, en van de militaire garnizoenscommandanten.

Daarvoor is toen eene geringe som uitgetrokken, eene som die voldoende zou zijn geweest om aan vijf zendingen of geestelijken van verschillende godsdienstige gezindheden die in Indië hunne geestelijken of leeraren hebben, eene toelage te verlenen van f100 tot f150 ter voorziening in de behoeften der militairen in groote garnizoenen.

Op Java heeft men geene hulppredikers, en eene geheele reorganisatie van de Kerk zou behooren te hebben plaats gehad, had men door hulppredikers daarin willen voorzien. Die maatregel zou zeker meer

uitgaven ten gevolge hebben gehad, want gelijk men uit de besluiten gehoord heeft, wordt voor iederen hulpprediker door een zendelinggenootschap hier te lande aangegeven en door de Regeering aangenomen, voor elk jaar dat zijne opleiding geduurd heeft f800 verleend. Ik heb gemeend eene zeer kleine poging te moeten doen, ten einde te voorzien in de gebleken behoeften en getracht dit op de zuinigst mogelijke wijze te doen. Vandaar dat ik heb voorgesteld om voor ieder zendeling of geestelijke die geneigd zoude zijn aan de Indische Regeering zijne diensten te verlenen daar waar deze zulks wenscht in het belang der militaire garnizoenen, eene toelage te geven van f800, niet voor elk jaar van zijne opleiding, maar voor eens. Die menschen zijn noch hulppredikers, noch staan in eenig verband of betrekking tot de Kerk. Zij worden uitgezonden door verschillende godsdienstige vereenigingen. Wil de Kerk dergelijke personen uitzenden, de Regeering zal daartegen ook geen bezwaar maken. Maar de gedachte die bij het besluit heeft voorgezetten is, dat de Indische Regeering in staat zoude zijn om gebruik te maken van die geestelijken of zendingen, die bereid waren om de Regeering te helpen in de bevordering van de godsdienstige belangen der militairen, of van kleine gemeenten.

Te Batavia, bijvoorbeeld, is — gelijk reeds ten vorige jare door mij is medegedeeld — vele jaren lang met veel vrucht onder de **militairen de zending Haag** werkzaam. Tot hertoe heeft deze altijd zonder eenige renummeratie zijne diensten bewezen en wordt hij enkel bezoldigd door het genootschap, dat hem uitzond. De Regeering zal echter nu ook de gelegenheid verkrijgen om over zijne diensten te beschikken.

Wat aangaat de **voorschriften**, die de **Regeering** aan zoo iemand zal geven, — het is geenszins hare bedoeling zich in kerkelijke zaken te mengen en zich een *jus in sacra* te veroorlooven. Maar de Regeering is van zelf daar, waar zij van vergoed wordende diensten gebruik maakt, bevoegd om aanwijzingen te doen omtrent de taak, die zoodanige persoon zal behooren te vervullen. Deze zal, wanneer hij in het genot komt der bedoelde toelage, vanzelf behooren te volgen de bevelen en voorschriften omtrent tijd en regel, die door den militairen commandant aan zoo iemand zullen voorgeschreven worden. Zij, die van de bezoldiging gebruik maken, hetzij geestelijken,

hetzij zendelingen, zullen overigens hun eigen dienstwerk kunnen blijven uitoefenen.

Den geachten afgevaardigde uit Zevenbergen kan ik antwoorden, dat, wanneer het onderzoek dat daaromtrent wordt ingesteld zal zijn afgelopen, van de resultaten er van melding zal worden gemaakt in het Koloniaal Verslag van het volgend jaar.

Wat betreft de vraag van den geachten afgevaardigde uit Utrecht omtrent de toelage, reeds in het vorig jaar heb ik gezegd, dat het mijn voornemen was de toelage, tot hiertoe verstrekt aan onderwijzers voor het geven van **godsdienstige voorlezingen**, te doen intrekken. Daartoe is dan ook werkelijk eene som van f 9000 minder op de

begrooting gebracht. Nog altijd heeft over deze zaak eene briefwisseling met de Indische Regeering plaats. Deze zou wenschen dat de toelage voor het geven van godsdienst-onderwijs gehandhaafd bleef, maar ik meen, met het oog op het verschil van onderwijzers en op de voortdurende veranderlijkheid in richting, dat daardoor ten eenenmale afbreuk zou worden gedaan aan het beginsel der Regeering te dien aanzien, namelijk, dat behoort te worden teruggekomen op een maatregel die in strijd was met de vroeger door de Regeering gegeven bevelen, dat zooveel mogelijk godsdienst-onderwijs behoort te worden afgescheiden van de onderwijzers zelf en van het onderwijs op de openbare scholen verstrekt.

HET HUWELIJK DER INLANDSCHE CHRISTENEN IN DE MINAHASSA,

DOOR

J. LOUWERIER,
Hulpprediker.

In de maleditie van het „Nieuws van den Dag”, d.d. 11 April 1890, No. 154, las ik onder de rubriek „de Pers” het volgende: „Iets over den tegenwoordigen toestand der Katholieke missiën in Indië”, overgenomen uit „De Tijd”.

O. m. leest men daar:

20. „In de Minahassa heeft de R. K. pastoor verscheidene inlandsche R. K. christenen, die in concubinaat leefden, getrouwd. Hiertegen hadden Protestantsche zendelingen bezwaar, ook omdat men meende, dat er een soort burgerlijk huwelijk aan moest voorafgaan. Dit was om de afstanden onmogelijk, en de procureurgeneraal achtte de handelingen van den pastoor niet in strijd met de wet.

Nu werd echter gelast den pastoor langs administratieven weg te bemoeielijken, hem werd gezegd, dat hij zich voortaan van het sluiten van dergelijke huwelijken te onthouden had, en der bevolking werd hiervan bij trommelslag kennis gegeven.”

Tot dusverre het bovengenoemd artikel, waarmede de vele grieven tegen den ex-Minister Keuchenius vermeerderd worden. Het is mijn doel niet dien afgetreden Minister te verdedigen, het is mij zelfs geheel onbekend of al het bovengenoemde met zijn medeweten geschiedde. Ik meen echter, dat voor de zendingsvrienden, de lezers van het „Ned. Zendingstijdschrift”, eenige toelichting in deze zaak wel noodig is, aangezien de gansche zaak

nog al vrij scheef, hier en daar zelfs leugenachtig is voorgesteld. Mede komen de Protestantsche zendelingen er niet zonder kleerscheuren af. Zij toch klaagden den pastoor aan, die het concubinaat wilde tegengaan, en daarom die menschen trouwde. Zij meenden, dat er eene soort burgerlijk huwelijk aan moest voorafgaan. Dewijl ik tot een dier klagers behoor, en een paar dier ongeoorloofde handelingen in mijne gemeente alhier voorvielen, acht ik het mijn plicht deze inlichting te geven:

Allereerst meenen wij niet, dat er een soort van burgerlijk huwelijk aan 't kerkelijke moet voorafgaan. 't Moet een dwaas zijn, die eenige aanklacht doet, gegrond op partikuliere meening zijnerzijds. Er bestaat wel degelijk eene wet of voorschriften op het huwelijk van christen-inlanders. Bedrieg ik mij niet, dan zijn die voorschriften per Staatsblad gegeven, en wel meen ik in 1861. In dit jaartal kan ik falen, omdat de Staatsbladen niet in mijn bezit zijn, doch dat deze bepalingen bestaan kan en moet pastoor Mutsaers even goed weten als ik, ja als de domste inlander.

Volgens die bepalingen brengt ieder, die wil trouwen, zijne papieren ten kantore des Controleurs, nadat de juistheid dier stukken vooraf gewaarmerkt is door het negorij- en districts-hoofd. De Controleur heeft zijn vast bepaalden dag voor den ondertrouw. Is hij niet ter plaatse, dan geschiedt zulks door den Aspirant-Controleur of klerk, zoodat men nooit te vergeefs komt. Van dien ondertrouw ontvangen de ondertrouwd en een schriftelijk bewijs, waarop o. m. staat: *„dat alsnu de leeraar of schoolmeester daartoe bevoegd tot de afkondiging en voltrekking van het huwelijk kan overgaan.”*

Hieruit blijkt, dat wij niets meenen, doch ons op bestaande bepalingen beroepen.

De huwelijksafkondiging heeft nu in de kerk plaats op de twee achtereenvolgende Zondagen, en 3 × 24 uren daarna mag het huwelijk voltrokken worden. De zendeling-hulpprediker of pastoor is gehouden daarvan maandelijks of om de drie maanden bericht te zenden aan den Controleur der Afdeeling. Verzuimt men dit, dan wordt men door dezen daaraan herinnerd. Mij dunkt, dat die Heeren ambtenaren daarop niet zoo krachtig zouden aandringen, indien die indiening geen wet, doch alleen eene beleefdheid was.

Ik begrijp dan ook niet, dat, zooals boven te lezen is, de

Procureur-generaal des pastoors handelingen niet in strijd met de wet vond. Bestaat er eene wet op de huwelijken van christen-inlanders, dan is er gezondigd door den pastoor, bestaat die niet, waarom heeft de pastoor zijne gemeenteleden dan niet reeds voor jaren geïnstrueerd, zich niet aan die gewaande bepalingen of wel bemoeielijkende instellingen der Evangelische missie te onttrekken?

Voorts wordt gezegd dat de pastoor verscheidene inlandsche christenen, die in concubinaat leefden, heeft getrouwd. Dit laatste is een leugen! Het waren geen reeds samenlevenden. Doch al ware dit zoo, ook voor deze zijn de bestaande bepalingen van kracht. De ondervinding leerde mij, dat het voor dezulken vaak moeielijkheden in heeft, vooral met het oog op kleine kinderen, zich naar de standplaats des Controleurs te begeven. Wat deed ik dan om daaraan te gemoet te komen? De wet ontduiken of overtreden? Dat mag men als Evangeliedienaar niet doen. Een klein beleefd verzoek aan den Controleur is steeds voldoende, zoodat hij op zijne vele inspectiereizen, de negorij doortrekkende of er vertoevende, den ondertrouw daar doet plaats hebben. Waarom deed de pastoor dit niet?

En toen nu de R. K. christenen in de kampongs (wijken) zich erop verhieven tegenover de Evangelische christenen, dat hun pastoor zich niet aan de wetten had te storen, niets met den Majoor of Controleur te maken had, en aldus propaganda trachtten te maken, toen meende ik, dat de tijd daar was, om te klagen en dus aan willekeurige wetsovertreding een einde te maken.

Pastoor Mutsaers heeft zich trachten te zuiveren, door de bewering dat die bepalingen op het huwelijk hem onbekend waren.

Dit kon onmogelijk waar zijn, dewijl hem reeds menig huwelijksconsent door de handen gegaan was, en hij wel degelijk zijne huwelijksstaten bij den Controleur indient. En niettegenstaande hem reeds aanmerkingen op zijne handelingen van bestuurswege waren gemaakt, heeft hij na dien tijd zich nog aan dezelfde overtredingen schuldig gemaakt. Hoe noemt men dit?

Verder wordt gezegd, dat men den pastoor langs administratieven weg bemoeielijkt. Zulke vage beschuldiging naar het hoofd der ambtenaren geworpen heb ik hier niet te weerleggen. Dat niet alle ambtenaren vrienden der zending zijn, ja enkelen zich vijandig tegenover de zending plaatsen, is eene waarheid, doch

als men zijn plicht doet, — eene ondervinding van ruim 22 jaar leerde mij dit, — dan wordt men langs administratieven weg niet bemoeielijkt door die heeren.

Eindelijk lezen wij, dat der bevolking bij trommelslag kennis werd gegeven, dat de pastoor zich voortaan van het sluiten van dergelijke huwelijken had te onthouden. Alweer eene onwaarheid. Aan het districtskantoor, de marktloods, werd aangeplakt, dat de door pastoor Mutsaers op dien en dien datum gesloten huwelijken van nul en geener waarde waren. Ditzelfde werd bij bekkenslag der bevolking bekend gemaakt.

Dit laatste moge vreemd klinken in de ooren van iemand onbekend met de toestanden alhier, doch niet aan eenig mensch, die een klein kijkje in Indië, vooral in de binnenlanden heeft genomen. De werkzaamheden — bepalingen — eenig verbod of wat ook, alles wordt steeds der bevolking bij bekkenslag bekend gemaakt. Zoodat er niets bijzonders voorviel toen zulks in dat geval gedaan werd.

Had „De Tijd” informaties genomen bij het kamerlid, den heer Van Nunen, dien wij als Aspirant-Controleur te Tondano kenden, dan had deze afgevaardigde de noodige inlichtingen kunnen geven en moeten erkennen, dat door den pastoor Mutsaers overtreden was.

Tomohon 17 Juni 1890.

C E R A M.

Half October 11. ontving ik onderstaande brieven. Gaarne zou ik gevolg geven aan het daarin tot mij gekomen verzoek. Doch hoe? Eerste eisch scheen mij de zaak ter kennis van belangstellende vrienden der zending te brengen. Inderdaad, zij is daarvoor belangrijk genoeg. De redacteur van dit Tijdschrift bood mij daartoe een plaatsje aan in zijn blad. Moge er eenige vrucht van worden gezien! Evenals de ondergeteekende is ook Ds. P. VAN WIJK JR. te Rotterdam gaarne bereid gelden voor het in onderstaande brieven beschreven werk in ontvangst te nemen; geve God zijn zegen er op.

Utrecht.

J. J. P. VALETON JR.

Probolinggo, 5 Sept. '90

Hooggeachte Prof. Valeton!

Hoewel ik reeds sedert langen tijd mijnen werkkring te Ambon heb verlaten, blijf ik altoos levendig belang stellen in hetgeen daar voorvalt, vooral wat de uitbreiding van het Christendom betreft, en word dan ook door sommige der Hulppredikers trouw op de hoogte gehouden. Onder hen behoort ook J. Kelling van Amahey (Ceram), een man, die door zijn ijver en gezegende werkzaamheid reeds spoedig mijne volle sympathie had veroverd, en die werkelijk in alle opzichten achting verdient. Hij bepaalt er zich niet toe, om in de reeds bestaande Christengemeenten te werken, maar tracht steeds nieuwe gemeenten daaraan toe te voegen; met welk succes, zult U in bijgaanden brief kunnen lezen. Ik meende U dien brief te moeten toezenden, opdat U zich een goed denkbeeld van zijne werkzaamheid, zijn huiselijk leven en de moeilijkheden, waarmede hij te worstelen heeft, zoudt kunnen maken.

Tot recht verstand van deze laatsten dient, dat het Gouverne-

ment zich niet met het Christianiseeren kan inlaten en alleen aan werkelijk gevestigde en georganiseerde gemeenten subsidie geeft. Al de onkosten der eerste vestiging van nieuwe gemeenten komen dus ten laste van Kelling, die nu zelf de traktementen der Goeroes moet betalen. Dat dit op den duur hem onmogelijk zal zijn, is duidelijk, te meer als men in aanmerking neemt, hoeveel pleegkinderen hij moet voeden en kleeden. Toch zou het ten zeerste te betreuren zijn, indien het goede werk van de Christianiseering gestaakt moest worden bij gebrek aan hulp, en daarom veroorloof ik mij de vrijheid U te vragen, of er door U in deze zaak niets zou gedaan kunnen worden? Ik weet bij ervaring, dat het geld nergens beter kan worden besteed, dan te Ceram, of in 't algemeen in de Molukken. Bovendien zou het hem niet alleen financieel, maar ook zedelijk steunen, en daaraan heeft hij waarlijk wel behoefte; dat weet niemand beter dan ik, die al de bezwaren, waarmede hij te kampen heeft, ken en weet, aan welke gevaren en moeilijkheden hij op zijne reizen bloot staat, want men vergete niet, dat Ceram het land der Koppensnellers is, met wie men dikwijls in aanraking komt. Hij zelf schrijft daar niet over, maar ik weet bij ondervinding, dat hij met Paulus spreken kan van gevaren te land en gevaren ter zee, die dikwijls dreigend genoeg zijn.

U zult misschien vragen, waarom ik niet tracht in Indië gelden voor Kelling te verzamelen. Welnu, ik zal ook aan Kelling schrijven, dat hij aan de Ambonsche predikanten moet verzoeken, dat zij van alle Broeders in Indië eene bijdrage vragen, en zulk een beroep op ons aller bijstand zal zeker niet vruchteloos zijn. Maar toch hoop ik zeer, dat U iets voor Kelling zult kunnen doen; van Uwe belangstelling ben ik volkomen overtuigd. Met mij zelven gaat het goed; hoewel mijn werk mij hier niet zooveel voldoening schenkt als te Ambon, is de arbeid toch niet geheel zonder vrucht, en dat dit ook wel gewaardeerd wordt, blijkt wel uit het feit, dat, toen ik onlangs voor eene overplaatsing naar Magelang zou worden voorgedragen, de Kerkeraad alhier verzocht heeft, mij hier te laten, aan welk verzoek ook is voldaan.

In de hoop dat het U in alle opzichten wel moge gaan, noem ik mij gaarne hoogachtend

Uw Dw. Dr.

H. J. OFFERHAUS.

Amahei, 27 Juni '90.

Zeer Waarde Ds. Offerhaus!

Het is nu bijna een jaar geleden, dat ik Uwen deelnemenden brief ontving, welke mij zeer welkom was en mij het hart verkwikte. Ja, dat ik mij dikwijls eenzaam gevoel ¹⁾ is wel te verstaan; nochtans ben ik niet alleen, niet verlaten. Mijne drukke werkzaamheden zijn mij wel de beste afleiding, en de Heer geeft er Zijn zegen op. Die drukten en 't groote huishouden zijn dan ook oorzaak, dat ik zeer ten achter ben met mijne correspondentie. Er liggen nog verscheidene brieven, die bijna een jaar of langer op antwoord wachten. De beide groote reizen naar Wahoai verleden jaar en in 't begin van dit jaar namen ongeveer een half jaar in beslag.

Het is U zeker reeds ter oore gekomen, welk succes ik had, nl. dat het mij is mogen gelukken verleden jaar vijf nieuwe gemeenten op Oost- en Noord-Ceram te stichten, op welke reis pl. m. 120 personen door den doop tot onze gemeenschap toetraden, waaronder twee islammen. Dit jaar werden er weder twee nieuwe gemeenten aan toegevoegd, en wel Possahari bij Wahoai en Kian bij Waroe. Ongeveer een vijftigtal, waaronder één islam, mocht ik doopen. Overal heb ik getracht Goeroes dj. aan te stellen om de zaak warm te houden, en opdat op den gelegden grondslag voortgebouwd worde. Helaas, dat het Gouvernement mij nog niet hierin kan helpen. Nu staan voor mijne rekening 8 Goeroes dj., waaronder ook Mani. Daarvoor heb ik pl. m. f 1500.— 'sjaars af te zonderen. Dat is mijn geheele traktement. Nu heeft Br. Schröder wel 280 gld. in zijn ressort gecollecteerd en kreeg ik door vader Kornfeldt van de afd. Hutumuri 140 gld., doch dat is lang niet voldoende. Indien de BBr. mij niet helpen, heb ik er in te voorzien, wat ik nu 8 maanden doe. Dit kan ik echter niet volhouden, hoe gaarne ik ook zou willen. En de velden braak te laten, daarvoor heb ik geen vrijmoedigheid. Het is thans de wel-aangename tijd. En als de Heer zegen geeft, mogen wij niet onze handen slap laten hangen. Daarom heb ik ook, nu mijn verzoek

1) In het begin van 1889 ontviel hem zijne innig geliefde echtgenoot in den ouderdom van 27 jaar. V.

door het Bestuur is toegestaan, den strijd aangebonden; doch dat de BBr. uit de verte en nabij de materialen zenden, opdat het Woord des Heeren zijn loop hebbe en verheerlijkt worde! Over deze zaak schreef ik ook naar Holland, doch ik zie mijn brief nog niet geplaatst. Echter kreeg ik een paar brieven daarover, die niet zeer bemoedigend zijn voor mij, en waarop ik zeer weinig of niets mag hopen. Dat ik daarom thans een weinig in zorg verkeer, is U zeker duidelijk. Geve de Heer mij geloofsmoed om op Zijne hulpe te vertrouwen, opdat gansch Ceram voor 't licht des evangelies gewonnen worden! De laatste maal reisde ik 't heele eiland om, en vond in de afd. Lokki op N.-Ceram vele heilbegeerige zielen. Men vroeg mij om 't doopwater, doch daar een Hulpprediker op Lokki gevestigd is, heb ik mij daarvan onthouden, en Birkhoff ervan in kennis gesteld.

Na mijn laatste reis ontstond ook op mijne standplaats groote opwekking. Moge 't van blijvenden aard zijn! De kerk is tegenwoordig zoowel des Zondags als in de week stampvol. Verscheidenen doen beslist afstand van al wat heidensch is. Des Zondagsavonds heb ik tegenwoordig ten mijnen huize eene bijeenkomst om bijbelsche vragen te onderzoeken. Die wil, komt van 7—9 uur. Dinsdags verklaar ik ook in mijne woning de kleine profeten, en des Donderdagsavonds den tabernakel; ongeveer een 40tal, die van dit onderwijs gebruik maken en aantekeningen houden.

De Zondagsschool bloeit. Nu moet U niet denken, dat alles rooskleurig is; neen, voorwaar er is ook veel, dat ontmoedigt en tot droefheid stemt en ons meer tot bidden noopt. Vrijdagsavonds hebben wij geregeld elke maand een Zendingsbidstond, waarbij ik ook iets uit de zending vertel. De twee andere Vrijdagsavonden in de maand gebruiken we voor zangoefening.

Wat de inrichting van mijne huishouding betreft, daar gaat alles nog op den ouden voet. Ik heb nog mijne pleegmeisjes en jongens, nu met een paar weder vermeerderd.

Gedurig komen de menschen met hun kinderen om ze aan mijne zorg toe te vertrouwen. Ik heb meer dan 30 na mijn vrouws heengaan moeten afwijzen. Ik zit tegenwoordig met 21 aan tafel, en dan zijn er nog twee pleegmeisjes bij Mevr. Roskott, die mijne kleine lieveling bewaken. Het gaat {haar onder de hoede van

moeder Roskott op 't oogenblik naar wensch. Voor enkele weken was zij niet recht in orde door hare tandjes. Hoe gaarne zou ik haar hier hebben. Het is maar drie of vier keer in 't jaar, dat ik haar kan zien, doch de Heer wil 't alzo. Deze lijdensschool is voor mij niet licht voorwaar.

Meerdere zorgen wachten mij als straks mijn oudste pleegmeisje Ariantie voor een kleinen tijd naar Sangir gaat om hare familie te bezoeken. Zij is mijne rechterhand hier, aan wie ik 't grootste deel van mijn huishoudelijke zaken kan toevertrouwen. Doch als zij gaat, dan rust alles op mij, en moet ik mijn oog zoowel over keuken als wasch enz. enz. laten gaan. Hoe ik 't dan moet maken, weet God. Gelukkig dat ik voortdurend mij wel gevoel, alleen eergisteren was ik koortsachtig en had zware hoofdpijn, misschien door den oostewind en de inspanning. Eerstdaags wacht ik mijn jongsten broer Paul, die thans te Depok leeraart. In Aug. denkt hij naar Sangir te gaan om een Seminarie te beginnen en Papa bij te staan in 't zendingswerk. Als hij hier een maand kon logeeren, ik hoop althans dat dit hem wordt toegestaan, *) zou mij dat nog eens verkwikken. Dat ik daarom hunker naar wat variatie is licht te begrijpen. Aan mijne Betsy had ik alles en van haar ontving ik zooveel; nu echter moet ik alleen geven en nog eens geven, en ontvang haast niets meer door brieven, doordat ik zelf niet veel kan schrijven, en de boeken en dagbladen bevredigen tot op zekere hoogte slechts. Nu, in de hoop dat ik bij gelegenheid een antwoord van U mag ontvangen, zal ik het thans hierbij laten, hopen de dat U dezen in welstand ontvangen zult. Wil Mevrouw en uwe kinderen hartelijk groeten en blijf met Uw werk onzen trouwen Heiland en Zijner genade bevolen.

Hoogachtend,

Uw Dw.

J. KELLING.

1) Aan zijn verzoek in dezen is voldaan. V.

BERICHTEN EN MEDEDEELINGEN.

In *The Christian* van 15 Augustus 1890, lezen wij het volgende: Wegens de dure en moeilijke reisgelegenheden op Java wordt een bijbelwagen aldaar zeer wenschelijk geacht, zoo iets als een wagen van kermisreizigers (*gypsy van*), waarin de colporteur kan slapen enz.; ook een tent waar men de inlanders kan laten binnenkomen om hun het Evangelie te verklaren. In mijn veld (West-Java) heb ik eene bevolking van tien millioen zielen, aan welke ik de Heilige Schrift moet brengen in het Maleisch, Chineesch, Soenda-neesch, Javaansch, Bengaalsch, Nederlandsch, Arabisch, Fransch, Duitsch en Engelsch. De behoefte is zeer groot en met een bijbelwagen zou men velen kunnen bereiken, die nu buiten ons bereik zijn. Ongeveer 50 P. St. (f 600) is er voor noodig. A. W. H. Boram, Hoofdcolporteur (*Superintending Colporteur*).

Colportage. Nu de colportage-arbeid steeds meer aan de orde komt, mag ook het woord van Br. Spillenaar onder de aandacht gebracht worden, dat wij in de *Berichten der Vereen. tot uitbreiding van het Evangelie in Egypte* vinden, 1890, I, blz. 5.

Voor Egypte acht onze Br. gratis-verspreiding zeer ongeschikt. „Het is geen kunst, schreef hij o. a., in den kortst mogelijken tijd een groot aantal boeken kwijt te raken, maar het nut dàaraan verbonden springt in het oog, wanneer ik zeg dat velen de boeken hadden verbrand, anderen in het mooie bandje wit papier hadden laten binden, om een aardig notitieboekje te hebben. Het is mij voorgekomen dat ik boeken aanbod en ten antwoord kreeg: „Wilt u soms van mij nog eenige Bijbels koopen, u kunt ze voor een prikje krijgen.” Daarom vraag ik altijd den prijs die door het Londensch Bijbel-Genootschap is vastgesteld, en als de koop hun berouwt, geef ik het geld terug. Daardoor verspreid ik misschien niet zooveel boeken als anderen, die ze weggeven, maar ik meen dat onze wijze van arbeiden althans meer strookt met den diepen eerbied, dien wij Gods woord verschuldigd zijn.”

MISSIE, ANTIMISSIE EN OMISSIE.

Openingsrede, den 9den Juli 1890 gehouden, op het 17de
Zuiderzendingsfeest te Oosterwijk. 1)

DOOR

Prof. Dr. E. F. KRUYF.

Op een dag als deze M. H. vieren wij een eigenaardig feest. De zending heeft ten doel: *het christelijk geloof onder alle volken als het eenig ware te doen erkennen* en, al kan niet gezegd worden dat zulks ook nog maar ter helfte geschied zij, ja al zijn er velen die verzekeren dat het doel nimmer zal worden bereikt, toch vieren we, in het vast geloof dat zulks eenmaal naar het woord des Heeren geschieden zal, *feest*, een zegefeest te midden van den strijd. Nemen wij het woord *zendingsfeest* in ruimen zin dan kunnen wij het wel een algemeen christelijk volksfeest noemen, waarop de christenen bepaald worden bij de groote voorrechten welke hun alreede door het Evangelie van Jezus Christus ten deel zijn gevallen, maar toch, op den voorgrond moet blijven staan: het heugelijk feit dat nieuwe broeders, ja geheele volken zijn of zullen worden ingelijfd bij de groote Broederschap welke wij het Christendom noemen. Ingelijfd — dat woord zij geen wanklank in ùw oor M. H., die u herinnert hoe het heden juist tachtig jaren geleden is dat Neêrlands volk zijn zelfstandigheid inboette en bij Frankrijk, de toenmaals groot^e natie, werd ingelijfd. Ach! die vreemde hand in 't vaderland of erger, die vreemde geest waardoor al wat nationaal was moest uitgedreven worden, heeft onzen voorvaderen veel

1) Dewijl de « officieel » toegestane tijd óók voor de openingsrede slechts 25 minuten bedroeg, zij opgemerkt dat deze rede, inzonderheid in punt 2 eenige uitbreiding heeft erlangd.

bloed en tranen gekost, en indien al wat inlijving heet op zoo duren prijs kwam te staan, waarlijk, het zou gansch onverklaarbaar zijn dat de christelijke zending, die eigenlijk op niets dan veroveren en inlijven uitgaat, daarvoor feesten zou vieren. Maar gij begrijpt het zelve reeds, inlijven en inlijven is twee, en juist dit is de heerlijkheid des Christendoms dat het den volken die het in zijn schoot opneemt hun eigenaardig volkskarakter laat niet alleen, maar dit zelfs tot hooger peil van ontwikkeling opvoert.

Met een goed geweten roepen wij dus het „welkom” toe aan u allen die tot dit feest zijt opgekomen. Laten wij hopen dat we op dit schoone landgoed, door den eigenaar zoo welwillend afgestaan en door de zorg der Hoofdc commissie zoo uitnemend ingericht, een dag mogen hebben, gezegend door Hem die weet wat ons herwaarts deed opgaan! Of het christelijke belangstelling is? Maakt dat liefst voor u zelve uit Feestgenooten. Bedriegt mij niet alles dan staat het met vele bezoekers van dit zendingsfeest ook, als met die „vennen” welke ons hier van alle zijden omringen. Gelijk zij te klein zijn om tot de meiren maar te groot om tot de vijvers gerekend te worden, zoo zijn velen uwer naar eigen schatting nog te klein om tot de christenen en toch ook weer te groot om tot de kinderen der wereld gerekend te worden. Maar aangenomen ook, dat ge tot de christenen u rekenen moogt, zijt ge dan ook zendingsvrienden? Geschiedenis en ervaring getuigen dat christen en zendingsvriend zijn niet altijd hetzelfde is, en van daar dan ook dat een op zendingsterrein beroemd man (Christlieb) van een dervoudige bekeering sprak: die van het *hart*, opdat heilig gevoel; die van het *hoofd*, op dat vaste overtuiging; die van de *beurs*, op dat groote offervaardigheid ons deel moge worden. Hiertoe zoover noodig maar dan ook zooveel mogelijk onder Gods zegen mede te werken is ook mijn begeeren, en ik hoop zulks te doen door een en ander onder uwe aandacht te brengen over: „Missie, Antimissie en Omissie.”

1. De beste plunje aan, gelaat en handen schoon gewasschen spoedde in zekere groote stad een schoorsteenvegertje zich op een achtermiddag voort langs de straat. Een vriend zag hem gaan en riep: „Hei! waar gaat dat zoo naar toe?” „Ik ga naar eene zendingsbijeenkomst”, gaf hij ten antwoord, „want sedert eenigen

tijd geef ik een stuiver per week, en omdat ik nu deelgenoot in die zaak ben wil ik er ook alles van weten". Er alles van weten! Niet waar, we prijzen den armen jongen om zijn belangstelling, maar op de hoogte, eenigszins ook maar op de hoogte van de zendingenzaak zijn, dat zeker is niet ieders werk. De akker toch waarop de zending werkt is — de wereld, en van dien akker, wat de wijze betreft waarop hij verdeeld is en wat de volken aangaat die er op wonen, een goed begrip te hebben is zulk een zware taak dat de eerste Napoleon achter de namen van hen die voor generaal in aanmerking kwamen, ter aanbeveling opteekende: „Goed te huis op de kaart". En dan, de zendingsgenootschappen, protestantsche alleen, welke op dien grooten akker arbeiden! Voor een honderd jaar nog maar 7 nu wel 100; toen maar 170 zendelingen nu over de 3000; toen maar 70 zendingsscholen nu ruim 14,000; toen maar een 50,000 bekeerlingen nu 2½ millioen, en waar toen de zendingkas jaarlijksch slechts over ruim 600,000 gld. te beschikken had, wordt er nu 25 millioen voor uitgegeven. 1)

Dit alles zijn de groote omtrekken, maar zoo we in bijzonderheden willen treden, en, om nu niet van huis te gaan, b. v. wat nader bekend willen worden met hetgeen ons volk sedert bijna een eeuw gedaan heeft en gelukkig nog doet om het Evangelie te verbreiden, dan wordt het al moeilijker. En nu zwijgen we nog maar over den aard en de inrichting dier Zendingvereenigingen, over de wijze waarop zij haar Evangelieboden opleiden en onderhouden, over de methode welke deze bij hun arbeid volgen, ja over veel meer nog wat op dit gebied van het hoogste belang is. Genoeg reeds om u te doen gevoelen dat wie zich aan de zending laat gelegen liggen, aan een groote, zeer groote zaak zijne belangstelling schenkt, en met het volste recht werd dan ook reeds vóór jaren de zending genoemd: eene wereldmacht.

Nu wijzen wij u op den grooten omvang die het werk der missie in onze eeuw kreeg, niet om u af te schrikken er kennis van te nemen, want met eenige volgehouden inspanning kan ook de eenvoudige zendingsvriend, ten minste als hij het gebruik van een goede kaart niet versmaadt, er wel een overzicht van krijgen,

1) Volgens den amerik. pred. I. L. Stevens, die de uitgaven op 30 millioen schat, zouden de eng. en schotsche Vereen. daartoe ongeveer 12, de amerik. 10 millioen leveren.

maar wij deden het om u te doen gevoelen dat gij, de zending bevorderend, de rijkszaak dient van een groot en machtig Vorst, wien volgens den 2den Psalm: de einden der aarde zijn gegeven tot eene bezitting. Vooral echter deden wij het om u te doen zien, dat we te doen hebben met een werk in hooge mate door God gezegend. Landen, voor tientallen van jaren nog geheel gesloten, voor den handel zelfs, zetten nu havens en poorten open. Volken, voorheen levende citadellen van het bijgeloof, gevoelen dat de grond gaat wankelen onder hun voeten, ja zelfs het donkerste deel van het Donkere werelddeel werd voorleden jaar ontsloten door den moed van een reiziger, wiens naam op aller lippen is. En als we daar dan bij in aanmerking nemen hoe de mannen die hier het zendingsvuur stookten, dit te onderhouden hadden met de luttele brandstof die de hand eener vaak kille liefdadigheid aandroeg, of het beschermen moesten voor de koudwaterstralen eener meestal vijandig gezinde publieke opinie, er bij bedenken hoe de mannen die ginds hun zendingsijver ten toon spreidden te strijden hadden met ziekte en hongersnood, met marteling en dood, ja met allerlei machten der duisternis, ziet, dan kunnen we dat taaie geduld en dien volhardenden moed alleen hieruit verklaren, dat, evenals in dien droom bij Bunyan, het bedreigde vuur op verborgen wijze gevoed werd door de olie der genade, of, wilt ge stouter vergelijking, dat dezelfde God die eens Gideon tegen Midian en Jozua tegen Jericho zond, ook deze mannen staalde door Zijn kracht. Welaan dan Feestgenooten, denkt niet gering over hetgeen hier ons samenbrengt! Wanneer ook gij een hart hebt voor de zending, dan werkt ge niet slechts mede aan het grootste werk der 19de eeuw, maar ge zijt ook in bijzonderen zin Gods medearbeiders, want, behalve misschien in de eeuw der Hervorming, heeft Hij nooit zoo krachtig getoond als thans dat zijn naam is: Koning der Koningen en Heer der Heeren (Openb. 19 : 16), en bij het werk dat Hij in onze dagen onder de heidenen werkt, is het alsof Hij ook ons toeroept: verwondert U, verwondert U (Hab. 1 : 5)!

2. Op een der liefelijkste plekken in het hertogdom Baden staan in een diepe vallei twee hooge rotsen tegenover elkaar. In den mond des volks heeten zij: de Engelen- en de Duivelspreekstoel, want toen, volgens de legende, van den eenen top een engel

gepredikt en velen bekeerd zou hebben, nam op de tegenoverliggende spits Satan het woord om er velen terug te doen vallen. Kansel en tegenkansel, zoo gaat het nog immer in de wereld en van daar het spreekwoord: Als de Heere God een kerk bouwt, bouwt de duivel een kapel er naast.

Het zal u dus wel niet bevreemden, dat, waar in de heidenwereld het Evangelie krachtig voortschrijdt, de voorstanders des heidendoms het trachten te achterhalen, ja zijn invloed zoeken te verhinderen. Op die pogingen, gaan we, zeer in 't algemeen, wijzen door te spreken over *Antimissie*.

We beginnen al aanstonds op te merken dat wij er ons niet over te bedroeven hebben dat de aanhangers van die godsdiensten hunne vesting gaan verdedigen, want dit bewijst dat zij de macht van het Evangelie vreezen. Blijken daarvan geven, om ons tot een paar godsdiensten te bepalen, die even als het Christendom wereldgodsdiensten willen zijn, het Boeddhisme en het Mohammedanisme.

Wat het eerste betreft, waartoe gemeenlijk een goede 500 millioen aanhangers in Indië gerekend worden ¹⁾, het werd reeds sedert jaren zich bewust van het gevaar dat dreigde. Dit blijkt niet alleen uit de pogingen welke men, in aan het Boeddhisme niet vreemde kringen heeft aangewend om christen- en heidendom te vermengen ten einde zoo het goede 'twelk het eerste naar veler schatting bevat, ook den heiden te doen genieten, zonder dat hij daarom van den vaderlijken godsdienst behoeft afstand te doen ²⁾, maar ook uit het streven, om, door het aan 't licht brengen van de geheime leer welke in het Boeddhisme verborgen zou liggen, een godsdienst te geven die het Christendom in de schaduw stellen en dus overbodig maken zou. ³⁾

1) Dewijl in China ook het Confucianisme en het Taoïsme, en in Japan ook het Schintoïsme en Confuc. millioenen aanhangers tellen, is op dit cijfer misschien wel zooveel af te dingen, dat, al staan genoemde godsdiensten ook volstrekt niet tegenover het Boeddhisme, het getal der werkelijke Boeddhisten de 100 millioen niet te boven gaat. Wat het Hinduïsme met zijn 190 millioen aanhangers in Indië aangaat, we konden het niet afzonderlijk noemen. Staat het Brahmanisme daarin ook op den voorgrond, toch heeft het ook Boeddha in zijn godenwereld opgenomen.

2) We hebben hierbij het oog op de Brahma-Samaj welke door de werkzaamheid van den bekenden Keshub Chunder-Sen sedert '58 onder de brahmaansche Hindus veel opgang maakte. Toen deze in '84 overleed telde zij onder de beschaafden, want op het volk had zij weinig invloed, slechts 1500 leden en pl. m. 8000 aanhangers.

3) Men denke aan het Theosophisme (Spiritisme?) waardoor de amerikaansche advocaat Olcott en de russische gravin Blavatsky omstreeks '80 te Bombay zooveel

Doch bovenal komt de vrees voor het Christendom uit in de pogingen welke men aanwendt om het te bestrijden, uit in de antimissie welke men in 't leven riep. Daartoe vormden zich alom afdeelingen van het groote Theosophische genootschap waarin de studie van hetgeen over den oudvaderlijken godsdienst geschreven is ijverig wordt ter hand genomen; een seminarie werd gesticht om tegenzendingen op te leiden en uit te zenden, ja zelfs kwam er in '87 een traktaatgenootschap tot stand (te Madras), dat in duizenden exemplaren aan het Christendom vijandige denkbeelden verspreidt. Gij wenscht enkele titels? Hier is een traktaat met het opschrift: „Jezus slechts een mensch”; in een ander kunt ge vinden: „Honderd en vijftig dingen waarin de Bijbel zich tegenspreekt” en nog weer een ander kondigt zich aan als de: „Bijbelvernieler”. Zelfs kwam er in het noorden van Indië (Allahabad) eene levensgeschiedenis van Jezus uit met — spotprentjes. Voegt hier nu nog bij dat Boeddhistenpriesters den bijbel bestudeeren en het Westen doorreizen om het Christendom beter te leeren kennen en — te weerleggen, dat groote volksvergaderingen belegd worden om maatregelen van verweer te beramen, dat op de markten van groote steden als Bombay, Calcutta e. a. de boeken van een Strauss, Renan en dergelijke schrijvers ieder te koop worden geboden en de pennen van deze bestrijders als pijlen gebruikt worden om het Christendom in het hart te treffen, waarlijk, dan zult ge 't wel niet betwijfelen of de indische heidenen wel gehoor geven aan 't geen in een der straks genoemde traktaakjes te lezen stond: „Staat op; het is reeds laat op den dag. Als we langer nog slapen is het met ons gedaan!”

En wat nu het Mohammedanisme aangaat, zeker, de Halve maan, welke zich in de 8ste eeuw zoo dreigend met haar open zijde zijde naar Europa keerde, levert nu voor ons werelddeel wel geen gevaar meer op, maar in Indië, in Afrika en inzonderheid in onze Oost-Indische bezittingen is zij wel degelijk de *Crescent*, de wassende Halve maan, die het Kruis dreigt te verdonkeren. Of het waar is, gelijk in de laatste jaren verzekerd wordt (Is. Taylor en E. W. Blijden), dat inzonderheid voor het negerras het Mohammedanisme

opgang maakten, en dat door den eerstgenoemden nog tot in Japan toe, waar de Schinschiu- of Monto-sekte door haar hoofdverdediger Akamatsu ongeveer hetzelfde beoogt, met geestdrift gepredikt wordt.

wegbereider voor het Christendom zal kunnen, ja moeten zijn; of het waar is dat we ons over den Islâm bij Maleier en Javaan minder hebben te ontrusten omdat hij over hen maar in schijn zou heerschen, slechts een kleed vol gaten zou zijn waardoor telkens de meer voor het Evangelie ontvankelijke Hindu heengluurt, laten wij, ofschoon beide meeningen veelszins weersproken zijn, voor wat het is. Doch vast staat wel dat de Islâm (= onderwerping) zich overal op zijn hoede toont tegen het voortdringen van het Christendom en de taak der zending vrij wat ernstiger opneemt dan de christen het bevel zijns Heeren. Over welke werkkraacht hij beschikt kan men hieruit opmaken dat hij juist daarom geen zendelingen heeft omdat elke Moslim een zending is, die, waar hij ook gaat overvloedig is in het met omzichtigheid voeren van den heiligen krijg. Van de minstens 120 millioen aanhangers van den profeet worden er in engelsch Indië (Ceylon en britsch Barma er bij gerekend) 50 millioen gevonden, van de bevolking van Afrika staat reeds meer dan de helft op zijn kant, en in onze Oost zijn geheel Java, bijna geheel Sumatra, en tal van kleine eilanden voor hem gewonnen. Zelfs in onze Molukken komen met elke boot nieuwe Arabieren aan en de Hadjis, inlanders met een reuk van heiligheid uit Mekka weergekeerd, vermeerderen er niet alleen onrustbarend maar maken zich allengs van geheel den kleinen ruilhandel meester. Voegen we hier nog bij dat het ook onder de Mohammedanen niet aan bloeiende mystieke broederschappen ontbreekt, dan is het gevaar voor het Pan-Islamisme verre van denkbeeldig. De jongste onlusten in Tjilegon worden door velen aan den Islâm toegeschreven en de alom in de moskeeën gelezen zendbrieven uit Atjeh, dat moslimsche rijk bij uitnemendheid, werken althans dit uit, dat de mohammedaansche bevolking, door zich ontevreden, ja waar zij durft onwillig te betoonen en opstootjes te verwekken, hare geloofsgenooten daër indirect steunt om den strijd tegen die „satansche Hollanders” vol te houden. Dat aan onze regeering, die voorheen in dezen blind scheen te zijn, de strekking van het opgewekt godsdienstig leven in de mohammedaansche wereld niet ontgaat, daarvan strekt o. m. ook de zending van een met kennis van den Islâm wel toegerust vaderlandsch geleerde (Dr. C. Snouck Hurgronje) tot een verblijdend bewijs. Heeft een beroemd, en naar hij verzekert onzijdig japansch schrij-

ver (Fokuzawa) den strijd tusschen Christendom en Boeddhisme vergeleken bij den kamp van een levenskrachtig jongeling met een zijn graf zoekend grijsaard, die van het Christendom met het Mohammedanisme moet vergeleken met dien van een man tegen een dommekracht, des noodig door fanatisme in beweging gebracht. ¹⁾

En hoe staat het nu met de antimissie, of liever, omdat we thans van het zendingsveld terugkeeren, met den antimissiegeest ten onzent?

Gelukkig, het zendingsdenkbeeld heeft zich ook hier sedert den aanvang dezer eeuw in een behoorlijken groei mogen verheugen. We mogen dankbaar erkennen dat het werk der christelijke zending in de schatting van het groote publiek hooger staat aange teekend dan nog voor een kwart eeuw zelfs, waartoe zeker ook bijdraagt dat men er in onze Oost-Indische bezittingen de macht van begint te zien en het zelfs, met het oog op den Islâm, betreuren gaat dat er voorheen niet meer aan gedaan is.

Maar bij dat al moeten we niet denken dat de antimissielieden hier uitgestorven zijn. Bij den een komt de afkeer voort uit vijandschap tegen het Christendom, dat men liever zich oplossen dan zich uitbreiden ziet. Bij den ander uit onverschilligheid jegens het Christendom, zich uitsprekend in dat oppervlakkige: alle godsdiensten zijn even goed, of wel, uit onbekendheid met hetgeen de zending gedaan heeft en doet, om, zij het ook maar op tijdelijk gebied, den morgen van een nieuwen en beteren dag voor de heidenwereld te doen aanlichten.

Maar onder de christenen, zoo meent gij, zullen wij toch geen tegenstanders van de missie meer vinden? Och of het zoo ware! 't Is waar, onder deze zullen er wel geen gevonden worden die den moed zouden hebben om in onze zendingseeuw met zeker duitsch geestelijke uit den voortijd (J. H. Ursinus) dit werk „nutteloos, vruchteloos, ja verdoemelijk” te noemen, maar hieruit volgt nog volstrekt niet dat het zich in algemeenen bijval mag verheugen. Hier is er een, die, meenend dat het heidendom te groot en te machtig is om overwonnen te worden, met zekeren Sydney Smith zou willen spreken van „de droomen van een

1) Over hetgeen Rome doet om de protestantsche zending tegen te werken kan men zich laten inlichten door Warneck's: Prot. Beleuchtung der Röm. Angriffe u. s. w. Gütersloh, '84, of door hetgeen daaruit wordt medegedeeld in de Stemmen voor Wh. en Vr. '86 p. 521.

droomer die meent dat hij gedroomd heeft." Daar een, die slechts op eigen behoeften lettend, aan een amerikaansch senaatslid (B. W. Crowninshield), die beweerde dat men den godsdienst liever moest in- dan uitvoeren, toejuiching zou willen schenken. Ginds treft ge er een aan die, Gods souvereiniteit op de spits drijvend, met zekeren engelschen Doctor in de Godgeleerdheid (Ryland), die daardoor echter toonde niet van God geleerd te zijn, de hooggaande golven van zendingsijver zou willen bezweren met de opmerking „dat wij het maar liever aan God moesten overlaten om voor een verlorene wereld te zorgen." En nog weer elders vindt ge van die houvaste christenen die de zending heel goed zouden achten als zij maar — geen geld kostte, en die dus nog al ingenomen zijn met eene zending welke, evenals die van den in Afrika arbeidenden prot. bisschop W. Taylor, den naam van „zichzelf onderhoudend", we zeggen niet: verdient, maar toch aanneemt.

Genoeg reeds M. H. om u te doen zien dat ook wij nog met den antimissiegeest te worstelen hebben, want de een is er niet voor uit dit, de ander weer niet uit een ander oogpunt. Indien er eene zaak is welke door oogpunten dreigt te worden doodgestoken, dan is het de zending wel, ja, we zouden voor haar zijn en welzijn kunnen gaan vreezen, indien we niet wisten dat zij onder bescherming staat van Een, wiens macht gelukkig, overmacht is.

3. Wanneer wij vragen M. H. of gij weet wat een crisis is, dan zullen slechts weinigen „neen" behoeven te zeggen. Ge hebt zeker wel huisgenooten of vrienden gehad, die, hoe welvarend ook, op eenmaal door den nachtwind werden aangeblazen, en krank, zeer krank daar neerlagen. Steeds klom de ziekte, een worsteling op leven en dood stond te wachten, de geneesheer zei dat het op den zooveel of zooveelsten dag zou gaan: op of onder. Welnu, dat was de dag van de crisis.

Zulk een dag, of, daar wij met de menschheid te doen hebben vergunt gij grooter afmeting, zulk een tijdperk doorleeft thans de zending. Nooit nog sedert de Heer Jezus het zendingsbevel gaf hebben zijn Evangelieboden zooveel geopende deuren gevonden, heeft er zulk eene opmerkelijke opruiming van slagboomen en

hindernissen plaats gehad, is er zulk een begeerte geweest in de heidenwereld om van Hem te hooren die ook daar de duisternis licht en het kromme recht zal maken (Jes. 42: 16). Werd van de straks genoemde „Pelgrimsreis” eens gezegd: „de wereld heeft de armen geopend om het boekske te ontvangen” met te meer recht kan dit van den Bijbel, nu reeds in meer dan 250 talen overgezet, verzekerd worden, en zelfs het laatste werelddeel dat gesloten was, ligt voor zijn blijde boodschap open. Maar aan de andere zijde heeft het heidendom zich ook nooit zoo ingespannen als thans om dat als 't ware met zevenmijlslaarzen voortspoedend Christendom tegen te houden ja te verdrijven, en wat we u zooeven daarvan mededeelden kon er eenig denkbeeld van geven. Een schrijver, wiens ijver voor de komst van het Godsrijk blijkbaar geëvenaard wordt door de kennis welke hij van den gang van dit rijk toont te bezitten, schreef dan ook reeds vóór vier jaren: „we zeggen niet, de crisis der zending *is komende* — zij *is gekomen* en wij leven te midden van dezelve.” ¹⁾ De vraag is dus: hoe zal het gaan in de heidenwereld, zullen Boeddha, Confucius, Mohammed het winnen of zal Jezus de zege wegdragen?

Wat behooren wij nu, waar het zoo staat, te doen? Behalve over missie en antimissie zouden we nog spreken over een derde soort, nl. over *Omissie*. Gij weet wat dat is? Het is nalaten hetgeen men doen moet, in ons geval is het: zich aan de zending onttrekken, is het: niet-zending. Gij verwacht wel niet dat ik tot u spreken ga over den plicht tot zending. Indien de geëerde Commissie voor dit feest, mij had verzocht om daarover te handelen, ik zou met zeker kareensch zendeling (Ko-Chat-Thing), die er eens in Londen toe uitgenoodigd werd, ook gevraagd hebben: „Kennen deze lieden het bevel huns Heeren niet?” Als daarop natuurlijk bevestigend geantwoord was zou ik als hij geweigerd hebben, en wel op dezen grond: „indien zij naar den Heer niet hooren zullen zij ook op mijne woorden geen acht slaan”. Zeker, gij weet het: de zendingsplicht rust ook op u, maar — gij onttrekt er u aan.

„Zeg dat niet”, zoo spreekt deze of gene, „want onze tegenwoordigheid hier bewijst althans . . .” Vergun mij u niet te laten

1) Dr. A. T. Pierson, *The crisis of Missions*. London '86, p. 273.

uitspreken, ik weet wat er volgen zal, maar tevens hoe hoog sommiger tegenwoordigheid op een zendingsfeest mag worden geschat. Toen enkele jaren geleden in den kerkeraad van de Ned. Herv. Gemeente mijner woonplaats werd voorgesteld om eens per maand eene zondagavondbeurt tot een bidstond voor de zending te bestemmen, verklaarde zeker ouderling zich daar niet alleen tegen, maar zei, na aanneming, luid genoeg om door velen verstaan te worden: „ik kom er toch niet”. Dienzelfden man zag ik op het volgende Noorderzendingsfeest heel genoegelijk met de zijnen rondwandelen en ik behoef u wel niet te zeggen dat ik aanvechting had hem op minder vriendelijken toon een: „waartoe zijt gij hier?” toe te voegen. Ik deed het echter niet want het „een dagje buiten” enz. zou hoofdbestanddeel van zijn antwoord geweest zijn. Hier te zijn, bewijst dus op zich zelf volstrekt niet dat men zijn zendingsplicht gevoelt, veel minder nog dat men dien vervult. Helaas! daar zijn er zoo velen die op dit gebied jammerlijk te kort schieten. Het geweten verbiedt hun aan de antimissie mée te doen maar zij veroorloven zich aan omissie, aan niet-zending schuldig te staan. Schuldig, ja, zoo is het. Of wat dunkt u, als voor een uwer kranken de crisis daar is en gij kunt iets doen om haar naar de zijde van het leven te doen uitloopen, moogt ge het dan nalaten? En als daar een doodkranke, een in zich zelf en voor God nog verloren wereld worstelt om aan de omarming van zonde en dood te ontkomen, moogt gij dan blijven toekijken, moogt gij dan u vergenoegen met — niets doen? Hebt ge, om van veel wat u veroordeelt nu maar te zwijgen, hebt ge wel eens bedacht wat indruk, mede door uwe onverschilligheid, de heidenen van het Christendom krijgen? Toen een zendeling bij Madura in Zuid-Indië de heidenen wees op het eeuwig wel en wee dat aan de aanneming of verwerping van het Evangelie verbonden was, vraagden die heidenen: Waar de christenen leefden, of zij talrijk waren en of zij al lang christenen geweest waren? Toen hun hierop geantwoord werd dat zij in Europa en Amerika bij millioenen reeds sedert eeuwen bestaan hadden, riep een dier heidenen vol verontwaardiging uit: „Hoe, reeds zoolang te weten dat wij buiten Christus verloren zijn, en ons dit nu pas te komen zeggen! Wat soort van godsdienst is dat!” Wilt ge nog een ander voorbeeld waaruit het schuldige van niets doen tot het

geweten spreekt? Op de Sandwichseilanden, waar gelukkig vóór jaren reeds het Christendom de overwinning behaalde, werd te Hilo een groot feest van Zondagsschoolkinderen gevierd. Terwijl duizenden kinderen, hun beste kleertjes aan en met guirlandes van bloemen in de hairen, zich naar hartelust vermaakten, wekte een oude vrouw door haar bitter weenen aller medelijden. De zending vroeg haar, waarom zij te midden van zooveel blijdschap weenen kon? „Ach"! snikte het arme schepsel, terwijl zij haar vermagerde handen uitstak, „deze zijn bevekt met het bloed van twaalf mijner kinderen en niet een is er overgebleven om mij op dezen dag te verkwikken door zijn gezang", en overstelpt van smart riep zij herhaaldelijk uit: „Ach, waarom kwamen de zendingen niet vroeger!"

Waarom niet vroeger? Zietdaar een vraag M. H. welke uit verschillende streken der heidenwereld als een verwijt ons tegenklinkt, en het antwoord er op is geen ander dan dit: het woord „zending" niet slechts, maar ook de zaak zelve laat er velen koud, die door geestdrift moesten ontstoken zijn. Daardoor komt het dat het protestantsche deel van Neêrlands volk, al heeft het ook negen vereenigen die zelfstandig naar de heidenwereld uitzenden, onder de *zeven en twintig millioen* in de Oost aan zijne zorg toebetrouwd, maar *vier en veertig*, zegge 44, zendingen heeft. ¹⁾

En wat een veeg teeken is, al die vereenigen hebben zoo aanhoudend met tekorten te worstelen, dat zij in plaats van op uitbreiding op inkrumping harer werkzaamheid bedacht moeten zijn. Nog eenmaal, wat dunkt u, moogt gij nog langer aan omissie schuldig staan, of is het niet veeleer uw plicht, om, gedachtig aan het „Red degenen die ten dood gegrepen zijn", 'twelk een groot genootschap voor China in zijne vaan geschreven heeft, de onverschilligheid en flauwheid af te schudden? „Maar" zoo zegt misschien iemand, „ik kan zoo weinig doen." Wat bedoelt ge met: doen? Zilver of goud geven? Niet allen zijn daartoe in staat, maar koper wordt ook ontvangen. Zinzendorf noemde zijn zendingsvereeniging: de „Orde van het mosterdzaad", en wat heeft hij door kleine gaven, van alle zijden hem toegevloed, niet veel verricht, en als

1) Men zie de onder mijn toezicht (voor scholen en catechisatielokalen) bewerkte «Naamlijst der dienstdoende zendingen van de Ned. Zendingvereenigen in 1890». Gron. J. B. Wolters. 25 cents per Ex.; 42 Ex. f 2.—

gij bedenkt dat de heuvels waarop we hier ons bevinden toch ook uit zandkorrels bestaan, zult ge het kleine niet verachten. Maar behalve de gave eischt de zending ook gebed. Hebt ge er dat voor over? Dan doet ge veel. „Wat voeren die ongewapende lieden hier uit” vroeg het opperhoofd Ethelfred toen hij (603) in een slag de Britten zocht ten onder te brengen. „Het zijn een duizendtal monniken uit het klooster te Bangor, die voor de overwinning hunner landslieden bidden.” Bitter voegde hij der weerlooze schaar toe „daar gij tegen ons gebeden hebt, hebt gij tegen ons gestreden”, en, op vijftig na, werden ze allen vermoord. Toen een viertal eeuwen later een fransch vorst (Philip August) op weg naar het Heilige land door een storm beloopt werd die de vloot met ondergang dreigde, bemoedigde hij zijn volk met de woorden: „’t is nu middernacht, de monniken van Clairvaux staan op om voor ons te bidden, zij zullen ons redden”! Waarlijk, wanneer de christenen hier, in het gebed niet vertragen en hun gebeden voor den arbeid en de personen der Evangelieboden, als een pijlbundel saamgebonden neêrleggen voor den troon van God — dan hoort en verhoort Hij en geeft zegen te Zijner tijd. Niet echter om U of om mij, maar om Zijns naams wil. Alexander de Groote gaf eens een vorstelijk geschenk aan een zijner onderdanen zeggende: „Ik geef dit, niet omdat gij het waardig zijt, maar ik geef als Alexander”.

O, onze God is grooter dan deze ook wat den naam betreft. Zijn naam is Ontfermer en Hij zal zulk een zegen schenken aan het gebed voor de zending dat het Evangelie ook in de heidenwereld wordt: de opvoeder van al het barbaarsche, de hervormer van al het beschaafde, de verzoener van al het verdeelde.

Mijn hoorder, hoe heet het genootschap dat gij geregeld steunt door uw geld, door uw gebed? Gij weet het niet te noemen? Welnu dan is het ook uwe schuld dat de thans zoo bij uitstek gunstige gelegenheid om het heidendom te veroveren ongebruikt voorbijgaat, dan dwingt ook gij tot verachten van den gulden stelregel: grijpt den tijd niet bij de hielen maar bij de hoornen! En dat, terwijl de Heer zóo uitdrukkelijk zijn: „Ga heen” gesproken heeft dat niemand er zich aan onttrekken mag. De hertog van Wellington was dan ook volkomen in zijn recht toen hij eens een geestelijke die nog aan den zendingsplicht dorst twijfelen, kortaf toevoegde: „Let op de marschorder van uw generaal”! Geve God dat wij allen het steeds meer en

beter mogen doen, en zij het dan ook dat wij helaas! zelfs op zendinggebied in partijen verdeeld zijn, het zal ons niet behoeven te verhinderen om, al marcheeren wij ook gescheiden, toch vereenigd slag te leveren aan de macht van het heidendom. Moge u daartoe mede opwekken wat ge dezen dag nog van de andere Sprekers zult hooren, en zegene de Heer ook hun woord in die mate, dat, waar thans overal op de wereld de zegekreet der Missie wordt gehoord en de Antimissie haar krijgsgeschrei daartegen opheft, onder ons althans steeds minder over Omissie te klagen zij.

Groningen.

DE ZENDING IN ONS PARLEMENT.

II.

De heer **Röell**. Ik wensch mijn dank te betuigen aan den Minister voor de inlichtingen die hij zoo even gegeven heeft omtrent de beide vragen, die ik mij veroorloofd heb tot hem te richten.

Ik kan niet erkennen, dat die inlichtingen bevredigend zijn, want wat is gebleken uit de voorlezing van die Koninklijke besluiten van 1882 en 1883, die de Minister de goedheid heeft gehad mede te deelen? Dat volkomen juist waren de qualificatiën, welke ik aan die besluiten gaf voordat de Minister ze voorlas, dat onder die besluiten alleen is begrepen de toelating van jongelieden die door bij de Regeering bekende en erkende vereenigingen zijn opgeleid, als burgerlijke ambtenaren, om voortaan werkzaam te zijn als **hulppredikers**, onder het daarvoor aangewezen toezicht; punten die beslissend zijn en die in het besluit van 1889 ontbreken.

Ik heb reeds gezegd, dat ik met den Minister niet wensch te twisten over de raadzaamheid. Als hij zegt: onze Nederlandsche **militairen** hebben behoefte in moeilijke oogenblikken aan godsdienstige vertroosting, dan zou ik dat niet gaarne tegenspreken, maar eenvoudig herhalen wat ik straks tot den Minister zeide: Als Uwe Excellentie zoo iets doen wilt, doe het dan — ook met het oog op het heilige der zaak — met regelmatigheid en op ordelijke wijze. De weg, die bij het Koninklijk besluit van 1889 is ingeslagen, mag op die qualificatie echter niet bogen.

Wat de Minister aanvoerde, dat die personen onder de bevelen van het civiel bestuur of zelfs van de militaire autoriteiten zullen werkzaam zijn, en dat dit toch geen inbreuk zal maken op het *jus in sacra*, — dat zijn punten die ik nu niet verder behandelen zal. Wenschte de Minister op die wijze een nieuwen tak van Staatsdienst te vestigen, hij make er dan eene nieuwe categorie van ambtenaren van; maar hij bezoldige niet personen uit de

Staatskas wier werkring niet omschreven is, die zullen moeten gehoorzamen aan autoriteiten die de Minister boven hen stelt en die toch geen ambtenaren zijn.

En als de Minister nu spreekt van bezoldigde zendelingen, zou ik hem willen vragen: klinkt die uitdrukking hem niet wat vreemd in de ooren? Zendelingen die uit godsdienstige overtuiging het werk der Evangelie-prediking op zich nemen en die *bezoldigd* worden uit 's Rijks kas? Ik zal er niet verder op terug komen. Ik bepaal mij tot het verzoek aan den Minister om met zijne ambtenaren en de Indische autoriteiten de onderdeelen van dat Koninklijk besluit nog eens in nadere overweging te nemen.

Omtrent het tweede punt moet ik verklaren, dat de Minister mij nog minder bevredigd heeft. Nadat de post van f9500 voor het houden van **godsdienstige voorlezingen** geschrapt is bij de begroeting voor 1889, wil ik daarop niet nu terugkomen, maar het komt mij voor, dat de Minister niet goed begrepen heeft waarop mijne aanmerking doelde. Ik stel er prijs op dit nu nauwkeuriger op te geven. Mij is het volgende geschreven:

»Onder mijne kerkelijke afdeeling behoort . . . waar ik om de twee maanden heenga om kerk te houden en verder dienstwerk te verrichten. Daar zijn ruim 40 kinderen, tusschen de 10 en 18 jaren, die catechetisch onderwijs ontvangen van den zending . . . Deze behartigt het onderwijs met grooten ijver; en als ik de catechisanten tot lidmaten aanneem is, hunne kennis werkelijk ruim voldoende, en hunne gezindheid, zoo ver de onderwijzer daarop invloed kan uitoefenen, uitstekend. Tot en met 1888 ontving die zending daarvoor de gewone toelage van f 30 's maands, die door het Gouvernement wordt gegeven voor godsdienst-onderwijs op plaatsen waar geen predikant woont, en mits daar 10 catechisanten boven de 10 jaren zijn. In 1888 waren

er 35 zulke plaatsen in Indië, waar deze toelage werd genoten, en meestal zendelingen of schoolonderwijzers dat onderwijs gaven. Nadat eerst daarover met den Minister was gecorrespondeerd, ja zelfs telegraphieerd door de Regeering in Indië, heeft nu onlangs de Minister de uitbetaling dezer toelagen voor godsdienstonderwijzer in die 35 Protestantische gemeenten *finaal geweigerd*, zoodat de f 10.000, daarvoor op de begrooting toegestaan, eenvoudig niet worden uitbetaald »

Het komt mij voor dat het antwoord van den Minister niet volkomen strookt met de berichten die ik de vrijheid nam mede te deelen. Ik wensch niet te beslissen aan welke zijde het recht is, maar ik eindig ook hier met een verzoek. De briefschrijver is een ernstig man, die geen zaak in bescherming zou nemen wanneer ze niet, ook uit een godsdienstig oogpunt, belangstelling verdiende. Indien het waar is dat door een misverstand die post van f 10.000 over 1889 niet is uitbetaald en de Kamer mocht goedvinden om die som ook op de begrooting van 1890, overeenkomstig het voorstel van den Minister, te bestendigen, dan zou ik den Minister willen verzoeken maatregelen te nemen dat die som niet alleen over 1890 maar ook nog over 1889 worde uitbetaald. Meent de Regeering dat de zaak het geld niet waard is, dan verminderde zij den post met f 16.000.

Ten slotte wensch ik omtrent het eerste punt hier nog bij te voegen, dat indien het werkelijk noodig is een nieuwen tak van dienst te openen, het beter is dit niet te doen bij een eenvoudig Koninklijk besluit, maar bij een Koninklijk besluit den Raad van State gehoord. Ik verzoek den Minister ook aan dit punt nader zijne aandacht te willen wijden.

De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. Ik zal zeer gaarne voldoen aan het verlangen van den geachten afgevaardigde, en in overweging nemen of de gelden, verleden jaar op de begrooting vervallen, op eene volgende zullen moeten gebracht worden. Natuurlijk moet ik thans bezwaar maken om tegen den wensch van den Gouverneur-Generaal met de uitbetaling voort te gaan. Dit neemt echter niet weg, dat ik zeer bereid ben te overwegen of op den maatregel moet worden teruggekomen. De maatregel om de gelden te geven aan godsdienstonderwijzers wegens catechetisch onderwijs bleek mij in strijd met vroegere aanschrijvingen der Nederlandsche Regeering. De bedoeling was niet om de toelage van f 30 te geven voor genoemd onderwijs door de

onderwijzers der openbare school; het was eene toelage voor het houden van godsdienstige voorlezingen, maar het was geenszins bepaald dat die onderwijzers daarmede zouden worden belast. Op vele plaatsen waren zij er zelfs niet, maar langzamerhand is het meer en meer in gebruik gekomen. Juist met het oog op de betrekking van onderwijzer meende ik geheel in den geest der wet te handelen door de toelage aan de openbare onderwijzers te onttrekken.

De geachte afgevaardigde uit Utrecht wees op een onderwijzer, op wiens catechetisch onderricht door de gemeente groote prijs werd gesteld; maar het was een algemeen erkend feit dat de gelden aangewezen voor het houden van voorlezingen eenvoudig werden verleend, terwijl die voorlezingen niet werden gehouden, en daartegen ben ik opgekomen. Ik ben niet tegen catechetisch onderwijs, en zal zeer gaarne met den Gouverneur-Generaal in overleg treden in hoeverre op den maatregel kan worden teruggekomen; maar ik geloof niet dat de onderwijzers der openbare school met dat onderwijs zouden moeten worden belast.

De maatregel vervat in het besluit van 28 Mei is alleen eene voorzetting van hetgeen meestal in Indië plaats had, ook krachtens den door den geachten afgevaardigde aangehaalden post. De Regeering is bereid catechiseermeesters en zieken-troosters met toelagen te gemoet te komen, zonder dat zij daarom als ambtenaren worden aangesteld.

De heer **Zaaijer**. Ik wensch eene opheldering te vragen naar aanleiding van het gesprokene door den heer Röell en het daarop door den Minister gegeven antwoord. Ik meen dat de Minister eene geheel andere zaak besprak dan waarop de heer Röell doelde.

Door den heer Röell werd gesproken over het geven van catechetisch onderwijs in Indië, waarvoor op de vorige begrooting was uitgetrokken f 10,000, en niet — gelijk het antwoord van den Minister zou doen vermoeden — voor het houden van godsdienstige voorlezingen. Door den heer Röell is gezegd: mij is medegedeeld dat dit jaar uitbetaling van het geld voor het geven van dat catechetisch onderwijs in Indië door den Minister geweigerd is, niettegenstaande het geld daarvoor op de begrooting voorkwam. De heer Röell vraagt daaromtrent aan den Minister van Koloniën inlichtingen, welke deze niet geeft, daar de Minister voortdurend over andere zaken heeft gesproken. Ik neem dus de vrijheid

alsnog de vraag van den heer Röell te appuyceren en den Minister inlichtingen te vragen, niet over *godsdienslige voorlezingen*, maar over het *catechetisch onderwijs*.

De heer **Donner**. Mijnheer de Voorzitter! Ik beschouw het Koninklijk besluit van 28 Mei 1889 als eene geringe en zwakke doch noodzakelijke poging van de zijde der Regeering om, in overeenstemming met hare roeping, iets te doen in het belang van de **zwakke Christelijke gemeenten** en van de **militairen** in Indië. Ik heb vooral het oog op de laatsten. De zendelingsverenigingen en genootschappen stellen zich niet ten doel om in de behoeften van de militairen in Indië te voorzien, maar zenden hunne zendelingen of leeraren meer bepaald uit om te werken onder de inlanders.

De **predikanten** van de Protestantische Kerk in Indië houden zich er ook weinig mede bezig; zij hebben of geen tijd of geen lust daartoe — ik laat dit in het midden — maar de belangen der militairen worden noch door de eenen noch door de anderen behartigd. Daarom vind ik het noodzakelijk, dat van de zijde der Regeering eene poging gedaan wordt om in die behoefte te voorzien. Het ligt ook op haren weg, vooral met het oog op de verhouding die er in Indië tusschen de Regeering en de Protestantische Kerk bestaat. De Indische Regeering heeft zich nu eenmaal het uitsluitend recht aangematigd om voor de geestelijke belangen in Indië zorg te dragen en moet nu ook op dien weg, al was het alleen uit dien grond, voortgaan, en is het van hare roeping ook iets te doen voor zwakke gemeenten en de militairen.

Ik heb die poging eene zwakke en geringe genoemd. En als wij zien hoe weinig zendelingen of zendingleeraars daarvan bezoldigd kunnen worden dan is het nog maar een druppel in een emmer.

Nu erken ik dat in de artikelen van dat besluit juist niet is wat mij tegenstaat en wat ik afkeur, maar toch zou ik wenschen dat het een en ander er meer in gestipuleerd was, waardoor men kan komen tot eene geregelde, geordende verhouding waarin die personen zouden staan en tot de Regeering en tot degenen waaronder zij zullen werken. Maar ik begrijp al het moeilijke om dat reeds bij het begin te kunnen doen. Die reglementering moet *worden*, — hoewel ik anders van reglementen op geestelijk gebied niet houd — zij moet geboren worden uit

de ervaring, naar dat de behoeften ze vereischen. De toestanden in Indië zullen dit moeten aangeven. De Minister kan het op dit oogenblik niet doen zooals hij wil, en wij hier in Nederland zijn mischien het minst in staat om een zogenoemd reglement op te stellen. Het hoofdbeginsel is er in uitgesproken, dat de wijze van uitvoering van het besluit behoort tot de bemoeing van den Gouverneur-Generaal. Er is geen andere weg, de Gouverneur-Generaal is het hoofd van de Indische kerk, van de Protestantsche, en bovendien is hij Regeeringshoofd.

Wat het gevaar betreft, de jongelieden zullen gezonden worden die niet bekwaam of geschikt zijn, — naar mijn oordeel bestaat dit niet. Ik ken in Nederland geen zendingvereniging of genootschap dat nalaat voor de opleiding van bekwame en geschikte zendelingen zorg te dragen. De Minister kan vertrouwen stellen in die genootschappen, en er zal niet heden een genootschap gecreëerd worden om morgen iemand bij den Minister aan te bieden. Dat zijn bedenkingen en tegenwerpingen die van geen beteekenis zijn. Bovendien is de Minister er nog altijd om te vragen, wie zijn de lieden die zenden en wie is de man die tot mij komt? Wij kunnen dit gerust aan den Minister overlaten. Mijn advies zou dus zijn: men late den Minister op dien weg stillekens en zachtkens voortgaan; hij is zachtkens van wal gestoken, laat hem op die wijze voortgaan, het zal ten zegen wezen van onze militairen in Indië, en wij hebben niet te vreezen dat zij in hun nadeel bewerkt zullen worden naar, wat men noemt, de supra-orthodoxe gevoelens van dezen Minister.

De heer **Röell**, voor de derde maal het woord bekommende, zegt: Ik begin met der Kamer mijn dank te betuigen, dat zij mij vergunt op dit late namiddaguur nog het woord te voeren. Ik ben genoodzaakt om in aansluiting met hetgeen de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden, de heer Zaaijer, gezegd heeft, omtrent de tweede vraag door mij gesteld, de puntjes nogmaals op de i's te zetten.

Ik heb gezegd dat op vorige begrootingen onder lit. 62, g een post was uitgetrokken van f 29,500 en dat de Minister verleden jaar dien post met f 9500 verminderd heeft.

Blijkens de toelichting door hem gegeven, berustte die vermindering hierop, dat niet meer behoefde gerekend te worden op het houden van **godsdienslige voorlezingen**.

Om dit goed te begrijpen, is het noodig dat ik mededeeling doe van eene circulaire van 25 October 1880 door het bestuur van de Protestantsche Kerk in Indië aan de gemeenten gericht, waarin duidelijk onderscheid gemaakt wordt tusschen die «godsdienstige voorlezingen op Zon- en feestdagen» en catechetisch onderwijs.

In die circulaire wordt het volgende gezegd: «In gemeenten, die slechts bij langere tusschenpoozen door een predikant (hulprediker) bezocht worden, kan het geven van geregeld wekelijksch godsdienst-onderwijs, zich bepalende tot de bijbelsche geschiedenis en de beginselen der Christelijke zedeleer, door den kerkeraad der plaats, of waaronder de gemeente ressorteert, opgedragen worden aan bijzondere personen, die leden der gemeenten zijn, daarin goed ter naam bekend staan, voor die taak voldoende kunde en geschiktheid bezitten en daartoe roeping gevoelen. Indien de middelen der gemeente niet toelaten de voor deze opdracht vereischte belooning te voldoen, kan daarvoor eene toelage uit 's lands kas van f 30 's maands worden aangevraagd.»

En verder, in een *ander* artikel: «Aan het genot der boven bedoelde toelage kan de verplichting verbonden worden tot het houden van godsdienstige voorlezingen op Zon- en feestdagen, benevens den dienst van voorlezer en voorzanger bij de openbare godsdienst oefeningen.»

Nu schijnt het dat die *godsdienstige voorlezingen* niet gehouden worden; ik heb dit niet tegengesproken — ik kom er ook niet tegen op dat de Minister verleden jaar dáárvoor die f 9500 van de begrooting geschrapt heeft; maar waarom wordt nu de helft van de *overblijvende* f 20.000 niet uitbetaald? Het geldt hier een post van f 10.000, verscholen onder de f 20.000 van lit. 62, g, ten behoeve van het catechetisch onderwijs, dat — het blijkt uit het door mij vermelde — tot grooten zegen strekt.

Nu zegt de Minister tot de overtuiging gekomen te zijn, dat die uitkeering in strijd was met de reglementaire voorschriften. Maar indien op dezen grond de uitkeering niet heeft plaats gehad, waarom wordt de som dan nu opnieuw op de begrooting voor 1890 uitgetrokken?

Ik kan dat argument van den Minister dus niet aanvaarden. De meest rationeële oplossing van dit raadsel schijnt mij toe deze te zijn, dat den Minister, bij al de gewichtige werkzaamheden, waarmede hij overladen is, dit betreffelijk ongeschikte punt ontgaan is.

Nu nog een woord aan den geachten afgevaardigde uit Katwijk, den heer Donner. Die geachte afgevaardigde en ik zijn het eigenlijk volkomen eens. Hij zeide, dat uit het oogpunt van eene ordelijke en regelmatige wijze van handelen, het Koninklijk besluit van 1889 in meer dan één opzicht tot bedenkingen leiden kan.

Dat bevestigt immers wat ik in het midden heb gebracht?

Maar wanneer die geachte spreker dan verder gewaagt van een eersten stap op den goeden weg, zeg ik: neen, op dien verkeerden weg, want een weg die noch geordend, noch regelmatig is kan ook naar zijne opinie niet heeten een goede weg; daarop moet de Regeering *niet* verder gaan.

Als er wat voor de militairen gedaan moet worden, laat het dan geschieden niet door menschen van geringe ontwikkeling, maar door personen die een waarborg geven van geschiktheid en menschenkennis. En als die geachte afgevaardigde zegt, dat de eisch van rechtspersoonlijkheid en dergelijke meer niet noodig is, dan verwijs ik hem naar wat de Minister van Binnenlandsche Zaken bij het Regeeringsantwoord omtrent de onderwijswet in de Eerste Kamer over de rechtspersoonlijkheid heeft gezegd, namelijk het volgende: «Het bezit van rechtspersoonlijkheid wordt wenschelijk geacht, omdat de Staat er belang bij heeft, zooveel mogelijk waarborgen te hebben dat het eene welgeordende instelling of vereeniging zij, met welke hij te doen heeft, enz., enz.»

Wij zijn het er dus geheel over eens, dat de quaestie van orde en regelmatigheid in het meervermeld Koninklijk besluit van 1887 te wenschen overlaat, en willen dus samen hopen dat het in overleg tusschen den Minister en de Indische Regeering alsnog moge worden verbeterd.

De heer **Donner**. Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord in antwoord aan den geachten afgevaardigde uit Utrecht. In Indië kan men niet wachten met te beginnen totdat alles in de juiste orde geregeld is; daar zijn de toestanden in Indië niet naar. Hij die een dicht begroeid bosch door moet of zijn weg door kreupelhout moet vinden, kan zich niet de eischen stellen die een geregelde weg oplevert, maar moet trachten er doorheen te komen, zoo goed en kwaad als 't wil.

Men moet zich de toestanden in Indië niet voorstellen naar die van Nederland.

Wat het tweede punt betreft, de bekwaamheid, waarop de heer Röell terugkomt, ik verzoek dien afgevaardigde mij

éene zendingsvereiniging in Nederland te noemen die onbekwame en ongeschikte personen voor het zendingswerk uitzendt; eerst als hij dit zal kunnen doen, zal ook zijne bedenking in aanmerking kunnen komen, want het Koninklijk besluit vraagt de personen van vereenigingen die zich de bevordering van het Christendom ten doel stellen, dus van zendingsvereenigingen.

De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. Mijnheer de Voorzitter! Den heer Donner dankzeggend voor hetgeen hij gesproken heeft tot verdediging van den door mij genomen maatregel, meen ik toch, in antwoord aan de geachte afgevaardigden uit Leeuwarden en Utrecht, te moeten zeggen, dat de som van f 20.000 dezelfde is als die welke éen vorig jaar op de begrooting werd gebracht. En toen is, zooals de geachte afgevaardigde zegt, van de post afgevoerd eene som van f 9000. Ik heb niet anders gemeend, dan dat de f 9000 verleden jaar van de begrooting zijn afgenomen. Dit jaar is er geen hooger post aangevraagd; of de som uitbetaald is weet ik niet. De Indische Regeering heeft den maatregel vastgesteld en ik heb daaromtrent geen inlichting gevraagd.

Ik zal daaromtrent een onderzoek instellen, maar ik moet bezwaar blijven maken tegen eene beschikking van die gelden ten behoeve van het geven van catechetisch onderwijs in het algemeen, als algemeen stelsel voor de onderwijzers van de scholen. Ik heb er niets tegen dat de Regeering te gemoet kome aan de verschillende kerkgenootschappen in Indië, waar zij de hulp inroepen van de Regeering om eenige gelden aan te wijzen tot het verstreken van godsdienstig onderwijs, en evenmin dat daartoe voorloopig catechiseermeesters worden aangewezen of andere personen, zooals in Indië altijd geschied is. Het is volstrekt mijne bedoeling niet geweest om te dien opzichte eenige veranderingen te maken. Ik ben alleen opgekomen tegen het misbruik dat langzamerhand was ingekropen, dat, in plaats van gebruik te maken van de toelage voor het houden van godsdienstige voorlezingen, de godsdienstige voorlezingen achterwege bleven, en hoe die gelden zijn gebruikt geworden om hier of daar godsdienstonderwijs te geven, dat evenwel ook niet op alle plaatsen geschied is. Maar wanneer dat onderwijs vanwege de kerk verlangd wordt en zij daarvoor de hulp van de Indische Regeering verlangt, welk kerkgenootschap het dan ook wezen moge,

geeft de Regeering, zonder dat zij daaromtrent eenig bevel te geven of eenige inlichting te vragen heeft, aan het Opperbestuur volkomen vrijheid om de aangevraagde hulp te verleenen.

De heer **Zaanjer**. Het komt mij voor, dat de zaak waarover de heer Röell gesproken heeft nog niet tot klaarheid is gebracht. De vraag door den heer Röell gesteld écarteerde de quaestie van de f 9500, de quaestie van het geld dat vroeger gegeven werd voor godsdienstige voorlezingen. De vraag van den heer Röell had betrekking op de som van f 10.000, die zou uitbetaald worden ten behoeve van het geven van catechetisch onderwijs. Nu waren de inlichtingen van den heer Röell deze: dat de som van f 10.000, die een gedeelte uitmaakt van een post van f 20.000, op de vorige begrooting niet zou zijn uitbetaald, terwijl desniettegenstaande nu weder op de begrooting voor het volgende jaar hetzelfde bedrag is uitgetrokken.

Daarom is mijne vraag aan Zijne Excellentie den heer Minister van Koloniën: is hem omtrent het door den heer Röell pertinent medegedeelde feit niets bekend? Is er derhalve van den kant van Z. E. den Minister van Koloniën tot het niet uitbetalen van de bedoelde som geen bevel of wenk gegeven aan de Indische Regeering? Is misschien de zaak geheel en al in Indië afgedaan?

Verder: hoe is het mogelijk, indien de som dit jaar niet is uitbetaald, dat nu op deze begrooting weder dezelfde som voorkomt zonder eenige toelichting? Waarom werd het geld dit jaar niet uitbetaald, en wil men het voor het volgend jaar toch wel weer beschikbaar stellen?

Het komt mij voor dat deze vragen thans niets aan duidelijkheid te wenschen overlaten, en ik hoop dat het antwoord des Ministers even duidelijk zal zijn.

De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. Ik meen even duidelijk geweest te zijn als de geachte afgevaardigde. Ik heb gezegd dat ten vorigen jare van den toen bestaanden hooger post eene zekere som is afgenomen. Vandaar dat in de kolom, toegestaan voor 1889, is opgenomen f 20.000 en f 8700, dezelfde sommen die worden aangevraagd voor 1889. De som die ten vorigen jare van de begrooting is afgevoerd bedroeg, meen ik, f 9000, en was bestemd voor, toelagen aan onderwijzers voor het houden van voorlezingen.

Wanneer nu misschien vroeger die post te groot is geweest, is dat geenszins mijn

schuld, maar ten vorigen jare is de post verminderd met het bedrag bestemd voor belooning voor godsdienstige voorlezingen, en die wordt nu niet weder aangevraagd.

Wat aangaat de vraag van den geachtte afgevaardigde uit Leeuwarden, of ik eene aanschrijving gedaan heb aan de Indische Regeering met betrekking tot het houden van die voorlezingen, diene, dat ik ten vorigen jare aan de Kamer gezegd heb dat ik meende dat die voorlezingen moesten ophouden. Daarvan heb ik na aanneming van de begrooting aan den Gouverneur-Generaal kennis gegeven. De Gouverneur-Generaal heeft daarop de bedenkingen die tegen dien maatregel waren ingebracht mij medegedeeld, en ik heb daarop geantwoord, maar ik zal zeer gaarne bereid zijn om nog nader onderzoek te doen, en wanneer de kerkgenootschappen in Indië verlangen mochten om op den maatregel terug te komen en toelagen door de Regeering te doen verstrekken tot het geven van godsdienstonderwijs, dan zal ik den Gouverneur-Generaal mededeelen dat van mijne zijde geen inbreuk zal worden gemaakt op zijne bevoegdheid.

De heer **De Meijer**. Ook ik behoort tot degenen die de zaak nog niet goed begrijpen.

Tot twee, driemaal toe heeft de heer Röell gesproken over het tweede gedeelte van den post.

Nu wensch ik den Minister nog eens bepaald en duidelijk de volgende vragen te doen.

Waarvoor dienen de f 20.000 op de begrooting voor 1890 voorkomende? Op welke wijze stelt de Minister zich voor daarvan gebruik te maken? Wanneer de Minister ons dat mededeelt, zullen wij misschien langzamerhand tot de juiste kennis der zaak komen.

De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. Mijnheer de Voorzitter! De gelden zijn uitgetrokken voor hetzelfde doel als waarvoor zij ten vorigen jare zijn uitgetrokken. Ik kan daaromtrent niets meer mededeelen. Maar daarin is toch nog meer opgenomen dan uitgaven voor godsdienstig en catechetisch onderwijs. De post toch luidt:

«Subsidiën aan kerkfondsen tot bezoldiging van kerkelijke bedienden en toelagen voor het geven van kerkelijk onderwijs, alsmede bijdragen in de kosten van den openbaren Christelijken eeredienst, op plaatsen waar van Gouvernementswege blijvende geestelijken bescheiden en bezoldigd worden.»

Daaruit worden onder andere ook betaald organisten en catechiseermeesters in de groote gemeenten.

De heer **Zaaijer**, voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Kamer voor het verleende verlof.

Wanneer aan een Minister inlichtingen gevraagd worden die strijdig zijn met 's lands belang, heeft hij het recht die inlichtingen te weigeren; evenzoo kan hij, waar het eene vraag betreft, die hij niet beantwoorden kan, dit aan de Kamer mededeelen. Maar ik moet vragen, of men niet langzamerhand den indruk krijgt of wat de Minister doet een spelen met de Kamer is. Er wordt driemaal door den heer Röell, twee malen door mij en eens door den heer de Meijer aan den Minister op duidelijke wijze eene vraag gedaan om inlichtingen, en telkens, en telkens weer geeft de Minister een antwoord op een punt, waarover geen antwoord wordt verlangd.

Door den heer Röell is hier als een feit, dat hem als waarheid is medegedeeld, aan de Vergadering en aan den Minister verklaard, dat op last van den Minister de som van f 10.000, die op de begrooting voor dit jaar stond voor catechetisch onderwijs in Indië, niet was uitbetaald. En nu is toch die som op de begrooting voor het volgend jaar wederom voor hetzelfde bedrag uitgetrokken.

Nu was het de eenvoudige vraag: kan de Minister ons daaromtrent enige opheldering geven? De Minister heeft wel voortdurend gesproken van godsdienstige voorlezingen, maar op de gedane vraag heeft hij geen antwoord gegeven.

Het zal toch wel geen vraag zijn, welker beantwoording in strijd is met 's lands belang; wat weerhoudt den Minister dan om aan de Kamer inlichtingen omtrent deze eenvoudige quaestie te geven?

De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. Mijnheer de Voorzitter! Ik ben volkomen bereid alle inlichtingen te geven, die ik verstrekken kan; maar ik kan niet verklaren waarom, dewijl de post van f 20.000 van het vorige jaar dezelfde is als die welke voor 1890 wordt uitgetrokken, men spreken kan van eene uitkeering, die niet zou hebben plaats gehad voor godsdienstig onderwijs of voor het houden van godsdienstige voorlezingen. Gelijk ik reeds gezegd heb is de post ten vorigen jare verminderd, en nu wordt hij zooals hij toen verminderd is weder op deze begrooting gebracht.

Ik ben echter bereid nog een onderzoek in te stellen, en wanneer ik daardoor meer licht mocht verkrijgen, dan zal ik daarvan zeer gaarne gebruik maken, maar op dit oogenblik is het mij onmogelijk om te zeggen tot welk doel die f 20.000 en f 8700 op de begrooting uitgetrokken in Indië zijn gebruikt. Maar dit staat bij mij vast, dat, wanneer de gelden aangewezen voor godsdienstige voorlezingen later blijken voor een ander doel te zijn aangewend, wanneer die gelden ten vorigen jare van de begrooting zijn en wanneer de betrokken post thans op deze begrooting voor hetzelfde bedrag als het vorige jaar is uitgetrokken, het niet de bedoeling kan zijn om wederom die gelden uit te geven voor godsdienstige lezingen en godsdienstonderwijs. De gelden vroeger daarvoor uitgetrokken zullen waarschijnlijk zoo voldoende zijn geweest, dat men ruimschoots middelen heeft gevonden om toch op dezelfde wijze voort te gaan.

Van mijne zijde heb ik hierbij niets verricht en kan ik ook geene verdere inlichtingen geven.

De heer **Seyffardt**. Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij leed dat ik de Kamer nog eens met deze zaak moet bezighouden, maar het geldt hier de belangen van 35 gemeenten en van 35 personen die catechetisch onderwijs geven bij Protestantsche gemeenten in Indië, waar wel predikanten bescheiden zijn, maar waar zij feitelijk niet aanwezig zijn.

Voor dat onderwijs en voor kerkelijke dienaren enz. is uitgetrokken eene som van f 20.000. Van dat geld wordt gegeven ongeveer f 4.000 voor een 80tal plaatsen op de Ambonsche eilanden. Het overschietende werd tot dusverre bestemd voor het bedoelde godsdienstonderwijs. Nu was tot nog toe, volgens hetgeen de heer Röell heeft voorgelezen, op die plaatsen door het Gouvernement, op aanvraag der kerkeraden, aan bedoelde personen, waaronder voorkomen onder anderen orthodoxe zendelingen en slechts betrekkelijk weinig onderwijzers, eene som van f 30 per maand gegeven om in dat onderwijs te voorzien.

Wat nu de Regeering in Indië bewogen heeft om op de aanvraag die dit jaar voor dezelfde uitkeering weder gedaan is, niet uit zich zelf te voldoen, is mij nog een raadsel. Maar bovendien heeft de heer Röell nog duidelijk te kennen gegeven, dat volgens zijn berichtgever de Regeering van Nederlandsch-Indië eerst heeft geschreven naar hier, waarop geen antwoord kwam; toen heeft getelegrafeerd,

waarop de last is gekomen: niet uitbetalen.

Ik sta voor de volkomen juistheid van het bericht natuurlijk niet in, maar juist daarom vraag ik ook inlichtingen aan den Minister. Het geldt hier de belangen van 35 plaatsen, waarop anders geen catechetisch onderwijs kan verkregen worden en van 35 personen, die van hunne rechtmatige inkomsten worden beroofd.

Ik doe derhalve het voorstel om de beschouwingen over deze afdeling te schorsen tot morgen. Dan kan de Minister ons nader inlichten waarom die f 40.000 niet zijn uitbetaald, of wel hij kan, hetgeen ik weinig waarschijnlijk acht, het bericht tegenspreken dat de heer Röell ons heeft medegedeeld.

De **Voorzitter**. Door den heer Seyffardt wordt eene motie voorgesteld, om de verdere beraadslaging over deze afdeling te schorsen tot morgen.

De **motie** wordt ondersteund door de heeren Hartogh, Boreel van Hogelanden, Zaaier, Hintzen en Van Gijn, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **De Savornin Lohman**. Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet ontveinzen dat ik het wel eenigszins zonderling vind, dat men bij znlk eene uitgebreide begrooting als deze, zich over een post als de onderhavige al bijna drie kwartier bezighoudt.

Het schijnt wel, dat men elkander niet kan of niet wil begrijpen. De Minister van Koloniën heeft herhaaldelijk zeer stellig gezegd, dat hij volkomen bereid is de zaak nader te onderzoeken. Hij kan natuurlijk allerminst van iederen post onmiddellijk mededeelen wat daarvan het vorige jaar is uitgegeven en waarom.

Nu kan er wel een misverstand bestaan, maar wij zijn niet geroepen over elken post op deze wijze te beraadslagen. De Minister heeft aan den heer Röell verklaard, dat hij inlichtingen wenscht te geven, eene verklaring. waarmede, naar ik meen, de heer Röell genoegen heeft genomen. Maar thans staat telkens het ééne lid vóór, het andere ná op om telkens dezelfde vraag aan den Minister te doen en daarop natuurlijk ook telkens hetzelfde antwoord te bekomen. Wanneer op die wijze wordt voortgegaan, zullen er nog een 200tal redevoeringen kunnen gehouden worden, zonder dat wij iets meer te weten zijn gekomen.

De heer **Van der Kaay**. Ik durf met nadruk de bewering betwisten,

dat de heer Röell zich bevredigd zou hebben verklaard door het antwoord van den Minister. De heer Röell heeft eenvoudig geen kans gezien een antwoord van den Minister te verkrijgen dat aan de Vergadering het vereischte licht zou kunnen verschaffen. En daarom is de heer Röell geëindigd met in 's Hemels naam maar te zwijgen. De andere leden zijn echter niet zoo lankmoedig geweest.

Wij verkeerden thans in een toestand zoo zonderling als ik mij niet kan herinneren in deze Kamer te hebben bijgevoond. Het heeft er allen schijn van alsof de Minister de verschillende sprekers niet begrijpt. Herhaaldelijk geeft hij geen antwoord op hunne vragen, maar doet allerlei mededeelingen die met de zaak niets te maken hebben.

Wat was nu gemakkelijker, wat beter en geschikter om uit dezen zonderlingen toestand te geraken, dan de beraadslagingen te schorsen tot morgen? Wanneer de Minister van die gelegenheid gebruik maakt om te onderzoeken, zal hij misschien morgen met 10 à 20 woorden het gewenschte licht kunnen verschaffen en daarmee zou de zaak uit zijn. Met groot genoegen zie ik dat ook de Minister zijne instemming met dit denkbeeld betuigt. Ik ondersteun daarom zoo sterk mogelijk het voorstel tot schorsing der beraadslaging.

Zitting van 3 December 1890. De heer **Keuchenius**, Minister van Koloniën. Gisteren nam ik op mij heden de Kamer de noodige inlichtingen te geven; om duidelijk te kunnen zijn heb ik kennis genomen van hetgeen de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* mededeelt omtrent de woorden van den heer Zaaijer: ik wilde de autoriteit raadplegen die den meesten waarborg geeft voor juistheid, en ik ben zeker dat aan de verdiensten van den heer Zaaijer niet is te kort gedaan.

Ik lees: «De heer Zaaijer heeft gevraagd aan den Minister: Kan de Minister omtrent het niet uitbetalen inlichtingen geven naar aanleiding van het feit door den heer Röell medegedeeld, dat de f 10.000 op de begrooting voor 1889 voor **catechetisch onderwijs** uitgetrokken niet is uitbetaald en thans weer op de begrooting voor 1890 verschijnt.»

Vanzelf moet, waar de vraag zoo gesteld wordt, en gisteren door den geachten spreker gesteld is, het zeer duidelijk toeschijnen, dat ik niet aan een wonder dat in deze zaak zoude hebben plaats gehad, geloovende, ook niet begrepen

heb wat de heeren verlangden. Want waar op den voorgrond gesteld werd, dat f 10.000 van de begrooting waren afgenomen voor catechetisch onderwijs, en dit niet was betaald en niet weder op de begrooting gebracht, en toch mij er een verwijt van gemaakt werd, dat mijns inziens hoegenaamd geen grond had, moest ik vanzelf een voldoende antwoord aan de heeren schuldig blijven.

Ik kon niet begrijpen dat, waar de post verminderd was met f 10.000 ten vorigen jare en in dit jaar niet was verhoogd geworden, men intusschen beweren kon dat er toch geld uitgetrokken werd voor catechetisch onderwijs. Nu evenwel kan ik daaromtrent meer zeggen dan gisteren, toen ik de vorige begrootingen niet voor mij had. Mij is gebleken dat op de begrooting van 1888 voorkwam de post: «Subsidiën aan kerkfondsen tot bezoldiging van kerkelijke bedienden en toelagen voor het houden van godsdienstige voorlezingen en het geven van godsdienstig onderwijs, alsmede bijdragen in de kosten van den openbaren Christelijken eeredienst, op plaatsen waar van Gouvernementswege blijvende geestelijken bescheiden en bezoldigd worden.»

Dat is de post zooals die voorkwam op de begrooting voor 1888 en ook gevonden wordt op die voor 1887 en 1886.

Bij de begrooting voor 1889 heb ik den post voor het houden van **godsdienstige voorlezingen** tot een bedrag van f 9500 weggenomen en is de post geworden f 20.000. Omdat er niet meer gesproken werd van het houden van voorlezingen, is die post geworden zoo als die nu luidt: «Subsidiën aan kerkfondsen tot bezoldiging van kerkelijke bedienden en toelagen voor het geven van kerkelijk onderwijs, alsmede bijdragen in de kosten van den openbaren Christelijken eeredienst, op plaatsen waar van Gouvernementswege blijvende geestelijken bescheiden en bezoldigd worden.»

De vroegere woorden: «toelagen voor het houden van godsdienstige voorlezingen en het geven van godsdienstig onderwijs» zijn veranderd in: «toelagen voor het geven van kerkelijk onderwijs.»

De verdeling, in vroeger jaren gemaakt, voor Java, Madura en Buitenbezittingen enz. is weggevallen, en men heeft eenvoudig, na vermelding van den post, de geheele som van f 20.000 genoemd.

Die f 20.000 strekken dus tot voldoende van de subsidiën voor kerkfondsen, kerkelijke bedienden en kerkelijk onderwijs, (waaronder vooral verstaan moeten

worden de toelagen die in Ambon gegeven worden), alsmede bijdragen in de kosten van den openbaren Christelijken eeredienst.

In 1880 en 1881 heette het nog: «Toelage voor het houden van godsdienstige voorlezingen en het geven van onderwijs in de Bijbelsche geschiedenis en de Christelijke zedeleer aan de jeugd.»

Voor Java en Madura werd toen uitgetrokken eene som van f 11.887, maar voor de Buitenbezittingen f 2532, en in 't algemeen voor het houden van voorlezingen en het geven van onderwijs nevens bijdragen f 5781. Op de begrooting van 1882 is die som van f 7581 vermeerderd met f 10.000 in eens, en toen heette het: «Voor het geven van godsdienst-onderwijs»; de woorden vielen dus weg: «onderwijs in de Bijbelsche geschiedenis en de Christelijke zedeleer aan de jeugd.» En de verhooging van f 10.000, waardoor de post werd gebracht op f 32.000, werd aldus in den toelichtenden staat gemotiveerd: «Zowel op de Ambonsche als op de Aroë- en Zuidwestereilanden zijn een aantal Christengemeenten, welke verzorging onvoldoende behartigd wordt door vroegere schoolmeesters, afkomstig uit den tijd toen deze nog tevens voorgangers der gemeente waren, en door andere personen die eenig gebrekkig onderwijs hebben genoten, al welke lieden, met uitzondering van enkelen, die bij wijze van tijdelijken maatregel nog eene toelage genieten, die functiën geheel kosteloos waarnemen.

«Niet alleen komt het billijk voor deze personen voor hunne bemoeiingen eenige geldelijke tegemoetkoming te verleen, maar het schijnt ook noodig in het belang der Regeering, opdat deze onbezoldigde voorgangers niet hun arbeid staken en daardoor de geheele vernietiging der aloude Christengemeenten veroorzaken zouden.

«In verband daarmede wordt, in afwachting dat men over een voldoende aantal inlandsche leeraars zal kunnen beschikken, ter bestrijding van die toelagen de beschikbaarstelling noodig geacht van een bedrag van f 815 's maands of f 9780 's jaars, waarvoor de raming in ronde som met f 10.000 hooger wordt gesteld.»

In het Voorloopig Verslag werd daarover niets gezegd. De Kamer moet dus verondersteld worden zich destijds daarmede te hebben vereenigd. In latere jaren is die som van f 32.000 verminderd tot f 29.500, en gelijk de heeren weten is er ten vorigen jare voor het houden van voorlezingen eene som van f 9500 afge-

gaan. Evenwel volstrekt niet met de bedoeling om daardoor eenigermate te schaden aan dat godsdienstig onderwijs op Ambon, waarvoor evenwel, naarmate de kweekelingen van de opleidingschool, toenemen, niet meer diezelfde behoeften noodig waren als vroeger. Ten gevolge daarvan is dan ten vorigen jare f 20.000 op de begrooting gebracht, en de begrooting geeft thans onder dezelfde bewoordingen ook hetzelfde cijfer. Bij de overlegging van het ontwerp dezer begrooting aan mij heb ik geen verschil ontdekt tusschen deze begrooting en de vorige, en uit dien hoofde is het niet bij mij opgekomen daarover eenige aanmerking te maken. Ik heb alles laten staan in de begrooting, wat er in was opgenomen, maar nu ten gevolge van de begrooting van verleden jaar de aandacht van den Gouverneur-Generaal op deze zaak was gevestigd, is mij de vraag gedaan of met het verleen van toelagen voor catechetisch onderwijs kon worden voortgegaan? Toen eerst heb ik vernomen dat de toelagen uitgetrokken voor het houden van godsdienstige voorlezingen, waren aangewezen voor het geven van catechetisch onderwijs, en de directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, die voorstelde om daarmede voort te gaan, merkte op dat in den laatsten tijd meer en meer de aanvragen daarvoor waren vermenigvuldigd, zoodat hij op de begrooting voor 1890 eene som van f 40.000 verlangde uit te trekken. Ik heb gemeend, om getrouw te zijn aan datgene wat ik in de Kamer gezegd had, niet anders te mogen handelen dan aan den Gouverneur-Generaal mede te deelen dat van de begrooting waren vervallen de gelden, uitgetrokken voor toelagen voor het houden van voorlezingen, en dat wanneer die toelagen waren aangewend voor het doen geven van catechetisch onderwijs, zij aan hunne oorspronkelijke bestemming waren onttrokken, dat daartoe geene machtiging ooit ontvangen was en dat ik dus bezwaar moest maken om die gelden, die nu eenmaal van de begrooting vervallen waren, te doen uitkeeren. Ik mocht niet tegen de wet zelve handelen en heb er dus niet toe mogen overgaan om den Gouverneur-Generaal eene machtiging te verleen om over gelden te beschikken, die uit de begrooting zelve reeds waren vervallen op mijn voorstel. De post van f 29.500 was verminderd tot f 20.000 en ik had het dus niet in mijne macht om waar de toelagen, die ik meende dat tot hertoe steeds gestrekt hadden voor het houden van gods-

dienstige voorlezingsen, maar die in Indië schijnen te zijn aangewend voor het geven van catechetisch onderwijs, op mijn voorstel waren ingetrokken, die toch te doen uitgeven. Eerst wanneer ik dat gedaan had zou de Kamer te recht de aanmerking mogen maken op willekeurige handelingen mijnerzijds, maar nu heb ik eenvoudig datgene gedaan wat ik ten vorigen jare beloofd had. Ik verheug mij er nog in, omdat ik het inderdaad zeer zou betreuren wanneer teruggekeerd wierd tot den langzamerhand ingeslopen regel, nooit door het Opperbestuur aangegeven, bekrachtigd of goedgekeurd, dat die toelage voor het houden van godsdienstige voorlezingsen nu veranderd werd in eene toelage voor het geven van catechetisch onderwijs.

Hier te lande bestaan aanschrijvingen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, waarbij uitdrukkelijk verboden is, dat de onderwijzer aan de openbare school belast wordt met kerkelijk onderwijs. Ik acht het daarom geheel in overeenstemming met het beginsel hier te lande geldende, dat ook de onderwijzer aan de gouvernementsschool in Indië niet worde belast met het geven van catechetisch onderwijs.

De voorlezingsen, waarvoor in der tijd *f* 30 's maands werd uitgegeven, werden niet meer bijgewoond en dien ten gevolge niet meer gehouden. De meeste kerken staan leeg. Nog onlangs kon men in eene particuliere correspondentie in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* uit Batavia lezen, dat eene godsdienstoefening in de Willemskerk aldaar, slechts door den voorlezer en den koster werden bijgewoond. Ook de voorlezingsen, die vroeger in het binnenland gehouden werden, zijn langzamerhand bij gebrek aan toehoorders vervallen. Men heeft echter niet de toelage willen laten vervallen, en men heeft er toen op gevonden om de onderwijzers godsdienstig of catechetisch onderwijs te doen geven. Ik meende, Mijnheer de Voorzitter, dat tegen dien regel moest worden opgekomen, evenals reeds in 1869 de Nederlandsche Regeering in het algemeen al dergelijke toelagen heeft gewraakt en veroordeeld.

De Gouverneur-Generaal Mijer schreef dienaangaande in 1869 het volgende: «Uit dit schrijven zal Uwe Excellentie ontwaren, dat de directeur ten opzichte van de vraag, of de zorg voor het bovengenoemd onderwijs ten laste van den Staat behoort te komen, aanteekent dat hij reeds in zijne missive van 16 Januari jl., verhandeld bij mijnen brief van 11 Maart

1869, als zijn gevoelen heeft medegedeeld dat het minder op den weg der Regeering ligt om voor het geven van dat onderwijs toelagen toe te kennen, weshalve het hem voorkomt dat de sommen voor godsdienstig onderwijs op de begrooting uitgetrokken, gevoelig daarvan zouden kunnen worden afgevoerd.»

Ook de Gouverneur-Generaal 's Jacob schreef in 1882, dat die uitgave hem nutteloos voorkwam.

Evenals de heer 's Jacob, zij het dan ook op andere gronden, acht ik deze toelagen nutteloos, zoo niet schadelijk. Het nuttelooze en schadelijke is door mij toegelicht in de volgende woorden aan den Gouverneur-Generaal: «Het is mij niet duidelijk, welke waarde men aan zulk onderwijs kan hechten, wanneer dit als bijbetrekking aan dezen of genen onderwijzer wordt opgedragen in dier voege, dat de daarvoor gestelde toelage verbonden schijnt te zijn aan het ambt van onderwijzer op eene bepaalde plaats en niet wordt toegekend aan een tot het geven van godsdienstonderwijs bevoegd en geschikt persoon.

«Bij wisseling van standplaats zal zoodoende een onderwijzer, wien de godsdienst ter harte gaat, kunnen vervangen worden door iemand wien de godsdienst geheel onverschillig is, zal de moderne kunnen vervangen worden door een orthodoxen, een Protestant door een Roomsche-Katholiek, en allen zullen telkens dezelfde toelage blijven genieten voor het geven van een onderricht, dat door de opvolgende titularissen op geheel uiteenloopende wijze en aan telkens andere leerlingen wordt verstrekt.»

En wanneer men dan in aanmerking neemt, dat, zoals de directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid mededeelt, de aanvragen om in het genot te worden gesteld van zoodanige toelage, zich zeer vermenigvuldigen en langzamerhand een groot bedrag zouden bereiken, zoodat hij reeds voor het jaar 1890 *f* 40.000 daarvoor had willen uittrekken, dan meen ik dat er redenen bestaan om goed te keuren hetgeen in deze verricht is.

Om duidelijk te maken dat het inderdaad wel eenige waarde heeft om den onderwijzer zelf te belasten met het geven van catechetisch onderwijs, merk ik op, dat reeds in 1867 voor een van de gewesten van Java is uitgetrokken of aangewezen eene som van *f* 30 voor godsdienstige voorlezingsen.

Wanneer nu die toelage aan den onderwijzer te dierzelfder plaatse werd verleend,

dan zou men een onderwijzer met het catechetisch onderwijs voor de jeugd, met het leeren van de Bijbelsche geschiedenis en van de Christelijke zedeleer belasten, die onlangs in een van de dagbladen eene verhandeling schreef over de voortreffelijkheden van Zola, en de aesthetische voorstellingen van Zola nagenoeg op ééne lijn stelde met die van Plato en Mozes.

Ik vraag of het wenschelijk kan heeten, dat de onderwijzer van zulke beschouwingen zich tevens belast met het catechetisch onderwijs. Ik zou nog andere voorbeelden kunnen aanhalen uit andere geschriften, maar ik zal de Kamer niet meer ophouden.

De heer **Levyssohn Norman**. Mijnheer de Voorzitter! «De mensch wandelt in raadsele hier op aarde», en het was zeker onder den indruk van dit woord van De Genestet dat wij gister huiswaarts keerden. Ik voor mij voelde behoefte om in die raadsele te trachten door te dringen en wilde u juist mijne bevinding openbaren, toen de Minister eensklaps het woord vroeg, blijkbaar om zodoende aan alle discussie den pas af te snijden. Wel verre dat thans echter het volle licht over de zaak schijnt, zoekt de Minister ons tot eene nieuwe promenade in raadsele uit te lokken, die evenwel niet noodig schijnt.

Wat in de eerste plaats betreft de *godsdienstige voorlezingen*, bij het debat ten vorigen jare werd door mij gezegd: «zoo ik mij niet vergis, werden die toelagen tot dusver gegeven aan onderwijzers van de openbare scholen op die plaatsen gevestigd waar geen predikanten bescheiden zijn, om toch eenigermate te gemoet te komen aan de behoefte aan godsdienstonderwijs. Maar nu worden zonder eenige toelichting die toelagen geheel geschrapt. Ik zou gaarne van den Minister vernemen wat daarvan de reden is.»

De Minister antwoordde: «Geene andere reden dan dat die toelagen van f 30, die aan onderwijzers gegeven zijn tot het houden van godsdienstige voorlezingen, geheel nutteloos zijn.»

Als ik mij wel herinner, was voor den voorlezer nooit meer uitgetrokken dan f 26; daar voorlezen gemakkelijker is dan catechetisch onderwijzen, moest dit onderscheid zich ook in een finantieel verschil oplossen.

En verder: «Het is weinig anders dan eene toelage voor de onderwijzers, waarvan evenwel zeer weinig menschen of kinderen eenig nut hebben. Die voorlezingen worden dikwijls niet gehouden of

niet bijgewoond. De toelagen worden wel uitgekeerd, maar zelden hebben de voorlezingen toehoorders. En daar ik steeds in Indië heb vernomen dat dit ten eenemale eene verspilling is van geld, heb ik gemeend liever dat geld op eene andere wijze te moeten besteden.»

Ik merkte toen op, dat ik met deze opheldering geen genoegen kon nemen. «Ik wil den Minister vragen,» zeide ik, «of de f 9500 van de begroting zijn afgevoerd op voorstel uit Indië, en ook waardoor op afdoende wijze is geconstateerd dat die onderwijzers van de openbare lagere school niet voldoen aan de verplichting om die voorlezingen te houden. Zoolang ik in Indië was, heb ik nooit iets dergelijks vernomen.»

De Minister repliceerde: «Ik heb het tegendeel vernomen; nog onlangs heb ik van een oud-onderwijzer in Indië zelfs het voorstel ontvangen om toch dien post uit de begroting te lichten, als ten eenemale overtollig.»

Daar stond de heer Zaaijer verontwaardigd op: «Het komt mij voor dat als op die wijze voortaan voorstellen van de Regeering verdedigd worden, dit geen verdediging meer mag heeten. De voorstellen behooren hier gedaan te worden op advies van het Indisch bestuur.»

De heer Seret: «Dat behoeft niet.» Waarop de heer Zaaijer weder: «Ik weet wel dat dit niet behoeft. Maar er werd hier aan de Regeering gevraagd of het Indisch bestuur was geraadpleegd, en wat hooren wij thans? Dat de Minister zeilt op het kompas van een oud-hoofd-onderwijzer. Als Regeeringsvoorstellen, op die wijze toegelicht, gemotiveerd moeten heeten, dan weet ik niet meer, 'wat eene goede voorbereiding der begroting beteekent.»

De Minister sloot het debat aldus: «Ik heb ook zonder den Gouverneur-Generaal te raadplegen op grond van mijne bevinding en van mijne meening gemeend liever dit geld, uitgetrokken voor het houden van godsdienstige voorlezingen, te besteden op eene andere wijze.»

Na dit antwoord dacht ik een oogenblik aan een amendement om dat geld voor die onderwijzers weder op de begroting te brengen, maar ik bezon mij: *fata nos trahunt! transeat cum caeteris!* Ik houd het er voor dat bij den Minister in deze op den voorgrond stond het tegengaan van godsdienstige voorlezingen, gehouden wordende door onderwijzers van eene andere godsdienstige richting dan de zijne. Nu heeft de uitgaaf voor *voorlezingen*

niets gemeen met de uitgaaf sedert vele jaren gedaan voor het *catechetisch* onder-richt; maar dit moet er nu aan gelooven. Ieder, die kennis neemt van deze begroo-ting, zou meenen dat die zaak bij het oude is gebleven, maar zij komt in een gansch ander licht als men rekening houdt met het voorkomende op blz. 128 van het Koloniaal Verslag van dit jaar.

«Nevens de 35 Europeesche gemeenten zonder eigen leeraars, aan welke blijkens het vorig verslag (blz. 124) in 1888 toelagen (a f 30 's maands) voor het onder-wijs in de Bijbelsche geschiedenis en Christelijke zedeleer waren verleend, kwam daarvoor in den verderen loop van het jaar nog de gemeente te Loemadjang (Probolinggo) in aanmerking, zoodat het aantal tot 36 steeg (32 op Java en Madura, en voorts de gemeenten te Benkoelen, Muntok, Pontianak en Maros). Het ligt in de bedoeling deze toelagen te doen vervallen, vermits zij meestal werden genoten door personen (doorgaans onder-wijzers, weder dezelfde onderwijzers van de moderne geestesrichting, der Euro-peesche lagere school ter plaatse) die tot het geven van kerkelijk onderwijs be-voegd noch geschikt zijn te achten, ter-wijl bovendien dit hun onderwijs ook weinig nut kan stichten, als door de opvolgende titularissen geheel op uiteen-loopende wijze en aan telkens andere leerlingen gegeven. In de werkelijk ge-voelde behoefte aan godsdienstonderwijs zal in 't vervolg op betere wijze kunnen worden voorzien door aanstelling van de personen, bedoeld bij het op blz. 45 hiervóór besproken Koninklijk besluit, dd. 28 Mei 1889, n°. 19 (*Indisch Staatsblad* n°. 170).»

Wat schijnt nu de bedoeling te zijn? Om zonder dat er een woord van gezegd wordt uit die f 20.000 te bezuidigen de zoogenaamde **aalmoezieners**. Verleden jaar werd aan die personen wel gedacht, want wij lezen in de toelichting: «Bovendien is tot het geven van toelagen aan hulppredikers-onderwijzers en geeste-lijken, ter voorziening in de godsdienstige behoeften van de minder gegoede leden der gemeenten in Indië en van militairen in de groote garnizoenen uitgetrokken f 18.000 + f 12.000 = f 30.000,» maar toch blijkt niet duidelijk, uit welken post zij bezoldigd worden, daar zij niet passen in de omschrijving van art. 62b, niet veel beter passen zij in art. 62 1a g, maar het is het Koloniaal Verslag, dat onderstellen doet, dat het geld, dat door opheffing van het catechetisch onderwijs

vrijvalt, d. i. $f\ 360 \times 35 = f\ 12.600$ voortaan voor de aalmoezieners bestemd zal worden.

De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund den geachten spreker uit Rotterdam, die het vraakt dat ik geen acht geslagen heb op het voorstel van het Indisch bestuur, het volgende te doen opmerken.

Wat aangaat zijne vraag kan ik zeggen, dat de som, die noodig zal zijn tot voorziening in de behoeften van die **aalmoezieners**, of hoe men die menschen noemen wil, niet kan worden gevonden uit dezen post, maar dat die uitgave moest gevonden worden uit de traktemen-ten van predikanten en hulpleeraren (lit. b dezer onderafdeeling). Ten vorigen jare is eene som uitgetrokken om daardoor mogelijk te maken de uitzending van die menschen. Doch de post onder lit. b heeft niets gemeen met dezen post van f 20.000.

Als men ziet dat in 1869 eene lijst is gevraagd uit Indië, waarop al die toelagen voorkwamen, dan blijkt het dat daarvoor in 1867 en 1868 eene som werd uitge-trokken van f 12.300 en f 12.240. Dat was begrepen onder de som van f 20.000 en f 29.500.

De geachte spreker meent dat de toe-lagen voor het houden van voorlezingen geen dertig gulden bedroegen — de heeren kunnen kennis nemen van deze opgaven, en zullen zien dat daarvoor verschillende sommen zijn uitgetrokken voor catechetisch onderwijs.

Ik meen dat het niet wenschelijk is dat de Staat voortga met zoodanige uit-gaven te doen, en ik zou in het voet-spoor van mijne voorgangers — een brief van den heer Mijer van 1869 bewijst, dat reeds toen de aandacht op het onre-gelmatige daarvan gevestigd is — niet gaarne wenschen dat in het verlangen naar zulke toelagen werd getreden. Men zag uit den brief van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijver-heid hoe ze vermenigvuldigen. Zonder den maatregel ten vorigen jare geno-men zou hoogst waarschijnlijk het cijfer nu reeds zijn gebracht op f 40.000. Ik meen dat het aan de gemeenten zelve behoort te worden overgelaten in hare behoeften te voorzien, en eene gemeente die geen 30 gld. bezit tot betaling van kerkelijke behoeften en van het godsdienstonderwijs dat aan de kin-deren behoort verstrekt te worden, moet dan maar de middelen trachten te vinden.

Verscheidene inlandsche gemeenten op Java en ook in de Molukken voorzien nagenoeg geheel in hare eigene behoeften, en bekostigen de voorlezers en soms ook dragen zij de bezoldiging der leeraars.

Als de heer **Levyssohn Norman** meent dat de toelagen van Rijkswegen behoren uit te gaan en dat de Regeering zich behoort aan te trekken de godsdienstige belangen van de gemeenten, dan staat het hem immers volkomen vrij de Kamer zich daarover te doen uitspreken, maar ik heb hier niet in het minst het oog gehad op eenige godsdienstige richting; ik wensch tegenover *iedere* godsdienstige richting dezelfde beginselen in acht te nemen.

De heer **Levyssohn Norman**. Ik zeg den Minister dank voor zijne toelichting. Wij vernemen thans pertinent dat uit de bewuste *f* 20.000 niet worden bezoldigd de aalmoezeniers. Wanneer men nu in aanmerking neemt dat slechts de helft noodig is voor de behoeften van de residentie Ambon, dan vraag ik: waarom wordt door den Minister volhard bij den post van *f* 20.000? In zijn stelsel had gepast het terugbrengen van deze post tot wat voor Ambon noodig is.

Het is nu geheel in het duister waarvoor dat meerdere is bestemd. De Minister zegt, dat uit den post sub lit. *b* de aalmoezeniers betaald worden, maar als men in de toelichting nagaat welke de bestemming is van de opgebrachte som van *f* 312.200 voor Java en Madura en *f* 228.400 voor de Buitenbezittingen, dan kan men bij geen mogelijkheid die klasse van personen daaronder brengen; zij behoren zelfs niet onder hen zonder vaste woonplaats, want daarmede worden eenige Katholieke geestelijken bedoeld.

Ik ben dus nog volkomen onbevredigd met de ontvangen inlichtingen.

De heer **Van Asch van Wijck**. Er is door den heer Levyssohn Norman zoeven gezegd dat eigenlijk door den Minister niet was gehandeld zooals verleden jaar door hem was aangegeven dat geschieden zou. Ik meen echter dat men, wanneer men de stukken inzielt, van oordeel moet zijn, dat de Minister niet anders kon handelen dan hij gedaan heeft.

De omschrijving van den post was voor 1888: subsidiën aan kerkfondsen tot bezoldiging van kerkelijke bedienden en toelagen voor het houden van *godsdienstige voorlezingen* en het *geven van godsdienstonderwijs*.

En nu zijn deze woorden: voor gods-

dienstige voorlezingen en godsdienstig onderwijs, uit de toelichting vervallen en is alleen vermeld: **KERKELIJK** onderwijs.

De Minister kon derhalve met de begroting zooals zij nu luidt niet anders handelen, en aan geen openbare onderwijzers eene toelage geven voor godsdienstig onderwijs. Eerst wanneer hij anders had beslist dan hij gedaan heeft, zouden wij het recht hebben hem hard te vallen; nu hebben wij dat niet.

De heer **Verniers Van der Loeff**. Dan had de post moeten zijn verminderd voor 1890.

De heer **Röell**. Ik acht mij verplicht, na den omvang dien het debat heeft genomen, in verband met de omstandigheid dat ik gisteren, eenigermate terloops en meer als tegenhanger mijner beschouwingen over het Koninklijk besluit van Mei 1889, deze zaak heb ter sprake gebracht, nog kortelijk daarop terug te komen. De Minister van Koloniën heeft in zijne eerste rede onder een vloed van details en beschouwingen datgene medegedeeld wat Zijne Excellentie meende dat de leden der Kamer tot klaarheid omtrent dit punt zou kunnen brengen. Ik erken dat het moeilijk is om in korten tijd de kern, de pit daarvan te resumeeren; toch meen ik met zekerheid te kunnen verklaren uit 's Ministers mond het navolgende te hebben opgeteekend: «op de gespecificeerde begroting van 1888 kwam nog een post voor, onder dit volgnummer, groot ruim *f* 15.000, voor «toelagen voor het houden van godsdienstige voorlezingen EN het geven van godsdienstig onderwijs, enz.»; van dien post is voor de begroting van 1889 verwijderd *f* 9500, uitsluitend met de toelichting «wegens niet gehouden godsdienstige voorlezingen», zoodat nog altijd geld overbleef voor het geven van godsdienstig onderwijs enz. En wanneer de Minister nu vraagt: maar had ik dan tegen de bedoeling van de Kamer in moeten last geven om met die uitbetalingen voort te gaan, dan zeg ik: natuurlijk, want op den betrokken post was slechts *f* 9500 afgenomen wegens «godsdienstige voorlezingen», en de Kamer kon, met het oog op de schriftelijke toelichting van verleden jaar, op de begroting van 1889, dus niet anders meenen, dan dat met het overgeschoten saldo zou worden voortgegaan met het geheel of ten deele geven van catechetisch onderwijs.

In de tweede plaats zeide de Minister, dat van Regeeringswege het besteden dier gelden voor catechetisch onderwijs

nooit was bekrachtigd. Maar, Mijnheer de Voorzitter, uit het Koloniaal Verslag over 1888 blijkt, op blz. 128, dat aan 35 Europeesche gemeenten f 30 per maand werd uitgekeerd, zooals hier in het Verslag te lezen staat: «voor Bijbelsche geschiedenis en Christelijke zedeleer». Hoe kan men dan beweren dat die uitgave nooit door het Opperbestuur bekrachtigd is?

In die officieele opgave ligt overigens een nieuw bewijs, dat die geschrapte f 9500 niet *tevens* omvatten de bedoelde toelagen voor onderwijs in Bijbelsche geschiedenis, enz. Immers laatstgemelde kosten alléén, bedroegen, volgens het Koloniaal Verslag, $f 360 \times 35 = f 12\ 600$.

Wanneer verder de Minister ons eene philippica ten beste geeft over de wijze waarop dat onderwijs gegeven wordt en ons o. a. wijst op een onderwijzer, die tevens een aanhanger van Zola is, dan meen ik dat ik daartegenover mag wijzen op de uitmennende diensten van den zending, gisteren door mij geciteerd.

Nu wensch ik echter aan den Minister categorisch te vragen: is Uwe Excellentie voornemens uit dezen post van f 20.000 ook te blijven voldoen, geheel of ten deele, de toelage voor catechetisch onderwijs, ja of neen? Zoo neen, wat is Uwe Excellentie dan voornemens met het alsdan overblijvende geld te doen? Volgens het Koloniaal Verslag, bladz. 128, is het de bedoeling daaruit te betalen de **aalmoezeners**; de Minister schudt wel ontkenkend met het hoofd, maar het valt er wel degelijk uit te lezen. Uit hoofdstuk I kunnen alleen gevonden worden de opleidingskosten, transportkosten enz., maar volstrekt niet de f 150 per maand, die in Indië worden betaald. Het vermoeden ligt dus voor de hand dat deze uit den bewusten post zullen gevonden worden. Ik hoop dus, dat de Minister, nu uit de Memorie van Toelichting op de begrooting niets blijkt, zal willen antwoorden op de door mij gestelde vragen.

De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. Mijnheer de Voorzitter! Het spreekt vanzelf, dat de uitgaven die hier te lande gedaan worden, moeten bestreden worden uit het 1ste hoofdstuk en niet ten laste komen van het IIde.

Wat aangaat de andere vraag, blijkt uit den inhoud van het artikel, welke oplossing aan de gedane vraag moet worden gegeven. Ik weet hier niet op hoedanige wijze het geld in Indië geëffecteerd wordt. Mij blijkt eerst jaren later — en dan nog niet eens in details — uit de rekeningen, hoeveel op iederen post is uitge-

geven. Dit moet in Indië gecontroleerd worden door de Rekenkamer, maar ik heb, ten opzichte van de wijze van affectatie van de gratificatiën, die in Indië gegeven worden aan **aalmoezeners** of hoe men hen noemen wil, geen bevelen of instructiën te geven; in dit opzicht volgt de Rekenkamer de eenmaal daarvoor vastgestelde regelen en niemand weet op welken post dezer begrooting die gelden zullen worden geëffecteerd.

Ik zou, daaromtrent mij verklarende, het eene artikel kunnen aanwijzen in plaats van het andere; dus de Kamer verontschuldige mij en stelle mij vrij van eene aanwijzing van den post van affectatie. De bedoeling kan het echter nooit bij mij geweest zijn om de gelden, die zouden worden uitgegeven voor de toekomstige aalmoezeners, zooals ik ze maar zal noemen, te brengen op dezen post, want die post stond reeds sedert jaren op de begrooting, ook verleden jaar, tot een bedrag van f 29.500. Ik heb er niet anders van willen afnemen dan hetgeen geacht werd noodig te zullen zijn om de toelagen voor godsdienstige voorlezingen te betalen. Het spreekt vanzelf, dat het alleen de bedoeling geweest is om deze uitgaven te doen vervallen, maar alle andere uitgaven, die tot nu toe gedaan zijn, zullen geregeld blijven voortloopen, zoodat geen verandering ten gevolge van den door mij genomen maatregel plaats heeft in de toelagen tot hiertoe genoten door de verschillende gemeenten voor hunne kosters, voorlezers en kerkelijke behoeften.

Zooals ik gezegd heb is in 1881 of 1882 de som ineens vermeerderd met f 10.000 voor het Christelijk onderwijs in Amboina, en daardoor is de som gebracht op f 32.000 in het geheel. Sedert is zij verminderd tot f 29.000 en nu is zij f 20.000. Maar het is niet de bedoeling geweest om aan de Amboineezers in het algemeen iets te ontnemen. Dus het geld dat aan die Amboineesche gemeente toekomt — het zal waarschijnlijk niet zooveel meer dan f 10.000 bedragen, want in de toelichting wordt gezegd dat het successievelijk zal verminderen — zal uit deze som worden betaald.

Vandaar dan ook dat in den toelichtenden staat de post luidt: «Subsidiën aan kerkfondsen tot bezoldiging van kerkelijke bedienden en toelagen voor het geven van kerkelijk onderwijs, alsmede bijdragen in de kosten van den openbaren Christelijken eeredienst, op plaatsen waar van Gouvernementswege blijvende geestelijken bescheiden en bezoldigd worden.»

Nu nog een woord. Waar de zending — of de onderwijzer, wat zijn ware trekking is weet ik niet — krachtens eene kerkelijke beschikking in de gelegenheid zou zijn gesteld om catechetisch onderwijs te geven, waar hij toch als catechiseermeester zou zijn aangesteld, daar bestaat naar mijn inzien geen bezwaar om met de uitbetaling daarvan voort te gaan.

Ik heb alleen willen opkomen tegen het misbruiken van de eenmaal verleende subsidiën voor de voorlezingen door de openbare onderwijzers. Dit is het eenige. Maar wil men nog voorziening in de behoefte aan catechetisch onderwijs, wenschde de kerk daaromtrent de hulp van de Regeering in te roepen, dan blijft het aan de Indische Regeering daarover te beslissen. Ik heb daaromtrent geen beslissing te nemen. Maar ik zou toch meenen, dat op den weg van subsidiëering van kerkelijke genootschappen niet behoort te worden voortgegaan, en dat die genootschappen zich dienen te bewegen in de richting die hen langzamerhand in staat zal stellen werkzaam te zijn, geheel vrij van Staats-subsidie.

De heer **Röell**. Op de zoo even door mij gestelde vragen kan ik niet zeggen dat het antwoord der Regeering mij volkomen licht heeft gegeven. In één opzicht ben ik echter iets wijzergeworden.

De Regeering heeft de tweede vraag beantwoord, namelijk deze: uit welke fondsen zijt gij voornemens de aangestelde of aan te stellen **aalmoezeners** te bekostigen? De Regeering heeft geantwoord: hoe kunt gij die vraag doen? ik weet niet hoe die gelden in Indië geaffecteerd zullen worden. Ik heb ten opzichte der wijze van betaling geen aanwijzing te geven. Met andere woorden zeide dus de Minister: Gij richt uwe vraag aan een verkeerd kantoor.

Het komt mij voor dat als de Regeering hier te lande een Koninklijk besluit uitlokt, dat eene soort van halfbloed ambtenaren, een mixtum quid, instelt, ook bij haar zekerheid moet bestaan op welke wijze of uit welke fondsen de kosten daarvan zoowel hier als in Indië zullen worden betaald.

Maar ik wil daar niet op aandringen. De Regeering zal zelve wel gevoelen dat er iets clocheert als zij niet kan zeggen hoe de klasse van personen, die zij zelve in het leven heeft geroepen, betaald zullen worden.

Van meer belang voor mij was mijne andere vraag aan de Regeering.

Eindelijk heeft de Minister gezegd dat

zijn verzoek eigenlijk in hoofdzaak geldt het geven van geld voor godsdienstige voorlezingen.

Acht de Regeering in Indië het wenschelijk dat worde voortgegaan met het geven van toelagen voor catechetisch onderwijs, de Minister zoude er zich niet tegen verzetten. Welnu, dit was bij mij de hoofdzaak, ik wilde niet dat wijziging worde gebracht in een stelsel dat tot nog toe zeer veel nut heeft opgeleverd, en ik constateer als uitslag van dit debat dat de Regeering daardoor feitelijk terugnam wat voorkomt op blz. 128 Koloniaal Verslag 1889:

«dat het in de bedoeling ligt die toelagen wegens het onderwijzen van bijbelsche geschiedenis en de beginselen van zedeleer, te doen vervallen»; zoodat, als de Indische Regeering prijs blijft stellen op de uitkeering voor dat onderwijs, daartegen door den Minister geen bezwaren zullen worden gemaakt. Dit neemt voor mij de aanleiding weg om een amendement voor te stellen tot vermindering van dezen post.

De heer **Levysohn Norman** erlangt voor de derde maal het woord en zegt: Ik wensch voor te stellen — het zal vreemd klinken — dezen post te verhoogen tot f 29 800, ten behoeve van godsdienstige voorlezingen en godsdienstig of catechetisch onderwijs, zoo in Europeesche als in inlandische Christengemeenten. Het is hetzelfde bedrag als tot die doeleinden werd toegestaan op de begrooting voor 1888.

De **Voorzitter**. Door den heer Levysohn Norman wordt voorgesteld de onderafdeeling te verhoogen met f 9500.

Dit amendement wordt ondersteund door de heeren Zaaïjer, Mees, Heldt, Geertsema en Seyffardt, en komt dus in beraadslaging.

De heer **W. Van Dedem**, lid der Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om namens haar haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt:

Wij hebben geen tijd tot beraad gehad; onze voorzitter is afwezig, zoodat ik de Kamer moet verzoeken zonder het advies der Commissie te beslissen.

De heer **Verniers Van der Loeff**. Mijnheer de Voorzitter! Slechts twee vragen. Wij weten allen dat deze onderafdeeling 62, iets trouwens dat zij met alle onderafdeelingen van de Indische begrooting gemeen heeft, zoodra zij wet geworden zal zijn, gesplitst wordt in evenzovele artikelen als die onderafdeeling

ons in den uitgewerkten staat, letterrubrieken te lezen geeft. De vraag rijst dus: uit welke van die letters zullen betaald worden de 150 gulden maandelijksche bezoldiging voor de personen, die in Indië zullen optreden krachtens het bekend Koninklijk besluit van Mei 11.?

Nu heeft, op grond van eene passage uit het Koloniaal Verslag, die mij voorkwam te zijn doodend en afdoende, mijn waarde mede-afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Levyssohn Norman, heden ochtend aangetoond, dat het de bedoeling zoude zijn van den Minister om de voor die personen benooidige gelden aan bezoldiging, in Indië betaalbaar, te vinden uit lit. *g*, waarin zit de fameuse post voor kerkelijk onderwijs.

Ik zeg: het kwam mij voor, dat die passage uit het Koloniaal Verslag zoo duidelijk, zoo klaar, zoo afdoende was, dat er niets tegen te zeggen viel; maar de Minister van Koloniën, die beter dan iemand die bedoeling verklaren kon, heeft onmiddellijk daarop geantwoord, dat de geachte afgevaardigde in dwaling verkeerde, want dat de bedoeling niet was om die personen te remunereren uit die lit. *g*.

Nu blijven er twee duistere punten over. Ten eerste: indien die personen niet remunerereerd worden uit letter *g* van de onderafdeeling 62, wat is dan de Minister voornemens te doen met de ongeveer 10 of 12.000 gulden, die er dan toch in die 20.000 gulden van letter *g* zitten voor kerkelijk onderwijs, waarvoor hij geen geld wensch uit te geven? Waartoe dient dan die som?

Ik zal niet treden in critiek over dat onderwijs, ik weet daar niets van en neem voor deze discussie nu met den Minister aan dat dit onderwijs niet langer moet betaald worden; maar behoort dan op letter *g* die *f* 20.000 ook niet te worden verminderd?

Zoolang kan bestaan het vermoeden — geen vriendelijk vermoeden — op grond van het Koloniaal Verslag, dat het geld gebezigd zoude worden voor de personen, bedoeld bij Koninklijk besluit van Mei 11., dan ware het emplooi aangewezen. Doch de Minister ontkent dit. Maar nog eens, in dit geval moet dan ook die som verminderd worden.

Nu is mijne vraag aan den Minister: hoe is met uwe verklaring te rijmen dat hij denzelfden post van 20.000 gulden toch sub lit. *g* uittrekt?

Tweede vraag: Waaruit betaalt de Minister dan nu die mensen, die het besluit van Mei 11. creëert, dan wel?

Ik spreek nu niet over de reiskosten eerste klasse voor hen en hun gezin. Dat raakt hoofdstuk I. Maar de maandelijksche bezoldiging in Indië? Daaromtrent heeft de Minister gezegd, recuseerende dat hij ze zou betalen uit lit. *g*: ik zal ze betalen uit lit. *b*.

Nu is het de vraag niet, wat de Rekenkamer daarover eventueel zeggen zal; ik heb ook mijn idee daarover, en ik zou denken dat er bezwaar te maken zou zijn; ik zal hierover evenwel op dit oogenblik zwijgen. Maar ik vraag den Minister: hoe rijmt gij met uwe mededeeling van daar straks dat lit. *b*, *f* 312.000, bestemd is om uit te betalen de personen van het Koninklijk besluit van Augustus 1889, terwijl het gebruik van die gelden in noot 49 tot den laatsten gulden toe toegelicht is op pag. 21, aldus:

»23 predikanten, 14 à <i>f</i> 4800	
en 9 à <i>f</i> 600	<i>f</i> 121.200
1 hulpprediker te Depok	1.800
1 Roomsch-Katholiek geestelijke van den 1sten rang	6.000
11 Roomsch-Katholieke geestelijken van den 2den rang, à <i>f</i> 4200.	46.200
periodieke traktementsverhoging, toelagen en gratificatiën.	137.000
	<hr/>
	<i>f</i> 312.200?»

De vraag zou misschien gedaan kunnen worden: indien die bedoeling ware geweest van den aanvang af om uit dit artikel, lit. *b*, die mensen te betalen, ware het dan niet, zachtst genomen, ordelijk geweest dat in de toelichting daarvan, als een nieuwe item, in de eerste plaats melding zou zijn gemaakt? Maar wat daarvan zij, ik bepaal mij tot deze vraag: hoe rijmt gij met de aangehaalde specificatie uwe verklaring van straks dat gij uit de genoemde *f* 312.000 bedoelt te laten betalen de personen van het besluit van Mei 1889?

De heer **Levyssohn Norman**. Voorstander zoowel van de godsdienstige voorlezingen, als van het catechetisch onderwijs, hier bedoeld, kwam het mij rationeel voor een voorstel te doen tot het verhoogen van den bewusten post, ten einde den Minister in de gelegenheid te stellen de gansche zaak weer op den ouden voet te brengen. Ik ben echter onder den indruk dat mijn amendement niet die sympathie ontmoet, welke het m. i. verdient, en daar ik het ook heb ingediend om protest aan te teekenen

tegen de wijze waarop deze zaak door den Minister van Koloniën behandeld en toegelicht is, wat even goed op andere wijze kan geschieden, en om mijnen medeleden in staat te stellen de discussie, die ontijdig dreigde een eind te nemen, voort te zetten tot vol licht verkregen zou zijn, wil ik thans mededeelen dat het amendement door mij ingetrokken wordt.

De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. Ik kan niet anders zeggen dan hetgeen ik reeds herhaalde malen gezegd heb. Ik heb de begrooting zooals zij luidt, uit Indië ontvangen, en niet bemerkende dat er eenig verschil was tusschen nu en de begrooting van het loopende jaar, heb ik er niet verder over gesproken en er geen verdere onderzoekingen naar gedaan.

De post is met zoovele andere posten gehandhaafd zonder eenige bedoeling en zonder eenig bijzonder plan. Ik heb niets willen oplossen en dus ook niet willen bepalen op hoedanige wijze zou worden tegemoet gekomen in de gratificatiën, die zouden worden verleend aan degenen die werden aangesteld krachtens het besluit van 28 Mei. De Vergadering gelieve in het oog te houden dat de post van f 20.000, die ten vorigen jare op de begrooting voorkwam, na door mij met f 9500 te zijn verminderd, langen tijd anterieur was aan het besluit van 28 Mei. Dit besluit kan dus hoegenoemd geen invloed hebben uitgeoefend op den post die reeds jaren vroeger op de begrooting stond, en deze post is dezelfde post van jaren herwaarts. Dus het besluit van 28 Mei heeft niet den minsten invloed op de beslissing der vraag: hoe de gelden zullen worden gevonden die de Gouverneur-Generaal zal wenschen uit te keeren aan degenen die hij werkzaam stelt krachtens het besluit van 28 Mei. Dat moet men in Indië weten, maar heb ik hier niet op te lossen. Ik heb er ook niet over nagedacht. In elk geval is het mijne bedoeling niet geweest om die gelden te doen vinden uit dezen post.

Aangenomen dat het den Gouverneur-Generaal gelukken zal 10 personen tot voorziening in de godsdienstige behoeften van de militaire garnizoenen aan te stellen, hetgeen eene uitgaaf vordert van f 48.000, dan kan het nooit mijne bedoeling geweest zijn om die f 48.000 te vinden uit een post die moest strekken tot voorziening in lang van te voren bestaande behoeften. Men neme bovendien kennis van de bewoordingen van den post :

«Subsidien aan kerkfondsen tot bezoldiging van kerkelijke bedienden en toelagen voor het geven van kerkelijk onderwijs (kerkelijk onderwijs is onderwijs dat van wege de kerk gegeven wordt en niet onderwijs dat gegeven wordt door onderwijzers van de Gouvernemensscholen), alsmede bijdragen in de kosten van den Christelijken eeredienst, op plaatsen waar van Gouvernemenswege blijvende geestelijken bescheiden en bezoldigd worden.»

Voor Java en Madura werd daarvoor ten vorigen jare nog uitgetrokken f 11.887, voor de Buitenbezittingen f 2532 en in het algemeen voor het houden van voorlezingen en het geven van onderwijs benevens de bijdragen f 15.081. Onder de uitgaven is begrepen die voor de Ambonsche gemeenten en nu was van het totaal f 9500 afgenomen. De uitgaven voor Java en Madura en de Buitenbezittingen bedroegen te zamen f 14.419, zoodat door den post te brengen op f 20.000, men nog f 6000 over had. Men neme in aanmerking dat op de Indische begrooting ramingen voorkomen, maar of de ramingen zelve juist zijn, kan door mij niet worden gecontroleerd.

Hier lees ik in een brief van den directeur van leeredienst, onderwijs en nijverheid, waarin deze als zijne meening te kennen geeft, dat er eene vergissing plaats had gevonden. «Daarom — zochschrijft de directeur — heb ik de vrijheid gevonden de raming voor 1890 tot de werkelijke behoefte op te voeren, en daar nu in 1888 aan subsidiën voor kerkfondsen, tot bezoldiging van kerkelijke bedienden en aan toelagen, voor het geven van godsdienstonderwijs respectievelijk is uitgegeven f 13.489 en f 26.556 heb ik toen voor 1890 een bedrag van f 40.000 gevraagd.

Dit bedrag is niet gevraagd en zoo is op de begrooting het cijfer van f 20.000 gehandhaafd geworden. Is dat niet voldoende, dan kan de Gouverneur-Generaal daarin door overschrijving uit den post voor onvoorziene uitgaven voorzien.

De heer **Verniers van der Loeff** ontvangt het woord tot toelichting van dit amendement en zegt: Mijnheer de President! Ik onthoud mij van iets te zeggen naar aanleiding van het antwoord — of eigenlijk van het niet-antwoord — van den Minister op de volkomen duidelijke vragen, die ik de eer had tot Zijne Excellentie te richten.

Lites siniri oporet. Als zodanig dan stellen wij, ondertekenaars van het amendement, aan de Kamer voor het votum.

om dezen post met *f* 5000 te verminderen. Dit stellen wij voor zeer uitdrukkelijk met deze beteekenis en met deze toelichting dus, dat die vermindering gevoteerd worde als een protest tegen de wijze, waarop hier van de Kamer schijnt gevraagd te worden de beschikking over gelden, zonder dat klaar, onomwonden en duidelijk gezegd wordt, op welke wijze, hoeveel en speciaal onder welk onderdeel van het betrokken hoofdartikel.

De vraag is herhaaldelijk gedaan of de personen, die bij het besluit van de maand Mei van het loopende jaar zijn aangesteld, zouden worden betaald uit litera *g* of uit litera *b*. Ik herhaal het nog eens: het Koloniaal Verslag, van deze zelfde Regeering afkomstig, geeft duidelijk te kennen dat zij zullen betaald worden uit litera *g*, terwijl de Minister straks verklaarde dat zij zullen betaald worden uit litera *b*, dat er echter naar de stukken geen ruimte voor laat.

De voorstellers van het amendement zijn van meening dat de Kamer niet geneigd moet bevonden worden aan diergelijke nevelachtige aanvragen van crediet gehoor te geven, en het is daarom dat wij voorstellen dezen post met *f* 5000 te verminderen in dien zin en met die beteekenis, dat uit deze onderafdeeling 62 geenerlei gelden zullen worden beschikbaar gesteld om daaruit, op welke wijze ook, te vinden de bezoldiging der personen, in Indië aangesteld krachtens het besluit van de maand Mei van het loopende jaar.

De **Voorzitter**. Het amendement, als voorgesteld door vijf leden, komt van rechtswege in beraadslaging.

De heer **W. Van Dedem**, lid der Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt:

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch hier even de positie mede te deelen, waarin de Commissie verkeert. De president is afwezig zonder orde op het bewind van zaken gesteld te hebben, zoodat eene volkomen anarchie op het oogeblik heerscht.

Ieder van de leden kan op het oogenblik alleen zijn individueel gevoelen verklaren, en dan wil ik zeggen, nu ik toch aan het woord ben, dat ik, wat mijne opinie betreft, mij geheel moet aansluiten aan het amendement, omdat ik geen vrijheid vindt een krediet te voteeren, waarvan de bestemming niet behoorlijk is aangewezen; zoodanige aanwijzing is met opzicht tot de *f* 5000, waarmede

de voorstellers deze onderafdeeling willen verminderen, niet geschied.

De heer **De Savornin Lohman**. Mij dunkt dat over deze zaak te veel veel gesproken wordt, alsof er eigenlijk heel wat achter zat; alsof de Minister op de begrooting een bedrag had gebracht om daaruit zekere ambtenaren te betalen die hij aangesteld heeft, doch waarvoor hij niet wil uitkomen. Dit is echter volkomen onjuist, want de uitgaven, waarvoor deze post moest strekken, zijn alle bekend. De Minister heeft ten vorigen jare en ook thans zeer duidelijk gezegd, dat hij niets wil verstrekken voor catechetisch onderwijs dat gegeven wordt door menschen die geheel buiten de kerk staan; en in de tweede plaats dat hij aan de «aalmoezeniers» (om bij dien naam te blijven, ofschoon die geheel onjuist is) zekere toelage wil geven. Wij weten dus volkomen wat met dezen post bedoeld wordt. Maar nu bij het lezen van den post wordt gewezen op iets dat wij niet begrijpen kunnen, en waarvan het zeer mogelijk is dat de Minister het ook niet begrijpt; als men zich herinnert dat de begrooting in Indië wordt opgemaakt door ambtenaren die natuurlijk de details nagaan en moeten weten wat zij met elken post bedoelen, zal men inzien dat het van den Minister niet te vergen is dat hij zou moeten verklaren: ik weet zeker dat de onderdeelen van dien post zóó en niet anders moeten worden uitgelegd.

Er is hier een verschil van gevoelen tusschen den Minister van Koloniën en de voorstellers van het amendement omtrent de affecteering van een begrotingspost.

Ik geloof dat de Minister zeer goed het gevoelen verdedigen kan, dat de betaling der **aalmoezeniers** behoort gevonden te worden uit 62, *b*. In de begrooting van 1888 vindt men, en daarop heeft de geachte spreker uit Rotterdam niet gelet, op blz. 21 eene toelichting 47, die eene omschrijving van den post bevat, welke parallel loopt met de omschrijving hier; maar die omschrijving verschilt aanmerkelijk van de tegenwoordige. Onder n°. 47 der begrooting voor 1888 vinden wij den post voor periodieke traktementsverhoogeningen *f* 10.200, en voor den geheelen post *f* 205.500. Maar in den analogen post van de tegenwoordigen begrooting vinden wij: »periodieke traktementsverhooging, toelagen en gratificatiën» ad *f* 137.000, zoodat de geheele post bedraagt *f* 312.200, terwijl hetzelfde onderdeel in 1889 slechts *f* 58.000 en het geheele artikel *f* 226.300 bedroeg.

Nu zegt de Minister dat de traktementen voor «aalmoezeniers» moeten worden betaald uit *onderafdeeling 62, b*. Neen, zegt de heer Van der Loeff, daar hebben wij eene juiste omschrijving van al wat uit dien post moet worden betaald, en aalmoezeniers komen er niet in voor. Ik antwoord dat deze kunnen worden betaald uit *toelagen en gratificatiën*.

De heer **Verniers Van der Loeff**. Neen, dat is geen toelage.

De heer **De Savornin Lohman**. Het is juist de vraag, wat degeen die de begrooting opmaakte daaronder verstaat, en het is zeer wel mogelijk dat hij die uitkeering aan bedoelde personen brengt onder de toelagen van art. 62, b.

De Minister zegt dat hij details van dezen post niet kent, wel weet hij dat litera *g* vroeger *f* 29.500 bedroeg, en dat er nu *f* 9500 is afgegaan, blijft alzoo *f* 20.000 voor uitgaven uit den post te betalen, zonder dat hij thans nauwkeurig weet aan te geven waartoe die strekken.

Wie nu gelijk heeft, de Minister dan wel de heer Van der Loeff, acht ik voor ons van betrekkelijk weinig belang. Zeker is het dat de Minister niet wil betalen aan onderwijzers die catechetisch onderricht geven, en wel aan «aalmoezeniers», en dat deze betaling geschieden zal uit den geheelen post 62. Nu zegt wel de heer Van der Loeff dat uit het Koloniaal Verslag duidelijk blijkt dat de Minister vroeger van plan was de aalmoezeniers te betalen uit 62, *g*; maar dat lees ik er niet in; wel dat men wil betalen uit art. 62.

Een gevolg van de aanneming van het amendement zal eenvoudig zijn dat, als de post te laag wordt gesteld, het tekort uit de onvoorzienne uitgaven zal moeten worden betaald. Maar men mag uit de omstandigheid dat de Minister niet bij machte is de onderdeelen nauwkeuriger te specificeren dan de omschrijving aanwijst, geen omwil om dat te doen afleiden. Dit schijnt wel zoo, maar het komt omdat men steeds dezelfde vragen herhaalde, ofschoon gisteren duidelijk bleek dat de Minister de portée daarvan niet begreep.

Wat beteekent het bij gelegenheid van deze onbetekenende zaak den Minister een votum van wantrouwen te geven, door te verklaren, dat hij niet alle inlichtingen wil geven aan de Kamer? Zulk een votum zou al zeer onjuist zijn. Daarover toch zullen wij het wel eens zijn, dat wij nooit een Minister van Koloniën hebben gehad, zoo vrijgevig als deze in het geven van alle mogelijke inlichtingen.

Hij doet het, ik zou bijna zeggen tot vervelens toe, hij geeft zelfs details, die wij onnoodig achten. Wij zijn er straks nog aan herinnerd door den heer Levyssohn Norman, hoe de Minister zelfs aan de Kamer mededeelt hoe hij aan zeker denkbeeld gekomen is, namelijk, door een gesprek met een onderwijzer, waaruit de overzijde natuurlijk terstond heeft afgeleid, dat de Minister den schoolmeester, die den Minister op het denkbeeld gebracht heeft, tot eene soort van adviseur van het Ministerie van Koloniën heeft gemaakt.

Er is dus niet de allerminste reden, om den Minister te verwijten, dat hij niet volkomen bereid is, de Kamer in te lichten. Laten wij nu verder gaan met de begrooting, en over dit ondergeschikte punt niet langer discuteeren. Want wanneer zullen wij anders ooit met de Staatsbegrooting kunnen beginnen?

De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. Mijnheer de Voorzitter! Den geachten atgevaardigde uit Goes betuig ik mijnen dank voor zijne woorden. Aan de Kamer wensch ik nog eens in herinnering te brengen dat de post in *onderafdeeling 62, lit. g*, zooals die op deze begrooting voorkomt, onveranderd dezelfde is als de post 62, *lit. g*, van de begrooting van het loopende jaar; zoodanig dus als die geworden is nadat de Kamer genoegen had genomen met de door mij ten vorigen jaren voorgestelde vermindering op dien post van *f* 9500.

Wanneer de nu voorgestelde vermindering een protest moet heeten tegen de nevelachtige uitdrukking van den Minister van Koloniën en tegen de poging die hij zoude willen in het werk stellen om de Kamer op een dwaalspoor te brengen, of om uit dien post uitgaven te bestrijden, waarvoor hij niet wensch uit te komen, of die hij nooit noemen zoude, dan is tevens het amendement een protest tegen de grondigheid en voorzichtigheid waarmede de Kamer, in onderscheiding van dit jaar, ten vorigen jare dien post heeft goedgekeurd.

Want de Kamer heeft toch, wanneer zij in de meening verkeerde dat de post enkel strekte tot uitbetaling van de toelagen voor het geven van godsdienstige voorlezingen en van godsdienstig onderwijs, moeten aannemen dat eene som van *f* 9500 veel te weinig was voor de uitgaven die daartoe vereischt werden; de Kamer zoude dan hebben moeten eischen dat onder die *f* 9500 ook de geheele post van *f* 29.500 kwam te vervallen.

De Kamer heeft dat niet gedaan, omdat

zij toen begreep en wilde inzien dat ook de post strekte tot bestrijding van andere uitgaven.

Nu is de post zoodanig als die ten vorigen jare onder behandeling en toezicht van de Kamer gekomen is, onveranderd in dit jaar op de begrooting van het loopende jaar overgebracht.

Hij is mij voorgelegd bij de geheele begrooting; ik heb geen onderscheid gezien tusschen den post van dit jaar en dien van het vorige, en ik heb het ook niet noodig geacht daaromtrent eenige aanmerking te maken of eenige toelichting te geven. Ik weet niet dat ik in de stukken mij zou hebben uitgelaten dat de toelagen voor diegenen die zullen worden uitgezonden tot voorziening in de godsdienstige behoeften van de militairen zouden behooren te worden gekweten uit onderafdeeling 62, lit. *g*. Wanneer ergens, wat ik mij nu ook niet herinner, gezegd is, dat dat geld daarvoor noodig zal worden gekweten uit onderafdeeling 62, dan is daarmede bedoeld onderafdeeling 62 zooals die in het wetsontwerp voorkomt, maar er is geene specificatie gegeven en geen letter genoemd.

En dan heeft de heer Lohman te recht aangemerkt dat de sommen die noodig zouden zijn tot bestrijding van de toelagen voor degenen die voorzien in de godsdienstige behoeften van de militaire garnizoenen, kunnen worden bestreden uit de gelden bedoeld in lit. *b*, waarop slaat de toelichting onder n°. 49 in den staat ter toelichting; «periodieke traktements verhoogingen, toelagen en gratificatiën».

Tot hertoe is mij nog niet gebleken dat aan iemand eenige toelage is verstrekt geworden krachtens het Indisch besluit van 28 Mei, en ik kan ook daaromtrent niets vernomen hebbende niets zeggen. Maar verder kan niet anders worden medegedeeld dan dat de uitgaven zullen moeten bestreden worden uit art. 62, zooals dat in het wetsontwerp is vermeld.

Nu zegt de heer Van der Loeff, dat is geene toelage en daarom kan zij niet vallen onder lit. *b*., maar dan herinner ik aan art. 3 van het besluit, waarbij gezegd is: «Bij aankomst in Indië zijn de bedoelde personen gehouden zich onmiddellijk te begeven naar de standplaats die hun door of van wege den Gouverneur-Generaal zal worden aangewezen. Gedurende den tijd waarin zij op de hun door de Indische Regeering voorgeschreven wijze werkzaam zijn genieten zij eene toelage, waarvan het bedrag door den Gouverneur-Generaal

wordt vastgesteld, doch die niet hooger kan zijn dan *f* 150 's maands.»

Dus hier is wel degelijk eene toelage de bedoeling.

De heer **Van der Kaay**. Geheel in overeenstemming natuurlijk met de toelichting van het ook door mij mede-onderteekende amendement, kan ik verklaren, dat mijne medewerking daartoe niets anders is dan eene toepassing van den mijns inziens juist en economisch-parlementairen regel: stel voor de Regeering geen gelden beschikbaar, waarvan gij niet weet hoe zij gebruikt zullen worden. De onzekerheid omtrent het gebruik bestaat in deze in hooge mate.

Die onzekerheid blijkt uit de ondervinding van het vorig jaar, en wanneer nu de Minister zegt, dat het amendement ook een protest is tegen de min of meer lichtzinnige wijze waarop ten vorige jare de begrooting door de Kamer is behandeld, en waarop destijds over een amendement is gestemd, dan aanvaard ik dat verwijt voor een groot deel. Inderdaad, ik wil dat erkennen, maar wanneer men tot beter inzicht komt, is de tijd daar om eene herhaling te voorkomen. En nu constateer ik dan toch, dat verleden jaar eene beslissing is genomen op onvoldoende, op onjuiste inlichtingen. Ik constateer — het kan niet meer worden tegengesproken — dat de Kamer verleden jaar, meende de gelden terug te nemen, die beschikbaar waren gesteld voor godsdienstige voorlezingen, ook heeft teruggenomen gelden die beschikbaar waren voor het verstrekken van godsdienstig onderwijs. Het laatste was de bedoeling niet. Men moge zich nu verdedigen met de omschrijving van de onderdeelen van het artikel, het is ten duidelijkste gebleken dat het de bedoeling van de Kamer niet is geweest.

Er is daarenboven reeds gewezen op den strijd die er bestaat tusschen het Koloniaal Verslag en de verklaringen van den Minister; maar de Minister is ook met zich zelf in tegenspraak. Op de verklaring van den Minister dat hij volstrekt geen aanwijzingen doet en niet wil doen omtrent het gebruik van de gelden die op de begrooting staan, er zich niet mede bemoeit, maar het overlaat aan de Indische Regeering, volgt onmiddellijk, dat hij niet wil dat toelagen zullen gegeven worden aan openbare onderwijzers voor het geven van godsdienstonderwijs. In één adem dus twee tegenstrijdige verklaringen! In dezen toestand heb ik niet beter meenen te kunnen doen dan mede te

werken tot de indiening van een amendement dat strekt tot intrekking van gelden, waarvan ons het gebruik niet duidelijk is en waarvan een gebruik zou kunnen gemaakt worden tegen de bedoeling althans van vele leden der Kamer.

Zitting van 12 Dec. 1889. De heer **Levysohn Norman**. — Ten slotte wensch ik nog een enkel woord in het midden te brengen naar aanleiding van de rede van den geachten afgevaardigde uit Goes, van 27 November, waar hij zeide: «Men moet natuurlijk weten wat men ten aanzien van het Mahomedanisme in Indië wil of niet wil, maar wil men tegenover het **Mahomedanisme** eenvoudig de **neutraliteit** stellen, dan moet men dezen Minister zoo spoedig mogelijk van zijne plaats jagen.»

Mijnheer de Voorzitter! Aan eene poging in dien zin zal het van mijn kant niet ontbreken; want als dit de politiek van den Minister is, dan kom ik daartegen met de meeste klem op. Wat toch is een van de grondbeginselen van ons Regeeringsreglement, zooals het in deze Kamer door den Minister Pahud, maar vooral door den eminenten staatsman Jean Chrétien Baud, een man van grooten ernst en godsvrucht, een van de scheppers van onze actueele koloniale macht, verdedigd is? Ik zal maar deze weinige regels uit de Memorie van Toelichting aanhalen:

«Het is de taak niet van het Staatsbestuur bij het beramen van regeeringsmaatregelen uit te gaan van de stelling, dat (zooals in het Voorloopig Verslag van 12 Maart jl. gezegd wordt), op Nederland eene providentieele roeping rust om aan de bevolking van zijne overzeesche bezittingen de weldaad des Christendoms te schenken.

«Men betwist geenszins dat het in de plannen der Voorzienigheid ligt, dat dit het gevolg zal zijn van de Nederlandsche vestiging in den Indischen Archipel, maar men beweert slechts, dat het Staatsbestuur onbevoegd is om die veronderstelling, hoe waarschijnlijk zij ook wezen mag, tot richtsnoer van zijne handelingen te nemen. Het Staatsbestuur moet in de keuze zijner middelen blijven binnen eene werkring, die op het stuk van geloofsbelijdenis *volkomen kleurloos* is. Het beschermen van personen, rechten en eigendommen, opdat de maatschappij in haar eigenaardig voorwaarts streven niet worde belemmerd: ziedaar de bestemming van den Staat.

«Al wat dat streven kan verstoren of verhinderen, moet door den Staat worden opgeheven, en daarom moet hij in de

eerste plaats zorgen voor rust en orde, als de eerste voorwaarden voor beschaving en ontwikkeling.

«Het is deze plicht, het zijn deze inzichten, die de richting hebben bepaald van de in Nederlandsch-Indië aangenomen gedragslijn ten aanzien van de verspreiding van het Christendom. Daar waar talrijke Mahomedaansche bevolkingen met al hare elementen van fanatisme en tegenstand de meerderheid uitmaken, heeft de Regeering gemeend präventief te moeten handelen; in die gedeelten van Nederlandsch-Indië zijn dus, met uitzondering van de groote steden, geene zendelingen tot prediking van het Evangelie onder de inlanders toegelaten.»

Let wel, Mijne Heeren, de toelichting op het Regeeringsreglement spreekt alleen over toelating van zendelingen *in de groote steden*, en hoeveel verder zijn wij nu reeds?

Ik wil alle misverstand voorkomen. Als ik zoo ernstig spreek over neutraliteit, dan bedoel ik daarmede natuurlijk de neutraliteit van de *Regeeringstafel*.

Voor niemand doe ik onder in waardeering van hetgeen mannen als **Kruyt**, **Poensen enz.** te midden eener Mahomedaansche bevolking hebben verricht; door die mannen zijn **schier wonderen** gedaan. De groote vraag is echter welke politiek de REGEERING volgt tegen den Islam? En dan zijn het bedenkelijke teekenen des tijds, als wij letten op de woorden, verleden jaar door den Minister, thans door den geachten afgevaardigde uit Goes gesproken en op wat men nu en dan in de Indische bladen te lezen krijgt.

Ik kan mij hier beroepen op de uitspraak van twee mannen die zeker het vertrouwen der overzijde in ruime mate genieten.

De heer Van Nispen Van Sevenaer zeide bij de discussie over het Regeeringsreglement: «Ik wensch de Regeering niet van haar onzijdig standpunt af te trekken. Zij heeft zich passief te gedragen, mee te werken door toe te laten, door belemmeringen uit den weg te ruimen, waar zij dit kan, op eene geleidelijke en voorzichtige wijze.»

En wat zeide, bij die gelegenheid, de heer Elout Van Soeterwoude?

«Bij de algemeene beraadslagingen waagde ik de vraag, of het niet geoorloofd en nuttig zou zijn, het beginsel aan te nemen en het besef daarvan ingang te doen vinden, dat geene prediking enig officieel karakter bezit, dat zij nimmer uitgaat van de Regeering en dat deze zich alleen in zoverre daarmede inlaat als de openbare

orde vereischt. Daardoor zou de evangelisatie slechts als een werk van enkele personen worden aangezien en geenszins als eene Regeeringsdaad, die vijandig zou kunnen gerekend te zijn aan de denkbeelden van de meerderheid der Indische bevolking. De passieve houding der Regeering werd daardoor zelfs uit het staatkundig oogpunt geheel en al onschadelijk.»

Bij de toelichting van het amendement, dat de strekking had om de Nederlandsche zendingen van de bijzondere toelating vrij te stellen en die alleen van vreemdelingen te vorderen, motiveerde hij zijn voorstel in de eerste plaats daarmede, dat hij de Regeering wilde bevestigen op het onzijdige standpunt, dat is aangeprezen om haar van verantwoordelijkheid te ontlasten.

Wij mogen wel indachtig zijn op hetgeen er in de laatste tijden op Java is geschied.

Ik wijs op de aan **fanatisme** geweten gruwelen van Tjilegon, op het begin van opstand in de Zuidelijke residentien en het Oostelijk deel van Java. Op den moord gepleegd indertijd op de vrouw van den gewezen zending Harthoorn op last van vorstentelgen uit Madura, op den moord ook gepleegd op Bali op den zending De Vroom door den eenigen Balinees die tot het Christendom was bekeerd, enz.

In het reeds meermalen door mij aangehaalde boek van den controleur Schmalhausen lees ik in eene noot op blz. 86: «Dezer dagen werden in eene dessa aan iemand, die altijd goed zijne diensten volbracht had, zijne gronden ontnomen, alleen omdat hij Christen wilde worden.»

Dergelijke feiten teekenen. Ik geloof dus niet te veel te zeggen, wanneer ik beweerd dat de politiek, door den gedachten afgevaardigde uit Goes, den heer De Savornin Lohman in bescherming genomen, als zijnde volgens hem de politiek van den Minister van Koloniën, mag genoemd worden: spelen met vuur.

Zitting van 21 Dec. 1889. De heer **Cremer**. — Ik wijs verder op eene houding op godsdienstig gebied die 's Ministers aanhangers het recht geeft te zeggen «dat men wel moet weten of men met hem het **Kruis** durft te stellen tegenover de **Halve Maan**, ja dan neen»; dat men den Minister zoo spoedig mogelijk moet weggagen als men tegenover het Mahomedanisme eenvoudig de „**neutraliteit**” wil stellen; die dus ter zijde stelt een hoofdbeginsel van het Regeeringsreglement, ook het vorig jaar door ons op den voorgrond gesteld en nog 12 dezer

in deze vergadering toegelicht met het gezag van J. C. Baud, Pahud, Elout. Van Nispen Van Sevenaer, een beginsel van welks handhaving, meer misschien dan van eenig ander, de rust in het behoud van onze overzeesche bezittingen afhangt. —

De heer **Van Nunen**. — Ik zal daarom liever de feiten laten spreken. Er is nu en dan twijfel geopperd of de Minister zich in godsdienstige aangelegenheden wel op een volkomen **neutraal** standpunt plaatst. Men heeft gewezen — de heer Cremer deed het nog zoo even — op hetgeen de heer Lohman daaromtrent heeft gezegd; maar voor hetgeen de heer Lohman zegt, is toch deze Minister niet verantwoordelijk. Bovendien heb ik, die de handelingen van den Minister in deze niet kan afkeuren, omtrent dit punt geen minder bondgenoot dan de heer Van Houten, die over deze zaak op 28 November ll. zeide:

«In allen gevalle hebben wij van den Minister, naar zijne tegenwoordige opvattingen, niet te vreezen de exclusieve bevordering van Protestantsche inzichten, en dat is van ons standpunt reeds veel gewonnen, terwijl ook de wijze waarop de Minister den Islam behandelt, aantoonst dat onder zijne leiding niet te vreezen is eene eenzijdige bevoorrechtiging van het Christendom, dat ik voor het beheer van Indië een gevaarlijk stelsel zou achten.»

Ook over zijne gedragslijn in zake **opium**, kan men den tegenwoordigen Minister mijns inziens geene tekortkomingen ten laste leggen. Integendeel, Zijne Excellentie heeft den Gouverneur-Generaal herinnerd aan eene aanschrijving, die reeds lang bestond en waartegen wel niemand in deze Kamer zal willen opkomen, namelijk dat het verbruik van opium bestreden moet worden, zelfs ten koste van de belangen van 's lands schatkist.

Juist omdat men die aanschrijving in Indië vergeten had, was het noodzakelijk dat men, zooals deze Minister gedaan heeft, er tegen opkwam, dat er op Java zoo vele onwettige opiumkitten bestonden. Of was het geen zand in de oogen strooien, dat men officieel in Indië slechts 850 opiumkitten toeliet, terwijl men daarnaast tienduizenden kitten op clandestiene wijze liet voortbestaan, waardoor men de opiumpachters gelegenheid gaf om overal de bevolking tot het gebruiken van opium te verleiden? Daartegen is helaas nooit iets gedaan, Mijnheer de Voorzitter, maar thans wel op initiatief van dezen Minister,

Verder zijn onder dezen Minister de verboden kringen uitgebreid, en wel op eene wijze, door bijv. geheel Bantam evenals de Preanger tot een verboden kring te maken, waardoor van dezen maatregel veel meer succes te wachten is, dan men vroeger van dergelijke pogingen heeft ondervonden. Eindelijk heeft de Minister — en dat is hem ook als een grief aangerekend — de opium-verpachtingen voor één, in plaats van voor drie jaren doen houden.

Men heeft beweerd dat het gevolg daarvan geweest is, dat de opbrengst van de opiumpacht 4 millioen minder bedraagt dan vroeger; maar men vergeet daarbij niet, dat de pacht in 1886, zooals algemeen bekend is, enorm was opgedreven, wat kan blijken uit het feit dat de volstrekte opbrengst 3 millioen beneden de raming gebleven is, zoodat er inderdaad slechts een achteruitgang van één millioen geweest is. Indien de pacht voor drie jaren in plaats van voor één jaar verleend was, zou de achteruitgang dan minder groot geweest zijn? Ik geloof het niet, Mijnheer de Voorzitter, als ik let op de vele verbeteringen — verbeteringen in den zin van beperking van het opiumverbruik —, door dezen Minister aangebracht, en waaronder ik nog terloops noem het verbod om de opiumkitten met publieke huizen te combineeren.

Kan de geachte afgevaardigde uit Hoorn, die zich met de opiumquaestie zooveel heeft beziggehouden en daarvan dan ook zoo goed op de hoogte is, mij wel één Minister noemen, die zooveel gedaan heeft om het opiumverbruik te beperken als deze Minister?

Ik geloof dat de heer W. Van Dedem deze vraag ontkennend zal moeten beantwoorden. —

De heer Mees. — In de derde plaats het **opiumvraagstuk**. Ik laat daar, of, bij het vele dat er in Indie te doen valt, het opiumvraagstuk juist datgene is, wat den Minister — gelijk hij verklaarde dat bij hem het geval is — dag aan dag moet bezighouden.

Maar, in ieder geval, wanneer men daaraan de hand slaat, dan moet het wederom met practischen zin geschieden. En nu kan men, geloof ik van de opiumpolitiek van dezen Minister geen anderen indruk hebben dan deze, dat de Minister, met het oog op zijne antecedenten, overtuigd is van de onmogelijkheid om in het oude vaarwater te blijven, dat hij de noodzakelijkheid inziet die voor hem bestaat om het roer om te wenden, maar

volkomen onzeker is, werwaarts den steven te richten.

Wij hebben dan ook te recht bij de behandeling der Indische begrooting, zelfs van hen, die in deze Kamer het meest geneigd zijn met den Minister het opiummisbruik tegen te gaan, vernomen dat de politiek die thans gevolgd wordt geen ander resultaat kan hebben, dan een verlies van millioenen voor de Indische schatkist, terwijl het doel, dat de Minister nastreeft, toch niet zal worden bereikt.

Ik vraag: mag dergelijke politiek, te midden van de financieele omstandigheden waarin de Indische administratie zich bevindt, en in de naaste toekomst zich waarschijnlijk bij toeneming bevinden zal, gesteund worden?

In de laatste plaats het punt, ook reeds door den heer Cremer aangeroerd: namelijk 's Ministers vurige **neiging om Indië te verchristelijken**. De heer Cremer heeft van het gevaar daarvan niets te veel gezegd. Wij weten toch allen, dat het fanatisme in de Mahomedaansche wereld zich heeft verheven, dat er is een reveil van het «Mahomedaansch bewustzijn». Daartegenover stelt nu de Minister zijn dogmatisch «Christelijk bewustzijn», dat eveneens een zeer aggressief karakter draagt. De Minister schroomt niet op godsdienstig gebied eene actieve politiek te beginnen, die dubbel gevaarlijk is, waar het geldt eene kolonie, waar tegenover eenige duizenden Europeanen millioenen inlanders staan —

De heer W. Van Dedem. — De geachte afgevaardigde heeft mij gevraagd, of ik één Minister kende, die meer tegen het **opiummisbruik** gedaan had dan de tegenwoordige. Ik zou hierover lang kunnen spreken, indien ik tot bij voorbeeld de dagen van den Gouverneur-Generaal Loudon wilde terugkeeren, doch ik geloof dat het beter is hier in geene vergelijkingen te treden.

Gaarne wil ik verklaren dat in mijn oog deze Minister wat heeft willen doen, maar het komt hier niet op 's Ministers *bedoeling* aan, maar wel op diens *beleid*. En dan moet ik tot mijn spijt erkennen, dat juist hetgeen hij in de opiumzaak heeft gedaan, mijn voornemen versterkt om, hoe het mij ook spijte, niet langer mijne stem aan zijne begrooting van hoofdstuk X te geven.

Mijne Heeren, de opiumquaestie zal in vele opzichten voor de meesten uwer zijn eene *terra incognita*; toch meen ik, om mijne bedoeling te verduidelijken, een bepaald voorbeeld onder uwe oogen te

kunnen brengen, waarover gij allen zult kunnen oordeelen.

De geachte afgevaardigde uit Zevenbergen heeft ons zoo even verhaald, dat er duizenden clandestiene kitten waren, oogluikend, naar het schijnt, door het bestuur toegelaten, terwijl er slechts ongeveer 850 waren geoorloofd. Welnu, wat had nu voor het volgend jaar mogen verwacht worden? Bij iedere verpachting wordt in de pachtvoorwaarden opnieuw vastgesteld, hoe groot het aantal kitten zal zijn. De Minister heeft gesproken van eene wettelijke regeling van het aantal kitten, maar zoodanige wet bestaat niet. Men heeft dus telkens na te gaan welk getal het doelmatigst is te achten. De Minister heeft van hieruit gelast dat — het blijkt uit de stukken — het aantal kitten voor het volgend jaar weder zou gesteld worden op 850, dat tegen de andere kitten te velde zou worden getrokken, en dan bij de verpachting zou worden medegedeeld, dat die kitten niet meer zouden worden geduld. Daartegen is door de verschillende adviseurs in Indië geadviseerd om als overgangmaatregel het geoorloofde aantal kitten uit te breiden en wel, omdat — dit blijkt ook uit de stukken — anders de sluikhandel zou gaan doen wat tot nu toe de pachters gedaan hebben.

De Minister stelt dit argument ter zijde als een «nuttigheids-argument». Aan den Minister is gevraagd, hebt gij den Gouverneur-Generaal geraadpleegd over de quaestie of het monopolie bij een aantal kitten van 850, tegenover den sluikhandel zou zijn te handhaven?

De Minister antwoordt daarop: ik heb geen termen gevonden om die vraag aan den Gouverneur-Generaal te doen. Zoo vast stond bij mij de overtuiging, dat niet meer dan 850 kitten moesten worden toegelaten.

En wat is nu de grond waarop bij den Minister die overtuiging rust? Zij is deze: Omdat het getal van 850 kitten door de vorige pachters op onwettige wijze was overschreden, kan dat getal ook voor een toekomstigen pachter niet meer worden verhoogd zonder de majesteit van de wet te schenden.

Wanneer dat de stelling van den Minister niet is, dan verzoek ik hem het te willen tegenspreken. Nu vraag ik: is er zonderling toepassing van het vivent les principes denkbaar? Ieder moet begrijpen wat het gevolg moet zijn wanneer men duizenden kitten in eens tot een cijfer van 850 wil gaan reduceren.

Maar afgescheiden daarvan staan wij

hier voor eene methode van denken, van besturen, waarin ik geen vertrouwen stellen kan.

De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. — Ik zou veeleer zeggen dat het mij schijnt gelukt te zijn den geachten afgevaardigde uit Amsterdam voor het optimisme, dat hij mij toeschrijft, te winnen. Mijn optimisme is hierop gegrond, dat ik vast overtuigd ben dat **het Christendom** bestaan zal tot in eeuwigheid, dat het eene kracht is van hervorming, herschepping en behoudenis van de geheele maatschappij, en dat in de aanneming daarvan en in zijne oprechte belijdenis de grond en de voorwaarde gelegen zijn voor het heil van alle volken, gelijk het ook te allen tijde tot heil geweest is van Nederland en de oorsprong van zijnen roem. En nu verheugt het mij door de woorden van vereering en hulde, bij verschillende gelegenheden, ook in afzonderlijke gesprekken met den heer Cremers, door mij geuit met betrekking tot het Christendom, ook den geachten afgevaardigde uit Amsterdam te hebben gewonnen voor het besef dat meer krachtige pogingen door hem behooren te worden aangewend tot de verbreiding daarvan.

Immers, van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam is, ik vermeld het hier met erkentelijkheid ook voor hetgeen hij in dit opzicht gedaan heeft, na de gesprekken ook daarover met hem gevoerd, eene schoone poging uitgegaan om, op milde wijze, het **zendingswerk**, ter verbreiding van het Evangelie onder de volken ter **Oostkust van Sumatra**, te bevorderen. Hij geeft hiermede het bewijs van te deelen in de optimistische verwachtingen, welke ik steeds koesterde, dat de aanneming van het Christendom, die de vrucht is zijner prediking, de inlandsche bevolkingen tot betere toestanden zal brengen en dat ontwikkeling en beschaving, zoowel als verbetering van maatschappelijke en zedelijke toestanden, daarvan voor haar het gezegende gevolg zullen zijn moeten.

Mij dunkt: dat het zal moeten toegevoegd worden door ieder die eenigermate zich rekenschap gegeven heeft van het Christendom, van zijnen aard, zijne eischen en zijne werkingen, dat indien men het goed acht en wenscht voor de heidenen, het ook mag en moet worden goedgevonden en gewenscht voor de Mahomedanen. Waar de Heer en Heiland, die ons het Christendom schonk en kennen leerde, zich nooit **neutraal** en onverschillig betoond heeft tegenover ons,

mag en wensch ook ik niet neutraal en onverschillig te zijn tegenover Hem Wien wij slechts te gehoorzamen en te eeren hebben.

Maar ik vergeet daarbij geenszins, dat juist de waardeering van het Christendom het ieder Christen ten plicht maakt **eerbied** te hebben **voor het geweten** van anderen, ook van hen, die nog niet het voorrecht hadden van door het licht van het Evangelie te worden bestraald, zoo dat, zonder uitoefening van eenigen dwang of drang, het ook aan ieder moet worden vrijgelaten om naar de mate zijner kennis en zijner overtuiging, den God te dienen, welken hij heeft leeren kennen en behoefte heeft te aanbidden. Ieder die weet wat het Christendom is, zal niettemin behooren te erkennen dat Christus gaat boven Mahomed. Wel verre van heil of steun te willen zoeken in de verloochening van den Eersten, meen ik dat juist die verloochening de oorzaak is van de ellende onzer maatschappij en ook eenmaal zou kunnen worden de oorzaak van het verlies van onze koloniën. Reeds zijn langs allerlei wegen door anderen pogingen aangewend om den Mahomedaan te winnen, doch deze gaat steeds voort met *zijne* belijdenis, en schaamt zich niet het uit te spreken dat alleen in de aanneming van den Islam het behoud en de zaligheid der menschen gelegen is. Wij zullen weinig vorderen door hem in alles, naar zijnen lust, te laten begaan en daartegenover slechts een diep stilzwijgen te bewaren, maar integendeel alsdan meer en meer gevaar loopen door hem overheerd en overvleugeld te worden en ook onze achtung en den eerbied voor ons gezag bij den inlander verliezen, als wij voortgaan ons het licht dat ons is toebedeeld en het Evangelie dat ons werd geschonken te schamen.

Met betrekking tot het **opium** verwijs ik naar mijne redevoeringen en stukken bij de behandeling der Indische begroting. Ik heb er toen reeds op gewezen dat hetgeen thans door mij is gedaan of verlangd, ook instemming ontmoet heeft bij den Gouverneur-Generaal en den Raad van Indië en dan ook gedeeltelijk reeds in toepassing is gebracht; dat het bovendien niets anders is dan de uitwerking van de denkbeelden, die in 1861 zijn ontwikkeld, en door de Indische Regeering met goedkeuring van het Opperbestuur zijn vastgesteld.

Men verwijt mij den achteruitgang in de opiumopbrengst, en de geachte afgevaardigde uit Rotterdam beweerde, zoowel

als de geachte afgevaardigde uit Hoorn, dat met de opiumpolitiek de Minister van Koloniën millioenen schats zou hebben doen verloren gaan.

Millioenen schats zijn verloren gegaan onder de werking van de *driejarige* pacht. Meer dan 6 millioen zijn van die driejarige pacht niet geïnd kunnen worden, en men meent dit thans aan de door mij genomen maatregelen te mogen toeschrijven. Ik meen recht te hebben te zeggen dat de bestaande achterstand reeds ver de drie millioenen overtoft, toen ik als Minister optrad. De schade die uit de buiten mijnen invloed noodzakelijk geworden ontbinding der loopende pachtcontracten is voortgevloeid, heeft, zonder dat ik er iets aan heb kunnen doen, nagenoeg evenveel bedragen. Men ziet dus, dat in dat driejarig stelsel, hetwelk men thans verdedigt en welks loslating men mij als eene grief zou wenschen toe te rekenen, volstrekt geen waarborg gelegen is in het voortdurend bloeien der pacht. Wil men in oprechtheid, wat men zegt voor te staan, het gebruik van het opium tegengaan en zoo de inlandsche bevolking onttrekken aan de nadeelige invloeden die het misbruik daarvan voor haar zedelijk en maatschappelijk bestaan oplevert, dan moet men ook zich troosten met wat daarvan de uitkomst zijn zal, dit is, met eene vermindering van de tot groot nadeel voor de inlandsche bevolking, uit den handel in opium verkregen winsten. Liever verheuge men zich over de dan verworvene zedelijke resultaten en klage niet over geldelijke verliezen.

Het driejarig pachtstelsel heeft van 1824—1831 gewerkt, toen de Handelsmaatschappij zich belast had met de opiumpacht, maar de Regeering is onder dat stelsel toch verplicht geweest om tot het eenjarig stelsel terug te keeren, en van 1831—1875 toe heeft men steeds aan dat stelsel onveranderd vastgehouden.

Dit mag wel aangevoerd worden tot verdediging van het eenjarig stelsel.

Het driejarig pachtstelsel heeft geleid tot aanzienlijke uitbreiding van den sluikhandel, die nooit groter is geweest of zich meer ontwikkeld heeft dan sedert men ambtenaren heeft aangesteld, die tot roeping hadden den sluikhandel tegen te gaan. Men maakt er den Minister een verwijt van, dat hij middelen zou hebben verzuimd tot tegengaan van den sluikhandel. Ik heb alleen aanvankelijk bezwaar gemaakt tegen den aankoop van een schip, dat zou worden toegevoegd aan de thans reeds in gebruik zijnde schepen,

die bestemd zijn op een deel van de kust van Java tegen den sluikhandel te waken, omdat ik niet mij overtuigen kon, dat de daartoe noodzakelijke aanzienlijke uitgave behoorlijk kon worden verdedigd.

Wanneer ik in verschillende rapporten lees dat het niet mogelijk is zelfs met 100 oorlogsschepen de kusten van Atjeh zoodanig te bewaken dat alle sluikhandel daardoor kan belet worden, begrijp ik niet hoe het mogelijk zou wezen om met een enkel schip den sluikhandel in opium langs het geheele eiland Java tegen te gaan. Het zou daar in mijn oog niets anders wezen dan eene geldverspilling. Dit neemt evenwel niet weg dat alle maatregelen door de Regeering worden aangewend om, al zij het niet door meerdere schepen, den sluikhandel in opium te land met kracht tegen te gaan. De vereischte middelen van politie zullen aan de Indische regeering niet worden geweigerd; de strengste bevelen zijn gegeven aan de hoofden van gewestelijk bestuur om in hun gewest tegen den sluikhandel te waken, en men zal vrij wat beter vorderen in de bestrijding daarvan door alle oogluikerij en omkoopning te verbieden of te vervolgen en door streng de hand te houden aan de bestaande, maar al te weinig nageleefde verordeningen, dan door een enkel schip in zee te zenden, dat zal zoeken jacht te maken op prauwen of schepen, die buiten de territoriale lijn van ons zeegebied zich in de nabijheid van Java vertoonen, met het doel om daar opium aan te brengen.

Met betrekking tot het optimisme moet ik nog ten aanzien van het opium opmerken dat er reeds iets zou gewonnen zijn in het belang van de zedelijkheid, en van den inlander, wanneer de aanschrijvingen, die zijn afgegaan, ook het gevolg hadden dat eenige duizenden borden in Indië wierden opgeruimd en de daaraan verbondene kitten, die nu met oogluiking van de inlandsche hoofden en van de Europeesche ambtenaren vrijelijk gedurende vele jaren de gelegenheid hadden zich te vermenigvuldigen, werden opgeheven. Men make dus, gelijk de heer Van Dedein doet, mij er niet een verwijt van dat ik geweigerd heb het getal der kitten te vermeerderen. Ik meen veeleer recht te hebben op waardeering van mijnen ernst en van mijne pogingen, waar ik aandring op eerbiediging en handhaving van de bestaande wetten, en het stelsel der verbodene kringen in bescherming nemende, niet te gelijk beslui-

ten kan tot eene vermenigvuldiging der bestaende kitten en tot eene wettiging der heimelijk opgerichte verkoopplaatsen. Men zou er veeleer een grief van kunnen maken aan alle landvoogden, die vroeger Indië bestuur hebben, en aan alle regeeringen die deze zijn voorafgegaan, wanneer zij, wetende dat er zoovele geheime kitten waren, en het bestaan der kitten, gelijk de heer Van Dedem, wenschende te verzekeren, nagelaten hadden die kitten in wettige te herscheppen. Vreemd inderdaad schijnt het, dat men, terwijl anderen zoo lang stil zaten, nu juist *mij* wensch op te dringen de noodzakelijkheid van het getal der kitten te vermeerderen en het onwettige te bekrachtigen. Ik zoude haast kunnen gelooven dat het een strik schijnt om mij te bewegen van mij als den werkzaamsten verdediger van het opiumvraagstuk te doen gelden. —

De heer **Van Houten**. Ik ben eenigermate in het debat getrokken door eene aanhaling, die de geachte afgevaardigde uit Zevenbergen van mij heeft gedaan.

Ik wensch daarom te verklaren, dat ik de uiting, welke ik deed na des Ministers rede bij de Indische begroting, thans na de rede, welke ik nu de eer gehad heb aan te hooren, niet zou durven herhalen. De Minister had, naar ik meen, in zijne eerste reden bij de begroting van Nederlandsch-Indië het juiste standpunt ingenomen, juister dan hetwelk toen verdedigd werd door den geachten afgevaardigde uit Goes, en waarbij de **Islam** werd gesteld **tegenover het Kruis**. De Minister heeft daarop geantwoord op blz. 246, waarvan ik alleen eenige woorden wensch aan te halen. Nadat de Minister had gezegd, dat ter bevordering van het gezag of van het heil der bevolking ook ter hand moest worden genomen de propaganda van het Christendom, liet hij daarop volgen:

«Men moge misschien vreezen dat van mijne zijde daarbij eenige pressie zal worden uitgeoefend, ik wensch niets anders dan eens ieders vrijheid te eerbiedigen en het gebruik van die vrijheid ten nutte te doen strekken van onze heerschappij en tot heil ook van de bevolking.»

Deze woorden gaven mij aanleiding tot de geruststellende woorden, welke de geachte afgevaardigde uit Zevenbergen heeft aangehaald, maar hij heeft vergeten, dat ik van mijn standpunt den Minister beschouwde als reconvaescent. Ik moet,

helaas, na de rede, welke de Minister thans heeft uitgesproken, vreezen voor eene rechute. —

De heer **Van der Feltz**. — De *rechute*, waarvan de geachte afgevaardigde uit Groningen sprak, is, geloof ik, ten volle aanwezig.

Het is niet meer 's Minister bedoeling om in Indië streng te eerbiedigen, en zonder pressie van bestuurswege te behoeden de **vrijheid van godsdienst**, die daar zoowel moest heerschen als hier. De Minister wil propaganda maken voor het Christendom, want de Christen moet gaan boven den Mahomedaan, Christus boven Mahomed. Ik zal daarover met den Minister niet twisten, maar het geheele beloop van dat deel van 's Ministers rede, waarop ik het oog heb, heeft mij de vraag op de lippen gelegd: of de Minister zich wel bewust is, of hij zich wel rekenschap geeft van de plaats die hij daar, aan de groene tafel, inneemt, of hij wel beseft daar niet te zitten als Christenleeraar en propagandamaker van het Christendom, maar eenvoudig als politiek persoon, wiens streven nergens anders op moet gericht wezen dan op het welzijn van het vaderland en zijne bezittingen.

Al wat aanleiding kan geven tot strijd, tot opwekking van het **fanatisme** bij de Mahomedanen of heidenen, moet de Minister trachten tegen te gaan. In geen deele mag hij iets doen dat dit fanatisme zou kunnen bevorderen en strijd wekken tusschen de verschillende belijdenissen. De Minister moet weten en erkennen dat de Mahomedaan zoo goed het recht heeft om te beweren dat hij het bij het rechte eind heeft, dat hij het beste deel heeft gekozen, als wij dat voor ons wenschen te doen.

Des Ministers streven is gericht op de uitbreiding van het Christendom op eene wijze die het fanatisme van den Mahomedaan kan opwekken, en schijnt mij toe daarbij te vergeten, dat Christus, naar wien hij zich noemt, en wien hij roemt als zijn Heer, het Koninkrijk der Hemelen eenmaal heeft vergeleken bij een zuurdeesem verborgen in drie maten meels, waarin eene vrouw dien had gelegd, totdat het meel geheel verzuurd was, waarmee Hij zeker niets anders dan Zijn volkomen geloofsvertrouwen wilde uitdrukken in de kracht van Zijn woord en voorbeeld.

Het Christendom behoort dus naar de leer van Christus zelve niet als in het begin onzer jaartelling met geweld te

worden uitgebreid. En zoo groot was Zijn vertrouwen voor de komst Zijner prediking dat Hij, toen velen Hem teleurgesteld verlieten, tot de weinigen die Hem getrouw bleven, de vraag kon richten: wilt gijlieden ook niet weggaan?

Zoo vast was Zijn vertrouwen op de uitkomst van het werk waarvan Hij den grondslag gelegd had, dat het Hem niet hinderde al mochten ook allen Hem verlaten, want — dit meende hij — wat Ik u geleerd heb, het zal als een zuurdeesem de menschheid doortrekken.

Ten slotte wensch ik den Minister te doen opmerken, hoewel het waarschijnlijk wel niet helpen zal en hij wel niet van zijn weg zal terugkomen, dat, naar het voorbeeld van Christus, zij die gelooven, niet haasten. Wilt gij, zoo roep ik hem toe, het Christendom langs den eenvoudigen, rustigen weg bevorderen in Indië, laat het dan zelf zijn weg zoeken, laat het werk dan over aan de godsdienstleeraars en aan de kerkelijke gezindten, en zorg voor niets anders dan dat elk vrijheid hebbe, maar uit den strijd der meeningen geen botsing ontsta.

Zitting van 23 Dec. 1889. De heer **Smidt**. Mijnheer de Voorzitter! Sedert ruim een jaar is dit de eerste ongezochte gelegenheid in deze Kamer om te spreken over de grootste van onze West-Indische koloniën. Nu ik de eer heb, door den loop der omstandigheden, toevalligerwijze de beraadslagingen over deze begrooting te openen, mag ik niet ontveinzen dat ik het doe met zeker gevoel van weemoed. In den loop van het jaar zijn toch aan de kolonie, die het hier betreft, twee van hare beste burgers ontvallen. Een daarvan wien ik ten vorigen jare nog hoopvol mocht vermelden, was het hoofd der Roomsch-Katholieke kerk in Suriname, de **bisschop Schaap**; de ander, een uitstekend leeraar van de Moravische broederschap, de **zendeling Gerhardt**; beide brave, rechtschapen mannen, ijverige voorgangers en trouwe leiders der bevolking op den weg van zedelijkheid, humaniteit en godsdienst, en wat voor ons, als politiek lichaam, wellicht meer geldt, zij waren — waaraan juist ginds zoo groote behoefte bestaat — steunpilaren van de Nederlandsche nationaliteit en Regeering. —

De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. — De geachte spreker heeft bij de bespreking der belangen van Suriname ook gewaagd van de treffende verliezen, door die kolonie geleden; de Regeering deelt met hem in zijn weemoed

en brengt, zich vereenigende met hetgeen hij tot den lof van den vorigen **bisschop** van Suriname en van den overleden **Broeder** van de Moravische gemeente gezegd heeft, met hem hulde aan hunne groote verdiensten tot bevordering van zedelijkheid, humaniteit en godsdienst in de kolonie Suriname. Ik aanvaard die hulde te liever en te gereeder uit den mond van den geachten afgevaardigde uit Emmen, die in de gelegenheid geweest is de belangen van Suriname te leeren kennen en daardoor ook meer dan ieder ander zich er van heeft kunnen overtuigen, hoe de bevordering van den Christelijken godsdienst ook voor die kolonie eene weldaad is en goede uitwerkse- len heeft gehad. —

De heer **Mackay**. Mijnheer de Voorzitter! Ik veroorloof mij bij dit artikel eene korte opmerking. Wanneer men den toelichtenden staat (stuk n°. 5) inziet, dan vindt men dat onder dit artikel voorkomen de twee predikanten bij de Ned. Hervormde gemeente te Paramaribo, de predikant bij de Evangelisch-Luthersche gemeente aldaar en de predikant bij de Vereenigde Protestantsche gemeente te Nieuw-Nickerie. Voorts blijkt dat de twee Hervormde predikanten en de Luthersche predikant te Paramaribo eene jaarwedde ontvangen van f 6000, terwijl de **predikant te Nickerie** eene jaarwedde heeft van f 4000.

Mogelijk zal men, bij het verschil tusschen deze jaarwedden, in het midden brengen, dat dit ligt in het kleiner zieltal der gemeente te Nickerie, maar ik meen dat, wanneer men let op de meerdere voordeelen die verbonden zijn aan de predikantsplaatsen te Paramaribo, er dan wellicht in dat verschil van jaarwedden eenige onbillijkheid gelegen is.

Ten eerste toch zijn te Paramaribo twee predikanten bij de Hervormde gemeente zij dragen dus te zamen de verantwoordelijkheid voor de aan hunne zorgen toevertrouwde gemeente, welke te Nickerie door den eenigen predikant alleen gedragen wordt. Nu gevoelt een ieder, die eenigszins bekend is met de werkzaamheden van een predikant, dat wanneer alle werkzaamheden op hem alléén rusten, hij het dan somwijlen zeer zwaar heeft te verantwoorden. Maar bovendien is er aan de standplaats te Paramaribo het

groote voordeel verbonden van goede gelegenheid voor onderwijs. De predikanten aldaar kunnen hunnen kinderen onderwijs doen geven op de school voor uitgebreid lager onderwijs, terwijl zoodanige inrichting niet te Nickerie bestaat. Wanneer de predikant aldaar kinderen heeft, die dat onderwijs moeten genieten, is hij genoodzaakt hen naar Paramaribo ter school te zenden. Zijne positie is dientengevolge financieel veel minder en veel nadeeliger dan die van zijne ambtsbroeders te Paramaribo. Eindelijk is er nog een nadeel. Bij het ontstaan van eene vacature te Paramaribo, ziet de overblijvende predikant aldaar zijne werkzaamheden wel vermeerderd, doch geniet van den anderen kant door de vacature-penningen een surplus van inkomsten. Dit voordeel mist echter de predikant te Nickerie. Dit alles te zamen genomen, komt het mij voor, dat de vraag gewettigd is of de billijkheid niet medebrengt, dat de predikant te Nickerie een hooger traktement ontvangende dan thans op de begroting is uitgetrokken.

Het spreekt vanzelf, dat een voorstel daartoe niet van deze Vergadering kan uitgaan. Mijn doel is alleen den Minister te wijzen op deze ongelijkheid en te verzoeken, aangaande dit punt in overleg te treden met den Gouverneur van Suriname, om te onderzoeken of er eenige onbillijkheid in deze regeling is gelegen, en wanneer dit het geval blijkt te zijn, de jaarwedde van den predikant te Nickerie in gelijke, of althans betere verhouding te brengen tot die van zijne ambtsbroeders te Paramaribo. Ik verwacht hierop geen dadelijk antwoord van den Minister, maar verzoek hem mijne opmerking in welwillende overweging te nemen.

De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. Mijnheer de Voorzitter! Ik zal gaarne aan den wenk van den geachten afgevaardigde uit Hilversum voldoen. Reeds heeft de hooggeachte secretaris van de Commissie voor de Protestantsche Kerk in Oost- en West-Indië op de groote onbillijkheid gewezen, dat aan den predikant in Nickerie een minder jaargeld is toegelegd dan aan de predikanten te Paramaribo. Ik hoop dan ook dat het goede woord gesproken door den heer Mackay later zal mogen bijdragen tot ondersteuning van elk daarop gegrond en daarmede overeenkomstig voorstel.

EERSTE KAMER.

Zitting van 28 Januari 1890. De heer **Van Hoven**. — Ten slotte een woord over den Minister van Koloniën. Reeds bij eene vorige begrooting heb ik de vrees geuit voor de gevolgen van wat ik zoo vrij was te noemen de **godsdienstige waanzin van dezen Minister**.

Reeds toen gaf ik te kennen, dat ik het niet wenschelijk achtte, dat het bestuur onzer overzeesche bezittingen aan zulke handen was toevertrouwd. Met leedwezen moet ik zeggen, dat die vrees sedert nog is toegenomen. Destijds waren er leden, en misschien zijn zij er nog, die niettemin hunne stem aan de begrooting van Koloniën meenden te moeten geven, met het oog op 's Ministers groote bekwaamheid en bekende liefde voor den inlander. Zij wilden daarom over de andere bezwaren heenstappen.

Ik geloof echter dat die leden nu wel teleurgesteld zullen zijn en dat bij hen de vrees nu de overhand zal gekregen hebben over hun vrouwen. Wat mij in den laatsten tijd vooral heeft getroffen, was hetgeen ik lees in de rede van dien Minister van 21 December jl. Er staat:

«Wie zich herinnert de verschillende rapporten, waarvan uittreksels geleverd zijn in het Koloniaal Verslag van 1888, van de hoofden van gewestelijk bestuur omtrent den toestand der bevolking op Java en hare meerdere of mindere welvaart; wie zich herinnert dat de onlusten, beroeringen en bewegingen, waartoe zeker het **fanatisme** van het zich ontwikkelend Mahomedanisme heeft bijgedragen, toch ook verband hielden» enz. De Minister constateert hier dus een zich ontwikkelend fanatisme. Niettemin zegt de Minister in dezelfde rede — het citaat is wat lang, maar het is van belang en ik deel het mede, omdat het getuigt van zooveel gezond verstand, maar tevens van zooveel door godsdienst beneveld verstand:

«Mij dunkt: dat het zal moeten toegegeven worden door ieder die eenigermate zich rekenschap gegeven heeft van het Christendom, van zijnen aard, zijne eischen en zijne werkingen, dat indien men het goed acht en wenschte voor de heidenen, het ook mag en moet worden goedgevonden en gewenscht voor de Mahomedanen. Waar

de Heer en Heiland, die ons dat Christendom schonk en kennen leerde, zich nooit neutraal en onverschillig betoond heeft tegenover ons, mag en wensch ook ik niet neutraal en onverschillig te zijn tegenover Hem Wien wij slechts te gehoorzamen en te eeren hebben.» En nu komt er eene passage, die getuigt van des Ministers verstand:

«Maar ik vergeet daarbij geenszins, dat juist de waardeering van het Christendom het ieder Christen ten plicht maakt eerbied te hebben voor het geweten van anderen, ook van hen, die nog niet het voorrecht hadden van door het licht van het Evangelie te worden bestraald, zoo dat, zonder uitoefening van eenigen dwang of drang, het ook aan ieder moet worden vrijgelaten om naar de mate zijner kennis en zijner overtuiging, den God te dienen, welken hij heeft leeren kennen en behoefte heeft te aanbidden.» Volkomen juist, maar nu vervolgt de Minister: «Ieder die weet wat het Christendom is, zal niettemin behoorren te erkennen dat Christus gaat boven Mahomed. Wel verre van heil of steun te willen zoeken in de verloochening van den Eersten, meen ik dat juist die verloochening de oorzaak is van de ellende onzer maatschappij en ook eenmaal zou kunnen worden de oorzaak van het verlies van onze koloniën. Reeds zijn langs allerlei wegen door anderen pogingen aangewend om den Mahomedaan te winnen, doch deze gaat steeds voort met zijne belijdenis, en schaamt zich niet het uit te spreken, dat alleen in de aanneming van den Islam het behoud en de zaligheid der menschen gelegen is. Wij zullen weinig vorderen door hem in alles, naar zijnen lust, te laten begaan en daartegenover slechts een diep stilzwijgen te bewaren, maar integendeel alsdan meer en meer gevaar loopen door hem overheerd en overvleugeld te worden en ook onze achting en den eerbied voor ons gezag bij den inlander verliezen, als wij voortgaan ons het licht dat ons is toebedeeld en het Evangelie dat ons werd geschonken te schamen.»

Als ik die redevoering goed begrijp, zou de Minister zich schamen wanneer hij geene pogingen aanwendde om het Christendom te brengen onder de Mahomedanen,

en nu voorzie ik van zoodanige pogingen van de zijde van de Regeering zooveel gevaar voor de orde en rust van Indië, dat ik, evenmin als verleden jaar, de verantwoording op mij wil nemen om den Minister op zijne plaats te laten.

De heer **Alberda Van Ekenstein**. — Ten slotte heb ik mij afgevraagd, hoe deze Kamer zal moeten handelen tegenover dezen Minister van Koloniën, met het oog op hetgeen door hem vericht is, sedert wij de begrooting voor 1889 hebben gevoteerd?

Hoe zal de Eerste Kamer met gerustheid haar vertrouwen schenken, steun verleenen aan dezen Minister?

Ik ga uit van het standpunt, dat de Vergadering het gaarne zou doen, en dan vraag ik mij af: moogt gij dit? Op die vraag nu kan ik slechts een ontkennend antwoord vinden, met het oog op hetgeen dit jaar heeft opgeleverd.

Is er iets geschied wat het wantrouwen in zake van de **vermenging van de godsdienstrichting** van den Minister met zijn staatsbeleid zou kunnen wegnemen? Is er iets geschied, dat rust kan geven in betrekking tot de geuite vrees? Zijn de antwoorden door den Minister in de andere Kamer gegeven, zijne opmerkingen, voorschriften, mededeelingen, waar ook en hoe ook verstrekt, eenigermate in staat om de vrees te ontnemen, die mij en degenen die met mij eensgezind denken, bekruipt? Ik kan het niet vinden. Ik kan niets vinden dan een hardnekkig verder voortgaan op het pad, op welks verkeerden gang Zijne Excellentie, hetzij bij wijze van verzoek, hetzij bij wijze van opmerking of hoe ook, opmerkzaam is gemaakt.

Wanneer nu deze Minister daar evenwel bij blijft, dan heb ik respect voor die standvastigheid, wil men het ten minste geene hardnekkigheid noemen, maar ik kan en mag niet rustig daarop ingaan in betrekking tot het Ministerschap van Zijne Excellentie.

Ik kan niet begrijpen, hoe de strijd voor de Kerk, voor eene afdeling, voor eene richting, samen moet gaan met den waren godsdienst, die niet in tempel of kerk woont, niet van eene Kerk afhankelijk is, maar God dient door het leven. De ware godsdienst erkent ieder streven om godsdienstig te zijn en is wars van overheersching.

Hoe ook genomen en hoe ook gezien meen ik, met alle respect voor de bekwamheid en ondervinding van den genoemden staatsman, ter voorkoming van

onheil, (onze plicht naar ik meen) tenzij ik nog andere inlichtingen mocht ontvangen, mijn steun aan dezen Minister niet te mogen schenken.

De heer **Mackay**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*. — Het voornaamste punt is de houding van den Minister tegenover het Mahomedanisme, waaromtrent hem verweten wordt dat hij door de wijze waarop hij tegen het Mahomedanisme zich uitlaat, gevaar zou kunnen doen ontstaan voor het behoud van onze koloniën. Ik meen dat men hier zal moeten letten op de *daden* van den Minister en niet enkel zich moet bepalen tot eenige *uitdrukkingen* die dezen of genen minder goed of juist vinden. Ik meen hierbij eene zaak te mogen vooropstellen, en dat is deze — waarover de Regeering het ook met den Minister van Koloniën eens is — dat op de vraag of **Nederland als Christennatie** wel zijn plicht heeft betracht in zijne overzeesche bezittingen, niet een in allen deele bevestigend antwoord kan gegeven worden. Het kan niet worden ontkend, dat op ons ten deze eene zware verplichting rust, al moge het waar zijn dat, zooals aan staatslieden past, met eene groote behoedzaamheid te werk zal moeten worden gegaan. Maar wanneer gezegd wordt dat het den Minister van Koloniën slechts te doen zou zijn om ééne richting, ééne Kerk te bevoordeelen en deze aan de Mahomedanen op te dringen, dan moet ik opmerken dat het ook bij den Minister van Koloniën de vraag geldt, in hoeverre de Regeering, binnen den kring harer bevoegdheid, kan medewerken om het Christendom te brengen niet zoozeer onder de Mahomedanen, maar meer bepaald onder dat tal van heidenen, die den Archipel bewonen. Te dien aanzien rust er een plicht op de Regeering, die niet altijd genoegzaam behartigd is. Deze Regeering althans zou gaarne op die wijze werkzaam willen zijn tot heil van Indië, terwijl daarmede tevens meer beschaving en welvaart in Indië gebracht zal worden, dan door ons onverschillig te betoonen tegenover den godsdienst. Wanneer wij letten op hetgeen door de Regeering is verricht, dan geloof ik niet dat gezegd kan worden dat de Regeering hierin met onvoorzichtigheid is te werk gegaan. Mij zijn geen maatregelen bekend, noch van dezen Minister, noch van den Indischen Landvoogd, die de blaam op de Regeering zouden werpen dat zij gehandeld zou hebben tegen 's lands belang door aanleiding te geven tot opwekking van het **fanatisme** onder de Mahomedanen.

De heer **Van Roijen**. — De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft ook het woord opgevat voor den Minister van Koloniën en hem verdedigd ten opzichte van hetgeen dezerzijds ook door andere leden van de Kamer tegen hem is aangevoerd. De Minister heeft gezegd: wij hebben al lang onzen **plicht als Christennatie** in Indië verzuimd.

Ik zou den Minister wel willen vragen welken plicht hij bedoelt en waar deze geschreven staat?

Ik zal mij voorts refereeren aan hetgeen door mij bij den eersten termijn is gezegd en constateeren wat de Minister verder heeft aangevoerd. Volgens hem is de Minister van Koloniën iemand die wel praat, maar niet handelt, en alleen soms eenige onvoorzichtige uitdrukkingen bezigt. Maar dan zou ik wel eens aan het Kabinet willen vragen of het niet gevaarlijk is in zijn midden een man te hebben, die eigenaardige en gevaarlijke uitdrukkingen bezigt, want er kunnen tijden komen dat die uitdrukkingen, ook met de beste bedoelingen gebezigt, tot gevaarlijke gevolgen zouden kunnen leiden. —

De heer **Mackay**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*. — Waar het de **uitbreiding van het Christendom in Indië** gold, heeft de Minister van Koloniën zeer duidelijk zijne meening uitgesproken, en de Regeering is van oordeel dat hierdoor de vrees niet gerechtvaardigd wordt dat daardoor het vaderland of de koloniën in gevaar zullen worden gebracht. Men vergete niet dat de Indische bevolking godsdienst en regeeringsgezag niet van elkaar kan scheiden, zoodat men werkelijk niet zoo bevreesd behoeft te zijn als men in Indië voor zijn godsdienst uitkomt.

Zij die beter dan ik in Indië bekend zijn, zullen mij toegeven dat Mahomedaan en heiden grooter achting en eerbied hebben voor den Nederlander, wanneer hij rond en flink voor zijn godsdienst uitkomt, dan wanneer zij weinig om hun godsdienst geven.

Ik meen daarom dat het standpunt, dat de Regeering heeft ingenomen, het juiste is, namelijk om binnen den kring harer bevoegdheid de verbreiding van het Christendom onder de heidensche bevolking in onze bezittingen te bevorderen, maar daarbij niet uit het oog te verliezen om met behoedzaamheid en voorzichtigheid te werk te gaan, omdat de Regeering — niemand en allerminst de Regeering zelve zal dit tegenspreken — er wel degelijk op moet passen om het **fanatisme**

niet aan te wakkeren, maar juist geroepen is om de gevolgen te voorkomen, die daaruit kunnen voortspuiten.

Zitting van 31 Januari 1890. De heer **Van Gennep**. — Ik vraag bovendien: is er bijna iemand, die in verdediging neemt of kan nemen den bitsen aanval van dezen Minister op onze Evangelisch kerkelijke instellingen in Indië, en de daarbij betrokken predikanten of die, onder de *gebleken* omstandigheden, genoeg kan nemen met de — ik vind er geen zachter woord voor — laffe uitvlucht, dat de **brief aan de Synodale commissie** aan een verkeerd adres bezorgd was? —

— Een tweede voorbeeld. De **opium-bemoeienissen** van den Minister — van opium-politiek toch kan daarbij moeielijk sprake zijn.

Ik spreek nu op het oogenblik niet over de doelmatigheid dier bemoeienissen, maar over de macht van den Minister. Welnu, zonder eenig gearresteerd plan, zonder de Vertegenwoordiging in de gelegenheid te hebben gesteld zich formeel over de zaak uit te spreken, is op initiatief van den Minister, behalve den bekende maatregel omtrent de stille verkoopplaatsen, een besluit in Indië genomen waarbij de driejarige pacht in eene eenjarige pacht is omgezet. Het gevolg is, dat, zonder dat wij er iets aan konden doen, want de nieuwe pachtcontracten werden reeds in October van het vorige jaar afgesloten, wij bij de Indische middelen eene raming van de opiumpacht op Java en Madura voor het jaar 1890 hebben mogen registreeren, in vergelijking met voorafgaande jaren, minder bedragende ongeveer 4 000 000 (zegge 4 miljoen).

Zie, Mijnheer de Voorzitter, is er meer noodig om aan te toonen welk eene groote, onafwijsbare behoefte er is aan een vertrouwbaar beleid van den Minister van Koloniën?

Nu ik toch aan het artikel opium ben, wensch ik omtrent het beleid zelf op dat punt nog een woord te zeggen. In de eerste plaats: de last tot sluiting van de stille verkoopplaatsen, zonder eenige nadere voorziening. Ik heb over dit onderwerp reeds verleden jaar mijne meening hier uitgesproken, eene meening die ik sedert gezien heb dat door vele deskundigen en ook door den raad van Indië wordt gedeeld. Ik zal op het toen gezegde thans niet terugkomen. Dit zou ook volstrekt geen doel treffen, want op dat punt valt met den Minister niet te spreken. Deze

Minister berijdt op dit punt een stokpaardje en wanneer men hem er van af wil brengen, dan vindt hij zich op en wordt achterdochtig en ziet in hen, die het om de zaak te doen is, waarvoor ook hij zegt op te komen, vijanden van zijn persoon en belagers van zijne reputatie als anti-opium-gezant. Ik zeg dit niet lichtvaardig, maar met het oog op hetgeen door den Minister zelf is gezegd bij de algemeene beraadslaging op hoofdstuk X. pag. 749. Ik lees daar: «Vreemd inderdaad schijnt het, dat men, terwijl anderen zoo lang stil zaten, nu juist mij wenschte op te dringen de noodzakelijkheid van het getal der kitten te vermeerderen en het onwettige te bekrachtigen. Ik zoude haast kunnen gelooven dat het een strik schijnt om mij te bewegen van mij als den werkzaamsten verdediger van het opiummisbruik te doen gelden.»

Zie, Mijnheer de Voorzitter, als men dat leest, dan blijkt daaruit ten duidelijkste hoe deze Minister ook op dit punt niet weet te onderscheiden. «Vreemd inderdaad», zegt hij, «schijnt het, dat men, terwijl anderen zoo lang stil zaten», neen, dat schijnt niet vreemd, dat is het natuurlijk gevolg van de verandering die hij in den bestaanden toestand wil brengen. Wat was die toestand? De toestand was, dat naast de zoogenaamde wettige verkoopp plaatsen tot een bescheiden bedrag van ruim 850 voor geheel Java en Madura, let wel, ter voorziening in de dagelijkse behoefte van hetgeen een volksgebruik op Java wordt genoemd, er duizenden stille verkoopp plaatsen bestonden. Wat die stille verkoopp plaatsen eigenlijk zijn moet ik vooraf even toelichten.

Wegens het gering aantal wettige verkoopp plaatsen, is het geoorloofd het opium dat men behoeft door een gemachtigde te doen koopen en die dan gezamenlijk op te rooken op een daarvoor toegelaten plaats. Nu spreekt het vanzelf dat van het oogeblik dat er eene vaste clientèle bestond, de reis niet elk oogeblik meer werd gedaan, maar de gemachtigden van lieverlede genoegzamen voorraad bij een pachter of bij den naasten kithouder insloegen en zelf als stille opiumverkoopers optraden. Op die wijze werd dan voorzien in de behoefte, die door den grooten afstand der kitten niet kon worden bevredigd.

Dat men nu de Ministers van Koloniën, die, om welke reden dan ook, in dien toestand geen verandering meenden te moeten brengen, niet hard heeft gevallen,

dat zij het aantal wettige verkoopp plaatsen niet vermeerderden, spreekt vanzelf, maar evenzeer vanzelf spreekt dat deze Minister die zegt: ik wil aan dien toestand een einde maken, die gelast dat al die stille verkoopp plaatsen gesloten moeten worden, met de omstandigheden, die door dien veranderden toestand in het leven geroepen worden, rekening moet houden. En wat zegt nu de Raad van Indië? Deze adviseert geheel conform het advies dat ik verleden jaar hier heb gegeven, toen de zaak nog haar beslag niet verkregen had; hij zegt: ja, dat is heel goed die sluiting van de stille verkoopp plaatsen, maar als men eenig effect wil hebben van den maatregel, dan moet het aantal wettige verkoopp plaatsen vermeerderd worden; gij behoeft niet zooveel kitten toe te staan als er nu gevonden worden, maar gij moet ten minste maken dat er zooveel zijn dat redelijkerwijs in de behoefte kan worden voorzien.

Ik zal een voorbeeld geven. Wanneer men in een district tien verkoopp plaatsen heeft, waarvan één wettige, dan kan men die 9 stille verkoopp plaatsen wel ophffen, maar dan zal het toch verstandig zijn om het aantal wettige verkoopp plaatsen eenigszins ruimer te distribueeren, zoodat er ten minste kans bestaat dat door den maatregel in de min of meer dringende behoefte op wettige wijze wordt voorzien.

In dien geest adviseerde dan ook de Raad van Indië.

En hoe kan men zeggen, dat het vreemd schijnt, dat men, terwijl anderen zoo lang stil zaten, juist dezen Minister de noodzakelijkheid wenschte op te dringen van het getal der kitten te vermeerderen? Mij dunkt wie zoo spreekt bewijst dat hij de quaestie inderdaad niet begrijpt. En dan de Kamerleden, den Raad van Indië, waarvan de meerderheid, naar ik meen, door den Minister zelve is benoemd, en bijna alle deskundigen, want er zijn er velen die geheel dezelfde denkbeelden zijn toegedaan als de Raad van Indië, te verdenken dat zij den Minister strikken zouden zetten, zie, Mijnheer de Voorzitter, dat gaat te ver. Wie met dergelijke schrik- en strikbeelden rondloopt, is mijns inziens niet vrij in zijn oordeel en onvatbaar om de zaak objectief te beschouwen.

Daaraan schrijf ik ook toe dat herhaalde beroep op de wet en op den eerbied voor de wet.

Ook daarover heb ik verleden jaar reeds het mijne gezegd, maar nu het schijnt dat een eerbiedwaardig beroep, al wordt het ten onrechte ingesteld en al doet men

daarbij juist het tegendeel van hetgeen men zegt, toch nog altijd menschen vindt, die er zich door laten inpakken, moet ik het onderwerp toch nog eens van den anderen kant bekijken. Wat is eigenlijk een last om de wet na te komen? Een pleonasme, een last om een last na te komen! Want eene wet, in casu eene Indische verordening is zelf een last.

Last en beveelt is de onvermijdelijke clause van iedere Indische verordening, zoo goed als iedere Nederlandsche wet zegt: *Lasten en bevelen*, en als nu de last, dien de verordening geeft, niet uitgevoerd wordt, waarom zal dan de ministerieele last, om dien last uit te voeren, wel worden uitgevoerd?

Ik wil aannemen dat een ministerieele last een oogenblik eenige werking veroorzaakt, maar die zal weder zeer spoedig verdwijnen, om dezelfde reden waarom de last van de verordening niet wordt uitgevoerd. Een verstandig mensch vraagt dus, waarom zulk een last niet wordt uitgevoerd? En dan moet men, wat Indië betreft, in 99 van de 100 gevallen antwoorden: omdat de verordening niet *kan* worden uitgevoerd, niet voor uitvoering, althans niet voor blijvende en vruchtbare uitvoering vatbaar is.

Dat is het groote bezwaar. Men maakt hier op het Plein en in Buitenzorg heele mooie verordeningen op het papier, maar de ambtenaren moeten maar zien hoe ze er mee klaar spelen. En met welke middelen? Ik kreeg juist dezer dagen een brief van een oud vriend van mij, een resident. Ik zal er een paar regels uit voorlezen, omdat ze zoo geheel in deze beschouwing passen. Hij schrijft: «Ja, aan mooie ordonnanties, sierlijke circulaires en geheime Kabinetsof-brieven geen gebrek, maar daarmede regeert men Indië niet.» (Er staat nog meer in den brief, maar dat zal ik maar niet voorlezen.) Juist, Mijnheer de Voorzitter, door dat maken van verordeningen en het geven van bevelen die toch niet kunnen worden uitgevoerd, juist daardoor vermindert en vernietigt men den eerbied voor de wet. En daaraan doet deze Minister mede.

Wanneer de Minister daarentegen conform het advies van den Raad van Indië, de verordening zoo had laten inrichten, dat zij ook uitvoerbaar werd, dan zou hij den eerbied voor de wet verhoogd hebben en wellicht bij enkele anti-opiumdrijvers, die meer op den schijn dan op het wezen letten, aan sympathie verloren hebben, maar de sympathie gewonnen hebben van allen die het ernstig met de zaak meenen,

maar zich niet met den schijn laten tevreden stellen. Bestaan er toch 10 stille verkoopplaatsen en men maakt in plaats daarvan 3 of 4 wettige, dan heeft men er toch nog altijd 6 gewonnen. Nu wint de Minister niets. We zullen er in den eersten tijd geheime verkoopplaatsen gesloten worden, die evenwel zoo goed als onmiddellijk weder verrijzen zullen.

Ik kom thans tot de eenjarige pacht!

Het is een feit, reeds straks door mij gememoreerd, dat bij den Minister nog geene gearrêeerde plannen omtrent het te volgen stelsel bestaan.

Wat meer zegt, er zal nog met de regie eene proef op Banka worden genomen, eene proef die, wil zij tot eenig besluit leiden, wel eenige jaren zal moeten duren. Het merkwaardigste is evenwel dat de proef wordt genomen op hetzelfde oogenblik, dat de Minister de regie zelf in beginsel veroordeelt. Op pag. 246 van de Handelingen der Tweede Kamer over de Indische begrooting, zegt de Minister toch: «De Regeering heeft, mijns inziens, groot-scher taak te vervullen in Indië, dan om fabrikant, leverancier en slijter in Indië te worden.» Dat zijn van die fraaie woorden, zooals wij die van den Minister gewend zijn. Maar beteekenen zij iets, dan beteekenen zij eene veroordeeling van de regie in beginsel. Hoe men nu op hetzelfde oogenblik een proef kan nemen omtrent een stelsel dat men in beginsel afkeurt, begrijpe wie het begrijpen kan. Waar dus de denkbeelden van den Minister nog in zulk een chaotischen toestand verkeerden, komt het argument voor de eenjarige pacht, vroeger vooropgesteld, dat hij dan steeds in staat is zijne denkbeelden dadelijk toe te passen, noodwendig te vervallen. Bij het antwoord op het Voorloopig Verslag dezer Kamer over de Indische begrooting hoort men er dan ook niet meer van, maar treedt een tweede argument op den voorgrond, dat namelijk de driejarige pacht bevorderlijk is aan den smokkelhandel en daarom leidt tot een vermeerderd gebruik van dat artikel. Hoe de Minister aan die geheel onbewezen stelling komt? Ik geloof, dat ik er eene aanwijzing voor heb.

Het is toch opmerkelijk, dat, toen voor het eerst in 1874, de driejarige verpachting is gehouden, en een veel hooger prijs opbracht dan de eenjarige, daarop in de andere Kamer gewezen is door dr. A. Kuyper, toenmaals lid der Kamer. Deze meende toen in die hoogere opbrengst van de driejarige pacht het bewijs te zien van eene speculatie van de drie-

jarige pachters op vermeerdering van het gebruik.

Zoo toen als later is echter aangetoond, dat de hoogere opbrengst zich zeer goed laat verklaren, ook zonder zoodanige speculatie, uit gewone economische en andere onschuldige redenen.

Waarheid *schijnt* — want wat waarheid is, en dat nog al in zake smokkelhandel en opiumverbruik, kan alleen door zwakke denkers en menschen die zich zelve overschatten, worden beweerd — waarheid schijnt dat iedere pachtregeling hare eigenaardige voor- en nadeelen heeft, die elkander vrij wel compenseeren, zoo al niet de voordeelen zijn aan den kant van de driejarige pacht.

Het verstandigste woord over deze zaak is dan ook wel in deze Kamer gesproken door den Minister Alting Mees, een man die door zijne verschillende en vooral door zijne practische betrekkingen in Indië niet alleen eene groote kennis van Indische zaken, maar speciaal ook eene groote kennis van de realiteit van Indische toestanden heeft verkregen, eene kennis, die men op de bureaux niet altijd opdoet. Wat heeft nu de heer Alting Mees gezegd met al de bescheidenheid, die bij zulk een onderwerp past? *Handel. Eerste Kamer 1876/77, p. 53, lees ik:*

«Wat de vraag betreft of eene driejarige, halfjarige of éénjarige pacht den sluikhandel zal kunnen tegengaan, daaromtrent wil ik gaarne het antwoord schuldig blijven. Ik geloof, dat de wijze, waarop de pacht geschiedt geen verband houdt met hetgeen door den smokkelhandel wordt verricht.»

Het schijnt dan ook zeer onaannemelijk, dat door eene pachtregeling invloed zou worden uitgeoefend, ik zeg niet op den smokkelhandel van dezen of genen, maar op den smokkelhandel in het algemeen. Scylla willende vermijden, valt men gewoonlijk in Charybdis! *Eene* voorziening tegen den smokkelhandel is er daaromtrent, naar ik geloof, bijna alle deskundigen, niet alleen van den tegenwoordigen tijd, maar van alle tijden het eens zijn, en dat zijn de materiele middelen tot beteugeling van den smokkelhandel. En juist de aanvraag tot versterking dier middelen wordt door dezen Minister afgewezen. Hem is het voldoende, aan den schijn geofferd te hebben.

En hoe groot is nu wel dat offer? Ik heb het cijfer van vier millioen genoemd. Dat is een feit dat uit eene vergelijking der opbrengst met vorige jaren blijkt. Doch nu gaat men er over redeneeren! De Minister erkent — en dat is al iets

— dat zijne maatregelen zeker van invloed zullen geweest zijn op den pacht prijs, maar, zegt hij, dat verschil zal niet zoo groot zijn met het oog op den grooten achterstand van het afgelopen jaar, waaruit, volgens hem, blijkt, dat de vroegere pacht veel te hoog was opgedreven.

Ik vind het argument op zich zelf zeer zwak. Een nieuwe pachter komt met nieuwe hoop en slaat meer het oog op de toekomst dan op het verleden, en de toestanden op Java, die door de crisis en een buitengewoon slechten koffieoogst zeer achteruitgegaan waren, zijn weder verbeterd.

De Minister had het juiste verschil kunnen weten, wanneer hij de tegenwoordige wijze van verpachting had gevolgd. Die verpachting werd toch steeds gehouden niet slechts voor 3 maar ook voor 1 jaar.

Had de Minister die wijze van verpachting ook thans laten volgen, dan had niets hem belet de éénjarige biedingen toe te wijzen, maar hadden wij met zekerheid geweten hoeveel wij voor de subjectieve opvattingen van den Minister hebben te betalen. Nu de Minister dat niet gedaan heeft, moeten wij zoeken naar aanwijzingen, naar vergelijkingen van driejarige en eenjarige verpachtingen van vroegeren datum, die op hetzelfde oogenblik en dus onder gelijke tijdsomstandigheden zijn gehouden.

Te vergeefs heb ik in de Koloniale Verslagen gezocht naar opgaven, om zoodanige vergelijking te kunnen maken over de laatste jaren. Wij bezitten echter eene kostbare aanwijzing over de eerste maal, dat de driejarige verpachting naast de éénjarige is gehouden; eene aanwijzing, die ik dankbaar erken aan de rede van dr. Kuyper verschuldigd te zijn.

In het Koloniaal Verslag van 1875, bladz. 152, noot 2, vindt men eene opgave van 14 perceelen, die voor éénjarige pacht opleverden f 5.211.960 en voor driejarige pacht 's jaars f 8.382.420, gevende dus, onder geheel gelijke tijdsomstandigheden en over een onvolledig pachtgebied, een verschil zooals men ziet, van ruim f 3.100.000.

Er bestaat dus alle aanleiding om aan te nemen dat op een volledig pachtgebied het materieel vaststaande cijfer ook het moreel vaststaande is en dat de liefhebberij van den Minister ons komt te staan op een limpido verlies van 4 millioen. En dat op een oogenblik dat wij het geld zoo goed konden gebruiken voor de

algemeene ontwikkeling van Indië; wat meer is, op een oogenblik dat eene zeer voorname Indische bate, de koffie, ernstige bezorgdheid inboezemt en, zoo ze al niet geheel komt te vervallen, met belangrijke vermindering wordt bedreigd. Mijnheer de Voorzitter, ik kan er niet overheen.

Maar er komen steeds nieuwe onderwerpen bij. Bijna iedere mail brengt ons berichten, die ons bedenkelijk het hoofd doen schudden. Wij hebben dezer dagen nog in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* onder 23 Januari de mededeeling kunnen lezen van een besluit, krachtens hetwelk **inlandsche hoofden** op het rapport zullen worden onderhouden over hunne plichten tegenover **inlandsche Christenen en hadji's**, en de bezorgdheid, welke door dat besluit in Indië wordt opgewekt. —

De heer **Van Welderen Renegers**. — Maar belangrijker, bijkans nog bedenkelijker dan dit onderwerp komt mij voor eene andere zaak, namelijk als ik het zoo noemen mag: de **godsdiens-Indische politiek**.

De verhouding van de kleine Europeesche bevolking die de opperheerschappij voert; tegenover eene zeer uitgebreide Mahomedaanse en heidense bevolking, is te allen tijde het gewichtigste vraagstuk geweest, dat hen die tot het bestuur onzer koloniën geroepen waren, heeft beziggehouden. En wat de daaromtrent te volgen politiek betreft, is de gedragslijn door dezen Minister gevolgd voor mij allerminst geruststellend. De Minister heeft zich meermalen op eene wijze uitgelaten die in deze Vergadering verwondering, aan de overzijde van den evenaar wellicht onrust en verontwaardiging wekt. Niet alleen de Minister, maar ook zij die zijne politiek steunen — het is onder andere bij de discussie in de andere Kamer gebleken — hebben hem in dat voetspoor gevolgd.

Er is eene uitdrukking gebezigd, die overal in den lande heeft weerklonken: dat men te kiezen heeft tusschen het Kruis en den Islam.

Zoodanige uitdrukking, waartegen de Minister niet met alle kracht is opgekomen, schijnt in de hoogste mate onvoorzichtig en onstaatkundig. Nu is wel eergisteren door den Minister van Binnenlandsche Zaken verklaard dat men dezen Minister van Koloniën niet heeft te beoordeelen naar zijne woorden maar wel naar zijne daden, maar ik wil gevraagd hebben, of waar een Minister zich zoodanig in woorden heeft uitgelaten als deze Minister, of

daar ook niet in de eerste plaats aan zijne woorden moet worden gehecht en of men dien Minister niet eene beleediging zou aandoen, door te veronderstellen, dat de woorden door hem gebezigd worden om, gelijk een Fransch diplomaat het noemde, zijne gedachten te verbergen.

Integendeel, de gedachte is wel eens bij mij opgekomen, of niet juist de woorden van den Minister gebruikt worden om indruk te maken op dat gedeelte van de Nederlandsche bevolking, dat, met de Indische belangen minder bekend, gaarne dergelijke woorden hoort; of niet — en ik heb daarvoor redenen, omdat ik vaak zie, dat juist die woorden van den Minister bij voorkeur met gespatieerde letters worden gedrukt in de kleine provinciale bladen, die onder de kiezersbevolking verspreid worden, — of niet de bedoeling van die woorden wellicht meer is een gunstigen indruk te maken op de bevolking, van wie men steun verwacht bij de verkiezingen, dan werkelijk een program te ontvouwen, dat inderdaad tot heil van Nederland of van de kolonie kan strekken.

In verband met die mogelijkheid moet ik verklaren, dat inzonderheid het zeer ontwijkend antwoord, dat zijne Excellentie heeft gegeven op de werkelijk welmeenende rede van den heer Levysohn Norman in de andere Kamer, ook mijn laatste vertrouwen, dat ik in dezen Minister stelde, aan het wankelen heeft gebracht. Die spreker heeft zeer te recht op uitingen gewezen van mannen, aan wier godsdiensstigen zin niet kan worden getwijfeld, maar die tevens wisten, dat zij als Nederlandsche staatslieden geroepen waren eene bezadigde en verstandige staatkunde in acht te nemen.

Deze spreker wees op uitingen van de heeren Van Nispen Van Sevenaer en Elout bij de behandeling van het Nederlandsch-Indische Regeeringsreglement, woorden, waarmede hij, evenals ik, ten volle kan instemmen. En wat was het antwoord van den Minister? Niet, dat hij met die woorden instemde, maar het ontwijkend antwoord, dat hij hoopte, dat de inzichten van die mannen meermalen door den heer Norman tot leidraad zouden gekozen worden.

Ik heb in dat antwoord gezien eene ontwijking van de ernstige pertinent gestelde vraag, eene ontwijking, die mijne ongerustheid in hooge mate heeft vermeerderd; en bij den raad, dien Zijne Excellentie zich veroorloofde aan den heer Norman te geven, zou ik den Minister willen toevoegen, dat Zijne Excellentie, wiens

godsdienstige gevoelens wij allen eerbiedigen, niettemin wat staatsmansbeleid betreft, meer de inzichten mocht volgen van die beide mannen, die eenmaal sieraaden waren van ons Parlement.

De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. — Wat aangaat de **opiumbemoelingen** van den Minister van Koloniën, waarin ook de geachte spreker uit Zuidholland, en meen ik, de heeren Rengers en Insinger geen vastgesteld plan opmerkten, moet ik aanvoeren, dat het stelsel van éénjarige pacht door mij den Gouverneur-Generaal is aanbevolen geworden, teneinde die veranderingen en verbeteringen in het pachtstelsel mogelijk te maken, welke wenschelijk en noodig geacht werden. Toen dit Ministerie optrad duurde de driejarige pacht nog tot het einde van 1889, maar reeds bij de behandeling der eerste begrooting, voor het jaar 1889, werd aan den Minister in de andere Kamer het verwijt gedaan, dat hij tot verwezenlijking van zijne vroeger geopenbaarde denkbeelden ten opzichte van de opiumpacht nog niets had gedaan. Hij kon er nog niets aan doen, omdat de overeenkomsten voortliepen tot het einde van 1889. Kon er al iets verricht worden, dan was het volstrekt noodig dat niet weder de Regeering zich het aanbrenge van verbeteringen onmogelijk maakte door wederom voor de tweede maal tot het sluiten van een driejarige pacht over te gaan.

De invoering van een éénjarige pacht voor 1890 is dus een noodzakelijk gevolg geweest van den eisch dat aan het stelsel van de opiumpacht ook de aandacht zou worden gewijd. Maar aan dien eisch kon nooit worden voldaan, zoolang de Regeering zich wederom de handen zou binden door voor drie jaren de pacht uit te besteden.

Het plan van den Minister is door den Gouverneur-Generaal beaamd en van de denkbeelden door dezen ontwikkeld is verslag gedaan in de Memorie van Antwoord omtrent de Indische begrooting aan de Tweede Kamer. De Gouverneur-Generaal is dan ook doordrongen van de noodzakelijkheid dat geheel overeenkomstig zijne, in vele opzichten, ook mijne denkbeelden worde gestreefd naar eene regeling van de opiumquaestie, en hij meent dat het thans vooral voor Indië het streven zijn moet om het gebruik van opium tegen te gaan, meer nog dan de gebreken van het pachtstelsel weg te nemen.

De geachte afgevaardigde meent dat

de regelingen aangaande de opiumpacht, door den Gouverneur-Generaal in overeenstemming met den Raad van Nederlandsch-Indië gemaakt, alsook de ordonnantiën van dit jaar aangaande de verpachtingen, voorkomende in *Staatsbladen* 156, 157 en 158 geheel met medewerking, toezicht en voorkennis van den Minister van Koloniën werden vastgesteld en dat daarin niets goeds zoude worden aange troffen.

Maar die ordonnantiën zijn door den Gouverneur-Generaal uitgevaardigd geworden geheel in overeenstemming met den Raad van Nederlandsch-Indië. Dat zooveel schade door de bemoelingen van den Minister met de opium-aangelegenheden zoude zijn toegebracht, is niet gebleken. Dit is ontegenzeggelijk, dat de opiumpacht minder zal opbrengen in 1890 dan de som die toegezegd was voor de pacht gedurende de jaren 1887, 1888 en 1889.

Maar wanneer op die pacht, welke zeer zeker voor eene hoogere som dan thans was uitbesteed, intusschen een bedrag van 4 à 5 millioen onbetaald blijft, ten gevolge van de minder goede regeling en mindere aandacht, welke aan de pachters en hunne verplichtingen was gewijd, dan baat het ook niet of ook al de pacht voor eene hoogere som is aangenomen. Ik heb de aandacht van den Gouverneur-Generaal gevestigd op de noodzakelijkheid van de handhaving der bepalingen en van het goed recht der Regeering tegenover achterstallige pachters en borgen, en ik heb de meeste zorg aanbevolen ten opzichte van het kiezen en toelaten van beiden, daar enkelen misschien zeer goed zouden zijn voor één bepaald perceel, maar alle waarde verliezen, zoodra zij met een aantal andere percelen belast worden.

De groote achterstand bij de driejarige pacht over 1887—1889 is ook, gedeeltelijk althans, het gevolg geweest van de aanneming van een aantal zelfde pachters en borgen voor verschillende percelen. Bij mijn optreden bedroeg die achterstand, niettegenstaande die pacht nog slechts $1\frac{1}{2}$ jaar geduurd had, reeds ver over 3 millioen. Dit kan natuurlijk niet aan den Minister van Koloniën worden toegeschreven, maar deze zoude van nalatigheid kunnen worden verdacht, en beschuldigd van slecht financieel beleid, indien hij onder zulken toestand tegenover de Indische Regeering het stilzwingen bewaard hadde. De opbrengst van de opiumpacht voor Java en Madura in 1881, 1882 en 1883 bedroeg f 873 062 's maands, in de

jaren 1884—86 *f* 1 014 570, in de jaren 1887—89 *f* 1 055 520, ongerekend namelijk de latere achterstand, die in mindering komen moet. Voor het jaar 1890 zal de pachtsom welke verkregen wordt nog overtreffen die welke in de jaren 1881—1883 bedongen is.

De heer Van Gennep heeft ook wederom ter sprake gebracht het punt der stille verkoopplaatsen. Hij zou zeer gaarne gewenscht hebben dat de Minister van Koloniën ook het getal daarvan vermeerderd had. De aandrang daartoe is onder vorige Ministers van Koloniën en Gouverneurs-Generaal nooit gehoord geworden, en daarom heb ik de vrijheid genomen, zonder evenwel iemand te willen verdenken, te vragen: waarom verlangt gij toch van mij met zooveel aandrang dat ik het getal verkoopplaatsen uitbreide? Misschien zou, indien ik dit eens gedaan hadde, er wel een enkele zijn, die, evenals reeds terstond de klacht gehoord werd dat de Minister zich volstrekt niet de opiumzaak aantrok, uit de vermeerdering van het getal verkoopplaatsen de gevolgtrekking gemaakt hadde, dat het nu het voornemen des Ministers was om door uitbreiding van het getal verkoopplaatsen en van het debiet van opium ook 's lands kas te stijven. Bij beginselooze politiek en oppositie, levert immers iedere oplossing stof tot aanval en verwijt. Maar ik heb, in navolging van hetgeen de Indische Regeering steeds tot hiertoe betrachtte, er niet aan gedacht om het getal verkoopplaatsen te vermeerderen. Wanneer ik zie dat in het jaar 1851 het getal verkoopplaatsen of kitten was 2664 en jaarlijks gedaald is, zoodat het bedroeg in 1884 880, en sedert 1881 tot 1889 dat getal niet meer geweest is dan 850, heb ik geen reden gevonden om tot eene uitbreiding van dat getal te besluiten. Ik gevoel met den geachten spreker dat in weerwil van de wettelijke bepaling dat er slechts 850 kitten zullen zijn, er toch nog middelen zullen gevonden worden door de pachters of slijters om in het geheim verkoopplaatsen op te richten, maar dat mag geen reden zijn voor de Regeering om die onwettige verkoopplaatsen te sanctionneeren. Het mag allerminst opkomen in den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal en Minister van Koloniën bij het stelsel dat zij wenschen te volgen. De Gouverneur-Generaal verlangt dat wederom daar waar het opiumgebruik verminderde, iets waarnaar hij consequent wenscht te streven, ook het getal kitten worde verminderd en de nog overgeblevene worden opgeheven

en die kringen waar het getal kitten tot het minimum was teruggebracht, tot verboden kringen worden gemaakt.

Zoo is men in dit jaar teruggekeerd tot het stelsel van de verboden kringen; in de residentie Bantam zijn o. a. aan de twee bestaande nog twee verboden kringen toegevoegd, ten gevolge waarvan thans de geheele residentie Bantam, evenals de Preanger Regentschappen, voor den invoer van opium gesloten is.

Iedereen zal wel toegeven dat een stelsel van verboden kringen onmogelijk kan samengaan met een stelsel van uitbreiding van de verkoopplaatsen, daar dit zou zijn met eene hand afbreken wat men met de andere tracht op te bouwen. Daarom maakt de Regeering bezwaar om tot uitbreiding van dat getal over te gaan, niet-tegenstaande drie leden van den Raad van Nederlandsch-Indië voor zulk denkbeeld gestemd waren.

Ten onrechte meent de heer Van Gennep dat de door den heer Kuyper in 1875 uitgesproken rede over het opium van invloed zou geweest zijn op de pachtregeling die thans gevolgd is. Ik draag van die redevoering geen kennis; het is mogelijk dat ik haar in 1875 gelezen heb, maar dan is zij mij sedert uit het geheugen gegaan: ik kan dus de verzekering geven dat zij niet den minsten invloed gehad heeft op hetgeen tot hiertoe vericht is.

De heer Van Gennep heeft gewezen op eene uitspraak van een vroegeren Minister van Koloniën, den heer Alting Mees, die beweerde dat de duur der pacht geen invloed uitoefent op den sluikhandel. Ik geloof dat iedereen dit onder deze bewoordingen zal toegeven; of de pacht voor een half, een of drie jaren, of langer verzekerd blijft, altijd blijft de gelegenheid tot sluikhandel bestaan, omdat in de pacht zelve de verzoeking tot sluikhandel aanwezig is. Maar dit is ontegenzeggelijk, dat waar de pachters zelve vermoed worden het grootste aandeel in den sluikhandel te hebben, zij te vrijer en ruimer gelegenheid hebben om aan die zucht bot te vieren, wanneer hun een langer termijn verzekerd wordt. En daaraan mag het misschien toegeschreven worden dat terwijl na 1824 tot tweemaal, telkens voor drie jaar aan de Nederlandsche Handelsmaatschappij de opiumpacht is afgestaan, zoodra de Handelsmaatschappij had opgehouden zich met de opium-zaak te bemoeien, men ook voortdurend, dertig jaren lang, van jaar tot jaar die pacht opnieuw heeft uitbesteed.

Eerst in 1875 is tot de wederinvoering van de driejarige pacht overgegaan; ofschoon het niet kan aangetoond worden, is toch het vermoeden eenigermate gerechtvaardigd, dat na den oorlog met Atjeh het financieel belang van Indië bij de invoering van de driejarige pacht meer golden heeft dan de begeerte om gebruik en misbruik van opium tegen te gaan.

Middelen om den sluikhandel tegen te gaan, — ook hierover werd geklaagd — worden ook niet door de Regeering onthouden.

Waar de Gouverneur-Generaal dat noodig acht is hij bevoegd tot het voorstellen of nemen van maatregelen tot uitbreiding van politie, wat reeds hier en daar heeft plaats gehad.

Ik heb alleen bezwaar gemaakt om het door den inspecteur voor de opiumzaken aangevraagde stoomschip te doen aanbouwen of aankopen, omdat ik van meening was dat op de zoo uitgebreide kust van Java van zulk een schip weinig vruchten zouden te wachten zijn. Ik verheug mij daarover te meer, omdat ik in een later rapport van dienzelfden inspecteur heb gelezen dat één stoomschip louter geldverspilling zou zijn: hij vraagt er dan ook reeds twee. Vroeger, onder het bestuur van den directeur der middelen en domeinen, den in opiumzaken doorkneeden heer Castens, werd eene som van f 150 000 tot bestrijding van den sluikhandel in opium op Java voldoende geacht. Dat was in 1869. Sedert is daarvoor 4 ton uitgetrokken, maar wel verre dat de sluikhandel vermindert, wordt in den laatsten tijd juist geklaagd over toeneming er van, te gelijker tijd, dat de verstrekking van opium aan de pachters zelven afneemt, ten gevolge waarvan groote hoeveelheden opium in de pakhuizen overblijven of terugvloeien. Dat is eene reden om te denken dat juist de pachters zelven het meest deel hebben in den sluikhandel. —

— Ik kom thans tot hetgeen is opgemerkt over de **godsdienstige politiek** van den Minister volgens den een, over zijne inmenging in zaken van den godsdienst en hare vermenging met de staatkunde zelve, volgens anderen, over den godsdienstigen waanzin eindelijk, waaraan de Minister volgens een derde zou lijden.

Ik mag daaromtrent kort wezen, na de vele malen die ik gelegenheid gehad heb om mijn gevoelen daarover uit te spreken. Ik mag den geachten afgevaardigde uit Friesland de verzekering geven

van niets meer afkeerig te zijn dan den godsdienst, die ook mij eene heilige zaak toeschijnt, te gebruiken of te misbruiken tot het najagen of bereiken van politieke doeleinden. Verre zij het dus van hem te veronderstellen dat ik, mijne meening in oprechtheid en waarheid uitsprekende, daarmede beoogen zou de gevoelens te streelen van een groot deel dergenen in ons vaderland, die met mij dezelfde overtuiging deelen. Hunne goedkeuring heb ik in dit opzicht niet meer te wachten, na te jagen of te zoeken, omdat vanzelf overeenstemming van geloof en geestverwantschap, als ik het zoo noemen mag, mij de goedkeuring waarborgt, die vanzelf van hunne zijde of van geestverwanten mij ten deel valt. Maar wanneer anderen, in de hoop dat hunne gevoelens ook door anderen zullen gedeeld worden, die gevoelens uitspreken, dan verwacht ik ook dat de uiting van hetgene door mij nu en dan gezegd wordt, ook dezen of genen, die van een ander gevoelen is, tot het mijne zal kunnen brengen. Dat ik, gelijk de geachte afgevaardigde uit Groningen beweerd heeft, lijdende zou zijn aan godsdienstigen waanzin en dat daarvan vooral tot bewijs zou strekken de redevoering door mij uitgesproken bij de behandeling van dit hoofdstuk in de Tweede Kamer, staat den geachten spreker vrij te gelooven; ik kan mij zelf moeilijk verdedigen ten aanzien van den waanzin die mij ten laste wordt gelegd door hen die meenen er vrij van te zijn.

Razernij was ook eenmaal het verwijt dat tot den grooten heiden-apostel gericht werd door eenen machtige en edele der oudheid, door Festus. Maar de meer dan 1809 jaren die sedert zijn voorbijgegaan, hebben het bewijs geleverd, dat hetgeen Festus toen als eene groote razernij kenmerkte, niets anders waren, zooals de Apostel toen reeds verzekerde, dan woorden van waarheid en van gezond verstand. De herscheppende, beschavende, veredelende en heilgende invloed door het Christendom gedurende weldra 19 eeuwen op de maatschappij uitgeoefend, laat geen twijfel meer over, of het geloof door den heiden-apostel beleden, dat ook het geloof was onzer vaders, waardoor Nederland is groot geworden, in overeenstemming is met Gods Woord en geboden, en ook den zegen van God medebrengt aan al degenen die het zoeken en op prijs stellen.

Ik meen dat de waarde van den godsdienst vooral in deze Kamer erkend en op prijs gesteld wordt; daaromtrent zijn

immers van den stoel dien gij, Mijnheer de Voorzitter, bekleedt, de verzekeringen en betuigingen gehoord geworden. Maar daarom te meer mag ik den geachten afgevaardigde uit Groningen vragen: waarom maakt gij en zij die met u daarover het woord gevoerd hebben, u toch zoo ongerust dat de belijdenis der meeningen welke door mij en vele anderen ontrent het Christendom gekoesterd worden, politieke bewegingen in het verre oosten ten gevolge zou kunnen hebben. Christus zoowel als Mozes en Abraham worden door de Mahomedanen erkend als Godsgezanten. En hoe zou een Mahomedaan het dan kunnen wraken dat een Christen belijdenis deed en getuigde van Dengeen dien hij aanbidt? Hij zelf immers is bereid den profeet dien hij eert te noemen, te volgen en te dienen. Hoe zoude hij het afkeuren, in plaats van te prijzen, dat de Nederlandsche Christenen zijnen profeet weigeren te eeren, maar alleen de eere willen zoeken van Hem naar wien zij zich noemen?

Hoe kan het bij ons opkomen om een oogenblik te vreezen, dat het voor eenig volk of vorst beleedigend zoude zijn, wanneer wij erkennen dat wij geen Stadhuis hooger wenschen te stellen dan het Stadhuis van Oranje, en geen Koning trouwer wenschen te zijn dan onzen Koning?

Hoe kan dan ook door den Mahomedaan aan den Nederlander euvel worden geduid, dat deze den Christus belijdende, ook den Christus eert en Hem niet versmaadt en verloochent?

De Eerste Kamer heeft in haar Voorloopig Verslag gezegd, dat niet het Christendom bevorderd wordt door hoogdravende uitboezemingen of ontboezemingen, maar door het prediken van het Christendom door woord en daad, het welk ik volkomen beaam. Als nu op het godsdienstig gebied, hetwelk de Staat telkens moet betreden, vooral in Indië, waar zooveel nog onder de Staatsbemoëning ligt, wat eigenlijk daarop niet behoort gebracht te worden, eenige getuigenis wordt afgelegd, meen ik, dat geheel en al gehandeld wordt in overeenstemming met het verlangen ook van de Eerste Kamer, die wil, dat het Christendom door woord en daad gepredikt worde. Doch het geëerde hoofd van het Kabinet heeft reeds te recht opgemerkt, dat daarbij ook de behoedzaamheid en de voorzichtigheid moet worden betracht. Zachtmoedige rechtvaardigheid en bedachtzaamheid niet minder dan kloekzinnigheid, zijn vruchten der Wijsheid, en waar de hoogste Wijsheid geëerd en haar licht ge-

zocht wordt, zal ook de voorzichtigheid bij de getrouwe belijdenis van het Christendom en bij de gehoorzaamheid aan het voorschrift en gebod ons gegeven, niet blijven ontbreken.

De godsdienstige bewegingen in het Oosten maken het wenschelijk, dat de Christen natiën meer tot het besef komen en doordrongen worden van hunne roeping en van hetgeen zij tegenover het Christendom hebben gedaan, verkeerd gedaan of misdaan. En ben ik er toe gebracht geworden een **brief** te schrijven aan de **commissie voor de Protestantsche kerken** in Oost- en West-Indië, ten einde in de godsdienstige toestanden van de Protestantsche Kerk van Nederlandsch-Indië verbetering te brengen, dan is het ook al weder niet, omdat de Regeering zoo verlangt zich onzijdig en onbehoorlijk te mengen in godsdienstige zaken, maar geheel overeenkomstig haar plicht en roeping. Waar de bestaande verordeningen zelve aan den Gouverneur-Generaal, en diensgevolge ook aan den Minister van Koloniën bemoëningen opdragen met de uitzending, benoeming en het ontslag van predikanten, en met vele andere zaken, waarin de Kerk betrokken is, zal men toch niet kunnen verwachten, dat zij, die verantwoordelijk zijn niet alleen aan het volk, niet alleen aan de hoogere staatsmachten, maar ook aan den Koning der Koningen, die verantwoordelijkheid niet zwaar zouden gevoelen. Bovendien heeft de geachte afgevaardigde uit Zuidholland, de heer Fransen van de Putte, aan wiens smart, die hem verhindert in deze Vergadering tegenwoordig te zijn, ik deel neem, ten vorigen jare — ik zou gewenscht hebben het hem zelf te kunnen herinneren — er op gewezen dat de toestand van de Protestantsche kerken in Nederlandsch-Indië allerellendigst is: eene uitdrukking, die ik mij niet zou hebben veroorloofd, maar die, komende uit den mond van dien staatsman, voor mij eene reden te meer heeft opgeleverd om dien toestand te overwegen en ter harte te nemen.

De geachte afgevaardigde uit Zuidholland, de heer Van Genneep, meende dat het een laffe uitvlucht van mij is geweest te beweren, dat de brief, bestemd voor de commissie voor de Protestantsche kerken, werkelijk bedoeld was voor de Synodale commissie. Wanneer de heer Van Genneep wenscht te raadplegen de dagteekeningen van de vier brieven welke zijn overgelegd, zal hij ontwaren, dat het eerste antwoord van de Synodale

commissie alleszins hoop gaf aan den Minister van Koloniën, dat de eerste brief, ten onrechte bij de Synodale commissie aangekomen, zou worden beantwoord in een zeer welwillenden geest, en dat toch, niettegenstaande zoodanige verwachting door de Synodale commissie geopend werd, reeds acht dagen later de Minister van Koloniën zijne gepleegde vergissing bekend had aan de commissie voor de Protestantsche kerken en gezegd dat zij en niet de Synodale commissie had behooren te worden geraadpleegd.

Alleen door eene vergissing in het opschrift van het verbaal werd de brief, bestemd voor de commissie voor de Protestantsche Kerk in Oost- en West-Indië, gericht aan de Synodale commissie. Daardoor is ook die brief openbaar geworden, anders zou hij waarschijnlijk het licht niet hebben gezien. Nu zou ik zeer wenschen dat het antwoord, dezer dagen door mij ontvangen van de commissie voor de Protestantsche Kerk in Indië op dien brief, op gelijke wijze door de hulpvaardigheid van dezen of genen werd openbaar gemaakt. Men zou dan daarin bevestigd zien dat de toestanden der Protestantsche kerken in Nederlandsch-Indië herziening en verbetering behoeven.

Ik zou meer over dien toestand kunnen zeggen, maar dewijl ik de Kerk eer en geenszins de bedoeling heb om hen die haar dienen, te krenken, zal ik mij daarvan onthouden.

Ook de verschillende dagbladen in Nederlandsch-Indië hebben mij, ofschoon ik over het algemeen geen zeer welwillend oor en oordeel bij de Indische pers ontmoet, ten opzichte van mijne beoordeeling van den toestand der Protestantische Kerk in Nederlandsch-Indië gelijk gegeven.

De heer **Van Gennep**. — Wat het **opium** betreft heeft de Minister de éénjarige opiumpacht verdedigd op eene wijze die mij onaangenaam heeft aangedaan. Hij zeide dat de zaak, buiten hem om, bij Indische ordonnantie was geregeld. Ik weet zeer goed dat de regeling van dergelijke onderwerpen niet geschiedt bij Koninklijk besluit, maar moet de Minister daarom minder als de verantwoordelijke persoon worden beschouwd? Heeft hij niet een vorig jaar, toen op voorstellen over het opium werd aangedrongen, in de andere Kamer verklaard, dat hij reeds een wenk had gegeven voor eenjarige pacht. Wel konden wij toen niet denken dat, zonder voorstel, die wenk een volgend jaar reeds in toepassing zou gebracht worden, op

het oogenblik zelf dat ons eene raming van het zegelrecht werd voorgelegd, die volgens de Memorie van Toelichting berekend was op de *driejarige* verpachting, welke in 1889 zou worden gehouden.

Maar de Minister wist het en heeft onlangs nog in de andere Kamer medegedeeld, dat, toen door eene vergissing een nieuw pachtreglement in Indië niet was afgekondigd, hij naar Indië getelepgrapheerd had, dat hij nu toch hoopte dat bij de eerstvolgende verpachting op zijne wenken zou worden gelet. Hij heeft dus niet slechts wenken gegeven, maar zelfs pressie uitgeoefend dat aan die wenken zou worden gevolg gegeven. Van hem is dus de geheele zaak uitgegaan. Er moest toch iets gedaan worden tegenover het verwijt in de andere Kamer, dat hij niets deed. Dat overigens ten gevolge van de eenjarige pacht de smokkelhandel van de pachters zal bemoeijlikt worden is mogelijk, maar evenzeer dat die van anderen daardoor zal gemakkelijker worden.

In zal nu niet in alle details treden, maar herhaal in het algemeen de opmerking, dat elke regeling hare eigenaardige voor- en nadeelen schijnt te hebben, zoo al niet het voordeel aan de zijde van de driejarige pacht is. Wat dit laatste betreft, is toch duidelijk aangetoond, o. a. onlangs nog door den gewezen inspecteur van financiën dr. De Roo, dat de pachters meer voordeel hebben bij hooge detailprijzen, dan bij een groot aanbod van opium, terwijl andere smokkelaars zooveel mogelijk opium trachten in te voeren, zoolang er maar een winstje op is.

Eén punt, met betrekking tot dit onderwerp, moet ik nog reveleeren.

Ik heb den Minister verweten, dat hij de versterking van de middelen tegen den smokkelhandel weigerde. En wat zegt nu de Minister? Dit heb ik te recht gedaan, want de man, die speciaal belast is met het beletten van den smokkelhandel, en die verleden jaar een snelverend stoomscheepje vroeg, komt daar nu op terug en vraagt er nu *twee*. Dat komt den Minister buitensporig voor, maar vier miljoen aan den schijn te offeren, geen bezwaar.

Dat is eene politiek die ik niet begrijp en waarmede ik mij niet kan vereenigen.

Een enkel woord nog, Mijnheer de Voorzitter, omdat de Minister zich beroepen heeft op een onzer geachte medeleden, die tot ons leedwezen wegens treurige omstandigheden bij deze beraadslaging ontbreekt, en wel over de Protestantsche Kerk in Indië. De Minister heeft zich be-

roepen op den heer Frans van de Putte, die gezegd heeft, dat de **toestand van die Kerk allerellendigst is**. Zoo iets heeft de Minister niet gezegd. Neen, dat heeft de Minister niet gezegd, want te beweren dat de regeling niet deugt is iets anders, dan op de wijze als de Minister zulks gedaan heeft, de personen, die er bij betrokken zijn in dat oordeel mee te slepen. En zoo de Minister nu verder beweert, dat het zijne bedoeling niet geweest is om den **brief**, waarop ik het oog heb, openbaar te maken, dan zeg ik: goed, ik mag het tegendeel niet beweren van hetgeen gij zoo pertinent verzekert, al verwondert het mij dat iemand die zoo met die zaken bekend is een verkeerd adres opgeeft, maar dan hebt gij toch voor die openbaarmaking de verantwoordelijkheid op u genomen, toen gij den brief niet onmiddellijk hebt teruggetrokken op het oogenblik dat gij de vergissing bemerkt. En zegt gij dat men u reden had gegeven om een antwoord te verwachten, dan antwoord ik, dat gij het antwoord, dat op zulk een brief te verwachten was, niet had mogen afwachten, vooral waar gij wist dat openbaarmaking daarvan het gevolg zou zijn. —

De heer **Van Welderen Renegers**. — Nog veel minder ben ik gerustgesteld door hetgeen de Minister omtrent zijne **godsdienstige politiek** hier heeft te berde gebracht. Ik zal daarover niet in den breede uitweiden. Ik zal slechts op de vraag, die de Minister tot mij en tot de andere sprekers gericht heeft, een antwoord geven door eene wedervraag. De Minister heeft gevraagd, hoe zal het wantrouwen en ongenoegen kunnen wekken bij de Mahomedanen, die Christus, Mozes en Abraham als Godsgezanten waardeeren, indien wij, die den Christus vereeren, voor onze meening uitkomen en trachten ons geloof in hun midden te verbreiden? Die vraag kan zeker ook in den kring van s Ministers geestverwanten, waarop ik straks doelde, eenigen indruk maken; op mij echter is dat niet het geval. Ik veroorloof mij de wedervraag aan Zijne Excellentie: hoe is het mogelijk, dat hier te lande, waar zoovelen in den Christus den Zaligmaker erkennen en zijne leer als troost in leven en sterven aanhangen, hoe is het daar mogelijk, dat onder die aanhangers van dien Christus nog zooveel verdeeldheid bestaat, dat men broeder tegen broeder en vader tegen zoon soms in bloedige veete ziet ontstoken over de vraag: synodaal of doleerend? Waar dit in onze beschaafde

maatschappij geschiedt, daar is de vraag van den Minister voor mij allerminst geruststellend.

Laat mij ten slotte zijne Excellentie, die gaarne — en ik keur dat niet af — voorbeelden of vergelijkingen aan de Heilige Schrift ontleent, nog eene herinnering aan de Schrift ontleend in het geheugen roepen.

Ik wensch er op te wijzen, dat, toen eenmaal het groote voorschrift werd gegeven: «Gaat henen en predikt het Evangelie allen creaturen!», dat woord niet werd gesproken tot ministers, gouverneurs of residenten, maar tot eenvoudige visschers en tollenaars; en dat die menschen niet slecht voor die taak berekend waren, al waren er ook geene aanschrijvingen van het Romeinsche Gouvernement uitgegaan om hen te ondersteunen, heeft de uitkomst bewezen.

Indien wij, strevende naar de uitbreiding van het Christendom, die gedenkwaardige bijzonderheid niet vergeten, zal men, naar mijne overtuiging, op het door den Minister met voorliefde gekozen terrein van werkzaamheid stellig een beteren weg bewandelen. Een van degenen, die uitgezonden werd, slaagde althans zoo goed — de Minister heeft hem straks genoemd — dat hij, tegenover koning Agrippa staande, uit diens mond mocht hooren: «gij zoudt mij bijna bewegen een Christen te worden!» Het spijt mij, dat ik na den Minister gehoord te hebben, niet kan zeggen, dat hij mij bewogen heeft een aanhanger van zijne politiek te worden.

De heer **Van Roijen**. Mijnheer de Voorzitter! Of deze Minister van Koloniën door sommigen te recht of te onrecht verdacht wordt van te lijden aan **godsdienstwaanzin**, iets waarover hij zelf zich niet heeft willen uitlaten, kan ik niet beslissen. Doch wanneer hij daaraan mocht lijden, dan moet ik erkennen, dat hij niettemin eene groote handigheid en bekwaamheid ten toon spreidt, en zeer goed weet te beoordeelen met wien hij doen heeft.

Wanneer men toch de tamelijk zoetsappige woorden van den Minister van straks vergelijkt met hetgeen hij in de Tweede Kamer heeft gezegd, dan zou men zeggen: het is dezelfde persoon niet. De Minister heeft ons nu medegedeeld, dat het onze **plicht als Christen-natie** is om het Christendom onder de Mahomedanen en onder de heidenen te verspreiden, maar met alle voorzichtigheid, zonder de godsdienstige overtuiging van anderen te krenken.

Maar wanneer men leest wat de Minister in de Tweede Kamer heeft gezegd, waar hij met andere menschen te doen had, dan ziet men dat hij daar eene andere, eene veel meer aggressieve politiek heeft verkondigd. Daar heeft hij, na gewezen te hebben op het zich ontwikkelend **fanatisme** onder de Mahomedanen in Indië, met andere woorden gezegd: ik zou mij schamen wanneer ik niet onder de inlandsche bevolking de leer van den Christus, den Heiland ging brengen. En hier heet het, na de straks vermelde zoetsappige woorden; waarom maakt gij u zoo ongerust, het zal zulk eene vaart niet loopen, wij zullen alle voorzichtigheid in acht nemen. Is de Minister de geschiedenis vergeten, welk eene ellende onder het menschdom is gekomen ten gevolge van de verschillende godsdienstige opiniën; welke rampzalige gevolgen de godsdienstoorlogen in vroegere eeuwen, speciaal in de 16de en 17de, gehad hebben? Ik geloof het niet. Maar wanneer de Minister zich die gevolgen voor oogen stelt, zal hij moeten toegeven dat er wel eenige reden voor onrust bestaat, ten gevolge van zijne aggressiën en als het ware uittartende woorden.

Ik heb bij eene vorige gelegenheid aan het adres van den Minister van Binnenlandsche Zaken de vraag gedaan, toen hij wees op onze **plichten als Christennatie**, waarin die plichten bestonden en waar zij geschreven waren. Ik heb geen antwoord ontvangen. Maar als ik de zaak goed opvat, bestaan de plichten van eene Christennatie hierin dat zij andere natiën in vrede laat leven, ook in hare godsdienstige overtuigingen.

Om nog verder aan te toonen dat er wel reden tot onrust bestaat stel ik het geval eens andersom. Ik wil eens onderstellen dat men op Java of elders in Indië op het denkbeeld kwam dat het jammer is dat de Hollanders nog altijd leven onder de dwaling van het Christendom en de zegeningen van den Islam niet kennen, waarom men het voornemen opvatte zendingen naar Nederland te zenden om aan de ongeloovige Hollanders de waarheid te brengen. Maar wanneer van eene andere zijde gewaarschuwd werd en gezegd: weest voorzichtig, onder de hoofden van die Hollanders behoort een zekere heer Keuchenius, en het is gevaarlijk om de godsdienstige overtuiging van dien man te krenken, de gevolgen zouden droevig en bedenkelijk zijn, zouden dan die waarschuwend stemmen in Indië niet gelijk hebben? Ik geloof, ja.

Zoo ook hier. Wanneer het Christendom verspreid wordt onder de inlandsche bevolking, zal ik mij er zeer over verheugen, maar toch moet ik den Minister in overweging geven om dat aan de kracht van de waarheid en van het Christendom zelf over te laten.

Het ligt niet op den weg van een Minister of een resident — de heer Rengers heeft het te recht gezegd — om het Christe brengen onder alle creaturen, zooals in den Bijbel staat. Hij late het aan anderen over. En wanneer de Minister er zich niet van kan onthouden, geef ik hem in overweging, te doen als de groote man, door hem aangehaald, om te worden apostel of zending. De Minister heeft zich met groote bescheidenheid vergeleken met den heiden-apostel Paulus, maar ik betwijfel zeer of die groote apostel wel gevleid zou zijn geworden met die vergelijking, of het hem aangenaam zou zijn met den heer Keuchenius te worden vergeleken, en of die apostel der vrijheid het Christendom zou willen verdedigen en voortplanten zooals het door den heer Keuchenius wordt beleiden. Ik heb als ieder lid van deze Kamer den diepsten eerbied voor de godsdienstige overtuiging van den Minister, maar ik behoort ook tot hen, die meenen dat juist die diepe overtuiging een groot gevaar oplevert voor het vaderland.

Het is een merkwaardig verschijnsel op het gebied van den menschelijken geest, dat de menschen zich altijd genoopt gevoelen om hunne godsdienstige overtuiging over te planten in het hart van anderen. Dat verschijnsel heeft groote rampen over het menschdom gebracht, zooals blijkt uit de geschiedenis die ik zoo even geciteerd heb.

Ik hoop dat, wanneer de Minister in het bezit blijft van zijne portefeuille, hij die hebbelijkheid, ook hem eigen, om zijne godsdienstige overtuiging op anderen te willen overbrengen, zal weten te bedwingen in het ware belang van het land.

De heer **Van Swinderen**. Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel woord, naar aanleiding van 's Ministers antwoord aan den heer Van Gennep, en eene vraag aan Zijne Excellentie, die, naar ik hoop en verwacht, den Minister niet moeilijk zal vallen te beantwoorden. Daar waar de Minister en de heer Van Gennep van gedachten wisselden over den veel besproken **brief aan de Synodale Commissie** komt het mij voor dat de Minister te veel op den voorgrond

plaatste het adres van den brief, De grief is niet zoo zeer tegen het adres maar tegen den inhoud van den brief en die was voor velen grievend.

En nu de vraag die ik tot den Minister wensch te richten: Het is naar aanleiding eener gedachtenwisseling tusschen den Minister en den afgevaardigde uit Katwijk, den heer Donner, bij gelegenheid der behandeling in 1888 van de Indische begrooting voor het jaar 1889. De Minister heeft toen nader onderzoek en overweging toegezegd over het **erkennen van zeker kerkgenootschap in Indië**. Bedrieg ik mij niet, dan zal eene wijziging van zeker Koninklijk besluit moeten voorafgaan. Nu is er een gerucht, dat zonder wijziging van het Koninklijk besluit tot die erkenning zou worden overgegaan. Bevat dit gerucht waarheid? De Minister zal mij verplichten hierop te antwoorden.

De heer **Keuchenius**, *Minister van Koloniën*. — De geachte spreker zou, evenals de heer Van Gennep, wenschen, dat de feitelijk bestaande **onwettige kitten** door mij waren bestendig, maar ik vraag den geachten spreker uit Noordholland: heeft men er aan gedacht om, bij de invoering van het wetsontwerp tot beteugeling van het gebruik van sterken drank, de bestaande winkels, die in het geheim jenever verkochten, te handhaven in het recht tot hiertoe door hen uitgeoefend? Wanneer de Regeering er toe had willen besluiten om te bepalen, dat de verboden verkoopplaatsen van **opium** voortaan als wettige zouden gelden, hoe zou het dan mogelijk zijn om voortaan eenige verkoopplaats, welke wierd aange troffen, niet als vroeger bestaan hebbende, te erkennen, en zou dan in zulk een maatregel niet eene onvoorwaardelijke vrijstelling zijn gelegen tot oprichting van kitten?

Men kon, zonder er zich vooraf van te hebben verzekerd, welke verboden plaatsen er waren — en dat kon men niet bepalen — ook onmogelijk decreeteeren, dat de bestaande onwettige verkoopplaatsen voortaan als wettige zouden worden erkend. Daarenboven, gelijk ik heb aangevoerd, zou zoo iets bepaald in strijd geweest zijn met het stelsel, hetwelk men wenschte in toepassing te brengen voor de toekomst, om door vermindering van de kitten de uitbreiding der verboden kringen mogelijk te maken.

Aan den geachten spreker uit Groningen den heer Van Roijen, mag ik met genoegen opmerken, dat, wanneer hij in

mijn antwoord handigheid en bekwaamheid meent waar te nemen, dan misschien die opmerking ook door mij kan worden ingeroepen tot verdediging van mij zelven tegen zijne verdenking van **godsdienstigen waanzin**.

Wat ook moge gezegd of gedacht worden, de godsdienstige meeningen die ik beleden heb in de Tweede Kamer zijn geen andere dan die welke ik blijf aan kleven in de Eerste, en niets ter wereld zal in staat zijn om datgene wat bij mij de vrucht is van jarenlang onderzoek, nadenken en worstelen te wijzigen.

Ik zal met ernst aandacht blijven schenken aan alle raadgevingen tot voorzichtigheid, aan alle bedenkingen welke tegen mijne meeningen worden aangevoerd, maar ik ben te oud geworden en heb te lang over die zaken welke waarde hebben voor de eeuwigheid, nagedacht, dan dat ik in eene politieke vergadering zou kunnen afleggen of afzweren hetgeen voor mij, gelijk de geachte afgevaardigde uit Friesland het genoemd heeft, den troost uitmaakt in leven en in sterven.

Ten opzichte van den **brief aan de Synode**, waarover ook de geachte afgevaardigde uit Friesland, de heer Van Swinderen, en de heer Van Gennep nog een woord gezegd hebben, moet ik opmerken dat die brief eenmaal tot haar gekomen niet teruggenomen is, ofschoon ik niet bedoeld had dien aan de Synode te schrijven, omdat art. 4 van het Algemeen Reglement op de Protestantsche kerken aan die Synode voorschrijft om de belangen van de Protestantsche kerken in Oost- en West-Indië tot een voorwerp te maken van hare aanhoudende zorg. He! eerste antwoord dat de Synodale Commissie mij gegeven heeft, waarin gezegd werd dat de Commissie wederom den 17den Juli zou bijeenkomen, deed mij verwachten dat ook van haar een antwoord zou kunnen worden tegemoet gezien. Bovendien, ik heb reeds in mijn antwoord aan de Kamer medegedeeld, dat de secretaris der Synodale Commissie als zoodanig zitting heeft in de Commissie voor de Protestantsche kerken.

Art. 122 van het Regeeringsreglement verbiedt den Minister van Koloniën wijziging te brengen in de **inrichting van het Protestantsch kerkbestuur**; dit kan alleen geschieden in overleg met dat bestuur. Waar zoodanig overleg nog tot geen resultaat heeft geleid, kan ik niet bevoegd zijn eene verandering in de inrichting van genoemd kerkbestuur in te voeren.

Ik weet dan ook niet wat den geachten afgevaardigde uit Friesland heeft gebracht tot de vraag, of reeds eene veranderde inrichting zonder een daartoe strekkend besluit door mij in het leven is geroepen. Ik vermoed dat hij er toe is gekomen doordien onlangs een **predikant der Christelijke Gereformeerde Kerk** door den Minister van Koloniën aan den Koning werd voorgedragen op voordracht van de Commissie voor de Protestantsche kerken in Oost- en West-Indië. Meent de geachte afgevaardigde dat zoodanige predikant niet naar Nederlandsch-Indië mocht worden uitgezonden, en dat dit in strijd ware met het reglement voor het Protestantsch kerkbestuur, dan moet ik hem doen opmerken dat de Protestantsche Kerk in Nederlandsch-Indië alle Protestantsche kerkgenootschappen omvat.

Juist de omstandigheid dat in Indië het niet mogelijk kan zijn dat de Staat

voor elk Protestantsch kerkgenootschap de leeraren bekostigt en dus de Protestanten, willen zij Staatshulp inroepen, ook met elkaar eendrachtig zullen behooren samen te werken, ten einde hulp van den Staat te verkrijgen, was voor mij eene reden om aan de Synodale Commissie voor de Protestantsche Kerk in Oost- en West-Indië, gelijk al mijne voorgangers hebben gedaan, te vragen met welke middelen het best in het belang der verschillende Protestantsche kerkgenootschappen, opdat de Christelijke Kerk in Indië waardig aan hare hooge en schoone roeping bleef beantwoorden, kon worden voorzien.

Geenszins heb ik, gelijk de geachte afgevaardigde uit Friesland meent, wijzende op het onderscheid tusschen synodaal en doleerend, eenigermate bedoeld, daarmede de belangen te bevorderen van die gezindheid, welke mijne meeste sympathie heeft.

Gelijk men weet, heeft de Eerste Kamer de begrooting van den Minister Keuchenius verworpen, en is deze laatste daardoor afggetreden. In de Tweede Kamer is hierover eene interpellatie gehouden. Wat bij die gelegenheid over Kerk en Zending is gezegd moet, wegens plaatsgebrek, tot den volgenden jaargang wachten.

BOEKBECHOUWING.

Het Opiumvraagstuk in Nederlandsch-Oost-Indië, door J. L. Zegers. Nijmegen P. J. Milborn, 1890. f 2.90.

De Opiumvloek op Java, door Jhr. Mr. W. Elout Van Soeterwoude, Secretaris van den Anti-Opiumbond. Uitgegeven door den Anti-Opiumbond. 's-Gravenhage, 1890.

De jaargang 1890 van het Zendingstijdschrift mag niet gesloten worden zonder op de beide bovengenoemde werken opmerkzaam te hebben gemaakt. God geve dat ze in veler handen mogen komen en tot veler harten mogen spreken. Het is eene vreesselijk sombere lectuur, maar wie een hart heeft voor de menschheid en eenig besef van de verantwoordelijkheid, die het bezit van zijne koloniën over het Nederlandsche volk brengt, die mag niet nalaten kennis te nemen van een vraagstuk, dat zoo dringend voorziening eischt en welks oplossing zoo moeielijk is.

Daartoe koope men zich de bovengenoemde geschriften en neme ze op in Leesgezelschappen. Het eerste is zeer uitvoerig. Het telt 523 bladzijden tamelijk kleinen druk, het tweede 85 bladzijden, groot gedrukt, met eene korte inhoudsopgave naast den tekst, zoodat men het gemakkelijk leest en als door een oogopslag zich erin orienteeren kan. Het boek van den heer Elout zouden wij een „kort begrip” kunnen noemen van het Opiumvraagstuk, dat van den heer Zegers een „handboek”. Door het eerste kan men op de hoogte komen, met het tweede kan men de zaak bestudeeren en in hare onderdeelen leeren kennen.

Wenscht men van bevoegde zijde een woord van lof te hooren, dan kunnen wij hier nog bijvoegen dat het boek van den heer Elout in de Tweede Kamer door den heer W. Van Dedem is genoemd een „belangrijk geschrift”, en door den heer Van Vlijmen

een „helder pleidooi”, terwijl de heer Brooshooft o. a. in *De Locomotief* schreef: „wij herinneren nogmaals aan het, ons bij nadere kennismaking steeds uitstekender blijkende werk van den Zendeling J. L. Zegers.

Tegenover schrijvers als de heeren Elout en Zegers en beoordeelaars als de bovengenoemde zal het wel niet noodig zijn nog uitvoerig te prijzen of aan te bevelen. Mogen ook deze beide geschriften medewerken om den vloek van Indië en het oordeel van over ons volk weg te nemen!

P. v. W.

C E R A M.

Naar aanleiding van de brieven van Ds. Offerhaus te Probolinggo, en den hulpprediker J. Kelling te Amahey (Ceram), medegedeeld in de vorige aflevering van dit tijdschrift bl. 315 vv., ontving ik *f* 20.—, bijeengebracht door Prof. Gooszen te Leiden en verantwoord in de Kerkelijke Courant, *f* 10.— door Ds. Jonker te Leusden, en *f* 500.— bijeengebracht door Mevr. de Wed. Esser geb. Hovy, te 's-Gravenhage.

Deze *f* 530.— verzond ik aan het adres van den heer Kelling; in zijnen naam breng ik allen gevers er voor dank.

Na de verzending van deze som ontving ik nog *f* 10.— door Ds. Zeydner te Vollenhoven. Is er wellicht nog iemand, die hier wat bijvoegen wil? Gaarne belast ik mij dan weder met de verzending. Men leze de bovengenoemde brieven nog eens over!

Utrecht.

J. J. P. VALETON JR.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Indische Gids, 1890. Mei. Van de *Maandelijksche Revue* is een groot deel aan het Opiumvraagstuk gewijd. Verder worden mededelingen gedaan uit twee bijdragen in de *Java-Bode* van den oud-Resident Swaving, die in het eerste aantoonde dat het onderwijs aan inlanders volstrekt geen middel is om het Mohammedaansch fanatisme tegen te gaan. In het tweede betoogt hij, tegenover den heer Van Nunen, dat er bij het onderwijs voor Europeesche kinderen in Indië volstrekt geen overtollige weelde heerscht, en dat dit laatste niet meer begunstigd wordt dan het inlandsche. Hij acht den tijd nog niet gekomen om voor het inlandsche onderwijs veel geld uit te geven. In geen land van dezen Archipel, verklaart de heer Swaving, is zóó ernstig naar volksonderwijs op groote schaal gestreefd als in de Minahassa, en naar de opvatting der heeren zendelingen met het beste resultaat; met gerustheid kan ik echter verklaren, dat ik elders nooit een landstreek heb aangetroffen, die zich zoo onderscheidde door lauwheid, onverschilligheid en onkunde van den landbouwer, in verband tot de vruchtbaarheid van den bodem en tot de pracht der natuur." „Dit laatste, zoo verklaart de Red. van den *Ind. Gids*, zullen, hopen en gelooven wij, niet velen den heer Swaving nazeggen. De „heeren zendelingen" mogen voor dezen en genen resident soms ongewenschte dwarskijkers zijn geweest, dat zij in de Minahassa veel goeds hebben verricht, ook door hun zorg voor het volksonderwijs, is o. i. niet tegen te spreken."

Wij halen nog een woord van den *Ind. Gids* aan, dat ook van gewicht is voor kerk en zending in Indië.

Wij — herinneren alleen dat een dansmeester en een rekenmeester elkander moeielijk vervangen kunnen. Als de Regeering een rekenmeester noodig heeft en een dansmeester zich aanbiedt, dan dient zij dus den moed te hebben,

dien vrijpostigen sollicitant de deur te wijzen; dat brengt de eerlijkheid, dunkt ons, meê. Maar wij vreezen dat daarmee nog al eens de hand is gelicht. — En wat valt er te antwoorden op de vraag, waarmee de tegenwoordige directeur van Onderwijs en Eeredienst zijn benoeming heeft verdiend? Wij houden alle qualificatiën achterwege, maar wij constateeren als een niet te weerspreken feit, dat de man van onderwijs niets weten *kan*, van eeredienst niets weten *wil*. Men had hem evengoed tot legerkommandant als tot directeur van onderwijs kunnen benoemen.

Juli. Omtrent *de benoeming van een resident voor Solo* schrijven de *Varia* het volgende:

De Gouverneur-Generaal heeft goedgevonden, tot zijn hoogsten vertegenwoordiger in het rijk van Soerakarta den heer O. Burnaby Lautier te kiezen.

De ambtenaar Lautier heeft in de Tjiomas-zaak getoond, een man te zijn, wiens loyauteit aan ernstigen twijfel onderhevig is en wien het ten eenenmale ontbreekt aan tact. Zelfs de Minister Sprenger van Eyk die ter wille van den Gouverneur-Generaal Van Rees de onwaardige houding van den ambtenaar Lautier in de Tjiomas-zaak zooveel mogelijk trachtte te vergoelijken, noemde zijn optreden «woest en onberedeneerd.»

Uit dien hoofde schijnt het ons toe, dat de Gouverneur-Generaal bij deze benoeming geheel uit het oog verloren heeft wat hij verschuldigd is aan zich zelve en wat noodig is om bij de leenmannen in de rijken van Soerakarta en Djokjokarta de eerbied voor, en de gehechtheid aan het Nederlandsche gezag te versterken.

BERICHTEN EN MEDEDEELINGEN.

Een van de voorwaarden waarop tot nog toe aan bijzondere Inlandsche scholen subsidie kon worden verleend, was dat alle godsdienstig onderwijs was uitgesloten. Deze voorwaarde is thans ingetrokken bij eene ordonnantie, die in de *Jav. Ct.* is opgenomen en waarbij tevens is bepaald dat het toezicht van de regenten zich niet uitstrekt tot gesubsidiëerde Inlandsche scholen, waar het onderwijs op Christelijk-godsdienstigen grondslag wordt gegeven, en dat zulke scholen niet gelijk de andere gesubsidiëerde scholen op de districtshoofdplaatsen in de eerste plaats in aanmerking komen om tot gouvernementsscholen te worden verheven bij het beschikbaar zijn van onderwijzers aan een der gouvernementen-kweekscholen opgeleid.

De Heer BOOL, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, stelt de volgende vraag:

„Men beweert dat er tusschen hen, die in het Westen aan „sterken drank en hen, die in het Oosten aan opium verslaafd zijn, „een groot onderscheid bestaat. Dit onderscheid zou daarin gelegen „zijn, dat, terwijl eerstgenoemden zich niet beteren willen, de „laatstgenoemden daartoe wel genegen zijn, maar zij alleen voort- „gaan met het gebruik van opium, omdat het hen voortdurend in „de keel brandt en dit pijnlijk gevoel bij een vernieuwd gebruik „van het heulsap verdwijnt.

„Verder wordt beweerd dat een goed middel, om de verslaafden „aan opium van het gebruik daarvan te doen terugkeeren, zou „bestaan in de toediening van Kinawijn, omdat dit mede het „brandend gevoel in de keel zou wegnemen.

„Zou het niet op den weg van den Anti-Opium-bond liggen om „zich van deze beweringen te vergewissen en, zoo zij blijken juist „te zijn, de noodige maatregelen te beramen om door toepassing van „bedoeld middel tot wering van het misbruik van opium mede „te werken?

„Dat pogingen in dien zin op wantrouwen zouden afstuiten is

„niet aan te nemen, daar de Chineezzen meer vertrouwen in een Europeaan stellen dan in een rasgenoot. Dit laatste is misschien „daaraan toe te schrijven dat bij de Chineezzen, die bijna alles „astrologisch verdeelen, van de vijf deugden de oprechtheid aan „het Westen is toegedacht.”

Wellicht zijn ook andere middelen tegen opiummisbruik u bekend?

Zendingsbond — Op bladz. 192 deelden wij mede dat voor Overijssel en Drenthe een Zendingsbond is opgericht. Ter nadere kennismeming, misschien ook ter navolging, geven wij thans ook aan het Reglement van dien bond eene plaats.

Art. I. De Zendingsbond van predikanten in *Overijssel* en *Drenthe* stelt zich ten doel, meer belangstelling op te wekken in de uit- en inwendige Zending.

Art. II. Deze bond staat op den bodem van het geloof in Jezus Christus, als persoonlijke overgave aan den Eeuwigen Zoon Gods, onzen Middelaar en Heer, den Grond en Bewerker van onze zaligheid.

Art. III. Men tracht het doel in Art. I genoemd te bereiken, voornamelijk door het houden van Zendingsbijeenkomsten in de gemeenten.

Art. IV. In elk van deze Zendingsbijeenkomsten treden twee of meer leden van den bond op, om door gemeenschappelijk gebed, het houden van eenvoudige, bevattelijke toespraken enz., aan het voorgestelde doel te arbeiden.

Art. V. Tweemaal per jaar, kort na Paschen en in het najaar vergadert de bond te Zwolle tot regeling van de werkzaamheden, geldelijke aangelegenheden enz.

Art. VI. Het moderamen van den bond bestaat uit 5 leden, die de bestuurswerkzaamheden onderling regelen.

Art. VI. De leden van den bond betalen een jaarlijksche contributie van één gulden.

De opbrengst der Zendingskollekten, in de bijeenkomsten gehouden, vloeit in de kas van den bond, welke gelden, na aftrek van reiskosten enz., verdeeld worden onder verschillende Zendingsverenigingen, volgens besluit der vergadering.

Art. VIII. Alle besluiten worden genomen bij volstreckte meerderheid van stemmen der tegenwoordig zijnde leden.

Art. IX. Veranderingen in deze bepalingen kunnen alleen gemaakt worden, wanneer twee derden der op de vergadering aanwezig zijnde leden er zich vóór verklaren.

Drukfout. — Op blzd. 276, regel 2 v. o. staat „ongepaste geestdrift”, dit moet zijn: „onverholen geestdrift”.

NEDERLANDSCH ZENDINGSTIJDSCRIFT.

	CENTRALE BIBLIOTHEEK KON. INST. v. d. TROPEN AMSTERDAM 11 MAART 1990				

AN = 253927